

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ

ΕΚΔΟΣΗ

ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΝΙΣΥΡΟΥ

ΚΑΙ

ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Τόμος 21^{ος}

ΑΘΗΝΑΙ 2020

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΗ ΚΕΡΔΟΣΚΟΠΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΟΣ
ΥΠΟ ΤΗΝ ΕΠΙΤΙΜΟΝ ΠΡΟΕΔΡΙΑΝ
ΤΗΣ Α.Θ.Π. ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ
κ.κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΕΠΑΙΝΟΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

Διεύθυνση Γραφείων:

«ΓΙΑΝΝΙΔΕΙΟΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΗ ΕΣΤΙΑ»

3ης Σεπτεμβρίου 25 Αθήνα 104 32

Τηλ. 210 8994533

Ιστοσελίδα : www.nisyriakesmeletes.gr

Ηλεκτρ. Ταχυδρομείο: info@nisyriakesmeletes.gr

Επιμέλεια Εκδόσεως: **Κώστας Διαμ. Χαρτοφύλης**

© ♦ ΔΗΜΟΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

♦ ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Εξώφυλλο: Πίνακας του **Δημ. Οδ. Σακελλαρίδη**

Ηλεκτρονική Σελιδοποίηση - Εκτύπωση: **Τυπογραφείο: Νικήτα Κων. Καράλη**

ISSN: 1106 - 2061

N I S Y R I A K A

**NISYRIAN STUDIES' SOCIETY
SCIENTIFIC NON FOR PROFIT SOCIETY**

UNDER THE PATRONSHIP OF HIS HOLINESS
THE ECUMENICAL PATRIARCH BARTHOLOMEW
AWARDED BY THE ACADEMY OF ATHENS

MUNICIPALITY OF NISYROS

VOL. 21st

ATHENS 2020

**ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ
ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ**

Πρόεδρος: Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης
Αντιπρόεδρος: Ιωάννης Νικήτα Κουμέντος
Γενικός Γραμματέας: Ειρήνη Παν. Κατσιματίδου
Ταμίας: Ιωάννης Κ. Νικολόπουλος
Μέλη: Μιχαήλ Ν. Βεζυρόγλου
Ασημένη Τρ. Μπίλλη
Νικόλαος Παν. Νικολόπουλος

ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

1. Γενά Αγγελική, *Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*
2. Διασίγκου-Νικολοπούλου Ευγενία, *Αρχαιολόγος, Msc (ΟΧΟΝ)*
3. Ζαχαριάδης Θεοδόσης, *Εθνικό & Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών*
4. Καλύβας Στάθης, *Πανεπιστήμιο Οξφόρδης.*
Μέλος Ακαδημίας Τεχνών και Επιστημών Αμερικής
5. Κοντορίνη Βάσα, *Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων*
6. Κουρούνη Μαίρη, *Πανεπιστήμιο Πειραιώς*
7. Μαστρογιάννη Ασπασία, *Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
8. Οικονομίδης Γεώργιος, *Φιλολόγος (Ελληνική-Αγγλική)*
9. Σακελλαρίδης Ν. Ιωάννης, *Πανεπιστήμιο Johns Hopkins*
Βαλτιμόρη ΗΠΑ.
10. Σακελλαρίδης Νεοφ. Νικόλαος, *Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Λάρισα*
11. Σκούρτου Ελένη, *Πανεπιστήμιο Αιγαίου*
12. Τσιρπανλής Ζαχαρίας, *Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης*

ΑΝΤΙΠΡΟΣΩΠΟΙ

Νισύρου: Γεώργιος Ν. Σακελλαρίδης
ΗΠΑ: Ντίνος Α. Ράλης
Ρόδου: Ευαγόρας & Μαρία Νικολάου
Κω: Κώστας Γ. Σαρρής

Ο ΤΟΜΟΣ ΑΥΤΟΣ
ΑΦΙΕΡΩΝΕΤΑΙ ΣΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΟΥ
ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΑΝ. ΜΟΥΡΑ
(1899 - 1961)

Για την πολύπλευρη προσφορά του
στη γενέτειρά μας Νίσυρο

Το Δ.Σ. του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ. Όρθιος, τρίτος από αριστερά ο Κώστας Μούρας

Πίνακας Περιεχομένων

	σελ.
➤ Πρόλογος.	13-14
➤ Χαιρετισμός Δημάρχου Νισύρου.	15
➤ Ο Κώστας Μούρας, Μεγάλος Νισύριος και ανεκτίμητη η προσφορά του. <i>Του Γιάννη Διαμ. Χαροφύλη.</i>	17-24

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

➤ Ο Καίριστης Κ. Ξένος και η οικογένειά του. « <i>Καίρης εγεννήθην, Καίρης και θα αποθάνω</i> ». Του <i>Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή.</i>	27-81
➤ Τα θειοχώματα του ηφαιστείου της Νισύρου. Διαχρονική προσέγγιση της εκμετάλλευσής τους. Του <i>Μιλτιάδη Λογοθέτη.</i>	83-90
➤ Νικόλαος Τσουκαλάς, ο Δικαστής. Του <i>Μιχαήλ Ι. Χαροφύλη.</i> <i>Απόδοση στα ελληνικά: Γιώργος Οικονομίδης.</i>	91-96
➤ Μιχάλης Ε. Σκανδαλίδης: Ένας ταπεινός υπηρέτης των ελληνικών γραμμάτων. Του <i>Κώστα Ε. Σκανδαλίδη.</i>	97-111
➤ Ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» Αμερικής κοντά στη Νίσυρο και στους Νισυρίους. <i>Του Νίκου Κ. Σφακιανού.</i>	113-214
➤ Το Γενεαλογικό δένδρο των Κέντριδων. Του <i>Σταύρου Ι. Κέντρη.</i>	215-218
➤ Το Γενεαλογικό δένδρο της οικογενείας μου: Οι οικογένειες Κοντοβερού και Καμπανή. Της <i>Άννας Θεοδορίδη - Καμπανή.</i>	219-243
➤ Άλλοι κλάδοι της οικογενείας Κοντοβερού. <i>Επιμέλεια Κώστας Διαμ. Χαροφύλης.</i>	244-249

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

➤ ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ: Οι ταφές του 4ου αι. π.Χ. <i>Της Μελίνας Φιλήμονος-Τσοποτού.</i>	253-276
➤ Τα Νομίσματα της Νισύρου. Της <i>Δρς Ευαγγελίας Γ. Αποστόλου.</i>	277-288
➤ Η Μάχη στα Λουτρά της Νισύρου. Ένα από τα άγνωστα πολεμικά παρασκήνια. <i>Του Γιάννη Διαμ. Χαροφύλη.</i>	289-296

- ➔ Οι Άγγλοι Αρχαιολόγοι THEODORE BENT και CHARLES NEWTON στη Νίσυρο - 19ος ΑΙΩΝ. *Του Κώστα Διαμ. Χαρτοφύλη.* 297-306
- ➔ Η δράση των πειρατών στη Νίσυρο και η δίωξη της πειρατίας κατά την Προκαποδιστριακή περίοδο. *Του Γεωργίου Θ. Πρίντζιπα.* 307-324
- ➔ Νισύριοι στρατιώτες στον Πόλεμο της Κορέας. *Του Κώστα Διαμ. Χαρτοφύλη.* 325-350

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ

- ➔ Στοιχεία για την πανίδα της Νισύρου. *Του Δρς Πέτρου Ανμπεράκη.* 353-359
- ➔ Δίκτυο Περιπατητικών Μονοπατιών Νισύρου. Καταγραφή και ανάδειξή τους με σύγχρονα μέσα διαδικτυακής ψηφιακής χαρτογραφίας. *Των Νομικού Παρασκευής, Αντωνίου Βαρθάρας, Ζαφειρακοπούλου Εφροσύνης, Πανούση Δημήτρη.* 361-406

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

- ➔ Η εν Νισύρω Ιερά Μονή Σπηλιανής. Η Παναγία η Σπηλιανή εις την Νισυριακήν λαογραφίαν. *Του Μητροπολίτου Σηλυβρίας (πρώην Κώου). Κυρού Εμμανουήλ Καρπάθιου. Επιμέλεια Κώστας Διαμ. Χαρτοφύλης.* 409-432

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

- ➔ Παρουσίαση του βιβλίου του καθ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή: «Γαμήλιες Συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)». ΕΚΔΟΣΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ. 435
- ➔ Χαιρετισμός του Σεβ. Μητροπολίτου Κώου και Νισύρου κ.κ. ΝΑΘΑΝΑΗΛ. 436-445
- ➔ Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, «Γαμήλιες Συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)». *Αθήνα, Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, 2018, σσ. 1535. Του Γεωργίου Π. Νάκου, Ομότιμος καθηγητή Νομικής Σχολής Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης.* 446-457
- ➔ **ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΕΣΤΙΑ»**, Σάββατο 6 / Κυριακή 7 Οκτωβρίου 2018, σελ. 6. Κριτική Βιβλίων. «Γάμοι στην Νίσυρο». Παρουσίασις: Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου. 458
- ➔ **ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ ΜΕΛΩΝ** 461

Πρόλογος

Η Εταιρεία μας, πλησιάζοντας προς τη συμπλήρωση εξήντα ετών ζωής, εκδίδει τον ανά χείρας τόμο, σε συνεργασία με τον δήμο Νισύρου, ο οποίος εκτιμώντας τη σημασία του γεγονότος αυτού, αποφάσισε να αναλάβει την έκδοση, για να τονίσει με τον πιο εύγλωττο τρόπο, την αναγνώριση της προσφοράς μας προς τον γενέθλιο τόπο. Θερμές είναι οι ευχαριστίες μας προς τον Δήμαρχο και το Δημοτικό μας Συμβούλιο, γι' αυτή την απόφαση με τον υψηλό συμβολισμό.

Από την έκδοση του 20ού τόμου των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ» μεσολάβησαν επτά χρόνια. Στο διάστημα αυτό, η Εταιρεία μας δεν αδράνησε, δεν σταμάτησε να ενδιαφέρεται για την προώθηση του σκοπού της. Αντιθέτως, όπως είναι γνωστό, εκδώσαμε τρεις αυτοτελείς τόμους, με ιδιαίτερο ενδιαφέρον. Τρεις τόμους για τους οποίους επέδειξαν ενδιαφέρον επιστήμονες που δεν είχαν ιδιαίτερο δεσμό με τη Νίσυρο, αλλά φρόντισαν να τους προμηθευτούν, από επιστημονικό ενδιαφέρον.

Ακολουθώντας την τακτική που τα τελευταία χρόνια εφαρμόζουμε, αφιερώνουμε τον τόμο αυτό σε ένα άξιο τέκνο του νησιού μας. Έναν συμπατριώτη μας, που αντιπροσωπεύει τα Νισυράκια της παλιάς εποχής, που κάτω από πολύ δύσκολες συνθήκες, έχοντας μοναδικά εφόδια τη θέληση, την ευχή των γονιών τους και τη βοήθεια της Παναγιάς μας, της Σπηλιανής, κατόρθωσαν, να ξεπεράσουν όλα τα εμπόδια και να διακριθούν στον τομέα που ακολούθησαν, χωρίς να ξεχάσουν τη μικρή πατρίδα μας.

Ο Κωνσταντίνος Παναγιώτη (Παναή) Μούρας, «ο πρώτος μεταξύ των πρώτων», όπως τον χαρακτήρισε ο τότε πρόεδρος του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ Αθηνών, αποτελεί μια ξεχωριστή περίπτωση. Φθάνοντας στις ανώτατες βαθμίδες της δημοσιοϋπαλληλικής ιεραρχίας, δεν ξέχασε τις ανάγκες των συμπατριωτών του και ειδικά της νεολαίας. Έχοντας κατά νουν τις δυσκολίες που ο ίδιος αντιμετώπισε για να μορφωθεί, έρριξε όλο το βάρος των προσπαθειών του προς την κατεύθυνση αυτή. Εκ των πρωτεργατών της ιδρύσεως της Εταιρείας μας, δυστυχώς δεν πρόλαβε να ζήσει την ευδόωση των προσπαθειών του. Λειπομέρειες για την ανεκτίμητη προσφορά του σε δύσκολους καιρούς, υπάρχουν στο σχετικό άρθρο στον τόμο αυτό. Το γεγονός ότι

πενήντα εννέα χρόνια πέρασαν από τον θάνατό του, για να τον τιμήσει η πατρίδα του, δεν πρέπει να το βλέπουμε από την αρνητική του πλευρά, αλλά από τη θετική. Παρά τα τόσα χρόνια, η προσφορά του στην κοινωνία του νησιού μας, ακόμη είναι ζωντανή κι εμείς, αισθανόμαστε ακόμη την ανάγκη να την εξάρουμε, να την προβάλουμε και να την παρουσιάσουμε ως παράδειγμα προς μίμηση.

Όπως πάντα, στον τόμο συμμετέχουν με τις ενδιαφέρουσες εργασίες τους αξιόλογοι άνθρωποι του πνεύματος και της επιστήμης, οι οποίοι, με προθυμία προσεφέρθησαν να ασχοληθούν με την παρουσίαση θεμάτων που σχετίζονται με τους σκοπούς της Εταιρείας μας, δηλαδή, με την προστασία και προβολή της πολιτισμικής κληρονομιάς του νησιού μας και την προστασία του δομημένου και φυσικού περιβάλλοντός του.

Τους ευχαριστούμε θερμά όλους και εκτιμούμε ιδιαίτερα την αγάπη τους προς το νησί μας και την προθυμία με την οποία ανταπεκρίθησαν στην πρόσκλησή μας.

Τέλος, ευχαριστίες οφείλονται προς το παραδοσιακό τυπογραφείο του μέλους μας Νικήτα Κων. Καράλη για την προσεκτική και επιμελημένη έκδοση.

Αθήνα Άνοιξη του 2020

Για το Διοικητικό Συμβούλιο

Ο Πρόεδρος

Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Αντιναύαρχος Λ. Σ. (ε. α.)

Χαιρετισμός

Δημάρχου Νισύρου

Η έκδοση του 21ου τόμου της *Εταιρείας Νισυριακών Μελετών* (ENM) αποτελεί ένα σπουδαίο επίτευγμα, αντάξιο της δημιουργικής ιστορίας αυτού του πολύ σημαντικού για τη Νίσυρο συλλόγου. Αξίζουν θερμά συγχαρητήρια στον Πρόεδρο κ. Κώστα Χαρτοφύλη και το Δ.Σ. για τις άοκνες προσπάθειες συνέχισης του έργου και της προσφοράς της ENM στη Νίσυρο. Η μακρόχρονη προσφορά της ENM ξεκίνησε το 1961 με πρωτοπόρους τους αείμνηστους Κώστα Σακελλαρίδη και Αρμόδιο Γιαννίδη. Η ίδρυση της Εταιρείας ήταν η φυσική συνέχεια της έκδοσης των «*Νισυριακών Χρονικών*» (NX), έκδοσης του συλλόγου «*Γνωμαγόρα*» Αθηνών, που από το 1955 έως το 1961 εκδόθηκαν 37 τεύχη με πρωτεργάτη τον αείμνηστο Αρμόδιο Γιαννίδη. Η έκδοση των NX κάλυψε το κενό που δημιουργήθηκε με την αναστολή κυκλοφορίας του μηνιαίου περιοδικού «*Δελτίο του Γνωμαγόρα*», του συλλόγου των Νισύριων της Αμερικής «*Γνωμαγόρας*». Το Δελτίο άρχισε να εκδίδεται σε μηνιαία βάση τον Νοέβρη του 1931, με ενδιαμέση διακοπή στα χρόνια του Β' Παγκοσμίου πολέμου. Η έκδοση του «*Δελτίου του Γνωμαγόρα*» υπήρξε αποτέλεσμα συνεργασίας σπουδαίων Νισύριων της Αμερικής, του Λάζαρου Κοντοβερού, του Γιάννη Οικονομίδη, του Δημήτρη Στρίχη και άλλων.

Όλα αυτά τα έντυπα αποτέλεσαν κρίκο σύνδεσης μεταξύ όλων των Νισύριων σε όλα τα μήκη και πλάτη της γης. Σήμερα με την ανάπτυξη της τεχνολογίας μπορεί ο καθένας εύκολα να έχει πρόσβαση σε όλες τις εκδόσεις της ENM στο διαδίκτυο.

Όλες αυτές οι προσπάθειες, όλες αυτές οι εκδόσεις, είναι βασισμένες στον πατριωτισμό και το αίσθημα της προσφοράς.

Στο πρώτο τεύχος της έκδοσης του «*Δελτίου του Γνωμαγόρα*», στο εξώφυλλο είναι γραμμένο το απόφθεγμα του Πλάτωνα: «*Μητρὸς τε καὶ πατρὸς καὶ τῶν ἄλλων προγόνων ἀπάντων τιμιότερον ἔστιν ἢ πατρίς καὶ σεμνότερον καὶ ἀγιώτερον καὶ ἐν μείζονι μοῖρα καὶ παρὰ θεοῖς καὶ παρ' ἀνθρώποις, τοῖς νοῦν ἔχουσι*».

Η Νίσυρος της διασποράς υπήρξε πρωτοπόρος στην έκδοση εντύπων που προβάλλουν θέματα της πατρίδας, συμβάλλουν στην ενημέρωση των απανταχού Νισύριων και βοήθησαν στον αγώνα για την απελευθέρωση της Δωδεκανήσου.

Ο πλούτος των εκδόσεων για τη Νίσυρο, συμβάλλει στη θεμελίωση της αντίληψής μας για την πρόοδο που μπορεί να παγιωθεί και να κατανοηθεί μόνο με την ανάκτηση και την κατανόηση του παρελθόντος. Ταυτόχρονα οι εκδόσεις αυτές έπαιξαν και παίζουν καθοριστικό ρόλο στη διάσωση του ιστορικού υλικού και του λαογραφικού πλούτου της Νισύρου. Δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι οι Νισύριοι σύλλογοι «Γνωμαγόρας Αμερικής» και «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών», έχουν τιμηθεί από το ανώτατο πνευματικό ίδρυμα της Ελλάδας, την Ακαδημία Αθηνών.

Η Δημοτική αρχή του Δήμου Νισύρου, στοχεύει στη διατήρηση και προστασία της πολιτιστικής και φυσικής μας κληρονομιάς, στην υποστήριξη της επιστημονικής έρευνας, και στην ανάπτυξη της περιβαλλοντικής συνείδησης, για να μπορέσουμε να συνεχίσουμε να υπάρχουμε ως οντότητα στο παγκοσμιοποιημένο πολιτισμικό γίγνεσθαι και να μεταλαμπαδεύσουμε τις αξίες του πολιτισμού μας στις επόμενες γενεές.

Νίσυρος, Ιούνιος του 2020

Χριστοφής Ι. Κορωναίος

Δήμαρχος Νισύρου

Ο ΚΩΣΤΑΣ ΜΟΥΡΑΣ

ΜΕΓΑΛΟΣ ΝΙΣΥΡΙΟΣ ΚΑΙ ΑΝΕΚΤΙΜΗΤΗ Η ΠΡΟΣΦΟΡΑ ΤΟΥ

✍️ Γιάννης Διαμ. Χαρτοφύλης

Επίτιμος Πρόεδρος

του Συλλόγου Νισυρίων Αθηνών «Γνωμαγώρας»

Στα μικρά και ακριτικά νησιά της Χώρας συμπεριλαμβάνεται η Νίσυρος. Νησί με σπάνιες και πρωτόγνωρες φυσικές καλλονές, με πλούσια βλάστηση, με πλούσια αρχαιολογικά μνημεία και ευρήματα, που μαρτυρούν το υψηλό επίπεδο πολιτισμού, που είχαν αναπτύξει οι παλαιότερες γενιές των Νισυρίων. Όμως από τα πολύ παλιά χρόνια το νησί είχε περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες, με κλειστούς δρόμους για επαγγελματική εξέλιξη, με ποιότητα ζωής, σε χαμηλά επίπεδα, όπως σε όλα τα μικρά νησιά και με κατοίκους ανθρώπους του μόχθου και του μεροκάματου, με συνέπεια να ακολουθεί πάντα φθίνουσα πληθυσμιακή πορεία.

Διέξοδο σ' αυτή την ασφυκτική και χωρίς όραμα ζωή έδινε πάντα η ξενιτιά, με προορισμό αρχικά την Οδησό, τη Σμύρνη, την Κωνσταντινούπολη (την Πόλη) και την Αλεξάνδρεια, ακολούθησε η Αμερική, ώσπου στο τέλος πήρε σειρά και η Αθήνα. Την προτιμούσαν κυρίως οι φοιτητές, προκειμένου να μορφωθούν στο Πανεπιστήμιο της Ελληνικής πρωτεύουσας, κι ανάμεσά τους βρίσκομε και τον Κώστα Μούρα. Ένα πανέξυπνο και σπινθηροβόλο Νισυρόπουλο, με δίψα για μόρφωση, με γνώση και ικανότητα, αλλά και με πολλές δυσκολίες, ιδιαίτερα οικονομικές, να τον ακολουθούν. Όμως με όπλο την ισχυρή του θέληση κατάφερε να υπερπηδήσει τα εμπόδια, να περατώσει τις σπουδές του, να ανεβεί ψηλά και να αναδειχθεί σε έναν εκλεκτό πατριώτη και έναν μεγάλο Νισύριο, με πλούσια προσφορά και προς τη γενέτειρά του και προς τους συμπατριώτες του.

Όμως ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή. Ο Κώστας Μούρας, γιός του Παναγιώτη (του Παναή), κτίστη αρχιμάστορα στο επάγγελμα και της Άννας

το γένος Βαγιάτη, γεννήθηκε το 1899 στη Νίσυρο, όπου και έζησε τα παιδικά και νεανικά του χρόνια, γνωστός ως ο Κωσταντής του Παναή. Τα πρώτα γράμματα διδάχθηκε στο Δημοτικό σχολείο του νησιού και ακολούθως φοίτησε στο τριτάξιο Ημιγυμνάσιο, το οποίο τελείωσε πάντοτε αριστεύων. Στη συνέχεια ενεγράφη στο Πυθαγόρειο Γυμνάσιον της Σάμου(;), όπου ολοκλήρωσε τις γυμνασιακές σπουδές του. Επανήλθε στη Νίσυρο, νιώθοντας να ανάβει μέσα του άσβεστη η φλόγα για περαιτέρω μόρφωση και σπουδή. Όμως κάτι τέτοιο προϋπέθετε μετεγκατάσταση στην Αθήνα και οικονομική επιβάρυνση, την οποία δεν ήταν δυνατό να αντέξει ο οικογενειακός προϋπολογισμός, αφού μόνος εργαζόμενος ήταν ο πατέρας, με έσοδα που μόλις επαρκούσαν για την κάλυψη των οικογενειακών αναγκών. Κι έτσι ο μεν Κώστας έμενε με τη λαχτάρα για μόρφωση και με την απογοήτευση, γιατί έβλεπε πως το όνειρό του αυτό θα έμενε απραγματοποίητο, ενώ ο μαστρο-Παναής ζούσε έντονο το πρόβλημα, αναζητώντας λύση, που να ικανοποιεί την επιθυμία του μονάκριβου Κωσταντή του. Κι αφού δεν υπήρχε άλλη λύση, κατέληξε στην απόφαση να μεταναστεύσει στην Αμερική και να εργαστεί, προκειμένου να εξοικονομήσει τα απαιτούμενα χρήματα. Κι ενώ εκείνος έφυγε για να εκπληρώσει τον σκοπό του, ο Κωσταντής, ως απόφοιτος του Γυμνασίου, διορίστηκε Δάσκαλος στο Δημοτικό σχολείο στα Νικειά. Στη θέση αυτή παρέμεινε για μια σχολική χρονιά και όταν άρχισε να έρχεται το τσεκ από τον πατέρα του, τον επόμενο χρόνο, το 1920, έφυγε για την Αθήνα και ενεγράφη στην Ανωτάτη Σχολή Οικονομικών και Εμπορικών Επιστημών (ΑΣΟΕΕ). Με την επιμέλεια, τη φιλομάθεια και την εργατικότητα που τον διέκρινε, παρακολουθούσε με επιτυχία τις σπουδές του, ενώ είχε το χρόνο να εργάζεται και στο Υπουργείο Παιδείας, στο οποίο είχε προσληφθεί ως Γραφέας. Η φοιτητική ζωή για τον Κώστα στην Αθήνα ήταν δύσκολη και τα εμπόδια διαδέχονταν το ένα τ' άλλο. Όμως ο πόθος και η ισχυρή θέληση για σπουδή εξουδετέρωναν όλες τις δυσχέρειες.

Χαρακτηριστικό είναι αυτό που έγραψε κάπου ο συγκάτοικός του Νικήτας Σακελλαρίδης : *«Μέναμε με τον Κώστα Μούρα σε ένα δωμάτιο, σε μια πάροδο της οδού Καλλιδρομίου, οδός Τηλεμάχου 11. Τα οικονομικά μας τότε ήτανε περιορισμένα και γι' αυτό με μεγάλη ευχαρίστηση περιμέναμε τα «γκλεούδια», που μας έστελλαν από τη Νίσυρο. Πολλές φορές μας έστελλαν μυλλερό με λουκάνικα και «μπουκχουνιές», τα οποία αποτελούσαν το συνηθισμένο φαγητό μας. Ανάβαμε εφημερίδες στη λεκάνη, που πλενόμασταν και τα ψήναμε και το λίπος, που έμενε κολλούσε στη λεκάνη, οπότε δεχόμασταν τις γκρίνιες και τις φωνές της σπιτονοικοκυράς, τις οποίες όμως τις εξουδετερώναμε με κάποιο φιλοδώρημα, καθώς ήταν ... παραδόπιστη...».*

Φοιτητής ακόμα ο Κώστας Μούρας πήρε μέρος στην προσπάθεια ίδρυσης Νισυριακού Συλλόγου στην Αθήνα, κατά το πρότυπο των Νισυρίων της Αμερικής. Και επειδή το πρώτο προσωρινό διοικητικό συμβούλιο κωλυσιεργούσε και έδειχνε απρόθυμο να ανταποκριθεί στην αποστολή που του είχε ανα-

τεθεί, συμμετείχε μαζί με άλλους συμπατριώτες συμφοιτητές του στην πραξικοπηματική αντικατάσταση του συμβουλίου και την ανάληψη από τους ίδιους της ευθύνης για την ίδρυση του Συλλόγου, όντας και ο ίδιος ένα από τα ιδρυτικά μέλη του «Γνωμαγόρα», του οποίου αργότερα διετέλεσε Πρόεδρος και μέλος του διοικητικού συμβουλίου. Παρά τις όποιες εξωφοιτητικές δραστηριότητές του, ο Κώστας Μούρας παρακολούθησε ανελλιπώς τα μαθήματά του και πέτυχε να ολοκληρώσει, χωρίς καθυστέρηση, τις σπουδές του και να λάβει το πτυχίο του και μάλιστα με βαθμό «Άριστα». Στο μεταξύ είχε μονιμοποιηθεί στο Υπουργείο Παιδείας, όπου και σταδιοδρόμησε, ενώ ως πτυχιούχος ανωτάτης σχολής, προήχθη εις Τμηματάρχην και τοποθετήθηκε στη Διεύθυνση των Τεχνικών και Οικονομικών Υπηρεσιών, θέση από την οποία προσέφερε υψίστην υπηρεσία στην προσπάθεια αντιμετώπισης των πολλαπλών αναγκών των σχολείων της χώρας και ιδιαίτερα της υπαίθρου.

Αργότερα προήχθη στο βαθμό του Διευθυντή και τοποθετήθηκε στη Διεύθυνση Εποπτικών Μέσων και Οργάνων και από τη θέση αυτή κατέβαλε υπεράνθρωπες προσπάθειες για τον εξοπλισμό των σχολείων με εποπτικά μέσα διδασκαλίας, σε μια εποχή, που με τη λήξη του πολέμου τα σχολεία της χώρας, πολλά από τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για στέγαση στρατιωτικών μονάδων ή άστεγων οικογενειών, βρέθηκαν απογυμνωμένα, ερειπωμένα και με ανύπαρκτο και τον στοιχειώδη ακόμα επιπλωσιακό εξοπλισμό.

Εκεί όμως που έδινε πραγματικά την ψυχή του ήταν η προσφορά προς τη Νίσυρο και η εξυπηρέτηση των αναγκών της. Τόσο από την υψηλή θέση, την οποία κατείχε στο Υπουργείο, όσο και με την ιδιότητά του ως Πρόεδρος του «Γνωμαγόρα» Αθηνών, πρόσφερε υπηρεσίες ανεκτίμητες, σε μια εποχή, που η Νίσυρος καθημαγμένη και αιμορροούσα αγωνιζόταν για την ανασυγκρότησή της και για την επούλωση των πληγών που της προκάλεσε ο πόλεμος. Σε στενή πάντα συνεργασία με τον τότε Δήμαρχο Πασχάλη Χριστοφόρου, κατέγραψε όλες τις ανάγκες του νησιού και άρχισε να «κτυπά πόρτες» για την ικανοποίησή τους.

Πρώτη φροντίδα η αποστολή φαρμάκων για τους ασθενείς του νησιού, ενώ μεγάλον αγώνα έδωσε για την καθιέρωση της ακτοπλοϊκής συγκοινωνίας του νησιού με τον Πειραιά. Διεδίδετο τότε ότι στη θαλάσσια περιοχή μεταξύ Κω και Νισύρου, υπήρχε γερμανικό ναρκοπέδιο, γι' αυτό και δεν δέχονταν οι πλοιοκτήτες να δρομολογήσουν πλοίο για τη Νίσυρο. Οπότε με χρήση των γνωριμιών του ο Κώστας Μούρας πέτυχε να επιστευστεί η αποστολή συνεργείου από ειδικούς ναρκαλιείς, για έρευνα και καθαρισμό της περιοχής και έτσι να καταστεί δυνατή η δρομολόγηση πλοίου.

Με ενέργειές του προς το Υπουργείο Γεωργίας τοποθετήθηκε στη Νίσυρο γεωπόνος, ο οποίος, σε συνεργασία με τον τοπικό γεωργικό συνεταιρισμό, έδωσε οδηγίες για την καλλιέργεια της γης, όσο και για τις δενδροκαλλιέργειες, με ιδιαίτερη έμφαση στην ελαιοπαραγωγή, οργανώνοντας και

συνεργεία για δακοκτονία. Ενώ με δικές του ενέργειες έφτασε στο νησί ειδικό συνεργείο και προέβη σε ψεκασμό και απολύμανση σπιτιών, αποθηκών και κοινόχρηστων χώρων. Σε στενή συνεργασία με ένα άλλο μεγάλο Νισύριο, τον Αρμόδιο Γιαννίδη, ως Πρόεδρο του «Γνωμαγόρα», φρόντισε για τον ηλεκτροφωτισμό της Νισύρου και μάλιστα σε εποχές, που άλλα μεγαλύτερης εμβέλειας νησιά φωτιζόνταν ακόμα με λυχνάρι και γκαζόλαμπα. Με δική του πρωτοβουλία οργανώθηκαν χοροεσπερίδες στην Αθήνα, το προϊόν των οποίων διετίθετο για ενίσχυση της προσπάθειας κατασκευής λιμανιού στη Νίσυρο.

Όμως ασύγκριτα μεγάλο και ανεκτίμητο ήταν το ενδιαφέρον και η συμβολή του στην προσπάθεια επισκευής, ανακαίνισης και επαναλειτουργίας του κτηρίου των Ιαματικών Λουτρών. Το κτήριο εγκατελείφθηκε ερειπωμένο από τους Ιταλούς, οι οποίοι το χρησιμοποίησαν για τη μετεγκατάσταση του Ορφανοτροφείου της Ρόδου, για λόγους ασφαλείας, στη διάρκεια του πολέμου. Η απαιτούμενη δαπάνη αποκατάστασης ήταν μεγάλη και το κενό ταμείο του Δήμου δεν παρείχε τη δυνατότητα κάλυψής της, σε μια εποχή που η επαναλειτουργία των Λουτρών εθεωρείτο ως η μόνη λύση για την προσέλκυση τουριστών και ενίσχυση των οικονομικών του Δήμου. Τα πρώτα μεταπολεμικά καλοκαίρια επιδιώχθηκε η λειτουργία τους εκ των ενόντων, όμως η προσπάθεια προσέκρουσε στις απαιτήσεις και τις διαμαρτυρίες των πελατών. Γι' αυτό και ο Δήμος αναγκάστηκε να ζητήσει τη συνδρομή του «Γνωμαγόρα» Αθηνών, αφού η επικοινωνία με την Αμερική δεν είχε ακόμα αποκατασταθεί πλήρως. Ο Πρόεδρος τότε του Συλλόγου Κώστας Μούρας, έκαμε ειδικό ταξίδι στη Νίσυρο, το καλοκαίρι του 1948, εξέτασε επιτόπου την κατάσταση, έγιναν οι σχετικοί υπολογισμοί και έσπευσε να ζητήσει τη βοήθεια του νέου, τότε, Γενικού Διοικητή Δωδεκανήσου Νικολάου Μαυρή, για την εκλογή του οποίου στη θέση αυτή ο «Γνωμαγόρας» είχε δώσει αληθινή μάχη, με επιστολές και διαβήματα στα διάφορα εμπλεκόμενα Υπουργεία και Υπηρεσίες. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι ο Ν. Μαυρής είχε ιδιαίτερα στενούς δεσμούς με τα μέλη της Νισυριακής Νεολαίας Αμερικής, με τα οποία είχε εποικοδομητική συνεργασία, ως Πρόεδρος της Δωδεκανησιακής Νεολαίας Αμερικής, με Γενικό Γραμματέα μάλιστα τον συμπατριώτη μας αείμνηστο Δημήτρη Πολυχρονιαδάδη, κατά τους αγώνες για την απελευθέρωση των Δωδεκανήσων από τον ιταλικό ζυγό. Γι' αυτό και αναντίρρητα αποδέχθηκε το αίτημα και ενέκρινε την πίστωση για την επισκευή του κτηριακού συγκροτήματος των Λουτρών, ενώ παρεχώρησε ηλεκτροπαραγωγό ζεύγος για τις ανάγκες φωτισμού, καθώς και φορτηγό αυτοκίνητο, από τα εγκαταλειφθέντα πολεμικά λάφυρα. Παράλληλα με πρωτοβουλία πάντα του Προέδρου του «Γνωμαγόρα», εξευρέθηκαν χρήματα για τον επιπλωσιακό και ξενοδοχειακό εξοπλισμό των Λουτρών, τα οποία άρχισαν σε ικανοποιητικό βαθμό την επαναλειτουργία τους.

Όμως το ενδιαφέρον του Κώστα Μούρα δεν σταματάει ως εδώ. Ζηρώ ενδιαφέρον επέδειξε για την ανέγερση του Ναού του Αγίου Νικήτα στη Νίσυρο, εισηγούμενος την ανάληψη από το Σύλλογο της φροντίδας για τη σύνταξη της μελέτης και την κάλυψη μεγάλου μέρους της δαπάνης για την ανέγερση και τον εξοπλισμό του. Με αφορμή κάποιες σεισμικές δονήσεις, παρεκάλεσε τον φίλο του καθηγητή του Πολυτεχνείου Γεωργαλά να επισκεφθεί τη Νίσυρο, να συντάξει ειδική έκθεση για την όλη κατάσταση και τις δραστηριότητες του ηφαιστείου και μάλιστα ήταν τότε η πρώτη επιστημονική προσέγγιση, που έγινε στο ηφαιστείο. Σε συνεργασία με ένα άλλο επίσης μεγάλο Νισύριο, τον αείμνηστο Μιχάλη Παρθενιάδη, φρόντισαν για την εκδήλωση ενδιαφέροντος για την εκμετάλλευση των ορυχείων ελαφρόπετρας και στις δικές τους ενέργειες οφείλεται το ενδιαφέρον που εκδηλώθηκε τότε από την εταιρεία του Νομικού, που ήταν η πρώτη η οποία ανέλαβε την εκμετάλλευση του ορυχείου ελαφρόπετρας στο Γυαλί. Ο τομέας όμως στον οποίο ο Μούρας πρόσφερε τον εαυτό του τον ίδιο, ήταν αυτός της Παιδείας, γιατί, λόγω και της θέσεως που κατείχε στο Υπουργείο Παιδείας, φρόντισε ώστε τα σχολεία της Νισύρου να επαναλειτουργήσουν εκ των πρώτων στα Δωδεκάνησα και να ξαναδιδασχθεί η ελληνική γλώσσα, που στη διάρκεια της ιταλικής σκλαβιάς τελούσε υπό απηνή διωγμό. Με τη δική του φροντίδα πληρώθηκαν, από την πρώτη στιγμή, όλες οι θέσεις καθηγητών και δασκάλων, εφοδιάστηκαν τα σχολεία με εποπτικό και εκπαιδευτικό υλικό, με όργανα φυσικής, με βιβλία, ενώ απέστειλε και κινηματογραφική μηχανή με ειδική ηλεκτρογεννήτρια για προβολές εποπτικού υλικού στους μαθητές. Αμέριστη η αγάπη και η φροντίδα του προς τα παιδιά της Νισύρου.

Όταν το καλοκαίρι του 1948 επισκέφτηκε τη Νίσυρο, πληροφορήθηκε από το γιατρό ότι πολλά παιδιά παρουσίαζαν προβλήματα υγείας, λόγω κακής διατροφής στη διάρκεια του πολέμου και επιστρέφοντας στην Αθήνα, σήμανε συναγερμό. Ενημέρωσε σε έκτακτη γενική συνέλευση τα μέλη του «Γνωμαγόρα» και με δική του πρόταση αποφασίστηκε η αποστολή στη Νίσυρο ιατρικού κλιμακίου υπό τον Νισύριο Υφηγητή, τότε, της Ιατρικής Περικλή Κολογήρου, για εξέταση των παιδιών. Εξετάστηκαν τότε 128 παιδιά, από τα οποία μόνο 8 βρέθηκαν υγιή! Οπότε η αντίδραση του Συλλόγου ήταν άμεση. Με προστάρη και πάλι τον Πρόεδρο, απευθύνθηκε σε κάθε αρμόδια αρχή και φυσικά προς το Γενικό Διοικητή Δωδεκανήσου Νικ. Μαυρή, του οποίου και πάλι η ανταπόκριση υπήρξε γενναία. Αμέσως άρχισε η λειτουργία, από την Κυριακή 2 Ιανουαρίου 1949 και για κάθε Κυριακή, ενισχυμένου μαθητικού συσσιτίου, στο παλιό σχολείο, στη θέση που βρίσκεται σήμερα το Ζωσιμοπούλειο, στο οποίο παρακάθιζαν περί τα 280 παιδιά, ενώ παράλληλα μοιραζόταν και μουρουνέλαιο.

Στο τέλος του σχολικού έτους, πάλι με τη φροντίδα και τις ενέργειες του Μούρα, λειτούργησε τότε και μαθητική κατασκήνωση, στο μοναστήρι της Κυράς. Για τις ανάγκες της ήταν και πάλι γενναία η προσφορά του Μαυρή,

ο οποίος πέρα από την οικονομική ενίσχυση, διέθεσε σκηνές, κρεβάτια, κουβέρτες και άλλα αναγκαία είδη. Τόσο το συσσίτιο, όσο και η κατασκήνωση τελούσαν υπό την άμεση παρακολούθηση του «Γνωμαγόρα», ενώ την ευθύνη της λειτουργίας είχε η συγκροτηθείσα «Επιτροπή Παιδικής Φροντίδας», με τη συνδρομή των καθηγητών και δασκάλων.

Στη Νίσυρο λειτουργούσε τότε τριτάξιον Ημιγυμνάσιο και οι αποφοιτούντες έπρεπε να μεταβαίνουν σε άλλα μεγαλύτερα νησιά, για να μπορέσουν να συνεχίσουν και να ολοκληρώσουν τις Γυμνασιακές τους σπουδές. Όμως η δαπάνη ήταν υπέρογκη για τα δεδομένα τις εποχής, γι' αυτό και πολλά παιδιά αναγκάζονταν να διακόψουν τις σπουδές τους. Στην περίπτωση αυτή βρέθηκε και ο γράφων μαζί με άλλους οκτώ (8) συμμαθητές του, όταν τον Ιούνιο του 1948 αποφοιτήσαμε από το Ημιγυμνάσιο Νισύρου. Η πλειονότητα των 9 μαθητών αντιμετώπιζε το φάσμα της διακοπής της περαιτέρω φοίτησης, λόγω οικονομικών δυσχερειών. Και η προοπτική αυτή άρχισε να γίνεται πιο ανησυχητική, καθώς η προσπάθεια, που κατέβαλλαν τόσο ο Διευθυντής του Ημιγυμνασίου, ο αείμνηστος Μάκης Κατσιματίδης, όσο και ο δήμαρχος Πασχάλης Χριστοφόρου, δεν έφερε αποτέλεσμα. Γι' αυτό και οι ελπίδες όλων μας στηρίχθηκαν στον Κώστα Μούρα, ο οποίος ανεμένετο στη Νίσυρο για να περάσει τις διακοπές του. Μόλις έφτασε επελήφθη του θέματος, του οποίου ήταν γνώστης, αφού επί ένα χρόνο ... βομβαρδιζόταν από επιστολές τόσο των μαθητών όσο και των γονέων. Σε συγκέντρωση στο Δημαρχείο έγινε ευρεία συζήτηση, επισημάνθηκαν όλες οι δυσκολίες, ακούστηκαν διάφορες απόψεις και την επομένη ο Μούρας συνοδευόμενος από το Δήμαρχο και το Διευθυντή του σχολείου μετέβησαν στη Ρόδο στο Γενικό Επιθεωρητή, στον οποίον εξέθεσαν το θέμα και ζήτησαν τη μεσολάβησή του, ώστε να βρεθεί λύση, που να ικανοποιεί τις προσδοκίες των μαθητών. Και επειδή το υπάρχον νομικό πλαίσιο δεν παρείχε περιθώρια αύξησης των τάξεων στο Ημιγυμνάσιο Νισύρου, ο Μούρας εισηγήθηκε ως λύση τη λειτουργία του ως παραρτήματος του Ιπποκρατείου Γυμνασίου Κω, οπότε θα παρείχετο η δυνατότητα λειτουργίας του με πέντε τάξεις (μέχρι και την Ε' τάξη του δαξίου τότε Γυμνασίου), με την υποχρέωση φοίτησης μόνο για ένα χρόνο στην Στ' τάξη άλλου πλήρους Γυμνασίου, για λήψη του απολυτηρίου.

Η λύση αυτή θεωρήθηκε σύννομη, προωθήθηκε από τον Επιθεωρητή προς το Υπουργείο, το οποίο, με την παρέμβαση και πάλι του Μούρα, την ενέκρινε. Και έτσι και οι 9 μαθητές μπορέσαμε να συνεχίσουμε τη φοίτησή μας για δυο ακόμα χρόνια στη Νίσυρο και μόνο για την τελευταία τάξη φοιτήσαμε εκτός Νισύρου.

Σημειωτέον ότι, με τον τρόπο αυτό το 5θέσιο τώρα Ημιγυμνάσιο λειτούργησε, για μερικά ακόμα χρόνια και μόνο ελλείπει μαθητών επανήλθε στην προτέρα μορφή του. Όμως το ενδιαφέρον του Κ. Μούρα δε σταμάτησε εδώ. Με τη δική του φροντίδα, απελευθερώθηκε από τα γρανάζια της γραφειο-

κρατίας και ολοκληρώθηκε η αποπεράτωση του κτηρίου του Θεολόγειου Δημοτικού Σχολείου στα Νικειά, το οποίο από το 1959 στέγαζε τους μαθητές του χωριού. Ενώ με τη δική του παρέμβαση, κινήθηκαν οι μηχανισμοί και για την αξιοποίηση του Κληροδοτήματος Καρβαΐνη και την ανέγερση του Καρβαϊνείου Δημοτικού Σχολείου στους Πάλους. Γενικά ο Κώστας ο Μούρας κατέχει υψηλή θέση στη χορεία των Νισυρίων που πρόσφεραν υπηρεσίες στη γενέτειρά τους. Αλλά και προς τις ανάγκες των συμπατριωτών του είχε πάντα στραμμένο «ευήκοον ους», όπως θα έλεγαν και οι πρόγονοί μας. Για κάθε δυσκολία τους ζητούσαν τη βοήθειά του και για κάθε πρόβλημά ζητούσαν τη γνώμη του. Με τις τσέπες γεμάτες από σημειώματα με αιτήματα έφευγε κάθε καλοκαίρι από τη Νίσυρο και για όλα φρόντιζε για να βρεθεί λύση. Ο Κώστας Μούρας έφυγε πολύ ενωρίς το 1961, μόλις στα 62 χρόνια του, από τη ζωή, αφού επί μακρόν ταλαιπωρήθηκε από σοβαρό καρδιακό πρόβλημα.

Ο Κώστας Μούρας ανήλθε σε υψηλά σκαλοπάτια της δημοσιουπάλληλικής ιεραρχίας στηριζόμενος αποκλειστικά στις δικές του δυνάμεις και στις δικές του ικανότητες. Εκτελούσε τα καθήκοντά του χωρίς συμβιβασμούς και υποχωρήσεις, επιδεικνύοντας υποδειγματική πειθαρχία προς τους ανωτέρους του, κατανόηση προς τους υφισταμένους του και αμέριστον ενδιαφέρον για την εξυπηρέτηση των πολιτών.

Ενδεικτικοί του ήθους και της συμπεριφοράς του ήταν οι χαρακτηρισμοί, με τους οποίους αναφέρθηκε στο πρόσωπό του συνάδελφος του Διευθυντής του ιδίου Υπουργείου, ο οποίος αποχαιρετώντας τον εκ μέρους του Υπουργού, είπε: *«Ο Κώστας ο Μούρας κατέγραψε τίτλους απαράγραπτους, τιμώντας αυτόν και ως άνθρωπον και ως επιστήμονα και ως υπάλληλον και ως πολίτην και ως οικογενειάρχη. Νους διανγής, φαντασία δημιουργική, πνεύμα ρεαλιστικό, και προ παντός καρδιά καθαρά ήταν τα προτερήματα εκείνα, που συνέθεταν την προσωπικότητα του Κώστα Μούρα. Κατά την εκτέλεση των διευθυντικών καθηκόντων του επεδείκνυε ανθρωπισμό, πνεύμα δικαιοσύνης, ταπεινοφροσύνη, ανιδιοτέλεια, ενώ απέπνεε αγάπη και ακτινοβολούσε καλοσύνη...»*. Ο δε Κώστας Σακελλαρίδης, που έζησε και παρακολούθησε από πολύ κοντά τον Κώστα Μούρα, έγραψε: *«Η αγάπη του για τη Νίσυρο ήταν πάθος και βίωμα και δεν θα ήταν υπερβολή αν υποστηριχθεί ότι αναλώθηκε γι' αυτήν. Η ζωή του στάθηκε μια αέναη προσφορά για το νησί μας. Πρώτος σ' όλες τις εκδηλώσεις και καινοτόμος αναντικατάστατος. Εκείνο, που ιδιαίτερα τον χαρακτήριζε ήταν μια τετραγωνισμένη λογική. Και με αυτήν σφράγιζε τον γραπτό του λόγο. Τη διατύπωση της γνώμης του συνεπλήρωνε με ακαταμάχητα επιχειρήματα και ήταν πάντοτε απόλυτος εις τις εκφράσεις του, ένα πνεύμα φωτεινό, γεμάτο μαχητικότητα που δε γνώριζε το μέτρο και το συμβιβασμό. Η προτίμησή του στράφηκε στην έρευνα των προβλημάτων του νησιού μας και στην προβολή των ενδεικνυομένων λύσεων για την πρόοδο και ευημερία των κατοίκων του...»*.

Ο Κώστας Μούρας υπήρξε ένα από τα βασικά ιδρυτικά μέλη του περιοδικού «*Νισυριακά Χρονικά*», το οποίον εξέδιδε ο «*Γνωμαγόρας*» και του οποίου υπήρξε τακτικός συνεργάτης, με άρθρα και δημοσιεύματα, τα οποία αντανακλούν την αγωνία, την ανησυχία και το ενδιαφέρον του για το καλό της Νισύρου. Παράλληλα είχε συμβάλει θετικά στη δημιουργία της «*Εταιρείας Νισυριακών Μελετών*», όμως τον πρόφθασε ο θάνατος, πριν προλάβει να δει την ολοκλήρωση της κοινής προσπάθειας.

Με το θάνατό του η παροικία της Αθήνας έγινε πραγματικά φτωχότερη και η θέση του σε όλα εν γένει τα Νισυριακά δρώμενα παραμένει κενή. Με ευγνωμοσύνη και τιμή υποκλίνονται μέχρι σήμερα στη μνήμη του οι Νισύριοι, που γεύθηκαν τους καρπούς του ενδιαφέροντός του, ιδιαίτερα όμως οι μαθητές των χρόνων εκείνων, γιατί χάρι στο δικό του ενδιαφέρον μπόρεσαν να ολοκληρώσουν τις Γυμνασιακές σπουδές τους και να πάρουν το «κλειδί», που τους άνοιξε τις πόρτες για παραπέρα σταδιοδρομία.

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ: *Αξίζει να σημειωθεί ότι εις μνήμην του Κώστα Μούρα, ο εξ αγχιστείας συγγενής του Γιάννης Ζούνης προσέφερε τότε το ποσό των 15.000 δραχμών για την αγορά και διαμόρφωση του χώρου, στον οποίο βρίσκεται σήμερα το Δημοτικό γήπεδο, με τον όρο να δοθεί στο γήπεδο το όνομα «Κώστας Μούρας». Όμως ο όρος αυτός, μέχρι σήμερα, δεν έχει εκπληρωθεί!*

Σημείωση Συντάξεως: Στο τεύχος 37/1961 του περιοδικού «*ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ*», έκδοση του Συλλόγου «*ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ*» Αθηνών, είναι δημοσιευμένα τα κείμενα με τα οποία, πρόσωπα και φορείς της Νισύρου, αποχαιρέτησαν τον αείμνηστο Κώστα Π. Μούρα. Το περιοδικό είναι ανηρτημένο στην Ιστοσελίδα της Εταιρείας μας, στο Κεφ. «*ΕΚΔΟΣΕΙΣ*».

ΚΟΙΝΩΝΙΚΑ

Ο ΚΑΪΡΙΣΤΗΣ Κ. ΞΕΝΟΣ ΚΑΙ Η ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΤΟΥ

«Καΐρης γεννήθην, Καΐρης και θα αποθάνω»

✉ **Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής**

Καθηγητής Α.Π.Θ.

[Συχνές βραχυγραφίες: Θ.Κ.=Θεόφιλος Καΐρης· Κ.Ξ.=Κωνσταντίνος Ξένος]

Γέννηση στη Νίσυρο (1803)

Αντί εισαγωγής

Όσα γράφτηκαν, πριν το 1993, για τον μαθητή του Θεοφίλου Ν. Καΐρη (1784-1853), τον Νισύριο Κωνσταντίνο Ξένο [=Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη του ιερέα Ιωάννη ή Παπαγιάννη], δεν έλαβαν, φυσικά, υπόψη τους την πλούσια, πολύτομη Καΐρεια αλληλογραφία, που άρχισε να εκδίδει από το 1994 ο άξιος Ανδριώτης ιστορικός Δημήτριος Ι. Πολέμης (1932-2005).

Είναι σημαντικά, βέβαια, αυτά που περιέλαβε ο Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης στο βιβλίο του, το 1993, για τον Κ.Ξ., αφού πήρε αρκετά πληροφοριακά στοιχεία [σε μεγάλο βαθμό, *λανθασμένα*] από προγενέστερους βιογράφους, όπως τον ενθουσιώδη Νικόλαο Δ. Χατζηδημητρίου, τον ατεκμηριώπο Νικήτα Κοιμέντο, τους αρχειακούς Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιο και Σταύρο Κέντρη 1994, τον καλά τεκμηριωμένο Δημήτριο Π. Πασχάλη (1865-1944), από την Άνδρο, τις μελέτες του Πανελληνίου Συνεδρίου για τον Καΐρη, το 1984 (τυπώθηκαν το 1988) κ.ά.

Το υλικό που μπορεί κανείς να διεξέλθει για τους Καΐριστές απλώνεται σε δέκα τόμους αλληλογραφίας (1994-1999), από και προς τον Καΐρη· κατανέμεται στις ακόλουθες σειρές: -μέρος πρώτον, τόμοι 1-3, Άνδρος 1994, 1995, 1996: *Επιστολαί Θεοφίλου Καΐρη* (α' τ. 1814-1839, β' τ. 1839-1844, γ' τ. 1844-1853)· -μέρος δεύτερον, τ. 1: *Επιστολαί Ευανθίας Καΐρη* [αδελφής του Θεοφίλου, 1814-1866], Άνδρος 1997· -μέρος τρίτον, τόμοι 1-3, Άνδρος 1998 (και οι τρεις) : *Επιστολαί προς Θεόφιλον Καΐρη* (α' τ. 1808-1839, β' τ. 1839-1845, γ' τ. 1846-1852)· -μέρος τέταρτον, τ. 1: *Επιστολαί προς Ευανθίαν Καΐρη*, 1815-1866, Άνδρος 1999· -μέρος πέμπτον, τόμοι 1-2, Άνδρος 1999 (και οι δύο): *Επιστολαί Διάφοροι* (α' τ. 1802-1853, β' τ. 1854-1906).

Είναι αναγκαίο να συμβουλευθεί κανείς όλους τους προαναφερθέντες τόμους, για να αποκομίσει ολοκληρωμένη κάπως τη μορφή του Καΐρη και το ύφος των σχέσεων με τους μαθητές του, και βέβαια με τον Κ.Ξ. Διαφορετικά, οι σχετικές πληροφορίες θα παραμένουν αποσπασματικές και ελλιπείς.

Εννοείται ότι στους εν λόγω τόμους αξίζει να προστεθούν και οι οκτώ τόμοι του περιοδικού *Πέταλον*, που εκδίδονταν στην Άνδρο από το 1977 έως το

2003, με έξοδα του Δ.Ι. Πολέμη. Το μικρού σχήματος περιοδικό με τον προηγούμενο τίτλο περιέχει σπουδαιότερες μελέτες για τον Καΐρη και τους μαθητές του, ιδιαίτερα το τέταρτο τεύχος με τα *Καϊρικά Σύμμεικτα* (Άνδρος 1984), αφιερωμένο στα 200 χρόνια από τη γέννηση του Θ.Κ. (1784-1984).

Στόχοι

Η παρούσα μελέτη έχει πέντε στόχους:

α) να εκμεταλλευθεί τις πληροφορίες για τον Κ.Ξ. από την αλληλογραφία ή το αρχείο του Θ.Κ.·

β) να ανασκευάσει όσα γράφτηκαν για τη δράση του Κ. Ξ. πριν αφιχθεί στην Άνδρο·

γ) να αποκαταστήσει τον Κωνσταντίνο, κατά τη φοίτησή του στη Σχολή Καΐρη·

δ) να επανεκδώσει τα τρία αχρονολόγητα έγγραφα της Ι. Μ. Σπηλιανής, τα σχετικά με τον Ξένο [στο Παράρτημα: Σακελλαρίδης 1993, αρ. 2, 3, 4, σελ. 98-104], γιατί η ως σήμερα έκδοσή τους εμφανίζει παραλείψεις, παρανοήσεις λέξεων, αυθαίρετες και ακατανόητες προσθήκες, μη εφαρμογή στοιχειωδών εκδοτικών κανόνων· θα προσπαθήσει, εξάλλου, να εντάξει χρονολογικά τα έγγραφα αυτά, γιατί τα υπαινισσόμενα γεγονότα τοποθετούνται από τον Καρπάθιο στα χρόνια 1850-1856 [44, φ. 112 (15.6.1925)4], παρά την αντίθετη άποψη του Σακελλαρίδης 1993, 77 σημ. 62· ο ίδιος όμως δεν διατυπώνει καμιά πρόταση·

ε) να ολοκληρώσει την οικογενειακή σύνθεση του Κ.Ξ. και των απογόνων του.

Άφιξη στην Άνδρο (1836)

Στις 26 Αυγούστου 1836, με το όνομα Κ.Ξ., ο Θ.Κ. απευθύνει γράμμα προς τον αδελφό του Δημήτριο Ν. Καΐρη (1800-1861), στη Σύρο. Τον παρακαλεί να βοηθήσει οικονομικά τον Κ.Ξ., που δεν διαθέτει τα «απαιτούμενα έξοδα» για την αύξηση των γνώσεών του. Ο Θ.Κ. προτρέπει τον αδελφό του να προστρέξει για βοήθεια στον Νικολάκη Χριστοδούλου και, δευτερευόντως, στον Βασιλάκη [Καρακάση]. Στο γράμμα, ο Θεόφιλος συστήνει τον Κωνσταντίνο δύο φορές με τον χαρακτηρισμό «χρηστοθηέστατος και επιμελέστατος νέος».

Αξίζει να παραθέσω το ίδιο το γράμμα τού Θ.Κ., γιατί είναι σύντομο και περιεκτικό, ενώ θα δώσει την ευκαιρία για κάποια συμπεράσματα.

Από την: *Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη -μέρος πρώτον, τ. 1 (1814-1839)*, σελ. 146, αρ. 99, Άνδρος, 26 Αυγούστου 1836. Εκδίδεται από τον Δημήτριο Ι. Πολέμη, Άνδρος 1994.

Διατηρώ την ορθογραφία του εγγράφου. Εφαρμόζω το μονοτονικό.

Πρωτότυπο - Αρχείο Θ.Κ., φάκ. 13 αρ. 67.

Άνδρος, 26 Αυγούστου 1836

Προς τον κύριον Δημήτριον Ν. Καϊρήν. Εις Σύρον.

Περιπόθητε αδελφέ,

Ο κύριος Κωνσταντίνος Ξένος, εἰς των επιμελεστέρων και χρηστωθηστέρων νέων, στερημένος των εις την αύξησιν των γνώσεών του αναγκαίων μέσων, και μη δυνάμενος να εξοικονομήσῃ εδῶ τα απαιτούμενα έξοδά του, απεφάσισε να προστρέξῃ προς τον κύριον Νικολάκην Χριστοδούλου και να επικαλεσθῇ την βοήθειάν του, διὰ να δυνηθῇ να εξακολουθήσῃ μέχρι τέλους την σειράν των μαθημάτων του. Ὅθεν ο περιπόθητος αδελφός μου ὄχι μόνον θέλει τον οδηγήσει πῶς να φερθῇ διὰ να επιτύχῃ του ποθομένου, αλλά θέλει ομιλήσῃ και προς τον κύριον Νικολάκην διὰ να βοηθήσῃ τον χρηστοθηστάτον αυτόν και επιμελέστατον νέον, και να μην τον παραβλέψῃ εις τοιαύτην ἀνάγκην ευρισκόμενον. Αν δε και ο κύριος Βασιλάκης [Καρακάσης], τον οποίον ἀπό καρδίας ασπάζομαι, συνεργήσῃ εις τούτο, θέλει κάμει μεγάλην εις τον νέον και εις ἐμέ χάριν, και θέλει συν[εργή]σει ὄχι μικρόν εις την πρόοδον των αληθινών γνώσεων. Την αγαπητήν ἀδελφήν μας [εννοεί την Ευανθία], την κυράν Ανεζάκην [ἢ Αννεζάκην Συμυρναίου (†1854), β' ἀνάδοχο της Ευανθίας Ν. Καϊρή], την Αισυμνίαν [α' ἀνάδοχο της Ευανθίας Ν. Καϊρή=Ασημίνα Λεων. Μπίστη], την Λασκαρού [Δαπόντε, ἀδελφή του Θ.Κ., †1854], τον Γιαννάκην [=Ιωάννης Ζ. Δαπόντης, ἀνιψιός ἐξ ἀδελφῆς του Θ.Κ.], και ὄλους τους φίλους, ως εἰκός προσαγορεύω.

Ἐν Ἄνδρῳ, 1836 Αυγούστου 26

ο ἀδελφός Σου Θ

Το πρώτο συμπέρασμα ἀπό το παρατεθέν γράμμα εἶναι, ὅτι ο Κωνσταντίνος ἤδη το 1836 εἶχε ἀλλάξῃ το ἐπώνυμό του. Πῆρε το ἐπώνυμο Ξένος. Ὡς Ξένο τον ἀποκαλεῖ ο Θ.Κ. στην ἐπιστολή που ἔγραψε προς τον ἀδελφό του Δημήτριο, στη Σύρο. Ἐπομένως δεν ἀλλάζῃ το ἐπώνυμο (ἀπό Σακελλαρίου ἢ Σακελλαρίδης) το 1839, κατὰ τον Σακελλαρίδης 1993, 9, 24, ἢ το 1840 (Σακελλαρίδης 1993 Α, 12).

Ἡ δεύτερη διαπίστωση εἶναι, ὅτι ο Κ.Ξ. παρουσιάσθηκε ὡς πάμφτωχος, μη δυνάμενος να ἀνταποκριθῃ στα έξοδα των σπουδών του, στο σχολεῖο του Θ.Κ., στην Ἄνδρο.

Εἶναι γνωστό, ὅτι ο Θ.Κ. ἀπό το 1834 ἐγκαταστάθηκε μόνιμα στο γενέθλιο νησί, με σκοπό να ἀνεγείρῃ ὀρφανοτροφεῖο για τα ὀρφανά του πολέμου. Συγκέντρωσε χρήματα με ἐράνους, στις ἐλληνικές χώρες και στο ἐξωτερικό, και κατάφερε να ἐγκαινιάσῃ τη Σχολή του, τον Σεπτέμβριο του 1835, με ἐσωτερικούς και ἐξωτερικούς μαθητές, ἀπό τους οποίους ὅσοι ευπορούσαν κατέβαλλαν τα τροφεία (Πασχάλης, 53-74).

Οι γνώσεις και οι διδακτικές ικανότητες του Θ.Κ. ἐξασφάλισαν ταχύτατη φήμη στη Σχολή, ὅπου συνέρρεαν και μεγάλης ἡλικίας ἄνδρες (ἔως 30-50 ἐτῶν).

Τον Κ.Ξ. γρήγορα, φαίνεται, εξετίμησε ο Θεόφιλος, αφού τον παίρνει υπό την προστασία του· ουσιαστικά πρόκειται για μιá θερμή συστατική επιστολή (βλ. το περιεχόμενό της λίγο πιο πάνω), γιατί υπογραμμίζει ο συστήνων στον αδελφό του, τον Κωνσταντίνο, ότι θα κάμει στον νέο μεγάλη χάρη, "και εις εμέ". Με άλλα λόγια, ο Θ.Κ. στέλλει από την Άνδρο στη Σύρο τον Κ.Ξ. με τους πιο ειλικρινείς επαίνους. Έτσι πιστεύει ο Θεόφιλος, ότι ο αδελφός του θα ενεργήσει κατάλληλα στους χορηγούς Ν. Χριστοδούλου και Β. Καρακάση· πώς θα εμφανισθεί δηλ. και πώς θα μιλήσει σ' αυτούς ο Κωνσταντίνος.

Πότε όμως ο Θ.Κ. γνώρισε τον Κ.Ξ., και πότε πρόλαβε να τον χαρακτηρίσει ως τον πιο επιμελή και χριστοθή νεό; Και τούτο, γιατί ο Θ.Κ. εγγυάται, κατά ένα τρόπο, στον αδελφό του Δημήτριο και στους μελλοντικούς χορηγούς πρόσωπο όχι, βέβαια, άγνωστο. Φυσικό θεωρείται δάσκαλος και μαθητής να πέρασαν μαζί μικρό, έστω, χρονικό διάστημα, κατά το οποίο θα αναπτύχθηκε κάποια αλληλοεκτίμηση. Πότε άραγε συνέβη αυτό;

Εδώ προκύπτει η τρίτη διαπίστωση από το συστατήριο γράμμα που ενεχείρισε ο Θεόφιλος στον Κωνσταντίνο. Υποθέτω, κατά λογική σειρά, ότι ο Κωνσταντίνος πήγε, σε απροσδιόριστο χρόνο –μιá που δεν διαθέτω γραπτή μαρτυρία– στην Άνδρο και γνώρισε προσωπικά τον Θ.Κ. Ο τελευταίος αυτός εξακρίβωσε αμέσως τη φοβερή φτώχεια του Κωνσταντίνου, όπως και την ασυγκράτητη επιθυμία του για μόρφωση.

Την 29 Ιουνίου 1836 φέρεται εγγεγραμμένος, στους εκτός του ορφανοτροφείου φοιτητές του Θ.Κ., ο Κωνσταντίνος Ξένος, Νισύριος, ετών 33 [άρα, κατά την πληροφορία αυτή, πιθανώς με δική του δήλωση, γεννήθηκε το 1803] -βλ. Πολέμης 1984, 144, 150. Επομένως, από τον Ιούνιο του 1836, αν όχι και πιο πριν, ο Κωνσταντίνος βρισκόταν στην Άνδρο, και απολάμβανε τα μαθήματα του Καΐρη.

Ας μου επιτραπεί να σημειώσω μιá παρέκβαση: ότι από τα Δωδεκάνησα, ιδιαίτερα από την Κάλυμνο και τη Σύμη, παρακολούθησαν την Καΐρειο Σχολή, στην Άνδρο, τρεις άλλοι φοιτητές, εκτός του ορφανοτροφείου, ως εξωτερικοί. Αυτοί ήταν [χωρίς να επιμένω στα του βίου τους]: από τη Σύμη, ο Κωνσταντίνος Ριζόπουλ(λ)ος, χωρίς να δηλώνεται η ηλικία του [Πολέμης 1984, 150], και ο Νίκανδρος Φιλάδελφος ή Γεωργιάδης, 30 ετών, μετέπειτα αρχιμανδρίτης (1806 περ. -1873) και γυμνασιάρχης στη Χίο [για τον οποίο ετοίμαζε ειδικό μελέτημα ο Στ. Φασουλάκης, όπως σημείωσε ο Πολέμης 1984, 152 σημ. 1· πράγματι, βλ. Φασουλάκης, 275-285, όπου και βιβλιογραφία για τον Νίκανδρο]· προς διάκριση, είναι γνωστός και τρίτος Συμακός, πιθανός μαθητής του Καΐρη, ο ιερομόναχος Γρηγόριος Σαβαρής· αυτός όμως προερχόταν από τη Σχολή των Κυδωνιέων (Τσελίκας, 99-100)· δεν έχει καμιά σχέση με τους Καΐριστές της Άνδρου. Ο τέταρτος Δωδεκανήσιος φοιτητής του Καΐρη στην Άνδρο είναι ο Νομικός Καλαβρός (1800-1894), Καλύμνιος, 35 ετών [Πασχάλης, 78 και σημ. 4· ο Πολέμης 1984, 151 και σημ. 5, τον συγγέει με τον Μιχαήλ Καλαβρό· ωστόσο η σημ. 5 είναι σωστή, όπως και το έτος γέννησης και θανάτου του Νομικού· [γ' αυτόν βλ. βιογραφικά του Ζερβός, 43-44· Χατζηδάκης 2005, 90-91].

Να προσθέσω επίσης ότι από τα Δωδεκάνησα, μόνο η Κάλυμνος συνέ-

δραμε το ορφανοτροφείο του Καίρη στην Άνδρο, χάρη σε δύο δασκάλους, τον Ιεζεκιήλ [προφανώς τον ιερομόναχο Παπουτσίνα, 1790-1865] και τον Μιχαήλο: Πασχάλης, 64. [Για τον δάσκαλο Παπουτσίνα βλ. Ζερβός, 40-42· Χατζηδάκης 2005, 90-93· πβ. Τρικούλης, 384-385].

Αναδρομή στην Κωνσταντινούπολη

Το επόμενο ερώτημα που οφείλω να αντιμετωπίσω, αν και έρχεται πρωθύστερα, είναι: πού βρισκόταν και πώς έζησε ο Κωνσταντίνος, προτού περάσει στην Άνδρο; Αναγκαστικά, θα ανατρέξω λίγα χρόνια πριν το 1836.

Είναι γνωστό, ότι οι Συμιακοί πρώτοι κινητοποιήθηκαν, το 1830, όταν οι Νότιες Σποράδες (τα Δωδεκάνησα, σήμερα περίπου) βρέθηκαν έξω από τα όρια του τότε ελληνικού κράτους. Ροδίτες, Νισύριοι, Συμιακοί, Τηλιακοί, Χαλκίτες, Καστελλοριζιοί, Καλύμνιοι, Πάτμιοι κ.ά. φρόντισαν να ενημερώσουν τον πρώτο Κυβερνήτη της Ελλάδας, τον Ιωάννη Καποδίστρια, τον οικομενικό Πατριάρχη, τους πρέσβεις των Μεγάλων Δυνάμεων στην Κωνσταντινούπολη, για τη διατήρηση κατ' αρχάς των προνομίων και έπειτα την αντικατάσταση του σκληρού τούρκου διοικητή και του ανεπιθύμητου ορθόδοξου μητροπολίτη (του Παΐσιου Γ'), που είχαν την έδρα τους στη Ρόδο.

Οι Συμιακοί, λοιπόν, ξεκίνησαν την 16 Δεκεμβρίου 1830, από το λιμάνι τους, πέρασαν από την Τήλο και έφτασαν στους Πάλους της Νισύρου. Από εκεί, με τα πόδια, κατά τη διάρκεια της νύκτας, κατευθύνθηκαν στην πρωτεύουσα του νησιού, το Μαντράκι, όπου συνάντησαν τον πατριώτη τους Ι. Μπογιατζή. Αυτός τους οδήγησε στον δάσκαλο της πόλης, τον Κωνσταντίνο Σακελλαρίου [=Σακελλαρίδη], "εν τῷ οικήματι του οποίου και παρεκλήθημεν", όπου προσήλθαν οι προεστοί. Το επόμενο πρωί, αφού ήλθαν στην πρωτεύουσα και οι εκπρόσωποι των δύο χωριών (Νικιών και Εμπορείου), έγινε θορυβώδης συνέντευση, με έντονες διαφωνίες, αν θα πετύχαινε μιά τέτοια πρεσβεία, ποιός θα ήταν ο εκπρόσωπός τους και πόσα τα έξοδά του. Τελικά, χάρη στην επιμονή των Συμιακών, αποφασίσθηκε η εκπροσώπηση των Νισυρίων, με πρέσβη τους τον δάσκαλο Κωνσταντίνο Σακελλαρίδη, ηλικίας τότε 27 ετών, και έξοδα 400 γρόσια, "άπερ ουκ ήθελε λαβείν αυτού πλειότερα". τού έδωσαν όμως και πληρεξούσιο ή συμβόλαιο επί εξοφλήσει χρέους (πόλιτσα), να μπορεί να δανεισθεί χρήματα στο όνομα της Κοινότητας, αν βρισκόταν σε οικονομική ανάγκη.

Έτσι πήραν οι Συμιακοί τον Κωνσταντίνο στο καράβι τους και έφυγαν την 20 Δεκεμβρίου 1830, "ούριον έχοντες τον άνεμον". βλ. το έγγραφο στον Κ. Σακελλαρίδη, Ιστορικά έγγραφα Νισύρου, ΝΧ τχ. 14 (Ιανουάριος 1957) 23-25 (=129-131), ιδίως 24-25 = 130-131· το ίδιο το εξέδωσε πάλι ο Σακελλαρίδης 1993, 33-35· το πληρεξούσιο έγγραφο του Κοινού των Νισυρίων (20.12.1830) το εξέδωσε ο Καρπάθιος στην ΑΔ, φ. 93 (1.9.1924) 4, από το Αρχείο της Ι. Μ. Σπηλιανής.

Είναι, νομίζω, η πρώτη λαμπρή ευκαιρία που ο Κωνσταντίνος βγαίνει από τη Νίσυρο, από το "τέλμα" του νησιού (Σακελλαρίδης 1993, 24), γεγονός

που ασφαλώς ανταποκρινόταν στη βαθύτερη επιθυμία του να επικοινωνήσει με τον έξω κόσμο και να αποκτήσει περισσότερες γνώσεις.

Η πληροφορία ότι μαθήτευσε στο Γυμνάσιο της Σύρου το 1820-23 (Σακελλαρίδης 1993 Α, 12), ή το 1823-25 (Σακελλαρίδης 1993, 26), δεν στηρίζεται σε καμιά μαρτυρία.

Το γεγονός και μόνο, ότι ως πληρεξούσιος 2.250 Νισυρίων [Κ. Σακελλαρίδης, *Ιστορικά έγγραφα Νισύρου*, ΝΧ τχ. 15 (Μάρτιος-Απρίλιος 1957) 29-30 (=175-176)· επανέκδοση και πάλι του ίδιου εγγράφου (20. 12. 1830) προς τον Καποδίστρια βλ. Σακελλαρίδης 1993, 36-38] θα παρουσιαζόταν στον Καποδίστρια ή σε άλλους ανώτερους αξιωματούχους του νεοσύστατου ελληνικού κράτους άνοιγε νέες προοπτικές στα σχέδια του Κωνσταντίνου.

Έπειτα, η μετάβαση των νησιωτών στην Κωνσταντινούπολη, η συνάντηση με τον Πατριάρχη, διηύρυνε τον ορίζοντα των γνωριμιών ενός πανέξυπνου επαρχιώτη, που διψούσε για μάθηση ανόθευτη (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 20-31). Και μόνο το Ναύπλιο, όπου ο Καποδίστριας, και η πολυπολιτισμική Κωνσταντινούπολη, όπου τα πατριαρχεία, ήταν αρκετά να τον πλουτίσουν σε εμπειρία και εξυπνάδα.

Αξίζει να παρατηρήσει κανείς, ότι από τις 24.2.1831 έως και τις αρχές Ιουνίου του ίδιου έτους, οι εκπρόσωποι των νησιωτών έμειναν στην Κωνσταντινούπολη για να ρυθμίσουν τις εκκρεμείς υποθέσεις τους, δηλ. τρεις και περισσότερο μήνες. Συνάντησαν τον επιτετραμμένο της Ρωσίας, τον οικουμενικό Πατριάρχη, τους πρέσβεις Γαλλίας και Αγγλίας, τον Στέφανο Βογορίδη (1773-1859), ανώτατο αξιωματούχο της οθωμανικής αυτοκρατορίας, που διατηρούσε στενές σχέσεις με την Υψηλή Πύλη.

Η πρεσβεία των νησιωτών εγκατέλειψε την Κωνσταντινούπολη αρχές Ιουνίου 1831 [βλ. Κ. Σακελλαρίδης, *Ιστορικά έγγραφα Νισύρου*, ΝΧ τχ. 15 (Μάρτιος-Απρίλιος 1957) 28-29=174-175]. Υποθέτω, ότι ο ευφυής 27χρονος Νισύριος δεν ακολούθησε τον δρόμο της επιστροφής των υπολοίπων συναδέλφων του. Ο Κωνσταντίνος, πιστεύω, θέλησε να αποφύγει τον κλειστό πνευματικό ορίζοντα της Νισύρου, κάτω από έναν αυστηρό πατέρα, που δεν κατανοούσε – και οικονομικά, προφανώς, δεν μπορούσε, να πραγματοποιήσει τις μορφωτικές ανάγκες του γιου του (πβ. Σακελλαρίδης 1993 Α, 12-14).

Στην Κωνσταντινούπολη δεν έχασε την ευνοϊκή δυνατότητα να συναντήσει "κατ' ιδίαν"[:] τον ίδιο τον Πατριάρχη και να του αναπτύξει το σχέδιό του για την ίδρυση σχολείου στη Νίσυρο. Ήταν μιά σπουδαία πρωτοβουλία τού Κωνσταντίνου προς την κορυφή της Ορθοδοξίας, που ρύθμιζε τη σχολική δραστηριότητα επί τουρκοκρατίας· [πβ. τη σωστή παρατήρηση του Καραναστάση στη βιβλιοκρισία του για το βιβλίο του Σακελλαρίδης 1993, 49, στη σελ. 183 σημ. 2]. Το Πατριαρχείο ήταν το κατεξοχήν υπεύθυνο και αρμόδιο για την οργάνωση της παιδείας και τον φωτισμό του Γένους στα δύσκολα χρόνια της δουλείας.

Επομένως ο Κωνσταντίνος, αν και δεν συμπεριλαμβάνονταν στις υποχρεώσεις του –για άλλα πήγε στην Κωνσταντινούπολη η πρεσβεία των νησιω-

τών, με την υποκίνηση των Συμιακών, το 1830– δεν δίστασε να καταγγείλει δριμύτατα στον Πατριάρχη της εποχής, τον Κωνσταντίνο Α' (ή Κωνσταντίνο Α', 6.7.1830-18.8.1834), τις παρεκτροπές, τις διχόνοιες και τις σοβαρές αντιδράσεις των τοπικών προεστώτων και προκρίτων στην ίδρυση σχολείου "προς φωτισμόν των τέκνων σας"· [το πατριαρχικό έγγραφο το είχε ήδη εκδώσει ο ίδιος ο Κ. Σακελλαρίδης, Ιστορικά έγγραφα Νισύρου, ΝΧ τχ. 17 (Ιούλιος-Αύγουστος 1957) 25-26=251-252· το επανεξέδωσε πάλι ο Σακελλαρίδης 1993, 46-48].

Το έγγραφο αυτό αποτελεί ένα δείγμα της ευφράδειας και της πειστικής ικανότητας του Κωνσταντίνου Σακελλαρίου. Ο ίδιος ο Κωνσταντίνος Α' πείστηκε από τα επιτυχημένα επιχειρήματα του Σακελλαρίου, ώστε να καταλήξει ουσιαστικά σε έναν απρόσμενο ύμνο προς τιμήν του συνομιλητή του, χαρακτηρίζοντάς τον "άνδρα συνετόν, με προτερήματα εστολισμένον, έμφρονα και νουνεχή, με ζήλον αληθή υπέρ του κοινού καλού της πατρίδος του".

Προτρέπει μάλιστα ο Πατριάρχης τους προκρίτους να υπακούουν "εις τας φρονίμους οδηγίας και ειλικρινείς υποθήκας" του Κωνσταντίνου, να φροντίσουν "εις την σύστασιν του σχολείου", "γνωστός γενόμενος προς ημάς διά της τιμότητός του". Ο Πατριάρχης, τελικά, υποδεικνύει στους Νισύριους να καλοδεχθούν τον Κωνσταντίνο, και υπογραμμίζει: "προσέχετε, λοιπόν, καλώς και ποιήσατε καθώς υμίν γράφοντες εντελλόμεθα".

Το καταπληκτικό αυτό ντοκουμέντο, προς τιμήν του Σακελλαρίου, υπογράφηκε από τον Κωνσταντίνο Α' την 19 Ιουνίου 1831.

Είχαν φύγει από την Κωνσταντινούπολη τότε οι Συμιακοί [πβ. πιο πάνω, για τις αρχές Ιουνίου 1831] και οι άλλοι νησιώτες; Έμεινε μόνος ο Κ. Σακελλαρίου, μετά την παρέμβασή του στον Πατριάρχη;

Όπως σημείωσα και παραπάνω, μετά από τρίμηνη παραμονή στην Κωνσταντινούπολη και το πλούσιο σε επαίνους έγγραφο του Κωνσταντίνου Α', διατυπώνω την άποψη, ότι τα μάτια του Σακελλαρίου είχαν ανοίξει ξεκάθαρα: δεν θα επέστρεφε στη Νίσυρο, αν δεν πραγματοποιούσε το όνειρο και τον πόθο του να παρακολουθήσει ανώτερα μαθήματα σε κάποιο σχολείο.

Πού όμως και με τί χρήματα; Θυμίζω ότι η Σχολή και η πόλη των Κυδωνιών είχαν καταστραφεί το 1821 από τους Τούρκους· το 1822 ακολούθησε την ίδια τύχη η Χίος.

Στη Σύρο(;)

Έμεινε άθικτο το Γυμνάσιο της Σύρου, στην ελεύθερη Ελλάδα. Για το Γυμνάσιο αυτό κάνει λόγο ο ίδιος ο Κωνσταντίνος στον Ludwig Ross (1806-1859) τον Αύγουστο του 1841, στη Νίσυρο. Όπως αναφέρει ο τελευταίος, ο Κωνσταντίνος τού διηγήθηκε "ότι είχε περάσει πολλά χρόνια στην Ελλάδα, μερικά στο Γυμνάσιο της Σύρου" (Γιαννίδη, 112).

Πότε πέρασε τα "πολλά χρόνια" στην Ελλάδα (ενν. την ελεύθερη) και πότε τα "μερικά" στη Σύρο;

Ας δούμε την ηλικία του Κωνσταντίνου. Πώς μπόρεσε, πριν από το 1830, να φύγει από τη Νίσυρο και με ποιά ποσό χρημάτων; Καμιά μαρτυρία δεν βρήκα για τυχόν ταξίδι και σχετικά έξοδα του προσώπου αυτού. Ο "μύθος", ότι ο Κωνσταντίνος έκλεψε χρήματα και ομόλογα του πατέρα του (πβ. Σακελλαριδής 1993, 24) και έφυγε κρυφά από το νησί, παραμένει εσαεί αμάρτυρος. Καμιά πηγή δεν στηρίζει μιá τέτοια άποψη. Και ο σχεδόν σύγχρονός του Οδυσσέας Σακελλαριδής απαξιώνει να μνημονεύσει τόσο απίθανη υπόθεση (βλ. την επιστολή του στον Σακελλαριδής 1993, 110-114).

Σε μύθους και θρύλους δεν μπορεί να βασισθεί η σύγχρονη ιστορική έρευνα. Η λαϊκή παράδοση, που περιβάλλει τη ζωηρή επιθυμία για μόρφωση του Κωνσταντίνου, βρίσκεται στα σύννεφα της παραδοξότητας. Επιπλέον, είναι γνωστό το ήθος και το ύφος του νεαρού Νισύριου, για να φτάσει σε μια τέτοια έννομη πράξη. Αμφιβάλλω επίσης, αν θέλησε να χρησιμοποιήσει το χρεωστικό πληρεξούσιο [*την πόλιτς(ζ)α*] του Κοινού των Νισυρίων, τη στιγμή που θεωρούσε υπεραρκετá για έξοδά του τα 400 γρόσια.

Ούτε βρίσκω πού ανεξήτησε τη σίγουρη πηγή ο Σακελλαριδής 1993Α, 12, όταν γράφει ότι ο Κωνσταντίνος μαθήτευσε στο Γυμνάσιο της Σύρου, ότι στα 1820-23 επέστρεψε στη Νίσυρο και άρχισε να διδάσκει τους νέους (όταν ήταν 20 ή 17 ετών;).

Τα χρόνια και τα σπουδαστικά έξοδα δεν συμφωνούν με τη νεαρή ηλικία του Κωνσταντίνου.

Το πιο λογικό είναι, νομίζω, ότι πρέπει να περιμένουμε το 1830, όταν οι Συμιακοί ξεσήκωσαν τους Νισύριους για το Ναύπλιο και την Κωνσταντινούπολη. Δέχομαι ότι ο Κωνσταντίνος δεν επέστρεψε, αρχές Ιουνίου 1831, στο νησί του, μαζί με τους υπόλοιπους εκπροσώπους των νησιών. Πού έμεινε, ποιές οι πράξεις του; Παρέμεινε στην Κωνσταντινούπολη, πήγε στο ελεύθερο ελληνικό κράτος; Καμιά ιστορική πηγή δεν μου εξασφαλίζει σίγουρη πληροφορία. Κινούμαι στο σκοτάδι. Στηρίζομαι αποκλειστικά στον Ross, όσα δηλ. του είπε ο ίδιος ο Κωνσταντίνος. Τα πολλά χρόνια στην Ελλάδα και τα λίγα (μερικά) στο Γυμνάσιο της Σύρου μπορώ να τα προσδιορίσω μετά τον Ιούνιο του 1831.

Υποθέτω, ότι ο Κωνσταντίνος υπήρξε, πράγματι, μαθητής στο Γυμνάσιο της Σύρου, αλλά μόνο έως το 1834. Από το έτος αυτό και έπειτα ο Θεόφιλος Καΐρης εγκαθίσταται μόνιμα στην Άνδρο και επιδίδεται στην ανέγερση του ορφανοτροφείου του (Πασχάλης, 58 κ.ε.), ενώ στην κοντινή Σύρο διέμενε ο αδελφός του Δημήτριος, που ασχολούνταν με το εμπόριο, οι αδελφές του Μαρία, Λασκαρού, Ευανθία και ο ανιψιός του Γιαννάκης (Πασχάλης, 9-11· Πολέμης 1994, 10-11). Αυτά αποδεικνύονται και από το γράμμα του Θ.Κ., που παρέθεσα στην αρχή της μελέτης μου.

Για τα οικονομικά του Κωνσταντίνου δεν διαθέτω καμιά μαρτυρία. Πώς έζησε στην Κωνσταντινούπολη, στην Ελλάδα, στη Σύρο κυρίως, δεν γνωρίζω τίποτε. Έχω την άποψη, που ίσως είναι και εσφαλμένη, αφού μου λείπουν οι αποδείξεις, ότι υπήρξαν άνθρωποι στην Κωνσταντινούπολη, στην ελεύθερη

Ελλάδα, ιδίως στη Σύρο, οι οποίοι θα φιλοξένησαν στοιχειωδώς, έστω, τον περιφερόμενο νεαρό Νισύριο, εκτιμώντας τη φιλομάθειά του.

Μαρτυρία, στην οποία διατηρώ σοβαρές επιφυλάξεις, προερχόμενη από Κωνσταντινούπολη την 16/28.9.1833, εκ μέρους εμπορευόμενου στη Βαλκανική προς τον Δημήτριο Ν. Καϊρη (αδελφό του Θ.Κ.), στη Σύρο, σημειώνει καλά λόγια για κάποιον κύριο Ξένο (χωρίς το βαπτιστικό του). Ο Ξένος αυτός βοήθησε τον έμπορο να ανταλλάξει ξένα νομίσματα (που βρίσκονταν τότε σε πληθώρα στην κοσμοπολίτικη Κωνσταντινούπολη) και να τα εμβάσει στον νόμιμο αποδέκτη. Ο Πολέμης που εκδίδει την επιστολή δεν διευκρινίζει για ποιόν Ξένο πρόκειται (βλ. Πολέμης 1999, 121, και Πολέμης 1999 Α, 334: ευρετήριο). Να πρόκειται για τον Κ.Ξ., που ίσως βρισκόταν το 1833 στην Κωνσταντινούπολη και επιδιδόταν, για τα αναγκαία της ζωής, σε δουλειές νομισματικές; Δεν το αποκλείω. Οι αμφιβολίες μου όμως παραμένουν πάντα.

Πιθανώς οι μνημονευόμενοι στο γράμμα του Θ.Κ., την 26.8.1836, Ν. Χριστοδούλου και Β. Καρακάσης, να μη στάθηκαν οι μόνοι (και μοναδικοί) χορηγοί του Κωνσταντίνου, ο οποίος συνοδευόταν ήδη με διακεκριμένες ιδιότητες.

Άλλωστε οι φοιτητές ή μαθητές τότε, όσοι δεν προέρχονταν από πλούσιες οικογένειες, ζούσαν πολλοί μαζί σε σπίτια που νοίκιαζαν από κοινού· οι συνθήκες διαβίωσης ή συμβίωσης ήταν μάλλον άθλιες και η ζωή τους καταντούσε δύσκολη (πβ. πιο κάτω τις μαρτυρίες του Α. Συγγρού).

Ο Κωνσταντίνος δεν έμεινε και πολύ χρόνο στη Σύρο. Από το 1834 η Σχολή του Καϊρη στην Άνδρο είχε αρχίσει να διαφημίζεται, ακόμη και πριν τα εγκαίνιά της. Είναι χαρακτηριστικό, ότι το 1834 η οικογένεια Συγγρού μεταγκαταστάθηκε στην Άνδρο, για να εξασφαλίσει στα παιδιά της ελληνοπρεπή μόρφωση στη Σχολή Καϊρη, της οποίας η φήμη είχε απλωθεί σε όλο τον Ελληνισμό, "και πανταχόθεν της δούλης και ελευθέρας Ελλάδος συνέρρεον εκεί [στην Άνδρο] μαθηταί" (Συγγρός Α', 28-29).

Η ζωή στη Σχολή Καϊρη

Ο Ανδρέας Συγγρός (1830-1899), αυτόπτης μάρτυρας, από 6 έως 9 ετών, μαθητής του Καϊρη, περιγράφει τα μαθήματα, τις τάξεις, τον τρόπο της διδασκαλίας, τη φιλική προς τους μαθητές συμπεριφορά του διδασκάλου, τις συνθήκες του, τη λιτή ζωή των εξωτερικών μαθητών, ακόμη και την κλινοστρωμένη τους, το κοινό συσσίτιο, τις παλιές καρέκλες, το ξύλινο τραπέζι, την "κασέλα" του καθενός. Όλα τα μαθήματα τα δίδασκε ο Καϊρης· μεριμνούσε για την ποιότητα του φαγητού, για την υγεία και τη ψυχαγωγία των μαθητών. Φερόνταν σαν πατέρας και φίλος.

Χρησιμοποιούσε μόνο λίγους "υποδιδασκάλους" για τις κατώτερες τάξεις (Συγγρός Α', 29-33). Ανάμεσα σ' αυτούς ήταν και ο "προγυμναστής" των μαθημάτων του Ανδρέα, ένας άνδρας 40 περίπου ετών, από την Κω [εννοεί, προφανώς, τη Νίσυρο, που ήταν κοντά στην Κω]· αυτός φορούσε τον γνωστό της εποχής διδακτικό μακρύ-ευρύχωρο χιτώνα, τους λεγόμενους "τζουμπέδες"

(τουρκ. cüppe ή cübbe): το όνομά του ήταν Κωνσταντίνος. Από την ηλικία, το όνομα και την περιοχή συμπεραίνει κανείς, ότι υπονοείται ο Κ.Ξ., που ζούσε στο ίδιο σπίτι μαζί με τρεις ή τέσσερις συμμαθητές του (Συγγρός Α', 32, και Πασχάλης, 72, όπου σημειώνεται, ότι ο Καΐρης δεχόταν στο κοινό συσσίτιο και εξωτερικούς μαθητές· πβ. Σακελλαρίδης 1993, 22, με έντονη όμως χρονολογική διαταραχή).

Τα εγκαίνια τού ορφανοτροφείου, όπως προείπαμε, και της Σχολής Καΐρη έγιναν τον Σεπτέμβριο του 1835. Το ίδρυμα λειτούργησε έως τον Μάρτιο του 1839 (Πασχάλης, 72, 106).

Στο διάστημα των τριών - τεσσάρων αυτών χρόνων, εκτός από τον στενό φιλικό και μορφωτικό δεσμό που ένωσε τους δύο άνδρες αξίζει να παρουσιασθούν δύο αξιόλογα γεγονότα. Και τα δύο καταδεικνύουν τον χαρακτήρα του Κωνσταντίνου.

Το πρώτο έχει σχέση με την αναζήτηση εκ μέρους του υπουργού –μετέπειτα πρωθυπουργού– Ιωάννου Κωλέττη (1774-1847) παλαιού συμφοιτητή του Καΐρη στην Ιατρική της Πίζας (Πασχάλης, 12), του αριότερου στη μόρφωση και στο ήθος μαθητή της Καΐρειας Σχολής. Ο Κωλέττης πήγε στην Άνδρα και συνάντησε τον καλό του φίλο Θεόφιλο. Σκοπός της κυβέρνησης, ήταν ο μαθητής εκείνος να σταλεί στην Ευρώπη με κρατική δαπάνη, να πάρει ανώτερη μόρφωση, να επιστρέψει έπειτα στο ελληνικό κράτος και να υπηρετήσει σε υψηλές θέσεις. Ο Καΐρης πρότεινε αμέσως τον Κωνσταντίνο Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη ή Ξένο, ο οποίος όμως αρνήθηκε επίμονα την πρόταση, με τη δικαιολογία ότι επιθυμούσε να επιστρέψει στο νησί του, τη Νίσυρο, να μεταδώσει τα φώτα της γνώσης στους νέους.

Μετά την άρνηση του Κωνσταντίνου, προτιμήθηκε ο Καλύμνιος μαθητής –μη συμπεριλαμβανόμενος από τον Δ.Ι. Πολέμη στον κατάλογο των εκτός ή εντός φοιτητών της Καΐρείου, ο οποίος συντάχθηκε την 29.6. 1836– Νικόλαος Καλλισπέρης ή Καλησπέρης. Αυτός, πράγματι, έγινε ανώτερος διοικητικός υπάλληλος, και, τελικά, ορίστηκε νομάρχης Αττικοβοιωτίας (βλ. Σακελλαρίδης 1993, 56-57, 110-111). Δεν ξέρω, αν πρόκειται για το ίδιο πρόσωπο, τον "Νικόλαο Καλισπέρη", που το 1879 κατηγορήθηκε, ότι εκμεταλλεύθηκε κτήματα του Αγ. Παντελεήμονα στην Κάλυμνο, τα οποία ανήκαν στη Μονή Χοζοβιώτισσας της Αμοργού, ύστερα από ενέργειες "ήμισα ειλικρινείς" (Χατζηδάκης 2016, 369).

Το δεύτερο γεγονός σχετίζεται με τη λήξη της τριετούς διδακτικής περιόδου στην Καΐρειο, την 22 Μαρτίου / 3 Απριλίου 1839. Ο Καΐρης, την ημέρα εκείνη συνόπισε τα μαθήματά του, αρχίζοντας με τρεις λέξεις: Θεός, Κόσμος και Άνθρωπος, γύρω από τις οποίες περιστρεφόταν η διδασκαλία του (Πασχάλης, 106, όπου και άλλες λεπτομέρειες). Από το 1838 ο Καΐρης άρχισε να διαδίδει τις αρχές της νέας θρησκείας του: της «Θεοσέβειας»· αρνούνταν δηλ. τη θεότητα του Ιησού, το μυστήριο της Αγίας Τριάδας, τις εικόνες, τις νηστείες, τα μυστήρια της Εκκλησίας, το θεόπνευστο της Αγίας Γραφής, ενώ δεχόταν μόνο τον Θεό, ως Υπέρτατον Όν, κατ' επίδραση ίσως του Être Suprême της Γαλ-

λικής Επανάστασης (της εποχής του Robespierre -βλ. μεταξύ άλλων Lefebvre, 165, 412-413, 429-431), καθώς και την περιπλάνηση της ψυχής σε άλλους πλανήτες. Οι καινοφανείς και καινόδοξες διδασκαλίες του είναι αρκετά γνωστές· η παράθεσή τους δεν ανήκει εδώ (βλ. Πασχάλης, 89-107, και Μεταλληνός, 163-190, όπου εύστοχες συγκρίσεις του Θεοσεβισμού με τη χριστιανική λατρεία).

Αυτό που έχει σημασία, στην περίπτωση μας, είναι ότι, κατά την πανηγυρική συνέλευση της Σχολής, την 22 Μαρτίου 1839, μετά την ομιλία του Καίρη, τον διαδέχθηκε στο βήμα, ως εκπρόσωπος των συμφοιτητών του, ο Κωνσταντίνος Ξένος. Ήταν μιά μεγάλη τιμή που, προφανώς με τη σύμφωνη γνώμη του Θ.Κ., ανελάμβανε ο Κωνσταντίνος, ως πρώτος μάλλον στην τάξη του, να εκφράσει αυτός τα αισθήματα ευγνωμοσύνης στον Διδάσκαλο. Ως πρωτόσχολος, ο Κ.Ξ. απευθυνόταν σε ευρύ κοινό ακροατών από το νησί της Άνδρου και ποιητικής καταγωγής συμμαθητών του. Χάρη στον Θ.Κ. γινόταν γνωστός ως ο κατεξοχήν βοηθός και συνεργάτης του Θεοφίλου. Δίπλα του έπαιρνε τη δεύτερη θέση ως οπαδός και της νέας θρησκείας. Γι' αυτό και στη Νίσυρο, μετά το 1839, υποστήριξε με θέρμη, μέχρι αυτοθυσίας (βλ. πιο κάτω), τις δοξασίες του Θεοσεβισμού. Δεν δίστασε να έλθει σε σύγκρουση με συγγενείς και φίλους, ακόμη και με την πατρική οικογένεια. Ίσως ήταν η πρώτη φορά, και η τελευταία μάλλον, την 22 Μαρτίου 1839, που απευθυνόταν σε τόσο μεγάλο πλήθος ομοϊδεατών του. Θα ακολουθήσουν δύσκολες και τρομακτικές ημέρες, και για τον ίδιο και για τον σεβαστό διδάσκαλό του, όπως θα δούμε.

Ο λόγος του Κωνσταντίνου μάς έχει σωθεί. Καλύπτει πέντε τυπωμένες σελίδες (Πολέμης 1998, 11, αρ. 186, 270-275). Το κείμενο, όπως αντιλαμβάνεται κανείς, είναι φορτισμένο αρκετά συγκινησιακά· τονίζει την αδελφική αγάπη, με την οποία ο Θ.Κ. περιέβαλλε τους μαθητές του, και την "αληθή πατρικήν φιλοστοργίαν", που τόσο έλειψε στον Κωνσταντίνο (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 24, 74-75).

Επιστροφή στη Νίσυρο (1839) ως Ξένος

Ο Κωνσταντίνος, κατά χρονολογική συνέπεια των προαναφερθέντων, άφησε τη Νίσυρο, περί τα μέσα Δεκεμβρίου 1830, μαζί με τους Συμιακούς, ως Σακελλαρίου, ή καλύτερα ως "ιερόπαις Σακελλαρίδης" (Σακελλαρίδης 1993, 30 σημ. 21 της σελ. 26), και επέστρεψε, απόφοιτος της Καΐρειας Σχολής Άνδρου, ως Ξένος, μετά τα τέλη Μαρτίου 1839. Γι' αυτό, δικαιολογημένα, ο συγγραφέας Σακελλαρίδης 1993, 30, 50-51, πιστεύει ότι ο Κωνσταντίνος απουσιάζει από το Κοινό των Νισυρίων, κατά τα χρόνια 1831-1839, και ότι δεν έχει τον σχετικό χρόνο, επειδή τάχα είναι αφοσιωμένος στα διδακτικά καθήκοντά του. Πρόκειται, βέβαια, για διαστρέβλωση των γεγονότων.

Πώς υποδέχθηκαν τον Ξένο οι Νισύριοι, το πρώτο ή το δεύτερο, το αργότερο, εξάμηνο του 1839;

Κατά τον χειρότερο τρόπο.

Κατ' αρχάς, αγνοώ πώς τού φέροθηκαν στο πατρικό σπίτι. Σύμφωνα με τον Σακελλαρίδη 1993, 87, ο Κ.Ξ. διέμενε έξω από το Μαντράκι, στη θέση Λουτρά (μισή ώρα περίπου, με τα πόδια, μακριά από την πρωτεύουσα), κοντά στον οικισμό που είχε κτίσει ο Νικόλαος Αποστολίδης (1808[;]-1893). Να δεχθούμε ότι δεν έγινε δεκτός και στο σπίτι του πατέρα του; Δεν το αποκλείω, αφού ο αδελφός του Νικόλαος, ο γνωστός νοτάριος, κατέληξε να γίνει θανάσιμος εχθρός του Κωνσταντίνου, από μιά στιγμή και έπειτα (πβ. λίγο παρακάτω).

Αμφιβάλλω πάντως, αν έγινε η σκηνή με τον πατέρα του, που απαιτούσε από τον φτωχό Κωνσταντίνο τα έξοδα των σπουδών του, όπως την περιγράφει ο Σακελλαρίδης 1993, 74-75. Ο πατέρας, ο παπα-Ιωάννης, ή Παπαγιάννης, Σακελλαρίου, προύχοντας της Νισύρου (με λιγοστή περιουσία), όπως και οι τρεις γιοί του (Γεώργιος, Κωνσταντίνος, Νικόλαος –γι' αυτόν βλ. πιο κάτω) [πβ. Σακελλαρίδης 1993 Α, 10-11, 20], δεν μπορούσαν να αντιληφθούν, ότι ο γιος του, πάμφτωχος και με προσωπική μάλλον εργασία κοντά στον Θ.Κ. (ως προγυμναστής) έκαμε τις σπουδές του στη Σύρο, με χορηγούς, και στην Άνδρο, χωρίς να επιβαρύνει το πατρικό πορτοφόλι.

Άλλωστε τα όσα περιγράφει ο Σακελλαρίδης 1993, 74-75, δεν τεκμηριώνονται από καμιά ιστορική πηγή. Είναι της "παράδοσης" ή του μύθου που περιέβαλλε τον Κωνσταντίνο. Επιπλέον, η αλλαγή του επωνύμου από Σακελλαρίδη σε Ξένο δεν έγινε το 1839, όταν ο Κωνσταντίνος επέστρεψε "σπουδαγμένος" στο γενέθλιο νησί. Η αλλαγή του επωνύμου είχε ήδη πραγματοποιηθεί, όπως σημειώσαμε παραπάνω, από τον Ιούνιο του 1836 (μήπως και πιο πριν;). Επομένως ανατρέπονται όσα έγραψε για το θέμα αυτό ο Σακελλαρίδης (ό.π.).

Επανέρχομαι στην άθλια καταδίωξη του Θ.Κ., μετά τη διαπίστωση της "Θεοσεβειάζ" του, και στα όσα κατέγραψε ο L. Ross, τον Αύγουστο του 1841, για τον Κ.Ξ., στη Νίσυρο.

Από το β'εξάμηνο του 1839 άρχισε η δίωξη του Θεοφίλου κατά των θρησκευτικών φρονημάτων του. Τον Ιούλιο του 1839 συζητήθηκε το θέμα Καΐρη στην Ιερά Σύνοδο της Ανεξάρτητης Εκκλησίας της Ελλάδας. Ωστόσο οι εφημερίδες της εποχής ισχυρίζονταν, ότι η εκστρατεία κατά του Θ.Κ. οργανώθηκε με συμπαιγνία του αθηναϊκού και κωνσταντινουπολίτικου κλήρου. Μετά από ανταλλαγές επιστολών μεταξύ Καΐρη και Ιεράς Συνόδου της Εκκλησίας της Ελλάδας, Άνδρου δηλ. και Αθήνας, τον Ιούλιο-Σεπτέμβριο 1839, αποφασίστηκε η διάλυση της Σχολής Καΐρη στην Άνδρο και η υποχρεωτική μετάβαση στην Αθήνα του φιλοσόφου-διδασκάλου. Εκεί η Σύνοδος την 23.10.1839 κατήρεσε ως ιερέα τον Καΐρη και διέταξε τον εγκλεισμό του, την 28.10.1839, στο κοινοβιακό μοναστήρι του Ευαγγελισμού στη Σκιάθο, όπου πέρασε τρομερά μαρτύρια, υπέστη ύβρεις και προσηλακισμούς. Περί τα τέλη Νοεμβρίου 1839, μεταφέρθηκε από τη Σκιάθο στη Μονή του Προφήτου Ηλίου στη Θήρα, όπου έτυχε καλύτερης εξυπηρέτησης (Πασχάλης, 108-161).

Το 1842-1843 αφέθη ελεύθερος ο Καΐρης να μεταβεί μόνο στο εξωτερικό. Έτσι πήγε στο Παρίσι και στο Λονδίνο, όπου έγινε θερμά αποδεκτός. Δεν του επετράπη με κανένα τρόπο να επανέλθει στην Ελλάδα (Σεπτέμβριος 1843).

Μετά την ψήφιση του Συντάγματος, το 1844, στο οποίο καθιερώθηκε η ελευθερία της συνείδησης, ο Καϊρης επέστρεψε στον ανεξάρτητο ελληνικό χώρο, εγκαταστάθηκε στο ορφανοτροφείο του στην Άνδρο και ασχολήθηκε με την ανατροφή και τη μόρφωση μερικών απόρων παιδιών. Το 1847 όμως απεβίωσε ο πιο στενός φίλος και προστάτης του, ο Ιωάννης Κωλέττης (Πασχάλης, 161-164).

Το 1851 (Αύγ.) διαδόθηκε ευρύτατα, εξαιτίας των αθηναϊκών εφημερίδων, ότι ο Καϊρης και τρεις οπαδοί του ασκούσαν ανοικτά προσηλυτισμό υπέρ της αιρέσεως του Θεοσεβισμού. Αμέσως κινήθηκε η δικαστική εξουσία. Το δικαστήριο έγινε την 20-21 Δεκεμβρίου 1852 στη Σύρο, σε περιβάλλον "εμπεποτισμένον" με θρησκευτικό και πολιτικό φανατισμό. Αποτέλεσμα: ο Καϊρης καταδικάστηκε σε φυλάκιση 2 ετών και 10 ημερών. Αμέσως έπειτα τον έριξαν σε υγρό και δυσώδες δωμάτιο των φυλακών Σύρου. Σ' εκείνο τον χώρο πέθανε ο Καϊρης, από παθολογικά αίτια και ψυχοσωματική ταλαιπωρία, την 9 προς την 10 Ιανουαρίου 1853. Λίγες μέρες αργότερα, την 19.1.1853, ο Άρειος Πάγος ανήρεσε την καταδικαστική απόφαση των πλημμελειοδικών της Σύρου. Στην ουσία δηλ. ο Καϊρης απεβίωσε στη φυλακή αθώως (βλ. Πασχάλης, 184-198, όπου λεπτομέρειες). Αυτή υπήρξε, σε βραχύτατη αφήγηση, η διαδρομή ενός μεγάλου διδασκάλου και φιλοσόφου, που έμεινε γνωστός ως "νέος Σωκράτης" (πβ. Πασχάλης, 195, 197).

Ποιός ο απόηχος για τη Νίσυρο και τον Κωνσταντίνο από τις διώξεις του Καϊρη;

Σύμφωνα με τον Ross, από τα τέλη Μαρτίου έως το φθινόπωρο περίπου του 1839 (Γιαννίδη, 112), ο Ξένος άνοιξε σχολείο στη Νίσυρο (εννοείται στο Μαντρόκι). Υποθέτω, ότι δεν συνάντησε δυσκολίες, αν και οι πρόκριτοι, μαζί με τον ηγούμενο Νεόφυτο Ζαμπέτογλου (εξάδελφο του Κωνσταντίνου), ήταν εχθροί της "κοσμικής παιδείας" και αντίθετοι στην ίδρυση σχολείου (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 70, 72). Τα νέα από τον εγκλεισμό του Θεοφίλου στη Σκιάθο και στη Θήρα υπολογίζω να έφθασαν, με τους εμπόρους και τα καράβια τους, στη Νίσυρο μετά τον Νοέμβριο του 1839. Τότε ίσως ο Κωνσταντίνος αναγκάστηκε να εγκαταλείψει τη Νίσυρο και να μεταβεί στη Σμύρνη, όπου με κόπους έβγαζε το ψωμί του, όπως βεβαιώνει ο Ross. Κατά τον ίδιο, μερικές εβδομάδες πριν, τόλμησε και επέστρεψε στο νησί του, δηλ. αρχές Ιουλίου 1841. Εκεί μάζεψε κάπου 30 μαθητές, στον νάρθηκα μάλλον της Ποταμίτισσας (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 83 σημ. 68), και δίδασκε τα πρώτα γράμματα, με βάση τα καθαρά εκκλησιαστικά-ορθόδοξα βιβλία, για να αποφύγει την κατηγορία ότι διέδιδε αιρετικές δοξασίες.

Είναι η περίοδος, κατά τη γνώμη μου, της "ηρεμίας" από το 1841 έως το 1849.

Στηρίζομαι αποκλειστικά στα όσα έγραψε ο Ross, μεταξύ 28-31 Ιουλίου ή 9-11 Αυγούστου (νέο ημερολ.) 1841, στη Νίσυρο (Γιαννίδη, 112). Τα έτη εκείνα (1841-1849) ταιριάζουν περίπου στην εποχή που ο Καϊρης βρισκόταν στο εξωτερικό· γύρισε στο ορφανοτροφείο του στην Άνδρο και έμεινε εκεί χωρίς να ενοχλεί ή να ενοχλείται. Η "ηρεμία" αυτή κράτησε έως το 1851-52, όπως σημειώθηκε παραπάνω.

Πιστεύω, ότι από το 1841 έως το 1850 ο Κωνσταντίνος δίδαξε, μεταξύ άλλων, τον νεότερο αδελφό του Νικόλαο, που εξελίχθηκε έπειτα ως νοτάριος του Μαντρακιού, και τους μαθητές του σχολείου Καστελλοριζίου (Σακελλαρίδης 1993, 57, 83-84, 112). Στο Καστελλοριζο μάλιστα ο Κ.Ξ. μετέφερε κώδικα που έγραψε ο ίδιος με καϊρικά κείμενα, όταν βρισκόταν στην Άνδρο (1837-1839): Τσελίκας, 101. Ας σημειωθεί, ότι ο αδελφός του Νικόλαος, που έμαθε τα ελληνικά χάρη στον Κωνσταντίνο, από ευγνωμοσύνη, στα χρόνια 1846, 1847, 1848 και 1849, άλλαξε το επώνυμό του· αντί Σακελλαρίδης υπέγραφε ως Ξένος. Αλλά από τις 22.5.1849 υπογράφει και πάλι ως Σακελλαρίδης (Τσιρπανλής 2018, 37-38). Εγκατέλειψε δηλ. τον αδελφό και δάσκαλό του και προτίμησε, αντιθέτως, να συνδεθεί με τον ηγούμενο Νεόφυτο Ζαμπέτογλου (εξάδελφό του) [βλ. Σακελλαρίδης 1993, 75 σημ. 61], ενώ δεν δίσταζε να αποκαλεί "αγράμματο" τον Κωνσταντίνο (βλ. Χατζηδημητρίου, 7). Με το δίκιο του, επομένως, ο Κωνσταντίνος δεν παρέστη στον γάμο του αδελφού του Νικολάου με την Άννα Φιλίππου του Εμμανουήλ και της Καλής, την 27.10.1850 (βλ. το εκτενές κείμενο στο ΑΣπ, 241-243· πβ. Τσιρπανλής 2018, 1007). Φυσικά, δεν τού έστειλε και γαμήλιο δώρο.

Η θρησκευτική διένεξη είχε εισχωρήσει και μέσα στην οικογένεια, στον πατέρα και στα αδέρφια. Από τη μεριά του, ο Κωνσταντίνος σατιρίζει πικρόχολα και ειρωνικά "τον μέγαν Σακελλάρη" ή "τον Σακελλάρη κάτζικα", τον ηγούμενο ("γάδαρο"), τον Οικονόμο ("βόδι") κ.ά. (βλ. Σακελλαρίδης 1993, 75, 106-107). Οι οικογενειακές σχέσεις είχαν εκτραχυνθεί.

Η κοινωνία υπέστη έντονη τοξικότητα και η Εκκλησία διά του ηγουμένου της συνέβαλλε στην οξύτητα, ενώ ο Κωνσταντίνος απέφευγε συστηματικά τα δημόσια κηρύγματα περί "Θεοσεβείας". Αμφιβάλλω, αν η αναίρεση της καταδικαστικής απόφασης εις βάρος του Καϊρη από τον Άρειο Πάγο, έστω και μεταθανάτως, τον Γενάρη του 1853, έγινε γνωστή σε ευρύ κύκλο της Νισύρου.

Συνήθως οι καταδίκες διαδίδονται ταχύτατα, ενώ οι αθωώσεις καθυστερούν ή αναστέλλονται για πάντα.

Ο γάμος του Κωνσταντίνου

Πότε έγινε αυτός; Σε ποιά εποχή και μέσα σε ποιά ατμόσφαιρα; Κάπου γίνεται λόγος, εντελώς περιστασιακά, ότι ο Κωνσταντίνος, όταν φοιτούσε στην Άνδρο, "παρά την ηλικία του... θα είχε δημιουργήσει οικογενειακές υποχρεώσεις" (Σακελλαρίδης 1993, 56). Καμιά όμως διευκρίνιση δεν παρέχεται, ούτε και ιστορική πηγή μνημονεύεται.

Σε αχρονολόγητο εξάλλου έγγραφο αναφέρονται ο πεθερός και η πεθερά του (Σακελλαρίδης 1993, 100). Άρα ο γάμος είναι σίγουρο ότι έγινε. Να έγινε πριν από τον Δεκέμβριο του 1830, τότε που οι Συμακοί (βλ. πιο πάνω) παίρνουν τον Κωνσταντίνο για το Ναύπλιο και την Κωνσταντινούπολη, ως εκπρόσωπο των Νισυρίων; Πώς να εξηγήσω όμως ότι το ζευγάρι περίμενε 20 ολόκληρα χρόνια (1830-1850) –παρά τις περιπέτειες του Κωνσταντίνου– να κά-

μει το πρώτο και μοναδικό παιδί του (τον Δημόκριτο); Αυτό αποδεικνύει η τελευταία οθωμανική απογραφή του 1903-1904 (βλ. τις ενδείξεις στον Τσιρπανλής 2009, 124-127), σύμφωνα με την οποία το παιδί γεννήθηκε το έτος Εγίρας 1267 [=6.11.1850-26.10.1851, α/α οικογ. μερ. Μ 1855]. Φυσικά, η καθυστέρηση δεν αποκλείεται. Δεν είναι όμως και φυσιολογική.

Σκέφτομαι ότι οι καταστάσεις, δυσκολίες, αναμφισβήτητα, χωρίς χρήματα και ανέστιος, που πέρασε ο Κωνσταντίνος στην Κωνσταντινούπολη, στη Σύρο και στην Άνδρο, κατά την προηγούμενη περιγραφή, δεν του άφησαν περιθώρια οικονομικά και χρονικά να ενδιαφερθεί για οικογένεια. Ίσως οι καλύτερες μέρες θα μπορούσαν να υπολογισθούν μεταξύ 1841-1852. Από έρευνα στα προικοσύμφωνα του Μαντρακιού, μεταξύ 1820-1850, όσα περιλαμβάνονται στο ΑΣπ και όσα κατέγραψε ο Καλλιστής, δεν βρήκα κανένα γαμήλιο συμβόλαιο μεταξύ Άννας Ιωάν. (ή διακο-Ιωάν.) Κουλάκη και Κωνσταντίνου Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη ή Ξένου.

Ως Κωνσταντίνος Ξένος συμμετέχει, κατά κάποιο τρόπο, στην κοινωνική πράξη, αφού καλείται να υπογράψει μάρτυρας σε προικοσύμφωνα· π.χ. τον συναντώ:

α) στο προικοσ. της 16.10.1859 (μεταξύ Καλής της Μαρίας Ιωάν. Ρουσέτου και Νικολάου Νικήτα Χαροφύλη)· ο Κ.Ξ. υπογράφει ιδιοχειρώς [Τσιρπανλής 2018, 760-762]·

β) στο προικοσ. της 23.10.1859 (ανάμεσα στην Καλή Ανδρέα του Γεωργίου Κουμπή και του Γεωργίου Αντωνίου Γαλουζή· υπογράφει μάλιστα αντί του Α.Γ. Κουμπή· και εδώ ο Κ.Ξ. υπογράφει ιδιοχειρώς: Τσιρπανλής 2018, 762-765·

γ) στο προικοσ. της 26.10.1859, ανάμεσα στην Ανθούσα Νικολ. Ρουσέτου – που έχει μητέρα την Ασημίνα παπα-Ιωάννου Σακελλαρίου ή Σακελλαρίδη, αδελφή του Κ.Ξ. [γεγονός που για πρώτη φορά γίνεται γνωστό, αφού ο παπα-Ιωάννης ή Παπαγιάννης ξέραμε, ως τώρα, ότι είχε μόνο τρεις γιους – βλ. Σακελλαρίδης 1993 Α, 10], και στον Ιάκωβο Καζαβή· δωρίζει μάλιστα ο Ξένος στην ανιψιά του ένα πάπλωμα, και εκ μέρους της γυναίκας του, της Άννας Ιωάν. Κουλάκη, τέσσερις πετσέτες· και εδώ πάλι ο Κ.Ξ. υπέγραψε ιδιοχειρώς: Τσιρπανλής 2018, 765-767·

δ) στο προικοσ. της 1.1.1862, ανάμεσα στην Καλή Νικολ. Καμαρινού και τον Νικόλαο Ιωάν. Κατσιματίδη· ο Κ. Ξ. υπογράφει προτελευταίος και ιδιοχειρώς: Τσιρπανλής 2018, 799-801·

ε) στο προικοσ. της 14.9.1862 ο Κ. Ξ. συμπεριλαμβάνεται μεταξύ των μαρτύρων με ιδιόγραφη υπογραφή· το γαμήλιο συμβόλαιο έγινε ανάμεσα στην Παναγιωτού Νικολ. Φασουλαρή ή Φασουλαράκη και στον Νικόλαο Γεωργ. Φωτιάδη: Τσιρπανλής 2018, 817-819·

στ) τελευταίος, μετά τον δήμαρχο Λάζαρο Κοντοβερό, ο Κ.Ξ. υπογράφει πάντα ιδιοχειρώς, ως μάρτυρας, σε προικοσ. της 26.10.1866, μεταξύ Μαρίας, του πρωτοπρεσβυτέρου Γεωργίου Μαντού, και Δημητρίου Συρνιώτη: Τσιρπανλής 2018, 880-882·

ζ) ως θεός, εκ μητρός, ο Κ.Ξ., του Νικολάου παπα-Κωνσταντ. Μουλλού υπογράφει, με το χέρι του, το προικοσ., με χρονολογία 20.10.1869, του ανιψιού του μετά της Ανθούσας παπα-Νικολ. Γιαλ(λ)ούρη: Τσιρπανλής 2018, 931-935· να επεξηγήσω, ότι ο Κ.Ξ., αδελφός του Γεωργίου, ήταν θεός (εκ πατρός) της Μαρίας Γεωργίου Σακελλαρίου, μητέρας του γαμπρού Νικολάου· στην ουσία θεωρούνταν "μακρινός" θεός του Ν. Μουλλού.

Τόνισα προηγουμένως, και στα επτά προικοσύμφωνα, τη λέξη ιδιοχείρως (ή "με το χέρι του") για τους εξής λόγους: Πρώτα, για να δηλώσω την αυτοπρόσωπη παρουσία του Κ.Ξ., επί μία δεκαετία (1859-1869), στην κοινωνική ζωή του Μαντρακιού, και μάλιστα στην κορυφαία εκδήλωση της ανθρώπινης ύπαρξης, όπως ο γάμος. Έπειτα, να καταστήσω σαφές, ότι ο Κ.Ξ. δεν εφάρμοζε πιστά τις αρχές του "Θεοσεβισμού" του Θ.Κ., ο οποίος απέρριπτε τα μυστήρια και τις τελετές της Εκκλησίας (πβ. Πασχάλης, 90). Τέλος, να επισημάνω ότι ο Κ.Ξ. δεν διστάζει να παραστεί στο "συμβολαιογραφείο" του αδελφού του Νικολάου, με τον οποίο τον χώριζαν, όπως είδαμε, τεράστιες διαφορές. Διατηρώ όμως σοβαρές επιφυλάξεις για την εν λόγω παράσταση, αφού το "χαρτί" του προικοσυμφώνου μπορούσαν οι υπογράφωντες να το περιφέρουν μεταξύ τους.

Κατ' αντίθεση, οφείλω να αναφέρω, ότι μετά τον θάνατο (μάλλον περί τον Οκτώβριο του 1863) του άρρωστου ηγουμένου Νεοφύτου Ζαμπέτογλου, σκληρού διώκτη του Κωνσταντίνου (πβ. Τσιρπανλής 2018, 505) ίσως να αμβλύνθηκαν οι διαφορές των δύο αδελφών. Άλλωστε από την 7.9.1856 έως την 20.7.1879 την Ι.Μ. της Σπηλιανής τη διευθύνει ο Μακάριος παπα-Ιωαν. Μουθούνης (Τσιρπανλής 2018, 506), ο οποίος θα φερθεί ευγενικά και με κατανόηση στον Κωνσταντίνο, όπως θα έχομε την ευκαιρία να αναπτύξομε παρακάτω.

Όποια υπόθεση και αν δεχθούμε, το βέβαιο είναι ότι ο Κ.Ξ., κατά τη δεκαετία, τουλάχιστο, 1859-1869, έπαιρνε ενεργό μέρος στην κοινωνική ζωή των 2.000 περίπου κατοίκων του Μαντρακιού (Τσιρπανλής 2009, 126). Δεν ζούσε απομονωμένος, ούτε και οι συμπατριώτες του τον είχαν απομονώσει. Διατηρεί επικοινωνία με πολλές οικογένειες [από τις οποίες, αρκετές συγγενικές], όπως οι Ρουσέτοι, οι Χαροφύληδες, μέλη της οικογένειας Κουμπή, οι Γαλουζήδες, η αδελφή του Ασημίνα, η ανιψιά του Ανθούσα Ν. Ρουσέτου, οι Καζαβήδες, οι Καμαρινούδηδες, οι Κατσιματίδηδες, οι Φασουλαρήδες ή Φασουλαράκηδες, οι Φωτιάδηδες, οι Μαντού, οι Συρνιαώτες, οι Μουλλού, οι Γιαλλούρηδες. Οι οικογένειες αυτές, γνωστές στο Μαντράκι, εμφανίζονται στα επτά προικοσύμφωνα, που ο ίδιος, ο Κ.Ξ., με το χέρι του, ως μάρτυρας, προσυπέγραψε.

Αυτά τα τεκμήρια πάντως δεν αποδεικνύουν με σαφήνεια πότε ο Κωνσταντίνος νυμφεύθηκε την Άννα Ιωάν. ή διακο-Ιωάν. Κουλάκη του Κωνσταντίνου και της Καλής παπα-Νικολ. Πλήθου (Τσιρπανλής 2018, 483, 577). Πιθανώς να έγινε ο γάμος χωρίς προικοσύμφωνο. Οι αιτίες για έναν τέτοιο γάμο στο Μαντράκι ήταν πολλές. Μιά από αυτές θα μπορούσε να θεωρηθεί η μη παράδοση προίκας από τον γαμπρό και τη νύφη (βλ. Τσιρπανλής 2018, 52-54, όπου ανάλυση και λεπτομέρειες του γεγονότος). Δεν αποκλείω μιά τέτοια περίπτωση, αν υπολογίσω ότι ο Κ.Ξ., με αδελφή που θα έπρεπε να προικισθεί (την Α-

σημίνα), και, από την άλλη πλευρά, την πολυμελή οικογένεια Κουλάκη (με εφτά παιδιά) και τη μητέρα να παραδίδει την 11.1.1862 την πατρική διαθήκη στον πρωτογιο της Κωνσταντίνο (Τσιρπανλής 2018, 806-807 και σημ. 6), ίσως έλειπαν, τελικά, τα ακίνητα που θα συγκροτούσαν την περιουσία και το ξεκίνημα του νέου ζευγαριού. Πβ. όμως πιο κάτω για ακίνητα, υποθηκευμένα εις βάρος της Άννας Κουλάκη.

Επιπλέον, θυμίζω τα χρόνια της ηρεμίας 1841-1849, ή ακόμη και έως το 1852 (Δεκέμβριος), τόσο για τον Θ.Κ. όσο και για του Κ.Ξ. Άλλοτε είχα εκτιμήσει, ότι ο γάμος Κ. Ξ. - Άννας Κουλάκη πιθανώς να έγινε μετά το δεύτερο εξάμηνο του 1839, χωρίς να τον προσδιορίζω με σαφήνεια (Τσιρπανλής 2018, 483). Τώρα που σκέφτομαι, ακριβέστερα, ότι ο μοναδικός γιος τους (ο Δημόκριτος) ήλθε στον κόσμο, μεταξύ Νοεμβρίου 1850 και Οκτωβρίου 1851, είμαι σε θέση να μετακινήσω τη γαμήλια τελετή προς τα τέλη της δεκαετίας του 1840, δηλ. προς το 1849 ή 1850.

Πρόκειται, βέβαια, για υποθέσεις, που στηρίζονται αποκλειστικά στη γέννηση του μοναχογιού τους.

Οι διατάξεις του οικουμενικού Πατριαρχείου

Τον Σεπτέμβριο του 1839 και την 19 Δεκεμβρίου του ίδιου έτους, το οικουμενικό Πατριαρχείο με μία εγκύκλιο και μία πράξη του κατεδίκασε τον "Θεοσοβισμό" και επέβαλε στους μαθητές του Καϊρειου ορφανοτροφείου της Άνδρου –που προοριζόνταν για το διδασκαλικό έργο– να φοιτήσουν στη μέλουσα να ιδρυθεί θεολογική Σχολή του Φαναρίου, για να αποβάλουν τις κακοδοξίες του Καϊρη και να εκμάθουν τη σωστή, ορθόδοξη, Θεολογία. Το Πατριαρχείο αναφερόταν μόνο στις ελληνικές χώρες που είχαν μείνει έξω από το ανεξάρτητο ελληνικό κράτος, μιά που αυτό είχε ήδη ανακηρύξει το 1833 το Αυτοκέφαλο της Εκκλησίας της Ελλάδας (στην οποία περιλαμβάνόταν και η Άνδρος).

Επίσης οι εν λόγω μαθητές, για να γίνουν και πάλι αποδεκτοί στους κόλπους της Ορθοδοξίας, έπρεπε να αναθεματίσουν γραπτώς τις απόψεις τού Καϊρη και να διαβάσουν τα γραπτά τους στο εκκλησίασμα και μπροστά στον οικείο μητροπολίτη. Διαφορετικά, δεν μπορούσαν να διορισθούν δάσκαλοι, ακόμη και να διδάσκουν ιδιωτικά στα σπίτια, έξω πάντα από τα σύνορα του τότε ελληνικού κράτους. Επαγγελματικά δηλ. το Πατριαρχείο τούς έκλεινε όλες τις πόρτες. [Ανάλυση της πατριαρχικής εγκυκλίου και της πράξης βλ. στη μελέτη του Αναστασίου, 225-232]. Επρόκειτο για μιά κακόγουστη συγγνώμη· για μιά αναξιοπρεπή και εξευτελιστική παράσταση μπροστά σε ανυποψίαστο κοινό. Η Εκκλησία έδειχνε ένα αδυσώπητο πρόσωπο, ενώ με την ειλικρινή εξομολόγηση και τη χριστιανική καλοσύνη μπορούσε να προσελκύσει τα απολωλότα πρόβατα.

Ελάχιστοι έδειξαν μεταμέλεια. Μπορώ να αναφέρω τον Συμιακό Νίκανδρο Φιλάδελφο, πρώην μαθητή του Καϊρη, που αναγκάστηκε να κάνει κηρύγματα, μπροστά σε μητροπολίτες, σε διάφορους ναούς της Κωνσταντινούπο-

λης, για να αποδείξει τα ορθόδοξα αισθήματά του και να αποτοξινωθεί από το Καίρειο μίasma. Στο τέλος, ως αρχιμανδρίτης και επιφανής Σχολάρχης της Σχολής της Χίου, μετά τις συχνές παρεμβάσεις του μητροπολίτη του νησιού, ο Νίκανδρος αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Έτσι έφυγε από τη Χίο (βλ. τη μελέτη του Φασουλάκη που προαναφέρθηκε).

Άλλοι έδειξαν, από την αρχή, πιο σθεναρή στάση στον βιασμό της συνείδησής τους, στην καταρράκωση της προσωπικότητάς τους, στο ξεπούλημα των φρονημάτων τους. Ανάμεσα σ' αυτούς κορυφαία θέση κατέχει ο Κ.Ξ. Περιορίστηκε, όπως όλοι, στα διδασκαλικά καθήκοντα, για να επιβιώσει. Ποτέ όμως δεν πρόδωσε τις αρχές του Καίρη. Σ' αυτόν βρήκε την πατρική στοργή, που είχε στερηθεί, όταν ζούσε μικρός στη Νίσυρο (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 23-24). Έτσι εξηγείται, γιατί δήλωνε στους Νισύριους συνομιλητές του, κατά τρόπο απεριφραστο: "*Καίρης γεννήθη, Καίρης και θα αποθάνω*" (Σακελλαρίδης 1993, 58 σημ. 39, 100-101· πβ. και το έγγρ. αρ. 3· βλ. όμως πιο κάτω το πρόβλημα για την αγνωμοσύνη του Κ.Ξ.).

Έχομε πληροφορίες, ότι οι πατριαρχικές εντολές (η Εγκύκλιος και η Πράξη του 1839) διαβιβάστηκαν στη μητρόπολη Ρόδου και από εκεί στη Νίσυρο; Καμιά ιστορική πηγή δεν μάς βεβαιώνει, ούτε για τη Ρόδο, ούτε για τη Νίσυρο. Και ο Σακελλαρίδης 1993, 60, σωστά διατυπώνει την αμφιβολία, αν οι εν λόγω εντολές έφτασαν ποτέ στη Νίσυρο. Ενεργεί άραγε αυτοβούλως ο ηγούμενος της Ι.Μ. Σπηλιανής Νεόφυτος; Δεν αποκλείω μιά τέτοια εκδοχή για δύο λόγους. Πρώτα, σημειώνω την έλλειψη πειθαρχίας τού Νεοφύτου στην έντονη υπόδειξη του πατριάρχη Κωνσταντίου Α' (ή Κωνσταντίνου Α'), την 19.6.1831, για λειτουργία κανονικού σχολείου στο Μαντρόκι. Την υπόδειξη, όπως είδαμε παραπάνω, ο Νεόφυτος την αγνοεί καθ' ολοκληρίαν (ίσως και επιδεικτικά). Υπενθυμίζω, ότι ο ηγούμενος και οι πρόκριτοι υπήρξαν σκληροί πολέμοι κάθε κοσμικής παιδείας και ενάντιοι στη σύσταση σχολείου (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 70). Ο δεύτερος λόγος, πιο λεπτός και πιο ουσιαστικός, αναφέρεται στα οικονομικά της Σπηλιανής.

Ο Νεόφυτος, σε αχρονολόγητο, πρόχειρο, έγγραφό του προς τον μητροπολίτη Ρόδου [που ίσως και να μην το έστειλε ποτέ], διατυπώνει τη φοβερή υποψία, ότι ο Κ.Ξ. επιδιώκει να αρπάξει τα ασημικά της Μονής, να τα πουλήσει και με τα χρήματά τους να κτίσει σχολείο (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 72 και σημ. 57). Ο ηγούμενος μάλιστα φοβάται, μήπως ο Κ.Ξ. φέρει κλέφτες στη Σπηλιανή και κλέψουν τα ασημικά [Σακελλαρίδης 1993, 98 (πανομοιότυπο) 99 (μεταγραφή με λάθη)]. Μετά από όλες αυτές τις επικίνδυνες σκέψεις του Νεοφύτου, είναι άραγε υπερβολική η υπόθεση, ότι οι αντιδράσεις για την ίδρυση σχολείου οφείλονταν και σε λόγους οικονομικούς; Επομένως, ο Νεόφυτος κινήθηκε εναντίον του εξαδέλφου με δική του πρωτοβουλία; Δεν περιμένε τις πατριαρχικές εντολές του 1839;

Αφού, μέχρι στιγμής, δεν διαθέτω καμιά ιστορική πηγή περί εφαρμογής και στις Νότιες Σποράδες των εντολών του 1839, οφείλω να δεχθώ ότι ο Νεόφυτος ξεκίνησε την επίθεσή του κατά του Κ.Ξ., με δικές του ενέργειες και με

τις υστερικές φοβίες του για τη Σηλιανή – γεγονός που θα γινόταν αμέσως αντιληπτό (εξαργύρωση, διακίνηση μεγάλων χρηματικών ποσών κ.ά.). Άλλωστε ο Ξένος, όπως είδαμε προηγουμένως, δίδαξε, χωρίς ιδιαίτερες ενοχλήσεις, στη Νίσυρο, στο Καστελλόριζο και, προς το τέλος της ζωής του, στην Κω (στο χωριό Καρδάμαινα: Σακελλαρίδης, 1993, 90).

Τα αχρονολόγητα έγγραφα: οι κατήγοροι και οι καταγγελίες

Στον φάκ. 3 της Ι.Μ. Σηλιανής, με χρονολογία 1868 (χωρίς μήνα και ημέρα), καταχωρίστηκαν δύο έγγραφα σχετικά με τις κακοδοξίες του Κ.Ξ., (βλ. Κέντρης 1994, 180 αρ. 1,2). Στα δύο αυτά πρέπει να συμπεριληφθεί και ένα τρίτο, που ο Σακελλαρίδης 1993, 98 (σε πανομοιότυπο) και 99 (σε μεταγραφή) ενέταξε στο αναφερόμενο βιβλίο του. Το έγγραφο τούτο, σε φωτοκόπια, τού το παραχώρησε ο Κέντρης (Σακελλαρίδης 1993, 8 σημ. 2). Ωστόσο, δεν περιλαμβάνεται στο ΑΣπ. Διερωτώμαι, μήπως στο Αρχείο της Μονής υπάρχουν και άλλα αχρονολόγητα έγγραφα που αφορούν τον Ξένο; Παραλείπω τη σάτιρα, σε μορφή ποιήματος, που ο Κ.Ξ. συνέθεσε εις βάρος του Νεοφύτου και των συνεργατών του (Σακελλαρίδης 1993, 105-108).

Ο Καρπάθιος 1925, 4, δεν μνημονεύει αριθμό εγγράφων· σημειώνει μόνο το έγγρ. υπ' αρ. 1, από το οποίο παίρνει αποσπασματικά μικρό τμήμα, που παραθέτει (πβ. ΑΣπ, 362)· επίσης μνημονεύει και το υπ' αρ. 3: «Μαρτυρικά καταθέσεις περί της Καίρικης διδασκαλίας εν Μανδρακίω του Κωνστ. Ξένου" (προφανώς αναφέρεται στο ΑΣπ, 363-364). Ο Καλλιστής, 61, στο έτος 1868, παρατηρεί ως υπ' αρ. 1: "Σχετικά με την υπόθεση του χωρισμού του Ξένου. 1-5-1868". Όπως με βεβαίωσε ο ηγούμενος της Ι. Μ. Σηλιανής, Αρχιμανδρίτης πατήρ Στέφανος Καλλιστής, τα λυτά έγγραφα της Μονής έχουν επανατοποθετηθεί κατά χρονολογική σειρά. Έτσι τα αχρονολόγητα που αναφέρονται στον Κ.Ξ. δεν ανευρίσκονται. Έχουν χαθεί; Έχουν παρατοποθετηθεί;

Τελικά, μένω με την εντύπωση, ότι τα αχρονολόγητα έγγραφα κατά του Κ.Ξ. συμποούνται σε τρία:

1) Ανορθόγραφο και ασύντακτο κείμενο κατοίκων του Μαντρακιού, χωρίς να το υπογράφουν· διαμαρτύρονται για όσα κατά της Ορθοδοξίας υποστήριξε ο Κ.Ξ. Οι διαμαρτυρόμενοι χαρακτηρίζουν τον Κωνσταντίνο αντίχριστο και δικαιολογούν τον ηγούμενο, που με τις ενέργειές του κατάφερε να τον διώξει από το νησί (πανομοιότυπο βλ. στο ΑΣπ, 362).

2) Αυτό που σε πανομοιότυπο παρουσίασε ο Σακελλαρίδης 1993, 98· πρόχειρο μάλλον απόσπασμα γράμματος του Νεοφύτου προς τον μητροπολίτη της Ρόδου.

3) Καταγράφονται με τα ονόματά τους αυτοί που άκουσαν από τρίτους και όσοι αυτήκοοι είχαν άμεση εμπειρία από τον ίδιο (τον Κ.Ξ.) για τα διδάγματα του (πανομοιότυπο στο ΑΣπ, 363-364).

Δεν γνωρίζω, αν υπάρχουν και άλλα αχρονολόγητα έγγραφα για τον Κ.Ξ. στο Αρχείο της Σπηλιανής. Δεν μπόρεσα να προχωρήσω σε τοπική έρευνα, λόγω της απόστασης. Περιορίζομαι στα τρία που ανέφερα πιο πάνω, επανεκδίδοντάς τα, γιατί, κατά τη γνώμη μου, η προηγούμενη έκδοση (Σακελλαρίδης 1993, 99-104) παρανοεί ενίοτε το περιεχόμενο, όπως σημείωσα και στην αρχή της παρούσης μελέτης.

Πριν την παράθεση των κειμένων, θεωρώ αναγκαίο να εξετάσω τις καταγγελίες και τους καταγγέλλοντες. Ποιοί είναι αυτοί και πόσοι (βλ. τον αρ. 3 στην επανέκδοσή μας, και στο ΑΣπ, 363-364). Αριθμώ τους κατηγορούς σε 13.

Και είναι:

Ο χαζη-Γιαννάκης· ο διακο-Ιωάννης Κουλάκης, πεθερός του Κ.Ξ. - είχε ήδη αποβιώσει το 1862, αν όχι και πιο πριν (Τσιρπανλής 2018, 806-807)· η γυναίκα του, η Καλή Πλήθου του παπα-Νικολάου, πεθερά, βέβαια, του Κ.Ξ. (πβ. Τσιρπανλής 2018, 806)· ο χαζη-Γεώργιος· ο χαζη-Νικόλαος· ο διακο-Αντώνιος· ο διακο-Μανόλης του παπα-Νικολάου· ο χαζη-Μανουήλ Κοκκινάκης· ο χαζη-παπα-Αποστολάκης· ο Μανουήλ Νικολάκης· ο παπα-χαζη-Φώτης· ο διακο-Νικόλαος του διακο-Νικήτα· και, τέλος, ο ηγούμενος Νεόφυτος.

Ποιοί μου είναι γνωστοί από άλλες ιστορικές πηγές; Όσοι μνημονεύονται με το βαπτιστικό τους μόνο όνομα, χωρίς επώνυμο, δύσκολα ταυτοποιούνται. Ίσως ακόμη να μη μπορέσω να τους βγάλω από την αφάνεια. Εκτός από έναν, όλοι οι άλλοι φέρουν κάποιον τιμητικό, για την εποχή, τίτλο: είναι ή χαζήδες (προσκυνητές του Αγίου Τάφου) ή διάκοι (=γραμματισμένοι). Τούτο σημαίνει, ότι πρόκειται για πολίτες του Μαντρακιού αξιόπιστους και σεβαστούς, γεγονός που προσδίδει στη μαρτυρία τους μεγαλύτερη βαρύτητα. Το κύρος των μαρτύρων προσαυξάνεται, φυσικά, όταν ανάμεσά τους 12 (εκτός από τον ηγούμενο) διακρίνω και δύο χαζη-παπάδες. Γιατί μόνο δύο και όχι περισσότεροι, όταν στο Μαντράκι ολόκληρες οικογένειες αφοσιώνονταν στο λειυτικό λειτούργημα (π.χ. Χαροφύληδες, Φασουλαρήδες, Καβαλιώτες, Μουλλοί κ.ά.); [πβ. Τσιρπανλής 2018, 494-505, 509-511]. Η απουσία πολλών ιερέων ίσως να δηλώνει αδιαφορία ή άγνοια προς τη νέα θρησκεία του Θ.Κ. (τον "Θεοσεβισμό"), προς τα καινοφανή κηρύγματα του Κ.Ξ., ή ακόμη και έμμεση αντίδραση στην "κίνηση" του Νεοφύτου, που ενεργούσε με δική του πρωτοβουλία (;), χωρίς την έγκριση του πολυάριθμου νισύρικου κλήρου ή την εντολή του μητροπολίτη της Ρόδου. Η τελευταία παρατήρηση, αν είχε περιθώρια ισχύος, ασφαλώς μειώνει τις δραστηριότητες του ηγουμένου.

Ας δούμε όμως από κοντά, όσο γίνεται, τα πρόσωπα των κατηγορών· πρόσωπα, αναμφισβήτητα, φιλικά προς τις αρχές της Σπηλιανής:

α) ο χαζη-Γιαννάκης ή του χαζη-Ιωάννου· είναι σύνηθες επώνυμο που το συνοδεύει και το βαπτιστικό· χωρίς αυτό, δεν προσδιορίζεται το πρόσωπο· ο χαζη-Γιαννάκης συνδυάζεται με τον Καζαβή (ως επών.)· πάντως ως χαζη-Γιαννάκης=Καζαβής, ή χαζη-Ιωάννου (του), ή ακόμη παπα-Γιαννάκης=Καζαβής, χωρίς βαπτιστικό (πβ. Τσιρπανλής 2018, 496, 514, 515), το άτομο παρα-

μένει ασαφές· εκτός και αν στην περίπτωση μας, ο χαζη-Γιαννάκης ήταν πολύ γνωστός και δεν χρειαζόταν να αναφερθεί και το μικρό όνομά του·

β) ο διακο-Ιωάννης Κουλάκης, πεθερός του Κ.Ξ. Τον βρίσκω να υπογράφει, ανάμεσα στους προύχοντες και τους λοιπούς χριστιανούς της Νισύρου, την πάνδημο αναφορά του νησιού προς τον Ιωάννη Καποδίστρια, με χρονολογία 3 Απριλίου 1828 (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 26 σημ. 21). Σε προικοσ. της 11.1.1862 σημειώνεται ότι είχε ήδη αποβιώσει, αφού η γυναίκα του (βλ. επόμ. παράγρ.) παρέδωσε στον πρωτογιό τους Κωνσταντίνο την πατρική του διαθήκη (Τσιρπανλής 2018, 577, 806-807)·

γ) η γυναίκα τού Ι. Κουλάκη, η Καλή Πλήθου του παπα-Νικολάου, πεθερά του Κ.Ξ. (πβ. Τσιρπανλής 2018, 806-807, 952-954, 999-1000), συμφωνεί με όσα κατέθεσε ο άνδρας της·

δ) ο χαζη-Γεώργιος που καταγγέλλει όσα άκουσε από κάποιον χαζη-Π(π;)απά· δεν αποκλείω ο χαζη-Γεώργιος να είναι ο χαζη-Γεώργιος χαζη-Κονταρής ή του χαζη-Κονταρή, γιος και πατέρας, γνωστοί από το 1846· πιθανώς να ταυτίζεται και με τον πρωτόγερο του 1841 χαζη-Γεώργιο Κονταρή, προσωρινό έφορο και επιστάτη της Ι.Μ. Σπηλιανής, το 1848 (Τσιρπανλής 2018, 1016-1018 σημ. 1). Ως προς τον χαζη-παπά έχω την εντύπωση, ότι ο γραφέας παρέλειψε το όνομά του· πάντως ως χαζη-παπά, χωρίς βαφτιστικό, μού είναι αδύνατο να τον ταυτίσω·

ε) ο χαζη-Νικόλαος· χωρίς επώνυμο, δεν μπορώ να τον ταυτίσω· ως χαζη-Νικόλαος συνδυάζεται με τον χαζη-Γιαννάκη ή χαζη-Ιωάννου (του)· [πβ. και α.]: Τσιρπανλής 2018, 514. Είναι όμως το ίδιο πρόσωπο; Στο κτηματολόγιο του Δήμου Μανδρακίου (1828) συναντώ τον χαζη-Νικόλα, χωρίς άλλα στοιχεία, με 31 αγροτεμάχια και 134 καφίζια (κριθάρι) ως παραγωγή· Μ. Λογοθέτης 1987, 268, 353. Πρόκειται, ωστόσο, για το άτομο που μάς ενδιαφέρει; Στο ερώτημα, η απάντηση είναι αδύνατη·

στ) ο διακο-Αντώνιος· ακούγεται και ως *Διακαντώνης*, ταυτιζόμενος με τον Αντώνιο Σακλαράκη (Τσιρπανλής 2018, 878 σημ. 2, 940 σημ. 10, 1342 σημ. 1)· γνωστός επίσης είναι ο διακο-Αντώνης του παπα-Νικολάου Σακλαράκη, που διετέλεσε δήμαρχος του Μαντρακίου το 1857-1858· το 1845 αναφέρεται ως "επιστάτης" στη Νίσυρο του Χασάν πασά, "μαχαβούζη" της Ρόδου· Τσιρπανλής 2018, 482, 725, 726-727 σημ. 40. Πιθανώς ο δήμαρχος αυτός να χρησίμευσε ως μάρτυρας του Νεοφύτου· άλλωστε στη σάτιρά του ο Κ.Ξ. δεν παραλείπει τον Διακαντώνη, για τον οποίο εκφράζεται περιφρονητικά· τον αποκαλεί ακόμη και χούρο (Σακελλαρίδης 1993, 106)·

ζ) ο διακο-Μανόλης του παπα-Νικολάου· ο διακο-Μανόλης μού είναι εντελώς άγνωστος· ο πιθανός πατέρας του, ο παπα-Νικόλας, αναδύεται από ένα εξοφλητικό για λύση αρραβώνα, με χρονολογία 15.4.1822, που συνυπογράφει με τον ηγούμενο Νεόφυτο· Τσιρπανλής 2018, 389. Θα μπορούσε η μαρτυρία αυτή να θεωρηθεί ως απλή ένδειξη τυχαίας (;) γνωριμίας, του παπα-Νικόλα με τον Νεόφυτο, ή της οικογένειας του πρώτου με τον δεύτερο. Όλα είναι δυνατά σε

μιά μικρή-κλειστή κοινωνία. Στην ίδια παράγραφο επανέρχεται ο Διακαντώνης (βλ. στ.) και δηλώνει όσα άκουσε από τον Οικονόμο ή Οικονόμου. Το όνομα αυτό σημαίνει, ως γνωστό, εκκλησιαστικό τίτλο, και αρκετές οικογένειες με το ίδιο επώνυμο (βλ. Τσιρπανλής 2018, 1477: ευρετήριο). Πάντως, γενικά οι Οικονόμοι διέθεταν ευρεία περιουσία και είχαν μεγάλη οικονομική επιφάνεια (πβ. Τσιρπανλής 2018, 155, 427, 512, 612, 689, 741-743, 1240). Φαίνεται ότι ο οικονόμος διατηρούσε ακόμη και κατά τον 19ο αι. μέρος της διαχειριστικής-χρηματικής περιουσίας ενός μοναστικού ιδρύματος. Αξιοσημείωτα είναι όσα κατέγραψε ο Κ.Ξ. στη σάτιρά του για τον οικονόμο-παπά (μάλλον της Σπηλιανής):

Ειπέ μου τι φαντάζεσαι μ'αντό το Οικονομίκι;

Παπάς είσαι, με λειτουργιές, που παίρνεις χαρτζιλίκι.

(Σακελλαρίδης 1993, 106)

Ο σατιρολόγος αποφεύγει συστηματικά να δηλώσει το όνομά του Οικονόμου. Ίσως από περιφρόνηση. Τον περιβάλλει πάντως με βαρυτάτους χαρακτηρισμούς (βόδι, γάδαρος, άγριος, χοίρος, ποταπός: Σακελλαρίδης 1993, 106-107):

η) ο χαζη-Μανουήλ (ή Εμμανουήλ) Κοκκινάκης: από τις πολυμελείς και πλούσιες οικογένειες του Μαντρακιού: παιδιά του χαζη-Εμμανουήλ αναφέρονται: η Άννα, η Ειρήνη, η Μαρία, ο Γεώργιος, ο Κονταρής, ο Κωνσταντίνος (Τσιρπανλής 2018, 427, 690, 1019-1022 [υπόθεση του θανάτου του Μιχαήλ Παρθένη ή Παρθενιάδη και της χήρας του Άννας χαζη-Εμμαν. Κοκκινάκη, από το 1862], 1163-1165, 1447: ευρετήριο): γυναίκα του χαζη-Εμμαν. Κοκκινάκη υπήρξε η Καλή χαζη-Κονταρή: Τσιρπανλής 2018, 677, 776:

θ) ο χαζη-παπα-Αποστολάκης: πρόκειται για τον χαζη-παπα-Απόστολο ή Αποστόλη (1795-μετά το 1881), γενάρχη των οικογενειών Αποστολίδη και Ανδριωτάκη, καταγόμενο από τα Ψαρά, εγκατεστημένο στη Νίσυρο, όπου και νυμφεύθηκε την Άννα, το γένος Μανόλακα: διέθετε μεγάλη χρηματική περιουσία: παιδιά του αναφέρονται ο Νικόλαος, μεγαλοκτηματίας στη χερσόνησο της Κνίδου, η Ειρήνη, η Καλή και η Μαρία: βλ. Τσιρπανλής 2018, 81, 90, 117, 222-225, 504, 509, 524-527, 790 σημ. 1, 810 σημ. 25, 1525: ευρετήριο, όπου λεπτομέρειες:

ι) ο Μανουήλ Νικολάκης: εντελώς άγνωστος: δεν τον βρίσκω ούτε στην Απογραφή της Νισύρου (1903-1904): στο κτηματολόγιο του Μαντρακιού, το 1828, συναντώ μόνο τον διακο-Μιχάλη Νικολάκη (όχι τον Μανουήλ): Μ. Λογοθέτης 1987, 266, 349, με εφτά αγροτεμάχια και 59 καφίζια παραγωγή (κριθάρι). Η οικογένεια έσβησε μάλλον αρκετά ενωρίς (ίσως από θηλυγονία):

ια) ο χαζη-παπα-Φώτης: νομίζω ότι ταυτίζεται με τον χαζη-παπα-Ιωάννη Φωτίου, γνωστόν ήδη από το 1837, με βάση την ποιμαντορική εγκύκλιο (19.8.1837) του Ρόδου Καλλινίκου, με την οποία ρυθμιζόταν η εναλλακτική εφημερία των ιερέων στον μητροπολιτικό ναό του Μαντρακιού, την Ποταμίτισσα: τότε ο εν λόγω ιερέας είχε συμφωνήσει με τον μητροπολίτη Καλλίνικο και

τον ηγούμενο Νεόφυτο στην εκ περιτροπής εφημερία της Ποταμίτισσας: βλ. Τσιρπανλής 2013, 77, 85· πβ. Τσιρπανλής 2018, 90, 512, 778-780 (για το προικισμ. του γιου του χαζη-παπα-Φωτίου, 30.12.1860).

ιβ) ο διακο-Νικόλαος [του] διακο-Νικήτα: το πρόσωπο το γνωρίζουμε χάρη στην καθαρογραφία του κτηματολογίου του Μαντρακιού, η οποία καταστρώθηκε από τον ιερομόναχο-ηγούμενο της Σπηλιανής Νεόφυτο Ζαμπέτογλου, με τη συνεργασία του ιερομόναχου χατζη-Γρηγορίου, από τη Μονή της Λαύρας (Λαυριώτη), Σκιαθίτη, και του διακο-Νικολάου του διακο-Νικήτα. Η εργασία των τριών συνεργατών τελείωσε την 16 (όχι την 17) Νοεμβρίου 1828. Καθένας ασχολούνταν με συγκεκριμένο έργο: ο Νεόφυτος διάβαζε το παλαιό, άθλιο, με πολλές επεμβάσεις ή γραφές, και δυσανάγνωστο κατάστιχο, ο χατζη-Γρηγόριος καθαρόγραφε και ο διακο-Νικόλαος κατέγραφε με ακρίβεια τον αριθμό των καφιζιών. Έτσι σχηματίστηκε το καθαρογραμμένο κτηματολόγιο του Μαντρακιού, απαλλαγμένο από τις προηγούμενες παράνομες εγγραφές: βλ. την καλή μελέτη του Διαμαντάρα, 561, 562· τα ίδια (με κάποια λαθάκια) επαναλαμβάνει ο Μ. Λογοθέτης 1987, 256-257 (αγνοώντας τον Διαμαντάρα): πβ. και Σακελλαρίδης 1993, 69. Επομένως, ο διακο-Νικόλαος υπήρξε, από παλιά, στενός συνεργάτης του Νεοφύτου, έκανε τον φίλο (διάπυρος) του Ξένου, τον οποίο δεν δίσταζε να προδίδει, μιά που ο ηγούμενος κατείχε την πνευματική-και κοσμική-εξουσία του νησιού.

ιγ) ο ηγούμενος Νεόφυτος: για τα χρόνια της ζωής του (1795- 1863, μετά τον Οκτώβριο), την ηγουμενία του (1821, αν όχι και πιο πριν, έως τον Σεπτέμβριο του 1856), τη δημιουργική δραστηριότητά του υπέρ της Σπηλιανής, ιδίως ως προς τη σύνταξη του νέου κτηματολογίου του Μαντρακιού, βλ. λεπτομέρειες στου Τσιρπανλής 2009, 110-111· ο ίδιος 2018, 505-506· Σακελλαρίδης 1993, 67-72. Τα όσα αναφέρει ο Νεόφυτος, τελευταίος στη λίστα των κατηγορών, μπορούν να χαρακτηρισθούν ως χαριστική βολή κατά του Ξένου, γιατί ανακεφαλαιώνουν το βαρύτατο κατηγορητήριο.

Καταγγελίες και χρονολογία. Ο Κ.Ξ., ενθουσιασμένος από τις αρχές της νέας θρησκείας του Θεοφίλου, της "Θεοσέβειας", που στηρίζονταν αποκλειστικά στον Ορθό Λόγο και αρνούσαν κάθε υπερφυσική αποκάλυψη (πβ. Πασχάλης, 106), έσπευσε, μόλις έφτασε στη Νίσυρο, να διακηρύξει τις νέες ιδέες. Η βιασύνη του προφανώς προκάλεσε δικαιολογημένες αντιδράσεις. Ο Νεόφυτος συγκέντρωσε τους αντιδρώντες και κατάφερε να διώξει από το νησί τον Ξένο. Γι' αυτό πιστεύω, ότι το αχρονολόγητο υπ' αρ. 1 έγγρ. μπορεί να χρονολογηθεί περί τα τέλη του 1839, ή στις αρχές του 1840· στο έγγρ. αυτό σημειώνονται οι λέξεις "προ χρόνου" για τον Κ.Ξ. Ίσως σημαίνουν γενικά "πριν κάποιο χρονικό διάστημα", ή ειδικά "πριν ένα χρόνο": γι' αυτό προσδιορίζω τον χρόνο του εγγρ. περί το 1839 (προς τα τέλη), ή μέσα στο 1840.

Έτσι μνημονεύεται η α', θα λέγαμε, εκδίωξη του Ξένου από τη Νίσυρο.

Τον Αύγουστο του 1841 επανήλθε στο γενέθλιο νησί ο διωχθείς και άρχισε να διδάσκει, όπως βεβαιώνει ο Ross (Γιαννίδη, 112), περιοριζόμενος στα διδακτικά καθήκοντά του, σε χώρο καθαγιασμένο (στον νάρθηκα της Ποταμί-

τισσας), για να μειώσει το άγριο κυνηγητό τού εξαδέλφου του Νεοφύτου. Ανήσυχος, για διάφορους λόγους, ο ηγούμενος, επιδίωξε να συγκεντρώσει γνώμες από διακεκριμένους και διάσημους πολίτες του Μαντρακιού, φίλους του προσωπικούς ή ανθρώπους της Εκκλησίας. Η προηγούμενη άλλωστε αναφορά των ανησυχούντων κατοίκων (έγγρ. 1) δεν έφερε υπογραφές.

Πίστεψε έτσι ο Νεόφυτος, ότι θα ήταν κατοχυρωμένος προς τις κακοδοξίες που διέδιδε ο Κωνσταντίνος. Ίσως ο ηγούμενος να ήθελε πιο πολύ να εξασφαλίσει τον εαυτό του, εφόσον με δική του πρωτοβουλία προέβαινε στην καταδίωξη του αντιπάλου του, ώστε να μην προκαλέσει την κοινή γνώμη και να αποφύγει την τυχόν αρνητική στάση του μητροπολίτη της Ρόδου. Η νέα θρησκεία του Θ.Κ., εξάλλου, άφηνε αρκετά περιθώρια αντιπαράθεσης με τον χριστιανισμό (πβ. Πασχάλης, 89-107). Αυτά μάλλον εκμεταλλεύθηκε ο Νεόφυτος, με κατάλληλες πιθανώς ερωτήσεις, για να σχηματίσει το κατηγορητήριο. Φρόντισε ευφυώς να μεταφέρει τα ίδια τα λόγια του Ξένου, όπως τα έλεγε, "εκ στόματός" του. Δεν έμενε καμιά υποψία παρανόησης. Ακόμη και οι λίγες διαβεβαιώσεις εκ μέρους τρίτων διασφαλιζόνταν από την υψηλή ιδιότητα των καταθετών.

Οι καταγγελίες των 13 μαρτύρων (συμπεριλαμβανομένου και του Νεοφύτου) ήταν οι ακόλουθες:

– Το Άγιον Φως (που ερχόταν από τα Ιεροσόλυμα) γινόταν με μηχανή (α., ιβ., ιγ.).

– Η εικόνα της Παναγίας, όπως και οι άλλες εικόνες (πβ. Πασχάλης, 90), ήταν σκέτο σανίδι και μογιές· έργο ανθρώπινων χειρών, όπως τα αγάλματα ή τα είδωλα που έφτιαχναν οι αρχαίοι Έλληνες (β., γ., ιγ.).

– Τον Δεκαπενταύγουστο ο Ξένος έτρωγε αυγά, ισχυριζόμενος ότι ήταν άρρωστος (β., γ.).

– Να μη βλέπομε τα εισερχόμενα, αλλά τα εξερχόμενα (θ., ι.)· για την καίρική αυτή αντίληψη βλ. Πασχάλης, 92-93· Καράς, 77 σημ. 27· πβ. και Μεταλληνός, 168 (όπου για την καίρική εσωτερική και εξωτερική λατρεία)· βλ. επίσης χρήσιμες επεξηγήσεις στου Αποστολόπουλος, 1119-1120.

– Δεν αμαρτάνεις, αν κοινωνήσεις το Μεγάλο Σάββατο, ενώ έφαγες κρέας τη Μεγάλη Παρασκευή (δ., θ.).

– Δεν αμαρτάνεις, αν φας κρέας ή άλλα φαγητά, κατά τις νηστήσιμες ημέρες, εκτός αν βλάψεις τον αδελφό σου, ή αν διαπράξεις θανάσιμο αμάρτημα (ε., ιβ.).

– Ο Ιησούς Χριστός δεν κατέβηκε στη γη· είναι ανθρώπινη υπόθεση, που και σήμερα θα μπορούσε να συμβεί καλύτερα, με δυνάμεις του ανθρώπου· δηλ. ο Χριστός είναι ψεύτικος (στ.: άρνηση της θεότητας του Ιησού - βλ. Πασχάλης, 90).

– Τόνιζε πάντα, "ότι Καϊρης εγεννήθην, Καϊρης και θα αποθάνω" (στ., ζ.)· αυτό σήμαινε(;), ότι δεχόταν τη θρησκεία του Καϊρη.

– Το Ψαλτήρι το έγγραψε άνθρωπος, που κακώς το δημιούργησε· είναι γνωστό από τον 108 ψαλμό, ότι ο Θεός δεν έδωσε στον ψαλμωδό κατάρα, αλλά ευχή, με όσα γράφτηκαν γι' αυτόν, "λέγων κατάραν ως ιμάτιον"· συμπληρώνω από τον ίδιο ψαλμό· § 18: και ενεδύσατο κατάραν ως ιμάτιον, και εισήλθεν ωσει ύδωρ εις τα έγκατα αυτού και ωσει έλαιον εν τοις οστέοις αυτού· § 19: γεννηθήτω αυτώ ως ιμάτιον, ό περιβάλλεται, και ωσει ζώνη, ήν διαπαντός περιζώννυται..." (ζ., ιγ.). Καταργούσε δηλ. ο Θ.Κ. το θεόπνευστο της Αγίας Γραφής (πβ. Πασχάλης, 90).

– Προστίθεται, ότι σε λίγο ο Κωνσταντίνος θα ξεκληρίσει την ορθόδοξη πίστη με όσα ισχυριζόταν (ζ.).

– Ο Ξένος δεν ασπαζόταν ποτέ τις εικόνες· με καλυμμένο μόνο το κεφάλι φιλούσε το Ευαγγέλιο και το Προσκυνητάριο (η.).

– Απέρριπτε τις νηστείες, ως ζημιογόνες στον άνθρωπο (θ., ι., ιβ. - πβ. Πασχάλης, 90).

– Εντελώς ανώφελο να προσφέρομε Φώτα στις εικόνες, τη στιγμή που ο Θεός είχε δημιουργήσει τον ήλιο, τη σελήνη και τα άστρα (θ.).

– Όταν αποβιώσει ο άνθρωπος, η ψυχή του δεν πηγαίνει ούτε στον παράδεισο, ούτε στην κόλαση· περιφέρεται εδώ κι' εκεί, ανήσυχη, σε άλλους πλανήτες (πβ. Πασχάλης, 90), όλους τους αιώνες (θ.).

– Κατά τον Ξένο, οι μάρτυρες ήταν καλοί άνθρωποι, γι' αυτό δοξάσθηκαν, και τιμώνται, όπως και σήμερα όσοι έχουν αξιώματα περιβάλλονται με τιμές (ι.).

– Ρωτήθηκε, πού πηγαίνει ο άνθρωπος μετά τον θάνατό του και αν κρίνεται κατά τη Δευτέρα Παρουσία· απάντησε, ότι ο Θεός κατατάσσει τον καθένα, ανάλογα με τα έργα του· [τούτο έρχεται σε αντίφαση με την προσηγούμενη παράγραφο θ.]· διασαφήνιζε όμως, ότι ο Χριστός δεν κατεβαίνει στη γη την εσχάτη ημέρα, για να κρίνει τον άνθρωπο, κατά τα έργα του, όπως εκήρυττε το Ευαγγέλιο. Έτσι αποδείκνυε ότι το Ευαγγέλιο έγγραφε ψέματα· ήταν ψεύτικο (ια.). [Το ασπαζόταν όμως, κατά την παράγο. η.].

– Πάντως έβαλε την υπογραφή του «εις την του αιώνος αναφοράν», επειδή είδε σ'αυτήν τη σφραγίδα της Κοινότητας. [Να επεξηγήσω, ότι, κατά την Εγκυκλοπαίδεια Πάπυρος- Larousse Britannica, λήμμα αναφορά: το κύριο τμήμα της θείας λειτουργίας, το οποίο συνδέεται οργανικά με την τέλεση του μυστηρίου της θείας ευχαριστίας].

– Τετάρτες και Παρασκευές, όπως και άλλες νηστήσιμες ημέρες, δεν χρειάζεται να τις τηρεί ο άνθρωπος· μπορούσε να τρώει κρέας, χωρίς να αμαρτάνει (ιβ. -πβ. και θ., ι.).

– Δεν παραδεχόταν το μυστήριο της Αγίας Τριάδας (Πατήρ, Υιός και Άγιο Πνεύμα)-ιγ. -υπήρχε μόνο ο Πατήρ, ο Θεός (εξ ου και "Θεόν Σέβου") [πβ. Πασχάλης, 90]· από το Ψαλτήρι (πβ. ζ.) μόνο ο πεντηκοστός (υπ' αρ. Ν') ψαλμός έπρεπε να διαβάζεται "επ' Εκκλησίας".

Από το πυκνό αυτό κατηγορητήριο απουσιάζει εντελώς η λέξη "Θεοσέβεια" ή "Θεοσεβισμός" (πβ. και Σακελλαρίδης 1993, 78, 80). Περίεργο! Ούτε το όνομα του Θεοφίλου Καΐρη ως ιδρυτή νέας θρησκείας, ανεξάρτητα από ό,τι πίστευε ο Ξένος. Ο Νεόφυτος και οι περί αυτόν πίστεψαν, μήπως ο Ξένος εισηγάγε κάποιους νεωτερισμούς και όχι μιά καινούργια θρησκεία; Άλλωστε στις κατηγορίες δεν προσάφθηκε στον Ξένο τίποτε απολύτως σχετικό με προσηλυτισμό, ή από την εσωτερική οργάνωση της θρησκείας του Θ.Κ. (π.χ. αλλαγή χρονολογίας, μετονομασία μηνών, διαταραχή του ημερολογίου, διαφοροποίηση της εβδομάδας, ορισμός νέου είδους ιερέων, αποδοχή καινούργιων προσευχών, καθιέρωση ειδικού ναού κ.ά. - πβ. Πασχάλης, 91-107). Οφείλω να δεχθώ ότι στη Νίσυρο παρακολουθούσαν, με καθυστέρηση ίσως, λόγω των συγκοινωνιακών δυσκολιών, την υπόθεση Θ.Κ. Ασφαλώς θα είχαν πληροφορηθεί την καθαίρεσή του (από ιερέα) που αναγνώσθηκε στις εκκλησίες την 9 Νοεμβρίου 1841, καθώς και την απέλασή του από το ελληνικό κράτος (βλ. Πασχάλης, 156). Καμιά μνεία, ωστόσο, των γεγονότων αυτών δεν γίνεται στις καταγγελίες. Εύκολα μπορούσε να υπάρξει κάποιος συνδυασμός πληροφοριών. Και όμως δεν υπήρξε.

Σύμφωνα με τα προλεχθέντα, σχηματίζω την εντύπωση με αρκετά σπέρματα αβεβαιότητας, ότι ο Νεόφυτος και οι δώδεκα κατήγοροι είδαν τον Ξένο σαν έναν νεαρό άνδρα (ηλικίας 40 περ. ετών), με καλές σπουδές εκτός Νισύρου, ενθουσιώδη και αυθόρμητο, με πηγαία όρεξη για διδασκαλία, αλλά με έντονα θρησκευτικά-υπαρξιακά ερωτήματα, στα οποία οι απλοϊκοί εκείνοι κάτοικοι του νησιού μπερδεύονταν. Τί απάντηση να δώσουν σε προβλήματα που και σήμερα ακόμη προκαλούν απορία, όπως από πού ερχόμαστε, πού πάμε μετά θάνατον, αφού γινόμαστε χύμα;

Βέβαια η χριστιανική θρησκεία, όπως και άλλες, προσφέρουν απαντήσεις (πειστικές ή όχι), που διασφαλίζουν τη γαλήνη των πιστών. Αυτή η ηρεμία κράτησε αιώνες-μάλιστα, κατά τα χρόνια της δουλείας, διατήρησε τη συνοχή του Γένους των Γρεκών. Αυτήν, λοιπόν, τη γαλήνη των Νισυριών θέλησε να ταράξει ο Ξένος με όσα ρωτούσε ή βεβαίωνε ότι υφίστανται. Και ήταν λογικό να προκαλέσει αντιδράσεις σε μιά κοινωνία μικρή, κλειστή, λίγο μορφωμένη, απροβλημάτιστη, αφοσιωμένη στις δυσκολίες της καθημερινότητας, υπό σκληρή τουρκική διοίκηση (όπως ο τούρκος πασάς της Ρόδου).

Δεν δικαιώνω τον Νεόφυτο, που δεν ήθελε να λειτουργήσει κοινοτικό σχολείο. Ο Ξένος ενσάρκωνε τη νέα εποχή και στήριξε, σε μακροχρόνιο ορίζοντα, την παιδεία. Αμφιβάλλω, αν μπορούσε να διαδώσει τη "Θεοσέβεια" στη Νίσυρο. Δεν έχω καμιά ένδειξη για τυχόν επιτυχία ή διάδοση της νέας θρησκείας στα Δωδεκάνησα, στις Κυκλάδες ή σε άλλα μέρη του Ελληνισμού· ο καϊρισμός, ως διδασκαλία, σκόρπισε απογοήτευση· "αθετούσε οικείες λατρευτικές μορφές και σύμβολα κοινού σεβασμού"· η "Θεοσέβεια" δεν είχε λαϊκό αντίκρισμα (Πετρόπουλος, 250). Η θρησκεία του Καΐρη έσβησε με τον θάνατο του ιδρυτή της (Μεταλληνός, 190). Ο καθέννας φρόντισε να βολευτεί σε κάποια θέση, αρνούμενος τον Καΐρη (επίσημα ή ανεπίσημα), ή αδιαφορώντας για τις καϊρικές "θεοσεβικές" αρχές (Πολέμης 2001, 300-306).

Ο Ξένος, επομένως, υπήρξε θύμα του Καϊρη και της θρησκείας του;

Όχι, βέβαια. Ο Νισύριος καϊριστής βρήκε πατρική προστασία και υψηλή παιδεία κοντά στον Καϊρη. Αυτά ακριβώς τού έλειψαν στη Νίσυρο. Έμεινε πιστός και ευγνώμων στον ευεργέτη του. Διέδωσε την παιδεία του. Τη θρησκεία του, εκ των πραγμάτων, μόνος του, ήταν αδύνατο να την επιβάλει σε ευρύτερο κύκλο. Για τη μορφωτική του αξία, όμως, υπέστη διωγμούς. Έγινε ήδη αναφορά στην α' εκδίωξή του από τη Νίσυρο το 1839-1840. Κατέφυγε στη Σμύρνη, όπου με κόπους έβγαζε το ψωμί του, κατά τον Ross. Τότε χρονολογώ το πρώτο χρονολόγητο έγγραφο, δηλ. περί τα τέλη του 1839 ή το 1840 (υπ' αρ. 1, κατά τη δική μου αρίθμηση).

Ακολούθησαν οι 13 καταγγελίες, κατευθυνόμενες από τον Νεόφυτο. Είναι το χρονολόγητο έγγραφο, το οποίο συντάχτηκε μάλλον μετά το καλοκαίρι του 1841 και διήρκεσε πιθανώς έως το 1855.

Για β' φορά, ο Ξένος εκδιώκεται από το νησί του. Καταφεύγει τώρα στο σχολείο του μακρινού Καστελλόριζου (πβ. Σακελλαριδής 1993, 57, 83-84), όπου θα αφήσει άριστες εντυπώσεις. Πρόκειται για τα χρόνια της "ηρεμίας", όπως τα ονόμασα πιο πάνω. Στο σχολείο εκείνο ο Ξένος δίδαξε μάλλον ανενόχλητος, συμβάλλοντας στην παιδεία και γενικά στην πρόοδο του νησιού. Εκεί έμεινε από το 1841/1842 έως το 1849, το αργότερο. Τότε πρέπει να επέστρεψε στη Νίσυρο, καταξιωμένος δάσκαλος προφανώς. Ήταν καιρός να κάμει τον γάμο του με την Άννα Ι. Κουλάκη (πβ. πιο πάνω για τον γάμο αυτόν).

Το τρίτο, κατ' εμέ, χρονολόγητο θα συντάχτηκε, σε μακρά περίοδο, μεταξύ 1841, το ενωρίτερο, και το 1855, το βραδύτερο, εξαιτίας της επιλογής των μαρτύρων και της ποιότητας του κατηγορητηρίου. Εν τω μεταξύ παρεμβλήθηκε η γέννηση του μοναχογιού και η ανεκτέλεστη βάφτιση του παιδιού, με πιθανό ανάδοχο την Κοκκινάκαινα.

Το πρώτο έγγραφο, χωρίς τις υπογραφές, και το τρίτο, με τις 13 ενυπόγραφες καταγγελίες, τα έστειλε ποτέ ο Νεόφυτος στον μητροπολίτη της Ρόδου; Κατά τη γνώμη μου, δεν τα έστειλε ποτέ. Γιατί; Για διάφορους λόγους:

α) Δεν διατυπώνεται η παραμικρή διαπίστωση, ούτε καν υπαινιγμός, για νέα θρησκεία: ούτε, φυσικά, αναφέρεται οιοσδήποτε προσηλυτισμός.

β) Οι θέσεις του Ξένου για τις νηστείες, για τις εικόνες, για τις εκκλησιαστικές τελετές, για τα Φώτα, για τους μάρτυρες, για το Άγιον Φως είχαν άμεση σχέση με δογματικά ζητήματα (κατά την παράδοση).

γ) Έθετε επίσης σε αμφιβολία τη θεότητα του Ιησού, το μυστήριο της Αγίας Τριάδας, το θεόπνευστο της Αγίας Γραφής, την κρίση των ψυχών κατά τη Δευτέρα Παρουσία. Γι' αυτά μπορούσε εύκολα να κατηγορηθεί, αφού έθιγαν ευθέως τα δόγματα της χριστιανικής θρησκείας.

δ) Παράλληλα, ο Ξένος προέβαινε σε σημαντικές παραχωρήσεις ως προς τις ιδέες του. Έφτανε ακόμη και σε αντιφάσεις: και μάλιστα σε σοβαρά θέματα του δόγματος. Ενώ δεν ασπαζόταν τις εικόνες (η.) και ενώ θεωρούσε το Ευαγγέλιο ψεύτικο (ια.), υποχρεωνόταν, ωστόσο, να φιλά το ιερό αυτό βι-

βλίο και το Προσκυνητάριο (η.). Το ότι εκάλυπτε το κεφάλι του, αποδοκίμαζε τάχα την πράξη του; Κάτι τέτοιο πάντως δεν διευκρινίζεται πουθενά. Και το σπουδαιότερο: δεχόταν ότι η ψυχή, μετά θάνατον, περιφέρεται, ανήσυχη, σε άλλους πλανήτες, όλους τους αιώνες (θ.). Την ίδια στιγμή, σε σχετική ερώτηση, απαντούσε ότι ο θεός κατέτασσε τον άνθρωπο, μετά θάνατον, ανάλογα με τα έργα του (ια.). Ποιό ήταν το σωστό; Τί να πιστέψει ο απλός άνθρωπος; Επρόκειτο για ένα από τα σπουδαιότερα υπαρξιακά προβλήματα. Μπορούσε ο Ξένος ή ο Θ.Κ. να αντιμετωπίσει, διά του Ορθού Λόγου, ένα τέτοιο μεταφυσικό ζήτημα; Με το δίκιο του, λοιπόν, ο Ξένος έβλεπε το θέμα αρκετά περίπλοκο.

ε) Ακόμη, παρατηρήσαμε πιο πάνω, ότι ο Ξένος επί μία δεκαετία (1859-1869) έπαιρνε μέρος ως μάρτυρας σε γάμους που γίνονταν στο Μαντράκι και συμμετείχε στην κοινωνική ζωή της πόλης. Άρα δεχόταν το μυστήριο του θρησκευτικού γάμου.

στ) Ο Νεόφυτος, άνθρωπος ικανός, ευφυής, πρακτικός (αυτός οργάνωσε την καθαρογραφία του κτηματολογίου του Μαντρακιού), άτομο κοινής εμπιστοσύνης και από τους ορθοδόξους και από την οθωμανική διοίκηση (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 68-70): απλός όμως παπάς, χωρίς ιδιαίτερες θεολογικές σπουδές, όπως όλοι οι συνάδελφοί του της εποχής, αντιλήφθηκε έγκαιρα, ότι αδυνατούσε να μπλέξει με δογματικές συζητήσεις και μεταφυσικές αναζητήσεις. Αν ανεμίγνυε και τον μητροπολίτη της Ρόδου στο θέμα του Ξένου, ή προκαλούσε, κατά κάποιο τρόπο, την παρέμβαση των Οθωμανών, θα έχανε την εκτίμηση, λόγω της άγνοιάς του, και από τις δύο πλευρές. Επιδίωξε να κατοχυρώσει τη θέση του με τις κατηγορίες εναντίον του Ξένου, εφαρμόζοντας την εύκολη λύση: να απομακρύνει από το νησί τον αντιφρονούντα.

Προέβη, ωστόσο, και ο ηγούμενος σε υπαναχωρήσεις. Μετά το Καστελλόριζο, δεν αντέδρασε στον γάμο του Ξένου: τον άφησε να ασχολείται με τα (υποθηκευμένα-βλ. πιο κάτω) κτήματα της γυναίκας του: δεν τον ενόχλησε στις κοινωνικές σχέσεις του, αν και ο Νεόφυτος από το 1856 και έπειτα είχε κλείσει σχεδόν τον βιολογικό κύκλο του. Τα έγγραφα κατά του Ξένου έχασαν, με το πέρασμα του χρόνου, τη σημασία τους. Ο ηγούμενος τα έβαλε σε κάποιο συρτάρι, όπου, με τον καιρό, κιτρίνισαν.

Οι Νισύριοι, όμως, όταν, το 1865, αποφάσισαν να ιδρύσουν Κοινοτικό Σχολείο στη θέση "Τράπεζα" (σήμερα Ζησιμοπούλειο) [βλ. Βεργωτής, 269-270· Μ. Λογοθέτης 2007, 9, ή Νισ. 17(2007)169], ξέχασαν την ύπαρξη τού Ξένου. Το 1865 ο Κωνσταντίνος ήταν μόλις 62 ετών. Μπορούσε άνετα να αναλάβει τη διεύθυνση του νέου σχολείου. Δεν γνωρίζω, αν τού έγινε πρόταση από τη Δημογεροντία, και αν ο ίδιος την απέρριψε. Καμιά μαρτυρία δεν διαθέτω για πρόταση ή απόρριψη. Το βέβαιο είναι, ότι τότε κλήθηκε να διευθύνει το σχολείο ο Ιωάννης Λογοθετόπουλος ή Λογοθέτης (1835 ή 1840/41-1910) του χαζη-Μιχαήλ, προσκαλώντας τον από την Κωνσταντινούπολη ή διάφορες πόλεις της Θράκης και του Ευξεινού Πόντου, όπου δίδασκε (βλ. Τσιρπανλής 2018, 525-526, με βιβλιογραφία, και Βεργωτής, 269-270). Και μετά τον θάνατο του Νεοφύτου (1863, Οκτώβριος), λοιπόν, ο Ξέ-

νος παρέμεινε με το στίγμα του Καίρη;

Το δεύτερο, κατά τη δική μου σειρά, αχρονολόγητο έγγραφο, είναι απόσπασμα ή σημείωμα υπομνηστικό επιστολής του Νεοφύτου προς τον μητροπολίτη της Ρόδου. Αυτό είναι πιο εύκολο στη χρονολόγησή του. Και τούτο, γιατί αναφέρεται στη βάφτιση του γιου του Ξένου, δηλ. μερικούς μήνες μετά τη γέννησή του (1850-1851), πιθανώς το 1852 ή το 1853. Παρούσα και η ανάδοχος. Επρόκειτο για την Κοκκινάκαινα, την Καλή χαζη-Κονταρή (Τσιρπανλής 2018, 775-776). Αν η ταύτιση είναι σωστή, ο άνδρας τής Καλής, ο χαζη-Εμμανουήλ Κοκκινάκης υπήρξε ο υπ'αρ. Η' κατήγορος (από τους 13) του Ξένου. Η κατηγορία δεν ήταν σοβαρή: ο κατηγορούμενος δεν ασπαζόταν τις εικόνες, φιλούσε όμως το Ευαγγέλιο και το Προσκυνητάριο, που συνήθως, σαν αναλόγιο, φιλοξενούσε και την εικόνα του εορτάζοντος αγίου, ή εκείνου στον οποίο ο ναός ήταν αφιερωμένος. Άλλη μία, επομένως, αντίφαση στις πράξεις του Ξένου.

Ερχόμαστε στο μυστήριο της βάφτισης. Ο πατέρας και η ανάδοχος κάλεσαν τους ιερείς του Μαντρακιού (προφανώς στην Ποταμίτισσα), εκτός από τον Νεόφυτο και τον Οικονόμο. Αυτούς δεν τους ήθελε ο Ξένος να παραστούν. Οι ιερείς ρώτησαν, γιατί αποκλείει τον Νεόφυτο. Γι' αυτό και αρνήθηκαν να προχωρήσουν στο μυστήριο. Τελικά, εστάλη ένας μαθητής του Ξένου να ζητήσει άδεια από τον Νεόφυτο για τη βάφτιση. Ο ηγούμενος απάντησε: "έχετε συγκεντρώσει τους παπάδες, πηγαίνετε να βαφτίσετε· ό,τι θέλετε, κάμετε".

Μιά τέτοια απωθητική σκηνή αναπαριστά τις καθημερινές δυσκολίες που συναντούσε ο Ξένος στην πατρίδα του. Φυσικό ήταν να μη θέλει ο Κ.Ξ. να αντικρίσει τον Νεόφυτο και τον Οικονόμο στο μυστήριο της βάφτισης, μετά από όσα διέπραξαν εις βάρος του φτωχού διδασκάλου. Μετά την απάντηση τού Νεοφύτου, ο Ξένος πήρε το παιδί του και πήγε στο σπίτι του. Δεν έκαμε τη βάφτιση. Ο ηγούμενος δικαιολογεί, υποκριτικά, τη στάση του στον μητροπολίτη της Ρόδου, ότι δεν εμπόδισε την ανάδοχο ούτε τους παπάδες να προχωρήσουν στη βάφτιση.

Το στιγμιότυπο αποδεικνύει την υποκρισία, τη σκληρότητα, την αποδοκιμασία και την περιθωριοποίηση ενός πιστού που προχωρούσε με σωστά βήματα στην επανένταξη προς την εκκλησιαστική τάξη και τη λαϊκή συναίνεση. Η Εκκλησία εμφανιζόταν ως αδυσώπητος και ανελέητος τιμωρός. Δεν προσέφερε καμιά βοήθεια σ' αυτόν που εκλιπαρούσε ένα ηθικό στήριγμα.

Και αξίζει, να σημειώσουμε, ότι ο Ξένος έδειξε πρωτοφανή παρέκκλιση στις αρχές του "Θεοσεβισμού", ως προς το μυστήριο της βάφτισης του γιου του. Διαφορετική πρακτική στο θέμα της βάφτισης ακολουθούσε η Καίρειος νέα θρησκεία (πβ. Πασχάλης, 165· Μεταλληνός, 170). Επίσης, ως μην ξεχνάμε, ότι στη θεομώτατη αντιφώνηση του Κ. Ξ., ως αρχηγού, θα έλεγα, της Σχολής, την 22.3.1839 (Άνδρος), ούτε μία λέξη αναφέρεται στη "Θεοσεβεία": ούτε και ως όρος μνημονεύεται (Πολέμης 1998, 270-275). Όλο το κείμενο είναι αφιερωμένο στη λαμπρή μετάδοση των γνώσεων του Καίρη, στην αδελφική αγάπη που ενέπνεε η Καίρεια συμπεριφορά, στην ιερή πατρική φιλοστοργία ενός ανεπανάληπτου δι-

δασκάλου. Έχω την εντύπωση ότι αυτές οι αρχές διεπότισαν το πνεύμα του Ξένου, πολύ περισσότερο από τις μεταφυσικές ιδεοληψίες της νέας θρησκείας. Ασφαλώς τον επηρέασαν οι αξίες του Ορθού Λόγου. Γρήγορα πάντως ενστερνίστηκε τη λαϊκή λατρεία και τη μυστηριακή αγωγή του χριστιανισμού.

Νομίζω ότι ο Κ.Ξ., στο τέλος, εξελίχθηκε σε μία τραγική φυσιολογία: ένας άνθρωπος πικραμένος, διωγμένος από τους συγγενείς του, αποξενωμένος από τους συμπατριώτες του, πάμφτωχος, απογοητευμένος από τις προσπάθειες να ενταχθεί και πάλι στον χριστιανικό και κοινωνικό ιστό, χωρίς στήριγμα στον διοικητικό μηχανισμό.

Από την πλευρά του, ο Νεόφυτος έπραξε σοφά που δεν έστειλε στη μητρόπολη της Ρόδου εκείνα τα αχρονολόγητα έγγραφα. Έσωσε το κύρος του ηγούμενου και την αξιοπρέπεια της Εκκλησίας. Βέβαια τα έγγραφα αυτά, όπως θα δούμε πιο κάτω, επηρέασαν αρνητικά την οικογενειακή ευρυθμία του Ξένου. Ακόμη και μέσα από τον τάφο του ο Νεόφυτος συνέχισε να "κυνηγά" τον "αγαπημένο εξάδελφο". Ο σεβασμός και η εκτίμηση πάντως προς το πρόσωπο του διδασκάλου Ξένου, που ευδιάκριτα επισημαίνω στα γράμματα των μητροπολιτών της Ρόδου προς τον ηγούμενο της Σπηλιανής, μετά τον Νεόφυτο, συγκροτούν άλλη μία σαφή απόδειξη, ότι τα αχρονολόγητα έγγραφα δεν βγήκαν έξω από τη Νίσυρο (βλ. λεπτομέρειες σε επόμενο κεφάλαιο). Και οι ενέργειες του διαδόχου του Νεοφύτου, του Μακαρίου Μουθούνη (1856-1879), απέδειξαν το δίκαιο και το συμφέρον του Ξένου απέναντι στη γυναίκα του.

Ο Μακάριος, φάνηκε –όχι χωρίς κάποια ανταλλάγματα (πβ. λίγο παρακάτω)– υποστηρικτής των οικογενειακών υποθέσεων του διδασκάλου: προκάλεσε ακόμη και τη μήνι του δεσπότη της Ρόδου (ίσως επιφανειακά), παίρνοντας δημοσία το μέρος του Ξένου. Κατά τον Σακελλαρίδη 1993, 87-88, τον Μακάριο τον όρισε ο Νεόφυτος διάδοχό του στη Σπηλιανή ως "ανάστημά" του, άνθρωπο δηλ. δικό του. Αλλά με τις πράξεις του ο Μακάριος, ως προς τον Ξένο, δεν δικαίωσε τον προκάτοχό του. Επρόκειτο μήπως για πράξη αποδοκιμασίας εις βάρος του Νεοφύτου;

Έκδοση των αχρονολόγητων εγγράφων

1.

[β' εξάμηνο 1839-1840 περ.

Μαντράκι Νισύρου]

Τη χρονολόγηση την υπολογίζω με όσα ανέπτυξα πιο πάνω.

– Πρώτη μνεία του εγγρ.: Καρπάθιος 1925, 4· -δεύτερη μνεία: Κέντρης 1994, 180, φάκελος 3, αρ. 1 (με λανθασμένη τη χρονολογία: 1868, στη σελ. 180)· δημοσιοποίηση σε φωτογραφία, χωρίς μεταγραφή, στο ΑΣπ, 362· -α' έκδοση: Σακελλαρίδης 1993, 103-104 (με πολλά λάθη μεταγραφής, με παραλείψεις δυσκολοδιάβαστων χωρίων, με επεμβάσεις στο κείμενο)· β' έκδοση: Κέντρης 2000, 62 (τα ίδια λάθη).

Το κείμενο είναι κακογραμμένο, με γραμματικά και συντακτικά λάθη. Σέβομαι την ορθογραφία και τη σύνταξη. Εφαρμόζω το μονοτονικό και προβαίνω στη διάκριση παραγράφων, κατά την κρίση μου. Επεμβαίνω στη στίξη.

Οι υποφενόμενοι κάτικοι της νίσου Νυσύρου ποιστοποιούμεν, ότι ελθών ενταύθα ο κύριος Κοσταντί(ν)ος Ξένος, προ χρόνου, δεν έλυφεν από του να παραστάνει τις κατιχεί(σει)ς, τα του Καϊρη φρονίματα, ότι καλός και ορθός δοξάζο του μόνου Θεού την ύπαρξην, και όχι Χριστού, της Παναγίας και άλλων θρισκευτικώ(ν), οπού η ορθόδοξοι δωξάζομαι, επιλέγωντες ότι και άλλα πολλά εγώ-ρισεν [=ηγόρευσεν], ούτω πός είναι η αλύθειαν, παρακυνώντας με ζύλον ένθερμον, ήν δυνατόν, να διαγείρει τον λαόν από την ανατολικήν θρισκύαν μας, όστε με αυτά και άλλα λαωπλανηκώς παραστάνει ότι, από πατριοτικόν ζύλον κυνούμενος, ήλθε να αναπτήξει την αλιθυνήν λατρίαν της θρισκύας, οπού πρέπη να δωξάζωμε, και όχι καθός ακολουθούμε εσφαλμένα, διότι, εκτός της κατιγωρίας, θέλει μένει και αθανάσιμην αμαρτίαν εις μιάς και απογόνους μας.

Λοιπόν, προς απαλαγήν του τιούτου, και διά να επενεθή και δωξασθή η πατρίς μας εις αυτόν τον χρισούν εώνα, καθός και άλι εγνώρισαν διά της σπουδής τα πάντα της αλιθύας, και αυτό το αλιθές του μόνου Θεού την ύπαρξην, επίσης και ημείς να πιστεύσουμε και ακολουθούμε, όστε διά της πολικα(ι)ρίας διατριβήν και επημονείν εις αυτό τούτο κατίντισαν μερικί να κλίνουν εις τον αυτών ολέθριον σκοπόν του.

Θεωρούν δε τούτο ο άγιος καθυγούμενος της Μονής Παναγίας Σπηλιανής, ενίργισε πολιδός και πολιτρόπος, με τους υερε(ί)ς και ώλων των λαϊκών ενίργισαν και καταδίωξαν αυτόν τον αντίχριστον Κοσταντίν, καθός, και Θεού ευδοκούντος, εγκατέλ(ι)πεν τα πάντα του ελπίζωμένου σκοπού του, και ανεχώρισε. Εκτός δε τούτου, εμετακλίθυσαν και τους έχωντες καταντίσιν εις τον σκοπόν του.

Τούτο δε ομολογούμε εν καθαράν σινιδότει, ότι, εάν δεν ήθελε επεμβή ο ορι(σ)μένος άγιος καθυγούμενος εις αντινέργιαν αυτού του σκοπού, μετά των ος άνωθεν [ά] λέγουμεν, ήτον επόμενον να προωδεύση και διαγίρει πολλοί από την ανατολικήν θρισκύαν μας.

Και τότε, Κύριος ίδε, εις ποίαν κατάστασιν ήθελε ευρεθώμε μεταξήν αυτών των αντιχρίστων.

Όθεν εις ένδιξην ωρίστι το παρόν προς τον λεχθέντα άγιον καθυγούμενον, διά να το διαθέσι, χρίας τιχούσις, εν κερόν देंοντι, όπου έπρεπεν.

[Χωρίς υπογραφές. Δεν θεωρείται σκόπιμο να προστεθεί κριτικό υπόμνημα, όπου έπρεπε να σημειωθούν οι διαφορετικές γραφές, οι παραλείψεις, οι επεμβάσεις και οι προσθήκες του Σακελλαριδής και του Κέντρη].

2.

[Μεταξύ 1851-1853 περ.

Μαντράκι Νισύρου]

Η χρονολόγησή του υπολογίζεται, σύμφωνα με όσα αναφέρονται στο κεφ. για τον γάμο του Κωνσταντίνου. Πανομοιότυπο βλ. στον Σακελλαρίδης 1993, 98· έκδοση (με πολλά λάθη μεταγραφής, αποσιωπήσεις λέξεων, παραναγνώσεις, μη κατανόηση του περιεχομένου) ο ίδιος, 99.

Δεν ανευρίσκεται στο ΑΣπ. Σέβομαι την ορθογραφία. Εφαρμόζω το μονοτονικό.

Ο κύριος Κωνσταντίνος Ξένος ηνόθη με τον Μπογιαζήν [προφανώς πρόκειται για τον Συμιακό Ι. Μπογιατζήν, αναφερόμενον στο έγγραφο της 16.12.1830 των Συμιακών· βλ. Κ. Σακελλαρίδης, Ιστορικά έγγραφα Νισύρου, ΝΧ τχ. 14 (Ιανουάριος 1957) 24 = 130· επανεκδόθηκε από τον ίδιο: Σακελλαρίδης 1993, 33-35, ιδίως 34] και με τους οπαδούστου· εις τω οπίον δεν αποβλέπουν εις άλλο τη, ημή [=ειμή] μόνον εις το μοναστήριον, διά να πουλήσουν τω ασιμηκόν του μοναστηρίου, να κάμη σχολίον. Και ληπόν στέκη ο κόσμος εναντίος εις αυτούς. Και δεν φοβούμε άλλ(ο), ημή [=ειμή] μόνον να μην ηπάν και φέρουν κλέπτας και μας πατήσουν.

Ο Κωνσταντίνος πασκίζη όλος διώλου να εύρη ετίες.

Σας λέγω και άλλον οπού έτρεξεν: ήχεν να βαπτήση το πεδήν του η Κοκινάκενα, η οπία εζήτισεν, διά να μας φονάξη να ηπάμεν εις την βάπττησιν, την οπίαν εμπόδησεν να μην πάρη ούτε εμέν ούτε τον Ηκωνώμο(ν)· και την ετίαν δια λώγου μου δεν την ηξεύρω. Και ληπό η καλεσμένη ιερής ηρότησαν δια λώγω μου, και τους ήπεν ότη δεν με θέλη· και αυτήν δεν έβαναν χέρην να βαπτίσουν.

Εις ολήγων διάστιμαν ήλθεν ο μαθητήστου και με ήβρεν, παρόντον και άλλον πολλόν ανδρόν, και εζήτισεν παρ' ημού άδιαν· του οπίου ήπα, ότι εσή έχητε τους ιερής σηναγμένους, πηγένεται και βαπτήσετε, και ήτη [=ό,τι] θέλεται, κάμεται.

Εγό όμως, δεσπότη μου, ούτε τον ανάδοχων εμπόδησα εις το να βαπτήση, ούτε τους ιερής.

Αυτός, καθώς ήκουσα, επίρεν το πεδήν και ήφηγεν ηστό σπήτην του.

Αυτά κάμνη ο γνωστικώς διδάσκαλος, και άλλα πολλά.

[Δεν θεωρείται και εδώ σκόπιμο να σημειωθούν οι διαφορετικές αναγνώσεις και παρανοήσεις του Σακελλαρίδης 1993, 99].

3.

[Μεταξύ 1841-1855 περ.

Μαντράκι Νισύρου]

Τη χρονολόγηση την υπολογίζω με όσα ανέπτυξα παραπάνω.

– Πρώτη μνεία του εγγρ.: Καρπάθιος 1925, 4· –δεύτερη μνεία: Κέντρης 1994, 180, φάκελος 3, αρ. 2 (με λανθασμένη τη χρονολογία: 1868, στη σελ. 180)· δημοσιοποίηση σε φωτογραφία, χωρίς μεταγραφή, στο ΑΣπ, 363-364· έκδοση: Σακελλαρίδης 1993, 100-102 (με λάθη μεταγραφής, σοβαρές παραλείψεις, χωρίς σχόλια, παρανοήσεις λέξεων κ.ά.).

Σέβομαι το κείμενο του εγγρ., με όλα τα λάθη του. Δέχομαι τις παραγράφους του κειμένου. Όπου νομίζω ότι χρειάζεται κάποια επιπλέον παράγραφος, προβαίνω στη σχετική παρέμβαση.

Εφαρμόζω το μονοτονικό. Επεμβαίνω στη στίξη.

(ΑΣπ, 363): Ίσον απαράλλακτον του προτοτίπου.

Συμβουλαί και παρακινήσεις παρά Κωνσταντίνου Ξένου τοις ήδη διαμαρτυρουμένοις ανδράσιν.

Α'. Χαζή Γιανάκης, εκ στόματος τού άνωθεν, ότι το Άγιον Φως είναι με μηχανήν.

Β'. Διάκο Ιωάννης Κουλάκης, ήκουσεν εκ στόματός του, ότι τι υπάρχει η Παναγία, γύρισέ την από το άλλο μέρος να ίδης ότι είναι σανίδι. Αυτά είναι έργα χειρών ανθρώπων, καθώς οι Έλληνες είχαν τα είδωλα και τα επίστευον. Κατά δε το Δεκαπενταύγουστον κατέλευεν αυγά, λέγων ότι ήτο ασθενής.

Γ'. Ομοίως και η γυνή του τα αυτά ομολογεί, ούσα πενθερά του.

Δ'. Χαζή Γεώργιος, ήκουσεν από χαζή Παπά, ότι δεν πρέπει να βλέπομεν εις τα εισερχόμενα, αλλά εις τα εξερχόμενα, και ότι αν φάγης την ημέραν την Παρασκευήν, την σταυρώσιμον, ήτοι τη αγία και μεγάλη έκτη, κρέας, να μεταλάβη τω αγίω και μεγάλω Σαββάτω, δεν έχεις, αμαρτίαν.

Ε'. Χαζή Νικόλαος, εκ στόματος του ιδίου Κωνσταντίνου, ότι, το να φάγη τις κρέας και άλλα τας νιστήμους ημέρας, δεν αμαρτάνει, εκτός να μην ήθελε κάμειν άλλην αμαρτίαν, να μην βλάψει τον αδελφόν του δηλ.

Στ'. Διάκο Αντώνιος, εκ στόματός του, ότι ο Ιησούς Χριστός δεν κατέβη εις την γην, αλλ' είναι ανθρώπινα πράγματα, τα οποία και την σήμερον εμπορούν να γίνωσι καλήτερα, με ανθρωπίλους δυνάμεις, ή ότι, Καΐρης εγενήθην, Καΐρης θα αποθάνω, δήλον ότι ο Χριστός είναι ψευδής.

Ζ'. Διάκο Μανόλης παπα-Νικολάου, εκ στόματός του, ότι Καΐρης εγενήθην, Καΐρης και θα αποθάνω, και ότι το Ψαλτήριον έγινεν από άνθρωπον, και κακώς γεννηθέν· είναι εγνωσμένον εις το 108 ψαλ-

μόν, λέγων κατάραν ως ιμάτιον και τα εξής, ότι δηλ. ο Θεός δεν έδωκε κατάραν, αλλ' ευχήν.

Ο άνωθεν διάκο Αντώνιος, ήκουσεν εκ στόματος Οικονόμου, ότι εις ολίγον καιρόν θα καταντήσει εις το να σηκώσει την θρησκείαν μας ο ρηθείς Κωνσταντίνος, δι' όσα και προς εκείνον έλεγεν.

[Η]. Χαζη Μανουήλ Κοκινάκης, έβλεπεν αυτόν εις κάθε καιρόν και δεν ησπάζετο τας εικόνας, αλλά μόνον με κεκαλυμμένην κεφαλήν ασπάζετο το Ευαγγέλιον και [το] Προσκυνητάριον.

[Θ]. Χαζη-παπα-Αποστολάκης, εκ στόματός του, ότι η νηστεία δεν υπάρχει· ζημιώδες πράγμα εις τον άνθρωπον, διότι, το να φάγη τις κρέας τη αγία και Μεγάλη Παρασκευή, δεν αμαρτάνει, αν μεταλάβη τα Άχραντα Μηστύρια τω αγίω και Μεγάλω Σαβάτω.

Μάλιστα δε τα Φώτα, τα οποία προσφέρουμε εις τας αγίας εικόνας*, είναι ανω-// [σελ. 364 - πίσω όψη] φελές πράγμα, διότι ο Θεός δεν είναι ανάγκη να ζητά φωτα από ανθρώπους, παρό ο ίδιος έπλασε τον ήλιον και την σελήνην και τους αστέρας, ώστε οι άνθρωποι πρέπει να αδιαφορώσι· και περί του ανθρώπου, οπου αποθνήσκει, δεν έχει ούτε παράδεισον ούτε κόλασιν να υπάγει, αλλά περιφέρεται ένθεν κακείθεν, εις ανησυχίαν, εις όλους τους αιώνας*.

Ι'. Μανουήλ Νικολάκης, εκ στόματός του, ότι οι άγιοι μάρτυρες, επειδή ήτο καλοί άνθρωποι, διά τούτο εδοξάσθησαν, και τιμώνται, καθώς και την σημερον τιμώνται οι έχωντες αξιώματα· και περί νηστείας, ότι δυστυχή Εμμανουήλ, διατί να τρώγης τοιαύτα βρώματα τας ημέρας τας νιστήμους, σιαλιάγκου δηλ. πισιά [πιθ. από το τουρκ. pis = βρομερός, ακάθαρτος, βρομιά, ακαθαρσία] (και) άλλα τινά· δεν έχω εγώ χρήματα, αλλ' ήθελον αγοράζει σφάγια, δια να τρώω, γνωρίζων ότι η νηστεία δεν είναι τίποτε· μη βλέπεται εις τα εισερχόμενα, αλλά εις τα εξερχόμενα.

Ιά'. Παπα-χαζη-Φώτης, εκ στόματός του, ότι, ερωτήσας αυτόν τα περί της Δευτέρας Παρουσίας, αφ' ού ο άνθρωπος αποθάνει, πού υπάγει, και αποκριθείς τω είπεν, ότι εις τον διορισθέντα τόπον από τον Θεόν, κατά τα έργα του ο καθείς, και ότι ο Χριστός δεν κατεβαίνει εν τη εσχάτη ημέρα να τους κρίνη και να δώση προς τον καθένα, κατά τα έργα του, το μέρος του, ως μας κυρύντει το Ευαγγέλιον, αποδεικνύων τούτο ψευδές.

Ο αυτός υπεγράφη εις την του αιώνος αναφοράν, διότι είδε την σφραγίδα της Κοινότητος εις αυτήν.

Ιβ'. Διάκο Νικόλαος διάκο Νικήτα, εκ στόματός του, ών διάπυρος φίλος του, ότι το Άγιον Φως είναι με μηχανήν, ωσαύτως τω έλεγεν, ότι Τετράδας και Παρασκευάς και άλλας νηστίας να μην φυλάντη, διότι, το έλεγεν, δεν αμαρτάνει ο άνθρωπος δι' αυτά, παρ' όταν κάμει το έτερον θανάσιμον αμάρτημα.

Ιγ'. Πανωσιότατος καθηγούμενος Σπηλιανής, εκ στόματός του, ότι ο Πατήρ, ο Υιός και το Άγιον Πνεύμα δεν υπάρχει, ει μί [=ειμή] μό-

νον Θεός, ο Πατήρ, και ότι αι εικόνας είναι σανίδια και μπογιαζις, και το Άγιον Φως είναι με μηχανήν, επειδή και εγώ το κάμνω· και το Ψαλτήρι δεν πρέπει να αναγινώσκειται επ' Εκκλησίας, ει μί [=ειμή] μόνον ο πεντηκοστός, Ν', ψαλμός.

Αύται είναι οι εν όρω διαμαρτυρώ[με]νει.

* Τα μεταξύ αστερίσκων παραλείπει ο Σακελλαρίδης 1993, 101.

[Και εδώ οφείλω να προσθέσω, ότι δεν σημειώνω τις παρερμηνείες, τις ακατανόητες επεμβάσεις, τις χωρίς ουσία λέξεις κ.ά. του Σακελλαρίδης 1993, 100-102].

Προβληματισμός για την αγνωμοσύνη του Κ.Ξ.

Από τα προαναφερθέντα, ιδίως στις πρώτες σελίδες του παρόντος, προκύπτει ότι ο Νισύριος Καϊριότης οφείλει σχεδόν τα πάντα (οικονομική επάρκεια, μόρφωση, κοινωνική προβολή) στον Θ.Κ. Δικαιολογημένα θα περιμένε κανείς ένα είδος συμπαράστασης ή συμπάθειας από τον Κ.Ξ. προς τον δεινοπαθήσαντα ανδριώτη διδάσκαλο, που πέρασε δύσκολες ημέρες ως έγκλειστος σε μοναστήρια της Σκιάθου και της Θήρας, αλλά και κατά την δίκη του στη Σύρο, στη φυλακή της οποίας και απεβίωσε (αρχές Ιανουαρίου του 1853).

Κατά τη διάρκεια των ταλαιπωριών αυτών, ο Κ.Ξ. υπήρξε εντελώς απών. Δεν επεσήμανα ούτε ένα γράμμα του στην πολύτομη αλληλογραφία τού Θ.Κ., ούτε προς τον Θεόφιλο, ούτε, μετά τον θάνατό του, προς τους συγγενείς του (π.χ. στον αδελφό του Δημήτριο [† 1861], ή στην ευαίσθητη αδελφή του Ευανθία [1799-1866]), ούτε για την τύχη του περιφημου ορφανοτροφείου στην Άνδρο. Πλήρης αποστασιοποίηση του Κ.Ξ.

Επιπλέον, δεν ανευρίσκεται ίχνος επικοινωνίας του Κ.Ξ. με θεοσεβικούς κύκλους στη Γαλλία (Μασσαλία, Παρίσι), Μ. Βρετανία (Μάντσεστερ, Λονδίνο, Σκωτία), Αθήνα, Κωνσταντινούπολη, Σμύρνη (όπου είχε μεταβεί μάλιστα προς αναζήτηση εργασίας): το όνομά του δεν το αναφέρει ούτε μιά φορά στη βιογραφία του Θ.Κ., την οποία συνέταξε ο Σπυρίδων Γλαυκωπίδης (1818-1871), ο πιο πιστός και στενότερος φίλος και συνεργάτης του Θεοφίλου (βλ. Πολέμης 1999 Β, 78-146): ούτε στην Καϊρική βιβλιογραφία θα βρει κανείς την παραμικρή μνεία τού ονόματος του Κ.Ξ. (Πολέμης 1984 Α, 182-203, με 140 λήμματα).

Παντού τοίχος σιωπής. Πώς εξηγείται μιά τέτοια απάλειψη ονόματος που ομολογούσε σε όλους τους τόνους: "Καϊρης εγεννήθην, Καϊρης και θα αποθάνω". Άλλαξε γνώμη ο Κ.Ξ.; Φυσικά, δεν άλλαξε ιδέες. Υπενθυμίζω, ότι γι' αυτή την ιδέα ο Κ.Ξ. πέρασε, από μικρός, έναν σκληρό Γολγοθά. Από το 1830, χωρίς πατρική στοργή ή βοήθεια, αν όχι και πιο πριν, εγκατέλειψε το σπίτι τού πατέρα του στη Νίσυρο· επί έξι χρόνια, πάμφτωχος, γυρνούσε στην Κωνσταντινούπολη και πιθανώς σε άλλα ελληνικά μέρη. Δεν γνωρίζω με ακρίβεια πώς

έζησε και ποιές δυσκολίες αντιμετώπισε, διψασμένος πάντα για παιδεία, που ήθελε να μεταδώσει στη νισύρινη νεολαία. Το 1836 βρήκε καταφύγιο στην Άνδρο. Ο Θ.Κ. τον περιέβαλε με στοργή και αγάπη, τού βρήκε χορηγούς, στέγη, τροφή, ενδυμασία! Λογικό ήταν να οικειοποιηθεί το όνομα Καϊρης.

Γιατί όμως μετά το τέλος των σπουδών του (22 Μαρτίου/3 Απριλίου 1839), μετά τον ευχαριστήριο λόγο του, πλήρη ευγνωμοσύνης, εγκατέλειψε την Άνδρο και την οικογένεια Καϊρη, και έκοψε κάθε δεσμό με τον ευεργέτη και διδάσκαλό του; Τί συνέβη; Τί μεσολάβησε ανάμεσα στον μαθητή και στον διδάσκαλο; Αδελον.

Όσο που στη Νίσυρο, που επέστρεψε, δεν δίσταζε να αυτοαποκαλείται: "Καϊρης εγεννήθην, Καϊρης και θα αποθάνω". Μιά τέτοια διατύπωση, είχε σχέση με τη "Θεοσεβεία"; Στον καταληκτήριο λόγο του, ούτε μιά λέξη περί "Θεοσεβείας" αφιέρωσε, ενώ άλλοι συμφοιτητές του, που τον διαδέχθηκαν στο βήμα, έπλεξαν το εγκώμιο της νέας θρησκείας του Θ.Κ., άσχετα αν αργότερα δεν την ακολούθησαν ή αδιαφόρησαν, όπως ο Δημήτριος Μουσαίος (αυτός συνέθεσε και σχετικό ποίημα), ο Πέτρος Ζάνος, ο Δ. Ζαχαριάδης, ο Νικ. Θ. Λεώπουλος, ο Κωνσταντίνος Δημητριάδης, ο Κλεάνθης Κουμπάρης, ο Βασίλειος Φαληρεύς [Πολέμης 1998, 276-288].

Παρόλα αυτά ο Κ.Ξ. αποδείχθηκε θαρραλέος υποστηρικτής των θεοσεβικών αρχών στη Νίσυρο, εξαιτίας των οποίων καταδιώχθηκε από τον ηγούμενο της Σπηλιανής, τον εξάδελφό του Νεόφυτο, "έχασε" τους μαθητές του, τη δουλειά του στην ουσία, τον εξόρισαν, τελικά, από το νησί. Εκείνος όμως επέμενε στο "Καϊρης εγεννήθην", με υποκρυπτόμενη την οργή του στην έλλειψη της πατρικής στοργής. Πάντως τη "Θεοσεβεία", ως νέα θρησκεία, δεν την κήρυξε ποτέ.

Μήπως η αντίδραση της νισυριακής κοινωνίας τον κλόνισε; Αν πιστέψουμε τον Ross (ότι ο Κ.Ξ. έκανε τα μαθήματά του στον νάρθηκα της Ποταμίτισσας, όπως σημείωσα πιο πάνω), μπορούμε να αποδεχτούμε έναν τέτοιο κλονισμό. Αυτόν όμως –και εδώ πρέπει να διευκρινισθεί– οφείλομε να τον αποδώσουμε μόνο προς τη νέα θρησκεία του Θ.Κ., όχι προς τα ευγνώμονα αισθήματα του Κ.Ξ. Τότε, γιατί διέκοψε– απότομα, θα έλεγα– τις σχέσεις του με την οικογένεια Καϊρη; Ήταν η "Θεοσεβεία" που τον εμπόδιζε; Και η ευγνωμοσύνη; Άλλωστε ο Κ.Ξ. είχε επιδοκιμάσει αρκετές "θεοσεβικές" αρχές. Αν το αίσθημα ευγνωμοσύνης δεν ήταν ισχυρό, θα ακολουθούσε, άραγε το παράδειγμα του Καλύμιου Νομικού Καλαβρού, που εγκατέλειψε την Άνδρο, όταν ο Καϊρης άρχισε να διδάσκει τη "Θεοσεβεία" του (Ζερβός, 43);

Η νέα θρησκεία του Θ.Κ. ήταν στενά δεμένη με το αίσθημα ευγνωμοσύνης που διακατείχε τον Κ.Ξ. Γιατί, ωστόσο, να διακόψει τις σχέσεις του με την οικογένεια του Θ.Κ., ακόμη και μετά τον θάνατο τού διδασκάλου (το 1853); Στο δύσκολο αυτό ερώτημα δεν μπορώ να ανταποκριθώ, παρά μόνο με υποθέσεις ή με απαντήσεις αμυχανίας: Ο Κ.Ξ. πιθανώς δεν αντιλαμβανόταν τα μεταφυσικά προβλήματα, που ο Ορθός Λόγος δεν έλυνε με κανένα τρόπο. Ουσιαστικά, η "Θεοσεβεία" θεωρώ πως ερχόταν σε σύγκρουση με τα αισθήματα ευ-

γνωμοσύνης του Κ.Ξ. Αυτά συγκρατούσαν τον Κ.Ξ. με τον Θ.Κ. Ασφαλώς ο Ορθός Λόγος γοήτευσε αρχικά τον Κ.Ξ., αλλά δεν του εξασφάλισε και όλες τις απαντήσεις που τον απασχολούσαν.

Μετά τις σπουδές του (το 1839), με τη σκευή μερικών αρχών της "Θεοσέβειας" επέστρεψε στο νησί του τη Νίσυρο. Εκεί πίστευε, ότι εύκολα, με νεανικό αυθορμητισμό, θα μετέδιδε τα φώτα της παιδείας διά του Ορθού Λόγου. Απέτυχε. Η αποτυχία αυτή ίσως πραγματοποιήθηκε μπροστά στην άρνηση της νισύρινης κοινωνίας. Δεν αποκλείεται να δικαιολογηθεί και με τον χαρακτήρα του ίδιου του Κ.Ξ.

Ας μου επιτραπεί να συνταιριάσω τη σκέψη μου με τις σοφές διαπιστώσεις ενός συγκαιρινού κάπως συμπατριώτη του, του Οδυσσέα Σακελλαρίδη (1866-1942): «[ο Κ.Ξ.] δεν είχε την υπομονή να ψυχολογήσει την κοινωνία εν ή εξη, και μεθοδικώς να διαγράψει σύστημα προς βαθμιαία καλλιτέρευση των συνθηκών εν αἷς διετέλει η τότε κοινωνία, ἀλλ' ορμητικός προς σύλληψιν σκέψεων και ταχύς προς εκτέλεσιν αποφάσεων, ηθέλησεν διά μιάς να μεταβάλλη, ὅπως ἤθελεν και εφρόνει, καθεστώς πανάρχαιον και σαθρόν· και απέτυχε» [Σακελλαρίδης 1993, 111· –από επιστολή του Οδυσ. Σακελλαρίδη, γραμμένη την 22.1.1933].

Δεν αποκλείω ακόμη να βρεθεί κάποιο γράμμα του Κ.Ξ., στο μεγάλο αρχείο του Θ.Κ., προς τον διδάσκαλό του ή προς την οικογένειά του.

"Διάσταση" Κ.Ξ. και Α. Κουλάκη, χωρίς διαζευκτήριο

Άλλοτε είχα επισημάνει, ότι σε γράμμα του μητροπολίτη Ρόδου Συνεσίου (1865-1876), την 7.12.1867, προς τον ηγούμενο της Σπηλιανής και Επίτροπό του στο Μαντράκι Μακάριο, είχε αναφερθεί η "διάσταση" του διδασκάλου Ξένου με τη γυναίκα του Άννα διακο-Ιωάννου Κουλάκη. Ήταν η παλαιότερη μαρτυρία για τη διάλυση του σπιτικού του Ξένου. Μάλλον η πρώτη. Πιο παλιά δεν διαθέτω.

Προηγουμένως, βέβαια, ο Μακάριος θα είχε πληροφορήσει τον Συνέσιο για την υπόθεση του διδασκάλου και για τις σχετικές ανακρίσεις που ακολούθησαν ή προηγήθηκαν. Αυτές έγιναν στη Νίσυρο ή στη Ρόδο; Προφανώς στη Νίσυρο, με κριτή τον Μακάριο και το περί αυτόν Συμβούλιο. Στο απόσπασμα τού ως άνω γράμματος περιλαμβάνεται το αποτέλεσμα των ανακρίσεων και η λύση επίσης της υπόθεσης. Πριν προχωρήσω στις συνέπειες των δύο θεμάτων, οφείλω να παρατηρήσω ότι κανένα απαξιωτικό επίθετο δεν προστίθεται στις λέξεις "υπόθεσις", "διδάσκαλος", "Ξένος".

Και τώρα οι ανακρίσεις. Από αυτές προέκυψε με σαφήνεια, ότι εκείνος, που έφταιξε, ήταν αποκλειστικά η γυναίκα του Ξένου, η Άννα Κουλάκη, η οποία παρεξετράπη και αθέτησε την "περί τον γάμον" πίστη και υπόληψη τού άνδρα της. Ποιές οι παρεκτροπές και ποιές οι αθετήσεις, δεν μνημονεύονται (βλ. το απόσπασμα του γράμματος της 7.12.1867 στού Τσιρπανλής 2018, 483· ε-

δώ πρέπει να προσθέσω, ότι ο μητροπολίτης Συνέσιος, στο ίδιο γράμμα, επανέρχεται στην υπόθεση του διδασκάλου [του Κ.Ξ.], διευκρινίζοντας τα ακόλουθα σημαντικά: "Διά τον διδάσκαλον, δι' όν παρεκαλέσαμεν τον ενταύθα πρόξενον της Ελλάδος [υπενθυμίζω, ότι ο Ξένος ήταν Έλληνας το γένος - όχι Οθωμανός υπήκοος] να φροντίση, ως και εφρόντισε, και έφερε τοιούτον· εδώκαμεν αυτώ αφορμήν παραπόνων, καθ' όσον δεν εμείναμεν σταθεροί εις την εκτέλεσιν της αιτήσεώς μας, και τούτο, διότι εφρόντισε και έφερεν άλλον εκ πρωτευούσης ο κύριος Αποστολίδης [για την ανάμιξή του στην υπόθεση αυτή βλ. αμέσως παρακάτω]. Εις τον άνω μεταξύ του ρηθέντος συνοικειοσύου τοπικόν χωρισμόν, καθ' ότι πρέπει να γένη συγχρόνως και γενικός των πραγμάτων των, δέον να παρευρεθή και ο κύριος Ιακωβίδης".

Η κατηγορία πάντως υπήρξε ασαφέστατη. Ίσως ο Μακάριος να εξέθετε προηγουμένως λεπτομέρειες. Μάς λείπει ένα βασικό κριτήριο: η εισήγηση ή η έκθεση του Μακαρίου. Αναγκάζομαι να προβώ σε μιά υπόθεση, προσπαθώντας να υπονοήσω κάποιες λέξεις πίσω από την αξιοπρέπεια και την υπόληψη του άνδρα τής Α. Κουλάκη, δηλ. του Ξένου. Υποθέτω δηλ., ότι τα χαρτιά του Νεοφύτου με τις επώνυμες καταγγελίες δεν έμειναν για πολύ κρυμμένα στα Αρχεία της Σπηλιανής. Ο Νεόφυτος είχε ήδη αποβιώσει (από τα τέλη του 1863), τα χαρτιά όμως επιβίωσαν. Ο Ξένος ζούσε ακόμη. Κάποιος πιθανώς θέλησε να τα κοινοποιήσει. Τα κατέταξαν το 1868, στον φάκ. 3 του Αρχείου (πβ. Κέντρης 1994, 180, φάκ. 3, αρ. 1, 2). Ασφαλώς όμως και πριν το 1868, σε μιά μικρή κοινωνία, το περιεχόμενο των χαρτιών εκείνων δεν θα έμενε κρυφό. Έτσι μπορεί να ερμηνευθεί, γιατί το 1867 ξέσπασε η κρίση στην οικογένεια Ξένου. Υπενθυμίζω, ότι ο δεύτερος και ο τρίτος κατηγοροί, που έσπευσαν να καταθέσουν εις βάρος του Ξένου, ήταν ο πεθερός και η πεθερά του (βλ. έγγρ. 3, ή ΑΣπ, 363).

Η κόρη τους Άννα υπερασπίστηκε την υπόληψη και την τιμή του άνδρα της; Αμφιβάλλω. Είναι τα χρόνια (1841-1849) που όλοι εγκατέλειπαν τον Ξένο και συντάσσονταν με τον διώκτη του, τον ηγούμενο Νεόφυτο. Τότε ο διδάσκαλος περνούσε τη β' εξορία του, στο Καστελλόριζο. Όταν επέστρεψε στη Νίσυρο, το 1849-1850 περ., έκαμε τον γάμο του και ακολούθησε η γέννηση του γιού του (1850-1851). Τότε, υποθέτω, συγκεντρώθηκαν οι 13 καταγγελίες (στο υπ' αρ. 3 έγγρ.). Δεν αποκλείεται και λίγο ενωρίτερα ή λίγο αργότερα, δηλ. από το 1841 έως το 1855. Η υπόθεσή μου αυτή συμπίπτει, λίγο-πολύ, με όσα γράφει, ο Καρπάθιος 1925, 4.

Η προσωρινή λύση, που πρότεινε ο Συνέσιος το 1867, ήταν μιά εξάμηνη αναμονή. Επί έξι μήνες δηλ. θα υπήρχε "είς τοπικός χωρισμός" του ζευγαριού, αφού δεν μπορούσαν να ζουν κάτω από την ίδια στέγη ο Κωνσταντίνος και η Άννα. Κατά τη διάρκεια του εξαμήνου αυτού, διατυπωνόταν η ευχή, "εκ Θείας Προνοίας φωτισθέντες", να εγκαταλείψουν τις διαφορές τους οι δύο διαφωνούντες σύζυγοι, γυναίκα και άνδρας, και να συμβιώσουν, όπως και παλαιότερα (βλ. το σχετικό απόσπασμα του γράμματος του Συνεσίου στον Τσιροπανλής 2018, 483). Αν περνούσε το εξάμηνο, χωρίς αποτέλεσμα, κατέληγε ο Συνέσιος,

τότε ο Μακάριος θα ειδοποιούσε τον δεσπότη, ο οποίος και θα εξέδιδε το διαζύγιο (Τσιρπανλής, ό.π.).

Οφείλω να προσθέσω, ότι η Άννα Κουλάκη, προ του Δεκεμβρίου 1867, δεν είχε προβεί σε καμιά ενέργεια υπέρ ή κατά του άνδρα της. Το πιο πιθανό είναι, ότι στην κρίσιμη περίοδο 1840 ή 1841-1849 είχε ακολουθήσει τη γνώμη των γονιών της.

Αρχές του 1868 μού προκαλεί ζωνηρή εντύπωση τόσο η ενέργεια του ηγουμένου Μακαρίου υπέρ του Ξένου, όσο και η δραστηριοποίηση της Άννας να διασφαλίσει τον εαυτό της και τον γάμο της. Πραγματικά, μένει κανείς έκπληκτος από τις πράξεις των δύο αυτών προσώπων.

Τί συνέβη;

Έμμεσα, από νέο γράμμα του Συνεσίου, αντλούμε τις ακόλουθες πληροφορίες:

α) Ότι ο νέος ηγούμενος της Σπηλιανής, ο Μακάριος, εξέδωσε, χωρίς την έγκριση του μητροπολίτη της Ρόδου, παράνομα, επιτίμιο γράμμα, με "διαφόρους φαύλους κατηγορίας", κατά της Άννας Κουλάκη. Το γράμμα αυτό μάλιστα, "όπως έξω του κύκλου των καθηκόντων" του ηγουμένου, το διάβασε ο Μακάριος στο εκκλησίασμα, "επ' εκκλησίας", προκαλώντας γενικό κατατρογμό, ντροπή και αμαύρωση της τιμής και υπόληψης της γυναίκας εκείνης. Επιπλέον, οι ανακρίσεις και οι κατηγορίες, που διεβίβασε ο Μακάριος στη Μητρόπολη Ρόδου, εις βάρος της Κουλάκη, αποδεικνύονταν ανυπόστατες, βεβαιώνει ο Συνέσιος· γράφτηκαν από πάθος, χωρίς την απαιτούμενη χριστιανική επιείκεια, την οποία ο μητροπολίτης εφαρμόζει στην περίπτωση του Επιτρόπου του –ηγουμένου της Σπηλιανής, για το ατόπημά του: Δεν τον τιμωρεί (ίσως με παρέμβαση του Ν. Αποστολίδη-πβ. πιο κάτω). Υποδεικνύει, εξάλλου, δύο συμβουλές στον Μακάριο. Πρώτα, να επιστρέψει στη δεινοπαθήσασα γυναίκα όσα αντικείμενα τής κατέσχεσε και υπάρχουν στη Σπηλιανή· δεύτερο, να συμβουλευσει τον διδάσκαλο να εγκαταλείψει το πάθος, να συμφιλιωθεί με τη γυναίκα του και να ζήσει μαζί της τα υπόλοιπα χρόνια.

β) Από τις αρχές Ιανουαρίου 1868 η Άννα Κουλάκη σηκώθηκε και πήγε στη Ρόδο. Εκεί έμεινε τέσσερις μήνες περίπου. Σκοπός της, να συναντήσει τον δεσπότη. Κατά τις επανειλημμένες επισκέψεις της στον Συνέσιο, πέτυχε να αντιστρέψει υπέρ του εαυτού της όλη την υπόθεση. Κατηγόρησε ανοικτά τον Μακάριο, που συνέταξε παράνομα το επιτίμιο γράμμα και το διάβασε στην εκκλησία. Έτσι όλο το Μαντράκι, από τη μιά στιγμή στην άλλη, πληροφορήθηκε τις κατηγορίες που εβάρυναν την Κουλάκη. Γι' αυτές αποκλειστικά υπεύθυνος ήταν ο ηγούμενος Μακάριος. Αυτός έφταιγε για όλα: για την εμπάθεια των ανακρίσεων και κατηγοριών, για την αναληθή διαδικασία, για τη δυστυχία τής γυναίκας, που υπέστη καίριο πλήγμα στην τιμή και την αξιοπρέπειά της. Φαίνεται, εξάλλου, ότι η Άννα Κουλάκη χρησιμοποίησε και μάρτυρες στη Ρόδο υπέρ των απόψεών της, και κατά του Μακαρίου. Το πιο χαρακτηριστικό είναι,

ότι καμιά απολύτως κατηγορία δεν διατυπώνει εις βάρος του άνδρα της. Αφήνει ευφυώς τον δεσπότη να δώσει τις κατάλληλες συμβουλές. Η οργή της ξεσπά μόνο κατά του Μακαρίου.

Ο Συνεσίος καταλήγει –σε αντίθεση με όσα πρότεινε την 7.12.1867 (για έκδοση διαζυγίων)– σε μιά άκρως αρνητική διατύπωση, εντελώς αντιφατική προς την αρχική του πρόθεση: "δεν δύνανται να διαζευχθώσιν εκκλησιαστικώς", γιατί ευλογοφανείς αιτίες δεν υπάρχουν.

Το γράμμα του Συνεσίου, που με βοήθησε για τις πιο πάνω διαπιστώσεις, φέρει ημερομηνία 1 Μαΐου 1868 (Ρόδος). Ανήκει στα Λυτά έγγραφα του Αρχείου της Ι.Μ. Σηλιακής Νισύρου. Μού το παρέδωσε σε φωτοκόπια ο καλός Νισύριος φίλος κ. Κωνσταντίνος Διαμ. Χαροφύλης, ύστερα από άδεια του ηγουμένου της Σηλιακής Αρχιμανδρίτη π. Στέφανου Καλλιστή.

Τους ευχαριστώ και τους δύο θεομότατα.

Το έγγραφο εκδίδεται εδώ για πρώτη φορά: είναι γραμμένο σε δίφυλλο που είχε διπλωθεί. Το κείμενο περιλαμβάνεται σε μια σελίδα (εμπρός-πίσω). Στην τρίτη-λευκή-όψη της σελίδας γράφτηκε η διεύθυνση (σε τέσσερις γραμμές):

Τῷ ὀσιωτάτῳ καθηγουμένῳ καὶ ἡμετέρῳ

ἐν Μανδρακίῳ τῆς Νισύρου

Ἐπιτρόπῳ κυρίῳ Μακαρίῳ

Εὐχετικῶς

[πιθανή μονογραφή του Συνεσίου]

– Η τέταρτη όψη του δίφυλλου: λευκή.

– Το έγγραφο δεν περιλαμβάνεται στο ΑΣπ.

– Μνεία του εγγρ. βλ. στου Σακελλαρίδης 1993, 85 σημ. 72: "έγγραφο με ημερομηνία 1-5-1868 στα αρχεία της Σηλιακής αναφέρεται στο χωρισμό τού Κ. Ξένου από τη γυναίκα του", χωρίς επεξήγηση του περιεχομένου ούτε ερμηνεία για τον χωρισμό (διάσταση, διαζύγιο;), χωρίς αποστολέα και αποδέκτη. Μάλλον δεν το διάβασε ο συγγρ.

– Δεύτερη μνεία στου Κέντρης 1994, 180, φάκ. 3, αρ. 4. Με τις ίδιες ελλείψεις.

– Τρίτη μνεία στου Καλλιστής, 61 αρ. 1 του αρχείου εγγράφων 1868. Με τις ίδιες ελλείψεις.

– Τέταρτη μνεία στου Τσιροπανλής 2018, 483-484, με αξιοποίηση του περιεχομένου, παράθεση αποσπασμάτων, δήλωση αποστολέα και αποδέκτη.

Εφαρμόζω το μονοτονικό στην έκδοση. Προβαίνω σε παραγράφους και επεμβαίνω στη στίξη. Σέβομαι την ορθογραφία του εγγρ.

Ρόδος,

1868

Μαΐου 1

† Οσιώτατε και ημέτερε εν Μανδρακίω της Νισύρου κύριε Μακάριε, πατρικώς εν Κυρίω Σέ ευχόμεθα.

Παρουσιασθείσα ενώπιον ημών η σύζυγος του αυτόσε διδασκάλου Ξένου πολλάκις, κατά το τετράμηνον περίπου διάστημα της ενταύθα διαμονής της, εξέθεσεν ημίν πολλά εναντίον Σου, και σχεδόν εχόμενα αληθείας, ως από πολλούς επληροφορήθημεν.

Ουδείς άλλος των πατριωτών της, ως λέγει, υπήρξεν ο μόνος αίτιος τής γενικής καταστροφής της και της αμαυρώσεως της τιμής και υπολήψεως της ειμή Σύ, διότι προέβης εις έκδοσιν επιτιμίου γράμματος κατ' αυτής, αναγνωσθέντος επ' εκκλησίας· και τούτο υπάρχει το αληθέστερον πάντων, και διότι απήγγειλας αναφανδόν κατ' αυτής διαφόρους φαύλους κατηγορίας.

Γράφοντες ούν διά του παρόντος ημών, δεν λείπομεν να Σοί εκφράσωμεν, ότι πραγματικώς αι προσαπτόμεναί Σοι κατηγορίαί έχονται αληθείας, ως καταφαίνεται εκ τών ανακρίσεων, άς διεβίβασας ημίν περι αυτής, αίτινες, ορθώς θεωρούμεναι, υπάρχουσιν όλως ανυπόστατοι, και ως από πάθους συντεταγμένοι.

Δεν έπρεπε ν' αγνοής, Κύριε Μακάριε, ότι το περι εκδόσεως επιτιμίου γράμματος πρόβημά Σου υπάρχει όλως έξω του κύκλου των καθηκόντων Σου, και ως τοιούτον, κατά συνέπειαν, ασύγγνωστον και παρά κανόνας.

Έκαστος άνθρωπος, λαϊκός τε και προ πάντων κληρικός, απαιτείται να ήναι επιεικής και μακρόθυμος, συγχωρών τ' αμαρτήματα του άλλου, ως και ο Θεός συγχωρεί τα εαυτού, και ουχί εν ώ δύναται να τον βοηθήση, να ενεργή τα εναντία, να τον βλάψη.

Της εντολής ταύτης και ημείς ελκόμενοι, συγχωρούμεν το ελάττωμά Σου τούτο, το οποίον κατά της δυστυχούς ταύτης γυναικός έπραξας, ως από πάθους ορμώμενος, ως άνθρωπος, και εντελλόμεθα, όπως, άμα τή [πίσω σελ. – τή: η λέξη επαναλαμβάνεται] αυτόσε αφίξει αυτής, παραδώσης προς αυτήν άπαντα τα πράγματά της, ίνα ησυχάση του λοιπού εντός του οσηπίου, μεθ' όλης της αυταπαρνήσεως.

Δύνασαι δε να συμβουλεύσης και τον διδάσκαλον, (όν και εγκαρδίως ευχόμεθα), να αφήση πλέον κατά μέρος κάθε πάθος κατ' αυτής, όπερ πολύ πιθανόν να επρόκυψε διαβολική ενεργεία του Μισοκάλου, και, κατά συνέπειαν, συμφιλιωθή μετ' αυτής, και ζήσωσι εν ειρήνη και ομονοία επ' όλον το διάστημα της ζωής των, διότι αίσχος πραγματικώς υπάρχει αμφοτέροις, εν ώ νέοι όντες διήλθον εν αγάπη αμοιβαία επί πολλά έτη, ήδη εις τοιαύτην ευρισκόμενοι ηλικίαν να ώσι διαζευγμένοι και απηλλοτριωμένοι· προς δε τούτοις, και δεν δύνανται να διαζευχθώσιν εκκλησιαστικώς, ως μη υπαρχόντων [sic] ευλογοφανών αιτιών.

Η δε του Θεού χάρις και το άπειρον έλεος είη μετά Σού.

Εν Ρόδω την 1ην Μαΐου 1868.

† Ο Ρόδου Συνέσιος εν Χριστώ ευχέτης.

Το κείμενο που παρατέθηκε αφήνει αρκετά περιθώρια σχολιασμού.

Πρώτα, να υπογραμμίσω την τολμηρή πρωτοβουλία της Κουλάκη, για τη μετάβασή της στη Ρόδο. Πήγε μόνη της; Υπενθυμίζω, ότι ο πατέρας της από το 1862, αν όχι και πιο πριν, είχε αποβιώσει (πβ. πιο πάνω). Την κατηύθυναν δικηγόροι της Ρόδου; Ο μητροπολίτης Συνέσιος αφήνει να νοηθεί, ότι μάλλον μόνη της, πολλές φορές, τον συνάντησε, κατά το τετράμηνο περίπου της διαμονής της στη Ρόδο. Η Κουλάκη αγωνιζόταν για δύο εδραιωμένες καταστάσεις: υπέρ του γάμου της, να μη διαλυθεί, και κατά της δυσφήμισης στην κοινή γνώμη της Νισύρου από την ανάγνωση στην εκκλησία του επιτιμίου γράμματος του Μακαρίου, πνευματικού [και πολιτικού] ηγέτη του νησιού. Επρόκειτο για βαρύτατη κατηγορία εις βάρος της. Ποιό το περιεχόμενό της; Δεν αναφέρεται. Το σύνολο του γράμματος του Συνεσίου υποδεικνύει, σχεδόν με σαφήνεια, ότι είχε σχέση με τον κλονισμένο γάμο Κουλάκη-Ξένου. Για την αποκατάσταση του γάμου αυτού, η γυναίκα επικέντρωνε τις ενέργειές της. Και τα δύο, λοιπόν, ζητήματα, που οδήγησαν την Κουλάκη στον Ρόδο Συνέσιο, εφάπτονταν ή ορθότερα ετέμοντο. Να μην παραλείψω, ότι, κατά τη γνώμη του Συνεσίου, ανακρισίες, κατηγορίες, επιτίμιο γράμμα, είχαν διαποτισθεί από αντιχριστιανική και απαράδεκτη εμπάθεια.

Πώς κατάφερε η Κουλάκη, μόνη γυναίκα, να ανατρέψει τις κατηγορίες και να αναποδογυρίσει τις απόψεις του Συνεσίου, που πριν μερικούς μήνες είχε αποφασίσει το διαζύγιο Κουλάκη-Ξένου. Νομίζω, ότι η Κουλάκη είχε στα χέρια της ένα όπλο ακαταμάχητο που έθιγε καίρια το κύρος και το γόητρο του μητροπολίτη. Ήταν το "επ' εκκλησίας" επιτίμιο γράμμα του Μακαρίου. Χωρίς τη μητροπολιτική έγκριση, ο ηγούμενος δεν μπορούσε να εκδώσει ένα τέτοιο γράμμα. Παρέβαινε το Κανονικό Δίκαιο. Βρισκόταν, όπως τονίζει ο Συνέσιος, έξω από τον κύκλο των καθηκόντων του ηγουμένου. Ίσως η πράξη του αυτή να εξόργισε τον μητροπολίτη και να συνέβαλε στην αλλαγή της συμπεριφοράς του απέναντι στην Κουλάκη. Το επιτίμιο γράμμα δηλ. που δυσφήμιζε την Κουλάκη αποτελούσε ταυτόχρονα και το όργανο της αθωότητάς της. Μιά πολύ σπάνια σύμπτωση.

Δεν γνωρίζω τι επιχειρήματα ανέπτυξε η Κουλάκη στον δεσπότη. Πάντως η μη νόμιμη ενέργεια του Μακαρίου, που προσέβαλλε άμεσα τον Συνέσιο, έπαιξε, νομίζω, τον σπουδαιότερο ρόλο στην αλλαγή των διαθέσεων του μητροπολίτη. Διαβλέπω, εξάλλου, έναν ανεπαίσθητο τόνο ειρωνείας στο γράμμα του Συνεσίου, όταν γράφει: "δεν έπρεπε ν' αγνοήs, Κύριε Μακάριε..." . Η Νισυριά Κουλάκη, χάρη στην αξιοσύνη της, την επιμονή της επί τέσσερις μήνες, αλλά και στις απίθανες συγχρονίες, πέτυχε μάλλον την αποκατάσταση της τιμής και της υπόληψής της.

Και στον δεύτερο στόχο της έφτασε σε κάποιο θετικό αποτέλεσμα: απέτρεψε δηλ. την έκδοση διαζευκτηρίου. Έμεινε στη "διάσταση", στον τοπικό χωρισμό. Ο Ξένος, από την πλευρά του, βρήκε έναν απροσδόκητο συμπαράστατή στο πρόσωπο του νέου ηγουμένου της Σηλιακής, τον Μακάριο. Αν και "ανάστημα" του Νεοφύτου, δεν ακολούθησε αυτός την πολιτική του προκατό-

χου και τις εκδηλώσεις μίσους και καταδίωξης του Ξένου. Ο επί έτη διωκόμενος αισθάνθηκε πιθανώς, για πρώτη φορά, κάποια δικαίωση στα μάτια της κλειστής κοινωνίας του Μαντρακιού.

Δεν αποκλείεται ο Μακάριος να διεξήλθε τα αχρονολόγητα έγγραφα που είχε συγκεντρώσει ο Νεόφυτος κατά του Ξένου. Ο νέος ηγούμενος είδε την κατάφωρη αδικία, διενήργησε ανακρίσεις, συνέταξε επιτίμιο κατά της Κουλάκη, που ίσως και αυτή είχε συμπράξει με τους γονείς της εναντίον του άνδρα της. Διαφορετικά δεν εξηγείται η επανάληψη της λέξης "πάθος" του Ξένου κατά της γυναίκας του, που συχνά επανέρχεται στο γράμμα του Συνεσίου (της 1.5.1868). Ο μητροπολίτης επικαλείται τη χριστιανική επιείκεια και ζητά από τον Ξένο να αφήσει "κατά μέρος κάθε πάθος κατ' αυτής [=της γυναίκας του που εμφανίζεται ως δυστυχής και κατατρεγμένη, ηθικά εξευτελισμένη]. Διερωτήθηκε όμως ο Συνέσιος πού βρισκόταν η χριστιανική αγάπη στα χρόνια –πάνω από 15– που ο Νεόφυτος κατεδίωκε ανηλεώς τον Ξένο, και πώς ή οικογένεια Κουλάκη συμπεριφέρθηκε στον διωκόμενο; Η πληγή που δέχθηκε ο Ξένος από την οικογένεια Κουλάκη έμνε ανοικτή και πυορροούσα. Δικαιολογημένα, υποθέτω, δεν υποχώρησε ο Ξένος στις προτροπές του Συνεσίου και δεν επέστρεψε έως τον θάνατό του στην οικογενειακή εστία (πβ. Τσιρπανλής 2018, 485).

Δεν αποκλείω ο Μακάριος, κατά την υποστήριξη του Ξένου, να είχε εξασφαλίσει την εύνοια τού Αποστολίδη και, χάρις σ' αυτόν, την ανεκτικότητα του Συνεσίου.

Ο Δημόκριτος και οι σπουδές του

Ένα ακόμη πρόβλημα χώριζε το ζευγάρι. Ήταν το οικονομικό, τα έξοδα δηλ. των σπουδών του μοναδικού παιδιού τους, του Δημόκριτου, στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο Ξένος βρέθηκε σε μεγάλη οικονομική δυσχέρεια. Η εν διαστάσει γυναίκα του δεν του παραχωρούσε κανένα εισόδημα, ενώ ήταν φανερό ότι θα κατέληγαν στην καταστροφή τα κτήματά της, τα οποία ο Ξένος με κόπους και ιδρώτες "τα κατέστησε πράγματα", δηλ. τα έκαμε παραγωγικά. Αναγκάστηκε τότε ο Ξένος να ζητήσει την παρέμβαση του μητροπολίτη της Ρόδου Συνεσίου, ο οποίος αμέσως ανταποκρίθηκε θετικά. Στις 23.12.1871 έγραψε στον Επίτροπό του ηγούμενο της Σπηλιανής Μακάριο, να καλέσει άνδρα και γυναίκα, τον Κωνσταντίνο και την Άννα, και να προβεί εις "παν ό,τι δίκαιον και ορθόν" (βλ. το απόσπασμα, σχεδόν ολόκληρο το γράμμα του Συνεσίου στο ΑΣπ, 383, και μεταγραφή του στου Τσιρπανλής 2018, 485, όπου βιβλιογραφία και διορθώσεις).

Από τα συμφραζόμενα πιο πάνω, προκύπτει ότι η Κουλάκη δεν συμμετείχε (!) στα έξοδα των σπουδών του γιου της. Να υποθέσω, ότι υπήρξε αδιάφορη, η "δυστυχής" εκείνη γυναίκα, προς τη μόρφωση του παιδιού της; Είναι δυνατό; Γεγονός πάντως αναμφισβήτητο παραμένει, ότι ο Ξένος είχε αναλάβει όλο το οικονομικό βάρος των σπουδών του Δημόκριτου στην Αθήνα.

Ο γάμος του Δημόκριτου και ο θάνατος του Κ. Ξένου

Ο Δημόκριτος, Έλληνας το γένος, κατά την οθωμανική Απογραφή του 1903-1904, –όχι Οθωμανός υπήκοος, όπως συνηθιζόταν την εποχή εκείνη, σύμφωνα με το πτυχίο του, ονομάσθηκε διδάκτορας της Ιατρικής την 31 Ιανουαρίου 1880 [όχι την 1.1.1880, όπως αναφέρει ο Σακελλαρίδης 1993, 85 σημ.72, 86: φωτοκόπια του πτυχίου]. Εγκαταστάθηκε μόνιμα στη Νίσυρο. Ήταν ο πρώτος Νισύριος γιατρός που αποκτούσε το νησί. Συνέχισε το έργο του πατέρα του με φιλάνθρωπα αισθήματα προς τους συμπατριώτες του: Σακελλαρίδης 1993, 85, 87. Διετέλεσε μάλιστα και πρώτος διευθυντής των Κοινοτικών Λουτρών, από την ίδρυσή τους (το 1887): Φλέγελ, 43. Το επόμενο έτος, από τη λήψη τού πτυχίου του, το 1881 (22 Απριλίου), νυμφεύθηκε τη χαζή-Ειρήνη Αποστολίδη, κόρη του μεγαλοκτηματία της Κνίδου Νικολάου Αποστολίδη. Αυτός μαζί με την κόρη του Ειρήνη, είχαν ταξιδέψει στους Αγίους Τόπους και πήραν τον επίσημο τίτλο του χαζή ή χαζήδαινας (βλ. Τσιρπανλής 2018, 514, 516).

Ο Αποστολίδης προίκισε την Ειρήνη με το υπέρογο ποσό των 80 χιλιάδων γροσίων (σε γερά χρεόγραφα)· η πιο υψηλή σε χρήμα από όλες τις προίκες της Νισύρου, κατά το β' μισό του 19ου αι. (Τσιρπανλής 2018, 311). Επιπλέον, τής έδωσε στην ενορία του Αγίου Ιωάννου του Προδρομού, στη συνοικία του Τρούλλου, ένα σπίτι με όλα τα εμπεριεχόμενα έπιπλά του, δηλ. 12 καρυδένιες καρέκλες, ένα μπουρό (για φύλαξη γυαλικών ή επιτραπέζιων σκευών), μία γαρδαρόμπα, τρεις καθρέφτες, ένα γραφείο, έναν καναπέ, μία ξύλινη καργιόλα, μία λάμπα, δύο τραπέζια, πέντε δωδεκάδες πιάτα, μία δωδεκάδα μαχαιροπίρουνα, μία δωδεκάδα κουτάλια από αρζαντό, τέσσερα στρώματα, δύο παπλώματα, δύο δωδεκάδες μαξιλάρια, μία δωδεκάδα σεντόνια, δύο μπατανιές, δώδεκα ακόμη σεντόνια, δύο κιλίμια από μαλλί, ένα σιζατέ (=τάπητας ή χαλί), δύο τρίχινες τέντες (=χαλιά για δάπεδο), δύο δωδεκάδες φουστάνια, μία δωδεκάδα μισοφόρια, τρεις δωδεκάδες πουκάμισα, τρεις δωδεκάδες πετσέτες, δύο τυλικτάρια νισύρικο ύφασμα, δύο μεγάλα μεταξωτά μαντίλια, δύο ακόμη μάλλινα, δύο σεντούκια, ένα καζάνι για πλύση ρούχων, δύο ακόμη άλλα μικρά, δύο τηγάνια, ένα μαγκάλι, μία εικόνα. Προσθέτει επίσης: ένα χωράφι στον Μαρμαρά: ένα χωράφι στην Κοφθάκα με αποστροφή (=γεωργικός οικίσκος) και δύο στέγνες· ένα χωράφι στις Καύχιες· μισό ανεμόμυλο, που τον είχε ο Νικόλαος Αποστολίδης από μισό με την αδελφή του Ειρήνη (δηλ. μισό του μισού): [ο ανεμόμυλος βρισκόταν στη συνοικία του Αγ. Σάββα, "με τας οικοδομάς αυτού"].

Ακόμη: εκ μέρους της μητέρας της, έναν αργυρόχρυσο λαϊμό [=περιδέραιο], με δέκα χρυσά νομίσματα, πολιτικά [=κωνσταντινουπολικά] και μισίρια [=αιγυπτιακά]: από τον πατέρα της: 20 μαχμουντιέδες [που κυκλοφόρησαν από τους σουλτάνους Μαχμούτ Α' (1730-1754) ή Μαχμούτ Β' (1808-1839)] και ένα αργυρό καντήλι (από τον πατέρα;).

Επρόκειτο για την πιο πολυέφερνη νύφη της Νισύρου.

Τι διέθετε ο Δημόκριτος μπροστά στον τεράστιο αυτόν πλούτο; Μερι-

κά φτωχά ρουχικά και κάποια οικιακά σκεύη: έξι χωράφια και έναν κήπο, όλα υποθηκευμένα στον μελλοντικό πεθερό του Νικόλαο Αποστολίδη. Είχε όμως ένα πολύ δυνατό χαρτί στα χέρια του, το πανεπιστημιακό δίπλωμα του πρώτου γιατρού της Νισύρου. Αυτό μετρούσε πάνω απ' όλα για τον Αποστολίδη και την κόρη του Ειρήνη, που πλησίαζε τα 29-30 χρόνια.

Η Άννα Κουλάκη παρέμεινε, βέβαια, η νόμιμη μητέρα του Δημόκριτου. Με αυτήν συναλλάσσταν ο Αποστολίδης. Ο Κωνσταντίνος Ξένος είναι εκκωφαντικά απών από το προικοσύμφωνο. Είχε αποβιώσει; Ήταν ζωντανός; Με το πρόσωπό του θα ασχοληθούμε αμέσως παρακάτω.

Για την ώρα, αξίζει να πλησιάσουμε μία ικανότατη γυναίκα και έναν ευφρέστατο έμπορο με πολύ χρήμα, τόσο που να μη διατάζει να εξαγοράζει ανθρώπους και συνειδήσεις. Ας μου επιτραπεί να προχωρήσω σε μερικές υποθέσεις. Ο Αποστολίδης προβαίνει σε υποθήκη για έξι χωράφια και έναν κήπο, καταβάλλοντας στην Άννα Κουλάκη το σχετικό αντίτιμο. Πότε συνέβη η υποθήκη αυτή και πού πήγαν τα χρήματα; Κανείς δεν διαθέτει τα αναγκαία στοιχεία, εκτός από τον Κ.Ξ. Όπως είδαμε, ο Ξένος ήδη από τον Δεκέμβριο του 1871 παραπονιόταν στον δεσπότη της Ρόδου Συνέσιο, ότι τα κτήματα της Κουλάκη, που τα δούλεψε ο ίδιος, "βαδίζουν προς καταστροφήν". Υπενθυμίζω, ότι αρχές του 1868 η Κουλάκη μεταβαίνει στη Ρόδο, κατοικεί εκεί επί τέσσερις μήνες (με τίνος έξοδα;), επισκέπτεται "πολλάκις" τον μητροπολίτη Συνέσιο, του οποίου, τελικά, μεταστρέφει τις διαθέσεις. Εμφανίζεται ως λίαν δυστυχής, εξαιτίας του ηγουμένου Μακαρίου, εξουθενωμένη ηθικά και κατεστραμμένη ψυχικά. Δεν κατηγορεί, με κανένα τρόπο και αρκετά έξυπνα, τον άνδρα της. Μήπως τότε (1868-1871) παρεμβαίνει ο Αποστολίδης; Η ανάμιξή του στην υπόθεση είναι πασιφανής, όπως την εκθέτει ο Συνέσιος στην επιστολή του της 7.12.1867. Ο Αποστολίδης ενισχύει, προφανώς, με χρήματα την Κουλάκη, επηρεάζει τον Συνέσιο να μην εκδώσει διαζευκτήριο, καταβάλλει τις προσφορές του για την υποθήκη των χωραφιών, που θα στηρίξουν οικονομικά τον Δημόκριτο στην Αθήνα. Ας μη ξεχνάμε, ότι ο Αποστολίδης, ως ικανός έμπορος, προσβλέπει στο ιατρικό δίπλωμα του Δημόκριτου και στη γαμήλια αποκατάσταση της κόρης του Ειρήνης, μετά τον αποτυχημένο αρραβώνα της, το 1872, με τον Νικήτα Γεωργ. Καφεζή (βλ. Τσιρπανλής 2018, 970-972). Αγνοώ πάντως, αν τα χρήματα της υποθήκης των κτημάτων της Κουλάκη κατέληξαν στο πορτοφόλι του Δημόκριτου. Γεγονός ωστόσο παραμένει, ότι ο γιος του Ξένου επέστρεψε στη Νίσυρο ως γιατρός και έγινε ανάρπαστος από την οικογένεια Αποστολίδη. Άλλωστε μέρος της τεράστιας προίκας, ως χρέος από τα ομόλογα των υποθηκών, θα επέστρεφε στο θησαυροφυλάκιο του ομολογιούχου. Ο γάμος του Δημόκριτου υπήρξε, κατ' εμέ, προγραμματισμένος και προκαθορισμένος μεταξύ Αποστολίδη και Κουλάκη. Τα πάντα είχαν προσυμφωνηθεί.

Ας δούμε από την αρχή την εξέλιξη των περιστατικών.

Η Άννα Ι. Κουλάκη προικίζει τον γιο της Δημόκριτο, από τα κινητά: με δύο στρώματα, έναν σιρτέ [=στρώμα με μπαμπάκι, ελαφρύ], δέκα σεντόνια από μετάξι και χασέ, έναν μεταξένιο κρεβατόγυρο [με τελειώματα από κεντητές δα-

ντέλες], ένα πάπλωμα πικέ [βαμβακερό], δύο ακόμη παπλώματα, ένα σεντόνι κεντητό, επτά μαξιλάρια με τις θήκες τους, είκοσι πετσέτες, τρία τραπεζομάντιλα, ένα υφαντό σεντόνι για μιντέρι, τρία τέξερα με κάλυμμα, δυο τηγάνια, ένα ρακοκάζανο, έξι ασημένια κουταλάκια του γλυκού, ένα ασημένιο ποτήρι. Από τα ακίνητα: το σπίτι, "ως ευρίσκεται", που είναι δίπλα στην Ποταμίτισσα, το οποίο όμως κρατά η Κουλάκη για τα γεράματά της [σ' αυτό προφανώς κατοικούσε]: το χωράφι στην Αγία Τριάδα, με όσα περιέχει, δηλ. αποστροφή, καζαναριό, κρυπτή με δέκα, μικρά και μεγάλα, κιούπια, και δύο στέρνες· το αγοραστό, κάτω από το εν λόγω χωράφι, "κοιμάτιον" [= μικρό τεμάχιο γης], που η Πασχαλάκαινα τής πούλησε· το χωράφι στο Παραδείσι· το χωράφι στου Ευρετού [= Βρετού]· το χωράφι στα Στενά· την τάβλα στη Σωτήρα· την τάβλα στα Καψάλια· στο ίδιο μέρος, μία αποστροφή και τον παρακείμενο αλωνότοπο· τον κήπο στα Αλώνια· κελλάρι στο Κάστρο, με όσα κιούπια είχε. Από ζώα: ένα ζευγάρι βόδια και ένα επιπλέον θηλυκό· δύο γουρούνες. Ειδικά σημειώνεται, ότι τα χωράφια στην Αγία Τριάδα, στο Παραδείσι, στου Βρετού, στά Στενά, στη Σωτήρα, στα Καψάλια, ο κήπος στα Αλώνια, έπρεπε να εξοφληθούν από τον Δημόκριτο στον Αποστολίδη, γιατί ήταν υποθηκευμένα και είχε υπογραφεί [από την Κουλάκη] χρεωστικό ομολόγο. Όλα σχεδόν τα ακίνητα [ακόμη και τα γεροντομοίρια της Κουλάκη, εκτός από το σπίτι της] της οικογένειας Ξένου είχαν περάσει στα χέρια του Αποστολίδη. Ο Δημόκριτος, παίρνοντας το πτυχίο του, ήταν χεροπόδαρα δεμένος στο χρηματικό άρμα του μεγαλύτερου κτηματία της Νισύρου. Η μητέρα του αποδείχθηκε η ικανότερη διαχειρίστρια της μελλοντικής ζωής του γιου της (Βλ. το προικοσ. στου Τσιρπανλής 2018, 1139-1141).

Τα αναφερθέντα ως εδώ αποτελούν, βέβαια, ενδείξεις ενός ευρηματικού σχεδίου του Ν. Αποστολίδη. Οι ενδείξεις, φυσικά, απέχουν από τις πλήρεις αποδείξεις. Μπορούν όμως να οδηγήσουν σε σίγουρες υποθέσεις.

Οι ενδείξεις π.χ. για υποθήκευση των κτημάτων της Κουλάκη από τον Αποστολίδη, η πιθανή επικοινωνία του μεγαλέμπορου με τον δεσπότη της Ρόδου, η περιέργη και ανεργή εμπλοκή του ηγουμένου της Ι.Μ. Σπηλιανής Μακαρίου, η μετάκληση από την Κωνσταντινούπολη ειδικού εμπειρογνώμονα (;) και πάλι από τον δραστήριο Ν. Αποστολίδη, για τον χωρισμό των πραγμάτων του ζευγαριού, σε αντίθεση με ενέργειες του ελληνικού προξενείου της Ρόδου - πβ. πιο πάνω, συγκροτούν ένα σύνολο υπόνοιαι και υποψίας για προγραμματισμένες πράξεις υπέρ των επιδιώξεων του Αποστολίδη και προς εκμετάλλευση μελλοντική του πτυχίου του Δημόκριτου.

Τί απέγινε άραγε ο φτωχός διδάσκαλος Κ.Ξ., ιδεολόγος και ενθουσιώδης μαθητής του Θ.Κ.; Αμφιβάλλω, αν πρόλαβε να χαρεί το ιατρικό δίπλωμα του γιου του, παρά τα όσα αναφέρει ο Σακελλαρίδης 1993, 85. Το 1880 (31.1.) ο Ξένος αντιμετώπιζε σοβαρές οικονομικές δυσκολίες. Ίσως και να μη ζούσε πια. Τότε θα είχε φτάσει τα 77 χρόνια. Το Κοινοτικό Σχολείο του 1865 θα τού απορρόφησε ασφαλώς ορισμένους μαθητές. Σε προχωρημένη ηλικία προσπάθησε να αναζητήσει νέα αγορά εργασίας. Θεώρησε καλό να πάει στον νέο οικισμό που οργάνωσαν 30-40 οικογένειες Αντιμαχεΐτες, που άφη-

σαν το ιπποτικό κάστρο του χωριού τους, και εγκαταστάθηκαν σε μια εύφορη, αλλά προβληματική λόγω ελονοσίας, κοιλάδα, σε απόσταση 20 λεπτών δρόμου από την παραλία. Έτσι δημιουργήθηκε η παλαιά Καρδάμαινα (Τσιροπανλής 2018, 221-222). Η Κως, την εποχή εκείνη, υπέφερε (ιδιαίτερα η Χώρα, η πρωτεύουσα του νησιού) από τα λιμνάζοντα νερά, εξαιτίας της ελονοσίας: [γι' αυτό οι Ιταλοί το 1912 και έπειτα φύτεψαν πολλούς ευκαλύπτους]. Εκεί, λοιπόν, στην παλαιά Καρδάμαινα, απέναντι από τη Νίσυρο, θέλησε να διδάξει τους νέους ο Ξένος.

Ήταν γνώστης των δοσοληψιών τής "εν διαστάσει" γυναίκας του με τον Αποστολίδη; Καμιά ιστορική μαρτυρία δεν μου επιβεβαιώνει τις υποψίες μου. Πιθανώς να είχε αντιρροήσεις. Αλλά μήπως τον είχαν ανάγκη; Τα κτήματα ανήκαν ως προικώα στην Άννα Κουλάκη και ο έμπορος Αποστολίδης με αυτήν συναλλασσόταν. Τον φτωχό Ξένο τον είχαν βάλει μάλλον στο περιθώριο. Τον άφησαν έξω από το σχέδιό τους.

Στην παλαιά Καρδάμαινα ο Ξένος, ταλαιπωρημένος από τα χρόνια –θα είχε ξεπεράσει τα 75– προσβλήθηκε από την ενδημούσα ελονοσία.

Αυτή η μετάβαση στην Κω μπορεί, πράγματι, να χαρακτηριστεί ως γ' [έμμεση] εκδιώξη του Ξένου από τη Νίσυρο, μετά τη Σμύρνη και το Καστελλόριζο.

Σε άθλια πάντως κατάσταση τον μετέφεραν στο Μαντράκι, όπου και άφησε την τελευταία πνοή του. Υπολογίζω να πέθανε μεταξύ 78-80 ετών (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 90). Δεν γνωρίζω, αν σήμερα οι Νισύριοι θυμούνται τον Ξένο. Φωτογραφία του, δυστυχώς, δεν μάς σώθηκε (πβ. Σακελλαρίδης 1993, 92). Υπάρχει άραγε κάποιο καντηλάκι αναμμένο στη μνήμη του, ή κάποιο ρυμίδι αφιερωμένο στο όνομά του;

Οι απόγονοι του Δημόκριτου Κ. Ξένου και της Ειρήνης Ν. Αποστολίδη

Ο Δημόκριτος, κατά την οθωμανική Απογραφή του 1903-1904, όπως προαναφέρθηκε, γεννήθηκε το έτος Εγίρας 1267 [=6.11.1850-26.10.1851], με τον χαρακτηρισμό Έλληνα [όχι το 1840, κατά τον Σακελλαρίδη 1993, 67, όπου, από τυπογραφικό λάθος, αναφέρεται ως Δημήτριος ο Δημόκριτος: το λανθασμένο έτος γέννησης, το 1840, το μνημονεύει πάλι ο Σακελλαρίδης 1993 Α, 51]. Η γυναίκα του Ειρήνη Ν. Αποστολίδη γεννήθηκε δύο έτη περ. αργότερα: το έτος Εγίρας 1269 [=15.10.1852-3.10.1853]. Ο Δημόκριτος έφυγε νωρίς από τη ζωή. Απέθανε το 1905 (Σακελλαρίδης 1993 Α, 51). Η Ειρήνη, δεν γνωρίζω πότε κόπηκε το νήμα της ζωής της.

Το ζευγάρι απέκτησε τρία παιδιά: την Καλλιόπη, που γεννήθηκε το 1299-έτος Εγίρας [=23.11.1881 - 11.11.1882]· τον Κωνσταντίνο, που γεννήθηκε το 1301-έτος Εγίρας [=2.11.1883 - 20.10.1884] και τον Νικόλαο, που γεννήθηκε το 1306-έτος Εγίρας [=7.9.1888 - 27.8.1889]· όλα τα στοιχεία προέρχονται από την οθωμανική Απογραφή: Μ 1855-1859 (α/α οικογενειακής μερίδας).

Τα δύο αγόρια έφυγαν για τις Η.Π.Α. Πρώτος ο Νικόλαος, ελληνικής καταγωγής, στις 19.10.1913, από τον Πειραιά, με το καράβι "Αθήναι". Εγκαταστάθηκε στη Νέα Υόρκη μάλλον, όπου υπήρξε ιδρυτικό μέλος του "Γνωμαγόρα", και συμμετείχε στο πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο του (Σφακιανός, 204). Ακολούθησε ο Κωνσταντίνος, ελληνικής πάντα εθνικότητας· έφυγε στις 9.12.1913, από την Πάτρα, με το πλοίο «Martha Washington». Βρέθηκε στο Wilmington Delaware και υπήρξε μέλος του "Γνωμαγόρα", του παραρτήματος που ιδρύθηκε εκεί (Σφακιανός, 204).

Η κόρη τους Καλλιόπη έμεινε στην Ελλάδα· παντρεύθηκε τον Γεώργιο Πετρούτσο· παιδιά δεν έκαμε (Σακελλαρίδης 1993 Α, 51). Σύμφωνα με δύο ποιήματα του Ιωάννου Λογοθέτη, η Καλλιόπη Δημοκρίτου Ξένου απεβίωσε (μάλλον στη Νίσυρο) τον Μάιο του 1889· (βλ. Ι. Λογοθέτης, 306-308). Κατά τον Σακελλαρίδης 1993, 82 σημ. 66, το αρχείο του Κωνσταντίνου Ξένου, μετά τον θάνατό του, από τον γιο του Δημόκριτο πέρασε στην εν λόγω κόρη του Καλλιόπη. Αυτή το παρέδωσε στον άνδρα της, ο οποίος, με τη σειρά του, θεώρησε καλό να το παραχωρήσει σε κάποιον παντοπώλη, που τού χρησίμευε να τυλίγει στα χαρτιά του σαρδέλες (!). Έτσι συνήθως καταλήγουν τα κατάλοιπα κάποιων διανοουμένων.

Ας συμπληρώσω τα οικογενειακά των απογόνων του Ξένου. Κατά τον Σακελλαρίδης 1993 Α, 51, ο Νικόλαος –δεύτερος γιος του Δημόκριτου– έμεινε άγαμος. Ο πρωτογίος, ο Κωνσταντίνος, νυμφεύθηκε την Άννα Χριστοφή, με την οποία έκαμε τέσσερα παιδιά.

Το επώνυμο Ξένος, που επικράτησε δυναμικά τον 19ο αι., δεν ακούγεται πια, όσο ξέρω, στη Νίσυρο. Έσβησε κι αυτό, όπως τόσα άλλα, που συνέβαλαν στην ιστορική διαμόρφωση της κοινωνίας του νησιού.

Απαραίτητη σημείωση: ο θάνατος της Καλλιόπης Δημοκρ. Ξένου δεν είναι συμβατός, χρονολογικά, με το έτος γέννησής της (1881-1882) και με το έτος αποβίωσης (1889). Ανάμεσα στο έτος γέννησης και στο έτος θανάτου το λάθος είναι μεγάλο και δυσεξήγητο.

Βιβλιογραφικές συντομογραφίες

- ΑΔ = *Αυγή Δωδεκανησιακή*, Αθήνα, 15ήμερη εφημερ. Χρησιμοποιήθηκαν τα φφ. (με εργασίες του Εμμανουήλ Ι. Καρπαθίου - βλ.): 93 (1.9.1924) 4 και 112 (15.6.1925)4.
- Αναστασίου = Ιωάννης Ε. Αναστασίου, Μία εγκύκλιος και μία πράξη του οικονομικού Πατριαρχείου για τον Θ. Καΐρη και τους μαθητές του, στα: *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου "Θεόφιλος Καΐρης"*. Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984, Αθήνα 1988, 225-232.
- Απογραφή = *Απογραφή Νισύρου (1903-1904)*. Μ=Μανδραχίου + α/α οικογενειακής μερ. Ε=Εμπορειού + α/α οικογ. μερ. Ν=Νικιών + α/α οικογ.

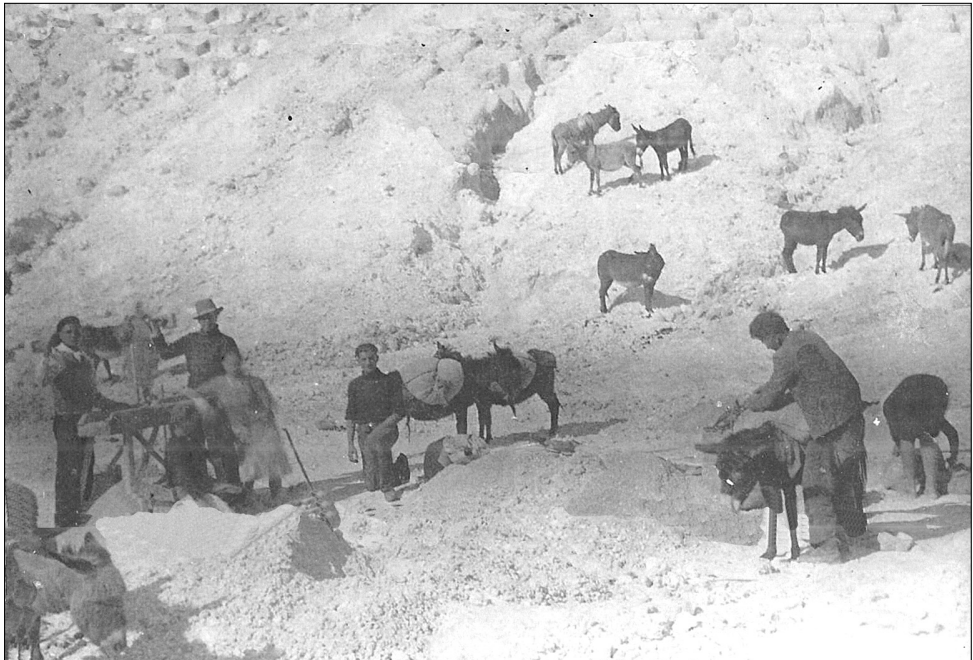
- μερ. [Για το χφ. της Απογραφής στον κώδικα υπ' αρ. ΙΗ'(18) της Ι. Μητρόπ. Κώου- Νισύρου βλ. Τσιριπανλής 2009, 124-127 (όπου αντί 1905, διάβ. ακριβέστερα: 30.3.1903-17.3.1904=έτος Εγύρας 1321)].
- Αποστολόπουλος = Ντίμης Αποστολόπουλος, Το απειροστατικόν και το θεοσεβικόν στη φιλοσοφία του Καΐρη, *Νέα Εστία* 54 (1953) 1119-1120.
- ΑΣπ = *Σπηλιανής Αρχείον. Ανέκδοτα έγγραφα (1718-1950) της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου, τ. Α' (1718- 1909), τ. Β' (1910-1950)*, Αθήνα 1999. Επιμέλεια και εποπτεία εκδόσεως Σταύρος Ι. Κέντρης, Κώστας Ι. Πατούρης. [Και οι δύο τόμοι σε συνεχή σελιδαρίθμηση: 1-715, 716-1506. Τα έγγραφα δεν μεταγράφονται· δίνονται σε φωτογραφία επιχρωματισμένη που ενίοτε αλλοιώνει τη γραφή. Δεν υπάρχουν ευρετήρια προσώπων, τόπων, όρων, πραγμάτων. Τα έγγραφα παρατίθενται σε χρονολογική σειρά, η οποία διαταράσσεται συχνά, γιατί οι επιμελητές δεν προσδιόρισαν με ακρίβεια τη χρονολογία (έτος, μήνα, ημέρα). Οι λεζάντες στο κάτω μέρος της σελίδας δεν βοηθούν στην κατανόηση του κειμένου. Το έργο γενικά είναι δύσκολο στο. Δηλώνεται πάντως η ύπαρξη των εγγράφων].
- Βεργωτής = Γ. Θ. Βεργωτής, Η εκπαίδευσις εις την νήσον Νίσυρον, *Νισ.* 5 (1976) 264-288.
- Γιαννίδη = Λευκοθέα Ι. Γιαννίδη, Ταξιδιωτικές εντυπώσεις από τη Νίσυρο. Μετάφραση από τον L. Ross, *Inselreisen*, έκδοση 1913, *Νισ.* 10(1987) 109-122.
- Διαμαντάρας = Αχ. Σ. Διαμαντάρας, Νισυριακά έγγραφα, *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας της Ελλάδος* 9 (1926) 556-566.
- Ζερβός = Γιάννης Κλ. Ζερβός, *Ιστορικά σημειώματα*, Αθήνα 1961.
- Καλλιστής = Στέφανος Καλλιστής, *Ιερά Μητρόπολις Ρόδου, Ιερά Μονή Παναγίας Σπηλιανής Νισύρου. Βιβλιοθήκη. Αρχείο. Ταξινόμηση και παρουσίαση υλικού*, Ρόδος 1997.
- Καραναστάσης = Αναστάσιος Καραναστάσης, Κωνσταντίνος Σακελλαρίου, ο μετέπειτα Κωνσταντίνος Ξένος, του Κώστα Οδ. Σακελλαρίδη. (Βιβλιοκρισία), *Νισ.* 14 (2000) 181-184.
- Καράς = Γιάννης Καράς, Η φυσική σκέψη του Θεοφίλου Καΐρη και η ευρωπαϊκή φυσική σκέψη του καιρού του. Η υπόθεση του ενύλου, στα: *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου "Θεόφιλος Καΐρης"*. Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984, Αθήνα 1988, 71-80.
- Καρπάθιος 1924 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Παλαιά έγγραφα της εν Νισύρω Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής, εφημερ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, φ. 93 της 1.9. 1924, 4.
- Καρπάθιος 1925 = Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος, Παλαιά έγγραφα της εν Νισύρω Ιεράς Μονής της Παναγίας Σπηλιανής. Αχρονολόγητα, εφημερ. *Αυγή Δωδεκανησιακή*, φ. 112 της 15.6.1925, 4.
- Κέντρης 1994 = Σταύρος Ι. Κέντρης, 1. Αρχείο Ιεράς Μονής Σπηλιανής Νισύρου. (Κωδικοποίηση), *Νισ.* 13(1994) 169-203.
- Κέντρης 2000 = Σταύρος Ι. Κέντρης, Η εκκλησιαστική και λατρευτική ζωή της Νισύρου, *Νισ.* 14(2000)15-64.
- Κουμέντος = Νικήτας Κουμέντος, Κωνσταντίνος Ξένος, *Νισυριακά Χρονικά*, τχ. 34 (Ιούνιος-Αύγουστος 1960)19-26[=801-808].

- Λογοθέτης Ι. = Ιωάννης Λογοθέτης, *Επιστολαί-ποιήματα. Εισαγωγή-προλεγόμενα-επιμέλεια Κώστα Ο. Σακελλαρίδη*, Αθήνα 1974.
- Λογοθέτης Μ. 1987 = Μιλτιάδης Ιακ. Λογοθέτης, Τα κτηματολόγια της Νισύρου κατά τα χρόνια της δουλείας (1785-1945), *Νισ.* 10(1987) 197- 386. [Και σε αυτοτελή έκδοση: σσ. 207, Αθήνα 1987].
- Λογοθέτης Μ. 2007 = Μιλτιάδης Ιακ. Λογοθέτης, Η Ομήρειος Κοινοτική Σχολή Μανδρακίου Νισύρου στα χρόνια της δουλείας (1909-1945), *Νισ.* 17 (2007) 167-221. [Και σε αυτοτελή έκδοση: σσ. 63, Αθήνα 2007].
- Μεταλληνός = Γεώργιος Μεταλληνός, Το λατρευτικό σύστημα του Θεοφίλου Καΐρη. Η πρακτική του Θεοσεβισμού του, στα: *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου "Θεόφιλος Καΐρης"*. Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984, Αθήνα 1988, 163-190.
- Μπαλαλάς = Δημήτριος Γ. Μπαλαλάς, Προς την Εκδοτική Επιτροπή του φίλου Γνωμαγόρα, *Γνωμαγόρας*, τχ. 27(Ιανουάριος 1934)12-13.
- Νισ. = *Νισυριακά*: χρησιμοποιήθηκαν οι τόμοι: 5 (1976), 10 (1987), 13 (1994), 14 (2000), 17 (2007), 18 (2009), 19 (2011), 20 (2013).
- ΝΧ = *Νισυριακά Χρονικά*: φωτομηχανική επανέκδοση με συνεχή σελιδαρίθμηση - τα πρώτα 11 τεύχη: σσ. 1-304, τα τχ. 12-37: σσ. 1-967, Αθήνα 1996.
- Πασχάλης = Δημήτριος Π. Πασχάλης, *Θεόφιλος Καΐρης. Ιστορική και φιλοσοφική μελέτη με ένα εισαγωγικό κείμενο του Βασιλείου Α. Κύρκου*, β' ανατύπωση, Αθήνα 2000.
- Πετρόπουλος = Νικόλαος Πετρόπουλος, Ο Καΐρης ιεροεξεταζόμενος. Μιά δραματική μορφή, στα: *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου "Θεόφιλος Καΐρης"*. Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984, Αθήνα 1988, 239-252.
- Πολέμης 1984 = Δημήτριος Ι. Πολέμης, Περί τους μαθητάς του Καΐρη, *Πέταλον* 4 (1984) 139-158.
- Πολέμης 1984 Α = Δημήτριος Ι. Πολέμης, Επιλογή Καΐρικῆς βιβλιογραφίας, *Πέταλον* 4 (1984) 182-203.
- Πολέμης 1994 = Δημήτριος Ι. Πολέμης, *Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη*. Μέρος πρώτον. *Επιστολαί Θεοφίλου Καΐρη*, τ. πρώτος: 1814-1839, Άνδρος 1994.
- Πολέμης 1998 = Δημήτριος Ι. Πολέμης, *Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη*. Μέρος τρίτον. *Επιστολαί προς Θεόφιλον Καΐρη*, τ. πρώτος: 1808-1839, Άνδρος 1998.
- Πολέμης 1999 = Δημήτριος Ι. Πολέμης, *Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη*. Μέρος πέμπτον. *Επιστολαί Διάφοροι*, τ. πρώτος: 1802-1853, Άνδρος 1999.
- Πολέμης 1999 Α = Δημήτριος Ι. Πολέμης, *Αλληλογραφία Θεοφίλου Καΐρη*. Μέρος πέμπτον. *Επιστολαί Διάφοροι*, τ. δεύτερος: 1854-1906, Άνδρος 1999.
- Πολέμης 1999 Β = Δημήτριος Ι. Πολέμης, Η βιογραφία του Θεοφίλου Καΐρη από τον Σπυρίδωνα Γλανκωπίδη, *Πέταλον* 7 (1999) 78-146.
- Πολέμης 2001 = Δημήτριος Ι. Πολέμης, Η διάδοση της θρησκείας του Καΐρη στη Θήρα, *Επετηρίς Εταιρείας Κυκλαδικών Μελετών* 17 (2000- 2001): *Πρακτικά Β' Κυκλαδολογικού Συνεδρίου, Θήρα, 31 Αυγούστου - 3 Σεπτεμβρίου 1995*. Μέρος Α', 300-306.
- Σακελλαρίδης 1934 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, Σημειώματα: Κωνσταντίνος Ξένος, *Γνωμαγόρας*, τχ. 32 (Σεπτέμβριος 1934) 6-7, 10.
- Σακελλαρίδης 1993 = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, *Κωνσταντίνος Σακελλαρίου, ο μετέπειτα Κωνσταντίνος Ξένος*, Αθήνα 1993.

- Σακελλαρίδης 1993 Α = Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης, *Η γενεαλογική πορεία της οικογένειας Σακελλαρίδη Μανδρακίου Νισύρου*, Αθήνα 1993.
- Συγγρός = Ανδρέας Συγγρός, *Απομνημονεύματα*. Βιβλίο πρώτο-τόμος Α', Αθήνα 1998.
- Σφακιανός = Νίκος Κ. Σφακιανός, Η νισυριακή παροικία της Αμερικής, *Νισ.* 19 (2011)51-309.
- Τρικοίλης = Σακελλάρης Ν. Τρικοίλης, *Νεότερη ιστορία της Καλύμνου. Κοινωνική διαστρωμάτωση*, Αθήνα 2007.
- Τσελίκας = Αγαμέμνων Τσελίκας, Δωδεκανησιακά χειρόγραφα των μαθημάτων του Θεοφίλου Καΐρη, στα: *Πρακτικά του Πανελληνίου Συμποσίου "Θεόφιλος Καΐρης". Άνδρος, 6-9 Σεπτεμβρίου 1984*, Αθήνα 1988, 99-103.
- Τσιρπανλής 2009 = Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, Πηγές για τον ιδιωτικό βίο των Νισυρίων (18ος-20ός αι.), *Νισ.* 18 (2009) 25-186.
- Τσιρπανλής 2013 = Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, Τα εγκαίνια της Ποταμίτισσας και οι ιδιόκτητοι ενοριακοί ναοί στο Μαντράκι, *Νισ.* 20 (2013)71-104.
- Τσιρπανλής 2018 = Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής, *Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)*, Αθήνα 2018.
- Φασουλάκης = Στέριος Φασουλάκης, Οι επιπτώσεις των "Καϊρικών" στα εκπαιδευτικά ζητήματα της Χίου, στα: *Πρακτικά του Α' Κυκλαδολογικού Συνεδρίου. Τα περί Άνδρου*. [= *Άνδριακά Χρονικά* 21, 1993] 275-285.
- Φλέγελ = Κάρολος Φλέγελ, Μικρασιανά λουτρά. *Η νήσος Νίσυρος και οι θέρμαι αυτής*, εν Κωνσταντινουπόλει 1899. [Φωτομηχανική επανεκτύπωση ως έκδ. 3η, επιμέλεια Αντώνης Μ. Αντάτασης, Αθήνα 2007 - προτάσσεται σημείωμα πέντε σελίδων από τον επιμελητή].
- Χατζηδάκης 2005 = Κυριάκος Κων. Χατζηδάκης, Από το Ελληνικό Σχολείο του 19ου αι. στη Νιηφόρειο Ελληνική Σχολή. Τα χρόνια της ανάπτυξης των Γραμμάτων στην Κάλυμνο, *Καλυμνιακά Χρονικά* 16 (2005) 77-123.
- Χατζηδάκης 2016 = Κυριάκος Κων. Χατζηδάκης, Οι παλαιές Ι. Μονές της Καλύμνου, η αξιοποίηση της ακίνητης περιουσίας τους και η Εφορεία των Σχολών στα χρόνια της Δημογεροντίας, *Καλυμνιακά Χρονικά* 21(2016) 367-400.
- Χατζηδημητρίου = Νικόλαος Δ. Χατζηδημητρίου, Ο βίος και η δράσις του αιμινήστου λογίου μας Κωνσταντίνου Ξένου, *Γνωμαγόρας*, τχ. 26 (Δεκέμβριος 1933) 15-16, τχ. 27 (Ιανουάριος 1934) 7, τχ. 29 (Μάρτιος 1934) 9 [ως ανέκδοτα του Κ. Ξένου].
- Lefebvre = Georges Lefebvre, *La Révolution Française*, 6η έκδ., Paris 1968.

[Παρακαλώ να δεχθούν τις θερμότερες ευχαριστίες μου, και από εδώ, ο πανοσιολογικός Αρχιμανδρίτης π. Στέφανος Καλλιστής, ηγούμενος της Ι. Μ. Παναγίας Σπηλιανής στη Νίσυρο, και ο κ. Κώστας Διαμ. Χαρτοφύλης, Πρόεδρος της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών στην Αθήνα, γιατί ευγενέστατα με βοήθησαν στη σύνταξη της παρούσης μελέτης].

Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής
Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Φόρτωση θειαφιού για μεταφορά στην ακτή της Αγίας Ειρήνης.

ΤΑ ΘΕΙΟΧΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟΥ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

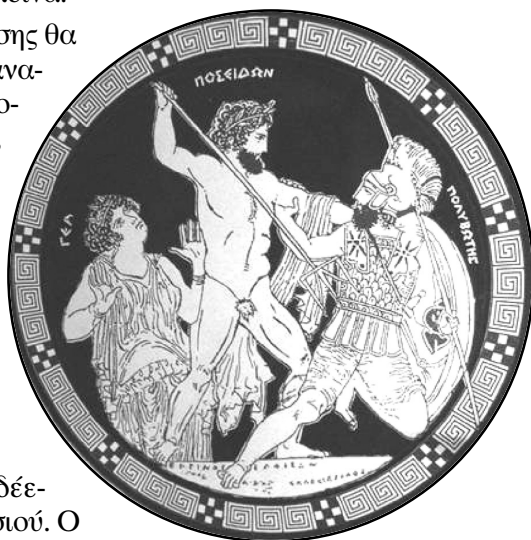
ΔΙΑΧΡΟΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΗΣ ΤΟΥΣ¹

✍ Μιλτιάδης Λογοθέτης

Η εισήγηση αναφέρεται στα θειοχώματα της Νισύρου και προσεγγίζει το θέμα από ιστορικής πλευράς, αφού η οικονομική τους εκμετάλλευση έπαυσε να παρουσιάζει ενδιαφέρον, και όσες φορές στο παρελθόν παρουσίαζε οφειλόταν στις συγκυρίες της εποχής, όπως εκείνες της γερμανικής κατοχής, που οδήγησαν για τελευταία φορά στην εκμετάλλευσή τους με μια μορφή αυτοδιαχείρισης, πρωτόγνωρης για τα χρόνια εκείνα.

Με αυτή τη μορφή αυτοδιαχείρισης θα ασχοληθώ, αφού προηγουμένως αναφερθώ στον «παραγωγό» των θειοχωμάτων, το Ηφαίστειο του νησιού, στις γεωλογικές του μεταλλαγές και τις κατά καιρούς προσπάθειες εκμετάλλευσης των θειοχωμάτων από τα χρόνια της Τουρκοκρατίας μέχρι τον τελευταίο πόλεμο και την απελευθέρωση, την περίοδο γνωστή στην τοπική ιστορία του νησιού ως «χρόνια του θειοαφιού».

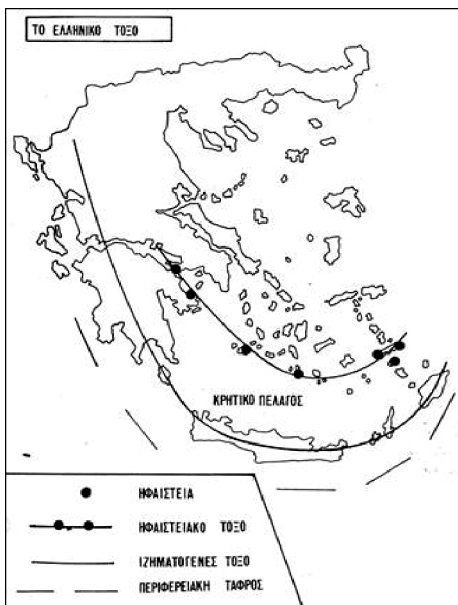
Το Ηφαίστειο της Νισύρου συνδέεται άμεσα με τη δημιουργία του νησιού. Ο ιστορικός Απολλόδωρος ο Αθηναίος, που έζησε τον 2ο αιώνα π.Χ., στο έργο

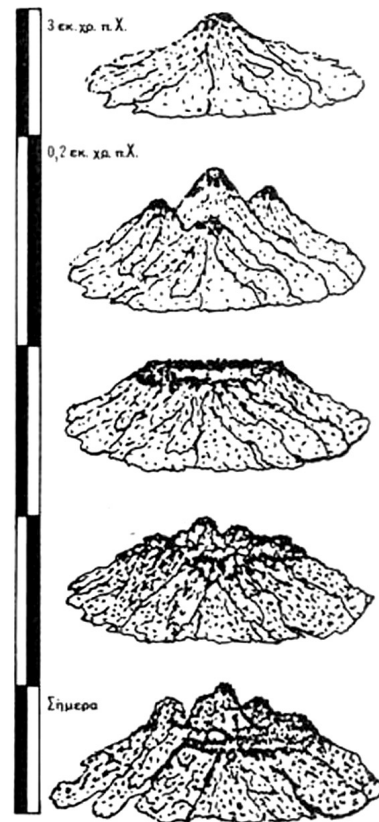
Ο Ποσειδώνας καταδιώκει τον Πολυβώτη

1. Εμπλουτισμένο και βελτιωμένο κείμενο με βάση την εισήγηση στο ΙΘ΄ Πολιτιστικό Συμπόσιο Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2-5 Ιουλίου 2015.

του «Βιβλιοθήκη», μια συλλογή των μύθων, αναφέρει: «Πολυβώτης δὲ διὰ τῆς θαλάσσης διωχθεὶς ὑπὸ τοῦ Ποσειδῶνος ἦκεν εἰς Κῶ· Ποσειδῶν δὲ τῆς νήσου μέρος ἀπορρηξῆας ἀπέριψεν αὐτῷ, τὸ λεγόμενον Νίσυρον». Τα ἴδια αναφέρει και ο Στράβων (64 π.Χ.-21 μ.Χ.) στα «Γεωγραφικά» του, ὅτι δηλαδή ο Ποσειδῶν καταδιώκοντας τον γίγαντα Πολυβώτη, απέσπασε με την τρίανά του ἓνα κομμάτι ἀπὸ την Κω και το ἔρριξε ἐπάνω του, καταπλακώνοντάς τον, ἔτσι δημιουργήθηκε η Νίσυρος. Αὐτά κατὰ τη μυθολογία, που συμπλήρωσε η λαϊκὴ παράδοση ὅτι ο καταπλακωμένος Πολυβώτης ταρακουνά κατὰ καιροὺς το νησί (σεισμικὲς δονήσεις) και στέλνει τους αναστεναγμοὺς του ἀπὸ τα ἔγκατα της γῆς στην ἐπιφάνεια (ἐκχυση λάβας και αναθυμιάσεις). Κατὰ τη γεωλογία, το νησί αναδύθηκε ἀπὸ τη θάλασσα πρὶν 150 χιλιάδες χρόνια ὕστερα ἀπὸ μία υποθαλάσσια ηφαιστειακὴ ἐκρηξη που συντελέστηκε στο χώρο του Αἰγαίου και διαμόρφωσε το ενεργὸ ηφαιστειακὸ τόξο που ξεκινά ἀπὸ τα Μέθανα, φθάνει στη Μήλο, τη Σαντορίνη και καταλήγει στη Νίσυρο. Στην ηφαιστειακὴ και γεωλογικὴ δομὴ του νησιού οφείλεται η παρουσία της κίσηρης (ελαφρόπετρας), των θερμοπηγῶν και των θειοχωμάτων.

Το ελληνικό τόξο

Ηφαιστειολογική εξέλιξη της Νισύρου

Τι είναι όμως αυτά τα θειοχώματα; Όπως αναφέρουν τα εγχειρίδια της γεωλογίας το θείο απαντάται στη φύση είτε με τη μορφή ορυκτού συνήθως σε μεγάλα βάθη της γης, είτε με τη μορφή θειοχωμάτων ως επιφανειακά αποθέματα, που δημιουργούνται από τη στερεοποίηση των αναθυμιάσεων του υδροθείου, όταν έλθουν σε επαφή με την ατμόσφαιρα και «ενσωματώνονται» στα επιφανειακά χώματα. Αυτή η ανάμειξη περιορίζει την παρουσία του καθαρού θείου και καθιστά τα θειοχώματα μη εκμεταλλεύσιμα σε περιόδους ομαλής λειτουργίας της αγοράς. Να σημειωθεί ότι τα θειοχώματα δημιουργούνται στον περίγυρο των κρατήρων του Ηφαιστείου, οι οποίοι προήλθαν από υδροθερμικές εκρήξεις συνοδευόμενες από ισχυρούς σεισμούς που έλαβαν χώρα στο μακρινό παρελθόν. Σήμερα, στην καλδέρα του Ηφαιστείου της Νισύρου υπάρχουν δέκα κρατήρες, από τους οποίους ο μεγαλύτερος και επιβλητικότερος είναι αυτός που ονομάζεται «Στέφανος» και είναι ένας από τους μεγαλύτερους και καλά διατηρημένους υδροθερμικούς κρατήρες στον κόσμο. Αυτός ο κρατήρας χαρακτηρίζει το «Ηφαισείο της Νισύρου» και συγκεντρώνει το ενδιαφέρον τόσο της διεθνούς επιστημονικής κοινότητας όσο και των χιλιάδων επισκεπτών του. Μερικοί από τους μικρούς κρατήρες δημιουργήθηκαν τους ιστορικούς χρόνους και οι τελευταίοι την περίοδο 1871-1887, ύστερα από αλληπάλληλες σεισμικές δράσεις του ηφαιστείου. Ο ευρύτερος χώρος της καλδέρας, (όπως και ολόκληρο το νησί της Νισύρου και οι πέριξ αυτής νησίδες), έχει χαρακτηριστεί ως προστατευμένη περιοχή (Natura) και ήδη προωθούνται οι διαδικασίες να κηρυχθεί ως «Γεωπάρκο» και να ενταχθεί στο «Δίκτυο Γεωπάρκων της UNESCO».

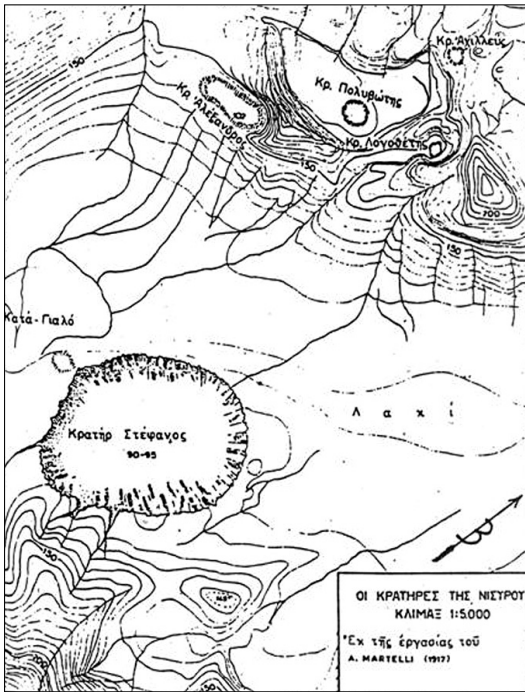
Ενώ για τους γεωλογικούς μετασχηματισμούς και ηφαιστειακές εκρήξεις υπάρχει πλούσια διεθνής και ελληνική βιβλιογραφία, για την εκμετάλλευση των θειοχωμάτων οι πληροφορίες είναι ελάχιστες. Ο Φλωρεντίνος μοναχός Cr. Buondelmonti, που επισκέφθηκε τη Νίσυρο μεταξύ του 1414-1420, γράφει στα ταξιδιωτικά, στο «Librum Insulatum Archipelagi», ότι οι νησιώτες συλλέγουν το θειάφι σε μεγάλες ποσότητες και το πουλούν σε εμπόρους που περνούν από εκεί. Στο «Ημερολόγιο της Νομαρχίας του Αρχιπελάγους» της περιόδου 1886-1887, που περιλαμβάνει τα «πεπραγμένα» της Τουρκικής Διοίκησης, αναφέρεται ότι στη θέση «Αγία Ειρήνη» της Νισύρου υπήρχε προνομιούχο μεταλλείο θείου και αρχαίο αυτοκρατορικό εργοστάσιο επεξεργασίας θείου. Προφανώς πρόκειται για το εργοστάσιο παραγωγής καθαρού θείου, το οποίο ίδρυσε το 1879 ο γνωστός επιχειρηματίας της εποχής εκείνης Αλέξανδρος Ράλλης, με 25ετή παραχώρηση της εκμετάλλευσης από την Αυτοκρατορική Κυβέρνηση, ο οποίος δαπάνησε 50.000 χρυσές λίρες για να δημιουργηθούν οι κτιριακές εγκαταστάσεις στην Αγία Ειρήνη (σώζονται τα ερείπιά τους), να γίνει η προμήθεια και εγκατάσταση του μηχανολογικού εξοπλισμού και να κατασκευασθεί το δίκτυο εναέριας μεταφοράς των θειοχωμάτων από την περιοχή του ηφαιστείου στις εγκαταστάσεις της Αγίας Ειρήνης μήκους τριών χιλιομέτρων. Το εργοστάσιο λειτούργησε μέχρι το 1885 και το παραγόμενο καθαρό θείο εξάγονταν κυρίως σε χώρες της Μέσης Ανατολής. Τα χρονικά της εποχής αναφέ-

λέξανδρος», και άλλοι ονομάστηκαν «Λογοθέτης» προς τιμή του λόγιου Νισύριου Ιωάννη Λογοθέτη, «Πολυβύτης», «Αχελώνη» (προφανώς από το σχήμα της «αχελώνας», όπως αποκαλούσαν οι Νισύριοι τη χελώνα) και «Φλεγέθων» (ποταμός του Άδη με φλεγόμενο νερό). Στον χάρτη του Martelli που παρατίθεται πιο κάτω, η «Αχελώνη» αναγράφεται ως «Αχιλλεύς».

Στα πρώτα χρόνια της Ιταλοκρατίας επισκέφθηκε τη Νίσυρο ο ανωτέρω αναφερόμενος γεωλόγος, Alessandro Martelli, ο οποίος μελέτησε τα ηφαιστειακά, κοιτασματολογικά και υδρολογικά φαινόμενα του νησιού και δημοσίευσε την πραγματεία του στη Ρώμη το 1917 με τίτλο «Il gruppo eruttivo di Nisiro nel mare Egeo», όπου σε κάποιο σημείο αναφέρει ότι πληροφορίες του έδωσαν οι «νησιώτες που δούλευαν στα ορυχεία θείου», που σημαίνει ότι την εποχή εκείνη λειτουργούσε το ορυχείο των θειοχωμάτων, πιθανότατα από κάποιον ιδιώτη, δεδομένου ότι η Ιταλία, που διατηρούσε το μονοπώλιο της παραγωγής θείου στην Ευρώπη, δεν ήταν δυνατό να δημιουργήσει κατάσταση ανταγωνισμού σε ξένη χώρα. Έτσι, ενώ ίδρυσε μια σειρά επιχειρήσεων για την αξιοποίηση τοπικών προϊόντων (καπνά, σταφύλια, σφουγγάρια, τάπητες, κεραμικά, κ.ά.), δεν ασχολήθηκε με τα θειοχώματα, αντίθετα δημιούργησε τις υποδομές στη νησίδα Γυαλί, απαλλοτριώσεις, κτιριακές εγκαταστάσεις και προβλήματα, για εκμετάλλευση της ελαφρόπετρας, χωρίς τελικά να υλοποιηθεί. Το 1933, η Ιταλική Διοίκηση, παραχώρησε τα δικαιώματα εκμετάλλευσης των θειοχωμάτων του ηφαιστείου στον Άγγλο μηχανικό Edmondo Shaddock Martin και τον μόνιμο κάτοικο Ρόδου Ιταλό Umberto Brovelli, οι οποίοι συνέστησαν την εταιρεία «Nisiro Sulphum Mines Ltd», με έδρα τη Λεμεσό για να επαναλειτουργήσει το εργοστάσιο της Αγίας Ειρήνης, κάτι που δεν έγινε, γιατί ο De Vecchi ανάγκασε τον Martin να εγκαταλείψει τα Δωδεκάνησα με την κατηγορία ότι ενεργούσε κατασκοπία σε βάρος της Ιταλίας.

Για την ιστορία να αναφερθεί ότι η παραχώρηση της εκμετάλλευσης των θειοχωμάτων, που έγινε με το υπ' αριθμό 294 Διάταγμα της 11 Δεκεμβρίου 1933 του Ιταλού διοικητή των νησιών Mario Lago, είχε διάρκεια 50 χρόνια και αφορούσε έκταση επιφάνειας 120 εκταρίων (1.200 στρέμματα). Σύμφωνα με τους όρους της παραχώρησης η εκμετάλλευση περιοριζόταν στα θειοχώματα και στην περίπτωση που θα αποκαλύπτονταν και άλλα ορυκτά θα ακολουθούσε νέα προσφορά με δικαίωμα προτίμησης. Οι εργασίες της εκμετάλλευσης έπρεπε να αρχίσουν εντός έξι μηνών από την ημερομηνία έκδοσης του Διατάγματος και η παραγωγική δραστηριότητα σε δύο το πολύ χρόνια. Συμφωνήθηκε να αποδίδουν στην Ιταλική Διοίκηση οι παραχωρησιολήπτες ετησίως σταθερό δικαίωμα 600 λιρετών και επιπλέον 15 λιρέτες ανά τόνο ακατέργαστων θειοχωμάτων. Οι παραχωρησιολήπτες υποχρεούνταν να προσλάβουν εργατικό προσωπικό με *cittadinanza italiana* (έτσι ονόμαζαν τους Δωδεκανήσιους πολίτες) από το οποίο το 50% τουλάχιστον θα ήταν Ιταλοί υπήκοοι σε ό,τι αφορούσε τους τεχνίτες. Οι ειδικευμένοι τεχνίτες θα έπρεπε να είναι Ιταλοί υπήκοοι, όπως επίσης το προσωπικό της Διεύθυνσης και της Διοίκησης του ορυχείου. Η

εταιρεία που θα αναλάμβανε την εκμετάλλευση των θειοχωμάτων, έπρεπε να είναι Ιταλο-Αγγλική και να έχει κεφάλαιο τουλάχιστον 1.800.000 λιρέτες. Άλλοι όροι ρύθμιζαν τον τρόπο διακίνησης των παραγόμενων προϊόντων και την υποχρέωση μεταφοράς των με πλοία ιταλικής σημαίας. Η Διοίκηση είχε το δικαίωμα να ζητήσει ποσότητα των παραγόμενων προϊόντων, που δεν θα ξεπερνούσε το 20% της συνολικής παραγωγής στην τρέχουσα τιμή του αντίστοιχου ιταλικού προϊόντος για τις ανάγκες των αγροτών της κήσης. Αυτοί ήταν οι κυριότεροι όροι του Διατάγματος παραχώρησης της εκμετάλλευσης των θειοχωμάτων της Νισύρου.

Αποτύπωση των κρατήρων από τον Α. Marelli (1917).

έσκαβαν και σακούλιαζαν τα θειοχώματα –ήμουν ένας από αυτούς, ηλικίας μόλις 14 ετών–, οι αγωγιάτες που φόρτωναν και μετέφεραν με γαϊδούρια και μουλάρια στα σημεία φόρτωσης σε καΐκια και τέλος οι έμποροι που διαπραγματεύονταν την πώληση των θειοχωμάτων με τους αγοραστές της Κρήτης, της Σάμου και της Πελοποννήσου και τα αντάλλασσαν με άλλα προϊόντα, όπως λάδι, σταφίδα, σιτάρι, αλεύρι, ζάχαρη, ρέγκες, ζυμαρικά, σαπούνι, πετρέλαιο, υφάσματα – οι γνωστές «ρετσίνες» της εποχής–, ακόμα και φάρμακα. Οι πληρωμές γίνονταν και με μετρητά σε λιρέτες. Σε μια εποχή που πέθαιναν από την πείνα, η Νίσυρος έλυσε το επισιτιστικό της πρόβλημα, γι' αυτό και η «εποχή του θειαφιού» πέρασε στην τοπική ιστορία ως ευχάριστη ανάμνηση στα ζοφερά

Κατά την περίοδο της γερμανικής κατοχής 1943-1945, που είχαν κλείσει οι αγορές της Αμερικής και της Ιταλίας, οι οποίες τροφοδοτούσαν την ελληνική αγορά με θείο, βασικό προϊόν για την προστασία της αμπελοαγωγίας, οι αμπελοαγωγοί της Κρήτης, της Σάμου και της Κορίνθου θυμήθηκαν τα θειοχώματα της Νισύρου και μέσω εμπόρων ήρθαν σε επαφή με τις τοπικές δημοτικές αρχές. Οι δήμαρχοι των τριών δήμων του νησιού, αφού εξασφάλισαν και τη συγκατάθεση των Γερμανών και στη συνέχεια των Άγγλων, γιατί υπήρχε και το ιδιοκτησιακό πρόβλημα, αποφάσισαν σε συνεργασία με τοπικούς εμπόρους και εργολάβους να αυτοδιαχειρισθούν την εκμετάλλευση των θειοχωμάτων στη βάση ενός πρωτόγνωρου για την εποχή εκείνη συστήματος, στο οποίο συμμετείχαν τρία μέρη: οι εργάτες που

χρόνια του πολέμου.

Η οργάνωση της εκμετάλλευσης είχε την εξής δομή: Οι εργάτες ανήκαν σε ομίλους, επικεφαλής των οποίων ήταν έμποροι, εργολάβοι, ακόμα και δήμαρχοι των δήμων. Οι διαμεσολαβητές ήταν γνωστοί έμποροι και επαγγελματίες του νησιού που έρχονταν σε επαφή με τους αγοραστές που παραλάμβαναν το θειόχωμα στα σημεία φόρτωσης, που σημαίνει ότι η μεταφορά, η εξασφάλιση δηλαδή πλοίων, ήταν δική τους υποχρέωση. Ο δήμος της πρωτεύουσας ήταν ο διαχειριστής αυτού του συστήματος. Κάθε Σάββατο γινόταν η εκκαθάριση. Αφαιρούνταν από την αξία των πωλήσεων τα διαχειριστικά έξοδα, τα ζυγιστικά, το «τοπικό δικαίωμα» 7% και το λεγόμενο «φιλανθρωπικό δικαίωμα» 0,25% επί των εμπορευμάτων –αυτά που ανταλλάσσονταν–, ένα δικαίωμα που ίσχυε από τα χρόνια της τουρκοκρατίας και προοριζόταν για τα σχολεία, και τα υπόλοιπα είτε ήταν χρήματα (λιρέτες) είτε είδη της ανταλλαγής, μοιράζονταν οι εργάτες, οι αγωγιάτες και οι έμποροι του νησιού. Υπολογίζεται ότι από τους πρώτους μήνες του 1945 μέχρι το Μάιο του 1946 πουλήθηκαν 3.300 τόνοι θειοχωμάτων αξίας 13 εκ. λιρετών που αντιστοιχούσαν σε 75 εκ. δραχμές του 1987.

Ός προς τις τιμές που πωλούνταν τα θειοχώματα κυμαίνονταν μεταξύ 4 και 8 λιρετών το κιλό, ανάλογα με την περιεκτικότητά τους σε θείο, όπως εκτιμούνταν μακροσκοπικά. Οι τιμές αυτές ήταν αρκετά υψηλές αν συγκριθούν με μερικά είδη που ανταλλάσσονταν όπως το λάδι, το σιτάρι και το πετρέλαιο. Ένα κιλό λάδι αντιστοιχούσε σε 12 κιλά θειόχωμα, ένα κιλό σιτάρι σε 10 και ένα κιλό πετρέλαιο σε 5 κιλά θειόχωμα. Στη μελέτη του Υπουργείου Ανασυγκρότησης του 1947 που κατέγραφε την υφιστάμενη κατάσταση για την ανασυγκρότηση της Δωδεκανήσου, στο κεφάλαιο των θειοχωμάτων σημειώνει ως συμπέρασμα ότι τα θειοχώματα που βρίσκονται στους κρατήρες του Ηφαιστείου πρέπει να μείνουν άθικτα για μερικά χρόνια για εμπλουτισμό σε θείο και στη συνέχεια, ύστερα από συστηματική έρευνα να οργανωθεί η εκμετάλλευσή τους για να μπορέσει να συναγωνισθεί το εισαγόμενο από το εξωτερικό καθαρό θείο.

Οι έρευνες που έγιναν τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια απέδειξαν ότι τα θειοχώματα της Νισύρου είχαν μικρή περιεκτικότητα θείου που καθιστούσε α-

**Ο μεγάλος κρατήρας «Στέφανος»,
όπως είναι σήμερα.**

σύμφορη την εκμετάλλευσή τους. Ευτυχώς, γιατί διαφορετικά θα μετέτρεπε αυτό το ιδιαίτερου κάλλους μνημείο της φύσης, που το θαυμάζουν χιλιάδες επισκέπτες, σε εικόνα εγκαταλειμμένου ορυχείου. Μπορεί οι σύγχρονοι Νισύριοι να στερήθηκαν τα έσοδα από τα θειοχώματα, που υπερκαλύφθηκαν από τα εισιτήρια των επισκεπτών, όμως αποζημιώθηκαν με το παραπάνω από άλλες «παροχές» του Ηφαισείου, τις θερμές πηγές και την ελαφρόπετρα, που στηρίζουν την ανάπτυξη του νησιού και την ευημερία των Νισυρίων.

Βιβλιογραφία

- Βουγιουκαλάκης Γεώργιος, *Στα γαλάζια ηφαιστεια: Νίσυρος*, Αθήνα 1998
- Γεωργιάδης Γεώργιος, «*Η παρούσα κατάσταση του Ηφαισείου της Νισύρου*», Νισυριακά Χρονικά, τεύχος 19, Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1957
- Governo delle Isole Egee, Bolletino Ufficiale n. 294 “*Concessione delle Zolfara di Nisiro, Rodi*”, 9 Dicembre 1933 – XII.
- Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Δωδεκάνησα: Ένα πρότυπο βιώσιμης τουριστικής ανάπτυξης*, Αθήνα 2004
- Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Μελέτη-Πρόγραμμα Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης της Νισύρου 1991-2000*, Ρόδος 1991
- Λογοθέτης Μιλτιάδης, «*Πληροφορίες για την οικονομία και κοινωνία της Δωδεκανήσου στα τέλη του 19ου αιώνα από τα Ημερολόγια της Νομαρχίας του Αρχιπελάγους*», Όψεις..., Αθήνα 1994
- Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Τουρισμός και οικονομία της νήσου Νισύρου*, Αθήνα
- Λογοθέτης Μιλτιάδης, *Το χρονικό μιας οικογένειας*, Αθήνα 2012
- Martelli Alesandro, *Il gruppo eruttivo di Nisiro nel mare Egeo*, Roma 1917
- Παπανικολάου Δ., Λέκκας Ε., Νομικού Π., Σακελλαρίου Δ., «*Γεωλογική δομή και εξέλιξη του Ηφαισείου της Νισύρου και σύγχρονη νεοτεκτονική παραμόρφωση*», Νισυριακά, τόμος 16, Αθήνα 2005.
- Στρογγύλης Γεώργιος, «*Έκθεση υδρολογικής και κοιτασματολογικής αναγνώρισης της Νήσου Νισύρου*», Νισυριακά, τόμος Η', Αθήνα 1982
- Τσαλαχούρης Κώστας, *Η οικονομική πολιτική της Ιταλίας στα Δωδεκάνησα*, Αθήνα 2000
- Τσατσαρώνης Μιχαήλ, «*Η Νίσυρος και το Ηφαισείο της*», Νισυριακά Χρονικά, τεύχος 6, Ιούλιος 1955
- Υπουργείον Ανασυγκροτήσεως, *Δωδεκάνησος: Α' Γενική περιγραφή*, Αθήνα 1947
- Φλέγελ Κάρολος: *Η Νήσος Νίσυρος και αι θέρμαι αυτής*, Κωνσταντινούπολη, 1899
- Χαρτοφύλης Γιάννης, *Όσα δεν πήρε ο άνεμος*, Αθήνα 2007

ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΤΣΟΥΚΑΛΑΣ, Ο ΔΙΚΑΣΤΗΣ

✍ Μιχαήλ Ι. Χαροφύλης

Απόδοση στα ελληνικά: Γιώργος Οικονομίδης

Εισαγωγή (Από την Έκδοση).

Ο αείμνηστος Νικόλαος Γεωργίου Τσουκαλάς, Νισύριος, από τα Νικειά, δεύτερης γενιάς Έλληνο-Αμερικανός, γεννηθείς στη Νέα Υόρκη, με τις ικανότητες που του χάρισε ο Θεός και με πολύ κόπο, πολλή θέληση και πολλές θυσίες, κατόρθωσε να ανέβει στην κορυφή της πυραμίδας της δικαστικής εξουσίας στις ΗΠΑ. Παρ' όλα αυτά, ένοιωθε Νισύριος και βεβαίως Έλληνας. Παρών σε όλες τις εκδηλώσεις της Νισυριακής παροικίας. Απλός, καταδεδειγμένος, βοηθούσε όποιον του ζητούσε βοήθεια. Πολλοί συμπατριώτες μας, οφείλουν «στον δικαστή», την επαγγελματική τους επιτυχία.

Ο δικαστής, είχε το προνόμιο, να υπηρετήσει την δεύτερη πατρίδα του τόσο στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, όσο και στον πόλεμο της Κορέας, συμμετέχοντας έτσι στον αγώνα του ελευθέρου κόσμου για την επικράτηση της ειρήνης.

Στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο, υπηρέτησε ως ναύτης, ασυρματιστής σε πολλά πολεμικά πλοία, στα μέτωπα, Ευρώπης, Ατλαντικού και Καραϊβικής.

Στον πόλεμο της Κορέας υπηρετούσε ως ασυρματιστής στο αεροπλανοφόρο USS WASP. Περισσότερα στο άρθρο για τη συμμετοχή Νισυρίων στον πόλεμο της Κορέας, στον τόμο αυτό.

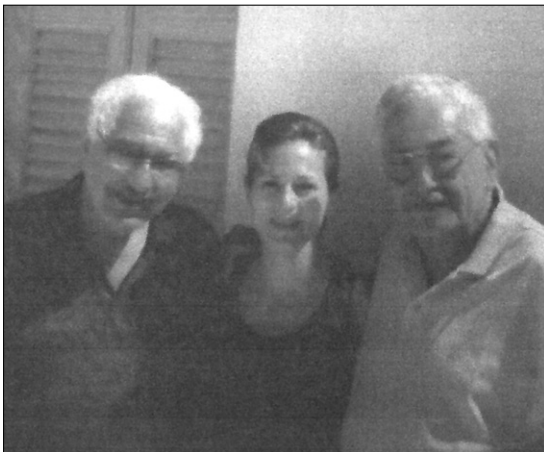
Το καλοκαίρι του 2004 και του 2008, επεσκέφθη μαζί με την κόρη του Γεωργία τα Νικειά. Το 2016 επεσκέφθη και πάλι τα Νικειά, και μάλιστα ενδιαφέρθη να επισκευάσει το πατρικό του σπίτι. Δυστυχώς όμως, αυτή ήταν η τελευταία του επίσκεψη, το αποχαιρετιστήριο προσκύνημά του στον τόπο των γονιών του. Στις 22 Μαρτίου του 2018, ο δικαστής, ανεχώρησε για το ταξίδι χωρίς επιστροφή, αφήνοντας όμως πίσω του άριστες αναμνήσεις σε όσους τον γνώρισαν.

Την ίδια περίοδο, ένας άλλος Νικειάτης, ο Μιχάλης Ιωάννου Χαροφύλης,

*Ο Ν. Τσουνκαλάς ναύτης στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο,
με τις δυο αδελφές του και τον γαμπρό του, Γεώργιο Καραβάκη*

δεύτερης γενιάς κι αυτός Ελληνο-Αμερικανός, μετά από επιτυχείς σπουδές και λαμπρή σταδιοδρομία, ακολούθησε τα βήματα του αείμνηστου Τσουνκαλά και έγινε δικαστής στο ποινικό τμήμα του δικαστηρίου της κομητείας του Bronx.

*Με τον αδελφό του Μιχάλη και την κόρη του Γεωργία
στα Νικειά το 2004*

Θεωρήσαμε λοιπόν ως μια κίνηση με υψηλό συμβολισμό, να παρακαλέσουμε τον νέο δικαστή μας, να μας παρουσιάσει τον απελθόντα συνάδελφό του, ως ένα μνημόσυνο της Εταιρείας μας προς τον σεβαστό δικαστή, ο οποίος με την επιστημονική και κοινωνική του διαδρομή, τίμησε και τη Νίσυρο και την Ελλάδα.

Ο Δικαστής Μ. Χαροφύλης, είχε την καλοσύνη να ανταποκριθεί θετικά στην παράκλησή μας και μας απέστειλε το κεί-

μενο που ακολουθεί. Τον ευχαριστούμε θερμά γι' αυτό, καθώς επίσης και τον φιλόλογο και μέλος της Επιστημονικής μας Επιτροπής κ. Γεώργιο Οικονομίδα για την απόδοση του κειμένου στα ελληνικά.

**Το κείμενο του δικαστή
Μιχάλη Ι. Χαρτοφύλη.**

Ο εντιμότατος Νικόλαος Τσουκαλάς από το Weston, Ma, προηγουμένως από Rego N. Y. απεβίωσε εν ειρήνη μετά από περιπλοκές προκληθείσες από πνευμονία, στις 22 Μαρτίου 2018.

Προσφιλής σύζυγος της αείμνηστης Αικατερίνης Αραβαντινού-Τσουκαλά, αφοσιωμένος πατέρας της Γεωργίας Τσουκαλά-Αργυροπούλου, και της Στεφανίας Τουριάγκο, λατρευτός παππούς της Βικτωρίας και της Αικατερίνης Αργυροπούλου, καθώς και των, Νικόλα, Βίβιαν και Χριστίνας Τουριάγκο. Περίφροντις υιός των αειμνήστων Γεωργίου Τσουκαλά και Μαρίας Μονογενή -Τσουκαλά, καταγομένων από τα Νικειά Νισύρου. Προσφιλής αδελφός της αείμνηστης Καλλιόπης Καραβάκη, των αειμνήστων Μιχάλη Τσουκαλά και της συζύγου του Θεοδώρας Καρά καθώς και της Αθηνάς Χάτζλαρη.

Προσφιλής πενθερός του Δανιήλ Τουριάγκο, θαυμάσιος θείος πολλών ανηψιών και μιας πολυπληθούς οικογενείας.

Ο δικαστής Τσουκαλάς, ήταν ένα από τα πέντε παιδιά που απέκτησαν ο Γεώργιος και η Μαρία Τσουκαλά, γεννηθείς το 1926 στην πόλη της Νέας Υόρκης. Φοίτησε σε δημόσιο σχολείο της πόλεως αυτής και ενώ φοιτούσε, εργαζόταν στο εστιατόριο "Petit Paris" που διατηρούσε ο πατέρας του επί 40 χρόνια στο Broadway και 145ο δρόμο στο Manhattan.

Το 1944 ο δικαστής Τσουκαλάς, κατετάγη στο αμερικανικό ναυτικό και υπηρέτησε ως ασυρματιστής σε APD (ακρωνύμιο για πλοία αμφιβίων επιχειρή-

**Οι δυο Νισύριοι δικαστές στις ΗΠΑ.
Δεξιά, ο αείμνηστος Ν. Τσουκαλάς
και αριστερά, ο νέος δικαστής
στο Ποινικό Δικαστήριο του Μπρονξ
στην πολιτεία Ν.Υ. Μιχαήλ Ι. Χαρτοφύλης,
συντάκτης του άρθρου.**

σεων) και σε πλοία μεταφοράς προσώπων στα πεδία των μαχών στην Ευρώπη, καθώς επίσης και στην Καραϊβική και τον Βόρειο Ατλαντικό.

Μετά τη λήξη του πολέμου, ενεγράφη στο πανεπιστήμιο του Κεντ στο Οχάιο και το 1949 απέκτησε το πτυχίο του στη Διοίκηση Επιχειρήσεων. Στη συνέχεια, φοίτησε στη Νομική Σχολή της Νέας Υόρκης, λαβών το πτυχίο του το 1951, ως και το βραβείο του Συνταγματικού Δικαίου, κατά την αποφοίτησή του.

**Ο αείμνηστος ανώτατος δικαστής στις ΗΠΑ
Νίκος Τσουκαλάς.**

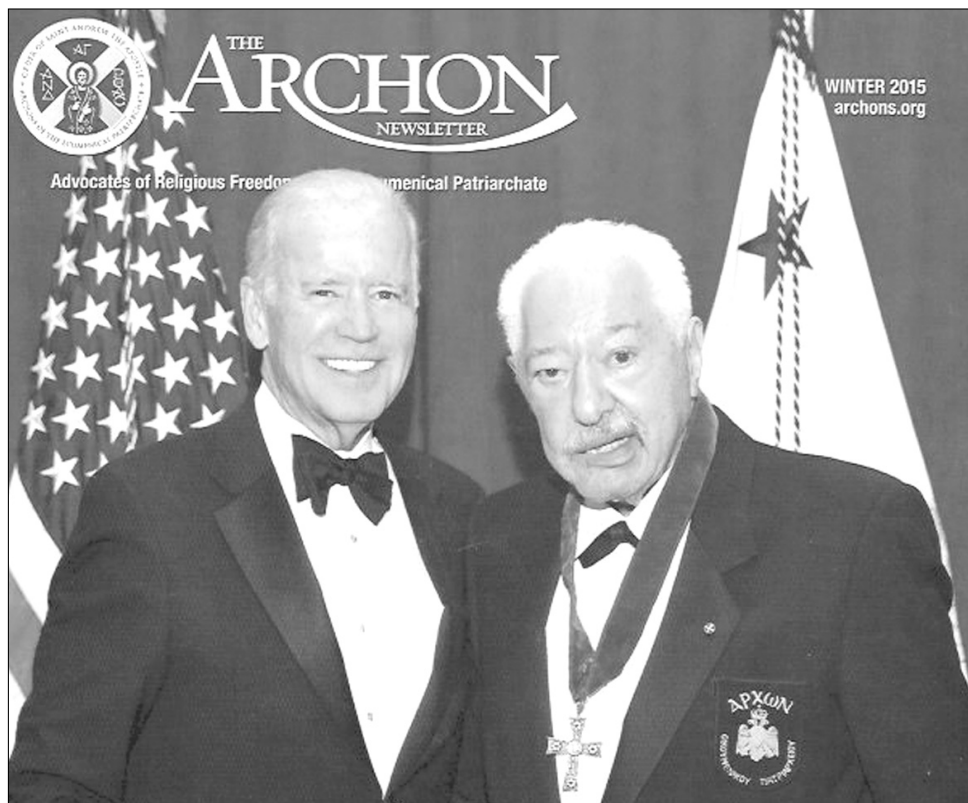
Το ίδιο έτος εκλήθη και πάλι στο ναυτικό για τον πόλεμο της Κορέας και υπηρέτησε, ως εθελοντής αυτή τη φορά, στο αεροπλανοφόρο U.S.S. WASP. Μετά την εκπλήρωση της στρατιωτικής του υπηρεσίας, έγινε δεκτός στον δικηγορικό σύλλογο της Νέας Υόρκης τον Απρίλιο του 1953.

Μετά από σύντομο χρονικό διάστημα, άρχισε την άσκηση των δικηγορικών του καθηκόντων ειδικευθείς στο Μεταναστευτικό και Ναυτικό Δίκαιο. Παράλληλα, παρηκολούθησε μαθήματα για μεταπτυχιακούς φοιτητές, στη Νομική Σχολή.

Από το 1955 έως το 1959, ο δικαστής Τσουκαλάς υπηρέτησε ως βοηθός Εισαγγελέως στον Νότιο Τομέα της Νέας Υόρκης. Έκτοτε, διορίσθη ως επιθεωρητής της απογραφής του 1960, στα υπ' αριθ. 17 και 18 Νομοθετικά Σώματα της

N.Y. και Πρόεδρος του Συμβουλίου αξιολόγησης σχετικά με τον θεσμό «Παρόχθιων δικαιωμάτων» (Neversink Riparian Rights).

Το 1968, διορίστηκε Δικαστής Ποινικού Δικαστηρίου της Πολιτείας της Νέας Υόρκης και στη θέση αυτή υπηρέτησε μέχρι το 1986. Υπηρέτησε επίσης ως Προεδρεύων δικαστής του Αρείου Πάγου για τις Κομητείες Kings και Queens από το 1975 μέχρι το 1982. Κατά τη διάρκεια της ενάσκησης αυτού του τόσο ση-

Ο δικαστής Τσουκαλάς σε μια από τις τελευταίες φωτογραφίες του με τον αντιπρόεδρο των ΗΠΑ κ. Joe Biden.

μαντικού έργου, ο δικαστής Τσουκαλάς χειρίστηκε πολλές δύσκολες και αξιόλογες υποθέσεις, συμπεριλαμβανομένης της δίκης που έμεινε γνωστή ως «Ο γιος του Σαμ» (Son of Sam).

Το 1984 ο Πρόεδρος Ρέηγκαν διώρισε τον Δικαστή Τσουκαλά στο δικαστήριο Διεθνούς Εμπορίου, διορισμό τον οποίον επικύρωσε η Αμερικανική Γερουσία τον Ιούνιο του 1986.

Ο δικαστής Τσουκαλάς, κατά τη διάρκεια της υπηρεσίας του σ' αυτήν την Ομοσπονδιακή Δικαστική Αρχή, εξέδωσε πάρα πολλές και αξιοσημείωτες αποφάσεις. Μάλιστα εκτός από τους επιτυχείς χειρισμούς σε θέματα διεθνούς εμπορίου, ενήργησε και ως επισκέπτης δικαστής σε πολλά περιφερειακά δικαστήρια σε όλη την αμερικανική επικράτεια ως και εις το Δευτεροβάθμιο Αμερικανικό Εφετείο. Το 1997, έγινε ανώτατος δικαστής και τελικώς, το 2016 απεσύρθη από το Αμερικανικό Δικαστήριο Διεθνούς Εμπορίου.

Διεκρίθη μετ' επαίνων σε πολυάριθμες άλλες θέσεις, όπως: Του Προέδρου

της Επιτροπής της Ομοσπονδιακής Ενώσεως δικηγόρων για τη νεανική παραβατικότητα, του Προέδρου της Υποεπιτροπής του δικηγορικού συλλόγου της κομητείας της Νέας Υόρκης για τη Δημόσια Τάξη και Ευθύνη, του Χαροτουλάριου και Συμπροέδρου της Επιτροπής Αξιολόγησης του Τάγματος του Αποστόλου Ανδρέου, του Άρχοντος του Οικουμενικού Πατριαρχείου, του Προέδρου και ιδρυτικού μέλους της Ενώσεως Ελλήνων δικηγόρων της Ν.Υ. του Προέδρου του Διοικητικού Συμβουλίου του Ορθόδοξου ναού Ευαγγελισμός Ν.Υ. του Προέδρου του Συλλόγου των Νισυρίων Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος, του Προέδρου του Ιδρύματος Παρθενών, του Προέδρου της συνόδου του Τμήματος Δελφοί της Οργανώσεως ΑΧΕΠΑ, του μέλους της Αθλητικής Λέσχης Ν.Υ. κ. α.

Ο δικαστής Τσουκαλάς, επανειλημμένως ετιμήθη για τις εξαιρετικές υπηρεσίες και τη στήριξη που προσέφερε στους προαναφερθέντες, αλλά και σε άλλους οργανισμούς.

Παρά την εντυπωσιακή επιστημονική και κοινωνική του καταξίωση, ο αείμνηστος Γεώργιος Τσουκαλάς, ήταν πάντοτε παρών σε όλες τις εκδηλώσεις της Νισυριακής παροικίας της Ν.Υ. και πάντα πλάι σε κάθε Νισύριο που είχε ανάγκη από τη βοήθειά του

Το καλοκαίρι του 2016, πραγματοποίησε το τελευταίο του προσκύνημα στη Νίσυρο.

Η νεκρώσιμη ακολουθία εψάλη στις 27 Μαρτίου του 2018 στον Ορθόδοξο ιερό ναό του Αγίου Νικολάου στο Φλώσινγκ Ν.Υ.

ΜΙΧΑΛΗΣ Ε. ΣΚΑΝΔΑΛΙΔΗΣ:

Ένας ταπεινός υπηρέτης των ελληνικών γραμμάτων

✉ Κώστας Ε. Σκανδαλίδης

Διόλου εύκολο δεν είναι να πρέπει να μιλήσεις για τη ζωή και το έργο του αδελφού σου. Και μάλιστα ενός αδελφού που αποτέλεσε πρότυπο για σένα και που φρόντιζες σ' όλη σου τη ζωή να σε διδάσκει, να σε νουθετεί και να σε καθοδηγεί στα δικά σου βήματα. Η προσπάθειά μου επομένως θα εστιασθεί στην αποφυγή της υποκειμενικότητας και του υπερβολικού λόγου, ώστε να καταφέρω να είμαι πειστικότερος στα όσα θα σας εκθέσω για έναν άνθρωπο που πέρασε από τη ζωή, αφήνοντας τα δακτυλικά του αποτυπώματα στην ελληνική γραμματεία και ιδιαίτερα στα δωδεκανησιακά ιδιώματα, στα τοπωνυμικά και ονοματικά, στη λαογραφία και την ιστορία των νησιών μας, χωρίς θορύβους και τυμπανοκρουσίες και με περισσή σεμνότητα.

Ευθύς εξαρχής, λοιπόν, θέλω μόνο δυο λόγια να πω για την ερωτική του σχέση με την ελληνική γλώσσα και τα ιδιώματα των νησιών μας. Ξόδεψε ολόκληρη τη ζωή του γι' αυτή του την αγάπη. Πώς να ξεχάσω, όταν την ψυχή του πλημμύριζε ο λόγος του Νίκου Καζαντζάκη για την ελληνική γλώσσα και άρχισε να μου διαβάξει το απόσπασμα του προλόγου που είχε ήδη ετοιμάσει για ένα από τα βιβλία του. Κι εγώ ως θαυμαστής και ζηλωτής του επιστημονικού του λόγου άνοιγα τ' αυτιά και τα σωθικά μου, μην τύχει και χαθεί στάλα από την χαμηλόφωνη και μελίρροτη φωνή του:

...Για να αντιληφθούμε τη σπουδαιότητα της διάσωσης από τη φθορά του χρόνου έστω και μιας λέξης από τον πνευματικό θησαυρό που κληρονομήσαμε, αρκεί να αφήσουμε τα μάτια της ψυχής να ανατρέξουν πίσω στο χρόνο και να μεταφερθούμε νοερά στον Μυστρά. Και ο λόγος για τον Καζαντζάκη

που είχε πάει εκεί με τον Σικελιανό, όπου έξω από τη Σπάρτη είδαν ένα παρόξενο λουλούδι και το έκοψαν. Ρώτησαν τα παιδιά που μαζεύτηκαν γύρω πώς το έλεγαν το λουλούδι, αλλά εκείνα δεν ήξεραν. Ένα αγόρι είπε να πάει να ρωτήσει τη θεία τη Λενιώ, γύρισε όμως και είπε ότι η θεία η Λενιώ πέθανε προχθές. Και ο Καζαντζάκης μονολογεί:

– Η καρδιά μας σφίχτηκε. Νιώσαμε πως είχε πεθάνει μια λέξη. Πέθανε και δεν μπορεί κανένας πια να την τοποθετήσει σ' ένα στίχο και να την κάμει αθάνατη. Τρομάξαμε. Ποτέ θάνατος δεν μας φάνηκε τόσο ανεπανόρθωτος. Κι αφήσαμε το λουλούδι απάνω στο φράχτη, απλωτά σαν πτώμα...¹

Ο Μιχάλης Σκανδαλίδης είδε το πρώτο φως της ζωής του στα πέτρινα χρόνια της ιταλικής κατοχής, το 1935, στο Μανδράκι της Νισύρου. Η μητέρα μας ήταν βέρα Νισυριά, η Καλλιόπη του Νικόλα του Παπάτσου κι ο πατέρας μας από την Καρδάμαινα, ο Ευστάθιος Σκανδαλίδης του Μιχαήλ, με πιθανές ρίζες από τη Νίσυρο, από τους Σκανδάλιους. Ο Μιχάλης υποστηρίζει ότι:

... το οικογενειακό όνομα Σκανδαλίδης στην απέναντι Καρδάμαινα έρχεται από τη Νίσυρο. Εύκολο ήταν, κάποιος Σκανδάλιος² που πήγε απέναντι για μόνιμη εγκατάσταση, να γίνει Σκανδαλίδης, σε καιρούς που μάστιζε τους δασκάλους μας η αρχαιομανία και ανεξέλεγκτα πρόσθεταν αρχαιοπρεπείς καταλήξεις στα ονόματα των μαθητών τους, πλάθοντας έτσι επώνυμο "επί το αρχαιότερον".³

Στο Μανδράκι γεννήθηκαν τα άλλα δυο μας αδέρφια, ο Νίκος και ο Γιάννης, ενώ η οικογένεια μεταφέρθηκε στην Καρδάμαινα το 1944, όπου και γεννήθηκα εγώ το 1946.

Η πρώτη έντονη μνήμη μου για τον Μιχάλη βρίσκεται στην Καρδάμαινα, όπου τα καλοκαίρια ερχόταν από τη Ρόδο για λίγες ημέρες, εκεί που σπούδαζε στην Παιδαγωγική Ακαδημία, δουλεύοντας. Η σκηνή στο σπίτι μας, καλοκαίρι δεκαετίας του '50. Η μητέρα στην κουζίνα κι απέναντί της ο διάδρομος, η αυλή και η ξύλινη εξώπορτα. Έξω από την εξώπορτα ο Μιχάλης όρθιος με το ψηλό του ανάστημα και με το δείκτη του δεξιού του χεριού να σχηματίζει τον αριθμό 1. Ζητούσε από τη μητέρα μια δραχμή για να πάει στο καφενείο με τους φίλους του για έναν ελληνικό καφέ. Κι η μητέρα, που

¹ Σκανδαλίδης Μιχάλης Ε., *Λεξικό του ιδιώματος της Νισύρου*, έκδ. Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, Αθήνα, 2015, σ.σ. 9-10.

² Το επώνυμο Σκανδάλιος είναι μαρτυρημένο στους καταλόγους ιδιοκτησίας του 1895: Σκαντάλιος Παπαμικές, και του 1828: παπα Γεώργιος Σκανδάλου και Νικ. παπά-Γεώργιος Σκανδάλου. [Σκανδαλίδης Μιχάλης Ε., "Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου", στα «Νισυριακά», τ. 11, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα, 1990, σσ. 66-67 (σσ. 37-78).

³ Σκανδαλίδης Μιχάλης Ε., *ό.π.*, σ. 66.

ποτέ δεν έλεγε όχι, έδειξε στον Μιχάλη, με το δάχτυλο στο στόμα, το σήμα της σιωπής, μπήκε από την εσωτερική πόρτα στο εμπορογραφείο του πατέρα και με το δικό της τρόπο, πήρε από το συρτάρι τη δραχμή για να τη δώσει στη συνέχεια στον αγαπημένο της πρωτογιό.

Αυτά τα χρόνια τα σκληρά και στερημένα πέρασαν οι δικές μας γενιές κι είναι δύσκολο σήμερα να τα πεις και να πείσεις τα παιδιά μας. Αλλά έτσι γίνεται πάντα μέσα από τα χρόνια της ιστορίας του ανθρώπου. Όλα αλλάζουν από εποχή σε εποχή, από γενιά σε γενιά. Κι αφήνουν πίσω τους και γλυκές και πικρές αναμνήσεις.

Πάντα θυμάμαι τον μεγάλο μου αδερφό, σοβαρό, μετρημένο αλλά και μ' ένα πλατύ χαμόγελο στο στόμα, συνεσταλμένο απέναντι ακόμα και στα παιδιά, ντροπαλό, ευγενή, προσηνή και φιλικό με όλους και με λόγο πάντα σταράτο, ειλικρινή και τεκμηριωμένο. Κι εγώ, ως την απροσδόκητη και αιφνίδια θανάτου, πάντα δίπλα του ή το λιγότερο στο τηλέφωνο με χιλιάδες ερωτήματα που ζητούσαν απάντηση. Του άρεσε πάντα να τον επισκέπτομαι τα πρωινά στο σπίτι του για να λύσουμε τις απορίες μου κι εκείνος πριν καθίσουμε στο γραφείο του να ετοιμάζει τον ελληνικό καφέ με τις φρυγανιές ή τα μπισκότα κι ύστερα ώρες πολλές να συζητούμε τις εν εξελίξει πνευματικές εργασίες που είχαμε μπροστά μας. Είναι αλήθεια, πως τώρα που πια δεν υπάρχει στη ζωή, πολλές απορίες τις επιλύω στα ιδιωματικά λεξικά του και τα τοπωνυμικά του, αλλά κι άλλες πολλές μού μένουν αναπάντητες. Είναι ένα αδιαμφισβήτητο κενό τουλάχιστον για μένα προσωπικά. Στο γραφείο μου σήμερα, τα βιβλία του είναι η παρέα μου και οι συμβουλάτορές μου, είναι εκείνα με τα οποία συνομιλούμε πλέον.

Ήτανε άνοιξη του 2016, θαρρώ, όταν ένα πρωί στον καφέ μας, με παρακάλεσε να μην του χαλάσω χατίρι και να βρεθούμε το καλοκαίρι εκείνης της χρονιάς στην Καρδάμaina και τα τρία αδέρφια, Μιχάλης, Νίκος και Κώστας. Του το υποσχέθηκα. Κι ένα άλλο πρωί πάλι, μου ζήτησε και δεύτερο χατίρι· να πάμε και στη Νίσυρο, έστω για μια μέρα. Τέλη Αυγούστου βρεθήκαμε στην Καρδάμaina. Και στις 30 Αυγούστου οι δυο μας με τις γυναίκες μας φτάσαμε στον γενέθλιο τόπο των αδελφών μου και της μητέρας.

Η πρώτη του κουβέντα ήταν ν' ανεβούμε για προσκύνημα στη Σπηλιανή. Ήταν όντως μια μυσταγωγία κι ο Μιχάλης ήθελε να καθίσουμε λίγο περισσότερο για περισυλλογή και για πρώτη φορά μου ζητούσε να τον φωτογραφίζω, κάτι που δεν το συνήθιζε ποτέ του. Κι ύστερα σαν κατηφορίσαμε τα σκαλιά της Μεγαλόχαρης της Θαυματουργού, ήρθε στο στόμα του το επόμενο χατίρι· ν' ανεβούμε στον Τρούλο και να φωτογραφηθούμε στο σπίτι της μητέρας μας, που τώρα πια δεν μας ανήκει, εκεί όπου γεννήθηκε. Έτσι κι έγινε.

30 Αυγούστου 2016. Ο Μιχάλης Σκανδαλίδης στην Σπηλιανή και στον Τρούλο, στο σπίτι που γεννήθηκε.

Ένα μικρό βιογραφικό

Ο Μιχάλης τέλειωσε το Ιπποκράτειο Γυμνάσιο της Κω, αποφοίτησε από την Παιδαγωγική Ακαδημία της Ρόδου και μετεκπαιδεύτηκε στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (1963-1965). Υπηρέτησε ως δάσκαλος και διευθυντής στα Πρότυπα της Παιδαγωγικής Ακαδημίας Ρόδου (1965-1986) και διευθυντής της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης Δωδεκανήσου (1986-1990).

Υπήρξε γραμματέας της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου (1986-2002), αντεπιστέλλον μέλος του Φιλολογικού Συλλόγου "Παρνασσός", μέλος της Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας, της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, της Δωδεκανησιακής Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρείας (Δ.Ι.Λ.Ε.), της Εταιρείας Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας και μέλος της Εφορευτικής Επιτροπής της Δημόσιας Βιβλιοθήκης Ρόδου.

Ο Μιχάλης Σκανδαλίδης απεβίωσε στις 4 Ιανουαρίου 2017 και ώρα 10 το βράδυ. Η εξόδιος ακολουθία και η ταφή έγιναν στον κοιμητηριακό ναό των Ταξιαρχών από τον πρωτοσύγκελο Ιωάννη Χαλκιά και τον αρχιμανδρόιτη Αντώνιο Πατρώ με τη συμμετοχή και πολλών ιερέων, ενώ παρέστησαν ο βουλευτής Μάνος Κόνσολας, ο δήμαρχος Φώτης Χατζηδιάκος, ο πρόεδρος του δημοτικού συμβουλίου Βαγγέλης Μανδρακός, αντιδήμαρχοι, ο τ. περιφερειάρχης Γιάννης Μαχαιρίδης, ο τ. βουλευτής Βασίλης Υψηλάντης, οι τ. δήμαρχοι Σάββας Καραγιάννης, Μάνος Κόκκινος, Γιώργος Γιαννόπουλος και Στάθης Κουσουρνάς, όπως επίσης και εκπρόσωποι πνευματικών ιδρυμάτων και συλλόγων.

Για τη ζωή και το έργο του Μιχάλη Σκανδαλίδη μίλησαν ο αρχιμανδριτής Αντώνιος Πατρός, ο δήμαρχος Ρόδου Φώτης Χατζηδιάκος, ο Μανώλης Μακρής εκ μέρους της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών, ο πρόεδρος του Συλλόγου Συνταξιούχων Υπαλλήλων του Δημοσίου Νίκος Παπαεμμανουήλ, ο πρόεδρος της Ομοσπονδίας Δωδεκανησιακών Σωματείων Νίκος Κωνσταντινίδης, ενώ αναγνώστηκαν και ψηφίσματα συλλόγων.

Ψηφίσματα εξέδωσαν η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, ο Δήμος Νισύρου, ο Πνευματικός Όμιλος Κώων "Ο Φιλητάς" και το Αναγνωστήριο Καλύμνου "Αι Μούσαι".

Εργογραφία

Η εργογραφία του υπήρξε πλούσια και έχει να κάνει με τα Δωδεκάνησα και το Αιγαίο:

1. *Η Χάλκη της Δωδεκανήσου, Ηθογραφία-Κοινωνιογραφία*, Αθήνα 1965, (σελ. 92).
2. *Το τοπωνυμικό της Χάλκης Δωδεκανήσου*, έκδ. της Στέγης Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου, Αθήνα, 1982, (Πανδωδεκανησιακό Βραβείο Βασίλη Μοσκόβη 1983), (σελ. 120).
3. *Ο Νησιωτικός Μικρόκοσμος του Δωδεκανησιακού Αρχιπελάγους - Νησίδες, Νησίδα (Βραχονησίδες), Βράχοι. Γεωγραφική, Ιστορική και Ονοματολογική προσέγγιση (Σαράντα δύο χάρτες εκτός κειμένου)*, έκδ. Αιχμή, Αθήνα, 1994, (σελ. 186).
4. *Δωδεκανησιακή Μικρονησία. Αιγαίου Αινίγματα - Island groups of the Dodecanese. Enigmas of the Aegean*, έκδ. Υετούσα, Αθήνα, 1997, (δίγλωσσο), (σελ. 180).
5. *Ονοματολογική Ναυσιπλοΐα στο Ελληνικό Αιγαίο - Ο νησιωτικός μικρόκοσμος και μέγαςκοσμος του Αιγαϊακού Αρχιπελάγους*, έκδ. Υπουργείου Αιγαίου - Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2001, (σελ. 430).
6. *Τοπωνυμικά και Ονοματικά της νήσου Κω*, έκδ. των Δήμων Κω, Δικαίου και Ηρακλειδών, Κως, 2002, (σελ. 570).
7. *Λεξικό των Κωακών Ιδιωμάτων - Συμβολή στη συγκριτική μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κω*, έκδ. Ο.Π.Α.Δ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Δωδεκανήσου και των Δήμων Κω, Δικαίου και Ηρακλειδών, Αθήνα 2006, (Βραβείο Ακαδημίας Αθηνών 2005, και Πανδωδεκανησιακό Βραβείο Βασίλη Μοσκόβη του Πολιτιστικού Οργανισμού του Δήμου Αθηναίων έτους 2007), (σελ. 863).
8. *Λεξικό των Ονομάτων της Ελληνικής Μυθολογίας (Εγκυκλοπαιδικό Ετυμολογικό)*, έκδ. Βερέττα, Ρόδος, 2012, (σελ. 443).
9. *Λεξικό του Ιδιώματος της Καλύμνου*, έκδ. Αναγνωστηρίου Καλύμνου "Αι Μούσαι", Κάλυμνος 2013, (σελ. 864).

10. *Αιγαιοπελαγίτικα Γλωσσοϊστορικά Μελετήματα - Δωδεκάνησα, Κυκλάδες, Εύβοια, Κρήτη, Κύπρος (τα εν διασπορά)*, έκδ. Βερέττα, Ρόδος, 2013, (σελ. 520).

11. *Λεξικό του Ιδιώματος της Νισύρου*, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα 2015, (σελ. 834).

12. *Λεξιλόγιον της διαλέκτου των Κώνων, Ιακώβου Ζαρράφτη*, πρόλογος, σημειώσεις και επιμέλεια έκδοσης Μιχάλης Ευστ. Σκανδαλίδης, έκδ. Πνευματικός Όμιλος Κώνων «Φιλητάς», σειρά αυτοτελών εκδόσεων, (έκδοση μετά θάνατον), Κως 2017, (σελ. 190).

Ακόμα δύο έργα του Μιχάλη βρίσκονται στα αρχεία της οικογένειας και πρέπει σε πρώτη ευκαιρία να υπάρξει η συνέχεια και η έκδοσή τους:

1. *Οδωνυμικό της πόλεως Κω. Η ιστορία της πόλης μέσα από τα ονόματα των δρόμων της*.

Παραμένουν σε εκκρεμότητα τα εικαστικά (αρχιτεκτονικά σχέδια) του βιβλίου για τα οδωνύμια από την αρχιτέκτονα μηχανικό Ιουλία Παπαευτυχίου.

2. *Λεξικό του ιδιώματος της Χάλκης (Δωδεκανήσου)*, το οποίο έχει αποπερατώσει έως το γράμμα Μ. Υπάρχουν όμως σε χειρόγραφη μορφή και οι σημειώσεις του με τα υπόλοιπα λήμματα από το Ν έως το Ω.

Μερικές άλλες γλωσσικές μελέτες και άρθρα του συγγραφέα για την Κω και τα Δωδεκάνησα.

1. “Ο Ρόδιος λαογράφος Αναστάσιος Βρόντης”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. Ι΄, έκδ Σ.Γ.Τ.Δ., Αθήνα, 1984, σσ. 369-384.

2. “Χαλκήτικα οικογενειακά ονόματα και παρατσούκλια από αρχαία και βυζαντινή επίδραση”, στο περιοδικό *Ονόματα*, τ. 9, έκδ. Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1985, σσ. 258-262.

3. “Συμβολή στα ονοματολογικά της Χάλκης Δωδεκανήσου”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΑ΄, έκδ Σ.Γ.Τ.Δ., Αθήνα, 1986, σσ. 35-90.

4. “Πατρωνυμικά και μητρωνυμικά Χάλκης Δωδεκανήσου”, στο περιοδικό *Ονόματα*, τ. 10, έκδ. Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1986, σσ. 169-178.

5. “Η πειρατεία στη Ρόδο και στα άλλα νησιά του δωδεκανησιακού αρχιπελάγους”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΒ΄, έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Αθήνα, 1987, σσ. 11-32.

6. “Νισύρικα οικογενειακά ονόματα”, στο περιοδικό *Ονόματα*, τ. 12, 1988, σσ. 506-515, και στα *Νισυριακά*, τ. 11, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα, 1990, σσ. 37-78.

7. “Νισύρικα βαφτιστικά ονόματα”, στα *Νισυριακά*, τ. 12, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών Αθήνα, 1993, σσ. 53-60.

8. “Το τοπωνύμιο Ζυά ή Ζυγιά της Κω - προσπάθεια ετυμολογικής προσέγγισης”, στα *Κωακά*, τ. 4, έκδ. Πνευματικός Όμιλος Κώων “Ο Φιλητάς”, Αθήνα, 1993, σσ. 14-15.

9. “Το πολύνησο της Νισύρου. Γεωγραφική, ιστορική και ονοματολογική προσέγγιση”, στα *Νισυριακά*, τ. 13, έκδ. Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, Αθήνα, 1994, σσ. 34-359.

10. “Πρώτη προσέγγιση στους κώδικες του 19ου αιώνα στη Χάλκη Δωδεκανήσου - Λίγο φως στην ιδιωτική ζωή του νησιού”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΕ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Αθήνα, 1994, σσ. 225-238.

11. “Η Αλάσαρνα: Κέντρο του αρχαίου δήμου των Αλασαρνιτών της Κω (Ιστορική και ονοματολογική προσέγγιση)”, στον τιμητικό τόμο για τον Καθηγητή και Ακαδημαϊκό Αγ. Τσοπανάκη *Φιλερήμιου Αγάπησις*, έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 1997, σσ. 537-548, και στα *Κωακά*, τ. Ε', Αθήνα, 1995, σσ. 211-221.

12. “Ανασκευή στα τοπωνυμικά παράδοξα της Κω”, στα *Κωακά*, τ. ΣΤ', έκδ. Πνευματικός Όμιλος Κώων “Ο Φιλητάς”, Αθήνα, 1998, σσ. 477-494.

13. “Πρόταση αλλαγής ονομασίας του δήμου Πεταλούδων σε δήμο (Νέων) Ιστανίων” στις εφημερίδες *Πρόσδος*, αρ. φ. 14793/ 22-4-1998, *Καθημερινή Δωδεκανήσος*, αρ. φ. 133/22-4, *Δημοκρατική της Ρόδου*, αρ. φ. 4737/22-4-1998, *Ροδιακή*, της 22-4-1998.

14. “Φαρμακονήσι: Φαρμάκω ή Φάρμακος ή Φαρμακούσα, μια νησίδα του Δωδεκανησιακού αρχιπελάγους”, στο περιοδικό *Δωδεκανησιακή Αυτοδιοίκηση*, τ. 7, έκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Δωδεκανήσου, Ρόδος, 1998, σσ. 18-19.

15. “Αλιμ(ν)ιά: Ένα μεγαλονήσι του Δωδεκανησιακού μικρόκοσμου (Ονοματολογική ιστορική προσέγγιση)”, στο περιοδικό *Δωδεκανησιακή Αυτοδιοίκηση*, τ. 10, έκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Δωδεκανήσου, Ρόδος, 1999, σσ. 12-13.

16. “Καλόλιμνος-Λιμνιά (Ίμμα): Ονοματολογικά”, στο περιοδικό *Δωδεκανησιακή Αυτοδιοίκηση*, τ. 13, έκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Δωδεκανήσου, Ρόδος, 1999, σ. 20.

17. “Το Γυαλί της Νισύρου (Ιστορική αναδρομή - νέα στοιχεία ονοματολογικής προσέγγισης)” στο περιοδικό *Δωδεκανησιακή Αυτοδιοίκηση*, τ. 14, έκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Δωδεκανήσου, Ρόδος, 1999, σ. 12.

18. “Η ελληνικότητα των βραχονησίδων του δωδεκανησιακού αρχιπελάγους και η εθνική σημασία τους”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΖ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2000, σσ. 495-508.

19. “Μερικά διορθωτικά και ερμηνευτικά στο τοπωνυμικό της Κω”, στα *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Νεοελληνικής Διαλεκτολογίας*, τ. 3, Αθήνα, 2000, σσ. 279-294.

20. “Αστυπάλαια: προσεγγίσεις γύρω από την ονοματοθεσία του νησιού”, στο περιοδικό *Δωδεκανησιακή Αυτοδιοίκηση*, τ. 15, έκδ. Τ.Ε.Δ.Κ. Δωδεκανήσου, Ρόδος, 2000, σ. 15.

21. “Αχούσα: Ένα δυσετυμολόγητο τοπωνύμιο της Δωδεκανήσου”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΖ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2000, σσ. 509-520.
22. “Ετυμολογικές νησωνυμικές αναζητήσεις στην επαρχία Καλύμνου”, στα *Καλυμνιακά Χρονικά*, τ. 14, έκδ. Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι”, Κάλυμνος, 2001, σσ. 147-156.
23. “Ίωνισμοί στο αρχαίο κωακό ονοματικό”, στα *Πρακτικά Ιστορία, Τέχνη, Αρχαιολογία της Κω*, (Α' Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Κως, 2-4 Μαΐου 1997) - Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φίλοσ. Σχολή. Σειρά δημοσιευμάτων περιοδικού *Αρχαιογνωσία*, αρ. 1, Αθήνα 2001, σσ. 121-125.
24. “Ετυμολογικές προσεγγίσεις σε μερικά τοπωνύμια της Καρδάμαινας”, στα *Κωακά*, τ. Ζ', έκδ. Πνευματικός Όμιλος Κώων “Ο Φιλητάς”, Κως, 2002, σσ. 179-191.
25. “Αράγκη(η)-Λιόπυρα(τα): Δυο γειτονικά τοπωνύμια της Καρδάμαινας Κω. Ετυμολογική προσέγγιση”, στο περιοδικό *Ονόματα*, τ. 16, έκδ. Ελληνική Ονοματολογική Εταιρεία, Αθήνα, 1999-2002, σσ. 431-434.
26. “Κοινά διαλεκτικά Κω και Καλύμνου”, στα *Καλυμνιακά Χρονικά*, τ. 15, έκδ. Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι”, Κάλυμνος, 2003, σσ. 117- 136.
27. “Ιστορικές και άλλες ειδήσεις για την Τήλο από τη μελέτη των τοπωνυμίων της”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. Κ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2005, σσ. 181-200.
28. “Λεξικοί αρχαϊσμοί στα δημοτικά τραγούδια της Κω”, στον τιμητικό τόμο *Χάρις Χαίρε Μελέτες στη μνήμη της Χάρης Κάντζια*, τ. Α', έκδ. ΥΠΠΟ-Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αιγαϊακών Σπουδών, Αθήνα, 2004, σσ. 421-431.
29. “Αρχαιόθετα και βυζαντινά τοπωνύμια στο Πυλί της Κω”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΗ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2004, σσ. 115-125.
30. “Φυτώνυμα μικρονησωνύμια στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Δωδεκανησιακής μικρονησίας”, στο *Δωδεκανησιακόν Αρχείον*, τ. 8, έκδ. Δ.Ι.Λ.Ε., Αθήνα, 2007, σσ. 157-168.
31. “Συμβολή στη μελέτη των ονομάτων νησίδων και βραχονησίδων της Δωδεκανήσου”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΙΘ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2005, σσ. 495-505.
32. “Γύρω από τα ονοματικά των Λειψών”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΑ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2007, σσ. 77-89.
33. “Παράλληλοι διαλεκτικοί αρχαϊσμοί στα γλωσσικά ιδιώματα Καρπάθου και Κω”, στον τιμητικό τόμο για τον καθηγητή Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Αιγαίου Κωνσταντίνο Μηνά *Άνθη Φιλίας*, Αθήνα, 2005, σσ. 293-311.
34. “Πρώτη προσέγγιση στα ονοματικά του κανονισμού δημογεροντίας Καλύμνου (1894)”, στα *Καλυμνιακά Χρονικά*, έκδ. Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι”, Κάλυμνος, 2005, σσ. 235-253.

35. “Κοινά διαλεκτικά Καλύμνου - Κω”, στα *Καλυμνιακά Χρονικά*, τ. ΙΖ', έκδ. Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι”, Κάλυμνος, 2007, σσ. 331-358.

36. “Διορθωτικά και συμπληρωματικά στα τοπωνυμικά και ονοματικά της Χάλκης”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΒ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2008, σσ. 265-275.

37. “Το αρσενικό και θηλυκό άρθρο ‘ε’ στο Καστελλόριζο: Ένα μονομάρτυρο γλωσσικό φαινόμενο στα ιδιώματα της Δωδεκανήσου”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΓ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2009, σσ. 160-171.

38. “Μεσαιωνικά και Βυζαντινά εγκαταλείμματα στο γλωσσικό ιδίωμα της Καλύμνου”, στα *Καλυμνιακά Χρονικά*, τ. ΙΗ', έκδ. Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι”, Κάλυμνος, 2009, σσ. 401-406.

39. “Η αποικιστική κίνηση τους 8ο, 7ο και 6ο αι. π.Χ. αιώνες κάτω από το φως της μετανάστευσης των Ελλήνων στο σύγχρονο κόσμο: Το παράδειγμα Ροδίων και Κώων”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΔ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2010, σσ. 21-32.

40. “Αρχαίο διαλεκτικό υπόστρωμα στο γλωσσικό ιδίωμα της Νισύρου”, στα *Δωδεκανησιακά Χρονικά*, τ. ΚΖ', έκδ. Σ.Γ.Τ.Δ., Ρόδος, 2017, σσ. 248-252.

Βραβεύσεις και Επαινετικοί λόγοι

Βραβεύσεις

Το έργο του Μιχάλη Σκανδαλίδη έγινε αποδεκτό από την επιστημονική κοινότητα, επαινήθηκε από καταξιωμένους πανεπιστημιακούς δασκάλους και βραβεύθηκε από επώνυμους φορείς των ελληνικών γραμμάτων.

- Η Ακαδημία Αθηνών το 2005 τον βράβευσε για το έργο του *Λεξικό των Κωακών Ιδιωμάτων. Συμβολή στη συγκριτική μελέτη των γλωσσικών ιδιωμάτων της Κω*.

- Ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Αθηναίων το 2007 του απένειμε το Βραβείο Βασίλη Μοσκόβη για το ίδιο ως άνω έργο.

- Ο Πολιτιστικός Οργανισμός του Δήμου Αθηναίων το 1983 του απένειμε το Βραβείο Βασίλη Μοσκόβη για το έργο του *Το Τοπωνυμικό της Χάλκης Δωδεκανήσου*.

- Η Εισηγητική Επιτροπή της αρμόδιας Τάξης των Γραμμάτων και των Καλών Τεχνών της Ακαδημίας Αθηνών με την υπ' αρ. 1086/15.10.2012 απόφασή της εισηγήθηκε ομόφωνα τη βράβευση του έργου *Λεξικό του ιδιώματος της Καλύμνου*, πλην όμως επειδή το αίτημα συνυποβλήθηκε από το Αναγνωστήριο Καλύμνου “Αι Μούσαι” και τον Μιχάλη Σκανδαλίδη, το μεν πρώτο ως νομικό πρόσωπο δεν επιτρέπεται να τιμηθεί, ο δε δεύτερος είχε βραβευθεί κατά το έτος 2005 για το *Λεξικό των Κωακών Ιδιωμάτων*.

- Ο Πνευματικός Όμιλος Κώων “Ο Φιλητάς” το 2016 τον ανακήρυξε επίτιμο μέλος του για την ιδιαίτερη και ουσιαστική προσφορά του στον πολιτισμό της Δωδεκανήσου.

- Επίσης τιμήθηκε από τον Δήμο Ηρακλειδών (2002 και 2008), από τη Στέγη Γραμμάτων και Τεχνών Δωδεκανήσου (Φεβρουάριος 2003), από τη Λέσχη Lions Ρόδου (Μάρτιος 2006), από το Αναγνωστήριο «Αι Μούσαι» της Καλύμνου (Δεκέμβριος 2013).

Επαινετικοί λόγοι

1.- Για Το Τοπωνυμικό της Χάλκης:

- Μανόλης Γ. Βαρβούνης, Καθηγητής Λαογραφίας Πανεπιστημίου Θράκης:... *Η μελέτη αυτή του Μ.Σ., δόκιμος εκπαιδευτικού και τοπικού μελετητή, προσθέτει έναν ακόμη κρίκο στην αλυσίδα των δημοσιεύσεων για τα τοπωνύμια της Δωδεκανήσου (βλ. ενδεικτικά τις μελέτες των Δ. Βαριακάκου, Χ. Παπαχριστοδούλου, Ν. Ζάρακα, Ιω. Θωμόπουλου, Σωτ. Καρανικόλα, Χ. Κουτελάκη, Κ. Μηνά, Αγ. Τσοπανάκη κ.ά.)... Ο Μ.Σ. είναι δόκιμος ονοματολόγος (από τις πρόσφατες μελέτες του αναφέρω ενδεικτικά τις εξής: «Τα οικογενειακά ονόματα της Νισύρου», Νισυριακά 11 (1990), σ. 37-78 και «Νισύρικα βαφτιστικά ονόματα (συμβολή)», Νισυριακά 12 (1993), σ. 53-60) και η ενασχόλησή του με το δωδεκανησιακό υλικό μπορεί να αποφέρει και άλλα ευτυχή αποτελέσματα, χρήσιμα για την επιστημονική έρευνα, γλωσσολογική, ιστορική και λαογραφική...*

- Ιωάννης Θωμόπουλος, πρόεδρος της Ελληνικής Ονοματολογικής Εταιρείας:... *Μια ευχάριστη έκπληξη...με την αληθινά ωραία μελέτη του, καλογραμμένη, προσεκτική, λαμπροτυπωμένη...*

- Αναστάσιος Καραναστάσης, γλωσσολόγος-συντάκτης Ιστορικού Λεξικού της Ακαδημίας Αθηνών: ...*Ωραία και ενδιαφέρουσα εργασία, κατά τρόπο άρτιο τεκμηριωμένη, πολύτιμη προσφορά στη Χάλκη και γενικά στην όλη δωδεκανησιακή βιβλιογραφία. Είναι από τις καλύτερες εκδόσεις της Στέγης...*

- Δημήτριος Σ. Λουκάτος, ομότιμος καθηγητής Λαογραφίας Πανεπιστημίου Αθηνών:...*σας συγχαίρω για την καλή εργασία και για το χρησιμότητα στη γλωσσολογία, τη λαογραφία και την ιστορία του νησιού θέμα σας. Με την ερευνητική γενική και ειδική βιβλιογραφία, με τους πίνακες ειδολογικής διαίρεσης των τοπωνυμίων και των πραγμάτων, πλαισιώνετε επιστημονικά και χρηστικά τη συλλογή σας...Σας συγχαίρω και για το συγγραφικό ήθος που έχει το βιβλίο σας...*

- Κων/νος Μηνάς, Καθηγητής Γλωσσολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων:...*Το διάβασα με πολύ ενδιαφέρον και αποκόμισα σημαντική ωφέλεια. Δουλέψατε πράγματι με αγάπη και φιλότητα. Είναι αξιοζήλευτος ο γοργός ρυθμός με τον οποίο συντελείται η τοπωνυμική μελέτη της Δωδεκανήσου. Ας ελπίσουμε πως η μελέτη αυτή θα προχωρήσει σύντομα και στο βόρειο συγκρότημα των νησιών μας...*

• Χριστόδ. Ι. Παπαχριστοδούλου, επίτιμος γυμνασιάρχης, φιλόλογος και ιστορικός: ... είναι μια εργασία γραμμένη με προσοχή, καλά ενημερωμένη με βάση τους γλωσσικούς κανόνες, πλούσια βιβλιογραφία, κι έχει το πλεονέκτημα, εκτός από τη διάσωση των ονομάτων, με τους τύπους που ακούονται σήμερα, ότι στηρίζεται και σε ονόματα κωδίκων... Πλούσια βιβλιογραφία... Τα τοπωνύμια είναι γραμμένα με προσοχή... Να σας συγχαρώ για την επιμελημένη εργασία σας, το ζήλο με τον οποίο εργάσθητε, και με συγκινεί ότι η εργασία μου σαν πρωτοποριακή στα τοπωνυμικά - ονοματικά αρχίζει να βρίσκει μιμητές τόσο αφοσιωμένους στο έργο τους...

• Αγαπητός Τσοπανάκης, πρόεδρος Ακαδημίας Αθηνών: ... είναι ένας επιμελής και ευσυνείδητος ερευνητής... Αξιοποίησε την καλή γνώση του ιδιώματος για να διαφωτίσει αρκετά τοπωνύμια... ο συγγραφέας είναι αξιέπαινος...

2.- Για το έργο *Ο νησιωτικός μικρόκοσμος του Δωδεκανησιακού*

Αρχιπελάγους:

• Ο Σωτήρης Ι. Αγαπητίδης, καθηγητής Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου:... Ο κ. Μιχ. Σκανδαλίδης, δόκιμος συγγραφέας σε θέματα λαογραφικά και τοπωνυμικά, είχε τη μεγάλη υπομονή –αλλά και επιμονή– να ασχοληθεί διεξοδικά με την αναλυτική περιγραφή της συνθέσεως του Δωδεκανησιακού συμπλέγματος. Μέσα σε ένα τόμο 165 σελίδων περιέλαβε το «νησιωτικό μικρόκοσμο» του Νοτιοανατολικού Αιγαίου, εξετάζοντας το θέμα του από πολλές απόψεις: ιστορική, γεωγραφική, λαογραφική και πολιτισμική, χωρίς να παραλείπει και την εξέταση της προελεύσεως της σημερινής ονομασίας των διαφόρων νησιών και νησίδων. Η έρευνά του επεκτείνεται στα κύρια νησιά της περιοχής, τις νησίδες και τις βραχονησίδες (νησίδια), ακόμη και στους βράχους, συνολικά σε 393 νησιωτικές μονάδες που αποτελούν γεωγραφική, ιστορική και πολιτισμική ενότητα. Στην περιγραφή του παρουσιάζει τις νησιωτικές αυτές μονάδες κατά μερικότερες πολυνησιακές ενότητες, δηλαδή κάθε κύριο νησί με τις γύρω του νησίδες...

• Ο Κ. Ι. Τσαούσης στην εφημερίδα “ΕΘΝΟΣ” (17.7.1994):... έχει κάνει πολύ καλή ερευνητική δουλειά, αλλά και η παράθεση όλων αυτών των στοιχείων και πλήθους άλλων γίνεται μεθοδικά, με μίαν αφηγηματικότητα που κάνει τον αναγνώστη να νομίζει ότι διαβάξει περιπετειώδες μυθιστόρημα...

3.- Για τη *Δωδεκανησιακή μικρονησία - Αιγαίου ανιγμάτα:*

• Η τοπική εφημερίδα *Πρόοδος* (5.5.1998):... Μια ακόμη θαυμάσια δουλειά του δασκάλου Μιχάλη Σκανδαλίδη που αφορά τα μικρά νησιά μας... Στο βιβλίο αυτό τεκμηριώνεται η ελληνικότητα των νησιών, μέσα από ονόματα και μνημεία...

4.- Για την *Ονοματολογική ναυσιπλοΐα στο Ελληνικό Αιγαίο. Ο νησιωτικός μικρόκοσμος και μεγάλος του Αιγαϊακού Αρχιπελάγους:*

- Ο καθηγητής της μεσαιωνικής και νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας Ζαχαρίας Ν. Τσιροπανλής: *... Χαίρομαι πολύ για τη σπουδαία δουλειά σας. Εργάζεσθε με σύστημα και βαθιά γνώση του χώρου...*

- Ο γλωσσολόγος ακαδημαϊκός Δικαίος Βαγιακάκος: *... σε συγχαίρω... κινούμεθα εις τον ίδιον δρόμον της μελέτης των νησιών. Και εις αυτό με βοηθούν τα μελετήματά σου... το ΕΡΓΟΝ σου αυτό δεν είναι προσφορά μόνον εις την επιστήμην, αλλά και εις το έθνος, και μάλιστα σήμερα...*

- Η Ελευθερία Γιακουμάκη, από το Κέντρο Συντάξεως του Ιστορικού Λεξικού της Νέας Ελληνικής Γλώσσας: *... Είναι εξαιρετική και φροντισμένη έκδοση και μια καλή μελέτη που προάγει την ονοματολογική έρευνα του τόπου μας...*

- Ο Henrich, Günther Steffen, Ομότιμος Καθηγητής Βυζαντινής και Νεοελληνικής Φιλολογίας του Πανεπιστημίου της Λειψίας: *... Πρόκειται οπωσδήποτε για σταθμό στην ελληνική τοπωνυμολογία και γενικότερα τη “νησογραφία”... Θαύμασα και τους ενάριθμους ωραίους, χάρτες του βιβλίου σας, παλαιούς και σύγχρονους...*

- Ο φιλόλογος Παναγιώτης Χαμουζάς (κατά την βιβλιοπαρουσίαση στο Μέγαρο του Μεγάλου Μαγίστρου στις 7.3.2002): *... Ο Μ.Σ. κινητοποίησε όλο τον ψυχικό του κόσμο, επιστράτευσε την δύναμη του λόγου και της τέχνης, για να μας ποδηγητήσει στους κρυφούς του λογισμούς, στους μυστικούς κόσμους των ανησυχιών του. Ανήκει στους λίγους... Η πένα του κυλά παντού ακούραστη, υπομονετική, λογοτεχνική. Ανιχνεύει και ιχνογραφεί δίκαια και ισόμετρα όλα τα νησιά. Συνθέτει ένα ιστορικό μωσαϊκό τέχνης, έναν εθνικό πίνακα πάνω στον καμβά του αιγαϊακού χώρου... Το βιβλίο του Μ.Σ. είναι ένα μνημειώδες έργο... θα παραμένει ένα εν δυνάμει και ενεργεία ελληνικό κανάλι, που θα προβάλλει το ελληνικό ήθος του Αιγαίου και την εθνική προσφορά του αγαπητού μας φίλου, συγγραφέα Μιχάλη Σκανδαλίδη...*

5.- Για τα *Τοπωνυμικά και Ονοματικά της νήσου Κω:*

- Ο συγγραφέας και πρόεδρος της Δ.Ι.Λ.Ε. Νικόλαος Φορόπουλος: *... Η πνευματική σου παραγωγή σε κατατάσσει στους εκλεκτούς Δωδεκανησίους διανοουμένους. Το συγγραφικό σου έργο είναι αξιόλογο σε ποιότητα και σε έκταση και καλύπτει σημαντικές πτυχές της επιστημονικής γνώσεως...*

- Ο καθηγητής της μεσαιωνικής και νεότερης ευρωπαϊκής ιστορίας Ζαχαρίας Ν. Τσιροπανλής: *... πολλά συγχαρητήρια για την εργατικότητα, το φιλέρενο, την εμμονή στην ετυμολογική διακρίβωση. Ήταν ένα έργο που έλειπε για την Κω...*

- Ο καθηγητής Γλωσσολογίας Χριστόφορος Χαραλαμπίδης: *... αποτελεί πραγματικό θησαυρό... Θα αξιοποιήσω δεόντως το πλούσιο υλικό που συγκε-*

ντρώσατε, το οποίο διαφωτίζει σε ορισμένες περιπτώσεις δυσετυμολόγητα κρητικά τοπωνύμια...

- Ο καθηγητής Λαογραφίας Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης ... η μελέτη των τοπωνυμίων και των ονομάτων της Κω γίνεται με ξεχωριστή επιμέλεια, μεθοδικότητα και εντυπωσιακή βιβλιογραφική τεκμηρίωση...αποτελεί σημαντική προσφορά όχι μόνο στη γλωσσολογική, αλλά και τη λαογραφική έρευνα της Δωδεκανήσου...

- Ο καθηγητής Γλωσσολογίας Κωνσταντίνος Μηνάς ... Ο Μ.Σ... είναι επίσης ένας από τους καλύτερους μας ονοματολόγους, τους μελετητές δηλαδή των προσωνυμίων και τοπωνυμίων της Ελλάδας...δεν είναι κάποιος ευκολογράφος οηματίας...με το πνευματικό του ταλέντο, με την αδιάπτωτη επιμέλειά του, με την σε βάθος εξέταση των προβλημάτων εισήλθε αυτοδίκαια στον κύκλο των ονοματολόγων που δεν αρκούνται μόνο στην καταγραφή των ονομάτων-τοπωνυμίων του ελληνικού χώρου αλλά που επιμένουν να τα μελετούν ολόπλευρα και, έτσι, να προσφέρουν έργο και εθνικά και επιστημονικά πολύτιμο...

6.- Για το Λεξικό των Κακών Ιδιωμάτων:

- Η Ελευθερία Γιακουμάκη, διευθύντρια του Κέντρου Ερεύνες των Νεοελληνικών Διαλέκτων και Ιδιωμάτων της Ακαδημίας Αθηνών:... Το Λεξικό του Μιχάλη Σκανδαλίδη θα αποτελέσει το *terminus ante quem* και το *terminus post quem* για τα κωακά ιδιώματα, δηλαδή θα λέμε: αυτό μαρτυρείται μετά την έκδοση του Λεξικού του Σκανδαλίδη, αυτό μαρτυρείται πριν την έκδοση του Λεξικού του Σκανδαλίδη. Και αυτό θα είναι πολύ σημαντικό για την επιστημονική έρευνα...

- Ο Νικόλαος Κονομής, φιλόλογος καθηγητής και ακαδημαϊκός: ...Εκείνο το οποίο θέλω να εξάρω ιδιαίτερος από το Λεξικό του κ. Σκανδαλίδη είναι αυτό που ελέχθη ήδη ως νεοτερισμός, αυτό το οποίο χρησιμοποιεί σε κάθε λήμμα του ιδιώματος της Κω σαν συμπληρωματική γνώση του λήμματος, λέξεις δηλαδή των ιδιωμάτων τα οποία είναι μόνο στη Δωδεκάνησο. Αυτό είναι μια πολύ καλή ιδέα γιατί καμιά φορά παρασύρονται οι μελετητές και αρχίζουν και πάνε από ιδίωμα σε ιδίωμα και κανείς δεν ξέρει πού θα τελειώσουν. Αυτός ο νεοτερισμός με είχε πάρα πολύ επηρεάσει, εκτός του πλούτου τον οποίο διεπίστωσα ότι διέθετε η συλλογή του κ. Σκανδαλίδη, εις το να προτείνω την βράβευσή του από την Ακαδημία Αθηνών...

- Ιωάννης Προμπονάς, καθηγητής Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών:...συγχαρητήρια για το θαυμαστό, πολύτιμο, τεράστιο, άριστα συνταγμένο και τεκμηριωμένο βιβλιογραφικά έργο σας. Είναι ένας πραγματικός θησαυρός, πολύτιμος ιδιαίτερα για όποιον ασχολείται με την έρευνα της πολυαίωνης Ελληνικής γλώσσας...

- Ο Ζαχαρίας Τσιροπανλής, καθηγητής της Μεσαιωνικής και Νεότερης Ευρωπαϊκής Ιστορίας:...Πρόκειται για θαυμαστό όργανο δουλειάς. Το έργο σας αυτό, όπως και το προηγούμενο για τα ανθρωπωνύμια-τοπωνύμια της Κω, θα

μείνουν εσαεί. Ως Κώος αισθάνομαι υπερήφανος για την επιστημονική προσφορά σας. Αισθάνομαι ακόμη σιγουριά, γιατί θα μπορώ με άνεση να στηριχθώ στα συμπεράσματά σας...

- Ο Παναγιώτης Χαμουζάς Φιλολόγος και συγγραφέας:... Ένα τέτοιο είδος και τόσο όγκου Λεξικό δεν είναι συγγραφή εκ παρόντων γεννημένη, αλλά κατάθεση χρόνου, μόχθου μιας αποφραστικής σύλληψης, που απαιτούσε μεθοδική εργασία, επιμονή και προσήλωση... Ο Μ. Σκανδαλίδης ψιλολογεί σχολαστικά τη λεπτομέρεια. Μια λεπτομέρεια που δηλώνει υπαινικτικά την εσωτερική ψυχοσύνθεσή του... Γι' αυτό και στον παραλληλισμό του λεξικού του Μιχάλη, δεν γνωρίζω σήμερα, παρόμοια λεπτολόγο προσπάθεια και επιμονή, προκειμένου μέσα από την συνάλληλη αισθητική απεικόνιση να αχθεί στην επιστημονική του κρίση... Στο Λεξικό αναδεικνύεται και αποδεικνύεται ότι μορφή και περιεχόμενο, φόρμα και ουσία, αρμονίζονται σε μια σύζευξη ισορροπίας, που διαιωνίζει όχι μόνο τη γλωσσική παράδοση, αλλά ιστορεί μαζί και μεταλαμπαδεύει και προάγει την ιστορική πορεία των λέξεων, σφυρηλατώντας τη γλωσσική μας παράδοση. Ένα βραβείο διαφορετικά δεν κερδίζεται...

- Ο Χριστόφορος Χαραλαμπάκης, καθηγητής Γλωσσολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών:... Πρόκειται για έργο ζωής που μόνο όσοι ασχολούμαστε με τη λεξικογραφία μπορούμε να συνειδητοποιήσουμε το μέγεθος της προσφοράς σας...

Αντί επιλόγου

Μια επιστολή ανεπίδοτη σε δεύτερο ενικό

... Έχω τόσα πολλά να σε ρωτήσω. Απορίες γραμματιολογικές ένα σωρό. Τοπωνύμια που πρέπει να τα ετυμολογήσουμε. Ιδιώματα που χωρίς τη γνώμη σου δεν μπορούν να σταθούν στα δυο τους πόδια. Κι ύστερα ένα σωρό ιστορίες παλιές από την Κω και τη Νίσυρο που περιμένουν τις λεπτομέρειες τις δικές σου. Εγώ πάντα τις ήξερα λειψές. Και σ' έβαζα να προσθέτεις τις δικές σου ψηφίδες για να μπορούν να γίνουν ιστορίες για μικρούς και μεγάλους.

Θυμάσαι τον Αύγουστο του 2016 στην Καρδάμαινα και στη Νίσυρο και τα όσα μου 'λεγες;

– Αυτό ήταν το μαγαζί του πατέρα.

– Κι εκείνο, το μαγαζί της Γούλας.

– Κι αυτό εδώ στα σκαλιά του Άι Γιάννη, το σπίτι του πάππου του Νικόλα του Παπάτσου.

– Τούτο 'δω στον Τρούλο ήταν το σπίτι μας. Θα με φωτογραφήσεις;

– Αυτό που βλέπεις ήταν το καφενείο της μαμάς στην Ηλικιωμένη, προίκα του παππού του Νικόλα και της γιαγιάς της Μαριγώς.

– Βγάλε με μια φωτογραφία!

- Την Παναγιά την Ποταμίτισσα την ξέρεις;
– Να και η Σπηλιανή μας. Όλη η Νίσυρος είναι η Σπηλιανή με τα θαύματά της. Εδώ θέλω να με φωτογραφήσεις.

Κι εγώ που ήξερα πως ποτέ δεν σου άρεσαν οι φωτογραφίες, προσπαθούσα να ερμηνεύσω τη λαχτάρα σου να πάμε στη Νίσυρο και στην Καρδάμαινα για να βρεθούμε αντάμα τα τρία αδέρφια ύστερα από χρόνους πολλούς και χωρίς τις διαμαρτυρίες σου να σε απαθανατίζω με το φωτογραφικό μου φακό.

Τώρα ξέρω, πως κάτι ήξερες και δεν μας το 'λεγες. Κι ήθελες το ταξίδι εκείνο στη γενέτειρα να είναι το τελευταίο. Έτσι γίνεται πάντα στη ζωή. Κι αυτό το ξέρουμε όλοι. Νομοτέλειες βλέπεις. Κι άλλωστε, κομμάτι της ζωής μας είναι ο θάνατος. Δε γίνεται αλλιώς.

Τα όνειρα όμως, δεν μπορεί να μας τα πάρει κανείς. Εκεί θα συναντιόμαστε κι οι κουβέντες μας δεν θα 'χουν τελειωμό.

Κι ένα Επιτύμβιο

Εσύ διαβάτη που έφερες ως εδώ τα βήματά σου
και σκεφτικός στέκεσαι τώρα μπροστά μου,
άκου τα λόγια που θέλω να σου πω.

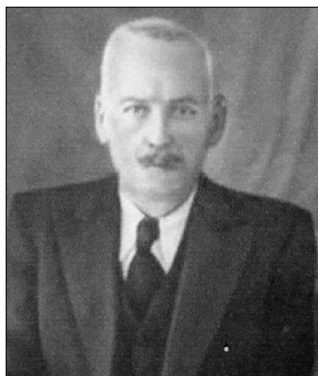
Ξόδεψα τη ζωή μου προσπαθώντας με ζήλο
να κρατήσω ζωντανές τις λέξεις που αργοπέθαιναν
στα χείλη των γερόντων και των μοχθούντων
ανθρώπων στα βραχονήσια του Αιγαίου.

Από τη δική μου ανάσα πήραν πνοή δροσερή
κι εκείνες πειθάρχησαν στις σελίδες μου
αρτιμελείς και μακάριες για τη σωτηρία τους,
δίνοντας όρκο πως ποτέ δεν θα χαθούν.

Κώστας Ε. Σκανδαλίδης

Ρόδος, Οκτώβριος - Νοέμβριος 2019

Από το πρώτο Διοικητικό Συμβούλιο του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ ΑΜΕΡΙΚΗΣ 1915

**Δημήτριος Χατζηδημητρίου
Πρόεδρος**

**Γεώργιος Φιλίππου
Γραμματέας**

**Γεώργιος Ι. Σκανδάλιος
Ταμίας**

**Ιάκωβος Καζαβής
Σύμβουλος**

**Γιώργος Καφετζιδάκης
Σύμβουλος**

Ο «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ» ΑΜΕΡΙΚΗΣ

ΚΟΝΤΑ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ ΚΑΙ ΣΤΟΥΣ ΝΙΣΥΡΙΟΥΣ

✍ Νίκος Κ. Σφακιανός

Ο Σύλλογος της Αμερικής «Γνωμαγόρας» είχε την τύχη από τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του, να έχει ικανούς και ενθουσιώδεις ηγήτορες αφοσιωμένους στο καθήκον απέναντι στην πατρίδα και στους συνανθρώπους τους.

Αυτοί χάραξαν την γραμμή και έδωσαν τέτοιους σκοπούς και στόχους στον σύλλογο, που ακολουθούνταν σχεδόν όλα τα χρόνια της ύπαρξής του. Τομείς δράσης του βασικά υπήρξαν οι κάτωθι:

Εθνικά θέματα, όπως Δωδεκανησιακός αγώνας, πόλεμος του 40, Κυπριακός αγώνας, εθνικές συμφορές, Μικρασιατική καταστροφή, προσφυγιά, σεισμόπληκτοι, δύσκολα χρόνια στο νησί, συντήρηση σχολείων ιατρείων και φαρμακείων, παιδεία, μόρφωση, υγεία, ανέχεια οικονομική, αποστολή ρουχισμού, φαρμάκων, και ατομικής χρηματικής βοήθειας.

Ανεργία στον τόπο, ο “Γνωμαγόρας” γίνεται εργοδότης. Δρόμοι, παραγωγή, υδατοδεξαμενή, αποδεντήρια, συντήρηση και ανακαίνιση Λουτρών, συντήρηση εκκλησιών και μοναστηριών.

Διατήρηση της επαφής με τις ελληνικές ρίζες μας και διάδοση των ηθών και εθίμων, της πολιτιστικής και πνευματικής μας κληρονομιάς, τόσο με τις κατάλληλες συγκεντρώσεις και ομιλίες, όσο και με τις παραδοσιακές εκδηλώσεις της γενέτειρας Νισύρου.

Μεγάλο ενδιαφέρον προξενεί όμως το γεγονός ότι, μαζί με όλους τους παραπάνω κυρίους σκοπούς του ο «Γνωμαγόρας», δημιούργησε και μια ειδική σχέση με τα μέλη του σε σημείο που αποτέλεσε τον φορέα εκείνο που όλα τα μέλη του και όχι μόνο, απευθύνονταν για οποιοδήποτε θέμα η πρόβλημα τούς απασχολούσε, συλλογικό, οικογενειακό ή και ατομικό.

Στα θέματα αυτά θα μπορούσαμε να συμπεριλάβομε και τα κάτωθι:

Διάφορες εξυπηρετήσεις ατομικές ή και οικογενειακές προς τα μέλη του όπως:

Έρευνα για ανεύρεση χαμένων συμπατριωτών μας, υποδοχή και τακτοποίηση Νισουρίων μεταναστών, δάνεια ή και δωρεές σε συμπατριώτες μας που βρέθηκαν σε ανάγκη, αποδοχή και εκτέλεση διαθηκών και κατάρτιση συμβολαίων για αγοραπωλησία κτημάτων στην Νίσυρο, βοήθεια στην εξεύρεση λύσης διαφορών προβλημάτων μεταξύ μελών του Συλλόγου, φροντίδα για τον εντοπισμό περιουσίας, τραπεζικών λογαριασμών και τυχόν σύνταξης αποβιώσαντος μέλους και αποστολή των στους συγγενείς στην Νίσυρο, συνδρομή σε πατριώτες, μέλη ή μη του συλλόγου, που υπηρετούσαν στον Αμερικανικό ή και στον ελληνικό στρατό.

Συνδρομή του Συλλόγου σε αποθανόντα μέλη χωρίς οικείους στην Νέα Υόρκη, ιατρική ασφάλεια και οικονομική βοήθεια σε οικογένειες με ασθενή μέλη.

Σκοπός της σημερινής εργασίας μας είναι να παρουσιάσουμε ένα από τα ανωτέρω θέματα για τα οποία εργασθήκαμε και συγκεκριμένα την Εξυπηρέτηση του Γνωμαγόρα προς τα μέλη του αλλά και σε κάθε πατριώτη που ζητούσε την βοήθειά του, παραθέτοντας συγκεκριμένες περιπτώσεις δράσεως, κατόπιν αιτήσεως ή και με πρωτοβουλία των ίδιων των μελών του Δ.Σ. όπου έκριναν ότι υπήρχε λόγος συνδρομής.

(Διατηρείται η σύνταξη και η ορθογραφία των πρακτικών του συλλόγου. Σε ορισμένες περιπτώσεις, καταχωρίζουμε μόνο τα αρχικά των ονομάτων, από σεβασμό στα προσωπικά δεδομένα απελθόντων συμπατριωτών μας, καταγράφοντας όμως τη δράση του συλλόγου).

A. N. Το 1921 ευρίσκεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα». Μετά τον Ιανουάριο του 1933 δεν φαίνεται στα Μητρώα του Συλλόγου.

Στον φάκελό του υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 3 Απριλίου 1932 προς τον σύλλογο, από τον MARCOS N. RALLIS Negocienten Timbres - Poste από την Αθήνα, ο οποίος όπως φαίνεται από την επιστολή του ήταν και συγγενής, όπως λέγει, του Δημητρίου Θ. Οικονομίδη, *κατά σύστασιν του οποίου* στις 5 Απριλίου 1930, έστειλε επιστολή προς τον A. N. εις την διεύθυνση του συλλόγου.

Η επιστολή αυτή περιείχε 16 σειράς γραμματοσήμων της Ικαρίας συνολικής αξίας 48,00 δολ. τα οποία του εστάλησαν προς μεταπώληση.

Στη συνέχεια, παρ' όλες τις προσπάθειες να έλθει σε επικοινωνία με τον A. N., αυτό εστάθη αδύνατον, οπότε του απέστειλε επιστολή μέσω του Δημ. Οικονομίδη, την οποία του επέστρεψε, γράφοντας, όπως λέγει, ορισμένες ανοησίες στο φάκελο, αρνούμενος ταυτόχρονα ότι έλαβε ποτέ την αρχική επιστολή με τα γραμματόσημα. Στην επιστολή του ο Ράλλης, παρακαλεί τον σύλλογο να ερευνήσει ποιός από το Συμβούλιο του «Γνωμαγόρα» παρέλαβε την συστημένη επιστολή και ποιός την παρέδωσε στον A. N., *«ούτως ώστε να φανεί ότι λέγει ψέματα και να του στείλει το ποσόν τούτο, που όπως λέγει, οσονδήποτε μικρόν είναι, είναι αρκετόν δι' έναν πτωχόν οικογενειάρχην και βιοπαλαιστήν ως εγώ».*

Σε απάντηση ο σύλλογος του λέγει ότι δυστυχώς δεν είναι σε θέση να του δώσει αυτές τις πληροφορίες, διότι παρά τις προσπάθειες που έγιναν τότε, το 1930, μετά από παράκληση του κ. Οικονομίδη, και αφού ο ίδιος ο Α. Ν. ηρνήθη διαρρηδην ότι έλαβε το γράμμα, δεν ηδυνήθη να εξακριβώσει τι ακριβώς έγινε.

Απ' ότι ισχυρίζεται ο διαχειριστής της Λέσχης ο οποίος παρέλαβε την επιστολή, λέγει ότι την τοποθέτησε εις το ορισμένο μέρος από το οποίον όλοι που έρχονται στη λέσχη παραλαμβάνουν τις επιστολές των.

Η υπόθεση μένει στο σημείο αυτό, χωρίς άλλη συνέχεια.

Α. Π. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Ιδρυτικό μέλος του «Γνωμαγόρα».

Με την από 12 Αυγούστου 1930 επιστολή του ο θείος του Α. Ν., παρακαλεί τον σύλλογο εάν είναι δυνατό να παραχωρήσει δάνειο 750,00 με 1.000,00 δολαρίων στον ανεψιό του Π., ο οποίος ευρισκόμενος στην πατρίδα και λόγω απροβλέπτων περιστάσεων, ευρίσκεται σε ανάγκη εξεύρευσης χρημάτων για τα έξοδα της επιστροφής του στην Αμερική για τα οποία δυστυχώς ο ίδιος δεν έχει την οικονομική δυνατότητα να τον βοηθήσει.

Ο έμπορος από τη Νίσυρο Φίλιππος Ι. Φιλίππου με δύο επιστολές του, μία από 20 Απριλίου 1932 και δεύτερη από 22 Ιουλίου 1932, γνωρίζει την αποστολή προς τον σύλλογο δύο επιταγών, μία αξίας 100.00 δολαρίων εκδόσεως Ι. Κ. εις βάρος του υιού του Κ. Ι. Κ. και ετέρα αξίας 920.00 φράγκων εκδόσεως δικής του εις βάρος του Α. Π. που και οι δύο μένουν στην Νέα Υόρκη και παρακαλεί τον σύλλογο να φροντίσει για την είσπραξή τους. Συγχρόνως συγχαίρει τον «Γνωμαγόρα» για την έκδοση του «Δελτίου», και λέγει εάν εισπραχθούν οι επιταγές να κρατήσει ο Σύλλογος ανά 5.00 δολάρια για κάθε επιταγή για οικονομική βοήθεια του «Δελτίου». Ο σύλλογος σε απάντησή του, του λέγει ότι «οιανδήποτε άλλην εκδούλευσιν εάν εξητείτε παρ' ημίν, θα είμεθα προθυμότεροι προς τούτο. Εις την παρούσα όμως περίπτωσιν σας αναγγέλλομεν μετά λύπης μας ότι το Γραφείο του «Γνωμαγόρα» δεν είναι αρμόδιο να σας εξυπηρετήσει, όθεν σας επιστρέφομεν και τας τρείς (?) επιταγάς...»

Άμαλλος Γεώργιος. 32 χρονών Έγγαμος. Δήλωσε όνομα συζύγου Ανθή.

Αναχώρησε στις 19 Ιανουαρίου 1916 από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Βασιλεύς Κωνσταντίνος με εθνικότητα Ιταλία, Έλληνας και τελευταίο τόπο διαμονής: Νίσυρος Ιταλία.

Είμεθα σχεδόν βέβαιοι ότι είναι ο σύζυγός της Ανθούσας του Κλούτση, ο γνωστός ζαχαροπλάστης και πατέρας του Νίκου και του Κώστα. Για την ιστορία να πούμε ότι υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» επιστολή του με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1947, που εκθέτει την άσχημη κατάσταση της οικογε-

νείας του, ευρισκόμενος στη Κλινική της Κω με αρρώστους τη σύζυγό του και τον υιό του Κώστα από έλκος στομάχου και ρωτώντας αν θα μπορούσε ο σύλλογος να τον βοηθήσει οικονομικά στα πολλαπλά του έξοδα. Να προσθέσωμε ότι δεν θα πρέπει να θεωρηθεί ντροπή η έκκληση βοήθειας από το σύλλογο, διότι η εποχή μετά τον πόλεμο βρήκε πολλούς συμπατριώτες μας σε πολύ άσχημη κατάσταση από πολλές απόψεις και είναι πάρα πολλοί αυτοί που κατέφυγαν σαν μια ελπίδα βοήθειας στον «Γνωμαγόρα», ο οποίος σχεδόν πάντοτε βοηθούσε.

Αναμουρλής Παν. Δημήτριος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο απογραφής Νισουρίων Αμερικής. Υπάρχει η ένδειξη, *Νικ. Σακελλαρίδης Νικειά*. Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή του Αρχιμανδρίτη Κ. Σαλουκάκη με ημερομηνία 13 Νοεμβρίου 1934 με την οποίαν κάνει γνωστό τον θάνατο του συζύγου της Ειρήνης Αναμουρλή λέγοντας ότι ο αποθανών άφησε 3 μικρά παιδιά και το πρώτο μάλιστα άλαλο και εισηγείται στον σύλλογο με ιδική του πρωτοβουλία, όπως βοηθήσει την οικογένεια αυτή, η οποία είναι η πλέον αναγκαιουμένη στο νησί.

Δεν είμεθα σε θέση να γνωρίζομε αν η Ειρήνη Αναμουρλή έχει κάποια συγγένεια με τον Δημήτριο Παν. Αναμουρλή. Εκείνο που γνωρίζομε είναι ότι η Ειρήνη Αναμουρλή είναι η Ειρήνη Ι. Πατρίκη (ανεψιά της Ειρήνης και της Ζωής Πατρίκη) που ευρίσκετο εκείνη την εποχή στη Ρόδο με τρία ορφανά.

Αντωνάς Νικόλαος. Ήλθε στην Αμερική στις 2 Νοεμβρίου 1920, 20 χρονών, άγαμος όνομα μητρός Άννα, αδελφός του Κωνσταντίνου. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Πατρίς με εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*.

Στις 2 Μαΐου 1921 υπάρχει είσοδος στην Ν.Υ. ατόμου με το ίδιο όνομα, ηλικίας 19 χρονών, άγαμος που αναχώρησε από τον Πειραιά με το καράβι Βασιλεύς Κωνσταντίνος, με εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας* και τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*.

Υποθέτομε ότι υπάρχει λάθος στην ηλικία και στην ημερομηνία εισόδου, και θεωρούμε ότι είναι το ίδιο άτομο. Εγγεγραμμένος στον «Γνωμαγόρα» το 1922 και μετά το 1943 και 1944.

Διεύθυνση διαμονής φαίνεται να ήταν 506 W. 134 Street. N.Y.C.

Στον ατομικό του φάκελο υπάρχει επιστολή από το United States Industrial Reformatory, (Σωφρονιστήριο), προς τον «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 14 Αυγούστου 1933 με την οποία ζητούνται πληροφορίες για τον Νικόλαο Αντωνά σχετικά με τον χαρακτήρα του για να μπορέσουν να επικοινωνήσουν μαζί του πιο εύκολα και να τον βοηθήσουν να επιστρέψει έξω στην κοινωνία υγιής. Ο

σύλλογος με επιστολή του στις 5 Σεπτεμβρίου 1933, δίδει τις ανάλογες βοηθητικές απαντήσεις.

Απεβίωσε στις 24 Αυγούστου το 1960 και ο σύλλογος τον τίμησε με την κατάθεση ανθέων στη σορό του.

Αντωνίου Γεώργιος (Antonion George). Ηλθε στην Αμερική στις 16 Μαΐου 1909 με αναχώρηση από το λιμάνι της *Havre* με το καράβι *Caroline*. 17 ετών, άγαμος, εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας, με τόπο τελευταίας διαμονής Vissiros (Νίσυρος) Turkey.

Στις 29 Μαΐου 1927 υπάρχει νέα άφιξη στη Αμερική ατόμου με το ίδιο όνομα, ηλικίας 35 ετών.

Πάντως σε μια βεβαίωση που εκδίδει ο «Γνωμαγόρας», αναφέρεται ότι ο Γεώργιος Αντωνίου εγεννήθη στη Νίσυρο και είναι ένα και το αυτό πρόσωπο με τον Γεώργιο Αθανασίου.

Ενεγράφη στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» το 1917. Το 1936 υπάρχει η ένδειξη ότι ευρίσκεται στη Νίσυρο και ξανά τον ευρίσκομε από το 1937 συνεχώς μέχρι και το 1950 ενώ ακολουθεί η σημείωση ότι απεβίωσε.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Απριλίου-Μαΐου 1937, ο Ηγούμενος της «Σπηλιανής» Κύριλλος Ρωμάνος, ευχαριστεί τον Γεώργιο Αθανασίου (Θωμά) δια την συμμετοχή του στην προσφορά των 97 δολαρίων προς *επισκευή των τοιχογραφιών των δύο Βυζαντινών ναϊδριών, Σιών και Ερμά*.

Στο ίδιο Δελτίο Σεπτεμβρίου 1937, ο «Γνωμαγόρας» τον ευχαριστεί για την *ανανέωση της συνδρομής του Δελτίου δια την κυρίαν του εις Νίσυρον*.

Με την από 20 Απριλίου 1945 επιστολήν του ευχαριστεί τον «Γνωμαγόρα» για την επιταγή των 90 δολαρίων που του έστειλε, λόγω κάποιου δυστηχήματος που είχε. Διεύθυνση διαμονής του ήταν 79 Audubon Ave. N.Y.C. Στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής ευρέθη το όνομα Γεώργιος Αθανασίου (το γένος Μαστραντώνη) με έτος θανάτου 1956.

Αντωνίου Δημήτριος. Ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική 9 Οκτωβρίου 1928, ετών 56, εθνικότητος, Ελληνικής, με τόπο γεννήσεως *Nissjaves* (υποθέτομε Νίσυρος) Τουρκία, που αναχώρησε από το λιμάνι Cherbourg, France με το καράβι *Olympic*.

Υπήρξε Ιδρυτικό μέλος του «Γνωμαγόρα» και ως εκ τούτου είναι φανερό ότι η πρώτη του άφιξη στην Αμερική ήταν πολύ ενωρίτερα. Στα Μητρώα του Γνωμαγόρα ευρίσκεται εγγεγραμμένος το 1921 με τελευταίο έτος εγγραφής το 1950 και με την ένδειξη ότι απεβίωσε στις 4 Ιουλίου 1950.

Υπηρέτησε τον σύλλογο από διάφορες επιτροπές και επίσης ως σύμβουλος του Δ.Σ. το 1937.

Ενυμφεύθη Ελληνίδα από την Σμύρνη, ονόματι Ελένη. Ο τόπος της διαμονής του απ' ό,τι φαίνεται ήταν πάντοτε η Νέα Υόρκη.

Στη «στήλη των Χαρακτήρων» του Δελτίου του «Γνωμαγόρα», Οκτωβρίου 1940, αναφέρονται τα εξής σχετικά με τον χαρακτήρα του: *Καλότατος, φιλήσυχος και ακραιφνής πατριώτης. Φίλεργος και εύχαρης χαρακτήρ.*

Ευτυχισμένος με την καλήν του σύντροφο. Μανιώδης πτηνοτρόφος. Το σπίτι του γεμάτο από κλουβιά με καναρίνια. Είναι διασκεδαστής και φιλόμουσος. Τακτικό μέλος του Γνωμαγόρα πάντοτε.

Με την από 18 Ιουνίου 1948, επιστολή του ο «Γνωμαγόρας» του στέλλει επιταγή 90.00 δολαρίων, λόγω ασθενείας του και διαμονής του στο Νοσοκομείο, σύμφωνα με το Καταστατικό της εποχής.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Αντωνίου Πολύδωρος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Το έκτο παιδί του Αντωνίου Αντωνίου και της Μαρίας Μηλά. Τα άλλα παιδιά της οικογενείας ήταν οι, Βασίλειος, Μενέλαος, Πανδώρα, Καλλιόπη, και τελευταίος ο Προκόπιος.

Ο Πολύδωρος ευρίσκεται το 1921 εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» μέχρι και το 1950 με την γνωστή αναστολή πριν το 1943. Υπηρέτησε τον «Γνωμαγόρα» από διάφορες θέσεις, όπως από την θέση του συμβούλου το 1924 και τη θέση του Ταμία τα έτη 1948, 1949 και 1950.

Ενυμφεύθη Ελληνίδα με καταγωγή εκ Φωκίων Σμύρνης της Μικράς Ασίας, ονόματι Γεωργία Asvestos η οποία εγεννήθη στη Μυτιλήνη στις 29 Μαΐου 1915 και ήλθε στην Αμερική το 1919-1920.

Απέκτησαν 2 τέκνα, τον Αντώνιο και τον Πολύδωρο Junior.

Ο Πατέρας Πολύδωρος απεβίωσε τον Μάρτιο του 1950, για τον θάνατο του οποίου υπάρχουν συλλυπητήριες επιστολές προς τον «Γνωμαγόρα» από τους δύο Νισυριακούς συλλόγους, την «Θερμιανή» και τον «Θεολόγο». Επίσης με μία συλλυπητήριο επιστολή του, ο «Γνωμαγόρας» με ημερομηνία 8 Απριλίου 1950 προς την σύζυγο του αποβιώσαντος, την Γεωργία, στέλλει επιταγή 150.00 δολαρίων σύμφωνα με το καταστατικό της εποχής. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Α. Γ. Υπήρξε ιδρυτικό μέλος του «Ομήρου» το 1907. Εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» το 1921 μέχρι και 1922, 1929 μέχρι και 1935 ενώ την περίοδο μετά το 1922 υπάρχει η ένδειξη ότι επέστρεψε στην Νίσυρο. Εις τον ατομικό του φάκελο που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει μία «α-

πόδειξη καταθέσεως χρηματικού ποσού» με ημερομηνία 3 Οκτωβρίου 1941, που λόγω του ενδιαφέροντός της την παρουσιάζομε σχεδόν ολόκληρη. «*Δια του παρόντος πιστοποιείται, ότι ο Γ. Α. καταθέτει σήμερα εις τα Ταμεία της ημετέρας Οργανώσεως το ποσόν των Τριακοσίων (300,00) Δολαρίων ως προίκα εις τον εν Νισύρω μέλλοντα γαμπρό του κ. Β. Π., όστις πρόκειται να έλθη εις γάμον μετά της θυγατρός του Α. Υποχρεούται δε ο Γνωμαγόρας να μετρήση το ποσόν τούτο εις τον εν Νέα Υόρκη παραμένοντα αντιπρόσωπον του κ. Β. Π. κ. Παναγιώτην Χατζηδημητρίου, όστις τυγχάνει θείος του, ΤΟΤΕ ΚΑΙ ΜΟΝΟΝ όταν ο κ. Παναγιώτης Χατζηδημητρίου παρουσιάση εις τα ημέτερα γραφεία σχετικόν πιστοποιητικόν γάμου της εν Νισύρω εκκλησίας, δηλούντος την στέψιν του ανεψιού του κ. Β. Π. μετά της θυγατρός του κ. Γ. Α.. Άνευ του ενδεικτικού τούτου, δεν δύναται ο Μεσάζων Γνωμαγόρας να μετρήση το άνωθι ποσόν εις οιονδήποτε των ενδιαφερομένων. Μένει δε το ποσόν τούτο εις τα γραφεία της Οργανώσεως, άποκον. Εν η περιπτώσει ο μεταξύ των δύο προαναφερομένων προσώπων γάμος δεν λάβη χώραν, κατόπιν διαλύσεως των αρραβώνων των, ο Γνωμαγόρας υποχρεούται να επιστρέψη το ποσόν των Τριακοσίων (300,00) Δολαρίων εις τον κάτοχον αυτών κ. Γ. Α.*

Η παρούσα χρηματική απόδειξις, αναγνωσθείσα προ των προσυπογεγραμμένων και ούσα παραδεκτέα παρά πάντων, υπογράφεται παρά των δύο μερίδων ως και των αντιπροσώπων του «Γνωμαγόρα».

Έπονται οι υπογραφές του Προέδρου του συλλόγου Οδυσσέα Α. Γεωργάκη, του Γραμματέα του συλλόγου Γιάννη Δ. Οικονομίδη, του πενθερού Γ. Α. και του πληρεξουσίου του κ. Β.Π., Παναγιώτη Χατζηδημητρίου.

Στη «στήλη των Χαρακτήρων» του Δελτίου του «Γνωμαγόρα», Οκτωβρίου 1940, αναφέρονται τα εξής σχετικά με τον χαρακτήρα του: *Φιλήσυχος, εργατικός οικονόμος και καλός οικογενειάρχης, που για την οικογένειά του μένει ξενητευμένος όλα του τα χρόνια στην Αμερική. Η τακτική στη ζωή του είναι υποδειγματική. Τακτικό μέλος του Γνωμαγόρα πάντοτε. Σ' όλους τους πατριωτικούς σκοπούς μας πρόθυμος. Είναι ο εκλεκτός εκείνος τύπος ξενητευμένου Νισυρίου, που παραμένει πιστός σ' όλα τα πατριωτικά μας ήθη και έθιμα.*

Βαπορίδης Ανδρέας. Έρχεται στην Αμερική στις 24 Αυγούστου 1915 σε ηλικία 38 χρόνων, έγγαμος με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το Βασιλεύς Κωνσταντίνος. Εθνικότητα: Ιταλός Έλληνας. Τελευταίος τόπος διαμονής: Νίσυρος Τουρκία.

Υποπτευόμεθα ότι ίσως είναι ο πατέρας του γνωστού μας Δημητρώ Παπορίδη, ο οποίος υπογράφει μια του επιστολή προς τον «Γνωμαγόρα» ως Δημήτριος Ανδρέα Βαπορίδης.

Δεν έχουμε βρει τίποτε στοιχεία δικά του εδώ στην Αμερική, υπάρχει όμως φάκελος της οικογενείας Βαπορίδη στο «Γνωμαγόρα» από τον οποίο παίρνουμε τα ακόλουθα:

Με μια πολύ συγκινητική επιστολή του με ημερομηνία 31 Αυγούστου του 1949, ο υιός του Δημήτριος ζητά την οικονομική βοήθεια του συλλόγου για να συντηρηθεί αυτός και η οικογένειά του, μετά από εγχείρηση έλκους στομάχου, που τον άφησε ανίκανο για δουλειά για ένα μεγάλο διάστημα.

Υπάρχει μια άλλη επιστολή της μητέρας του Δημητρώ, με ημερομηνία 15 Μαΐου 1952 με την οποία ζητά οικονομική βοήθεια γιατί έχει παρουσιασθεί κήλη στον Δημητρώ από τις βαριές δουλειές που αναγκάζεται να κάμνει και οι γιατροί του απαγόρευαν την εργασία και του σύστησαν ότι είναι άμεση ανάγκη για εγχείρηση.

Με μια απαντητική επιστολή του «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 9 Δεκεμβρίου 1987 σε παράκληση της αδελφής του Δημητρώ Ερεφίλης, όπως της βοηθήσει ο σύλλογος να φτιάξει το δώμα του σπιτιού της που έχει γίνει τρεχτό, όπως λέγει, ο σύλλογος της στέλλει δύο επιταγές, μία 500.00 δολαρίων και ετέραν 125 δολαρίων.

Β. Γ. Εισέρχεται στην Αμερική στις 20 Ιανουαρίου του 1921 σε ηλικία 17 χρόνων, άγαμος. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* με εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. Από τα υπάρχοντα στοιχεία, φαίνεται ότι είναι γιος του Β. Δ.

Με την από 30 Ιανουαρίου 1921 επιστολή του στον σύλλογο «Γνωμαγόρα», παρακαλεί να του δοθεί ένα δάνειο μέχρι 15 δολάρια για ανάγκες του, μέχρις ότου μπορέσει και εντοπίσει τον αδελφό του Ιωάννη που ελπίζει να του βοηθήσει για να βρει δουλειά. Ο σύλλογος τον βοηθά αμέσως, την επομένη, 31 Ιανουαρίου 1921. Επανέρχεται στις 21 Φεβρουαρίου 1921 και ζητά άλλα 20 δολάρια για να πληρώσει την κάμαρα που μένει και να ανταπεξέλθει στα καθημερινά του έξοδα διατροφής προτού πεθάνει μέσα στους δρόμους, όπως λέγει. Ο σύλλογος του απαντά ότι αδυνατεί να τον βοηθήσει για δεύτερη φορά και του συνιστά να αποταθεί στ' αδελφία του και στους συγγενείς του να του βοηθήσουν να βρει μια δουλειά.

Εκτός των ανωτέρω, στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει έγγραφο που υπογράφει στις 25 Σεπτεμβρίου 1924, και παραδέχεται ότι έλαβε από τον σύλλογο οικονομική βοήθεια 15 δολαρίων και υπόσχεται να τα επιστρέψει. Δεν φαίνεται καθαρά αν είναι η αρχική βοήθεια που του εδόθη η κάποια καινούργια.

Ακολουθεί αλληλογραφία του συλλόγου που προσπαθεί να εισπράξει το δάνειο των 15 δολαρίων χωρίς να φαίνεται το αποτέλεσμα. Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Φεβρουαρίου 1933, ο σύλλογος ενδιαφέρεται να εύρη την διεύθυνση του Γ.Δ.Μ. Επίσης στο «Δελτίο» Ιανουαρίου 1936 υπάρχει αγγελία με την οποίαν ζητείται η διεύθυνση κατοικίας των Μιλτιάδη Μενελάου και Β.Δ.

Βουτσάς Παναγιώτης. 1916 Μαΐου 13. Αναχώρηση από το λιμάνι *Napoli* με το καράβι *Duca d'Aosta* με εθνικότητα Ιταλία, Έλληνας και με τελευταίο τόπο διαμονής: *Niseros*. 18 χρόνων άγαμος.

Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομα *Voutsas Ev. Peter* γραμμένος στον σύλλογο από το 1923 μέχρι και το 1937, ενώ φαίνεται ότι επεσκέφθη τη Νίσυρο 9 μήνες το 1930.

Με την ένδειξη ότι υπήρχε αναστολή μέχρι το 1943, τον ξαναβρίσκομε γραμμένο το 1943.

Στις σημειώσεις του άτυχου Δημοσθένη Παναγιώτου που πνίγηκε στις 20 Απριλίου 1937, ευρέθη ένα υπόλοιπο χρέους από τον Παναγιώτη Βουτσά, 50 δολαρίων.

Ο Δήμαρχος Μανδρακίου, παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να μεσολαβήσει ούτως ώστε να πληρωθεί το χρέος στην αδελφή του Δημοσθένη που έχει μεγάλη ανάγκη.

Ο σύλλογος με την από 16 Αυγούστου 1948 επιστολή του μεταφέρει προς τον Παναγιώτη Βουτσά την έκκληση για να πληρώσει το χρέος του.

Από το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιουλίου 1932, φαίνεται ότι διατηρούσε Γραφείο αγοροπωλησιών ακινήτων και επιχειρήσεων στην Νέα Υόρκη στην διεύθυνση 259 West στους 42 δρόμους.

Από την *Mary Ann Phillips*, κόρη του Ιωάννη Γ. Πληθίδη και εγγονή του Γεωργίου Πλήθου, παίρνομε τις κάτωθι πληροφορίες:

Ο *Peter Vochis* (Παναγιώτης Βουτσάς) εγεννήθη στη Νίσυρο το 1897.

Ευρίσκετο εγκατεστημένος στο *Newport News* της *Virginia* και ήταν ιδιοκτήτης εστιατορίου στη κεντρική περιοχή της πόλης. Δεν έκανε ποτέ οικογένεια, όμως είχε πολλούς φίλους και συντρόφους επιχειρηματίες. Ενδιαφερότο με τα πολιτικά και ήταν ενεργό και δραστήριο μέλος της ελληνικής κοινότητας του *Newport News* της *Virginia*.

Όταν απέθανε τον Δεκέμβριο του 1957, το διαμέρισμά του ευρέθη γεμάτο με Χριστουγεννιάτικα δώρα για φίλους και τις οικογένειές τους, συμπεριλαμβανομένης και της βαπτιστικής του *Christine*, της κόρης του Ιωάννη Γ. Πληθίδη.

Βερδελής Δημήτριος. Εισήλθε στην Αμερική στις 7 Ιανουαρίου 1909, 12 χρόνων άγαμος.

Αναχώρησε από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura*. Εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας.

Στα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναφέρεται όνομα μητρός *Ελένη* και τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*.

Με την από 10/23 Απριλίου 1922 επιστολή της, η Ελένη χήρα Μ. Μπερδελλή, παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να επιδώσει την εσώκλειστη επιστολή στον υιό της Δημήτριο.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Ιανουαρίου 1933 διαβάζουμε ότι *ζητούνται αι διευθύνσεις των κ. κ. Δημητρίου Μ. Βερδελή και Εμμ. Ν. Κούλελη δι' αφορώσαν υπόθεσίν των εν τη πατρίδι.*

Στο επόμενο τεύχος του Δελτίου, Φεβρουαρίου 1933, ανακοινώνεται ότι ευρέθη η διεύθυνση του Δημ. Μ. Βερδελλή, η οποία είναι Mr. D. M. Berdelis Times Square Hotel c/o Restaurant, N.Y.

Υπάρχει η από 11 Οκτωβρίου 1945 επιστολή του Νικολάου Μ. Βερδελλή, επιμελητού Αρχαιοτήτων Μουσείου Ακροπόλεως, την οποίαν διαβιβάζει στο «Κέντρο» το τμήμα «Γνωμαγόρα» Αθηνών και με την οποίαν παρακαλεί τον σύλλογο να ψάξει να βρει τον αδελφό του Δημήτριο τον οποίον έχουν χαμένο και να τον πείσει να επικοινωνήσει μαζί του με ένα γράμμα.

Υπάρχει απαντητική επιστολή με ημερομηνία 11 Νοεμβρίου 1945 με την οποίαν γνωρίζει στον Νικόλαο Βερδελλή, ότι ο αδελφός του Δημήτριος ευρέθη, είναι καλά και υπεσχέθη ότι θα επικοινωνήσει μαζί του.

Υπάρχει και δεύτερη επιστολή του Νικολάου με ημερομηνία 13 Δεκεμβρίου 1945 που ευχαριστεί τον «Γνωμαγόρα» για την φροντίδα που επέδειξε στον εντοπισμό του αδελφού του.

Ο «Γνωμαγόρας» με την από 3 Φεβρουαρίου 1946 επιστολή του απαντώντας στην προηγούμενη του Νικολάου, αφού πιστεύει ότι ο Δημήτριος θα του έχει ήδη γράψει, του λέγει ότι *είναι λυπηρόν που ο αδελφός σας, πολύ σπανίως συναντάται με πατριώτας, όσοι όμως από τους ιδικούς μας τον βλέπουν από κάποτε τον ξεύρουν ως ένα καλοήθη και εργατικόν άνθρωπο κλπ».*

Β. Δ. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Μέλος του «Γνωμαγόρα», σύμφωνα με το «Δελτίο».

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Σεπτεμβρίου 1936 αναφέρεται ότι *την 26ην Σεπτεμβρίου ανεχώρησεν δια Νίσυρον ο αδελφός μας Δ. Β., ενώ τον βρίσκομε να επιστρέφει πίσω στην Αμερική στις 12 Ιανουαρίου του 1938 με το ατμόπλοιο «Κόντε Ντι Σαβόια».*

Ευρίσκεται στο βιβλίο αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Με την από 28ην Ιανουαρίου 1944 επιστολήν του από την Μέση Ανατολή όπου ευρέθη ως πρόσφυγας ο Χ.Β. και από το Greek Unit R.A.F/ M.E.F, αφού ευχαριστεί τον «Γνωμαγόρα» για το δώρο που έλαβε, παρακαλεί να του στείλουν τη διεύθυνση του πατέρα του Δ.Β.

Με την από 4 Μαρτίου 1944 επιστολή του ο «Γνωμαγόρας» του γνωρίζει ό-

τι ο πατέρας του ειδοποιήθηκε και του έστειλε 100 δολάρια.

Με την από 27 Απριλίου 1948 ευχαριστήρια επιστολή του ο Ι.Δ.Β. για τα συλλυπητήρια που έστειλε ο «Γνωμαγόρας» στη μητέρα του για τον θάνατο του πατέρα του, αναφέρει στο «Γνωμαγόρα» ότι ελήφθη επίσης επιστολή από τον Ιωάννη Μ. Παπάτσο που τους λέγει ότι ευρέθησαν εις την τσέπη του αποθανόντος πατρός του 300 – 400 δολάρια, 2 δακτυλίδια, διάφορα άλλα χρυσαφικά εις τα ρούχα του και τους συμβουλεύει να αποταθούν στον Κωνσταντίνο Φραντζή (Άπλυτον) ο οποίος γνωρίζει περισσότερα, διότι εκείνος τον κήδευσε. Επειδή έγραψαν στον Κ. Φραντζή και εκείνος τους αγνόησε τελείως και δεν τους απήντησε, παρακαλεί το σύλλογο να φροντίσει ούτως ώστε όλα που άφησε πίσω ο πατέρας του να πάνε στα χέρια τους.

Ο Σύλλογος στην απαντητική του επιστολή αναφέρει ότι ο Ιωάννης Μ. Παπάτσος που ρωτήθηκε λέγει ότι δεν γνωρίζει τίποτε σχετικά με αυτά που αναφέρει στην επιστολή του. Κατόπιν εξετάσεως διαφόρων συμπατριωτών, εξακριβώθηκε ότι ο πατέρας του είχε μόνο 300 δολάρια στη τράπεζα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για την ταφή και για άλλα έξοδα και μάλιστα δεν ήταν αρκετά και ο Κωνσταντίνος Φραντζής πλήρωσε την εκκλησία. Συνεχίζων προσθέτει ότι ο Κ. Φραντζής φάνηκε καλός πατριώτης και φρόντισε δια την ταφή και άλλα εκκρεμή θέματα του μακαρίτη.

Από επόμενες επιστολές των αδελφών Β., Ι. και Χ., μαθαίνουμε ότι ενήργησαν μέσω του Ελληνικού Προξενείου για να εξακριβώσουν αν ο πατέρας των άφησε κάποια περιουσία. Υπάρχει επιστολή του δικηγόρου του Ελληνικού Προξενείου αλλά και η από 28 Μαρτίου 1949 επιστολή του Προξένου της Ελλάδος κ. Ιωάννου Δ. Καλλέργη με την οποίαν κάνει γνωστό στο Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος, ότι κατόπιν ερεύνης ο αποθανών Δ. Β. δεν κατέλειπε περιουσίαν τινά προς εκκαθάριση, ούτε διαθήκη.

Με ετέρα επιστολή του ο Ι. Β. επανέρχεται και αφού γνωρίζει στο σύλλογο ότι έγιναν ενήμεροι για την μη ύπαρξη διαθήκης και περιουσιακών στοιχείων του πατέρα τους, παρακαλεί όπως τον βοηθήσει ο σύλλογος και του δώσει οδηγίες για το πώς πρέπει να ενεργήσει ούτως ώστε να διεκδικήσει την κοινωνική ασφάλεια από την Κυβέρνηση της Αμερικής.

Δεν έχει βρεθεί συνέχεια στην τελευταία επιστολή του Ι.Β.

Γεωργάκης Ν. Γεώργιος. Ήλθε στην Αμερική στις 29 Μαΐου 1915 με αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Βασιλεύς Κωνσταντίνος*. Εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας 19 χρόνων, άγαμος*. Όνομα πατρός Νικόλαος. Τελευταίος τόπος διαμονής *Ιταλία Νίσουρος (Nissione)*.

Στις 11 Οκτωβρίου 1932 υπάρχει δεύτερη είσοδος του στην Αμερική συνοδευόμενος τη σύζυγό του Ευτέρπη με καταγωγή από την Πέργαμο της Μικράς Ασίας και με αναχώρηση από το Southampton England. Ήταν αδελφός του Γιάκουμου του Γεωργάκη και υπήρξε φωτογράφος το επάγγελμα.

Με την από 19 Δεκεμβρίου 1945, πρόσκληση η «Επιτροπή Περιθάλψεως Γνωμαγόρα», καλεί συγκέντρωση στο φωτογραφείο ΑΚΡΟΠΟΛΙΣ του Γεωργίου Ν. Γεωργάκη προς συζήτηση του θέματος της Περιθάλψης των απόρων του Δήμου Μανδρακίου.

Απεβίωσε τον Απρίλιο του 1950. Με την από 27 Απριλίου 1950 επιστολήν του ο σύλλογος προς την σύζυγο του κ. Ευτέρπη και τον ιατρό υιόν του Νικόλαον, εκφράζει τα συλλυπητήρια του για την απώλεια του συζύγου και πατέρα και εσωκλείει επιταγή εξ 150.00 δολαρίων προς τους κληρονόμους του αποβιώσαντος σύμφωνα με το Καταστατικό του.

Η κ. Ευτέρπη Γεωργάκη και ο υιός Νικόλαος, ευχαριστούν τον «Γνωμαγόρα» με την από 2 Μαΐου 1950 επιστολήν τους και εσωκλείουν 50.00 δολλ. τα οποία παρακαλούν να δώσουν προς τον γυναικείο σύλλογο «Χαραυγή» δια βοηθήματα ορφανών και απόρων της Νισύρου.

Η Ευτέρπη Γεωργάκη υπήρξε τακτικό μέλος του συλλόγου «Χαραυγή», τον οποίον υπηρέτησε από διάφορες θέσεις καθώς επίσης και από τη θέση της Προέδρου.

Το όνομά της υπάρχει στο Λεύκωμα των Νισυριακών Συλλόγων (Nisyrian Societies) του 1938 να κατέχει τη θέση της Συμβούλου στο σύλλογο «Χαραυγή».

Με την από 3 Ιουλίου 1970 επιστολήν του ο σύλλογος ευχαριστεί την κ. Ευτέρπη Γεωργάκη για την εξ 100.00 δολαρίων δωρεάν της εις μνήμην του συζύγου της, προς βοήθεια της μεγάλης δαπάνης τελειοποίησης της λέσχης και των γραφείων του νεοαποκτηθέντος κτιρίου. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε Τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Γεωργάκης Ιωάννης του Νικολάου. Ήλθε στην Αμερική στις 14 Φεβρουαρίου 1949, μη γνωρίζοντας ποιος από τους συγγενείς του, τού έκανε την πρόσκληση.

Στα μητρώα του «Γνωμαγόρα» φαίνεται γραμμένος από τον Ιανουάριο του 1950 μέχρι και τον Ιούνιο του ιδίου έτους. Δυστυχώς ο Γιάννης αρρώστησε ψυχικά και διανοητικά και κλείστηκε σε ειδική κλινική.

Επειδή ο σύλλογος «Γνωμαγόρας» ενδιαφέρθηκε και προσπάθησε να τον βοηθήσει, υπάρχει μία επιστολή του δικηγόρου Steven S. Scoras προς τον σύλλογο με ημερομηνία 23 Ιανουαρίου 1953, λέγοντας ότι παρευρέθη σε ακρόαση μαζί με τον κ. Ιωάννη Παπάσο και τον κ. Δημήτριο Παρασάκη (σύζυγο της Πόπης Χατζηδημητρίου, κουνιάδας του Οδυσσέως Γεωργάκη) σχετικά με την κατάσταση του Ιωάννου Γεωργάκη, για τον οποίον η επιτροπή που τον εξέτασε απεφάνθη ότι πάσχει από «dementia praecox, mixed type».

Στην επιστολή αυτή αναφέρει τον τρόπο των ενεργειών του προσπαθώντας να αποδείξει ότι η ασθένεια παρουσιάστηκε στον Γιάννη από αιτίες που ακο-

λούθησαν την είσοδό του στην Αμερική. Αν αυτό γινόταν κατορθωτό, τότε ήταν δυνατόν να αποφύγουν την αποπομπή του από την Αμερική και επίσης την υποχρέωση να πληρωθούν τα χρήματα που οφείλονται στην Πολιτεία της Νέας Υόρκης για την θεραπεία του. Ελπίζει η προσπάθειά του να επιτύχει, διαφορετικά του φαίνεται αδύνατο να αποφευχθεί η αποπομπή του από την Αμερική. Εσωκλείστως είχε και τον λογαριασμό του 100 δολαρίων που χρέωνε τον σύλλογο για την συμμετοχή του στην παραπάνω ακρόαση, προσθέτοντας ότι σε περίπτωση που χρειασθεί να γίνει ένσταση, αυτό θα στοιχίσει ακόμη άλλα 150 δολάρια. Τελειώνοντας την επιστολή του συνιστά όπως ο σύλλογος εύρει αμέσως ένα καλό ψυχίατρο που να αναλάβει τον ασθενή.

Στον ειδικό φάκελό του, υπάρχει άλλη μία επιστολή του αδελφού του Γιάννη από τη Νίσυρο, του Γεωργίου Γεωργάκη, που παρακαλεί το σύλλογο να δώσει μία εσώκλειστη επιστολή στο θείο του τον Κωνσταντίνο Πετρούτσο, που μέχρι τότε τον είχαν χαμένο. Μία δεύτερη επιστολή με ημερομηνία 30-12-1952 από τον πατέρα των αδελφών Γιάννη και Γιώργη, τον Νικόλαο Γεωργάκη από τη Νίσυρο, που με οδύνη κάνει γνωστή στο Σύλλογο την θέση του ύστερα από τις φοβερές ασθένειες των δύο του παιδιών (ο Γεώργιος είχε προσβληθεί από φυματίωση) και παρακαλεί όπως κληθούν οι συγγενείς του οι Γεωργάκηδες και τον βοηθήσουν οικονομικά διότι αδυνατεί να εξασφαλίσει ακόμη και το ψωμί της οικογενείας του, όπως λέγει.

Γεωργαλής Ν. Γεώργιος. *18 χρόνων Έγγαμος.* Τελευταίος τόπος διαμονής *Turkey nissieos.*

Σύζυγος της Μαρίας Μαυρουδή (κόρης του Γεωργίου Μαυρουδή του χρυσού στη Νίσυρο).

Με την από 21 Μαρτίου 1916 επιστολήν του ο ιατρός Σ. Δαδάκης δηλώνει ότι έλαβε παρά του Γεωργίου Σκανδάλιου, Ταμία του Συλλόγου των Νισουρίων ο «Γνωμαγόρας» δολάρια 14 δια την ιατρικήν υπηρεσίαν του, στους Ιωάννην Σμαράγδαν (6 επισκέψεις), Γεώργιον Καλαμπαλίκην (3 επισκέψεις), Απόστολον Καραβάκην (δύο επισκέψεις), Γεώργιον Γεωργαλή (μία επίσκεψη) και Μιχαήλ Σακλαρίδη (δύο επισκέψεις).

Είς τον ατομικό του φάκελο υπάρχει το από 28 Οκτωβρίου 1920 έγγραφο υπογεγραμμένο από τον ίδιο που δηλώνει ότι παραδέχεται και υποχρεούται να πληρώσει το δάνειο των 200.00 δολαρίων που εδόθη στον αδελφό του Ιωάννη.

Με την από 20 Ιανουαρίου 1922, ο «Γνωμαγόρας» Αθηνών ζητά πληροφορίες για τον Χρήστο Χατζηχρήστου, γνωστό και ως Christ Harris, ο οποίος ήταν ανεψιός του Παναγιώτη Χατζηστεφάνου από τα Μούγλα. Στην επιστολή αναφέρεται να αποταθεί ο σύλλογος στον Γεώργιο Γεωργαλή, σε περίπτωση που δεν μπορέσουν να τον εντοπίσουν. Ο σύλλογος απαντά ότι όπως πληροφορήθηκε από πολλούς αλλά και από τον ίδιο, ο Christ Harris εργάζεται και χαιρεί άκρας υγείας.

Υπάρχει μεγάλη αλληλογραφία, από την οποία προκύπτει ότι ανταπεκρίνεται απλόχερα σε κάθε έκκληση του συλλόγου.

Με την υπό ημερομηνία 9 Ιουνίου 1932 επιστολή του ο Γεώργιος Ν. Γεωργαλής ζητά από τον «Γνωμαγόρα» την διεύθυνση του Εμμανουήλ Διακωντώνη, ή Μανωλιού την οποίαν ο σύλλογος ευχαρίστως του αποστέλλει. Υπάρχουν δύο άλλες επιστολές, χωρίς ημερομηνία, από την Καλλιόπη Ανδρέα Περούλιδου.

Στην μία παρακαλεί τον σύλλογο να ψάξει να βρει τον ανεψιό της τον Μανώλη τον οποίον έχουν χαμένο για πολλά χρόνια και να του δώσει την εσώκλειστη επιστολή και στην άλλη παρακαλεί πάλι τον σύλλογο να δώσει την εσώκλειστη επιστολή στον Γεώργιο Αργυρού Γεωργαλή, που μένει στο Κλήβελαντ του Οχάιο.

Με την από 5 Αυγούστου 1939 επιστολή του ο «Γνωμαγόρας» ζητά πληροφορίες για την οικονομική κατάσταση που άφησε ο προσφάτως αποθανών Ιωάννης Καμαρινός, εκτελώντας επιθυμία της μητέρας του από την Νίσυρο, όπως φροντίσει και την ενημερώσει. Στην από 9 Αυγούστου 1939 απαντητική επιστολή του ο Γεώργιος Γεωργαλής λέγει ότι όπως έγραψε και στην πατρίδα, ο Ιωάννης Καμαρινός απέθανε πάμπτωχος τα δε έξοδα της κηδείας του τα ανέλαβαν οι πατριώτες και φίλοι δι' εράνου.

Georgali Giovanni (Γεωργαλής Ν. Ιωάννης). 1920 Οκτωβρίου 11. Αναχώρηση από την Havre με το καράβι La Lorraine, με εθνικότητα Ιταλική και τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος Ιταλία, ηλικίας 23 ετών, άγαμος.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναφέρουν ως στενό του συγγενή στη Νίσυρο τον θείο του Γεώργιο Καλαπαλίκη και ότι ερχόταν προς συνάντηση του αδελφού του Γεωργίου Γεωργαλή που διέμενε 2018 55 St. Cleveland Ohio. Τον ευρίσκομε στα αρχεία του «Γνωμαγόρα» με το όνομά του στο Μητρώο των μελών από το 1928 μέχρι και το 1944 με την ένδειξη ότι υπήρχε αναστολή των συνδρομών από το 1937 μέχρι και το 1942.

Με την από 18 Σεπτεμβρίου 1920 επιστολή του προς τον Πρόεδρο του «Γνωμαγόρα» από την Χάβρη της Γαλλίας, εκφράζει την *αιώνιον ευγνωμοσύνη* του, όπως λέγει, δια την μεγάλη εξυπηρέτηση που του έκαμαν με την αποστολή των 200.00 δολαρίων για την κάλυψη των εξόδων ταξιδιού του προς την Αμερική ενώ με την από 24 του ιδίου μηνός, του γνωρίζει την αναχώρησή του μέσω Καναδά την 2αν Οκτωβρίου με το «Λορέν». Το ως άνω ποσό εδόθη ως δάνειο για το οποίο υπέγραψε ως υπεύθυνος ο αδελφός του Γεώργιος που διέμενε στο Κλήβελαντ του Οχάιο και το οποίο εξεπληρώθη με τους αναλογούντες τόκους του μετά από αρκετά χρόνια.

Με μια επιστολή του προς τον «Γνωμαγόρα», στέλλει την συνδρομή του «Δελτίου» για τους γαμπρούς του Γεώργιο Αναγνωστόπουλο (Έγες) και Ανδρέα Πριινό.

Με μια άλλη επιστολή του, χωρίς ημερομηνία, ζητά από τον «Γνωμαγόρα»

να του στείλει την διεύθυνση της Άννας του Καπίτη που ευρίσκετο στην Κύπρο την οποίαν διεύθυνση ο σύλλογος του έστειλε με την από 25 Μαρτίου 1944 επιστολή του. Με τηλεγράφημά του προς τον «Γνωμαγόρα» το 1944 αναγγέλλει τον θάνατο του Στρατού Καρβαΐνη και παρακαλεί να το γνωρίσει στον Gust Barrionis.

Γιαννακός Βασίλειος. Άφιξη στην Αμερική 1906 Ιουνίου 2. 20 χρόνων, άγαμος, εθνικότητα Τουρκία Έλληνας.

Αναχώρησαν με το καράβι *La Lorraine* από το λιμάνι *Le Havre* με τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος.

Στον φάκελο της οικογενείας, υπάρχει Δωρητήριο που συνετάχθη από τον σύλλογο τον Ιούνιο του 1964, με το οποίο η Μαρία Β. Γιαννακού, το γένος Ρουσέπτου δωρίζει οικία εις την τοποθεσία Πιαούλι σε συγγενή της στη Νίσυρο.

Γιαννίδης Jean. Άφιξη ΗΠΑ 1907 Ιουνίου 18. Αναχώρηση από τον Πειραιά (*Piree*) με το καράβι *Gallia* και με εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας και τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος. 33 χρόνων, έγγαμος. Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναφέρουν ότι ερχόταν προς αντάμωση του εξαδέλφου του Κωνσταντίνου Κόκκινου.

Ο Κώστας Οδ. Σακελλαρίδης στο βιβλίο της γενεαλογικής πορείας της οικογενείας του, αναφέρεται στον Ιωάννη Δημητρίου Γιαννίδη. Μας λέγει ότι μετά την Κωνσταντινούπολη όπου είχε πάει όταν ήταν 10 χρόνων και μετά τον Σουλνά της Ρουμανίας όπου επήγε στην ηλικία των 15 χρόνων, γύρισε στην Ελλάδα και αργότερα γύρω στο 1905-6, έφυγε για την Αμερική.

Υποθέτομε ότι ίσως είναι αυτό εδώ το άτομο, που αντί να γραφεί John (Ιωάννης), εγράφη Jean, από λάθος.

Στην Αμερική έμεινε μόνο δύο χρόνια. Γύρισε στον Πειραιά και ανοίγει το Ξενοδοχείο «Γαλλία» το οποίο γίνεται ο τόπος πρώτης διαμονής και συνάντησης όλων των Νισυρίων που έφθαναν στην Αθήνα και στον Πειραιά. Στον φάκελο της οικογενείας Γιαννίδη που υπάρχει στο Αρχείο του «Γνωμαγόρα», περιέχεται και η από 22 Απριλίου 1932 επιστολή του Ιωάννου Δ. Γιαννίδη προς τον σύλλογο, απόσπασμα της οποίας έχει ως εξής: *Επειδή ως γνωστόν οι επιστρέφοντες εις Ελλάδα πατριώται και διάφοροι φίλοι σας διέρχονται συνήθως εκ του Πειραιώς και διαμένουν εις διάφορα ξενοδοχεία άσχετα με πατριώτας μας, έχω την τιμή να απευθύνω υμίν την παρούσαν μου δια να παρακαλέσω υμάς όπως θελήσητε να δίδετε την σύστασιν του ξενοδοχείου μου «Η ΓΑΛΛΙΑ» εις τους διαφόρους πατριώτας και φίλους σας, τους κατευθυνομένους εις τας πατρίδας των μέσω του Πειραιώς.*

Αφού αναφέρεται στην εξαιρετική κατάσταση και θέση του ξενοδοχείου και στην παρεχόμενη εξυπηρέτηση, συνεχίζει λέγοντας, *Δέον να σημειώσητε ότι*

δια τους αφικνουμένους εις το ξενοδοχείον μου πελάτας τη συστάσει υμών, θέλω παραχωρώ το 1/4 των εισπράξεων μου επί του λ/σμού των, υπέρ ενισχύσεως του Νισυριακού Δελτίου. Προς τον σκοπόν τούτον παρακαλώ όπως αι κάρται με τας οποίας θα εφοδιάζητε τους ταξειδιώτας, να σφραγίζονται δια της σφραγίδος του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» κλπ.

Βέβαια ο «Γνωμαγόρας» αποδέχεται με χαρά την πρόταση του κ. Γιαννίδη και μάλιστα εκτός από παραινετικές επιστολές που έστειλε στα μέλη του, δημοσίευσε και στο «Δελτίο» σχετική αγγελία.

Εν τω μεταξύ έφερε την οικογένειά του από την Νίσυρο στον Πειραιά και συνέβαλε πολύ στη μόρφωση και στην επαγγελματική σταδιοδρομία των παιδιών του, της Ανθούλας, του Δημητρίου, του Νικολάου του Κωνσταντίνου, του Αρμόδιου και του Σταύρου.

Γιαννιός Ι. Νικόλαος (ο Κολής). Άφιξη ΗΠΑ 1909 Ιουνίου 15. Εγεννήθη στις 3 Οκτωβρίου 1894 στη Νίσυρο και απέθανε στις 19 Ιανουαρίου 1981 στο Morongo Valley, Ca.

Με την από 25 Ιανουαρίου 1922 επιστολή τους οι Ιάκωβος Χατζηδημητρίου και Νίκος Γιανιός, παρακαλούν τον «Γνωμαγόρα», όπως εξαργυρώσει τις 400 ομολογίες που έδωσε ο Νίκος Γιανιός προς τον Β. Σ. για να κατατεθώσι ως εγγύηση της θυγατρός του εις το τμήμα Μεταναστεύσεως της Βοστώνης και αφεθεί ελευθέρα η έξοδος της εις την Αμερική. Συνεχίζοντας στην επιστολή, ζητούν να κρατήσει ο σύλλογος τις ομολογίες και να τους σταλούν τα χρήματα επειδή τα χρειάζονται λόγω του ότι πρόκειται σύντομα να αρχίσουν κάποιαν επιχείρηση και ο Β. Σ. αδυνατεί να επιστρέψει το εν λόγω ποσόν. Μάλιστα δέχονται \$ 375 δολάρια αντί 400 για να τους γίνει η ευκολία.

Διακαντώνης Γεώργιος. Ήλθε στην Αμερική στις 13 Οκτωβρίου 1940, σε ηλικία 23 χρόνων. Εθνικότητα Ιταλός. Τόπος γεννήσεως *Ιταλία, Νίσυρος*, με αναχώρηση από την *Λισσαβώνα της Πορτογαλίας*, με το *Νέα Ελλάς*. Υπηρέτησε τον «Γνωμαγόρα» από τη θέση του Συμβούλου το 1945 και του Προέδρου το 1948.

Υπάρχει μία επιστολή του προς τον «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 9 Οκτωβρίου 1954 με την οποίαν γνωρίζει προς τον Σύλλογο, ότι ο ίδιος και τ' αδέρφια του πλήρωσαν τα έξοδα της κηδείας του θείου τους Γ. Χ., ο οποίος ετύγχανε άπορος, και καλούσε τον Σύλλογο να δώσει σε αυτούς το επίδομα θανάτου που ορίζει το καταστατικό. Υπάρχει απαντητική επιστολή του συλλόγου προς αυτόν, με την οποίαν του γνωρίζει ότι δυστυχώς δεν δικαιούται επίδομα θανάτου, διότι ο θείος του δεν ήταν τακτοποιημένος με τις συνδρομές του προς τον σύλλογο, και σύμφωνα με το καταστατικό, μέλος καθυστερούν επί 6 μήνες τας συνδρομάς του, στερείται της χορηγίας θανάτου. Την ιδίαν απάντηση έδωσε προς το City of New York Department of Welfare (Δή-

μος Ν.Υ. υπηρεσία κοινωνικής Πρόνοιας), που όπως φαίνεται τον συντηρούσε, το οποίο ενημερωμένο για τον όρο του Καταστατικού του συλλόγου, και για το γεγονός ότι ο θανάτων υπήρξε μέλος του, εξήτησε την χορηγία θανάτου σύμφωνα με τους Νόμους της Πολιτείας.

Εμμανουήλ Νικόλαος. Άφιξη ΗΠΑ 26 Νοεμβρίου 1914. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το Πατρίς. 17 χρόνων Άγαμος Εθνικότητα: Ιταλός, Έλληνας, Τούρκος, Τελευταίος τόπος διαμονής: Νίσυρος Τουρκία.

Ευρίσκεται γραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» από τον Οκτώβριο του 1922 μέχρι και τον Απρίλιο του 1923. Ο Εμμανουήλ Παπαεμμανουήλ ή Εμμανουήλ μας έχει κάνει γνωστό ότι ο Εμμανουήλ Νικόλαος ήταν θεός του, δηλαδή αδελφός του πατέρα του. Ενυμφεύθη την Αμερικανίδα Rooth με την οποία απέκτησε ένα αγόρι. Απέθανε το 1947 και λίγο μετά πέθανε και η γυναίκα του.

Στον Ισολογισμό του «Γνωμαγόρα» της περιόδου 1945, φαίνεται επίδομα θανάτου για τον Ν. Εμμανουήλ, το ποσό των 170 δολαρίων, οπότε η πιο πάνω ημερομηνία 1947, πρέπει να είναι λάθος.

Ευαγγέλου Κωνσταντίνος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Ευρέθη γραμμένος στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1921 μέχρι και τον Ιούνιο του 1925. Επίσης το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής με ημερομηνία θανάτου Απρίλιος 1950 και με την ένδειξη (Μακεδών). Στο ίδιο βιβλίο ευρέθη χωρίς ημερομηνία θανάτου, το όνομα *Ευάγγελος Κ. Ευαγγέλου Μακεδών, υιός της Σοφίας Τσουλάτου.*

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Αυγούστου 1951, σε ανταπόκριση από την Νίσυρο, αναφέρεται ότι *την 26ην Ιουλίου απεβίωσεν εκ καρκίνου η Δις Κλημεντίνη Ευαγγέλου ενώ στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει η από 27 Ιουλίου 1951 επιστολή του Βασίλη Βεζυρογύλου η οποία αναφέρει τα εξής:*

Αγαπητέ κύριε Πρόεδρε, Λαμβάνω την τιμή να γνωρίσω εις υμάς τον θάνατον της προσφιλούς μοι μηστής Κλημαντίνης Ευαγγέλου και παρακαλέσω θερμώς υμάς όπως γνωρίσετε τούτο εις τον αδελφό της Angelo Cost η διεύθυνση του οποίου έχει ως εξής: Angelo Cost 407 West 38 Street New York, NY.

Σας παρακαλώ επίσης όπως διαβιβάζεται εις αυτόν ότι δεν παύω να εκτελώ ως πραγματικός αδελφός του άπαντα τα ιερά επιβεβλημένα καθήκοντα προς την μεταστάσαν αδελφήν του.

Ευχαριστών θερμώς υμάς, διατελώ μεθ' υπολήψεως Βασίλειος Βεζυρογύλου.

Ο σύλλογος με την από 20 Αυγούστου 1951 επιστολήν του γνωρίζει στον Ευαγγέλου Κωνσταντίνο όλα όσα ο Βασίλειος Βεζυρογύλου παρεκάλεσε, λέγοντας μάλιστα, ότι *ο γραμματεύς του συλλόγου κ. Δημήτριος Πολυχρονιάδης*

προσπάθησε δύο φορές να σας εύρει στο σπίτι σας, αλλά δεν το κατόρθωσε. Τελειώνοντας εκφράζει τα συλλυπητήρια όλων των μελών του συλλόγου για την απώλεια της αδελφής του.

Τjanis (Ζαννής ?) Εμμανουήλ. Άφιξη 25 Ιουλίου 1913. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Καίσερ Φρενς Τζόζεφ Ι*. Εθνικότητα *Τουρκία, Έλληνας*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσουρος Τουρκία*.

Ο Εμμανουήλ Ζαννής ήταν το πρωτόπαιδο του Ιερέα Ιωάννη Ζαννή και της Δέσποινας.

Υπήρξε μέλος του «Γνωμαγόρα» από το 1920 μέχρι και το 1923 και τον υπηρέτησε από την θέση του Συμβούλου στο Δ.Σ το έτος 1921.

Στις 1 Μαΐου 1933 ευρισκόμενος στο Μοντρεάλ του Καναδά στέλλει τηλεγράφημα στον «Γνωμαγόρα» με πληρωμένη απάντηση ζητώντας πληροφορίες για τον μεγάλο σεισμό που έγινε στη Νίσουρο.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει πληθώρα αλληλογραφίας μεταξύ του ίδιου και του Συλλόγου, λόγω του ότι εγγυήθηκε τον ανειψιό του Δημήτριο Γ. για να πάρει δάνειο 200 δολάρια από τον Σύλλογο, λόγω των σπουδών του στην Κωνσταντζα της Ρουμανίας, όπου φοιτούσε για να τελειώσει γιατρός. Το δάνειο εδόθη στις 9 Δεκεμβρίου 1920 και θα το χρησιμοποιούσε για τα έξοδα επιστροφής του στη Νέα Υόρκη. Ο Δημήτριος Γ. πάντοτε εύρισκε αφορμές για να μη πληρώσει το δάνειο, ακόμα και όταν γιατρός πια εγκατεστημένος στην Κω μετά από 20 ολόκληρα χρόνια, ανέλαβε ο Ηγούμενος της Σπηλιανής Κύριλλος Ρωμάνος και έκαμε νέα συμφωνία πληρωμής. Τελικά ο Ηγούμενος εισέπραξε τα χρήματα με δόσεις και μετά από χρόνια με ζημιά λόγω της διαφοράς του νομίσματος των δύο εποχών.

Ζαφειρίου Εμμανουήλ (Καστελοριζός). Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Παρ' όλο ότι υπάρχει η ένδειξη *Καστελοριζός*, πιστεύομε ότι έχει σχέση με την Νίσουρο.

Το όνομά του υπάρχει στο βιβλίο απογραφής των Νισουρίων Αμερικής.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 18 Οκτωβρίου 1929 επιστολή του Νικολάου Ζαφειρίου που παρακαλεί τον σύλλογο να δώσει την εσώκλειστη επιστολή στον αδελφό του Εμμανουήλ, από τον οποίο είχε 6 χρόνια να πάρει γράμμα. Ο σύλλογος του απαντά με την από 14 Νοεμβρίου 1929 επιστολή του ότι παρά τις προσπάθειες του να εύρει πού μένει ο αδελφός του, δεν μπόρεσε να τον εντοπίσει και ότι η προσπάθεια θα συνεχισθεί και μόλις τον εύρει θα τον ειδοποιήσει.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Φεβρουαρίου 1933, υπάρχει αγγελία με την οποία ο σύλλογος ενδιαφέρεται ξανά να εύρει την διεύθυνση του αδελφού του.

Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα», ευρίσκεται το όνομά του από το 1952 μέχρι και το 1954, απ' όπου φαίνεται επίσης ότι έμενε στο Μπρούκλιν της Νέας Υόρκης.

Ζησιμόπουλος Δημήτριος. Αφιξη ΗΠΑ 4 Οκτωβρίου 1920. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. Από το web-site Ancestry.com ευρίσκομε την μοναδική αυτή είσοδό του στην Νέα Υόρκη στις 5 Οκτωβρίου 1920 με αναχώρηση από τον Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς*, με *έτος γεννήσεως το 1884* και σε ηλικία 36 χρονών χωρίς άλλη πληροφορία ενώ είναι φανερό ότι πρωτοήλθε στην Αμερική πολύ ενωρίτερα.

Ο αείμνηστος Δημήτρης Οικονομίδης σε κάποιο του μήνυμα στο Λεύκωμα των 80 χρόνων του «Γνωμαγόρα», έχει γράψει, ότι *«από τον Δ. Ζησιμόπουλο άκουσα κάποτε ότι έφθασε στη Νέα Υόρκη περί το 1902»*.

Ιδρυτικό μέλος της «Πορφυρίδος» που απεχώρησε την δεύτερη χρονιά για να πάρει μέρος στη ίδρυση του «Ομήρου». Τακτικό αλλά και ένα από τα πιο δραστήρια μέλη του «Γνωμαγόρα» που πάντοτε προσέφερε σε όλα τα καλέσματα του συλλόγου. Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του συλλόγου ως Zosimopoulos M. James - Σούρενας (και ως Jossimos James M.) με διεύθυνση διαμονής 694 8th Ave. NYC, από το 1923 μέχρι και το 1958 συνεχώς και χωρίς καμιά διακοπή με ακολουθούμενη την ένδειξη ότι απέθανε στις 15 Αυγούστου 1961.

Σύμφωνα με τα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 3ο Απριλίου 1955, *Το Δημοτικό Συμβούλιο Μανδρακίου Νισύρου δια της από 10-3-55 αποφάσεώς του ανεκήρυξε μέγα ευεργέτην του Δήμου τον κ. Δημήτριον Ζωσημόπουλον δια την δωρεάν εκ δρχ. 150.000 σημερινών προς ανέγερσιν του κτιρίου και απεφάσισεν επίσης κατά τα εγκαίνια τούτου να του απονεμηθή σχετικό δίπλωμα επί περγαμινή.*

Ενυμφεύθη την Νόρα, Ιρλανδικής καταγωγής, που απεβίωσε στις 1 Ιουνίου του 1954 χωρίς να αποκτήσουν τέκνα. Η Νόρα εγεννήθη το 1885, μετανάστευσε στις Ηνωμένες Πολιτείες το 1905 και υπήρξε επίσης μέλος του «Γνωμαγόρα» από το 1930 μέχρι και το 1954 συνεχώς. Επεσκέφθη την Νίσυρο μαζί με τον σύζυγό της το 1927. Στην κηδεία της ο «Γνωμαγόρας» εκτός από το στεφάνι που κατέθεσε στην σορό της, έβαλε και αγγελία στις Ελληνικές εφημερίδες, εκφράζοντας τα θερμά του συλλυπητήρια προς τον σύζυγο της Δημήτριο Ζησιμόπουλο και τους συγγενείς της και καλώντας όλα τα μέλη της Οργανώσεως να παρακολουθήσουν την εκφορά της μεταστάσης.

Μετά τον θάνατο του ιδίου στις 15 Αυγούστου 1961, ο σύλλογος στέλλει ε-

πιστολή στον Δήμο Μανδρακίου Νισύρου, με την οποία γνωρίζει στον Δήμαρχο, ότι σύμφωνα με την εντολή του Δημητρίου Ζησιμοπούλου, ανοίχθηκε κάποιος φάκελος που είχε αφήσει στα γραφεία του συλλόγου και εκεί μέσα ευρέθη αντίγραφο της Διαθήκης του δια της οποίας εκτός δύο μικρών ποσών που άφησε σε δύο συγγενείς του, άφησε ως μοναδικό κληρονόμο του τον Δήμο Μανδρακίου Νισύρου με εκτελεστές τους Βασίλειον Αντωνίου και τον Δημήτριο Πολυχρονιάδη. Απαντώντας Ο Δήμαρχος λέγει ότι σύμφωνα με τον Συμβολαιογράφο Ειρηνοδίκη της Νισύρου, ο κ. Ζησιμόπουλος έκανε καινούργια Διαθήκη με την οποία ανακάλεσε την προηγούμενη που είχε αφήσει στον «Γνωμαγόρα».

Επίσης στο αρχείο του συλλόγου ευρέθη μία κατάσταση με ημερομηνία 13 Ιουλίου 1954 με μετοχές και με ένα βιβλιάριο τραπέζης που άφησε προς διαφύλαξη στον «Γνωμαγόρα».

Απεβίωσε ευρισκόμενος στην Νίσυρο. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Ζησιμόπουλος Μιχαήλ και Ζησιμόπουλος Γεώργιος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου των στην Αμερική.

Ο Μιχαήλ ευρίσκεται γραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» από τον Ιούνιο του 1924 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1925.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 29 Σεπτεμβρίου 1940 επιστολή του Μιχαήλ Σταματίου Σούρενας από το Cleveland Ohio στην οποία λέγει ότι έκανε αίτηση για να γίνει Αμερικανός υπήκοος και χρειάζεται μια βεβαίωση από τον σύλλογο που να φανερώνει ότι ήλθε στην Αμερική στις 19 Ιανουαρίου του 1916 και ότι έγινε μέλος στον «Γνωμαγόρα». Συνεχίζοντας αναφέρει ότι ήλθε μαζί με τον αδελφό του τον Εμμανουήλ, με το καράβι «Βασιλεύς Κωνσταντίνος» και ότι έπιασε δουλειά στο Church-hill cabaret (49th Street & Broadway) μαζί με τον Γεώργιο Σκανδάλιο. Γράφτηκε στους στρατιωτικούς καταλόγους την εποχή του πολέμου του 1917-1918, με την βοήθεια του Γεωργίου Κοντομανώλη και ότι διέμενε στη διεύθυνση 315 W. 40th Street NYC.

Έφυγε από την Νέα Υόρκη και ήλθε κοντά στον μεγαλύτερο αδελφό του Δημήτριο, ο οποίος μάλιστα έβαλε εγγύηση στο Ellis Island για να βγει έξω στην Νέα Υόρκη, λόγω του ότι ήταν πολύ νέος. Για να γίνει δε περισσότερο πειστικός, αναφέρει αρκετούς Νισυρίους στην Αμερική που γνωρίζει.

Ο σύλλογος «Γνωμαγόρας» του στέλλει την εν λόγω βεβαίωση με ημερομηνία 2 Οκτωβρίου 1940.

Στον ίδιο φάκελο της οικογενείας που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή του συλλόγου με ημερομηνία 18 Αυγούστου 1952 προς την Μαρία Σούρη-Ζησιμοπούλου με τόπο διαμονής τη Ρόδο με την οποία τη πληροφορεί ότι η επιστολή που έστειλε για να δοθεί στον αδελφό της τον Μι-

χάλη, δεν εδόθη διότι ο αδελφός της απεβίωσε προ πενταετίας στο Κλήβελαντ του Οχάιο.

Στην επιστολή του συλλόγου στέλλει άλλη επιστολή η Μαρία Σούρη, με την οποίαν λέγει ότι προ πενταετίας απεβίωσε στο Κλήβελαντ του Οχάιο άλλος της αδελφός ο Γεώργιος και παρακαλεί τον σύλλογο να ερευνήσει αν πράγματι απεβίωσε και ο Μιχάλης, η μήπως έχει γίνει κάποιο μπέρδεμα στο όνομα.

Πράγματι ο σύλλογος στέλλει γράμμα στην ανεψιά του Μιχαήλ στο Κλήβελαντ, την Σταματία Σούρη, η οποία απαντά λέγοντας ότι ο θείος της ο Μιχάλης επαντρεύθη για δεύτερη φορά μια γυναίκα με τρία παιδιά και έφυγε ξαφνικά από το Κλήβελαντ και κανείς δεν γνωρίζει πού είναι, είναι όμως βεβαία ότι είναι καλά, διότι της έστειλε γράμμα τον περασμένο χρόνο, λόγω του ότι είναι βαπτιστικά του, όμως δεν είχε διεύθυνση επιστροφής. Μετά απ' αυτό ο σύλλογος έστειλε δεύτερο γράμμα στην Μαρία Σούρη στην Ρόδο, εξηγώντας την υπόθεση και ζητώντας συγνώμη για το λάθος.

Thersaulis John (; Θερεούλης Γιάννης). Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* και με εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας*. 40 χρόνων. Έγγαμος τόπος διαμονής *Nisyrol, Turkey*. Αφιξη *HPLA*, 1909 Ιουνίου 2.

Στα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναφέρεται το όνομα Καλή, σαν το όνομα της συζύγου του. Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» 6 μήνες το 1926. Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν, είναι βέβαιο ότι είναι πατέρας του Ευαγγέλου Θερεούλη, που ήλθε στην Αμερική στις 14 Δεκεμβρίου 1920.

Στις 7 Μαρτίου 1923, ο «Γνωμαγόρας» με επιστολή του του εκφράζει τα συλλυπητήρια του για τον θάνατο της συζύγου του Καλλιόπης και επίσης βάζει αγγελία στην εφημερίδα, στην μνήμη της.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει αντίγραφο πωλητηρίου με ημερομηνία 13 Ιουλίου 1932 του Ιωάννη Ν. Θερεούλη προς τον ανεψιό του (όπως λέγει) Ιωάννη Μ. Πατρίκη του εις «*Κα ν ά φ ι α*» κτήματος του, υπογεγραμμένο από τους, Ιωάννη Θερεούλη ως πωλητή, δύο μάρτυρες, τους Ιωάννη Δ. Οικονομίδα και Δημήτριο Θ. Οικονομίδα, σφραγισμένο με τη σφραγίδα του Συλλόγου και θεωρημένο από τον Πρόεδρο Δημήτριον Πολυχρονιάδη και Γραμματέα Δημήτριο Στρίκη. Το εν λόγω πωλητήριο αποστέλλεται με επιστολή προς τον Δήμαρχον Μανδρακίου, παρακαλώντας τον να ενεργήσει για την επικύρωση του, γνωρίζοντας ότι είναι άκυρο, συνετάχθη όμως όπως αναφέρεται, λόγω της επιμονής των ενδιαφερομένων. Εις απάντησιν η Δημαρχία απαντά ότι αδυνατεί να επικυρώσει το εν λόγω πωλητήριο, διότι το απαγορεύουν οι Νόμοι και ότι για να είναι έγκυρο, θα πρέπει να συνταχθεί από Συμβολαιογραφικό γραφείο και να επικυρωθεί από το Ιταλικό Προξενείο.

Στέφανος Ι. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας 1909 Σεπτεμβρίου 17 με το καράβι *Martha Washington*. Εθνικότητα *Τουρκική*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*. 26 χρόνων, Έγγαμος, όνομα συζύγου Ασπασία. Στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» είναι γραμμένος από το 1917 μέχρι και το Φεβρουάριο του 1922 με την ένδειξη ότι απεβίωσε. Φαίνεται ότι το όνομα του πατέρα του ήταν Δημήτριος.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 30 Ιουνίου 1921, από την οποία φαίνεται ότι ο Στεφανής Δ. Ι. είχε κάποια υπόθεση με τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αναστάσιο Πουράκη και παρεκάλεσε τον Σύλλογο να μεσολαβήσει να βρεθούν όλοι μαζί προς συμβιβασμό και διευθέτηση της υπόθεσης επειδή δεν επιθυμούσε να λύσει τις διαφορές τους δικαστικώς.

Με την από 20 Φεβρουαρίου 1926 επιστολή του ο Δήμαρχος Νισύρου κ. Πετρούτσος καλεί τον «Γνωμαγόρα» να βολιδοσκοπήσει τον Στέφανο Ι. και να λάβει την ιδέα του, σχετικά με επιστολή που του έστειλε. Συνεχίζοντας λέγει: *Καλόν θεωρούμεν να φροντίσωμεν όλοι να διορθώσωμεν την υπόθεσιν αυτήν, διότι κατά πάσαν πιθανότητα θα υπάρξωσι κακαί συνέπειαι και πολύ λυπηραί. Αλλωστε και ο νέος είναι αρκετά καλός και θεωρούμεν καλήν τύχην δια την κόρην του Σεβαστήν. Εάν δε έμαθε από τινος κατηγορίας ο Στεφανής, δεν πρέπει να δίδη ακρόασιν. Ημπορεί να έλθη να μάθη πως έχουν ακριβώς τα πράγματα και τότε προβαίνει.*

Στον ατομικό του φάκελο, υπάρχει Πιστοποιητικό που όμως είναι ανυπόγραφο, που λέγει ότι οι υποφαινόμενοι (δεν αναφέρονται ονόματα), γνωρίζουμε ότι ο Χ.Ν. Χριστοφής χρωστούσε 200.00 δολάρια στον Στεφανή Ι. και ότι ήμασαν παρόντες όταν το χρέος εξεπληρώθη από τον χρεώστη, ο οποίος εξήγησε από τον δανειστή να του επιστρέψει την απόδειξη του χρέους και εκείνος του απήντησε ότι την έχασε. Το όνομά του ευρέθη στη κατάσταση των αποβιωσάντων Νισυρίων στην Αμερική χωρίς ημερομηνία θανάτου. Στις 16 Σεπτεμβρίου 1928 υπάρχει επιστολή του «Γνωμαγόρα» προς τον Δήμο Μανδρακίου, παρακαλώντας τον να γνωρίσει προς την Ασπασία, χήρα Στεφάνου Ι., ότι τα έξοδα θανάτου του συζύγου της εγένοντο από τον Γεώργιο Παπάτσο έναντι του χρέους του των 190.80 δολαρίων προς αυτόν.

Καβαζαράκης Γεώργιος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από τον Μάρτιο του 1955 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 1956 με διεύθυνση διαμονής 30 Monroe Street NYC.

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής ευρίσκομε τον Καβαζαράκη Γεώργιο, νυμφευμένο με Ελληνοαμερικανίδα και με διεύθυνση διαμονής Knickerboker Village Monroe Market Street N.Y.C.

Από κάποια επιστολή με ημερομηνία 17 Δεκεμβρίου 1949 του τότε Αρχι-

μανδρίτου Ιωνά Καβαζαράκη που πραγματικά προκαλεί λύπη και αγανάκτηση όχι για το άτομό του, αλλά για άλλους συμπατριώτες μας με κάποια θέση στην Νισυρική κοινωνία, μαθαίνουμε ότι ο παρών Γεώργιος Καβαζαράκης είναι αδελφός του. Στον ατομικό του φάκελο, έχει τοποθετηθεί μία ιατρική γνωμάτευση με ημερομηνία 26 Ιουλίου 1986, από Ιατρούς του Ντουμπάϊ των Ηνωμένων Αραβικών Εμιράτων, για τον Ιωάννη Καβαζαράκη ετών 30 σχετική με τον τραυματισμό του την 28η Ιουνίου 1986 εξ αιτίας εκρήξεως βόμβας στο πλοίο, που εργαζόταν. Πιθανόν να εξηγήθη από το σύλλογο η χορήγηση κάποιας βοήθειας προς τον τραυματισθέντα και για το λόγο αυτό βρίσκεται στο αρχείο το ιατρικό πιστοποιητικό.

Καζαβής Πασχάλη Αντώνιος.

Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Ευρέθη στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» ένα σημείωμα με ημερομηνία 24 Ιανουαρίου 1952 από τον Αντώνιο Πασχάλη Καζαβή, που παρακαλεί τον σύλλογο να του στέλλουν το «Δελτίο» στην διεύθυνσή του που ήταν 1777 West 28 Street Cleveland Ohio.

Στον φάκελο Αντωνίου Πασχ. Καζαβή υπάρχει μία βεβαίωση από τον «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 16 Σεπτεμβρίου 1985 που βεβαιώνει ότι η Νισυριά την καταγωγή Καλλιόπη χήρα Αντωνίου Καζαβή, το γένος Γεωργίου Σακέλλη, υπήρξε τακτικό και ενεργό μέλος του συλλόγου, όλο το διάστημα της εν Αμερική διαμονής της και μεταξύ άλλων, ότι επέδειξε χρηστή διαγωγή και υπήρξε έντιμος, ηθική και υπεύθυνος και ως σύζυγος και αργότερα ως χήρα μετά την επιστροφή της στη Νίσυρο.

Η βεβαίωση αυτή εδόθη σαν ένα από τα αναγκαία δικαιολογητικά που ζητούσαν οι Κυβερνητικές υπηρεσίες στην Ελλάδα για να μπορέσει να υιοθετήσει το κορίτσι του Ιωάννου Χ. Σακαλή. Ήταν τότε που ήλθε παρακαλώντας στον σύλλογο και με συστατική επιστολή του αείμνηστου «αγίου» ανθρώπου, του Γιάννη του Παπαδόπουλου όπως της χορηγηθεί πιστοποιητικό καλής διαγωγής.

Καζαβής Γεώργιος. Άφιξη στις ΗΠΑ, 1906 Ιανουαρίου 2, 33 χρόνων, άγαμος εθνικότητα *Ελληνική*.

Αναχώρησε με το *La Touraine* από το λιμάνι *Havre* με τελευταίο τόπο διαμονής *Pyr...*

Ο εν λόγω Γεώργιος Καζαβής πρέπει να είναι ο υιός του Παπά Κωνσταντίνου Καζαβή για τον οποίο μας αναφέρει ο αείμνηστος Νικήτας Σακελλαρίδης στα *Νισυριακά Χρονικά (Σωματειακή δράσις των Νισυριών, αρ. Φύλλον 34 Ιουνίος Αύγουστος 1960)*. *Μας λέγει τα εξής:*

«Ανάμεσα εις τους πρώτους μετανάστας πρέπει να κατατάξωμεν και τους υιούς του Παπά Κωνσταντίνου Καζαβή, Γεώργιον και Ιωάννην. Ο τελευταίος μά-

λιστα πριν αναχώρηση δι' Αμερικάν, υπηρέτησεν ως εθελοντής εις το πολεμικόν ναυτικόν της Ελλάδος». Επομένως σύμφωνα με αυτά θα πρέπει να κατατάξω-μεν ως μετανάστη για τον οποίο δεν ευρέθησαν στοιχεία στο διαδίκτυο και τον Καζαβή Ιωάννη.

Καζαβής Ιωάννης - Παπά. Πιστεύομε ότι είναι ο αδελφός του πιο πάνω Γεωργίου Καζαβή και υιός του Παπά Κωνσταντίνου Καζαβή. Ευρίσκεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» το 1921.

Οι λίγες γραμμές που ακολουθούν, δεν είμεθα βέβαιοι αν ανήκουν σ' αυτόν εδώ τον Ιωάννη Καζαβή, η αν πρόκειται για κάποιον άλλο, για τον οποίο δεν έχουμε στοιχεία.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 4 Απριλίου 1922 επιστολή του Ιωάννη Καζαβή προς τον σύλλογο, με την οποίαν λέγει ότι, «χθες το μεσονύχτιο πήγα στη λέσχη και ως υπεύθυνος της τάξης, είπα σε δύο από τα μέλη που ετοιμάζοντο να παίξουν τάβλι, ότι η ώρα ήταν περασμένη και το τάβλι απαγορεύεται, οπότε εξυβρίσθην βαναύσως από τον Γ. Βρούζον με εκφράσεις τοιαύτας δια τας οποίας η αξιοπρέπεια και η τιμή μου, μου επιβάλλουν να παραιτηθώ όχι μόνον του αξιώματός μου, αλλά και ως μέλος του Συνδέσμου, αν το Διοικ. Συμβούλιον δεν λάβει μέριμναν και μου δώσει ικανοποίησιν».

Ο σύλλογος τον καθυσύχασε λέγοντάς του, ότι θα είναι θέμα στην επόμενη Γενική Συνέλευση.

Το όνομα Ιωάννης Καζαβής υπάρχει σε κατάσταση αποβιωσάντων μελών του «Γνωμαγόρα», χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Καμπανής Ιωσήφ. Ήλθε στην Αμερική στις 8 Δεκεμβρίου 1908, 20 χρόνων Εθνικότητα *Ελληνική*, τόπος γεννήσεως *Νίσυρος (Niosiros) Turkey* με αναχώρηση από την *Πάτρα* με το καράβι *Ωκεανία*.

Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Ενωμφεύθη με Αμερικανίδα και απέκτησαν ένα γιό, τον Ιωσήφ τον Νεώτερο (Joseph Junior).

Όταν απέθανε, ο Σύλλογος τον τίμησε με την κατάθεση ανθέων στην σορό του. Επίσης με την από 7 Ιανουαρίου 1948 επιστολή του προς την σύζυγο και τον υιό Ιωσήφ τον νεώτερο, ο «Γνωμαγόρας» εκφράζει τα συλλυπητήριά του για τον θάνατο του πατέρα Ιωσήφ Καμπανή και εσωκλείει μία επιταγή 150.00 δολαρίων προς την οικογένεια, ως επιχορηγίαν θανάτου, σύμφωνα με το καταστατικό.

Υπάρχει επιστολή 9 Μαρτίου 1928 προς τον «Γνωμαγόρα» από τον Φίλιππο Ι. Φιλίππου, τον έμπορο, από τη Νίσυρο με εσώκλειστη επιστολή απευθυνόμενη προς τον Ιωσήφ Καμπανή και παρακαλεί τον σύλλογο να του παραδώσει την επιστολή και να του ζητήσει τα γραμμάτια που κρατά ορισμένων χρεωστών του.

Αφού δε πάρει τα γραμμάτια, να φροντίσει να καλέσει τους χρεώστες και να προσπαθήσει να εισπράξει τα χρήματα. Τα γραμμάτια αυτά ήταν υπογραφής Νικ. Ι. Παντελίδη, Γ. Α. Σαρρή, και κάποιου Ι. Λιανοπούλου. Είναι δε διατεθειμένος να εμβάσει οτιδήποτε έξοδα χρειασθούν.

Σε Δελτίο του «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία Ιούλιος 1966, διαβάζουμε ότι την Τρίτη 25ην Μαΐου απεβίωσε ο Ιωσήφ Καμπανής (ο νεότερος) εν TAMPA FLORIDA και εκηδεύθη την 31ην Μαΐου.

Καμπανής Ιωάννης. Έφθασε στην Αμερική στις 7 Σεπτεμβρίου 1909, 20 χρόνων, Άγαμος. Αναχώρησε από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας*. Τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*. Όνομα μητρός Καλλιόπη Μάκρα.

Από το διαδίκτυο έχουμε νέα είσοδό του στην Αμερική στις 5 Νοεμβρίου 1919 δηλώνοντας ηλικία 27 ετών, άγαμος, με εθνικότητα Ιταλός-Έλληνας, τόπο τελευταίας διαμονής του Νίσυρος Αιγαίο και με αναχώρηση από τον Πειραιά με το Καράβι *Pannonia*. Βέβαια υπάρχει μια διαφορά στην ηλικία από το πρώτο ταξίδι, και πιστεύουμε ότι υπάρχει κάποιο λάθος στο διαδίκτυο, διότι και τα δύο ταξίδια είναι εξακριβωμένα από τους εν ζωή συγγενείς του.

Εγεννήθη στις 22 Φεβρουαρίου του 1892 και ήταν ο πρωτογίος του Παύλου Ι. Καμπανή και της Καλλιόπης Μάκρα η οποία απεβίωσε στις 22 Νοεμβρίου του 1937. Αδελφός του ήταν ο Εμμανουήλ Ι. Καμπανής, σύζυγος της Άννας Νικ. Θεοωρή.

Ενυμφεύθη την Loretta Dumas στις 12 Αυγούστου 1956 χωρίς να αποκτήσει διαδόχους. Απεβίωσε στις 16 Ιουλίου 1975. Η σύζυγός του απεβίωσε στις 9 Μαΐου 1988 σε ηλικία 75 ετών.

Υπήρξε Γραμματεύς της «Πορφυρίδος» το 1911, και ο τελευταίος Πρόεδρος της πριν από την Ένωση της με τον «Όμηρο» και την δημιουργία του Νέου Συλλόγου «Γνωμαγόρας» του οποίου υπήρξε ιδρυτικό μέλος, αλλά και μέλος της προσωρινής ιδρυτικής επιτροπής. Ένας από τους πνευματικούς ανθρώπους της Νισυριακής παροικίας της Αμερικής, γνωστός ως ο Πόμπης. Από μία επιστολή υπογεγραμμένη από τον ίδιο, με ημερομηνία 9 Ιουλίου 1914 με επιστολόχαρτο του *Μηνιαίου Παννισυριακού Δημοσιεύματος «ΠΟΡΦΥΡΙΣ» εκδιδομένου εν Νέα Υόρκη*, κάνει γνωστό στο Διοικητικό Συμβούλιο της Αγαθ. Αδελφότητος ο «Όμηρος», ότι το έντυπο η «Πορφυρίς» απεσπάσθη του ομωνύμου συλλόγου και περιήλθεν υπό την ατομικήν του και α ν ε ξ ά ρ τ η τ ο ν διεύθυνσιν, προτιθέμενος να δημοσιεύσει εν περιλήψει την δράσιν όλων των σωματείων εν γένει και ζητούσε να του σταλούν εγκαίρως όλες οι πληροφορίες καθώς επίσης και φωτογραφία της Ομηρείου σχολής. Πολύ καλός στο στίχο, έχουν βρεθεί λίγα, όμως πολύ όμορφα ποιήματα, ενώ έμεινε το όνομά του σαν ένας από τους καλλίτερους σατιρογράφους καυτηριάζοντας τα κακώς κείμενα της Νισυρίκης κοινωνίας, σε μια εποχή που η σάτιρα στην Νίσυρο οργίαζε.

Φαίνεται ότι ήταν πολύ αγαπητός στην Νίσυρο, γι' αυτό και όταν έφυγε κυκλοφόρησε το ποίημα, «*Η Αναχώρηση του Πόμπη*» που είναι γεμάτο νοσταλγία για το άτομό του. Δύο γραμμές από το ποίημα είναι χαρακτηριστικές:

«Έφυγες αμ' η Νίσυρος ποτέ δεν το πιστεύει και σου φωνάζει πάντοτε τον Πόμπη της γυρεύει» κλπ. Παρών στην πρώτη ιδρυτική συνεδρίαση του «Γνωμαγόρα», εψηφίσθη ως μέλος της προσωρινής ιδρυτικής επιτροπής του. Βοήθησε τον νέο Σύλλογο να ορθοποδήσει, ειδικά τα πρώτα χρόνια της ίδρυσής του και τον υπηρέτησε στην θέση του Γραμματέα το 1916 για κάποιον διάστημα και το 1920. Ο Μάρτιος του 1962 είναι ο τελευταίος μήνας που φαίνεται εγγεγραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα».

Στις 10 Ιουνίου 1916 υπάρχει επιστολή του προς τον «Γνωμαγόρα», ζητώντας να προβούν στην εκλογή νέου Γραμματέα, επειδή θα αναχωρούσε για την Πατρίδα.

Στις 24 Οκτωβρίου 1920 υπάρχει επιστολή υπογεγραμμένη από τον ίδιο μαζί με τον Ιωσήφ Ν. Καμπανή από το Hartford Connecticut όπου είχε μετακομίσει, στέλλοντας τον οβολό τους και συγχαίροντας τον «Γνωμαγόρα» για τον δείπνο υπέρ της «Ελευθερίας» που θα έδιδε ο Σύλλογος στις 25 του ιδίου μηνός, προφανώς για την Ένωση των νησιών μας με την μητέρα Ελλάδα, που όμως η Ένωση αυτή αργότερα ακυρώθηκε.

Σε μια άλλη επιστολή του με ημερομηνία 14 Δεκεμβρίου 1943, απαντώντας σε προηγούμενη επιστολή του συλλόγου δια της οποίας του κάνει γνωστή έκκληση του Φιλίππου Ι. Φιλίππου ευρισκομένου στην Κύπρο μαζί με άλλους 62 Νισυρίους πρόσφυγες ζητώντας οικονομική βοήθεια με την ειδική παράκληση να ειδοποιήσουν και τον Πόμπη. Με μια όμορφη επιστολή γεμάτη πατριωτισμό και συγκίνηση για τους υποφέροντας συμπατριώτες του, αφού παροτρύνει τον σύλλογο να βοηθήσει δυναμικά, στέλλει ο ίδιος χωριστά \$ 50.00 για να δοθούν αποκλειστικά στον Φίλιππο δια τας προσωπικάς του ανάγκας, λέγοντας ότι «*ως γνωρίζετε, είναι ένας άνθρωπος τον οποίον από μικρό παιδί ηγάπησα*». Ο σύλλογος τον ενημερώνει στις 20 Δεκεμβρίου ότι η επιθυμία του εξεπληρώθη και το ποσό εστάλη μαζί με μια πρώτη βοήθεια του Συλλόγου εκ \$ 200.00 για τις ανάγκες των συμπατριωτών στην Νικοσία της Κύπρου, ενώ επροπληρώθη τηλεγράφημα εξ 150 λέξεων για να μάθουνε τα ονόματα των Προσφύγων και κάθε άλλη πληροφορία από το νησί. («*Νισυριακά*» τ.17 σ. 83-84).

Σε μια προσωπική επιστολή του 31 Μαρτίου 1956 προς τον Δημήτρη Πολυχρονιάδη, του γράφει μαζί με άλλα και τα εξής: «*Θέλω να σου ειπώ πόσο σε θαυμάζω και σε ζηλεύω που δεν εξέχασες την Νισύρινη καταγωγή σου. Τι ευχής έργον θα ήτο αν όλοι μας είχαμε μια μικρή φλόγα στην καρδιά μας για την Νίσυρο όπως εσύ. Άλλη μια φορά εύγε σου για τους κόπους σου και είτε μια μέρα να καταταχθής και σύ είς την βίβλον του πατριωτικού λενκάματος. Αν καμιά φορά νομίζεις πως ημπορώ κάτι να κάμω και γώ, μαζί σου για την Νίσυρο, γράψε μου και πάλιν θα με εύρης πρόθυμον. Σε φιλώ ο Γιάννης σου*».

Το θεωρώ ενδιαφέρον να αναφέρω τι έγραφαν οι εφημερίδες αναγγέλλοντας τον θάνατό του. Συγκεκριμένα μία έγραφε τα εξής: *PUTNAM - Ο Ιωάννης Π. Καμπανής 82 χρονών, που έμενε 30 Vandale St. απέθανε την Τετάρτη το πρωί στο σπίτι του. Είχε γεννηθεί στην Νίσυρο, Ελλάδα, στις 22 Φεβρουαρίου 1893, γιος του Παύλου και της Καλλιόπης Καμπανή και έμενε στο Hartford για 45 χρόνια προτού να έλθει στο Πούτναμ το 1961. Πριν από τη συνταξιοδότηση του το 1969 ήταν ο ιδιοκτήτης και μαζί με τη σύζυγό του διευθύναν το Church Street Package Store για οκτώ χρόνια. Όταν έμενε στο Hartford ήταν ιδιοκτήτης του Seafood Restaurant στο οποίο εργαζόταν και το οποίο διηύθυνε για 28 χρόνια.*

Αργότερα διηύθυνε το Heublein Hotel και το Manga Riva Restaurant και τα δύο στο Hartford.

Ήταν ένας «αχόρταγος» μελετητής της ποίησης, της λογοτεχνίας και της μουσικής. Στο διάστημα της ζωής του συνέταξε τρεις μουσικές συλλογές που αργότερα έγιναν copyrighted (διασφάλισε και τα συγγραφικά του δικαιώματα.) Οι τίτλοι τους ήταν : «Our Yesterday», “Boo’s Waltz” and “Charm of the Orient.” Την εποχή του θανάτου του, είχε σχεδόν τελειώσει την εργασία του μεταφράζοντας το Αγγλικό λεξικό σε έξι διαφορετικές γλώσσες: Γαλλικά, Ιταλικά, Λατινικά, Ελληνικά, Ισπανικά και Πορτογαλέζικα.

Ήταν μέλος του Hartford Lodge 88, AF-AM για περισσότερο από 50 χρόνια, του Washington Commander 1, Knights Templar, Hartford, και της Ελληνορθόδοξης εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου του Hartford. κλπ».

Το 1963 του απενεμήθη Τιμητικό Δίπλωμα μετά του σήματος του Συλλόγου «Γνωμαγόρα» δια τας σημαντικές υπηρεσίας του στον σύλλογον επί μίαν εικοσιπενταετίαν.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Καμπανής Μιχαήλ. Έφθασε στην Αμερική στις 17 Σεπτεμβρίου 1909, 22 χρόνων, Άγαμος.

Αναχώρησαν από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Martha Washington*. Εθνικότητα *Τουρκική*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*.

Μόνιμος τόπος διαμονής του φαίνεται το *New High Park* της Νέας Υόρκης. Στο διαδικτυο *Ancestry.com* υπάρχει η είσοδος του στις 18 Σεπτεμβρίου 1909 με τόπο γεννήσεως *Nissiros Turkey*, όνομα πατρός *Νικόλαος* και ίδια όλα τα άλλα στοιχεία.

Σύμφωνα με τον Ιωάννη Σακέλλη Γιαννιό, ο παππούς του από την μητέρα του, Ιωάννης Καμπανής είχε αδελφό, με το όνομα Μιχαήλ, που όπως υπολογίζει ήλθε στην Αμερική την δεκαετία του 1900.

Δεν βρήκαμε άλλο Μιχαήλ Καμπανή κι' έτσι υποθέτομε, ότι ίσως είναι αυτός. Εγγεγραμμένος στα Μητρώα των μελών του «Γνωμαγόρα» το 1921 και

1922 και επίσης από το 1943 μέχρι και το 1962 ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι απεβίωσε. Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής υπάρχει το όνομα Καμπανής Ν. Μιχαήλ νυμφευμένος με την Γερμανικής καταγωγής Catherine με μίαν θυγατέρα την Elisabeth.

Στον φάκελο του υπάρχει μια φωτογραφία του ιδίου με τη σύζυγό και την κόρη του στην οποίαν γράφει τα εξής: *Δια την αγαπητήν θείαν Καλλιόπη Μάκραν.* «Σε φιλούμεν τα ανήψια σου Μιχαήλ Εκκατερίνα και Ελισάβετ Καμπανή». Στην από 8 Φεβρουαρίου 1944 επιστολήν του προς τον «Γνωμαγόρα» λέγει και τα εξής: «Στέλλω επίσης μίαν άλλη μικράν επιταγή από 10 δολλάρια τα οποία προσφέρω ως μίαν μικράν βοήθειαν δια τους αγαπητούς μας πατριώτας πρόσφυγας, όπου καθώς μου γράφετε ευρίσκονται εις Κύπρον. Σας παρακαλώ οπότεν τους στείλετε βοήθειαν, προσθέσετε και το μικρό ποσόν των 10 δολαρίων».

Ο ατομικός του φάκελος έχει πάρα πολλές παρόμοιες επιστολές όπως η ανωτέρω, που φαίνεται ότι ανταποκρίνεται σε κάθε κάλεσμα του συλλόγου.

Στην από 26 Οκτωβρίου 1950 σε επιστολή του προς τον σύλλογο αναφέρει χαρούμενος την αγορά σπιτιού και γράφει την διεύθυνση 165 North Streer New Hyde Park New York.

Το όνομά του υπάρχει στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής, χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Καμπανής Ιωάννης. Έφθασε στην Αμερική στις 27 Ιουνίου 1911, 29 χρόνων Αγαμος.

Αναχώρησε από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* με Εθνικότητα Τουρκία Έλληνας. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*. Όνομα πατρός Εμμανουήλ. Δηλώνει αδελφός του Παναγιώτη.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει μερίδα στο Μητρώο των μελών με το όνομα *Campanis E. John* (Χονδρός). Είναι γραμμένος από τον Ιούνιο του 1922 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 1926.

Δεν γνωρίζομε αν πρόκειται γ' αυτό εδώ το άτομο.

Επίσης υπάρχει μία επιστολή που την υπογράφει η Άννα Εμ. Καμπανή και ζητά οικονομική βοήθεια από τον «Γνωμαγόρα», ευρισκομένη στη Ρόδο που πήγε σαν δούλα για να θρέψει το ορφανό όπως λέγει.

Στην ιδίαν επιστολή λέγει ότι για τον άνδρα της δεν ξέρει αν ζει η αν πέθανε και αν μπορεί ο σύλλογος να μάθει και να την ενημερώσει. Επίσης λέγει να βρουν τ' αδελφια της και ειδικά τον Γιάννη της που ήταν ο μόνος που ενδιαφερόταν, όμως και αυτός τελευταία έχει αρρωστήσει και δεν γνωρίζει τι γίνεται.

Να συνεννοηθούν με τ' αδέρφια της και να την βοηθήσουν, διότι ευρίσκεται σε απελπιστική κατάσταση.

Γνωρίζει ότι ίσως είναι προσβλητικό για τ' αδέρφια της αυτό που ζητά, όμως δεν έχει άλλη επιλογή.

Το παράξενο είναι ότι ο «Γνωμαγόρας» στέλλει επιστολή σε κάποιον Καμπανή και του λέγει για την κατάσταση της αδελφής του της Άνας στη Ρόδο και ότι θα ήθελε να ξέρει την γνώμη του πριν ο Σύλλογος φέρει το θέμα στην Γενική Συνέλευση για βοήθεια.

Δεν γνωρίζομε αν έχει κάποια σχέση με τον παρουσιαζόμενο εδώ Καμπανή Ιωάννη του Εμμανουήλ.

Καρανίκης Μιχαήλ.

Ήλθε στην Αμερική στις αρχές της δεκαετίας του 1950. Τελευταία διαμονή του ήταν στο Flushing 172-02 46 Ave. Σύζυγός του ήταν η Ελληνοαμερικανίδα Βιργινία, γεννημένη στο Wheeling West Virginia, την οποίαν ενυμφεύθη στην Αθήνα, όπου εργαζόταν στο American Mission for Aid to Greece.

Στο αρχείο του συλλόγου υπάρχει αλληλογραφία μέσα στο 1949, που φανερώνει τις δυσκολίες που αντιμετώπισε στην προσπάθειά του να μεταναστεύσει στην Αμερική, συνοδεύει της Αμερικανίδας σύζυγου του, λόγω της αλλαγής των μεταναστευτικών νόμων της εποχής και της αλλαγής υπηκοότητας από την Ιταλική στην Ελληνική.

Με την από 4 Οκτωβρίου 1949 επιστολήν του, γνωρίζει από την Αθήνα το πρόβλημα στον «Γνωμαγόρα» και παρακαλεί αν υπάρχει κάποιος τρόπος να βοηθήσει στην υπόθεσή του. Ο Σύλλογος ενήργησε στις Αμερικανικές υπηρεσίες και συμβούλεψε όπως, η Αμερικανίδα σύζυγός του, γράψει στο Υπουργείο των Εξωτερικών της Αμερικής και εάν δεν βρει ανταπόκριση να απευθυνθεί στον Πρόεδρο της Αμερικής. Τελικά απ' ότι φαίνεται ήλθαν στην Αμερική το 1951 και όχι μετά από 6 χρόνια που τους είχαν κατατάξει με την αλλαγή της Νομοθεσίας.

Τακτικό και δραστήριο μέλος του «Γνωμαγόρα», τον οποίον αγαπούσε και πάντοτε βοηθούσε.

Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του συλλόγου από το 1951 μέχρι και το 1977. Υπήρξε μέλος της εκδοτικής επιτροπής του Δελτίου τα έτη 1953, 1954 και 1955. Υπηρέτησε τον Σύλλογο από την θέση του Συμβούλου το 1952, 1953 και 1956, από τη θέση του Αντιπροέδρου το 1954 και 1955 και από τη θέση του Προέδρου τα έτη 1960, 1961 και 1962.

Το 1952 είχε προσληφθεί ως αναλυτικός χημικός εις το εργαστήριο του νοσοκομείου Mount Sinai Hospital και το 1954 ανέλαβε την διεύθυνση και ονομάσθηκε Biochemist in charge του εργαστηρίου Βιολογικών ερευνών επί των νέων θεραπευτικών μέσων και φαρμάκων δια τας καρδιολογικά παθή-

σεις εις το ίδιο νοσοκομείο. Στα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 16ο Μαΐου-Ιουνίου 1957 αναφέρεται ότι *την 18ην Μαΐου ανεχώρησαν (εννοείται δια την πατρίδα) με το ατιμόπλοιο «Βασίλισσα Φρειδερίκη» οι αδελφοί μας Μιχαήλ Καρανίκης μετά της κυρίας του και του υιού τους*. Απεβίωσε στην Αθήνα στις 4 Αυγούστου 1995.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Καρούσος Κωνσταντίνος Ε. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Ευρίσκεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» το 1921-22, 1928-29, 1932-33 και 1943 και με την ένδειξη ότι εργαζόταν στη Ν.Υ. Life Insurance και είχε διεύθυνση, 41 E 42nd Street N.Y.

Τα διαστήματα κατά τα οποία ήταν μέλος στον σύλλογο, δραστηριοποιείτο περισσότερο για τις δικές του εργασίες και απ' ό,τι φαίνεται από μια επιστολή του σε απάντηση κλήσης του συλλόγου για να πληρώσει τις καθυστερημένες συνδρομές του, δεν έβλεπε τον λόγο να πληρώσει για περασμένα χρόνια, καθ' την στιγμή μάλιστα, δεν περίμενε ο σύλλογος να του προσφέρει σε αντάλλαγμα κάτι. Βέβαια ο σύλλογος τον έβαλε στην θέση του, απαντώντας του, ότι παρ' όλο που οι σύλλογοι είναι για το κοινωνικό καλό και για το σύνολο, ο «Γνωμαγόρας» βοηθά και ατομικά τα μέλη του, αν σκεφθεί τα διάφορα επιδόματα σε περιόδους ασθένειας, κρίσεων και θανάτου.

Σημειώσεις: Σε μία κατάσταση Νισυρίων με την επιγραφή, *Τα φιλότιμα τέκνα της Νισύρου τα προς την πατρίδα οφειλόμενα τροφεία πληρόνοντες «μέλη», που είχε στείλει το 1917 ο τότε Πρόεδρος του «Γνωμαγόρα», Παρθένης Καρβαϊνης προς την Δημαρχία Μανδρακίου, υπάρχει το όνομα Κωνσταντίνος Ε. Καρούτσος ο οποίος πιστεύουμε ότι είναι αυτό εδώ το άτομο, παρ' όλο ότι υπάρχει μια διαφορά στο επίθετο.*

Καλέργης Νικόλαος. 1909 Νοεμβρίου 3, αναχώρησε από το λιμάνι της Πάτρας, με το καράβι *Martha Washington*, εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας*. Τελευταίος τόπος διαμονής: *Νίσυρος Τουρκία*. *34 χρόνων Έγγαμος*. Πατέρας του Αττωνίου Νικ. Καρπαθάκη.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα έχουν όνομα συζύγου Άννα. Συνταξιδιώτες. Εμποιλ (? Εμμανουήλ) Ιωάννης, Κωνσταντάκης Παντελής, Ορφανός Νικόλαος, Πατρίκης Παναγούλης, Χαραλάμπους Εμμανουήλ, Χριστοφόρου Παναγιώτης.

Στις 13 Δεκεμβρίου 1917 υπάρχει νέα είσοδος στην Αμερική ατόμου με το ίδιο όνομα Καλέργης Νικόλαος 21 χρόνων, με Εθνικότητα *Ελληνική που αναχώρησε από το λιμάνι της Μασσαλίας Γαλλίας με το καράβι Ευγενία Ι. Διακάκη*. Τελευταίος τόπος διαμονής: (Δεν υπάρχει).

Παρ' ότι, όπως γνωρίζουμε, υπήρχε μόνο ένας Νικόλαος Καλλέργης που πήγε στην Αμερική από την Νίσυρο, δεν είμεθα βέβαιοι ότι πρόκειται για το ίδιο άτομο, λόγω της διαφοράς στην ηλικία και λόγω του ότι δεν αναφέρεται ο τόπος διαμονής, οπότε είναι πιθανόν να μην είναι Νισύριος.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 4 Φεβρουαρίου 1922 επιστολή του Αντωνίου Ν. Καρπαθάκη, γνωστού ως Καλλέργη, πατέρα του γνωστού μας Κουλιανού και του Τοτού, με την οποίαν παρακαλεί τον Σύλλογο να έλθει σε επαφή με τον πατέρα του Νικόλαο Καλλέργη ο οποίος είχε σταματήσει κάθε επαφή με την οικογένειά του και να φροντίσει εάν θέλει να επιστρέψει στην Πατρίδα και δεν έχει χρήματα για τα ναύλα του, να του βοηθήσει ο Σύλλογος, και ο ίδιος είναι πρόθυμος να αναλάβει να τα ξεπληρώσει είτε δίνοντας μετρητά στο Τμήμα Νισύρου η με οποιονδήποτε άλλο τρόπο θα ήθελε προτείνει ο Σύλλογος.

Υπάρχει επίσης στον ατομικό του φάκελο και δεύτερη επιστολή προς το Τμήμα Γνωμαγόρα Νισύρου, παρακαλώντας το να μεσολαβήσει προς το Κέντρο για το ίδιο θέμα του πατέρα του.

Με την από 14 Απριλίου 1922 το Τμήμα Νισύρου στέλλει συνημμένα την αίτηση του Αντωνίου Καρπαθάκη και συνηγορεί όπως το Κέντρο βοηθήσει στην υπόθεση του πατέρα του.

Στις 10 Φεβρουαρίου 1923 με ετέραν επιστολή του ο Αντώνιος Καρπαθάκης επανέρχεται και αφού γνωρίζει την διεύθυνση του πατέρα του προς τον Σύλλογο, λέγει ότι ίσως ο λόγος που ο πατέρας του αποφεύγει να έλθει σ' επαφή με Νισυρίους να είναι η ανέχεια και να μη μπορεί ή και να ντρέπεται. Παρακαλεί ξανά τον Σύλλογο να τον βοηθήσει σε ότι θέλει για να επιστρέψει στην Πατρίδα και εκείνος είναι έτοιμος να πληρώσει όλα τα έξοδα με οποιονδήποτε τρόπο θα του υποδεικνύετο από τον Σύλλογο.

Μετά την από 10 Φεβρουαρίου 1923 αίτησιν του ιδίου προς την Δημαρχία Νισύρου, όπως μεσολαβήσει προς τον «Γνωμαγόρα» για το ίδιο θέμα, η Δημαρχία στέλλει ετέραν επιστολή με ημερομηνία 13 Φεβρουαρίου 1923 και συνηγορεί στο αίτημα του Αντωνίου Καρπαθάκη, λέγοντας *ότι αφού έλθει ο σύλλογος σε επαφή με τον πατέρα του, να μάθει τις οικονομικές του ανάγκες συμπεριλαμβανομένων και των εξόδων της επιστροφής του στην Πατρίδα και να τις γνωρίσουν στην Δημαρχία, για να ενημερώσει η Δημαρχία τον ενδιαφερόμενον υιόν του ο οποίος είναι πρόθυμος και έτοιμος να καταβάλει όλο το ποσό.*

Με την από 4 Απριλίου 1923 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» προς τον Νικόλαο Καλλέργη, πατέρα του Αντωνίου Ν. Καρπαθάκη-Καλλέργη του γνωρίζει την αγωνία του γιου του που δεν μπορεί να δει τον πατέρα του και με πολύ όμορφα λόγια του προτείνει αφού ο γιος του είναι οικονομικά ανεξάρτητος καλό θα ήταν να επέστρεφε στην Πατρίδα και να ζούσε χαρούμενος και ευτυχισμένος κοντά στην οικογένεια του παιδιού του. Του μεταφέρει την επιθυμία

του «Γνωμαγόρα» σε περίπτωση που υπάρχουν οικονομικοί λόγοι που τον εμποδίζουν να επιστρέψει στη Πατρίδα, να αναλάβει ο σύλλογος όλα τα έξοδα, μέχρι να φθάσει στη Νίσυρο. Μετά από απάντηση όπως φαίνεται του Νικολάου Καλλέργη προς τον «Γνωμαγόρα», ο σύλλογος ενημερώνει τον υιόν του Αντώνιον στη Νίσυρο, ότι ο πατέρας του απήντησε με *πατρικήν συγκίνηση* και υπεσχέθη ότι μέχρι τον επόμενο Σεπτέμβριο θα μας απαντήσει για την απόφασή του, η οποία προβλέπεται να είναι θετική.

Διεύθυνση διαμονής του Νικολάου Καλλέργη ήταν 263 Market Street KENOSHAWIS (Wisconsin).

Σε απάντηση των καλών ειδήσεων ο Αντώνιος Καρπαθάκης ευχαριστεί με την από 1 Μαΐου 1923 επιστολήν του τον «Γνωμαγόρα» γεμάτος χαρά που βλέπει ο πόθος του να γίνεται πραγματικότητα. Συνιστά δε στον Σύλλογο να μην αφήσει το θέμα αλλά να το παρακολουθεί, κρατώντας επαφή με τον πατέρα του.

Επί του θέματος της επιστροφής του Νικολάου Καλλέργη στη Νίσυρο, δεν υπάρχει συνέχεια.

Με την επόμενη επιστολή του 12 Ιουνίου 1945 ο Νικόλαος Καλέργης στέλλει επιταγή 15.00 δολαρίων που αντιπροσώπευαν 10.00 δολ. για λαχεία και 5.00 δολλ. δικά του δωρεά προς το σύλλογο.

Επίσης με την από 27 Νοεμβρίου 1945 επιστολήν του παραπονείται διότι δεν επήρε απάντηση στα χρήματα που έστειλε και επίσης ρωτά για ΝΕΑ από τη Νίσυρο και ειδικά για τον γιο του τον Τονυ (Αντώνη βέβαια) και για την οικογένειά του, διότι όπως λέγει τους έστειλε επιστολή προ πολλού και δεν πήρε απάντηση.

Με την από 16 Μαρτίου 1947 επιστολήν του προς τον Σύλλογο, ρωτά να του πουν ποιός είναι ο καλλίτερος τρόπος να στέλλει χρήματα στη Νίσυρο, διότι την τελευταία φορά που έστειλε στον γιό του 100 δολλ. ήθελαν να του κρατήσουν το 1/3 των χρημάτων, εκτός βέβαια τα έξοδα που πλήρωσε εδώ στην Τράπεζα, οπότε ο γιός του δεν τα κράτησε αλλά τα επέστρεψε πίσω.

Όπως λέγει πρέπει να βοηθήσει τον γιό του διότι είναι άρρωστος με έλκος στομάχου και χρειάζεται να κάνει εγχείρηση. Είναι όπως λέγει γέρον ηλικίας 75 ετών και ζει με την σύνταξή του, όμως κάμνει οικονομίες για να βοηθήσει το παιδί του.

Σε απάντηση ο «Γνωμαγόρας» του συνιστά να κάνει τραπεζική επιταγή στο όνομα του παραλήπτη και να την στέλλει με επιστολή απλή, όχι συστημένη, διότι τις συστημένες τις ελέγχουν στο ταχυδρομείο και πρέπει οι επιταγές να δηλωθούν ενώ στο απλό γράμμα ο παραλήπτης παίρνει την επιταγή και την εξαργυρώνει στην ελεύθερη αγορά.

Αυτή ήταν και η τελευταία επαφή του συλλόγου με τον Νικόλαον Καλέργη.

Καρπαθόπουλος Γεώργιος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή της Ειρήνης Καρπαθόπουλου από την Αθήνα προς τον Σύλλογο με ημερομηνία 18 Ιουνίου 1930, με την οποία παρακαλεί να βρεθεί ο πατέρας της Γεώργιος Καρπαθόπουλος με καταγωγή από το Μανδράκι της Νισύρου και να του δοθεί η συνημμένη επιστολή, λέγοντας ότι όσες επιστολές του έχει στείλει τελευταία, όλες έχουν επιστραφεί.

Στην από 29 Ιουλίου 1930 απαντητική του επιστολή ο Γραμματέυς του συλλόγου, ζητά συγνώμη που άργησε κάπως να απαντήσει και ο λόγος είναι επειδή ο πατέρας της δεν ήταν ποτέ μέλος του συλλόγου και είχε δυσκολία να τον εντοπίσει. Πάντως όπως αναφέρεται, τον συνάντησε μόλις σήμερα και του έδωσε την επιστολή.

Κατελάνος Κωνσταντίνος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Αδελφός της Καλής του Νικηίτα, μητέρας του Κώστα του Μαντουδάκη.

Τον βρίσκουμε στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» το 1922, το 1925 μέχρι και το 1930 και αργότερα από το 1943 μέχρι και το 1947, το 1951 και 1956 μέχρι και Ιανουάριο του 1957, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι απεβίωσε. Τόπος διαμονής του φαίνεται το Maspeth της Νέας Υόρκης.

Στον ατομικό του φάκελο στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει επιστολή του συλλόγου προς τον Δήμαρχο Μανδρακίου Νισύρου με ημερομηνία 1 Σεπτεμβρίου 1931 στην οποία κάνει γνωστό το έγγραφο ενός γραμματίου 500 δολαρίων υπογεγραμμένου παρά του αποβιώσαντος Νικ. Εμ. Μακρογιάννη που έχει στα χέρια του ο Κων. Ν. Κατελάνος και όπως λέγει, *με την πιστοποίησιν αυτήν προσφέρει κάποιαν εκδούλευσιν προς τον κ. Κ. Ν. Κατελάνον και ευελπιστεί ότι και ο κ. Δήμαρχος θα συμβουλευσει και θα βοηθήσει αυτόν.*

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Σεπτεμβρίου 1951, αναφέρεται ότι *ο αδελφός Κώστας Κατελάνος επέβαιnen του αλιευτικού πλοιαρίου «Πέλεκας», όταν κατεποντίσθη το Σάββατον της 1ης Σεπτεμβρίου εις το Μάντοκ Ποϊντ της Λόνγκ Αϊλαντ, με απώλειαν 38 ψυχών. Ως εκ θαύματος και προς μεγάλην χαράν όλων μας ο αδελφός Κατελάνος διεσώθη. Συγχαρητήρια για την διάσωσίν του.*

Το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής χωρίς ημερομηνία θανάτου, όμως στα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 24ο αναφέρεται ότι *την 12ην Νοεμβρίου 1958 απεβίωσεν και την 15ην εκηδεύθη εκ του Ι. Ν. του Αγίου Δημητρίου Αστορίας ο αδελφός μας Κωνστ. Ν. Κατελάνος.*

Ο Κατινάς Γεώργιος. Ήλθε στην Αμερική μετά τον μετά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο μαζί με τα αδέρφια του τον Πασχάλη και το Νίκο. Ο Γεώργιος ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1949 μέχρι και το

1950, με την ένδειξη ότι υπήρξε μέλος του τμήματος Νισύρου.

Κλήθηκε και πήγε στον Αμερικανικό στρατό το 1951, όμως αρρώστησε ψυχικά και κλείσθηκε στο στρατιωτικό Νοσοκομείο του Montroze.

Υπάρχει μία επιστολή με ημερομηνία 16 Φεβρουαρίου 1953 του ιερέα Αθανασίου Τσαμπέρα προς τον Δημ. Πολυχρονιάδη, που του λέγει ότι στις επισκέψεις που κάνει 2 φορές τον μήνα στο ως άνω Νοσοκομείο λόγω του ότι υπάρχουν εκεί 21 Έλληνες ασθενείς, γνώρισε τον Γεώργιον Κατινά από την Νίσυρο, ο οποίος τον παρεκάλεσε να φροντίσει να βγει απ' εκεί διότι είναι τελείως καλά. Συνεχίζοντας του λέγει ότι πράγματι δεν φαίνεται να έχει πλέον πρόβλημα και είναι αμαρτία να μένει εκεί με τους άλλους ασθενείς. Τον παρακαλεί να φροντίσει μέσω του πατέρα του να τον βγάλει από κει.

Ο Δ. Πολυχρονιάδης του απαντά και τον ευχαριστεί για το ενδιαφέρον του για τον συμπατριώτη Νισύριο Γεώργιον Κατινά και πως θα έλθει σε επαφή με τον πατέρα του.

Σε δεύτερη επιστολή του αναφέρει ότι συζήτησε το θέμα με τον πατέρα του Γεωργίου Κατινά, ο οποίος του είπε ότι οι γιατροί τον συμβουλεύουν ότι ο Γεώργιος δεν είναι σε θέση ακόμη για να βγει από το Νοσοκομείο και κάνει σύσταση στον ίδιο τον ιερέα όταν θα ξαναπάει στο Νοσοκομείο να προσπαθήσει να μιλήσει με τους γιατρούς και να μην ακούσει μόνο τι του λέγει ο ασθενής.

Τελικά ο Γεώργιος Κατινάς, απέθανε κλειστός στην ειδική αυτή κλινική. Η ημερομηνία θανάτου του σύμφωνα με το βιβλίο θανάτων του «Γνωμαγόρα», είναι 16 Μαΐου 1980.

Κατσιματίδης Α. Γεώργιος. Άφιξη ΗΠΑ, 1915 Αυγούστου 24. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το Βασιλεύς Κωνσταντίνος. Εθνικότητα Ιταλός Έλληνας. 18 χρόνων Άγαμος, τόπος διαμονής, Νίσυρος, Ελλάς.

Στις 25 Οκτωβρίου 1926, υπάρχει νέα είσοδος απόμου με το ίδιο όνομα, ηλικίας 27 ετών, εθνικότητας Ελληνικής, με τόπο γεννήσεως Ιταλία Νίσυρος, που αναχώρησε από τον Πειραιά με το καράβι Edison και πιστεύομε ότι είναι το ίδιο άτομο και συγκεκριμένα ο γιός του Αντώνη, πατέρα του Αντώνη, της Μαρίας και της Πόπης. Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1921 μέχρι και το 1924 με ακολουθούμενη την ένδειξη ότι επέστρεψε στην Νίσυρο. Ξανά τον ευρίσκομε στο Μητρώο το 1928 μέχρι και το 1930 με την ένδειξη ότι γύρισε πάλι στη Νίσυρο και ότι απεβίωσε. Το 1924 ευρίσκεται σαν Σύμβουλος του Διοικ. Συμβουλίου του «Γνωμαγόρα». Υπήρξε αντεπιστέλλον μέλος του Μαθητικού Συλλόγου Νισύρου «Ο Αρχιμήδης». Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Στον ατομικό φάκελο της οικογενείας υπάρχει ή από 3 Δεκεμβρίου 1952

επιστολή της συζύγου του Άννας, με την οποία παρακαλεί τον σύλλογο όπως φροντίσει και εισπράξει κάποιο δάνειο 175 δολαρίων από κάποιον συμπατριώτη μας, τον οποίον είχε βοηθήσει ο σύζυγός της όταν είχε βρεθεί σε ανάγκη, σύμφωνα με την από 17 Ιουνίου 1931 απόδειξη που έχει στα χέρια της. Όπως λέγει στην απόδειξη, ο δανειστής υποχρεούτο να εξοφλήσει το χρέος του εντός 12 μηνών με τον νόμιμο τόκο 4% το οποίο όμως ουδέποτε ξεπλήρωσε διότι αμέσως μετά ο σύζυγός της επέστρεψε στη Νίσυρο όπου και απέθανε.

Σε απάντηση ο σύλλογος λέγει ότι λυπάται που δεν μπορεί να βοηθήσει, καθ' ότι, υπεκφεύγει της δικαιοδοσίας και των σκοπών της οργάνωσης. Συνιστά δε να αποταθεί σε συγγενείς της για να επιληφθούν της υπόθεσης.

Κατσιματίδης Ι. Γεώργιος. Άφιξη ΗΠΑ, 1910 Οκτωβρίου 9. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Πατρίς. Εθνικότητα Turkey, Greek. Τελευταίος τόπος διαμονής Nissiros, Turkey E. 17 χρόνων Άγαμος.

Η Κατάσταση επιβατών του πλοίου αναφέρει όνομα πατρός, *Ιωάννης*, οπότε πρέπει να είναι ο πρωτογίος του Γιάνναρου, γνωστός στην Αμερική και ως Caros. Την περίοδο 1917-1918 ευρισκόμενος στο Wilmington Delaware, έγινε μέλος του εκεί ιδρυθέντος τμήματος του «Γνωμαγόρα». Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» το 1931 με 1933 με την ένδειξη «Αναστολή» το 1942 και ξανά γραμμένος από το 1943 μέχρι και το 1948. Διέμενε στο Galveston του Τέξας όπου διατηρούσε κατάστημα ποτών το George's Liquor Store

Στις 6 Νοεμβρίου 1935 στέλλει τηλεγράφημα στον «Γνωμαγόρα» και ζητά την διεύθυνση του αδελφού του.

Υπηρέτησε στο Αμερικανικό ναυτικό κατά τον Α' και Β' Παγκόσμιο πόλεμο.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει η από 12 Απριλίου 1944 επιστολή του Γεωργίου Κ. Σφακιανού από την Μέση Ανατολή, όπου είχε πάει ως «Πρόσφυγας» και κατετάγη στην Ελληνική Αεροπορία – Greek Unit R.A.F. M.E.E. R.N. 4083 - με την οποίαν ζητεί να μάθει ποιός του έστειλε τα χρήματα ως βοήθεια των δύσκολων καταστάσεων που περνούσαν. Στην ιδίαν επιστολή ζητά την διεύθυνση των συγγενών του Γεωργίου Κατσιματίδη (του Γιάνναρου) και Δημητρίου Κατσιματίδη (του Αντώνη). Ο σύλλογος του απαντά, ότι τα χρήματα εστάλησαν με την φρονίδα του εξαδέλφου του Αντώνη Λυβίτση και του έστειλε και τις διευθύνσεις που ζητούσε.

Με την από 31 Ιουλίου 1948 επιστολή του προς τον «Γνωμαγόρα», ο Νίκος Μισός ζητά πληροφορίες για τον πατέρα του Μιχαήλ του οποίου τα ίχνη έχασε, όταν πριν από πολλά χρόνια σταμάτησε την αλληλογραφία του απότομα. Δίνει την τελευταία του διεύθυνση Michael Missos 2502 Market Street Galverston Texas.

Ο «Γνωμαγόρας» απευθύνεται στον Γεώργιο Κατσιματίδη που διέμενε στην ίδια πολιτεία εξηγώντας του την υπόθεση και ζητώντας πληροφορίες, λέγοντάς του ότι *φαίνεται πως αυτός ο κ. Μισός είναι πρόσφυγας παντρεμένος στην Νίσυρο και η γυναίκα του είναι αδελφή του Σταλουδάκη*. Σε απάντηση ο Γεώργιος Κατσιματίδης λέγει ότι και προ ετών του είχε ζητηθεί με επιστολή από την Νίσυρο όπως ερευνήσει για το ίδιο άτομο. Όμως κανείς εδώ δεν τον γνωρίζει και ούτε έχει ακούσει ποτέ το όνομά του η δε διεύθυνση που αναφέρεται στην επιστολή, σήμερα είναι μια μπάρα για έγχρωμους.

Ο «Γνωμαγόρας» μεταφέρει με την από 20 Αυγούστου 1948 επιστολήν του όλες τις πληροφορίες στον ενδιαφερόμενο Νίκο Μισό στην Νίσυρο.

Το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικικής χωρίς ημερομηνία θανάτου, όμως υπάρχει επιστολή του συλλόγου με ημερομηνία 19 Μαΐου 1955 που απευθύνεται προς την σύζυγο του Γεωργίου Κατσιματίδη στο Γκάλβεστον Τέξας με την οποία στέλλει τα συλλυπητήρια του για τον θάνατο του συζύγου της. Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων αναφέρεται η σύζυγός του ως καταγόμενη από την Σπάρτη και ότι απέκτησαν δύο κορίτσια. Από πληροφορίες όμως των ανεψιών του, η σύζυγός του Μαίρη, κατήγετο από την Κωνσταντινούπολη, είχαν υιοθετήσει ένα κορίτσι την Γεωργία και τον επόμενο χρόνο απέκτησαν και δικό τους παιδί, τον Χρήστο. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Κέντρης Γεώργιος. Η ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική είναι η 18η Ιουνίου 1920, με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής* και με εθνικότητα *Ιταλός- Έλληνας*.

Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία. Ηλικία 20 χρονών, άγαμος. Δηλώνει αδελφός τού Ιωάννη*. Ήταν το τρίτο παιδί του Σταύρου Κέντρη και αδελφός του Νικολάου και του Ιωάννη.

Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομα Κέντρης Σ. Γεώργιος και υποθέτομε ότι είναι αυτό εδώ το άτομο. Είναι γραμμένος από το 1932 μέχρι και το 1962 χωρίς καμιά διακοπή και με την ένδειξη ότι απέθανε στην Νίσυρο. Υπηρετήσε τον σύλλογο από την θέση του Συμβούλου το 1940 και 1941. Στη «στήλη των Χαρακτήρων» του Δελτίου του «Γνωμαγόρα», Αυγούστου 1940, αναφέρονται τα εξής σχετικά με τον χαρακτήρα του: *«Δουλευτής, σκυλί μοναχό. (συνγνώμη για τη φράση που το λέει ο λόγος). Στην δουλειά του τους τρώει όλους. Βάρντα μην τον πείς κατά του «Γνωμαγόρα». Αξιάπεινος γ' αυτό. Φιλότιμος. Αφαρπάζεται μόλις του αγγίξεις λιγάκι το ΕΓΩ του. Πρόθυμος πάντα στους Πατριωτικούς μας σκοπούς, που δεν λέει όχι σ' ότι του αναθέσεις»*.

Με μια επιστολή από τους Διευθυντές των σχολείων Μανδρακίου εκφράζονται τα ευχαριστήρια και τα συγχαρητήρια σε μία ομάδα Νισυρίων, μελών

του «Γνωμαγόρα», μεταξύ των οποίων και ο Γεώργιος Σ. Κέντρης, επειδή βοήθησαν οικονομικά τις γυμναστικές επιδείξεις και τα αγωνίσματα των μαθητών, προσφέροντας έπαθλα στους νικητές και πληρώνοντας τα έξοδα δύο μαθητών που θα έπαιρναν μέρος στους μαθητικούς αγώνες των σχολείων της Δωδεκανήσου που θα εγίνοντο στη Ρόδο.

Το 1963 του απενεμήθη Τιμητικό Δίπλωμα μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίες του στον σύλλογο επί μίαν εικοσιπενταετία.

Κέντρης Νικόλαος Μ. Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 15 Ιουνίου 1917 από τη Λισσαβώνα της Πορτογαλίας του Νικολάου Μ. Κέντρη, απευθυνόμενη προς τον σύλλογο που λέγει τα εξής: *«Ευρίσκομαι ενταύθα επί 6 μήνας υποφέρων τα μέγιστα. Λοιπόν σας περικαλώ αν η δυνατόν να συνάξεται 20 πατριώτας από 1 λίραν δια να με σώσεται από αυτόν τον τόπον και θα σας είμαι ευγνώμων εν όσω ζώ. Δια να ζητώ την συνδρομήν από τους πατριώτας είμαι εις μεγάλην απελπισίαν όθεν λοιπον ζητώ την βοήθειάν σας και σας περικαλώ αν μου κάμεται αυτήν την χάρι να μου τα αποστείλειται τηλεγραφικώς δια μέσου του γραφείου Pinto Basto. Έστειλα δε και εις τον θείον μου Αποστόλην Παπακέντρην επιστολήν αλλά δεν εγνώριζα την σύστασιν του. Σας περικαλώ να το κάνεται γνωστόν και εις τους εξαδέλφους μου επίσης και εις τον θείον μου είμαι τρεις φορές ντοπιασμένος τώρα κλείσθηκα στην Πορτογαλία και υποφέρω. Ελπίζω δε να σας πληρώσω την ενεργεσίαν διότι καθώς μαθαίνω η εργασία μου έχει πέραση εις την Αμερική. Είμαι μάγειρας, αλλά πιάτα θα πλένω δια να σας πληρώσω την υποχρέωσίν μου. Περιμένω με ανυπομονησίαν ταχείαν απάντησιν σας. Σας ασπάζομαι ο πατριώτης σας Νικόλαος Μ. Κέντρης.*

Η σύστασίς μου, Pinto Basto Nicolas Chentris Lisbon Portogallo».

Στα πρακτικά της Γενικής Συνεδρίασης του «Γνωμαγόρα» της 10ης Σεπτεμβρίου 1917, αναφέρονται τα εξής: *Ανεγνώσθη επιστολή εκ Λισσαβώνας της Πορτογαλίας παρά του κ. Νικ. Μ. Κέντρη ζητούντος βοήθειαν και απεφασίσθη όπως κατα πρώτον ερωτηθούν οι συγγενείς αυτού και εάν ούτοι δεν ανταποκριθούν προς τούτο, τότε υποχρεούται ο Σύλλογος όπως αποστείλει αυτό το εισητήριον του δια την Νέαν Υόρκην.*

Δεν γνωρίζομε μετά βεβαιότητας την συνέχεια, πάντως είναι πιθανό να ήλθε στην Αμερική, διότι υπάρχει στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων κάποιος με το όνομα Κέντρης Μ. Νικόλαος (με την ένδειξη Μπαρβαγιώργης) νυμφευμένος με την Καλλιόπη Λυριστή να μένει στην διεύθυνση 32 W Charlotte St. Ecorse Michigan με τα 5 παιδιά τους, Μιχαήλ, Μαρία, Αλεξάνδρα, Δημήτριο και Σταύρο.

Υποθέτομε ότι ίσως είναι αυτό το άτομο.

Η σύζυγός του Καλλιόπη Λυριστή ήλθε στην Αμερική στις 22 Απριλίου 1920

σε ηλικία 14 χρονών άγαμος με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* και με εθνικότητα *Ελληνική και με τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος Ιταλία*.

Σημειώσεις: Πληροφοριακά να πούμε ότι στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής, υπάρχει επίσης το όνομα Κέντρης Μιχαήλ του Δημητρίου και σε παρένθεση (ΖΟΥΝΗ).

Επίσης τα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 34, Ιουνίου-Αυγούστου 1960 αναφέρουν ότι αναχώρησε δια Νίσυρον την 20ην Μαΐου ο κ. Σταυρινός Κέντρης μετά της συζύγου του.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Ιανουαρίου 1953, αναφέρεται ότι, «*Κατόπιν διαλέξεως που είχε δώσει ο συμπατριώτης μας Σταυρινός Κέντρης εις εκκλησίαν Βαπτιστών εις Jonestown της Ν.Υ. και της παρουσιάσεως κινηματογραφικής ταινίας που έφερεν από την Νίσυρο, το εκκλησίασμα συνεκινήθη από την κατάστασιν των παιδιών της γενετήρας και ενήργησε έρανον ειδών ιματισμού κ. λ. π. τα οποία αποστέλλονται εις Νίσυρον προς διανομήν. Συγχαίρομεν τον αγαπητόν μας συμπολίτην και ευχόμεθα όπως το παράδειγμα του μιμηθούν και άλλοι*».

Κέντρης (Kantris) Νικόλαος Σ. Άφιξη ΗΠΑ 1910 Οκτωβρίου 12. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Martha Washington*. Εθνικότητα *Turkey, Greek*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Nissiros, Turkey*. 18 χρόνων Άγαμος. Αδελφός του Ιωάννη και Γεωργίου Κέντρη.

Στο Μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα», υπάρχει το όνομα Κέντρης Σ. Νικόλαος από το 1917 μέχρι και το 1955 χωρίς καμιά διακοπή. Στο βιβλίο αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής ευρέθη ότι απεβίωσε στις 21 Δεκεμβρίου 1955. Τελευταία διέμενε 515 W. 139 Street N.Y.

Σύμφωνα με τον ανεψιό του Σταύρο Ι. Κέντρη, το 1954 επισκέφθηκε την Νίσυρο και το επόμενο έτος απέθανε στην Νέα Υόρκη. Τον ευρίσκομε να υπηρετεί το Σύλλογο από τη θέση του Συμβούλου το 1921, 1925 και 1944.

Υπήρξε αντεπιστέλλον μέλος του συλλόγου των μαθητών του Γυμνασίου Νισύρου «Ο Αρχιμήδης».

Στο αρχείο του συλλόγου υπάρχει επιστολή του «Γνωμαγόρα» προς τον Δήμαρχο Μανδρακίου που ζητά να σταλεί πιστοποιητικό γεννήσεως του Νικολάου Σταυρινού Κέντρη με το σωστό του όνομα, επειδή υπήρξε κάποιο πρόβλημα με το όνομά του όταν προσπάθησε να πάρει την Αμερικανική Ιθαγένεια.

Υπάρχει επίσης βεβαίωση του συλλόγου, για οποιανδήποτε χρήση, που βεβαιώνει ότι ο Νικόλαος Κέντρης είναι μέλος του Συλλόγου από το 1915, ότι προέρχεται από το ίδιο μέρος της Ελλάδος που προέρχονται όλα τα μέλη του συλλόγου και ως εκ τούτου δεν υπάρχει καμιά αμφιβολία για το άτομό του και ότι είναι ένα και το αυτό πρόσωπο με τον Νικόλαο Σταυρινό.

Κομιακίδης Ζαχαρίας (ή Κουλιανός). Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Η υπογραφή του υπάρχει στις πρώτες συνεδριάσεις του συλλόγου «Γνωμαγόρα».

Σύμφωνα με την από 11 Δεκεμβρίου 1930 επιστολήν της προς τον «Γνωμαγόρα», η Παναγιώτα Ζ. Κομιακίδου από την Αθήνα ζητά πληροφορίες *περί της υγείας του κ. Ζαχαρία Κομιακίδου, η Κουλιανού, εκ Νισύρου (Μανδράκι) όσον το δυνατόν ταχύτερον καθόσον παρά συμπολίτου μας ελθόντος εξ Αμερικής διεδόθη ότι ούτος απεβίωσεν κλπ.* Γνωρίζει δε στον σύλλογο την τελευταίαν διεύθυνση του συζύγου της η οποία ήταν: Zaharias Comiakidis 314 - 73 Street Brooklyn, N.Y. Μετά από έρευνες, ο σύλλογος γνωρίζει στην κ. Παναγιώτα Ζ. Κομιακίδου, με την από 22 Ιανουαρίου 1931 επιστολήν του, ότι, *«ο σύζυγός σας κ. Ζαχαρίας Κομιακίδης, ευρίσκεται εν τη ζωή, και ότι η υγεία του είναι πολύ ανθηρά. Δυστυχώς ο σύζυγός σας δεν συνναστρέφεται τους συμπολίτας μας Νισουρίους και δι' αυτόν ακριβώς τον λόγον, η καθυστέρησις της απαντήσεώς μας κλπ».*

Κάποιος δικηγόρος, ονόματι John D. Stefanidis, με την από 29 Ιανουαρίου 1931 επιστολήν του, ζητούσε να μάθει για το ίδιο άτομο, για το οποίο όπως έμαθε, ήταν μέλος του «Γνωμαγόρα». Ο σύλλογος του απαντά αμέσως την επόμενη ημέρα, λέγοντας του ότι το ζητούμενο άτομο δεν υπήρξε ποτέ μέλος του συλλόγου και του έδωσε τις πληροφορίες που είχε συνάξει για τις οποίες πληροφορίες, ο ίδιος δικηγόρος ευχαριστεί τον σύλλογο με άλλην επιστολήν του.

Όλος περιέργως, ο γιός του ανωτέρω Ζαχαρία Κομιακίδη, Κωνσταντίνος, στέλλει γράμμα στον σύλλογο με ημερομηνία 7 Ιουλίου 1936 από την Κωνσταντινούπολη και ζητά πάλι πληροφορίες για τον πατέρα του (τον παπάκι του, όπως τον αποκαλεί), ο οποίος διέκοψε την αλληλογραφία του πριν 3 χρόνια και έκτοτε δεν έχει καμίαν επαφή μαζί του. Ο σύλλογος του απαντά λέγοντάς του, ότι δεν έχουν μάθει ακριβώς την διεύθυνσή του, για να του δώσουν την επιστολήν που του έστειλε, όμως γνωρίζουν ότι μένει κάπου στο Μπρούκλιν και ότι είναι καλά στην υγεία του συνεχίζουν δε τη προσπάθεια για να τον εντοπίσουν. Η αλληλογραφία μεταξύ του συλλόγου και του γιου του Ζαχαρία συνεχίζεται, οπότε ο σύλλογος βάζει αγγελία στο «Δελτίο» και τελικά ευρίσκεται η διεύθυνσή του για την οποίαν ο γιος Κωνσταντίνος από την Κωνσταντινούπολη κατενθουσιασμένος ευχαριστεί τον σύλλογο και είναι πρόθυμος για οιαδήποτε εκδούλευση ή βοήθεια που θα μπορούσε να προσφέρει. Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιανουαρίου-Φεβρουαρίου 1940, αναγράφεται ότι *«προ μηνών απεβίωσεν ενταύθα ο συμπατριώτης μας Ζαχαρίας Κομιακίδης (Κουλιανός)».*

Αχιλλέας Γ. Κοντοβερός.

Το όνομα Contoveros Archie G. ευρέθη στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από τον Οκτώβριο του 1940 μέχρι και τον Ιούνιο του 1945 με διεύ-

θυνη διαμονής 315 W. 40 St. NYC.

Από την αλληλογραφία που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», αρχομένης από τον Φεβρουάριο του 1943, φαίνεται ότι μετακόμισε και η νέα διεύθυνση ήταν η 1856 N. 16 St. Philadelphia Pennsylvania.

Στην από 12 Ιανουαρίου 1944 επιστολή του «Γνωμαγόρα», ο σύλλογος του στέλλει την διεύθυνση του εν Κύπρω ευρισκομένου πρόσφυγα αδελφού του την οποίαν πληροφορήθηκε ότι ήθελε, ενημερώνοντάς τον επίσης για πληροφορίες που ζητούσε, ότι ήδη ο σύλλογος έχει στείλει 200 δολάρια, εκτός των 500 δολαρίων που εστάλησαν από μέλη του συλλόγου προς τους δικούς τους και πως στην επόμενη γενική συνέλευση το θέμα αποστολής βοήθειας θα επανέλθει.

Τελειώνοντας του αναφέρει να μη διστάζει να αποτεινεται στον «Γνωμαγόρα» δι' οτιδήποτε θα ήθελε.

Κοντομανώλης Γεώργιος. Ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική φαίνεται η 1η Απριλίου 1921.

Αναχώρηση από το λιμάνι του *Πειραιά* με το καράβι *Μεγάλη Ελλάδα*, με εθνικότητα *Ιταλική* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. *Ηλικία 37 χρονών, έγγαμος.*

Τα ταξιδιωτικά έγγραφα αναφέρουν όνομα συζύγου Άννα και ότι πήγαινε προς συνάντηση του εξαδέλφου του Γεωργίου Τσουκαλά.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιουνίου 1937, αναγράφεται ότι, «*Κατόπιν 44 ημερών θεραπείας εν τω Νοσοκομείω «Σίντν Χόσπιταλ» εξήλθε πλήρης υγείας ο συμπολίτης μας κ. Γεώργιος Ν. Κοντομανώλης την 19η Ιουνίου.*»

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 15 Δεκεμβρίου 1953 επιστολή της Άννας Γεωργίου Κοντομανώλη με την οποία αφού συστήνεται ως σύζυγος του Γεωργίου Νικολάου Κοντομανώλη από τα Νικιά και λέγει ότι είναι γένος Καρακωσταντή εκ Μανδρακίου Νισύρου, παρακαλεί τον σύλλογο να φροντίσει να πάρει την δικαιούμενη σύνταξη από τον άνδρα της ο οποίος απεβίωσε εδώ και 10 χρόνια.

Ο σύλλογος της απαντά, ότι ευχαρίστως να ενδιαφερθεί, πλην όμως χρειάζεται τον αριθμό ασφαλίσεως του συζύγου της (Social Security Number).

Παίρνοντας ως βάση το όνομα συζύγου Άννα που αναφέρεται στα ταξιδιωτικά έγγραφα τα Γεωργίου Κοντομανώλη, υποθέτομε ότι είναι ο σύζυγος της Άννας Καρακωσταντή και κάνοντας πάντοτε υποθέσεις δεν αποκλείομε την πιθανότητα η Άννα Καρακωσταντή από πατέρα, να είναι το ίδιο άτομο με την Άννα του Παπαγιάννη από μητέρα, δηλαδή την μητέρα του Εμμανουήλ Κοντομανώλη που ακολουθεί.

Στην κατάσταση των αποβιωσάντων μελών του «Θεολόγου» υπάρχει το όνομα Κοντομανώλης Ν. Γεώργιος με έτος θανάτου το 1944.

Κοντομανώλης Εμμανουήλ. Ήλθε στην Αμερική μετά το 1940 και, σύμφωνα με τον Ιάκωβο Καραβάκη, ήταν γιος της Άννας του Παπαγιάννη.

Ενυμφεύθη την Κατίνα Λάμπρου από την Κω και απέκτησαν 2 παιδιά την Μαρία και τον Εμμανουήλ.

Ο Μανώλης υπήρξε τακτικό μέλος του «Γνωμαγόρα». Τα πρώτα χρόνια όταν αγοράστηκε το κτίριο, ο Μανώλης εκτός του ότι προσέφερε προσωπική εργασία, ήταν σχεδόν πάντοτε παρών και βοηθούσε στις διάφορες εργασίες και μάλιστα έκανε και δωρεά το πρώτο μουσικό σύστημα της Λέσχης, μαγνητόφωνο, μεγάφωνα κλπ. Τον βρίσκουμε να υπηρετεί τον σύλλογο από την θέση του συμβούλου το 1973. Δυστυχώς το 1975 απεβίωσε ξαφνικά από καρδιακό επεισόδιο και πολύ νέος.

Η Νίσυρος έχασε ένα καλό Πατριώτη και ο «Γνωμαγόρας» ένα καλό μέλος.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του. Η σύζυγος Αικατερίνη απεβίωσε στις 22 Ιουνίου 2004.

Koumbelis (Koulelis?) Εμμανουήλ. Άφιξη ΗΠΑ, 1905 Δεκεμβρίου 5. Αναχώρηση με το καράβι *La Gascogne*, από το λιμάνι της Χάβρης (*Havre*). 34 χρόνων, έγγαμος, εθνικότητα Τουρκία Έλληνας. Τελευταίος τόπος διαμονής, *Nisiros*.

Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από τον Ιανουάριο του 1925 μέχρι και τον Φεβρουάριο 1926.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Ιανουαρίου 1933 διαβάζουμε ότι *ζητούνται αι διευθύνσεις των κ. κ. Δημητρίου Μ. Βερδελή και Εμμ. Ν. Κούλελη δι' αφορώσαν υπόθεσίν των εν τη πατρίδι.*

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Δεκεμβρίου 1933 αναγράφεται το εξής: **ΚΑΤ. ΚΟΥΛΕΛΗ, ΝΙΣΥΡΟΝ**

Την διεύθυνσιν του ανεπιού σας Εμμανουήλ δεν γνωρίζομεν. Κατεχωρήσαμεν εις το παρόν τεύχος σχετικήν δήλωσιν και αν μάθωμεν, θα σας ειδοποιήσωμεν. Σας ευχαριστούμεν δια τους στίχους σας.

Είναι ο μοναδικός ανεπιός που είχε η Κατερίνα του Κούλελη και που από κάποτε την βοηθούσε οικονομικά. Όταν στις 22-2 1937, η θεία του η Κατερίνα έστειλε ένα ευχαριστήριο ποίημα στον «Γνωμαγόρα» για κάποια χρήματα που της έστειλε, στο τέλος του ποιήματος ρωτά και για τον ανεπιό της τον οποίον όπως φαίνεται είχε χαμένο για αρκετό καιρό. Αξίζει να πούμε τρία στιχάκια:

Και πάλι ξαναγράφω σας με τον πολύ καϋμό μου πήτε μου αν ηξέρετε πού- να ν' ο ανεπιός μου.

Τα οκτώ χρόνια εφήκαμε και τα ενιά λαλούμε όπου με ελησμόνησε και δεν παρηγορούμαι.

Αχου κι' ας είχα χρήματα από κάναν Ταμείο να σας εστέλλω ποιήματα με το Ταχυδρομείο. κλπ.

Ας δούμε όμως και την ειρωνεία της τύχης. Ο σύλλογος επήρε γράμμα από τον ανεψιό της με ημερομηνία 21 Απριλίου 1939 στο οποίο έλεγε τα εξής:

Αγαπητέ Κύριε Πρόεδρε της αδελφότητος των Νισυρίων εις Νέαν Υόρκην.

Σας παρακαλώ όπως λάβητε την ευγενήν φροντίδα και ανακαλύψετε εάν η θεία μου κυρία Αικατερίνη Κούλελη διαμένουσα εις το Μανδράκι Νίσυρος ευρίσκεται εις την ζωήν διότι τον Μάρτιον της έστειλα συστημένην επιστολήν εις Νίσυρον Μανδράκι και η επιστολή σήμεραν μου επεστράφη μη ευρούσα την θείαν μου. Είμαι στενοχωρημένος και σε παρακαλώ εξέτασε όπου δει και πληροφορήσέ με. Έσω δε βέβαιος θα μένω υπόχρεος. Μετά πολλής τιμής Εμμανουήλ Κούλελης Εκ Μανδρακίου Νισύρου.

Η Διεύθυνσίς μου είναι: Mr. Emmanuel Koulelis 557 Monroe Ave. Detroit Michigan.

Βέβαια ο λόγος που η Κατερίνα δεν πήρε το γράμμα του ανεψιού της, ήταν διότι δεν ήταν εκεί για να το παραλάβει. Είχε αφήσει τα εγκόσμια μια παγερή νύχτα στις 19 του Γενάρη του 1939.

Κυπραίος Κωνσταντίνος του Βασιλείου. Άφιξη ΗΠΑ, 1904 Μαρτίου 28. 22 χρόνων, άγαμος. Εθνικότητα Τουρκία Ελλάς. Αναχώρησε από το λιμάνι του Hamburg, με το πλοίο *Moltke* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Nissinas*.

Ιδρυτικό μέλος της «ΠΟΡΦΥΡΙΔΟΣ» και κατόπιν του «ΟΜΗΡΟΥ».

Το όνομα του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1932 μέχρι και το 1957 με την ένδειξη ότι απεβίωσε ενώ τον ευρίσκομε και στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής με το όνομα Μορφίδης Κώστας χωρίς ημερομηνία θανάτου. (Τα τρία αδέρφια Κωνσταντίνος, Γεώργιος και Μιχαήλ με το όνομα Κυπραίος είχαν και το όνομα Μορφίδης). Στο ως άνω Μητρώο, φαίνεται ως διεύθυνση διαμονής του Hotel Roosevelt 210 W. Superior Street Duluth, Minnesota.

Με την από 11 Νοεμβρίου 1930 επιστολή του προς τον σύλλογο, ζητά τα ίδια πράγματα που του έγγραψε και ο αδελφός του ο Μιχαήλ σχετικά με ένα πληρεξούσιο που θέλουν τα δύο αδέρφια να κάμουν και να διαθέσουν όλη την περιουσία τους στην Νίσυρο, στ' αδέρφια τους τον Γεώργιο και την Άννα.

Στον ατομικό φάκελο του, υπάρχει πληθώρα αλληλογραφίας που φαίνεται όπως και ο αδελφός του ο Μιχαήλ, πολύ τυπικός στις υποχρεώσεις του στο σύλλογο και στις εκκλήσεις του για διαφόρους εράνους.

Με μια τέτοια επιστολή με ημερομηνία 16 Μαΐου 1941, ο σύλλογος τον ευχαριστεί και τον συγγαίρει για την συμμετοχή του στον έρανο υπέρ της Εθνικής Άμυνας που είχε ως αποτέλεσμα να στείλει ο «Γνωμαγόρας» εις το Greek War Relief το σεβαστό ποσό των 750 δολαρίων.

Ο «Γνωμαγόρα», με την από 31 Μαρτίου 1942 επιστολή του, αφού τον ευχαριστεί που πάντα ανταποκρίνεται σε κάθε κλίση του συλλόγου, του στέλλει ως δώρο ένα βιβλίο με τα ποιήματα του Δημητρίου Μπαλαλά.

Με την από 27 Απριλίου 1947 επιστολή του ο σύλλογος εκφράζει τα συλλυπητήριά του για τον θάνατο του αδελφού του Γεωργίου.

Με επιστολή του τον Μάρτιο του 1952 στην οποία εσωκλείει πιστοποιητικό γεννήσεως του Δήμου Μανδρακίου Νισύρου και δείγμα γραφής από τον δικηγόρο του, παρακαλεί τον Σύλλογο να του στείλει Πιστοποιητικό σύμφωνα με το εσωκλειστο δείγμα, που να φανερώνει τον μήνα και το έτος που έγινε μέλος του συλλόγου, τον τόπο καταγωγής και γεννήσεως του και την ημερομηνία γεννήσεως του, προκειμένου να το χρησιμοποιήσει σε κάποια υπόθεση που είχε με την Ασφαλιστική του Εταιρεία. Ο Σύλλογος βέβαια του έστειλε το ζητηθέν πιστοποιητικό.

Σύμφωνα με το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Οκτωβρίου 1932, ο Κωνσταντίνος Β. Μορφίδης από το Ντούλουθ της Μιννεσώτας (Duluth Minnesota) έστειλε μια πολύ όμορφη και ενθουσιώδη επιστολή με 20 δολ. για ενίσχυση του Δελτίου.

Στην κατάσταση εξόδων του «Γνωμαγόρα» το έτος 1958, υπάρχει πληρωμή 215 δολαρίων δια την κηδεία Κ. Κυπραίου ο οποίος σύμφωνα με τα «Νισυρικά Χρονικά» απεβίωσε την 9η Ιουλίου 1957 στην Μινεσώτα. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Κυπραίος Μιχαήλ (η Μορφίδης Μιχαήλ ?). Άφιξη ΗΠΑ, 1912 Σεπτεμβρίου 27. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Μακεδονία. Εθνικότητα: Έλληνας της Τουρκίας 33 χρονών Άγαμος.

Τελευταίος τόπος διαμονής: Νίσυρος Τουρκία.

Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1916 μέχρι και το 1958, συνεχώς και χωρίς διακοπή. Εις το τέλος της μερίδος του, υπάρχει η ένδειξη ότι απεβίωσε και επίσης η κάτωθι σημείωση: *Note for Michael V. Kypreos. Εάν συμβεί τι το σοβαρόν εις τον αδελφόν Μιχαήλ, παρακαλείται ο Γραμματεύς του Συλλόγου, όπως αποταθεί εις την κάτωθι διεύθυνσιν δια το Benefit το οποίον πληρώνει δια τον κ. Μιχαήλ Κυπραίον το Union 1772 Carpenter Union at Hicksville L.I.*

Το επάγγελμά του ήτο μαραγκός και διεύθυνση διαμονής του 37 Hamilton Ave. Oyster Bay N.Y.

Με την από 31 Οκτωβρίου 1930 επιστολή του, δίδει οδηγίες στον «Γνωμαγόρα», για κάποιο πληρεξούσιο που θέλουν να συντάξουν μαζί με τον αδελφό του Κωνσταντίνο, και ζητούν την πιστοποίηση του γνησίου των υπογραφών των, δια του οποίου πληρεξουσίου, διαθέτουν όλα τα περιουσιακά

στοιχεία που έχουν στη Νίσυρο στ' αδέρφια τους Γεώργιο και Άννα και επίσης παρουσιάζουν τις επιθυμίες των γονέων τους σχετικά με την διάθεση της οικογενειακής περιουσίας, για να μη υπάρξει καμία παρεξήγηση μεταξύ των δύο αδελφών τους.

Με την από 8 Μαΐου 1933 επιστολή του ο σύλλογος τον ευχαριστεί για την δωρεά του στην χοροεσπερίδα που έγινε υπέρ των σεισμοπαθών του νησιού και για την τακτική πληρωμή των συνδρομών του.

Με την από 31 Δεκεμβρίου 1942 επιστολή του ο σύλλογος τον ευχαριστεί για την αποστολή των συνδρομών του και του γράφει: *Διά το Νέον Έτος σας ευχόμεθα να διέλθητε εν Υγεία, Χαρά και Ευτυχία, και με Ελευθέραν Πατρίδα Νίσυρον και Μητέρα Ελλάδα.*

Με την από 8 Μαΐου 1948 επιστολή του ο σύλλογος ενώ τον συγχαίρει που πάντοτε εκπληρώνει τις υποχρεώσεις του προς τον σύλλογο και προς την Πατρίδα, του παραπονείται που δεν τον βλέπουν στις συνεδριάσεις.

Με την από 3 Ιανουαρίου 1949 επιστολή του ο σύλλογος του εύχεται περαστικά για την ασθένειά του και του εκφράζει τη λύπη του που δεν ενημερώθηκε για την είσοδό του στο Νοσοκομείο, ούτως ώστε να τον επισκεφθούν και να του συμπαρασταθούν.

Με την από 27 Απριλίου 1949 επιστολή του ο σύλλογος του εκφράζει τα συλλυπητήριά του για το θάνατο του αδελφού του Γεωργίου.

Ενώ υπάρχει πληθώρα επιστολών από τις οποίες φαίνεται ότι ήταν πολύ τυπικός με τις υποχρεώσεις του προς τον σύλλογο, και δείχνει ότι αν δεν ήταν πλούσιος τουλάχιστον είχε μια οικονομική άνεση, ξαφνικά, ο «Γνωμαγόρας» παίρνει γράμμα από το Department of Public Welfare (Υπηρεσία Κοινωνικής Πρόνοιας) με το οποίο ζητά να μάθει αν ο Μιχαήλ Κυπραίος δικαιούται κάποια ευεργετήματα από τον σύλλογο και επίσης αν ένα απ' αυτά είναι και τα έξοδα κηδείας. Ο Σύλλογος απαντά ότι ο Μιχαήλ Κυπραίος είναι τακτικό μέλος του συλλόγου και ότι δικαιούται όλα τα ευεργετήματα που προσφέρει ο σύλλογος, εάν είναι άπορος.

Η υπηρεσία της Πολιτείας επανέρχεται και επιμένει να μάθει τι είδους ευεργετήματα προσφέρει ο σύλλογος και εμμένει στο ερώτημα αν πληρώνει τα έξοδα κηδείας.

Δεν έχει βρεθεί απάντηση στην δεύτερη επιστολή της Πολιτείας, έχει όμως βρεθεί το πιστοποιητικό θανάτου του που δείχνει ημερομηνία θανάτου 6 Φεβρουαρίου του 1958 στην πόλη του Glen Cove του L.I. της Νέας Υόρκης, στο Community Hospital και με κυρία αιτία θανάτου Βρογχοπνευμονία ενώ υπέφερε και με πνευμονικό οίδημα και έλκος δωδεκαδακτύλου. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Κώνστας Ι. Κώστας. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου τους στην Αμερική. Στο Μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομά του από το 1918 μέχρι το 1929 με ορισμένες αναστολές. Με την από 22 Ιουλίου 1932 επιστολήν του από την Νίσυρο, ο Φίλιππος Ι. Φιλίππου υπενθυμίζει στον «Γνωμαγόρα» μια συναλλαγματική εκδόσεως Ιακώβου Κώνστα εις βάρος του υιού του Κων. Ι. Κώνστα που έστειλε στις 20 Απριλίου με την παράκληση να φροντίσει ο σύλλογος να την εισπράξει. Ο σύλλογος του απαντά με την από 20 Ιουλίου 1932 επιστολήν του λέγοντάς του, *«Κύριε Φίλιππε, οιανδήποτε άλλην εκδούλευσιν εάν εξητήτε παρ' ημίν, θα ήμεθα προθυμότατοι προς τούτο. Εις την παρούσαν όμως περίπτωσιν σας αναγγέλλομεν μετά λύπης μας ότι το γραφείον του «Γνωμαγόρα» δεν είναι αρμόδιον δια να σας εξυπηρετήση, όθεν σας επιστρέφομεν και τα τρείς επιταγάς, αίτινες ευρίσκονται εσωκλείστως εν τη παρούση μας».*

Στον ατομικό του φάκελο, στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει μία βεβαίωση του συλλόγου στη αγγλική, που του εξέδωσε όπως φαίνεται για κάποια του χρήση, στην οποίαν βεβαιώνει ότι ο Κωνσταντίνος Κώνστας είναι το ίδιο πρόσωπο με τον Charles Jacob Costas και ότι είναι μέλος του συλλόγου, γεννηθείς στην Ελλάδα, στο Μανδράκι της Νισύρου την 30ην Ιανουαρίου 1895.

Κώνστας Ιωάννης (Κουβής). Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου τους στην Αμερική. Τακτικό και δραστήριο μέλος του «Γνωμαγόρα». Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του συλλόγου το 1956 και μετά από το 1959 μέχρι και το 1975. Υπηρέτησε τον σύλλογο από τη θέση του Αντιπροέδρου το 1962. Η διεύθυνση διαμονής του τελευταία ήτο 558 West 181 Street N. Y.

Με την από 27 Δεκεμβρίου 1952 επιστολήν του, κάνει πρόταση στον «Γνωμαγόρα» όπως στείλει κάποιο φιλοδώρημα σε δύο τελωνειακούς που εργάζονται στο Τελωνείο της Ρόδου και που σ' αυτούς οφείλεται η καλή και γρήγορη εξυπηρέτηση των Νισυρίων της Αμερικής, όπως ο εκτελωνισμός των δεμάτων από την Αμερική για τη Νίσυρο. Ο σύλλογος του απαντά ως εξής: *«Πιστευόμεν ότι οι ταχυδρομικοί υπάλληλοι ως λειτουργοί του Δημοσίου αμείβονται υπό του Κράτους δια την εκτέλεσιν της υπηρεσίας των, φιλοδωρήματα δε πάσης φύσεως δια προτιμήσεις η συμπαθείας απαγορεύονται κατά νόμον».*

Απεβίωσε στις 16 Μαρτίου 1978.

Λαζάρου Μ. Γεώργιος. Αδελφός του Λάζαρου, του Βασίλη, του Αντώνη και της Αταλάντης, άγαμος.

Δεν ευρέθησαν στο διαδίκτυο στοιχεία για την ημερομηνία αφίξεώς του στις ΗΠΑ.

Σύμφωνα όμως με τον ανεπιό του ιατρό Λούη Μιχ. Λαζάρου, όλοι οι αδελφοί Λαζάρου εκτός της Αταλάντης, ήλθαν μαζί στην Αμερική, δηλαδή στις 28

Νοεμβρίου 1913 όπως φαίνεται από το δηλωτικό της άφιξης των το οποίο όπως λέγει έχει στην κατοχή του.

Γνωρίζουμε ότι ο Γεώργιος εγκατεστάθη στην Νέα Υόρκη όπου και εργαζόταν ως σερβιτόρος. Τα περισσότερα χρόνια του εργαζέτο μαζί με πολλούς άλλους Νισύριους στο πασίγνωστο «The Lobster Oyster & Chop House».

Ο Γεώργιος Λαζάρου, υπήρξε ιδρυτικό και τακτικό μέλος του «Γνωμαγόρα», τον οποίον υπηρέτησε από διάφορες θέσεις, όπως του Συμβούλου το 1929, 1930, 1936, 1943, 1946 και του Ταμιά το 1937, 1938 και 1939. Ευρίσκεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του Συλλόγου από το Μάρτιο του 1915 συνεχώς μέχρι και το 1953 και τελευταία το 1963 και 1964. Το 1925 επήγε στη Νίσυρο για 6 μήνες.

Την περίοδο 1917-1918 ευρισκόμενος στο Wilmington Delaware, υπήρξε μέλος του εκεί ιδρυθέντος τμήματος του «Γνωμαγόρα». *Το 1963 ανεκηρύχθη επίτιμο μέλος του «Γνωμαγόρα» και του απενεμήθη Δίπλωμα Τιμής μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίας του στον σύλλογον επί μίαν πενήκονταετιάν.*

Με την από 27 Ιουνίου 1921 επιστολήν του, παρακαλεί τον σύλλογο να γράψει στην American Savings Bank επιστολή, που να πιστοποιεί ότι είναι μέλος του συλλόγου «Γνωμαγόρα», για να του στείλει τα χρήματα του στο Wilmington, επειδή έχει χάσει το βιβλιάριο του λογαριασμού του.

Ο Σύλλογος εκτέλεσε την επιθυμία του και τα χρήματα μετεφέρθησαν στην νέα του διεύθυνση.

Να σημειωθεί ότι έγραψε μέλος του «Γνωμαγόρα» τον γιο του Μιχάλη σε πολύ μικρή ηλικία.

Η σύζυγός του Γεωργίου, Καλλιόπη Λαζάρου απεβίωσε στις 25 Δεκεμβρίου του 1974 σε ηλικία 74 ετών, ο δε Γεώργιος απεβίωσε την 1ην Απριλίου 1982.

Στη μνήμη του Γεωργίου Λαζάρου αντί ανθέων προσφέρθηκαν χρήματα, τα οποία στο σύνολό τους 1500 δολάρια παρεδόθησαν από τους συγγενείς του στο «Γνωμαγόρα» και μαζί με την 50 δολαρίων προσφορά του συλλόγου, εστάλησαν στην Εθνική Τράπεζα της Κω, στο λογαριασμό του «Οξού της Παναγίας της Σπηλιανής». Ενυμφεύθη την Καλλιόπη Οικονομίδου (Καλλιόπη της Μαιμής) και απέκτησε δύο παιδιά, τον Μιχάλη και την Ειρήνη. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Λαμπάδης (Lamabades) Γ. Νικόλαος. Ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική φαίνεται η 28η Φεβρουαρίου 1921 με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Βασιλεύς Αλέξανδρος, τόπος διαμονής Νίσυρος Ιταλία. Εθνικότητα Έλληνας της Ελλάδος, ηλικία 20 χρόνων, άγαμος Ιταλός, Έλληνας. Αδελφός του Εμμανουήλ Λαμπάδη.

Τακτικό και δραστήριο μέλος του Συλλόγου «Γνωμαγόρα», που τον υπηρέτησε μέσα από διάφορες επιτροπές. Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του συλλόγου από το 1921 μέχρι και το 1963 και μετά από το 1971 μέχρι το 1974, με την ένδειξη ότι απεβίωσε στη Ρόδο το 1980. Έμεινε στους 136 δρόμους στην Νέα Υόρκη και τελευταία μετακόμισε στην Αστόρια, στους 26 δρόμους. Υπηρέτησε το σύλλογο από τη θέση του Συμβούλου το 1931, 1937, 1941 και 1956. Τον ευρίσκομε σε ευχητήρια αγγελία το 1938 σε Λεύκωμα του Nisyrian Society ανάμεσα σε πολλούς άλλους Νισυρίους που εργάζοντο στο Lobster house εκείνη την εποχή. Το όνομά του συμπεριλαμβάνεται στον κατάλογο αυτών που το 1970 προσέφεραν οικονομική βοήθεια για την διαμόρφωση της Λέσχης και των γραφείων του νεοαποκτηθέντος κτηρίου του «Γνωμαγόρα» στην Αστόρια.

Στον ατομικό του φάκελο, υπάρχει έγγραφο-ειδοποίηση δια του οποίου γίνεται γνωστό προς όλους τους συμπατριώτες, μέλη και μη του συλλόγου, ότι *οι Ρουσέτος Ι. Ρουσέτος, Οδυσέας Α. Γεωργιάκης, Νικήτας Φιλίππου, Νικόλαος Λαμπάδης, Κωνσταντίνος Τριλίας και Ανδρέας Γ. Χαρτοφύλης, είναι εξουσιοδοτημένοι από τον σύλλογο «Γνωμαγόρας» να εγγράφουν συνδρομητές του Λιμενικού Συλλόγου, «Άγιος Σάββας» και παρακαλεί όλους, όπως υποστηρίξωσι τον ιερόν αυτόν σκοπόν κλπ.*

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Φεβρουαρίου-Μαρτίου 1937 αναγράφεται ότι *ανεχώρησε δια Νίσυρον με το πολυτελές ατμόπλοιον Κόντε ντι Σαβόδια και ο αδελφός μας Ν. Λαμπάδης, μαζί με πολλούς άλλους πατριώτας. Τον βρίσκομε να επιστρέφει πίσω στην Αμερική την 31ην Μαρτίου με το ίδιο πλοίο Κόντε Ντι Σαβόδια. Το 1963 του απενεμήθη Τιμητικό Δίπλωμα μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίας του στον σύλλογον επί μίαν εικοσιπενταετίαν.*

Υπάρχει πληρεξούσιο με ημερομηνία 27 Μαΐου 1954, δια του οποίου διορίζει πληρεξούσιο του τον πεθερό του Ιωάννη Κορωναίο, όπως διαχειρισθεί και διαθέσει κατά βούληση, το οικόπεδο του εις την τοποθεσία Ποταμός και παρακείμενο της οικίας της αδελφής του Μαρίας Δ. Ρουσέτου.

Στις 6 Φεβρουαρίου του 1938 ενυμφεύθη την Σοφία Ι. Κορωναίου, η οποία ήλθε στην Αμερική στις 19 Μαΐου του ίδιου έτους με το ατμόπλοιο Σατούρνια και την οποίαν υπεδέχθησαν πολλοί συγγενείς και φίλοι, ευχόμενοι το «καλώς ώρισες». Απέκτησαν 2 παιδιά, την Ειρήνη και τον Γεώργιο.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του. Η σύζυγός του Σοφία Λαμπάδη - Κορωναίου, πέθανε και κηδεύτηκε στη Ρόδο στις 9 Μαΐου του 1985. Στην κηδεία της παρευρέθηκε ο γιος της Γεώργιος που είχε πάει από την Αμερική.

Από τα παιδιά τους, η Ειρήνη επαντρεύθη τον Ντίνο Ζαμούρη με καταγωγή από την Σπάρτη και μετακόμισαν στην Ελλάδα, για μόνιμη εγκατάσταση μαζί

με το παιδί τους τον Παναγιώτη.

Ο Γεώργιος συνταξιούχος από το σώμα της Αμερικανικής Αστυνομίας μένει με την σύζυγό του στο Long Island της Νέας Υόρκης. Υπήρξε μέλος του συλλόγου «Γνωμαγόρα», από το 1972 μέχρι και το 1977 και το 1983. Τον ευρίσκουμε να υπηρετεί τον σύλλογο το 1974 από την θέση του Συμβούλου.

Είναι νυμφευμένος με την Καλλιόπη Ν. Σακαλή και έχουν δύο παιδιά, τον Νίκο και τον Χρήστο. Και τα δύο παιδιά έχουν νυμφευθεί και έχουν δημιουργήσει τις δικές τους οικογένειες. Ο Νίκος σπούδασε οικονομικές επιστήμες, ο δε Χρήστος ακολούθησε το επάγγελμα του πατέρα του και υπηρετεί στην Αστυνομία.

Λυρωστή Μαριγώ. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Απριλίου 22. Αναχώρησαν από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* και με εθνικότητα *Ιταλίδα-Ελληνίδα*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 48 χρόνων, Έγγαμος με εθνικότητα *ελληνική*.

Με την από 21 Ιανουαρίου 1933 επιστολή της από το Birmingham Mississippi παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» όπως ενδιαφερθεί και συλλέξει χρήματα από τους συγγενείς της και τους άλλους συμπατριώτες στη Νέα Υόρκη και αποσταλούν προς την οικογένεια του αδελφού της στη Νίσυρο του Κωνσταντίνου Κλησιάρχη που προσεβλήθη από ημιπληγία και όπως λέγει *παραμένει νεκρός άταφος ενώ είναι πατέρας και προστάτης χηρών και ορφανών*.

Λυρωτής Γεώργιος. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Ιουνίου 18. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής* και με εθνικότητα *Ιταλός- Έλληνας*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 47 χρόνων Έγγαμος.

Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1921, μέχρι και το 1926 και μετά πάλι 6 μήνες το 1928, με ακολουθούμενη την ένδειξη ότι επέστρεψε στη Νίσυρο.

Υπάρχει επιστολή του συλλόγου με ημερομηνία 12 Οκτωβρίου 1928 η οποία περιληπτικά γράφει τα εξής:

«Ο Γνωμαγόρας εις τελευταίαν αυτού συνεδρίασιν εψήφισεν το ποσόν των 1000 λιρετών Ιταλίας ως μικρόν ανακουφιστικόν δώρον προς υμάς το οποίον και εσωκλείωμεν. Συνάμα δε εξεφράσθησαν εγκάρδια και ενδόμυχα ευχαί δια την τελείαν σας ανάρρωσιν. Θέλομεν να εκφράσωμεν προς υμάς την βαθυτάτην μας λύπην, δια την πλήξασάν σας ασθένειαν και διαβεβαιώσωμεν υμάς ότι λυπούμεθα μη δυνηθέντες πριν της αναχωρήσεώς σας να εκτελέσωμεν τα καθήκοντα τα οποία έχει ο Γνωμαγόρας απέναντι ενός τακτικού μέλους ως υμείς, κλπ». Εις απάντησιν ο Γεώργιος Εμμαν. Λυρωτής λέγει μεταξύ άλλων και τα εξής: *«Σας υπερευχαριστώ δια το ενδιαφέρον που εδείξατε προς εμέ. Είθε ο Θεός να εισακούση τας εγκαρδίους και ενδομύχους ευχάς σας προς τελείαν μου ανάρρωσιν».*

Στα Λογιστικά βιβλία του «Γνωμαγόρα» και στην κατάσταση εξόδων 1928, υπάρχει πληρωμή 53.29 δολαρίων στον Γ. Λυτρωτή ως ισοδύναμα 1.000 λιρετών.

Λυτρωτής Νικόλαος. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Οκτωβρίου 22. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής* με τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία 32 χρόνων, έγγαμος*. Εθνικότητα *Ιταλός*.

Στις 29 Μαΐου 1927 υπάρχει νέα είσοδος του στην Αμερική σε ηλικία 38 ετών, με εθνικότητα *ελληνική*, τόπο γεννήσεως *Ιταλία Nissy??* και με αναχώρηση από τον Πειραιά με το καράβι *Byron*.

Στις 12 Απριλίου 1932 αναχώρησε για τη Νίσυρο με το ατμόπλοιο Βουλκάνια. Από το «Δελτίο» Σεπτεμβρίου 1933 μαθαίνουμε ότι αφίχθη εξ Αθηνών δια του ατμοπλοίου «Βουλκάνια» την 7ην τρέχ. ο συμπολίτης μας κ. Ν. Λυτρωτής.

Πρόκειται για τον αδελφό της Καλλιόπης Λυτρωτή, πρεσβυτέρας του Αιδεσ. Ιερέως Παναγιώτη Μιχαηλίδη.

Στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα», ευρίσκεται το όνομα Λυτρωτής Ε. Νικόλαος από το 1921 μέχρι και το 1925 και μετά πάλι από το 1936 μέχρι και το 1949 με την ένδειξη να ακολουθεί, ότι απεβίωσε.

Η τελευταία διεύθυνση διαμονής του ήταν 615 W. 136 Street. NYC.

Με την από 22 Απριλίου 1942 επιστολή του «ευχαριστεί τον «Γνωμαγόρα» δια την εξ 90 δολαρίων προσφοράν, υπέρ της περιθάλψεως του εις την τελευταίαν του ασθένεια. Όπως δε λέγει: *δεν είναι μόνον η οικονομική ενίσχυσις που ανακουφίζει κάθε αδελφόν σε μια τέτοιαν περίπτωσιν, αλλά το θάρρος που παίρνει κάθε μέλος εις την επίγνωσιν ότι υπάρχουν καλοί αδελφοί έτοιμοι να τον βοηθήσουν και να τον προστατεύσου κλπ*».

Απεβίωσε στις 25 Μαΐου 1949, οπότε ο σύλλογος καταθέτει λουλούδια στη σορό του και με την από 2 Ιουνίου 1949 επιστολή του, εκφράζει τα συλλυπητήριά του προς την σύζυγό του Ναταλία και της εσωκλείει επιταγή 150 δολαρίων ως επίδομα θανάτου, σύμφωνα με το καταστατικό.

Σημείωσις: Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Δεκεμβρίου 1952, αναφέρεται ότι την 12ην Δεκεμβρίου επαντρεύθη η κ. Ναταλία Λυτρωτή μετά του κ. Λεωνίδα Βανδώρου κατάγωμένου εκ Κεφαλληνίας, εις την εκκλησίαν του Αγίου Γερασίμου της πόλεώς μας. *Τους ευχόμεθα να ζήσουν με χαρά και ευτυχίαν.*

Η Ναταλία, ευρέθη στο βιβλίο αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής με έτος θανάτου 1954.

Μ. Ν. Εμμανουήλ. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Ευρέθη στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα», εγγεγραμμένος το έτος 1926.

Με την από 1 Ιουνίου 1937 επιστολήν τους η Κ. Α. και Σ. Ν. Μ., θεία και α-

δελφή του Εμμανουήλ Ν. Μ., παρακαλούν τον «Γνωμαγόρα» να τους γνωρίσει κάτι, οτιδήποτε, για τον Ε. Ν. Μ., από τον οποίον έχουν πολύ καιρό να μάθουν νέα του και αν είναι δυνατό να του δοθεί η εσώκλειστος επιστολή. Δίδουν δε και την ταχυδρομική τους διεύθυνση η οποία είναι Casella Postale No 104 Rodi (Egeo).

Η επόμενη στη σειρά επιστολή είναι η από 24 Φεβρουαρίου 1953 από την Σ. Ν. Μ., από την Ρόδο, με την οποίαν κάνει γνωστό το θάνατο του αδελφού της στον «Γνωμαγόρα» και παρακαλεί τον σύλλογο να φροντίσει εάν έχει αφήσει κάποια περιουσία που αυτή δικαιούται ως η μόνη ανύπαντρη αδελφή του αποθανόντος.

Από υπάρχοντα στοιχεία, φαίνεται ότι ο Ε.Ν.Μ. απεβίωσε στις 8 Ιανουαρίου 1953 και ετάφη στις 10 του ιδίου μηνός.

Με την από 18 Μαρτίου 1953 επιστολήν του ο σύλλογος απευθύνεται στον Φρ. Κοντοβερό στο Μπίγαμπτον Ν.Υ. και τον παρακαλεί σαν τον μόνο που διέμενε πλησίον του αποθανόντος Εμμανουήλ και λόγω των στενών φιλικών σχέσεων που είχε μαζί του, να τους γνωρίσει όλα τα σχετικά για τον θάνατο του, ούτως ώστε να ενημερώσει τους συγγενείς του στην Ελλάδα.

Εν τω μεταξύ υπάρχει άλλη επιστολή με ημερομηνία 27 Απριλίου 1953 από τον Δημήτριο Ρουσέττο από τη Ρόδο Β. Ηπείρου 19, που παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να μην αμελήσει και να φροντίσει να εξυπηρετήσει την Σ. Ν. Μ., η οποία ευρίσκεται μόνη στην Ρόδο σε αθλία οικονομική κατάσταση.

Μακρογιάννης Εμμανουήλ. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Βασιλεύς Αλέξανδρος*, τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. Άφιξη ΗΠΑ, 1921 Φεβρουαρίου 28. *17 χρόνων, άγαμος.*

Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» ευρίσκεται το όνομά του κατά διαφόρους περιόδους.

Τον ευρίσκομε το 1921, το 1932-33, το 1936-38, το 1943-44 και το 1947-49. Τελευταία διεύθυνση διαμονής του ήταν 636 W. 138 St. NYC.

Με την από 20 Απριλίου 1928 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» τον ρωτά αν θα μπορέσει να έλθει στην Νέα Υόρκη για να αναλάβει την διεύθυνση της μουσικής στην επόμενη χοροεσπερίδα του συλλόγου.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Μαρτίου 1933, αναφέρεται ότι *την 12ην τρέχοντος, ο αδελφός μας βιολινίστας κ. Εμμαν. Γ. Μακρογιάννης, έδωσε την τιμητικήν αυτού εσπερίδα εις το «Γούτσοκ Χωτέλ» με πλήρη καλλιτεχνικήν επιτυχίαν. Οι προσελθόντες ολίγοι μιν, αλλ' αντεπροσώπευον την εμπορικήν, καλλιτεχνικήν και την καλώς διανοουμένην ομάδα της παροικίας μας. Η καλλιτεχνική ομάς του εν Αμερική Ελληνικού Θεάτρου την οποίαν τόσον επιδεξίως παρουσίασε προ του κοινού ο εισηγητής της εσπέρας συντάχτης μας κ. Ιω. Δ. Οικονομίδης έπαίξε ωραία καλλιτεχνικά νούμερα καταχειροκροτηθείσα. Εύγε εις*

τον κ. Μακρυγιάννη δια την ωραϊάν αυτήν εορτήν του που μας παρουσίασε.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Νοεμβρίου 1933 αναγράφεται ότι ε-
πληροφορήθημεν κατά τον παρ. μήνα, τον εν Νισύρω επισυμβάντα θάνατον του
συμπολίτου μας Γεωργίου Μακρυγιάννη. Εις τον αδελφόν μας και υιόν αυτού
Εμμανουήλ ως και τους συγγενείς αυτού εκφράζομεν συλλυπητήρια.

Με την από 20 Αυγούστου 1935 επιστολήν της η αδελφή του από τη Ρόδο Α-
σημένη Γ. Μακρυγιάννη, παραπονείται στον «Γνωμαγόρα» για τον αδελφό της
τον Εμμανουήλ, ότι για μεγάλο διάστημα δεν λαμβάνουν επιστολή του. Παρα-
καλεί τον σύλλογο να φροντίσει να τον βρει και να τον συνεντεύξει και αν είναι
δυνατό να έλθει πίσω στο σπίτι του να δει την μάνα του πριν πεθάνει και φύγει
με τον καύμό, όπως έφυγε και ο πατέρας τους. Με την από 26 Οκτωβρίου 1935
επιστολή του ο «Γνωμαγόρας» της γράφει ότι η επιστολή της έγινε γνωστή στον
αδελφό της, ο οποίος έγραψε πως ο λόγος που δεν τους έγραφε ήταν διότι είχε
αρρωστήσει για αρκετό διάστημα. Τελειώνοντας της λέγει ότι, «Μετά χαράς
πληροφορούμεν υμάς ότι ο αδελφός σας ευρίσκεται τώρα εν άκρα υγεία και ερ-
γάζεται. Εν πάση περιπτώσει και πάλιν εις πρώτην μας συνάντησιν θα του υ-
πενθυμίσωμεν την υποσχέσιν του να επισκεφθεί την Ελλάδα. Απεβίωσε στις 22
Ιανουαρίου του 1950.

Με την από 10 Φεβρουαρίου 1950 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» προς την
εις Νέαν Υόρκη διαμένουσα κ. Κ. Μακρυγιάννη γράφει μεταξύ άλλων και τα
εξής: *Κατά το 10ον άρθρον του Καταστατικού της Οργανώσεώς μας ο Γνωμα-
γόρας επιχορηγεί το ποσόν των 150 δολαρίων εις τους κληρονόμους αποθανόν-
τος μέλους. Όθεν εσωκλείομεν επιταγήν εξ 150 δολαρίων με την εκδήλωσιν της
βαθυτάτης μας λύπης δια την απώλειαν ενός καλού και αγαπητού αδελφού κλπ.*

Εν τω μεταξύ με την από 15 Μαΐου 1952 επιστολήν του ο σύλλογος προς την
κ. Ειρήνη Γ. Μακρυγιάννη, μητέρα του Εμμανουήλ, της γνωρίζει ότι το γραφείο
των Κοινωνικών Ασφαλίσεων της Αμερικής, ζήτησε τον αριθμό ασφαλίσεως
(Social Security No), του αποβιώσαντος υιού της Εμμανουήλ, τον οποίον ο σύλ-
λογος βρήκε μέσω του σωματείου των μουσικών που ανήκε, και τον έστειλε.

Συμβουλεύει δε την ιδίαν να κάνει γράμμα προς το σωματείο των μουσικών
και να ρωτήσει αν δικαιούται κάποιο βοήθημα για τον αποθανόντα υιό της. Σε
απάντηση η κ. Ειρήνη Μακρυγιάννη παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να κάνει ο
ίδιος την επιστολή στα Αγγλικά και να της την στείλει να την υπογράψει διότι
στη Νίσυρο δεν υπάρχει κάποιος Αγγλομαθής που θα μπορούσε να την βοηθή-
σει. Ο σύλλογος με την από 5 Σεπτεμβρίου 1952 επιστολή του της εσωκλείει
δείγμα της εν λόγω επιστολής προς το σωματείο των μουσικών.

Μαρίνος Ανδρέας. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι
Laura με Εθνικότητα Τουρκία Έλληνας. Τελευταίος τόπος διαμονής Νίσυ-
ρος Τουρκία. 20 χρόνων άγαμος όνομα πατρός Χρήστος. Άφιξη ΗΠΑ, 1911
Ιουνίου 27.

Εγγεγραμμένος στα Μητρώα του συλλόγου «Γνωμαγόρα» από το 1915 μέχρι και το 1947 συνεχώς, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι επέστρεψε στη Νίσυρο.

Επίσης από το Μητρώο φαίνεται ότι επισκέφθη τη Νίσυρο άλλες τρεις φορές. Την πρώτη φορά από τον Απρίλιο του 1925 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 1926, την δεύτερη φορά από τον Ιούλιο του 1931 μέχρι και τον Οκτώβριο του 1935 και την τρίτη φορά από το Νοέμβριο του 1937 μέχρι και τον Σεπτέμβριο του 1939.

Ενυμφεύθη την Άννα Μουλλού (του Πολυχρόνη) με την οποία απέκτησε ένα γιό, τον Χρήστο.

Στο «Δελτίο» του «Γνωμαγόρα», μηνός Νοεμβρίου 1933 αναφέρεται ότι *αφίχθησαν στην πόλιν μας ο αδελφός μας Ανδρέας Μαρίνος εκ Νισύρου δια του Σατούρνια ως και ο συμπατριώτης μας Νικόλ. Χαλικάς εξ Εμπορείου. Σύμφωνα με το ίδιο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Απριλίου 1938, την 2αν Απριλίου ανεχώρησεν δια Νίσυρον ο αδελφός μας κ. Ανδρέας Μαρίνος.*

Με την από 1 Δεκεμβρίου 1938 επιστολή του προς τον Ανδρέα Μαρίνο ευρισκόμενο στη Νίσυρο, ο «Γνωμαγόρας» του γράφει ότι όπως κάθε χρόνο, έτσι κι' εφέτος ο σύλλογος απεφάσισε να στείλει 2000 λιρέτες για τους απόρους, πλην όμως επειδή με τις σημερινές περιστάσεις αδυνατεί να τα στείλει φανερά, τον παρακαλεί να τα δώσει εξ ιδίων του προς τον Πανος. Αρχιμανδρίτη Κύριλλο Ρωμάνο, ο οποίος γνωρίζει πώς να τα μοιράσει και ο σύλλογος βέβαια θα φροντίσει να του τα επιστρέψει.

Το 1948 επέστρεψε στη Νίσυρο μόνιμα, και μετά τον θάνατο της συζύγου του, ενυμφεύθη εις δεύτερον γάμον την Μαρία Μιχ. Καβαλιώτη.

Με την από 14 Ιουλίου 1955 επιστολήν του προς τον Δημήτριο Πολυχρονιάδη, ο Μιχαήλ Μάρτιν επισυνάπτει την γενομένη αλληλογραφία μεταξύ αυτού και της υπηρεσίας Κοινωνικών ασφαλίσεων της Αμερικής (Social Security) μαζί με πιστοποιητικά γεννήσεως του Ανδρέα Μαρίνου για τον οποίον υπέβαλε τα απαιτούμενα δικαιολογητικά για την χορήγηση της συντάξεώς του. Στην επιστολή του αναφέρει ότι η υπηρεσία της Αμερικής δεν παραδέχεται ως σωστό το πιστοποιητικό γεννήσεως του από τον Δήμο Νισύρου, διότι όταν έγινε Αμερικανός πολίτης δήλωσε διαφορετική ηλικία. Δήλωσε ότι ήταν 36 ετών ενώ στην πραγματικότητα ήταν 38 ετών. Τον παρακαλεί να ενεργήσει ούτως ώστε να δεχθούν το πιστοποιητικό γεννήσεως του το οποίο είναι και το σωστό.

Σε απάντηση ο Δημήτριος Πολυχρονιάδης του επιστρέφει όλη την αλληλογραφία λέγοντάς του ότι το Social Security δεν δέχεται το πιστοποιητικό του Δήμου, διότι πιστεύει ότι τα Δημοτολόγια της Νισύρου δεν υπήρχαν την εποχή που ο Ανδρέας εγεννήθη, δηλαδή το 1890 και ότι γίνηκαν αργότερα.

Ζητά να στείλετε χαρτιά από τη εκκλησία, οπότε μόνο το πιστοποιητικό βαπτίσεως θα μπορούσε να γίνει δεκτό από την υπηρεσία συνταξιοδότησης της Αμερικής.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Μαύρος Ιωάννης (Giovanni Mavros). Αναχώρηση από το λιμάνι της *Νεάπολης* με το καράβι *Γαλλία 18 χρόνων, άγαμος*. Εθνικότητα *Έλληνας της Τουρκίας και τελευταίος τόπος διαμονής Νίσυρος (Nisvros)*. Αφιξη ΗΠΑ, 1905 Ιουνίου 11. Ένας από τους ιδρυτές του συλλόγου «*Πορφυρίς*». Είναι γραμμένος στο «Γνωμαγόρα» το 1922 με το όνομα Mavros C. John.

Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Με την από 24 Οκτωβρίου 1933 επιστολή της η αδελφή του Σοφία Μαύρου από την Αθήνα οδός Παξών 4 Κυψέλη, παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να φροντίσει να εύρει τη διεύθυνση του αδελφού της Ιωάννου Μαύρου που μένει στο Detroit και να του δώσει την εσώκλειστη επιστολή, *καθότι έχει που του στέλλει πολλά γράμματα χωρίς να παίρνει απάντηση*. Φοβάται δε μήπως δεν ευρισκείται εν ζωή.

Με την από 6 Σεπτεμβρίου 1933 επιστολή του ο «Γνωμαγόρα» αποτείνεται προς τον Ιωάννη Περδίκη που έμενε και αυτός στο Detroit Michigan και τον παρακαλεί να βοηθήσει και να βρεθεί ο Ιωάννης Μαύρος, χωρίς όμως αποτέλεσμα.

Επίσης με αγγελία του ο «Γνωμαγόρας» στο «Δελτίο» του Σεπτεμβρίου 1933, ζητεί τη διεύθυνση του Ιωάννου Μαύρου από το Detroit και του Εμμ. Αντωνά (Μανωλιού).

Στις 29 Δεκεμβρίου ο σύλλογος γράφει στην Σοφία Μαύρου τα αποτελέσματα, ότι δηλαδή παρά τις γινόμενες προσπάθειες, δεν μπόρεσε να εντοπίσει τον αδελφό της.

Της υπόσχεται όμως ότι οι προσπάθειες συνεχίζονται και μόλις έχει κάποιο αποτέλεσμα θα την ειδοποιήσει.

Στις 22 Ιανουαρίου 1935 η Σοφία επανέρχεται καταστεναχωρημένη, διότι πέρασε πάνω από χρόνος και δεν πήρε καμία είδηση για τον αδελφό της.

Παρακαλεί δε τον σύλλογο να εντείνει τις προσπάθειές του μήπως και έχει καλλίτερα αποτελέσματα. Δυστυχώς εδώ σταματά η αλληλογραφία μεταξύ του «Γνωμαγόρα» και της ενδιαφερομένης για τον αδελφό της, Σοφίας Μαύρου, χωρίς να γνωρίζομε το αποτέλεσμα.

Μαυρουδής Μιχαήλ. Αναχώρηση από το λιμάνι του *Πειραιά* με το καράβι *Βασιλεύς Κωνσταντίνος με εθνικότητα Ελληνική*. 20 ετών και με τόπο γεννήσεως *Ιταλία Νίσυρος*. Τα ταξιδιωτικά έγγραφα αναφέρουν όνομα πατρός Ιωάννης (?). Αφιξη ΗΠΑ, 1916 Μαρτίου 7.

Υπάρχει επίσης ο Μαυρουδής Μιχαήλ που εγεννήθη στην Νέα Υόρκη το 1916. Οι ημερομηνίες των γονιών και των παιδιών δεν συμφωνούν, εκτός κι' αν υπάρχει διαφορετικό άτομο.

Στις 10 Νοεμβρίου 1938 υπάρχει είσοδος στην Αμερική της συζύγου του

Μαυρουδή Άννας Χαρίτου 24 χρόνων, με εθνικότητα Ελληνική. Αναχώρηση από τη Νεάπολη της Ιταλίας με το καράβι *Conte Di Savoia* και τόπο γεννήσεως *Αιγαίο, Νίσυρος*. Θα αντάμωνε τον Μιχαήλ Μαυρουδή.

Σχετικά με την πιο πάνω άφιξη, το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Δεκεμβρίου 1938 αναφέρει κάπως διαφορετικά τα εξής: *Την 10ην Νοεμβρίου αφίχθησαν με το «Κόντε Ντι Σαβόια ο συμπολίτης μας κ. Μιχαήλ Α. Μαυρουδής και η Κυρία του Άννα (γένος Στέργου Χαρίτου). Καλώς μας ήλθαν.*

Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στον «Γνωμαγόρα», εγεννήθη στην Νέα Υόρκη στις 13 Μαΐου 1916.

(Αμφιβάλλομε ότι τα στοιχεία αυτά είναι σωστά. Ίσως να αναφέρονται σε διαφορετικό άτομο).

Πάντως σε κατάσταση αποβιωσάντων μελών του «Γνωμαγόρα», ευρέθη και το όνομα Μιχαήλ Αντωνίου Μαυρουδής (υιός Καλ. Σερεπέτη).

Είχε νυμφευθεί την Άννα Χαρίτου του Στέργου. Και απέκτησε 3 γιους: Αντώνη (1939), Στέργιο (1941) και Ιωάννη (1947). Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομα Μαυρουδής Μιχαήλ.

Δείχνει τόπο διαμονής αρχικά 135 δρόμους στη Νέα Υόρκη και αργότερα μετοίκησαν στην Jamaica N.Y.

Είναι γραμμένος στο Μητρώο το 1942 μέχρι τον Αύγουστο του 1944, με ακολουθούμενη την ένδειξη ότι κατετάγη στο Αμερικανικό Ναυτικό. Τον ξαναβρίσκομε στο Μητρώο από το 1952 μέχρι και το 1964.

Στον ατομικό του φάκελο, υπάρχει Πληρεξούσιο με ημερομηνία 11 Δεκεμβρίου 1951, συντεταγμένο από τον «Γνωμαγόρα» στο οποίο υπογράφουν σαν μάρτυρες ο Πρόεδρος και ο Γραμματεύς. Με το έγγραφο αυτό διορίζει πληρεξούσιο τον πεθερό του Στέργο Χαρίτο, προς τακτοποίηση της μητρικής αυτού κτηματικής περιουσίας.

Απεβίωσε στις 15 Νοεμβρίου 1969 δύο χρόνια μετά τον θάνατο του υιού του Αντωνίου, ταγματάρχη του Αμερικανικού στρατού, που εφονεύθη στις 28 Οκτωβρίου του 1967 στο πόλεμο του Βιετνάμ.

Η σύζυγός του Άννα απεβίωσε στις 21 Μαΐου 1986 σε ηλικία 72 ετών.

Ο μικρότερος γιος του Ο Ιωάννης, επιτυχημένος δικηγόρος, έχει νυμφευθεί με Ελληνοαμερικανίδα και ζει ευτυχισμένος με την οικογένεια του. Έχουν επισκευάσει το σπίτι του παππού του, του Στέργου στη Νίσυρο, στον Άγιο Σάββα και το επισκέπτονται τακτικά.

Ένα διάστημα έδειξε ενδιαφέρον για τον «Γνωμαγόρα» και έγινε και μέλος.

Στο διαδίκτυο διαβάζομε τα πιο κάτω που έγραψαν συμπολεμιστές του Αντωνίου Μαυρουδή στο Βιετνάμ: *Ο Αντώνης εγεννήθη στις 6 Ιουνίου του 1939 στη Νέα Υόρκη. Είχε 6 χρόνια στον Αμερικανικό στρατό. Στη Στρατιωτική σχολή που φοίτησε, είχε Διοικητή Συντάγματος, τον Συνταγματάρχη τότε και σήμε-*

ρα Στρατηγό, *Colin Powell*. Ο Συμπολεμιστής του *Michael Mc Dermott*, γράφει ότι στο Βιετνάμ επήγε στις 20 Ιουλίου του 1967 και ήταν *Company Commander of C/2/327 Airborne Infantry, 101st Air borne Division (Διοικητής ομάδος C/2/327 Αερομεταφερομένου πεζικού, της 101ης Αερομεταφερομένης Μεραρχίας)* όταν εφονεύθη στο *Quank Tin, του South Vietnam*. Ο *Tony*, όπως τον λέγει, είχε καλέσει συγκέντρωση των αρχηγών. Δευτερόλεπτα μετά το τέλος της συγκέντρωσης, έγινε το κτύπημα του εχθρού, και πολλοί σκοτώθηκαν. Τρέχοντας στο μέρος που εκείοντο οι κτυπημένοι βλέπει τον *Tony* ζωντανό. Τον σηκώνει στα χέρια του και το Ιατρικό συνεργείο δίπλα του, προσπαθούσε να τον βοηθήσει. Όμως σύντομα ήλθε το μοιραίο.

Οι τελευταίες του λέξεις ήταν «Φρόντισε την ομάδα».

Μενελάου Δημήτριος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Υπάρχει αγγελία - διαφήμιση στο βιβλίο «ΚΑΛΛΕΤΕΣ» του Ιακώβου Καζαβή ως ΟΔΟΝΤΙΑΤΡΙΚΗ ΚΛΙΝΙΚΗ ΜΕΝΕΛΑΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ 47 West 37thSt. NYC.

Μέρος της αγγελίας είναι και το εξής: Πάν μέλος του «Γνωμαγόρα» παρουσιάζον πιστοποιητικόν υπογεγραμμένον παρά του Προέδρου ή Γραμματέως του Συνδέσμου, δικαιούται εις εξέτασιν και καθαρισμόν των οδόντων αυτού απολύτως δωρεάν. Λόγω του ονόματος και της αγγελίας τον παρουσιάζουμε, χωρίς να είμαστε βέβαιοι ότι είναι Νισύριος.

Μενελάου Μιλτιάδης. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία 32 χρόνων, άγαμος*. Εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας*.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα ανέφεραν όνομα πατρός Μενέλαος και ότι πήγαινε προς συνάντηση του αδελφού του Βασιλείου. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Οκτωβρίου 4.

Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1917 μέχρι το 1925 με ακολουθούμενη την αναστολή των συνδρομών που επεβλήθη από τον σύλλογο, και μετά πάλι από το 1943 μέχρι και το 1956 με ακολουθούμενη την ένδειξη ότι απεβίωσε.

Υπηρέτησε τον σύλλογο από τη θέση του Συμβούλου το 1946. Τόπος διαμονής του ήταν στην αρχή η Νέα Υόρκη και αργότερα η Νέα Ιερσέη. Το όνομά του ευρίσκεται στα Αγγλικά και ως *Milton Menelick*.

Κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό.

Από το αρχείο του «Γνωμαγόρα» φαίνεται ότι στις 8 Φεβρουαρίου 1923, ο Σύλλογος τον βοήθησε οικονομικά δίνοντάς του 155,84 δολάρια, υπό τύπον δανείου. Στο «Δελτίο» Ιανουαρίου 1936 υπάρχει αγγελία με την οποίαν ζητεί-

ται η διεύθυνση κατοικίας των Μιλτιάδη Μενελάου.

Το όνομά του υπάρχει στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής, χωρίς ημερομηνία θανάτου, όμως στα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 15ο Μαρτίου 1957 αναφέρεται ότι *την 23ην Μαρτίου απεβίωσεν ο αδελφός μας Μιχαήλ Μενελάου και εκηδεύθη την 27ην ιδίου*. (Υποθέτομεν ότι το όνομα Μιχαήλ είναι λάθος, αντί Μιλτιάδης).

Ο αείμνηστος Μιλτιάδης υπήρξε εκ των πρώτων μελών του Γνωμαγόρα.

Μικρόπουλος Εμμανουήλ. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι: Kaiser Franz Josef I με εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος, Τουρκία*. 42 χρόνων έγγαμος. *Αφιξη ΗΠΑ*, 1913 Ιουνίου 17.

Το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Στην από 6 Φεβρουαρίου 1921 επιστολή της η Μαρία Εμμανουήλ Μικροπούλου, γράφει τα εξής προς τον σύλλογο «Γνωμαγόρα»:

Υπόθεσιν τινά του μακαρίτου ανδρός μου Εμμ. Μικροπούλλου ο οποίος απεβίωσεν εις Νέαν Υόρκην προ ενός και ημίσεως έτους και ο οποίος αφήκεν εις το ταχυδρομείον του Bridgeport Conn. 400 δολάρια τα οποία θέλω να εξετάσετε τον Κουνιάδον μου Γεώργιον Μικρόπουλλον και Νικήταν Ν. Νικητιάδην πόσα εξόδουσαν και πόσα επλήρωσαν εις χρέη.

Μου έγραψαν αλλά δεν μου γράφουν με λεπτομέριαν μόνον στέλλουν εν συνάλλαγμα εκ 22 δολαρίων και 58 cents τα οποία επερίσσευσαν και προς τούτους θερμώς παρακαλώ νμάς όπως φροντίσετε και μου γράψετε. Διατελώ μετ' υπολήψεως η τεθλιμμένη Μαρία Ε. Μικροπούλλου.

Εν Μανδρακίω Νισύρω τη 6ην Φεβρουαρίου 1921.

Στην από 21 Ιουλίου 1921 απαντητική του επιστολή ο σύλλογος, αφού τις αναφέρει αναλυτικά όλα τα έξοδα απέναντι στα 400 δολάρια απ' όπου φαίνεται το καθαρό υπόλοιπο των 22.58 δολαρίων, της λέγει ότι *ερευνήσαντες από υπεύθυνα άτομα και παρουσία του υιού σας, και βεβαιωθέντες ότι όλα έγιναν σωστά υποδεικνύομεν εις νμάς, εάν το επιτρέπετε, μετριοπάθειαν απέναντι του κουνιάδου σας, καθότι δικαίως και ειλικρινά, διαχειρίσθη την υπόθεσιν του Μακαρίτου.*

Μικρόπουλος Ιωάννης. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάδα* με εθνικότητα *Ιταλός, Έλληνας*, και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 19 χρόνων, άγαμος. *Αφιξη ΗΠΑ*, 1920 Νοεμβρίου 25.

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής, υπάρχει το όνομα Micros

John νυμφευμένος την Αμερικανίδα Γερμανικής καταγωγής Johanna 13 W. 74th Street NYC.

Υπήρξε μέλος του «Γνωμαγόρα» και υπηρέτησε τον σύλλογο από τη θέση του Συμβούλου το 1947 και 1948.

Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του συλλόγου, μαζί με την Αγγλική παραλλαγή Micros John, από το 1921 μέχρι και το 1958 συνεχώς και χωρίς καμιά διακοπή, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι απεβίωσε.

Διεύθυνση διαμονής του ήτο αρχικά 969 Park Ave. Apt. 12Ac/o Thos J. Regan NYC, ενώ αργότερα μετακόμισε στην 52-03 90th Street Elmhur N.Y.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιανουαρίου 1937 αναγράφεται ότι *την δην Ιανουαρίου δια του ατμοπλοίου Ευρώπα, ανεχώρησεν η κ. Ιωάννα Μικροπούλου προς επίσκεψιν των συγγενών της εν Γερμανία.*

Από την από 15 Μαρτίου 1938 επιστολή του συλλόγου, μαθαίνουμε ότι είναι εξάδελφος του Β. Ευστρατιάδη ο οποίος και πλήρωσε για λογαριασμό του τις συνδρομές του.

Με την από 1 Μαΐου 1951 επιστολήν του ο σύλλογος, του ζητά συγνώμη που δεν γνώριζε εγκαίρως ότι ήταν ασθενής και εκφράζει την χαρά του που τώρα είναι τελείως καλά.

Σε μία συνεδρίαση του Δ.Σ. του «Γνωμαγόρα», γίνεται γνωστό ότι *τρεις συμπατριώται μας ευρισκόμενοι εν Γαλλία και θέλοντες να αποβιβασθώσιν εις Νέαν Υόρκην μη έχοντες το απαιτούμενον χρηματικόν ποσόν, το Δ.Σ. συνήλθε εις έκτακτον συνεδρίασιν καθ' ήν απεφασίσθησαν τα εξής.*

A. Το Προεδρείον να χορηγήσῃ εις τους εν Γαλλία πάσχοντας το αναγκαίον αυτοίς ποσόν, μέσω του American Express.

B. Να σταλούν 150.00 δολάρια εις τον κ. J. Μικρόπουλο (υιόν του αποθανόντος εν Ν.Υ. Μικροπούλου όντος Μέλους του Συλλόγου) κατά παράκλησίν του, όπως τω χρησιμεύσῃ ως ναύλα δι' Αμερικήν.

Στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής υπάρχει και το όνομα του Ιωάννη Μικροπούλου χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Μισός Μιχαήλ. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Με την από 31 Ιουλίου 1948 επιστολήν του προς τον «Γνωμαγόρα», ο Νίκος Μισός ζητά πληροφορίες για τον πατέρα του Μιχαήλ του οποίου τα ίχνη έχασε, όταν πριν από πολλά χρόνια σταμάτησε την αλληλογραφία του απότομα. Δίνει την τελευταία του διεύθυνση Michael Missos 2502 Market Street Galverston Texas.

Οι ενέργειες του Συλλόγου υπάρχουν στο όνομα του *Γεωργίου Ι. Κατσιματίδη* στην εργασία αυτή.

Ο «Γνωμαγόρας» μεταφέρει με την από 20 Αυγούστου 1948 επιστολήν του όλες τις πληροφορίες στον ενδιαφερόμενο Νίκο Μισόν στην Νίσυρο.

Το όνομα Μιχαήλ Μισός (Γέξας) ευρέθη σε κατάσταση των αποβιωσάντων μελών του «Γνωμαγόρα».

Μούρας Γεώργιος. Αναχώρηση από το λιμάνι του *Πειραιά* με το καράβι *Μακεδονία*. Εθνικότητα: *Έλληνες της Τουρκίας*. Τελευταίος τόπος διαμονής: *Νίσυρος Τουρκία 25 χρόνων Άγαμος. Αφιξη ΗΠΑ, 1912 Σεπτεμβρίου 27.*

Ιδρυτικό μέλος του «Γνωμαγόρα» τον οποίον και υπηρέτησε από τη θέση του Συμβούλου το 1918.

Στην κατάσταση αυτών που υπηρέτησαν στον Αμερικανικό στρατό κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο, υπάρχει άτομο με το όνομα Καπριάνος Γεώργιος που δεν μπορέσαμε να το βρούμε στο διαδίκτυο.

Υποθέτομε ότι ίσως είναι ο Γεώργιος Μούρας, λόγω του ότι ήταν γνωστός με το παρατσούκλι Καπριάνος. Στον ατομικό φάκελό του υπάρχει ευχαριστήριο επιστολή του συλλόγου «Γνωμαγόρα» προς τον Γεώργιο Μούρα, λόγω του ότι σε μια δύσκολη στιγμή του συλλόγου, όταν σε μία δικαστική υπόθεση του Συλλόγου με τον I.Z., ο Γεώργιος Μούρας κατέθεσε την ζητηθείσα παρά του δικαστηρίου χρηματική εγγύηση των 1.000,00 δολαρίων για να αποφευχθεί η προσωπική κράτηση του Προέδρου του Συλλόγου. Βέβαια ο Σύλλογος αργότερα επέστρεψε τα χρήματα και με τον ανάλογο τόκο των \$ 20,00, επειδή επήρε χρόνο να ληφθεί η σχετική απόφαση της επιστροφής, πράγμα για το οποίο πολλοί πατριώτες κατηγορήσαν τον Γεώργιο Μούρα, για τον τόκο που πήρε.

Ο Γεώργιος Μούρας παραπονέθηκε στο Συμβούλιο ότι δεν εξήτησε αυτός τον τόκο και δεν θα πρέπει να τον κατηγορούν οι συμπατριώτες του και πράγματι με την επιστολή του ο Σύλλογος ανέλαβε την ευθύνη ότι ήταν του Συλλόγου απόφαση να πληρωθούν οι διαφυγόντες τόκοι, ευχαριστώντας τον και επαινώντας την πράξη του.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Ο Γεώργιος Μούρας ενυμφεύθη την Άννα του Φασουλαρή στη Νίσυρο με την οποία απέκτησε 3 παιδιά:

Τον Γιάννη, την Μαρία και την Πόπη. Όλα τελικά εγκατεστάθησαν στην Νέα Υόρκη.

Η μητέρα τους Άννα, στα γήγη της ήλθε κοντά στα παιδιά της στην Νέα Υόρκη, όπου και απέθανε στις 10 Απριλίου του 1974.

Μ. Ν. Β. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Το όνομά του ευρίσκεται στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής με την ένδειξη ότι ενυμφεύθη Αμερικανίδα από την Τουρκία.

Σχετικά με την σύζυγό του, διαβάζομε στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Μαΐου-Ιουνίου 1954, ότι *εις το νοσοκομείον Saint Clair ενοσηλεύθη δι' ολίγας ημέρας η κ. Μ.Β.Μ. και εξήλθεν αυτού την τελευταίαν εβδομάδα του Μαΐου.*

Το όνομά του υπάρχει στην ιδρυτική πράξη του «Γνωμαγόρα» και είναι γραμμένος στο Μητρώο των μελών του συλλόγου, από τον Μάρτιο του 1943 μέχρι και το 1966.

Στον φάκελο των αδελφών Β. ή Μ. που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 17 Νοεμβρίου 1938 από την αδελφή τους Ε. που εστάλη στον σύλλογο, μέσω του Κωνσταντίνου Ν. Μαντουδάκη και η οποία παρουσιάζει ενδιαφέρον, γι' αυτό και την παραθέτουμε όπως αυτή παρελήφθη χωρίς καμιάν διόρθωση:

«Αξιότιμε Κύριε Πρόεδρε.

Κατ' αυτάς ήλθεν η Δεσποινίς Ε.Ν.Β. (Μ.) και μου έφερεν μίαν έκθεσιν της υποθέσεώς της δια να σας την στείλω να την αναγνώσης εις το αξιότιμον Προεδρείον και όπως την εγκρίνεται.

Η υπόθεσις έχει ως εξής:

Ο πατήρ μου Ν.Β. είχεν δανεισθή από τον Μακαρίτη Γ.Κ. – 3000 – γρόσια δια να κάμη τα ναύλα του αδελφού μου δια αμερική.

Αποθανόντος του Γ.Κ. ανέλαβε τα γραμμάτιά του ο υιός του Π.Κ. όπου ο κ. Κ.Λ. ως αντιπρόσωπός του καταφέρνει τον πατέρα μου και ανανεώνει το Γραμματίον το οποίον ήτον 17 ετών και αντί γρόσια το ανανεώνει με λίρας αγγλίας χρυσάς με τους τόκους πενήντα τέσσαρας.

Όπου ο πατήρ μου και η μήτηρ μου άνθρωποι αγράμματοι τους καταφέρνει και υπογράφουν το γραμματίον αλληλεγγύως, το 1926.

Δυνάμει λοιπόν του Γραμματίου κινεί αγωγή το δικαστήριον φυσικά καταδικάζει τον πατέρα μου και μητέρα μου αφού ο πατήρ μου δεν ηδυνήθη ούτε μίαν φορά να παρουσιασθή εις το δικαστήριον Κώ προς απολογία ενεκα στερήσεως χρημάτων και το παν όπου η μήτηρ μου ήτο κλινίρης επί διετίαν ακίνητος όπου προ ενός μηνός και άνω ήλθεν η απόφασις του δικαστηρίου της κατασχέσεως τριών καλών κτημάτων αξίας τουλάχιστον 500 λιρών και σήμερα τα κατασχούν δια 54 λίρας και τόκους και δικαστικά έξοδα ανέρχονται εις Λιρέττας 11,820 αν και ο πατήρ μου ειδοποίησεν τους αδελφούς μου πολλάκις δια αυτό το χρέος και ο μεν Β. έγγραφεν ότι θα έρχετο εις Νίσυρον να τα κανονίση ο δε Ε. ο οποίος ως καθώς ακούομε ότι έχει ιδικήν του εργασίαν εις το Κλήβελαντ

επί 5 έτη έχει να στείλη επιστολήν άγνωστον το διατί, και αυτός ο καιμός και ο καιμός της κατασχέσεως των κτημάτων έφερε προ μηνός και πλέον την μητέρα μου εις τον τάφον και μένω η δυστυχιμένη κόρη εις τον δρόμον και ιστερημένη φυσικά το πάν και ζητώ την ελευθερίαν των κτημάτων Αγίου Θεολόγου ευρισκομένου σχεδόν μέσα εις το χωρίον αμπελώνας και μάλλον οικόπεδα, Παλαιά Μανδριά αμυγδαλώνας και Σωτήρα αμπελώνας.

Ο κ. Ν.Κ. ο οποίος ευρίσκεται εν Νισύρω ομιλήσαμεν και μου λέγει ότι μου δίδει τρεις μήνες διορία να φροντίσω να τον πληρώσω να μου παραδώσουν τα κτήματα εγώ λοιπόν σκεπτομένη λέγω που να αποτανθώ εις τους αδελφούς μου οι οποίοι δεν σκέπτονται τίποτες, απεφάσισα να αποτανθώ εις τον Ημέτερον Σύλλογον Γνωμαγόρα ο οποίος πάντοτε συντρέχει και βοηθεί και εις το Σχολείον, εις το Φαρμακείον και εις τους πτωχούς και παντού έρχομαι και εγώ σήμερον να σας παρακαλέσω ως άπορη όπως μου βοηθήσετε και εμένα τη δυστυχή εις την μεγάλην μου ταύτην καταστροφήν και όχι να μου τα χαρίσετε παρά να μου δανείσετε εξακόσια δολάρια μέσον Δημαρχίας δια δύο έτη με εξασφάλισιν των άνω τριών κτημάτων και παρελθούσης της προθεσμίας να είναι τέλιος ιδιοκτήτης ο Γνωμαγόρας και ελπίζω ότι η δέησίς μου αυτή γίνη δεκτή από όλα τα μέλη του Συλλόγου διότι θα σώσετε μίαν πτωχήν κόρην όπου ο Γνωμαγόρας ως πάντοτε συνδράμει τα αδύνατα μέρη και είμαι βεβαία ότι δεν θα μου έλθη αρνητική απάντησις.

Μετά τιμής Κ. Ν. Μαντουδάκης.

Η ενέργεια του «Γνωμαγόρα» στην έκκληση για βοήθεια της Ε. Μ. φαίνεται με την κάτωθι επιστολή με ημερομηνία 6 Ιανουαρίου 1939 προς τον αδελφό της, Β.Μ.:

Αγαπητέ μας συμπατριώτα.

Σας γνωρίζομεν ότι ελάβαμεν επιστολήν εκ μέρους της αδελφής σας εκ Νισύρου, δια της οποίας παρακαλεί την Οργάνωσιν να δανείση εις αυτήν εξακόσια δολάρια (αριθμ. 600) δια δύο έτη και να απαλλάξη δια του ποσού αυτού την περιουσίαν σας από κάποιο χρέος προς τον κ. Κ., εις την κατοχήν του οποίου και περιέροχεται εντός ολίγου κατόπιν δικαστικής αποφάσεως, ως δεν αμφιβάλλομεν γνωρίζετε.

Η επιστολή της αδελφής ανεγνώσθη εις την γενικήν συνέλευσιν των μελών μας, αλλ' η ληφθείσα απόφασις δια την αποστολήν του ζητηθέντος ποσού παρά της αδελφής σας είναι αρνητική διότι ο Σύλλογος δεν δύναται να δανείζει συμφώνως τω Καταστατικώ του.

Εγράψαμεν εις την αδελφήν σας σχετικώς, πλην όμως εθεωρήσαμεν υποχρέωσιν μας ως πατριώται να γράψομεν και σε σας για να σας παρακαλέσωμεν και ημείς, όπως υποβοηθήσητε την δυστυχή αδελφήν σας, και

μη χάσετε μίαν περιουσίαν ασυγκρίτως ανωτέραν εις αξίαν από το οφειλόμενον ποσόν εκ μέρους της οικογενείας σας.

Αυτό εθεωρήσαμεν υποχρέωσιν μας αδελφικώς να σας συστήσωμεν, διότι διεγνώσαμεν τον βαρύ πόνον της αδελφής σας δια την υπόθεσιν αυτήν, και την οποίαν δυστυχώς δεν δυνάμεθα να υποβοηθήσωμε,

Προς τούτους, Διατελούμεν μετ' αγάπης.

Μυλωνάς Εμμανουήλ. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* Εθνικότητα *Ιταλός Έλλην* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ελλάς*. 20 χρόνων, άγαμος. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Ιουνίου 22.

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής υπάρχει το όνομα Μυλωνάς Ν. Εμμανουήλ με την ένδειξη ότι ενυμφεύθη Αμερικανίδα Ελληνικής καταγωγής και ότι η διεύθυνσή του ήταν, 4008 Loraine Ave. Vleveland Ohio. Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομα Βασιλειάδης Ν. Εμμανουήλ - Μυλωνάς.

(Στην πρώτη σελίδα του Μητρώου), ενώ στη δεύτερη φαίνεται με το όνομα Εμμανουήλ Βασιλείου - Μυλωνάς.

Είναι γραμμένος στον σύλλογο από το 1920 μέχρι και τον Ιούνιο του 1923 με ακολουθούμενη αναστολή μέχρι το 1942, οπότε πάλι φαίνεται γραμμένος από το 1943 μέχρι και το 1946.

Με την από 17 Ιουλίου 1930 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» ρωτά τον Εμμανουήλ Μυλωνά, εάν η Εθνική Τράπεζα Ελλάδος εξέδωσε ποτέ κάποια ομολογίαν υπέρ αυτού και εις το όνομα Εμμανουήλ Βασιλείου. Όπως λέγει στην επιστολή, *με την ως άνω πληροφορίαν θα ευκολήνητε πολύ την γραμματεΐαν του Συνδέσμου και σας παρακαλούμε μην αμελήσητε.*

Απαντώντας στην ως άνω επιστολήν απευθυνομένην προς τον κ. Δημήτριον Πολυχρονιαδήν και υπογράφων ως Mike Miller, λέγει περιληπτικά τα εξής:

Αγαπητέ κύριε, Συμφώνως με την τελευταίαν σας ερώτησιν περί ομολογίας, απαντώ υμίν, «δεν εξεδόθη ούτε καν έχω ιδέαν περί τοιούτου ζητήματος».

Επληροφορήθην εκ Νίσυρου, ότι ο κ. Παντελής Πασχαλίδης σας ενεχείρισε τας παντόφλας τας παρά της αδελφής μου προς εμέ στελλομένας, όπως μοι τις αποστείλετε, αλλά δυστυχώς γνωρίζετε ότι δεν τις έλαβον, καθ' ότι δεν τας εστείλατε. Και το περίεργον, ότι ο Παντελής γράφας επιστολήν εις Νίσυρον, εβεβαίωσεν ότι σοι τας έδωσε, και το περιεργότερον ότι τας έστειλες. Απορίας άξιον !

Παρακαλώ υμάς όπως με πληροφορήσητε περί του ζητήματος τούτου. Μετ' αγάπης Mike Miller.

Μυσιριώτης Αντώνιος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Ευρέθη στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Μαρτίου 1932, ως νέο μέλος του συλλόγου.

Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» το έτος 1932.

Επίσης υπάρχει στο βιβλίο απογραφής των Νισυριών της Αμερικής με την ένδειξη ότι ενυμφεύθη Αμερικανίδα Πολωνικής καταγωγής, ενώ στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Μαΐου 1938 αναγράφεται ότι *την 24ην Απριλίου (το Πάσχα) έδωσαν αμοιβαίαν υπόσχεσιν γάμου ενώπιον πολλών συγγενών και φίλων, η χαριτόβροτος Δ/ις Αναστασία Χάουκα (Σμολένσκι), γεννηθείσα εν Ρωσία, μετά του αγαπητού μας συμπολίτου κ. Αντωνίου Μυσιριώτη.*

Οι γάμοι τους έγιναν την 21ην Αυγούστου του ιδίου έτους με παράνυμφο τον Γεώργιο Τριανταφύλλου.

Πιο κάτω υπάρχει και το όνομα Μυσιριώτης Νικήτας, που πρέπει να είναι είτε γιος του, η αδελφός του. Σύμφωνα με στοιχεία που άφησε ο άτυχος Δημοσθένης Παναγιώτου, χρωστούσε στον Αντώνιο Μυσιριώτη από πληρωμή της ασφάλειάς του \$ 41.48 που ξεπληρώθηκαν με 788.00 φράγκα στην μητέρα του στην Ελλάδα από τον πατέρα του πνιγέντος Δημοσθένη. Τα παραπάνω διαπιστώνει και ο Δήμαρχος Παρθένης Κόκκινος στην από 21 Ιουνίου 1938 επιστολήν του προς τον «Γνωμαγόρα».

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 11 Οκτωβρίου 1932 επιστολή του Ν. Γ. Παπάτσου που διέμενε στο Σουέζ της Αιγύπτου και στην οποία εσωκλείει 6 γραμμάτια αξίας 30 λιρών των αδελφών Αντωνίου και Μιχαήλ Μυσιριώτη και παρακαλεί τον Σύλλογο να φροντίσει να τα εισπράξει και να κρατήσει ο Σύλλογος τους τόκους, εάν δε, δεν θέλουν να πληρώσουν τόκους, να κρατήσει ο Σύλλογος 5 λίρες για τους κόπους και την εξυπηρέτηση.

Όπως λέγει έστειλε τα γραμμάτια στον γαμβρό του τον Ρουσέτον Φραντζή για να τα εισπράξει, όμως του τα επέστρεψε επειδή δεν γνώριζε που διέμεναν οι αδελφοί Μυσιριώτη.

Από το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» είδε ότι είναι μέλη του Συλλόγου γι' αυτό τα έστειλε στον Σύλλογο, με την ελπίδα ότι θα μπορέσει ο Σύλλογος να τον βοηθήσει στην είσπραξη.

Συνεχίζοντας λέγει ότι το χρέος αυτό δεν προέρχεται από εμπόρευμα, αλλά από μετρητά που τους εδόθησαν για προίκα της αδελφής τους, όταν ήταν στο Σουέζ και διατηρούσαν αροτοποιείο.

Ο «Γνωμαγόρας» επιστρέφοντας τα γραμμάτια, του απάντησε ότι δεν μπορεί να βοηθήσει την κατάσταση, διότι οι αδελφοί Μυσιριώτη λένε ότι αδυνατούν να τα εξοφλήσουν προς το παρόν και ότι θα τα εξοφλήσουν, όταν μπορέσουν.

Με την από 16 Απριλίου 1932 επιστολή του ο σύλλογος απευθύνεται στον Α-

ντώνιο Γ. Μυσιριώτη, ο οποίος όπως φαίνεται ευρίσκεται σε υπεύθυνη θέση που μπορεί να δίδει δουλειές σε άλλα άτομα και τον παροτρύνει να έχει πάντοτε υπ' όψιν του τους συμπατριώτες του πολλοί από τους οποίους έχουν χάσει τις δουλειές τους λόγω της μεγάλης ανεργίας που υπάρχει και να προσφέρει τις δουλειές που παρουσιάζονται σε αυτούς και να είναι βέβαιος ότι οι συμπατριώτες του θα το εκτιμήσουν και θα τον δικαιώσουν για την προτίμησή του.

Νικολάου Αντώνιος. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας*. Τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*. 30 χρόνων, Έγγαμος. Αφιξη *ΗΠΑ*, 1909 Σεπτεμβρίου 7.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Δεκεμβρίου 1932, αναφέρεται ότι *αφίχθησαν εκ Νισύρου την 1ην τρέχοντος μηνός δια του ατμοπλοίου «Σατούρνια» ο αδελφός μας Ιω. Π. Κατινάς και ο συμπολίτης μας Αντ. Νικολάου, όστις μετά τριήμερον ανεχώρησε δια Μπώφαλλο Ν.Υ.*

Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» ευρίσκεται το όνομα Αντώνιος Ε. Νικολάου το 1921 και μετά από το 1935 μέχρι και το 1943.

Σύμφωνα με το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Απριλίου 1938, *την 2αν Απριλίου ανεχώρησεν δια Νίσυρον ο κ. Α. Νικολάου*. Στην από 13 Αυγούστου 1941 επιστολή του φαίνεται πολύ στεναχωρημένος διότι έχει κλείσει το εργοστάσιο που δούλευε και είναι χωρίς δουλειά 5 μήνες. Επίσης λέγει ότι προσπάθησε να στείλει χρήματα στο σπίτι του στη Νίσυρο και δεν μπορεί, και ρωτά αν γνωρίζει ο σύλλογος κάποιο τρόπο να του πει, διότι είναι ανάγκη να στείλει χρήματα στο σπίτι του. Με μια άλλη επιστολή με ημερομηνία 26 Φεβρουαρίου 1942 λέγει ότι είναι έξω από δουλειά 10 μήνες και βρίσκεται σε πολύ δύσκολη θέση. Ρωτά αν ερχόμενος στην Νέα Υόρκη, υπάρχει περίπτωση να βρει δουλειά εκεί. Ο σύλλογος στην απάντησή του, τον ρωτά τι δουλειές μπορεί να κάμει για να φροντίσει και πιστεύει να μπορέσει να του βρει δουλειά, οπότε να τον ειδοποιήσει να έλθει στην Νέα Υόρκη.

Οικονομίδης Ι. Νικόλαος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Το όνομά του ευρέθη στο βιβλίο απογραφής Νισυρίων Αμερικής, με όνομα συζύγου Μαρία Γρηγορίου Βρούζου. Όνομα παιδιών, Ιωάννης και Γρηγόριος.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Μαΐου 1951 αναφέρεται ότι από καιρόν υπηρετούν στον Αμερικανικό στρατό οι αδελφοί Ιωάννης και Γρηγόριος Ν. Οικονομίδης.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Δεκεμβρίου 1952, αναφέρεται ότι *επέστρεψεν εκ Γερμανίας ο στρατιώτης Γρηγόριος Ν. Οικονομίδης, συμπληρώσας την στρατιωτικήν του θητεία.*

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων, δίπλα στο όνομα Ιωάννης υπάρχει η λέξη Χιώτισσα, που εννοεί ότι η σύζυγός του ήταν από τη Χίο. Στο ίδιο βιβλίο, φαίνεται ότι ο υιός Γρηγόρης ενυμφεύθη την Ελένη και απέκτησαν μία κόρη την Ουρανία.

Σχετικά με τον γάμο του Γρηγορίου, το Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Μαΐου 1956, μας λέγει ότι ενυμφεύθη την 27ην Μαΐου στην εκκλησία του Αγίου Δημητρίου Αστορίας, την Ελένη Ναυπλιώτη, καταγομένη (και αυτή) από την Χίο. Σύμφωνα με την Άννα Π. Κουλάκη-Σκανδάλιου η Μαρία Γρηγ. Βρούζου ήταν αδελφή της Βαλεντίνης Κώνστα. Ο Γρηγόρης Βρούζος είχε αδέρφια τον Μιχάλη, παππού της Άννας Π. Κουλάκη-Σκανδάλιου και τον Ανδρέα. Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα», υπάρχει το όνομα Οικονομίδης Ι. Νικόλαος από το 1922 μέχρι και το 1924.

Στην από 21 Αυγούστου 1918 επιστολήν του προς τον «Γνωμαγόρα», αναφέρεται στο χρέος των 50 δολαρίων του Ι. Κ. λέγοντας ότι στα βιβλία του «Ομήρου» δεν είναι χρεωμένος ο Ι. Κ. επομένως δεν είναι δυνατό να υπάρχει Πρακτικό που να του χαρίζει αυτό το χρέος. Πιστεύει δε ότι υπήρχαν διάφορα έξοδα, όπως όλοι γνωρίζουν, έναντι αυτού του χρέους.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει Δωρητήριο το οποίο αναγράφει τα κάτωθι:

Η κάτωθι υπογράφουσα ΜΑΡΙΑ ΝΙΚΟΛΑΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΔΟΥ το γένος ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΒΡΟΥΖΟΥ, γεννηθείσα εν ΜΑΝΔΡΑΚΙΩ ΝΙΣΥΡΟΥ και νύν κατοικούσα εν ΝΕΑ ΥΟΡΚΗ ΤΩΝ ΗΝΩΜΕΝΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ ΑΜΕΡΙΚΗΣ παραχωρώ το εν τη Ιερά ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΙΑΝΗ οικόπεδόν μου (κελλείον) απολύτως δωρεάν, προς εξυπηρέτησιν των συμφερόντων της ΜΟΝΗΣ. Το παρόν πιστοποιητικόν δέον θεωρηθή ως παραίτησις των δικαιωμάτων εμού τε και απάντων των κληρονόμων μου επί του οικοπέδου (κελλείον) τούτου.

Και εις ένδειξιν υπογράφω..... Μαρία χήρα Νικολάου Οικονομίδου

ΜΑΡΤΥΡΕΣ Δια Γνωμαγόραν Δημ. Θεμ. Οικονομίδης Πρόεδρος Κ. Α. Διακαντώνης Γραμματεύς

Εν Νέα Υόρκη Δεκεμβρίου 2 1946.

Υπάρχει η από 2-12 1945 επιστολή από τον Πειραιά από τον Γεώργιον Τσώλην, υπάλληλο Τ.Τ.Τ. Ταχυδρομείου Πειραιώς, που παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να δώσει την εσώκλειστον επιστολή στην κ. Μαρία Νικ. Οικονομίδου εκ Νισύρου και να του γνωρίσει την διεύθυνση του εκ Μανδρακίου Νισύρου Νικολάου Πουράκη ο οποίος προ πολλών ετών είχε καταφύγει εις εν Γηροκομείον του ΟΗΙΟ.

Στο βιβλίο αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής ευρέθη το όνομα Νικόλαος Οικονομίδης (υιός του Ιωάννου Ν. Οικονομίδη) που απεβίωσε το 1997.

Επίσης ευρέθη το όνομα Μαρία Οικονομίδα (γένος Γρηγορίου Βρούζου)

χωρίς ημερομηνία θανάτου, όμως στα «Νισυριακά Χρονικά» τεύχος 23ο Ιουλίου-Αυγούστου 1958 αναφέρεται ότι *την 23ην Αυγούστου απεβίωσεν η κ. Μαρία Ν. Οικονόμου το γένος Βρούζου. Η νεκρώσιμος ακολουθία εψάλη εις τον Άγιον Δημήτριον Αστορίας και εκηδεύθη την 26ην του ιδίου.*

Παντελίδου Ν. Καλλιόπη. Κόρη του Γεωργίου Χρυσότιμου παντρεμένη με τον εκ Τήλου Νικόλαον Ι. Παντελίδη.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 3 Φεβρουαρίου 1949 επιστολή του συλλόγου προς τον Νικόλαον Παντελίδη που λέγει: *Μετά μεγάλης μας λύπης πληροφορηθήμεν το τραγικόν δυστύχημα που έπληξεν την οικογένειαν σας και σπεύδομεν να εκφράσωμεν εκ μέρους του Διοικ. Συμβουλίου και της ολομείας της οργανώσεως μας τα ειλικρινή μας συλλυπητήρια κλπ.*

Υπάρχει επίσης η από 4 Φεβρουαρίου 1949 επιστολή προς τον Παντελή Παντελίδη, οδός Τζέφερσον Δάβιτ Χοτέλ Μοντγκόμερη Αλαμπάμα. που λέγει περιληπτικά τα εξής: *Μετά μεγάλης μας λύπης αναλαμβάνομεν να σας αναγγείλωμεν ένα τραγικόν δυστύχημα επισυμβάν ταλευταίως εις την οικογένειαν του αδελφού σας Νικολάου. Ο δευτερότοκος υιός του αδελφού σας, Γεώργιος, επνίγη εις τον Ατλαντικόν ωκεανόν. Καθώς πληροφορούμεθα παρεσύρθη εκ του καταστρώματος του πλοίου, κατά την ώραν μεγάλης τρικυμίας. Ειργάζετο ως ασυρματιστής εις Αμερικανικόν πλοίον. (Τάνκερ). Εκφράζοντες προς υμάς και την οικογένειαν σας τα ειλικρινή συλλυπητήρια της οργανώσεως μας, Διατελούμε κλπ.*

Παπαδόπουλος Μάρκος. Ηλικίας 19 ετών, εθνικότητα Λευκός, χωρίς τόπο διαμονής ή γέννησης, με αναχώρηση από την Κωνσταντινούπολη με το καράβι «Κωνσταντινούπολη». Αφιξη ΗΠΑ, 1923 Οκτωβρίου 2. Θεωρούμε ότι είναι ο Νισυριακής καταγωγής, Πρόεδρος της «Θερμανής» κατά τα έτη 1954 και 1955.

Το 1953 είχε την θέση του Αντιπροέδρου σύμφωνα με το Δελτίο της «Θερμανής» τεύχος 1ο 1953.

Σύζυγος του η Μαρίκα με την οποίαν απέκτησε δύο παιδιά: Την Καλλιόπη που επαντρεύθη τον Νικόλαο Δρακάκη και έκανε τη δική της οικογένεια και το Νικόλαο που ενυμφεύθη την Αμερικανίδα Ray και επίσης έφτιαξαν την δική τους οικογένεια.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 25 Αυγούστου 1931 επιστολή του συλλόγου προς τον Μάρκον Παπαδόπουλον που έμενε στην διεύθυνση 1467 Άντισον Αβ. Κλήβελαντ Οχάϊο με την οποίαν τον παρακαλεί να δώσει ό-τι πληροφορίες γνωρίζει για τον θάνατο του συμπολίτου και φίλου του Φιλίππου Α. Φιλίππου, ήτοι ασθενείας, κηδείας και οικονομικής καταστάσεως. Τις πληροφορίες αυτές τις ζητούσε ο σύλλογος διότι ήθελε να τις μεταφέρει στους

οικείους του στο νησί, καθότι ήτο βέβαιο ότι θα απευθύνοντο στον «Γνωμαγόρα», όπως συνηθίζετο.

Στα «Νισουριακά Χρονικά» τεύχος 22ο Μαΐου-Ιουνίου 1958 αναφέρεται ότι *την 10ην Μαρτίου απεβίωσεν ο συμπατριώτης μας Μάρκος Ν. Παπαδόπουλος εκ του Δήμου Εμπορείου και εκηδεύθη την τετάρτην 12ην ιδίου εκ του ναού των τριών Ιεραρχών. Εις την βαρυνθενούσαν σύζυγον, τέκνα και εν Νισύρω γονείς και συγγενείς απευθύνομεν θερμά συλλυπητήρια.*

Ο Αείμνηστος Παπαδόπουλος εχρημάτισε πολλάκις πρόεδρος της ενταύθα οργανώσεως Παναγίας Θεορμιανής, δείξας μεγάλον ενδιαφέρον δι' όλα τα ζητήματα που αφορούν την γενέτειράν του και την ενταύθα Νισουριακήν παροικίαν. Η μνήμη του πάντα θα μένη αιωνία.

Παπάτσος Γεώργιος. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Sofia Hohenberg* και με Εθνικότητα *Τούρκος Έλληνας* και τόπο διαμονής *Νίσυρος. 20 χρόνων, Άγαμος.* Άφιξη ΗΠΑ, 1907 Μαΐου 10.

Σύμφωνα με τον Νίκο Μιχαήλ Παπάτσο, ο Γεώργιος Παπάτσος ήταν αδελφός του παππού του Νικολάου Παπάτσου του Ιωάννη που ήλθε στην Αμερική, και του Μιχαήλ που έμεινε στην Νίσυρο.

Ευρίσκεται εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» από το 1943 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1954, με την ένδειξη ότι απεβίωσε στις 30 Ιανουαρίου 1955 και εκηδεύθη στις 2 Φεβρουαρίου του 1955.

Υπηρέτησε τον «Γνωμαγόρα» σαν σύμβουλος στο Δ.Σ το 1922 - 1923, οπότε θα πρέπει να ήταν εγγεγραμμένος στον σύλλογο την εποχή εκείνη και η μερίδα του να έχει χαθεί.

Στις 16 Σεπτεμβρίου 1928 υπάρχει επιστολή του «Γνωμαγόρα» προς τον Δήμο Μανδρακίου, παρακαλώντας τον να γνωρίσει προς την Ασπασία, χήρα Στεφάνου Ιντζέ, ότι τα έξοδα θανάτου του συζύγου της εγένοντο από τον Γεώργιο Παπάτσο έναντι του χρέους των 190,80 δολλαρίων προς αυτόν.

Επίσης υπάρχει επιστολή του προς τον σύλλογο με ημερομηνία 22 Ιουνίου 1945 μαζί με επιταγή 25 δολαρίων «*δια τους δυστυχείς και τα πάντα υποφέροντες πατριώτας μας εν Νισύρω*» όπως λέγει.

Σύμφωνα με τα στοιχεία που υπάρχουν στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής, ο Παπάτσος Ι. Γεώργιος ενυμφεύθη την Μαλάμο με καταγωγή από την Λήμνο και απέκτησαν 4 τέκνα: Τον Θεοφάνη τον Κωνσταντίνο, την Καλλιόπη, και την Κλειώ.

Ο Θεοφάνης ευρίσκεται γραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» το 1956 και έχει ήδη αποθάνει.

Ο Κωνσταντίνος (Ντίνος) σταδιοδρόμησε στην Αστυνομία όπου κατείχε ανώτερη θέση. Νυμφευμένος με την Jacquelyn Ιρλανδικής καταγωγής απέκτη-

σαν 2 παιδιά την Carolyn (Καλλιόπη) και τον Chris (Χρήστο). Η Jacquelyn υπήρξε Δήμαρχος της περιοχής που μένει, του Island Park της Νέας Υόρκης για αρκετά χρόνια. Σήμερα είναι και οι δύο συνταξιούχοι.

Η Καλλιόπη έμεινε λεύτερη και αφοσιώθηκε στην επιστήμη της. Υπήρξε διδάκτορας του New York University, το οποίο και την έκανε Honorary Member (επίτιμο μέλος).

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Μαΐου-Ιουνίου 1954, αναφέρεται ότι η *Δις. Καλλιόπη Γ. Παπάτσου, θγγάτηρ του αδελφού μας Γεωργίου Παπάτσου, εξελέγη δια μεγάλης πλειοψηφίας επόπτης των σχολών της γείτονος Island Park Ong Island. Συγγαίρομεν την Δεσποινίδα Παπάτσου ευχόμενοι και εις ανώτερα.*

Δια την ιδίαν, διαβάζομε τα εξής στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιουνίου-Ιουλίου 1939: *Μεταξύ των εξεχόντων μαθητών, μετά χαράς αγέλλω την αποφοίτησιν από το Γυμνάσιον του Ocean Site L.I της Δ/δος Καλλιόπης Γ. Παπάτσου με τον βαθμόν Αριστα, μεταξύ 99 αποφοιτησάντων μαθητών διαφόρων εθνικοτήτων. Προσθεμένη να ακολουθήση ανωτέρας σπουδάς εις το Hunter College εύχομαι καλήν επιτυχίαν.*

Η Κλειώ ενυμφεύθη τον ιερέα Γεώργιο Οδ. Γεωργάκη και απέκτησαν δύο κορίτσια την Μαρία και την Βαρβάρα. Και τα δύο κορίτσια παντρεύτηκαν και έκαναν οικογένειες. Η Μαρία απέκτησε τρεις γιους και η Βαρβάρα δύο. Ο ένας γιος της Βαρβάρας σταδιοδρόμησε στον Αμερικανικό στρατό σαν πιλότος σε πολεμικά αεροπλάνα. Ο σύζυγος της Κλειώς, Γεώργιος Ο. Γεωργάκης ήταν μέλος του Τμήματος «Γνωμαγόρα» Νισύρου και φαίνεται εγγεγραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» Αμερικής, από τον Δεκέμβριο του 1949 μέχρι και τον Ιούλιο του 1953, οπότε υπάρχει η ένδειξη ότι «διεγράφη». Το 1956 φαίνεται ξανά γραμμένος στο Μητρώο και μετά το 1958 μέχρι και το 1960. Από τον ατομικό του φάκελο φαίνεται ότι είχε αρρωστήσει το 1949, οπότε ο «Γνωμαγόρας» του χορήγησε το δικαιούμενο ποσό βοήθειας 40 δολαρίων, σύμφωνα με το καταστατικό, όπως φαίνεται με υπάρχουσα επιστολή υπό ημερομηνία 10 Φεβρουαρίου 1950.

Με την από 25 Ιανουαρίου 1955 επιστολή του προς τον «Γνωμαγόρα», ζητά αγανακτισμένος να διαγραφεί από τον σύλλογο, διότι όπως πιστεύει ο σύλλογος δεν ενδιαφέρθη καθόλου για τον ασθενή εξάδελφό του, εννοώντας όπως φαίνεται τον Γεώργιον Ι. Κατινά, (ή μήπως τον Ιωάννη Ν. Γεωργάκη?) τον οποίον όπως λέγει, *τον ρίξατε να πεθάνει στις φυλακάς*, εννοώντας το ψυχιατρείο, *και κανένας σας δεν ενδιαφέρθη γι' αυτόν.*

Υπάρχει απαντητική προς αυτόν επιστολή που λέγει ότι ο σύλλογος έκανε, ότι ήτο ανθρωπίνως δυνατόν, πληρώνοντας αρκετά χρήματα, σε διαφόρους ψυχιάτρους προσπαθώντας να βοηθήσει τον συμπατριώτη και εξάδελφό του, όμως στο τέλος, έκανε αυτό που συμβούλεψαν οι γιατροί, διότι δεν υπήρχε καμία σωτηρία.

Σε δεύτερη επιστολή του ο Γεώργιος Ο. Γεωργάκης ζητά συγνώμη από τον

σύλλογο μετά τας δοθείσας προς αυτόν εξηγήσεις και ζητά να τον επαναφέρουν στις τάξεις του «Γνωμαγόρα».

Σημειωτέον ότι αργότερα εχειροτονήθη σε Ιερέα, ακολουθώντας το παλαιό ημερολόγιο.

Απεβίωσε στις 20 Μαρτίου 1984 και ο σύλλογος τον τίμησε με την κατάθεση ανθέων στην σορό του.

Παριανός Αναστάσιος Κ. 33 χρόνων έγγαμος. Δηλώνει όνομα συζύγου Αικατερίνη και εξάδελφος του Αντώνη Φραντζή.

Υπάρχει και δεύτερη είσοδος του στην Αμερική στις 22 Οκτωβρίου 1920, 40 ετών, έγγαμος, με εθνικότητα Ιταλική και με όνομα συζύγου Αικατερίνη που συνταξίδευσε με τ' αδέρφια του Εμμανουήλ και Νικόλαο.

Περί τα τέλη του 1915, έγινε αφορμή να δημιουργηθεί μεγάλος σάλος αλλά και μεγάλο πρόβλημα στο Δ.Σ του «Γνωμαγόρα» από ένα σατυρικό και προσβλητικό ποίημα που ο ίδιος έστειλε προς τη διοίκηση και που υπάρχει στον ατομικό του φάκελο, αλλά και από μία προσβλητική επιστολή που όπως φαίνεται εστάλη. Στην σκληρή αντίδραση του συμβουλίου, ο Αναστάσιος επανήλθε και σε μία επιστολή του ζητά συγνώμη, εξηγώντας ότι την επιστολή προς το Συμβούλιο του την έγραψε άλλος και επειδή δεν γνωρίζει πολλά γράμματα, δεν έγινε ενήμερος γι' αυτά που έγραφε. Σε μια άλλη επιστολή αναφέρει ότι υποκινητής της επιστολής που εστάλη ήταν ο Εμμ. Κατσιματίδης.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Σεπτεμβρίου 1936 αναφέρεται ότι *την 26ην Σεπτεμβρίου ανεχώρησεν δια Νίσυρον ο κ. Αναστάσιος Παριανός*. Βέβαια δεν είμεθα βέβαιοι αν πρόκειται γι' αυτόν εδώ, η τον άλλον Αναστάση Παριανό, τον παππού του Τάσου του Μπαριανού.

Partjvindis Gerges (? Παρθενιάδης). Αναχώρηση με το καράβι Ζηλανδία από το λιμάνι *Antwerp. 18 χρόνων, Άγαμος, εθνικότητα Ελλάδα Τούρκος*, τόπος διαμονής *Nissios. Άφιξη ΗΠΑ, 1903 Σεπτέμβριος 29.*

Δεν είμεθα βέβαιοι ότι το όνομά του είναι Παρθενιάδης, όμως δεν σκεφθήκαμε και καλλίτερη επιλογή.

Στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα», υπάρχει ο Παρθενιάδης Γεώργιος εγγεγραμμένος το 1921 και 1922 και επίσης υπάρχει ο Παρθενιάδης Γεώργιος του Εμμανουήλ, εγγεγραμμένος από το 1938 μέχρι και το 1946. Δεν είμεθα βέβαιοι αν πρόκειται για το ίδιο άτομο.

Υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου 1932 του Κωνσταντίνου Εμ. Παρθενιάδη από την Αθήνα με εσώκλειστη δεύτερη επιστολή προς τον αδελφό του Γεώργιον και παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να τον εύρει και να του την δώσει. Ο «Γνωμαγόρας» του υπόσχεται ότι θα φροντίσει να τον εντοπίσει και

μία από τις προσπάθειες που κάνει είναι η καταχώριση αγγελίας στο «Δελτίο», όπως φαίνεται στο τεύχος του Φεβρουαρίου 1933, όπου ενδιαφέρεται να εύρει την διεύθυνση του.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1936 αναφέρεται ότι *ερχόμενος εκ της πολιτείας Τέξας επεσκεύθη την πόλιν μας ο κ. Γεώργιος Παρθενιάδης και επί τη ευκαιρία αυτή μας επεσκεύθη εις τα γραφεία μας και ενεγράφη συνδρομητής εις το δελτίον μας και προσέφερε μικράν δωρεάν προς το ταμείον αυτού.*

Ο κ. Παρθενιάδης μας πληροφορεί ότι εις το Γκάλβερστον Τέξας επεσκεύθη τους συμπατριώτας μας αδελφούς Γεώργιον και Εμμανουήλ Ι. Κατσιματίδη, οίτινες εμπορεύονται και εις των οποίων το κατάστημα ανέγνωσε το δελτίον μας και έμαθε μερικά Νισύρικα νέα.

Αυτό τον παρεκίνησε και όταν επεσκέφθη την Νέαν Υόρκη ενεγράφη συνδρομητής του.

Στο «Δελτίο» Ιουνίου-Ιουλίου 1939 αναφέρεται ότι *την 29ην Μαΐου αφίχθη εις την πόλιν μας ο αδελφός μας κ. Γεώργιος Εμμ. Παρθενιάδης, μηχανικός της ατμοπλοϊκής Εταιρείας «Standard oil Co». Θα παραμείνει πλησίον μας επί δίμηνον, οπότεν και πάλιν θα επιστρέψη εις την θέσιν του.*

Από το αρχείο βλέπομε ότι τον Δεκέμβριο του 1947, ο Σύλλογος σύμφωνα με το Καταστατικό του, αποστέλλει 90.00 δολλ. στον Γεώργιο Παρθενιάδη που αναρρώνει από την ασθένειά του.

Με την από 25 Δεκεμβρίου 1950 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» του εσωκλείει επιταγή 25.00 δολλ. ως ένα μικρό αδελφικό δώρο με τις πιο θερμές Χριστουγεννιάτικες ευχές.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», Ιουλίου 1951, αναφέρεται ότι, *ο αδελφός μας Γεώργιος Παρθενιάδης απεβίωσεν, κατόπιν πολυχρονίου ασθeneίας, την 28ην Ιουνίου και εκηδεύθη την 30ην του ιδίου εκ της εκκλησίας του Αγίου Δημητρίου της Αστόριας κλπ.*

Πασχαλίδης Γεώργιος. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Ευγενία* Εθνικότητα *Turkey-Greek* και τελευταίος τόπος διαμονής *Nissiros, Turkey*. 22 χρόνων *Άγαμος. Άφιξη ΗΠΑ*, 1911 Απριλίου 12.

Από τον ατομικό του φάκελο παίρνουμε τα ακόλουθα:

Υπάρχει επιστολή από το Lynn της Μασαχουσέτης με ημερομηνία 20 Σεπτεμβρίου 1952 από κάποιον ιατρό ονόματι Ιωάννη Δ. Κωνσταντινίδη προς κάποιον Κώστα, Νισύριο, μέλος του «Γνωμαγόρα» προφανώς, που του λέγει ότι πριν 30 περίπου χρόνια ζούσε στο Lynn, ένας γιατρός ονόματι Πασχαλίδης με καταγωγή από τη Νίσυρο, που επέστρεψε στη Νέα Υόρκη και πριν 20 περίπου χρόνια απεβίωσε και τάφη ως άπορος.

Ευρισκόμενος στο Lynn, έπαιξε στο χρηματιστήριο και έλεγαν πως είχε κά-

νει πολλά χρήματα, τα οποία είχε καταθέσει στην Τράπεζα. Η τράπεζα ζητώντας τους κληρονόμους του απευθύνθηκε στον ιερέα της κοινότητας και κάποιος από εκεί, θυμήθηκε τον ιατρό Πασχαλίδη που είχε σχέσεις με τον σύλλογο των Νισυρίων «Γνωμαγόρα».

Ενημερώθηκε η Τράπεζα, η οποία θα ερχόταν σε επαφή μαζί του και τον παρότρυνε να το φέρει σε γνώση του Συλλόγου, ούτως ώστε να ευρεθούν οι κληρονόμοι του γιατί είναι κρίμα όπως έλεγε να χαθεί μια περιουσία. Απ' ότι φαίνεται από την αλληλογραφία, τα χρήματα που είχε η τράπεζα στον λογαριασμό του ιατρού Γεωργίου Πασχαλίδη, ήταν μόνο 367.23 δολάρια, για τα οποία ο Γραμματέας του Συλλόγου Δημήτρης Πολυχρονιάδης, ενημέρωσε τις αδελφές του στην Νίσυρο, Καλλιόπη και Ειρήνη Πασχαλίδη-Στρίκη και αφού τους έδωσε τις ανάλογες οδηγίες για τα δικαιολογητικά που ζητούσε η τράπεζα, του εστάλη μαζί με τα δικαιολογητικά και εξουσιοδότηση βάσει της οποίας απεσύρθησαν τα χρήματα από την τράπεζα και εστάλησαν εξ ημισείας στη Νίσυρο στις αδελφές του. Για την ιστορία να πούμε, ότι πουθενά στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα», δεν φαίνεται το όνομά του.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Νοεμβρίου 1934 αναφέρεται ότι *Αφίχθη εις την πόλιν μας την 17ην τρέχοντος ο συμπολίτης μας ιατρός κ. Γεώργιος Πασχαλίδης.*

Στο ίδιο Δελτίο Δεκεμβρίου 1936-Ιανουαρίου 1937 αναφέρεται ότι *την 13ην Δεκεμβρίου απεβίωσεν ο συμπολίτης μας ιατρός Γεώργιος Πασχαλίδης εκ συγκοπής καρδιάς. Η κηδεία του εγένετο την 18ην ιδίου.*

Πατρικής Ιωάννης. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι Laura και με Εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας, και τόπο διαμονής Νίσυρος Τουρκία 25 χρόνων Άγαμος. Είχε αδελφή με το όνομα Άννα. Αφιξη ΗΠΑ, 1907 Οκτωβρίου 18.

Λόγω του ότι υπάρχουν δύο άλλοι με το ίδιο όνομα και στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» έχουν βρεθεί διάφορα έγγραφα που απευθύνονται σε Πατρική Ιωάννη χωρίς να γνωρίζουμε σε ποιόν συγκεκριμένα αναφέρονται, αποφασίσαμε να τους παρουσιάσουμε μαζί και μαζί επίσης να παρουσιάσουμε τα σχετικά ενδιαφέροντα έγγραφα για όλους. Τα άλλα ονόματα είναι τα κάτωθι:

Πατρικής Ιωάννης με ημερομηνία εισόδου 2 Ιουνίου 1909, 22 χρόνων, Άγαμος, με όνομα μητρός Άννα, τόπο διαμονής Νίσυρος (Nisgro) που αναχώρησε από την Πάτρα με το καράβι Laura και με εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας.

Πατρικής Ιωάννης (John) με ημερομηνία εισόδου 6 Ιανουαρίου 1920 ηλικίας 32 χρόνων, Έγγαμος, χωρίς εθνικότητα, με τελευταίο τόπο διαμονής Ελλάς (Υποθέτομε ότι είναι από Νίσυρο), με αναχώρηση από Havre με το καράβι Royal Prince.

Στην ιδρυτική πράξη του συλλόγου «Γνωμαγόρα», υπάρχει η υπογραφή του Ιωάννη Πατρίκη.

Σε επιστολή από το Wilmington Delaware της 7 Μαρτίου 1917 του νεοϊδρυθέντος Τμήματος του «Γνωμαγόρα» προς το Κέντρο, αναφέρεται ως μέλος, ο Ι. Πατρίκης, που όμως δεν είμεθα βέβαιοι αν είναι Ιάκωβος η Ιωάννης».

Σχετικά με ένα πωλητήριο κτήματος στα Κανάφια Νισύρου από τον Θερεούλη Ιωάννη στον Πατρίκη Ιωάννη, υπάρχει καταχώριση στο όνομα Θερεούλη Ι. στην εργασία αυτή.

Υπάρχει επιστολή του «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 1934 προς την Δίδα Κ. Ι. Π. εις απάντηση δικής της προηγουμένης, με την οποίαν της λέγει ότι ο αδελφός της δικαιολογείται ότι δεν την ξέχασε και πως εκείνη δεν του απαντά στις επιστολές του. Την συμβουλεύει δε να γράφει στον αδελφό της και την συλλυπείται για τον θάνατο του πατέρα της.

Υπάρχει επιστολή στις 25 Μαρτίου 1939 άλλης Ε. Ι. Π. ευρισκομένης στη Ρόδο με τρία ορφανά και την γραία μητέρα της, με την οποίαν εκθέτει την φτώχεια και τη δύσκολη κατάστασή της και ζητά κάποια οικονομική βοήθεια.

Ο Σύλλογος ανταποκρίνεται και στέλλει μια μικρή βοήθεια. Με δεύτερη επιστολή ευχαριστεί τον Σύλλογο για την βοήθεια και παρακαλεί να έλθουν σε επαφή και να γνωρίσουν την κατάστασή της στον πρώτο της εξάδελφο τον Π. Κ. με την παράκληση όπως την βοηθήσει.

Στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» είναι γραμμένος ο Ιωάννης Ν. Πατρίκης από το 1928 μέχρι και το 1933 και από το 1936 μέχρι και το 1946, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι επέστρεψε στη Νίσυρο.

Υπάρχει Ιωάννης Πατρίκης (Γιαννιός Ζωής) που είναι αντεπιστέλλον μέλος του Μαθητικού Συλλόγου Νισύρου «Ο Αρχιμήδης».

Το όνομά Πατρίκης (της Ζωής) ευρέθη επίσης στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 24ης Ιανουαρίου 1937 του Ιωάννη Πατρίκη προς τον Σύλλογο «Γνωμαγόρα» με την οποίαν του γνωρίζει, ότι προ τινων ημερών και ενώ έμενε άνεργος, λόγω τραυματισμού στην εργασία του στο Paradise Restaurant όπου εργαζόταν ως Iceman, με αποτέλεσμα να μεταφερθεί στο Νοσοκομείο, έρχεται Υπάλληλος της Μεταναστευτικής Υπηρεσίας και τον συλλαμβάνει με την κατηγορία ότι ευρίσκεται παράνομα την Αμερική.

Του ζητούν για να αφεθεί ελεύθερος, να καταβάλει μία εγγύηση \$ 500.00 χωρίς ότου γίνει η δίκη και αποφασισθεί τι θα γίνει. Λόγω του ότι δεν εργάζεται και δεν έχει τα χρήματα, παρακαλεί τον Σύλλογο να καταβάλει την εγγύηση και υπόσχεται να επιστρέψει τα χρήματα σύντομα με τυχόν άλλα έξοδα.

Απ' ότι φαίνεται από την αλληλογραφία, λόγω του ότι η εγγύηση έπρεπε να δοθεί αμέσως, έτρεξε ο ανεπιός του Εμμανουήλ Πατρίκης και πλήρωσε την εγγύηση των \$ 500.00.

Με επιστολή του στις 3 Φεβρουαρίου 1937 ο «Γνωμαγόρα» γνωρίζει προς το Αμερικανικό Προξενείο, ότι ο Σύλλογος έδωσε τα \$ 500.00 στον Εμμανουήλ Πατρίκη και ως εκ τούτου θα πρέπει η απόδειξη της εγγύησης να σταλεί στον Σύλλογο.

Ενώ ο Σύλλογος αναμένει απάντηση από τις Μεταναστευτικές υπηρεσίες για το μέλλον της υπόθεσης μετά την καταβολή της εγγύησης, φθάνει μία επιστολή του Υπουργείου εργασίας προς τον Εμμανουήλ Πατρίκη με ημερομηνία 29 Σεπτεμβρίου 1939 και με κοινοποίηση προς τον ίδιο τον Ιωάννη Πατρίκη και τον Σύλλογο «Γνωμαγόρα», με την οποίαν τον διατάζει να παραδώσει τον Ιωάννη Πατρίκη στο Ellis Island στις 13 Οκτωβρίου 1939. Του λέγει ότι θα πρέπει να είναι έτοιμος δι' αναχώρηση, διότι έχει κανονισθεί να απελαθεί από την χώρα με το καράβι Σατούρνια, που θα φύγει στις 14 Οκτωβρίου του 1939. Σε περίπτωση που δεν εμφανισθεί, θα του κατασχεθεί η εγγύηση.

Στις 16 Οκτωβρίου 1939, υπάρχει ετέρα επιστολή με κοινοποίηση προς τους ίδιους ως ανωτέρω, από το ίδιο Υπουργείο που του λέγει να θεωρήσει άκυρη την προηγούμενη επιστολή περί παραδόσεως του Ιωάννη Πατρίκη για απέλασή του από την χώρα και πως θα τον ενημερώσουν προσεχώς για το τι πρόκειται να γίνει.

Στις 8 Σεπτεμβρίου 1941, υπάρχει Πιστοποιητικό Πληρωμής από τον Ιωάννη Πατρίκη προς τον Σύλλογο «Γνωμαγόρα», του ποσού των \$ 500.00 μετά των νομίμων τόκων με την αναφορά ότι ο Σύλλογος υποχρεούται να επιστρέψει προς τον Ιωάννη Πατρίκη το ίδιο ποσό μετά των νομίμων τόκων, όταν τούτο του επιστραφεί από τις Μεταναστευτικές Αρχές της Αμερικής.

Στις 6 Οκτωβρίου 1944, με επιστολή του το Αμερικανικό Προξενείο επιστρέφει στον «Γνωμαγόρα» την εγγύηση των \$ 500.00 μαζί με \$ 34.00 τόκους, και στις 28 Οκτωβρίου 1944 υπάρχει απόδειξη υπογεγραμμένη από τον Εμμανουήλ Πατρίκη για την επιστροφή προς αυτόν από τον Σύλλογο «Γνωμαγόρα» του γραμματίου (U.S. Treasury Bond) αξίας \$ 500.00 που εξέδωσε στις 22 Ιανουαρίου 1937 για εγγύηση του θείου του Ιωάννη Πατρίκη, που προφανώς επεστράφη προς τον Σύλλογο από τις Αμερικανικές Υπηρεσίες.

Σύμφωνα με τον αείμνηστο Βασίλη Ι. Πατρίκη, ο εν λόγω Ιωάννης Πατρίκης ήταν ο γνωστός Γιαννιός, πατέρας του Ντίνου και του Χρήστου που είχε το καφενείο στον Άγιο Σάββα.

Κουλιανός Νικόλαος (? Περδίκης). Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς* με εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 19 χρόνων, άγαμος. Αφιξη ΗΠΑ, 1920 Νοεμβρίου 25.

Από το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Μαρτίου 1932, μαθαίνουμε επίσης ότι στις 4 Μαρτίου 1932 έφθασε από την Νίσυρο με το Ατμόπλοιο Ακουιτάνια ο Περδίκης Νικόλαος, μαζί με τον Απόστολο Σταυρινόν.

Επίσης στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Ιουνίου 1937 αναγράφεται ότι την 29ην Μαΐου ανεχώρησαν εις Νίσυρον δια του αεροπλοίου «Ρεξ» οι Οδ. Α. Γεωργιάκης, Χριστόφορος Δ. Χατζηδημητρίου, Ι. Ν. Παπάτσος και Ν. Περδίκη. Από το αρχείο του «Γνωμαγόρα» μαθαίνουμε ότι εγεννήθη στις 6 Ιανουαρίου του 1902 στη Νίσυρο και ενυμφεύθη στις 1 Μαΐου 1927 την Αναστασία Ι. Καμπανή.

Τόπος διαμονής τους ήταν η Νέα Υόρκη, ενώ τελευταία μετακόμισε και έμεινε στην Αστόρια στους 26 δρόμους. Τακτικό μέλος του «Γνωμαγόρα».

Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο μελών του συλλόγου αρχικά το 1922.

Με την αγορά του κτιρίου στην Αστόρια και την λειτουργία της Λέσχης, ο Νίκος αφού βοήθησε οικονομικά στην ανακαίνιση της, για ένα διάστημα στις αρχές, διεύθυνε την λειτουργία της αμισθί και καθοδηγούσε τον διαχειριστή. Σε μία επιστολή που έστειλε από τη Ρόδο κάποια Νισυριά, με την οποία ζητά βοήθεια διότι απέθανε ο άνδρας της και έμεινε με 5 μικρά παιδιά, αναφέρεται ότι μαζί με την οικονομική βοήθεια που έστειλε ο εξάδελφός της Δημήτριος Ζησιμόπουλος, ο Νικόλαος Περδίκης, εξάδελφος και αυτός σύμφωνα με την επιστολή, ανέλαβε να την βοηθήσει με την αποστολή ειδών ρουχισμού.

Τα τελευταία του χρόνια επέστρεψε στη Νίσυρο, όπου και πέθανε τον Ιανουάριο του 1981.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του. Η σύζυγός του Αναστασία απεβίωσε και αυτή στην Νίσυρο το 1992.

Πετρίδης Πέτρος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Από μία επιστολή με ημερομηνία 6 Οκτωβρίου 1956 από τον Κ.Ε.Κ. από τους Πάλους είναι το μόνο που γνωρίζουμε για τον Πέτρο Πετρίδη.

Η επιστολή απευθύνεται προς τον «Γνωμαγόρα» και παρακαλεί ως τον μόνο αρμόδιο που σκέφθηκε, να τον ενημερώσει για τυχόν περιουσιακά στοιχεία που άφησε ο γυναικάδελφός του Πέτρος Πετρίδης, ο οποίος απέθανε συνεπεία ενός ατυχήματος προ τριών-τεσσάρων μηνών και να του γνωρίσει τις απαιτούμενες διατυπώσεις δια την απόκτηση της εν λόγω περιουσίας.

Ο σύλλογος στην απάντησή του γράφει ότι αδυνατεί να τον εξυπηρετήσει και πως το καλλίτερο είναι να απευθυνθεί στην αδελφή οργάνωση «Παναγία Θερμιανή» η οποία ήδη ενεργεί για την εκκαθάριση του ζητήματος.

Plitas Nicola (? Πλήθος ή Πληθίδης Νικόλαος).

Αναχώρηση από το λιμάνι *Napoli* με το καράβι *Duca d'Aosta* με εθνικότητα Ιταλία *Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Niseros*. 32 χρόνων, Άγαμος, δηλώνοντας όνομα πατρός Κωνσταντίνος. Αφιξη ΗΠΑ, 1916 Μαΐου 13.

Φαίνεται γραμμένος στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» το 1943 μέχρι και τον Ιανουάριο του 1946.

Σε επιστολή το 1943, ο σύλλογος τον συγγαίρει για την επάνοδο στις τάξεις του, οπότε εννοείται ότι είχε εγγραφεί προηγουμένως και η μερίδα του στο Μητρώο, χάθηκε.

Επίσης φαίνεται από την αλληλογραφία, ότι τακτικά ανταποκρίνεται στις εκκλήσεις του «Γνωμαγόρα» για οικονομική βοήθεια οσάκις του ζητείτο.

Ο Νικόλαος Πλήθος η Πληθίδης, αδελφός του Γεωργίου Πλήθου, εγεννήθη στη Νίσυρο στις 23 Μαρτίου 1887.

Ο Νικόλαος ήταν συνιδιοκτήτης με τον αδελφό του Γεώργιο του εστιατορίου Olympia στο Newport News της Virginia. Πέθανε στις 22 Οκτωβρίου του 1949 και ετάφη στο Newport News.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 30/7/1951 επιστολή της Άννας χήρας Ηλία Κατσιματίδου, αδελφής του Νικόλα Πλήθου, με την οποία παρακαλεί τον Σύλλογο να την ενημερώσει εάν ο προ δύο περίπου ετών αποθανών αδελφός της μερίμνησε στην διαθήκη του και γι' αυτήν την ίδια, διότι δεν πιστεύει ότι δεν εσκέφθη την μοναδική αδελφή του, αφού όταν ζούσε είχαν πολύ καλές σχέσεις και πάντοτε στα γράμματά του της έγραφε, να μη στεναχωριέται, διότι έχει φροντίσει στην διαθήκη του και της αφήνει αρκετή χρηματική και άλλη περιουσία.

Αυτά που ζητούσε στην επιστολή της ήταν πολύ δύσκολο, αν όχι και αδύνατο να τα κάνει ο σύλλογος, ο οποίος με την από 13 Σεπτεμβρίου 1951 επιστολή του, αφού της έγραψε ότι λυπάται που δεν μπορεί να την εξυπηρετήσει, την συμβούλεψε να αποταθεί στους συγγενείς της στην Αμερική που είναι οι μόνοι κατάλληλοι για την υπόθεση.

Πλήθος Νικόλαος. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής*, εθνικότητα Ιταλός, Έλληνας, και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 20 χρόνων, άγαμος, δηλώνοντας όνομα μητρός Αθανασία. Όνομα πατρός πρέπει να είναι Γεώργιος σύμφωνα με τα στοιχεία που έχουμε. Αφιξη ΗΠΑ, 1921 Φεβρουαρίου 20.

Στον ατομικό του φάκελο ευρίσκομε την πληροφορία ότι εγεννήθη στο Σουλνά της Ρουμανίας στις 21 Σεπτεμβρίου του 1900 και ότι ήλθε στην Αμερική στις 5 Μαρτίου του 1921 (?).

Ενυμφεύθη στις 8 Μαΐου του 1956 την Γεωργίνα, με καταγωγή από την Κούβα.

Στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» είναι γραμμένος από τον Ιούνιο του 1921 μέχρι το 1937, με ορισμένες αναστολές και από το 1944 μέχρι και το 1948 και ξανά από το 1970 μέχρι και τον Απρίλιο του 1983.

Το 1942 κατετάγη στον Αμερικανικό στρατό. Στις 2 Ιανουαρίου 1943 στέλ-

λει γράμμα στον «Γνωμαγόρα» τον οποίον ευχαριστεί για τα δώρα που του έστειλε.

Με την από 18 Δεκεμβρίου 1945 επιστολή του συλλόγου, προς κάθε ενδιαφερόμενο γνωστοποιείται ότι είναι συνεργάτης της Επιτροπής Περίθαλψης (*Relief committee*) και απ' ότι φαίνεται συντόνιζε τις εργασίες αποστολής από τον «Γνωμαγόρα», ειδών πρώτης ανάγκης στο νησί.

Υπάρχει μία επιστολή με ημερομηνία 20 Φεβρουαρίου 1946, χωρίς να φαίνεται σε ποιόν απευθύνεται, στην οποία αναφέρει ότι ελήφθησαν 11 δολάρια για την συνδρομή του από το Δόκτορα Γ. Καζαβή και ότι εστάλησαν για την Νίσυρο στην Αθήνα πράγματα αξίας 1.000 δολαρίων και ετοιμάζονται και άλλα τα οποία θα σταλούν με πρώτη ευκαιρία. Συνεχίζοντας αναφέρει τα εξής: *Αγαπητέ αδελφέ, παίρνομε το θάρρος να σας παρακαλέσωμε εάν σας είναι εύκολο, να ερευνήσετε για κάποιον μικρόν μας πατριώτη που είναι αιχμάλωτος εις τους Άγγλους. Είναι αδελφός του πρώην Γραμματέως μας κ. Ν. Γ. Πλήθου, το όνομά του είναι Κύριλλος Γ. Πλήθος. Μπορείτε ίσως να γράψετε ένα γράμμα εις τον διευθυντή του στρατώνος και να του γνωρίσετε ότι είναι Έλλην και ότι τον ηνάγκασαν να γίνη στρατιώτης Ιταλός και έπειτα αιχμάλωτος.*

Σας παρακαλούμεν επίσης να μη στενοχωρείσθε δια την πληρωμήν των συνδρομών σας. Γνωρίζομεν ότι πολύ σύντομα η κατάστασις θα διορθωθεί, αλλά εάν επρόκειτο να κρατήσει ακόμη επί αρκετόν καιρόν, σας βεβαιούμεν ότι θα εξακολουθήσομεν να σας θεωρούμεν τακτικώτατο μέλος του Συλλόγου μας.

Υπηρέτησε τον «Γνωμαγόρα» το 1945 από τη θέση του Γραμματέα. Στον ατομικό του φάκελο υπάρχει απόδειξη συνεισφοράς \$ 50.00 στον έρανο για τον οξύ της Παναγιάς και \$ 100.00 για τις ανάγκες του συλλόγου το 1983, ενώ επίσης προσέφερε και το 1970 στον έρανο για την ανακαίνιση της Λέσχης και των γραφείων του νεοαγορασθέντος κτιρίου του «Γνωμαγόρα».

Σε επιστολή από το Wilmington Delaware της 7 Μαρτίου 1917 (?) του νεοϊδρυθέντος Τμήματος του «Γνωμαγόρα» προς το Κέντρο, αναφέρεται ως μέλος, το όνομα Πλήθος Γ. Νίκος.

Απεβίωσε στις 18 Δεκεμβρίου 1986, ο δε σύλλογος τον τίμησε καταθέτοντας λουλούδια στη σορό του.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στην μνήμη του.

Είναι γνωστό ότι στην Αμερική ευρίσκετο και ο αδελφός του Κώστας, για τον οποίον δεν έχουν βρεθεί στοιχεία. Στις 29 Μαΐου 1915 υπάρχει είσοδος ατόμου με το όνομα Πλήθος Κωνσταντίνος, με αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Βασιλεύς Κωνσταντίνος*, με εθνικότητα *Ιταλός Έλληνας* και με τελευταίο τόπος διαμονής *Ιταλία Νίσυρος (Nissione)*, οπότε πιθανόν να είναι αυτός ο αδελφός του Νίκου. Τα τελευταία του χρόνια τα πέρασε στη Νίσυρο, όπου και απέθανε.

Πουράκης Νικόλαος (Πούρης Νίκος). Ημερομηνία αφίξεως την Αμερική 1906 Νοεμβρίου 24.

Με την από 2-1-45 επιστολήν του ο Γεώργιος Τσώλης υπάλληλος Τ.Τ.Τ. Ταχυδρομείον Πειραιώς, παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» μαζί με άλλα, όπως του γνωρίζει την διεύθυνση του Νικολάου Πουράκη, ο οποίος προ πολλών ετών, όπως γράφει, είχε καταφύγει εις εν Γηροκομείο του ΟΗΙΟ. Οπωσδήποτε θα πρόκειται για συνωνυμία και όχι για τον γνωστό μας Νίκο Πούρη, τον πατέρα του Κώστα και της Ειρήνης. Σημειωτέον ότι από άλλη αλληλογραφία έχουμε πληροφορηθεί ότι ο Γεώργιος Τσώλης, είναι συγγενής της οικογενείας Πουράκη. Ο Νικόλαος Πουράκης απεβίωσε ευρισκόμενος στην Νίσυρο.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του. Ο Νικόλαος Πουράκης ενυμφεύθη την Μαρία Μαυρουδή.

Πουράκης Κωνσταντίνος. Ημερομηνία αφίξεως στην Αμερική 1907 Δεκεμβρίου 23.

Στον ατομικό του φάκελο υπάρχει μία Πράξη υπό τύπον Πρακτικού Παραλαβής και Παραδόσεως, με ημερομηνία 4 Αυγούστου 1919, που υπογράφεται από τον Πρόεδρο Γ. Γεωργάκη τον Γραμματέα Κων. Πληθίδη, και τον Ν. Κλούτση εκ μέρους του «Γνωμαγόρα» και από τους Κων. Πουράκη, Χρήστο Λουκανίδη Ιωάν. Καβαλιώτη και Ιωσήφ Καμπανή εκ μέρους της «Επιτροπής Ομίλου της Διαβατινής», με την οποίαν ο Σύλλογος «Γνωμαγόρας» παραλαμβάνει τα κάτωθι ποσά που κρατούντο για λογαριασμό της «Διαβατινής». Από το Κων. Πουράκη 160.00 δολάρια, και από τον Χρήστο Λουκανίδη απόδειξη που έκανε προς τον Σύλλογο για 42.64 δολάρια. Επίσης ο Ιωάννης Ν. Καβαλιώτης ανέλαβε να πληρώσει \$ 5.00 που κρατούσε καθώς επίσης και ο Λ. Κ. Λαζάρου άλλα \$ 10.00. Βάσει δε του Πρακτικού η Επιτροπή της Διαβατινής παύει να υφίσταται.

Από ετέραν επιστολή με ημερομηνία 30 Ιουνίου 1921, μαθαίνουμε ότι ο Στεφανής Δ. Ιντζές είχε κάποια υπόθεση με τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αναστάσιο Πουράκη και παρεκάλεσε τον Σύλλογο να μεσολαβήσει να βρεθούν όλοι μαζί προς συμβιβασμό και διευθέτηση της υπόθεσης.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε Τίτλο τιμής στη μνήμη του. Ενυμφεύθη την Μαρία Αθανασίου, αδελφή του Γεωργίου Αθανασίου, το γένος Μαστραντώνη, με την οποίαν απέκτησε 3 παιδιά: Την Ειρήνη, τον Γεώργιο και την Σμαράγδα.

Πουράκης Νικόλαος (Πορίκας Νικόλαος). Έφθασε στις ΗΠΑ 29 χρόνων, Έγγαμος.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 20 Ιανουα-

ρίου 1939 κάποιας κυρίας Μαρίας Γ. Τσώλη (το γένος Ν. Πουράκη) που διέμενε Ομήρου 68 στο Μοσχάτο του Πειραιά, που ζητά πληροφορίες για τον θάνατο του πατέρα της, τον οποίον έμαθε, όπως λέγει, προ διμήνου, ζητώντας επίσης να μάθει εάν άφησε κάποια περιουσία. Στην επιστολή φαίνεται ότι ο πατέρας της άλλαξε κάπως το όνομά του σε Πορίκας και η διεύθυνσή του ήταν Nicolas Porikas 119 North Main Street, Sidney Ohio USA. Απ' ότι φαίνεται ο σύλλογος ανταποκρίθηκε στην παράκληση της ανωτέρω και έστειλε επιστολή στον Δήμαρχο της πόλης του Sidney Ohio, ζητώντας με τη σειρά του τις σχετικές πληροφορίες του αποθανόντος συμπατριώτη.

Πούρης Αναστάσιος (Πουράκης). *Ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική 1916 Ιανουαρίου 19.*

Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό στον Α' Παγκόσμιο πόλεμο. Υπήρξε τακτικό και δραστήριο μέλος του «Γνωμαγόρα» που τον υπηρέτησε μέσα από πολλές επιτροπές. Επίσης υπηρέτησε στο Δ.Σ. από τη θέση του Συμβούλου τα έτη 1926, 1927, 1935, 1942, 1943.

Από τον ατομικό φάκελό του μαθαίνουμε ότι τον Ιανουάριο του 1938 ευρισκόμενος στο Williams port της Pennsylvania είχε ασθενήσει με πνευμονία και χρειάστηκε να μείνει κλινής για αρκετές ημέρες, οπότε ο Σύλλογος του συμπαραστάθηκε οικονομικά, σύμφωνα με το καταστατικό της εποχής, για την αντιμετώπιση των ιατρικών εξόδων. Το ίδιο συνέβη και τον Απρίλιο του 1944, όταν η αρρώστια επανήλθε.

Από τον ατομικό φάκελό του μαθαίνουμε επίσης από μίαν επιστολή με ημερομηνία 6 Ιουνίου 1935, ότι η σύζυγός του Άννα ευρίσκετο σε Νοσοκομείο των Αθηνών.

Από ετέραν επιστολή με ημερομηνία 30 Ιουνίου 1921, μαθαίνουμε ότι ο Στεφανής Δ. Ιντζές είχε κάποια υπόθεση με τους αδελφούς Κωνσταντίνο και Αναστάσιο Πουράκη και παρεκάλεσε τον Σύλλογο να μεσολαβήσει να βρεθούν όλοι μαζί προς συμβιβασμό και διευθέτηση της υπόθεσης.

Το 1963 του απενεμήθη Τιμητικό Δίπλωμα μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίας του στον σύλλογον επί μίαν εικοσιπενταετίαν.

Επαγγέλλετο τον παπουτσιή και εργάζετο σε εργοστάσιο κατασκευής παπουτσιών.

Απεβίωσε στις 30 Νοεμβρίου του 1963 στην Νέα Υόρκη.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε Τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Ο Αναστάσιος Γ. Πουράκης ενυμφεύθη την Άννα Μηλά στην Νίσυρο και ήλθαν στην Αμερική όπου και απέκτησαν τον γιο τους τον Γιώργο που εγεννήθη στις 8 Μαΐου του 1929.

Σε μικρή ηλικία ο Γεώργιος επέστρεψε στη Νίσυρο όπου και έμεινε για ένα διάστημα για να επανέλθει στην Αμερική στις 15 Ιουλίου 1939 για μόνιμη εγκατάσταση. Φοίτησε στο Πανεπιστήμιο του Connecticut στο Business Administration και αργότερα στο Πανεπιστήμιο της Ινδιάνας και ασχολήθηκε με Τραπεζιτικές εργασίες όπου είχε μια πολύ καλή σταδιοδρομία φθάνοντας μέχρι του βαθμού του Executive Vice President & Secretary to the Board of Directors. Μάλιστα ο Γιώργος φρόντισε και η Τράπεζα στην οποίαν εργαζόταν έδωσε το δάνειο για την αγορά του κτιρίου του «Γνωμαγόρα».

Ο Γιώργος υπήρξε τακτικό μέλος του «Γνωμαγόρα» από το 1953 μέχρι και το 2002. Υπηρέτησε το Σύλλογο από πολλές θέσεις, αρκετές φορές στην Εξελεγκτική Επιτροπή όπως και σε διάφορες θέσεις του Δ. Σ.

Υπήρξε Αντιπρόεδρος το 1961, Σύμβουλος το 1962, 1970, 1972, 1991, Ταμίας το 1996-1997, 2000-2001, 2002-2003 και Πρόεδρος το 1986-1987, 1988-1989 και 1998-1999, ενώ αρκετές φορές έχει προσφέρει και δωρεές προς τον Σύλλογο. Το όνομά του ευρίσκεται ανάμεσα σ' αυτούς που προσέφεραν για την αγορά και την ανακαίνιση του κτιρίου του «Γνωμαγόρα» στην Αστόρια, όπως επίσης και για το έργο της στήριξης του «οξού της Παναγίας της Σπηλιανής». Το 1994 έγινε διακεκομμένο μέλος.

Σακλαριδής Γεώργιος (ο Ζωγράφος). 22 χρόνων, αναχώρηση με το *Εργυ* από το λιμάνι του Πειραιά, με εθνικότητα Ελληνική. Άφιξη ΗΠΑ, 1906 Ιουνίου 28.

Στις 10 Απριλίου του 1922 υπάρχει νέα είσοδος του στην Αμερική σε ηλικία 38 χρόνων, Έγγαμος με όνομα συζύγου Αικατερίνη, εθνικότητα Έλληνας με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Ακρόπολις και τελευταίο τόπο διαμονής *Νέα Υόρκη*.

Ο Ιάκωβος Καζαβής μας λέγει ότι ο Γ. Σακλαριδής είχε αναλάβει Ταμίας της Πορφυρίδος το 1908, καθώς επίσης και ότι τα έτη 1909, 1910 και 1911 Ταμίας ήταν ο Γ. Σακλαρής. (Πιστεύουμε ότι είναι διαφορετικά άτομα). Επίσης μας λέγει ότι το 1909 ο Γ. Σακλαριδής ήταν Πρόεδρος του «Ομήρου».

Ευρισκόμενος στο Tarpon Springs της Φλώριδας στέλλει επιστολή στον «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 1 Ιουνίου 1915 στην οποίαν περιληπτικά γράφει τα εξής: *Χαράν άμετρον προυξένησεν εις ημάς το γεγονός της ενώσεως των δύο σωματείων. Αυτό είναι το μεγαλύτερον έργον το οποίον ηδύνατο να κάμη «Ομηρος» και «Πορφυρίς». Το ιερότερον το λαμπρότερον δώρον δια την Πατρίδα. Ενωμένοι, αδελφωμένοι οι μεν και οι δε, ας εργασθούμεν υπό την σημαίαν του «Γνωμαγόρα» δια να δείξωμεν ότι αγνός, μόνον αγνός πατριωτισμός επετέλεσε τα μεγάλα και των δύο Σωματείων έργα..... Ευχαριστώ το Σεβαστόν Διοικητικόν Συμβούλιον και τα μέλη του Γνωμαγόρα υποδείξαντα με ως αντιπρόσωπον του Συνδέσμου εν Tarpon Springs, Fla. Συμφώνως όμως τω 27ω άρθρω του καταστατικού είναι αδύνατον να ιδρυθή ενταύθα κλάδος του συνδέσμου δια τον λό-*

γον ότι δεν θα συμπληρωθή ο εν αυτώ οριζόμενος αριθμός μελών κλπ.

Επανερχεται με την από 15 Σεπτεμβρίου 1915 επιστολήν του και λέγει ότι, είναι αδύνατος προς το παρόν η σύστασις κλάδου του «Γνωμαγόρα» ενταύθα, καθ' ότι εκτός των αδελφών μου και κ. Σταύρου Σακελλαρίδου ουδείς άλλος πατριώτης ευρίσκεται εις Τάροπον Σπριγγς.

Με την από 29 Μαρτίου 1921 επιστολήν του ευχαριστεί τον σύλλογο για την αποστολή του σήματος και του διπλώματος του «Γνωμαγόρα».

Με την από 6 Μαΐου 1931 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας», εκφράζει στον Γ. Σακλαρίδη τα συλλυπητήριά του για τον θάνατο του πατέρα του.

Από την υπάρχουσα αλληλογραφία στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», γινόμεθα ενήμεροι μιας λυπτερέης ιστορίας της οικογενείας Γεωργίου Σακλαρίδη.

Φαίνεται ότι ένα από τα κορίτσια του η Ελένη, γεννήθηκε με πρόβλημα και όταν το παιδί ήταν 14 ετών επέστρεψαν στην Αμερική στις αρχές του 1947, ελπίζοντας ότι η προηγμένη ιατρική επιστήμη της χώρας αυτής θα βοηθούσε το παιδί τους να γίνει καλά. Όμως οι μεταναστευτικές αρχές στο Ellis Island δεν άφησαν το παιδί να βγει έξω λόγω του προβλήματός του.

Ο πατέρας βγήκε, όμως η μάνα έμεινε μαζί με το κορίτσι της και περιέμεναν την τελική απόφαση της υπηρεσίας, ελπίζοντας ότι θα τους εδίδετο το δικαίωμα της εισόδου των στην Αμερική. Υπάρχει στο αρχείο μια πολύ όμορφη επιστολή του «Γνωμαγόρα» προς την Miss Alice Palmer Social Service Ellis Island, N.Y.H., N.Y, που με στοιχεία προσπαθεί να πείσει την υπηρεσία για το άδικο της κατακράτησης του κοριτσιού. Αναφέρει η επιστολή ότι η οικογένεια έζησε πολλά χρόνια στην Αμερική πριν, ότι έχει τρία παιδιά γεννημένα στην χώρα αυτή και που τώρα ζουν εδώ στην Αμερική, αναφέρει ότι ο πατέρας της οικογενείας έχει αδελφό μόνιμο κάτοικο του Τάροπον Σπριγγς της Φλόριδας σε πολύ καλή οικονομική κατάσταση που όλη του η περιουσία θα είναι στην διάθεση της οικογενείας του αδελφού του, αναφέρει επίσης ότι ο Σύλλογος έχει στην τράπεζα αυτήν τη στιγμή 16.000,00 δολάρια και δύναται να βρει περισσότερα αν χρειαστεί και τα διαθέτει όλα ως εγγύηση για την οικογένεια του συμπατριώτη Γεωργίου Σακλαρίδη, προσφιλούς αδελφού της Οργάνωσης και μέλους του συλλόγου και πως δεν υπάρχει καμιά περίπτωση να γίνει βάρος του Αμερικανικού κράτους και πολλά άλλα. Δυστυχώς παρά τις ενέργειες και τις προσπάθειες, βγήκε η απόφαση να απελαθεί πίσω στην Ελλάδα στις 7 Οκτωβρίου 1947. Στις 27 Σεπτεμβρίου 1947, η μητέρα του κοριτσιού αγανακτισμένη στέλλει γράμμα στον «Γνωμαγόρα» και ίσως δικαιολογημένα βγάζει την πίκρα της όπως την ένιωσε όλους αυτούς του μήνες μόνη της στο Ellis Island. Προβληματίσθηκα αν θα έπρεπε να το παρουσιάσω, όμως ο ψυχικός πόνος της μητέρας με συνεκλόνησε και θεώρησα σωστό να το παρουσιάσω. Γράφει λοιπόν: Αξιότιμοι Κύριοι, μετά μεγάλης μου λύπης γράφω ολίγες γραμμές πριν φύγω. Ποτέ δεν περίμενα ότι το Σωματείον μας ο Γνωμαγόρας θα έδειχνε τόσην αδιαφορίαν δια την υπόθεσιν του Γεωργίου Κ.

Σακλαριδου (του Ζωγράφου). Και ο ίδιος αλλά κι' εγώ είμαι η μόνη γυναίκα που μαζί με τα παιδιά εις την Προτεύουσαν της Μ. Μητέρας Ελλάδος, τόσον στις χαρούμενες, όσον και στις δύσκολες και επικίνδυνες Εθνικές στιγμές δεν εδίστασα να αντιπροσωπεύσω το μικρό μας νησί και να προσφέρω με όλη την ψυχικήν μου δύναμιν τα υπηρεσίας μου για κάθε προσπάθεια που κατεβάλλετο υπέρ της τότε πολυπαθούς Δωδεκανήσου.

Γυρίζω πίσω χωρίς να βρεθεί κανείς να υποστηρίξη το απόλυτο δίκιο μου για την υπόθεση που είμαι 8 ολόκληρους μήνες κλεισμένη μέσα στο Ellis Island. Ετρομάξα αντικρύζοντας τον Πάγο στην ψυχή όλων.- Φεύγω λυπημένη κατάκαρδα, που δεν μπόρεσα να δώσω καμιά επιστημονική βοήθεια στο άτυχο παιδί μου και με το πικρό παράπονο της μεγάλης αδιαφορίας Όλων σας. Ομολογώ ότι δεν θα μπορέσω ποτέ να σας μιμηθώ στο μέγεθος της αδιαφορίας σε ότι αφορά την πρόοδον και το μεγαλείον της Αγαπητής μας Νισύρου. Αικατερίνη Σακλαριδου.

Ο σύλλογος παραπονέθηκε στον σύζυγό της τον κ. Γεώργιον Σακλαριδίη για την επιστολή της συζύγου του, ζητώντας και συγγνώμη για το ότι δεν έκαμε κάτι που θα μπορούσε ίσως να κάμει και να βοηθήσει. Προσεφέρθη δε λέγοντας ότι έστω και την υστάτην ώραν να κάμει ότι είναι δυνατόν που να βοηθήσει την υπόθεση. Στην απαντητικήν του επιστολήν ο κ. Γεώργιος Σακλαριδής λέγει και τα εξής:

«Σας ευχαριστώ δια την προθυμίαν σας να μου βοηθήσητε εις την δύσκολον υπόθεσίν μου. Εκείνο το οποίον ήθελα, το εξήτησα και προθύμως μου το έδωσε ο «Γνωμαγόρας».

Το παράπονο όμως της συζύγου μου είναι ότι κρατείται επί ένδεκα μήνας εις Ellis Island, πέρασαν τόσες καλές μέρες, και κανείς Νισύριος, καμιά Νισυριά, καμιά Οργάνωσις (νομίζω πως υπάρχει και κάποιος Σύλλογος Νισυρίων Κυριών) δεν την επεσκέφθη. Αυτή που αν και δεν είναι Δωδεκανησία, ηγάπησε και ηργάσθη τόσον για τα Δωδεκάνησα, για την Νίσυρον ως Αντιπρόεδρος των Διανοομένων Δωδεκανησιών Κυριών, προ και μετά την κατοχήν, διανέμουσα μάλλινα είδη στα παιδιά του Δωδεκανησιακού Συντάγματος, επισκεπτομένη δε τα Νοσοκομεία έλεγε λόγια παρηγορητικά, ενεθάρρυνε τα πληγωμένα παιδιά, αυτή σήμερα έχει ανάγκην μιας τέτοιας ενθαρύνσεως, μιας παρηγορίας, κανείς όμως, καμιά απολύτως δεν την ενεθυμήθη και κλεισμένη εκεί με καρτερία περνά το μαρτύριο της.- αυτό είναι το παράπονό της, αυτό και σε ποιον να το πη; Φυσικά στον «Γνωμαγόρα» μας – τίποτα άλλο. Σας ευχαριστώ και πάλιν δια την προσφοράν σας και Διατελώ Με πατριωτικούς χαιρετισμούς

Γ. Σακλαριδής.

Με την από 24 Σεπτεμβρίου 1949 εγκύκλιο επιστολή του προς όλα τα μέλη, μαζί με τα διάφορα θέματα του νησιού που κάνει γνωστά σε όλους, αναφέρει και τα εξής: Εις τους εν Νέα Υόρκη συμπατριώτας μας φέρομεν εις γνώσιν ότι η διπλωματούχος διδασκάλα κυρία Αικατερίνη Γ. Σακλαριδου (Ζωγράφου)

αναλαμβάνει ιδιαίτερα μαθήματα Ελληνικής. Η κυρία Σακλαρίδου έχει μεγάλη διδακτική πείρα και παρακαλείσθε όπως λάβετε υπ όψιν αυτήν την ειδοποίησιν όταν αποφασίσετε να προσλάβετε ιδιαίτερον διδάσκαλον για τα παιδιά σας.

Ο Διευθυντής της Ομηρείου Δημοτικής Σχολής, στέλλει την από 22 Ιουνίου 1956 επιστολήν του στον «Γνωμαγόρα» και λέγει τα εξής: *Έχομεν την τιμήν να γνωρίσωμεν Υμίν ευχαρίστως, ότι η είσοδος του Σχολείου ελαμπρύνθη με το καλλιτεχνικόν έργον του Ζωγράφου κ. Γεωργίου Σακλαρίδη, έργον το οποίον παριστά μαθητήν στεφανώνων τον Όμηρον και του οποίου η μεταφορική σημασία είναι η ευγνωμοσύνη των μαθητών προς τον Σύλλογον των Νισυρίων «Ο ΟΜΗΡΟΣ», ο οποίος ανήγειρε την Ομηρείον Σχολήν.*

Ως δε ανεκοίνωσεν ημίν ο ίδιος ο μεταφέρας το εν λόγω έργον κ. Σακλαρίδης, είναι Δωρεά Υμών, τουτ' έστιν του Συλλόγου ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ Νέας Υόρκης και σκοπός του παρόντος εγγράφου ημών είναι να ευχαριστήσωμεν Υμάς δια την ευγενή και ευάρμοστον αυτήν δωρεάν Υμών, η οποία συντελεί εις το να εκφράζεται αιωνίως η ευγνωμοσύνη απάντων των μαθητών, των διερχομένων εκ της Σχολής ταύτης.

Εγγεγραμμένος στα Μητρώα του «Γνωμαγόρα» το 1948 με την σημείωση ότι μεταφέρεται από το τμήμα Αθηνών. Είναι εγγεγραμμένος μέχρι και το 1954, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι διαγράφεται. Ο λόγος της διαγραφής του είναι διότι ήρθε σε αντιπαράθεση με τον Σύλλογο για την ακύρωση της απόφασης Ηλεκτροφωτισμού της Νισύρου. Υπηρέτησε τον Σύλλογο σαν Πρόεδρος τα έτη 1950 και 1951 και σαν Σύμβουλος το 1952 και 1953. Την περίοδο αυτή εργάσθηκε σε συνεργασία με τον «Γνωμαγόρα» Αθηνών για την Ηλεκτροφώτιση του νησιού και αισθάνθηκε προδομένος όταν μετά απ' αυτόν ελήφθη απόφαση να μην αναλάβει ο σύλλογος το έργο. Να σημειωθεί ότι για τον ίδιο λόγο, διεγράφη και ο υιός του Παναγιώτης με ένα Λακωνικό σημείωμα που έστειλε προς τον «Γνωμαγόρα».

Σύμφωνα με το γενεαλογικό δένδρο της οικογενείας Σακλαρίδη που πήραμε από την ανιψιά του Μαρία Σακλαρίδη, ο Γεώργιος Σακλαρίδης εγεννήθη στις 16 Οκτωβρίου του 1886 στη Νίσυρο και απέθανε στις 9 Ιουνίου του 1975 στη Νέα Υόρκη. Με την από 26 Ιουνίου 1975 επιστολήν του ο «Γνωμαγόρας» προς την σύζυγο του Γ. Σακλαρίδη, εκφράζει τα θεομά του συλλυπητήρια για τον θάνατο του συζύγου της αγαπητού και αλησμόνητου Γεωργίου Κ. Σακλαρίδη (Ζωγράφου).

Είχε νυμφευθεί την Αικατερίνη (Catherine) Αγγελάτου και απέκτησαν 8 παιδιά: Άννα, Ελένη, Ευαγγελίτσα, Κωνσταντίνο, Νικόλαο, Ειρήνη, Παναγιώτης, Μαρία.

Ο Γεώργιος Σακλαρίδης, υπήρξε ένας χαρισματικός Αγιογράφος που δικαιολογημένα του έμεινε το όνομα «Ο Ζωγράφος». Όλη η Αγιογράφηση της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου στο Τάρπον Σπρινγκς της Φλώριδας είναι δικό

του έργου, καθώς επίσης πάμπολλες Ελληνικές εκκλησίες σε διάφορες Πολιτείες της Αμερικής, έχουν διακοσμηθεί απ' αυτόν. Δικό του έργο επίσης είναι και η Αγιογράφηση της εκκλησίας του Αγίου Νικήτα στο Μανδράκι της Νισύρου, ενώ υπάρχουν και πάρα πολλές εικόνες του σε διάφορες εκκλησίες της Ελλάδος, όπως στην Κρήτη, Κάρπαθο και αλλού. Ευρισκόμενος στην Αθήνα είχε ενεργό ανάμειξη στα σωματειακά της Νισυριακής παροικίας και μάλιστα υπήρξε ιδρυτικό μέλος της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών.

Το όνομά του υπάρχει στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων Αμερικής με ημερομηνία θανάτου, Δεκέμβριος 1999. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Σακλαρής Ιωάννης. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Alice* εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας. 27 χρόνων άγαμος. Τελευταίος τόπος διαμονής *Mayros, Turkey. Αφιξη ΗΠΑ*, 1910 Νοεμβρίου 23.

Ο γνωστός σε όλους μας «Κοντός». Ιδρυτικό μέλος του «Ομήρου» και εισπράκτοράς του τα έτη 1911 και 1912.

Είναι φανερό ότι η πρώτη του είσοδος στην Αμερική είναι πολύ πιο μπροστά αφού ήταν παρών στην ίδρυση του «Ομήρου» το 1907. Υπήρξε μέλος της προσωρινής επιτροπής της Ένωσης των δύο Συλλόγων και της δημιουργίας του «Γνωμαγόρα». Ευρίσκεται στο Μητρώο του «Γνωμαγόρα» εγγεγραμμένος τα έτη 1921 και 1922. Είχε επιστρέψει στη Νίσυρο, όπου και απεβίωσε στις 2 Μαρτίου του 1965 σε ηλικία 82 ετών.

Με την από 15 Μαΐου 1929 επιστολή του ο «Γνωμαγόρα», αναφερόμενος σε εργασίες που έγιναν στο Μοναστήρι του «Σταυρού» του Άργους με την φροντίδα του Ιωάννη Σακλαρή, συγχαίρει αυτόν και όλους όσους εργάστηκαν δια την οικοδόμησιν της εξωκίχης και μαγευτικωτάτης εκείνης Μονής, ήτις προ πολλών ήδη ετών εχρησίμευσε αληθές προσκύνημα εις τους κατοίκους της νήσου μας.

Στο αρχείο του συλλόγου υπάρχει η από 29 Σεπτεμβρίου 1935 επιστολή της συζύγου του, Ασημένης Σακλαρίδη, με την οποίαν παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να ενεργήσει ούτως ώστε το Αμερικανικό Προξενείο στην Αθήνα να αφήσει τον σύζυγό της να έλθει στην Αμερική να εργασθεί διότι η οικογένειά του έχει μεγάλη ανάγκη. Εξηγεί στην επιστολή της ότι ο σύζυγος της ευρίσκεται στην Αθήνα για 10 μήνες τώρα, προσπαθώντας με κάθε τρόπο να πάρει την άδεια να μεταναστεύσει στην Αμερική, όμως δεν του επιτρέπουν λόγω της ηλικίας του. Παρόμοια επιστολή με ημερομηνία 28 Οκτωβρίου 1935, υπάρχει από τον ίδιο τον Ιωάννη Σακλαρή παρακαλώντας τον «Γνωμαγόρα» να στείλει στην Αμερικανική πρεσβεία ένορκη κατάθεση (affidavit) ότι ο σύλλογος τού έχει εργασία και ότι τον εγγυάται ούτως ώστε να μη γίνει βάρος της Αμερικανικής Πολιτείας.

Ο «Γνωμαγόρας» στέλλει αυτήν την ένορκη κατάθεση με ημερομηνία 14 Νο-

εμβρίου 1935 στην οποίαν ο Γραμματεύς του Συλλόγου Δημήτριος Σπρίκης, είναι εξουσιοδοτημένος από παμφηφεί απόφαση της Γενικής Συνέλευσης των μελών του Συλλόγου της 5ης Νοεμβρίου 1935, όπως υποβάλει ένορκη κατάθεση εκ μέρους του Συλλόγου βεβαιώνοντας ότι σε περίπτωση που επιτραπεί στον συμπατριώτη και αδελφό της Οργανώσεως Ιωάννη Σακλαρίδη να έλθει στην Αμερική, ο Σύλλογος τον εγγυάται ούτως ώστε ποτέ να μη γίνει βάρος οιασδήποτε πόλης, πολιτείας η και του κράτους της Αμερικής και ότι αυτή την στιγμή έχει στην Τράπεζα λογαριασμό με περισσότερα από 16.000,00 δολάρια που τα διαθέτει όλα ως εγγύηση και ότι ο Ιωάννης Σακλαρίδης υπήρξε κάτοικος Αμερικής από το 1905 μέχρι και το 1922.

Την ένορκη αυτή κατάθεση την έστειλε στον ίδιο τον Ιωάννη Σακλαρή στην Αθήνα για να την παρουσιάσει εις την Προεδρεία, όπως ο ίδιος είχε ζητήσει από τον Σύλλογο και ενημέρωσε και την σύζυγό του στην Νίσυρο για να μη στεναχωριέται. Ο Ιωάννης Σακλαρής απάντησε στις 4 Ιανουαρίου 1936, ευχαριστώντας για την προθυμία της εξυπηρέτησης που έτυχε ζητώντας ταυτόχρονα συγγνώμη που άργησε να απαντήσει, επειδή, όπως γράφει, περίμενε παρόμοια έγγραφα και από τους συγγενείς του, τον αδελφό του και τον Παναγιώτη. Όπως γράφει τα έγγραφα ήλθαν, όμως η κατάληξη της υπόθεσης δεν ήταν αυτή που περίμενε, διότι απεδείχθη ότι εύρισκαν προφάσεις και δεν του έδωσαν την άδεια να μεταναστεύσει. Τελειώνοντας την επιστολή του λέγει ότι *φεύγω δια το χωριό και ο Θεός βοηθός*.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Σακλαρίδης Νικόλαος. Αναχώρηση από τον *Πειραιά (Pire)* με το καράβι *Gallia* και με Εθνικότητα *Έλληνας της Τουρκίας* και τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος. 18 χρόνων, Άγαμος. Αφιξη ΗΠΑ, 1907* Ιουνίου 18.

Στην ιδρυτική πράξη του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το όνομα Ν. Σακλαρής. Υποθέτομε ότι είναι ο αδελφός του Παναγιώτη και του Γεωργίου Σακλαρίδη (Ζωγράφου) ο οποίος έμεινε στο Jacksonville Fla.

Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα», από το 1936 μέχρι και το 1955 με αναστολές και με την ένδειξη ότι επεσκεύθη τη Νίσυρο τον Ιούλιο του 1938 και έμεινε εκεί μέχρι και τον Μάϊον του 1939.

Με την επιστολή του με ημερομηνία 27 Μαρτίου 1941 μαζί με την συνδρομή του, στέλλει και ένα δέμα με εργόχειρα, τα οποία έπλεξε η κυρία του, για να τα βάλουν σε λαχειαγορά και τα έσοδα να διατεθούν για την Εθνική Άμυνα της Πατρίδος.

Με την από 11 Φεβρουαρίου 1942 επιστολήν του ρωτά τον σύλλογο αν μπορεί να στείλει χρήματα στην Ελλάδα λόγω της εμπολέμου καταστάσεως και ο σύλλογος απαντά ότι δεν δύναται προς το παρόν λόγω της καταστάσεως να στείλει χρήματα στην Ελλάδα.

Σ. Β. Αναχώρηση από το λιμάνι *Trieste* με το καράβι *Καίσερ Φρενς Τζόζεφ Ι*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Τουρκία*. *41 χρόνων Έγγαμος*. Εθνικότητας, *Τουρκία, Έλληνας*. *Αφιξη ΗΠΑ*, 1913 Ιουλίου 25. Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1919 μέχρι και το 1924 και τον ευρίσκομε να κατέχει τη θέση του Συμβούλου στο Δ.Σ. του συλλόγου το 1921.

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων Αμερικής φαίνεται ότι ενυμφεύθη 2 φορές. Την πρώτη με Αγγλίδα και την δεύτερη με Νισυριά.

Με την από 25 Ιανουαρίου 1922 επιστολή τους οι Ιάκωβος Χατζηδημητρίου και Νίκος Γιανιός, παρακαλούν τον «Γνωμαγόρα», όπως εξαργυρώσει τις 400 ομολογίες που έδωσε ο Νίκος Γιανιός προς τον Β. Σ. για να κατατεθώσι ως εγγύηση της θυγατρός του εις το τμήμα Μεταναστεύσεως της Βοστώνης και αφεθεί ελευθέρα η έξοδος της εις την Αμερική. Συνεχίζοντας στην επιστολή, ζητούν να κρατήσει ο σύλλογος τις ομολογίες και να τους σταλούν τα χρήματα επειδή τα χρειάζονται λόγω του ότι πρόκειται σύντομα να αρχίσουν κάποια επιχείρηση και ο Β. Σ. αδυνατεί να επιστρέψει το εν λόγω ποσόν. Μάλιστα δέχονται \$ 375 δολάρια αντί 400 για να τους γίνει η ευκολία.

Σταματιάδης Εμμανουήλ. Κατά την άφιξή του στις ΗΠΑ ήταν, *27 χρόνων άγαμος*, Εθνικότητα *Έλληνας της Ελλάδος*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος*.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναφέρουν ότι έρχεται προς συνάντηση του εξαδέλφου του Δημητρίου Ζώσιμου.

Ένας από τους ιδρυτές του συλλόγου «*Πορφυρίς*». Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», εκτιμώντας ο Σύλλογος τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Εγεννήθη στις 6 Οκτωβρίου του 1872 στη Νίσυρο και απέθανε στις 20 Απριλίου του 1944 στη Βαλτιμόρη του Μέρυλαντ. Εκηδεύθη στο *Cycadia Cem., Tarpon Springd, Pinellas Co, Florida*.

Πατέρας του ήταν ο Σαμουήλ Σταματιάδης και ήταν αδελφός της Άννα Σταματιάδη, της γνωστής μας «Γαλλίδας». Ήλθε στην Αμερική το 1904 και εγκατεστάθη στο *Tarpon Springs* της Φλώριδας. Περί το 1914 ενυμφεύθη την Μαρία Αντωνίου Γεωργάκη, (1870) και της Ανθούσας Δημητρίου (1875).

Ο Μανόλης Σταματιάδης και η σύζυγός του Μαρία απέκτησαν 10 τέκνα: Σαμουήλ, Αθηνά, Καλλιόπη, Αντώνη (απεβίωσε βρέφος), Αντώνη, Νικόλαο, Γεώργιο, Χαράλαμπο, Δημόκριτο, Άννα.

Ο Σαμουήλ εγεννήθη στις 10 Φεβρουαρίου 1915 στη Νίσυρο, απέθανε στις 29 Ιουνίου του 1979 στη Βαλτιμόρη του Μέρυλαντ και ετάφη σε Ελληνικό Ορθόδοξο κοιμητήριο στο *Woodhaven Baltimore MD*. Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό το 1942. Στις 8 Απριλίου 1943 στέλλει από το στρατό ευχαρι-

στήρια επιστολή στον «Γνωμαγόρα», για το δώρο που έλαβε.

Το όνομά του ευρίσκεται στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1936 μέχρι και το 1949.

Με την από 18 Αυγούστου 1947 επιστολή, ο σύλλογος του στέλλει μία επιταγή 90 δολαρίων ως επίδομα περιθάλψης, σύμφωνα με το καταστατικό, λόγω του ότι είχε κάνει κάποια εγχείρηση.

Ο Αντώνης που εγεννήθη στις 26 Απριλίου του 1919 στο Τάρπον Σπρινγκς, απέθανε στις 11 Μαρτίου του 1986 στη Βαλτιμόρη και ετάφη στο Dulaney Valley Memorial Gardens. Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό το 1942, απ' όπου έστειλε ευχαριστήρια επιστολή στον «Γνωμαγόρα» στις 21 Ιανουαρίου 1944, για το δώρο που έλαβε.

Από μια εφημερίδα της Βιρτζίνιας τη Hopewell News, μαθαίνουμε ότι από τα 6 αγόρια του Μανώλη Σταματιάδη τα 5 που ήσαν ενήλικα, υπηρετούσαν στον Αμερικανικό στρατό στον Β' Παγκόσμιο πόλεμο. Γνωρίζουμε ότι ο μεγαλύτερος, ο Σαμουήλ υπηρέτησε στη Co. A. 880th Airbourne Aviation Engineers.

Ο Αντώνης κατετάγη στο στρατό το 1941 και υπηρέτησε στο Army Ordnance, στη Βόρεια Αφρική, ο Νίκος κατείχε το αξίωμα του Λοχία, και υπηρέτησε ως ασυρματιστής, ο Γεώργιος κατετάγη το 1942 και ο Δήμος κατετάγη το 1942 στο ναυτικό. Λίγο αργότερα κατατάχθηκε στο στρατό και ο έτερος γιος, ο Χαράλαμπος.

Syrinate (? Συρινάτε) George. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Δεν είμεθα βέβαιοι αν έχει συγγένεια με την Νίσυρο, όμως πρέπει να είχε δεσμούς με τους Νισυρίους της Αμερικής. Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχουν δύο επιστολές που αναφέρονται στο άτομό του.

Η πρώτη είναι από το Emergency Relief Bureau City of New York (Γραφείο περιθάλψης απόρων) με ημερομηνία 20 Ιανουαρίου 1937, με την οποία ζητούσε πληροφορίες για τον Syrinate George, με διεύθυνση 311 East 48th Street New York, NY, ο οποίος έκανε αίτηση για βοήθεια.

Γράφει ότι το γραφείο έχει πληροφορηθεί ότι είναι μέλος του συλλόγου «Γνωμαγόρα» και ζητά να μάθει εάν έχει κάποια οφέλη και ευεργετήματα από τον σύλλογο. Ο σύλλογος απαντά ότι το άτομο αυτό είναι μέλος του και ότι το μόνο ευεργετήμα που δικαιούται είναι ασθενοείας.

Η δεύτερη επιστολή είναι από την ίδια υπηρεσία Department of Welfare City of New York με ημερομηνία 5 Φεβρουαρίου 1940, που ζητά να μάθει τα ίδια πράγματα, επειδή πάλι είχε κάνει αίτηση για βοήθεια. Αυτή τη φορά ο σύλλογος απαντά ότι το άτομο αυτό υπήρξε μέλος του συλλόγου τα δύο τελευταία χρόνια, ότι η συνδρομή είναι 6 δολλ. το χρόνο και ότι τον παρόντα χρόνο δεν είναι τακτοποιημένος με τις συνδρομές του.

Δεν δικαιούται από τον σύλλογο επίδομα ανεργίας και ότι ποτέ δεν έλαβε

από το σύλλογο μέχρι σήμερα κάποιο ευεργέτημα.

Επιπρόσθετα γνωρίζει στην εν λόγω υπηρεσία ότι όλα τα τακτικά μέλη του συλλόγου, δικαιούνται 150 δολλ., σε περίπτωση θανάτου, για να χρησιμοποιηθούν μόνο για έξοδα ταφής.

Σχοινά Α. Χρυσάνθη. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου της στην Αμερική

Στο βιβλίο απογραφής των Νισυρίων της Αμερικής, ευρέθη το όνομά της, Schinas Hrisanthe-Livitsis με 4 παιδιά την Μαρία, Ειρήνη, Σαφρώ, και Ευτυχία.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 10 Μαρτίου 1933 ευχαριστήριο επιστολή προς την Χρυσάνθη Α. Σχοινά δια την συμμετοχή της μικρής καλλιτέχνιδος θυγατέρας της Σαφρούς στην θεατρική παράσταση κατά την χοροεσπερίδα του συλλόγου, της 19ης Φεβρουαρίου.

Σε μία άλλη επιστολή με ημερομηνία 20 Απριλίου 1933 ερωτάτε, αν σύμφωνα με την επιθυμία της θυγατέρας της, θα μπορούσε να εκτελέσει με το βιολί μερικά κομμάτια, έτσι ώστε να την συμπεριλάβουν στο καλλιτεχνικό πρόγραμμα της επόμενης χοροεσπερίδος.

Στον φάκελο της οικογενείας Σχοινά που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει επίσης, η από 12/2/54 επιστολή του συλλόγου προς άτομο της οικογενείας Σχοινά στη Ελλάδα, ενημερώνοντάς το ότι εστάλησαν ταχυδρομικώς δι' ιδιαιτέρου ταχυδρομικού δέματος τα ζητηθέντα φάρμακα τα οποία ήταν στρεπτομυκίνηες που εξητήθησαν από τον ασθενή με την αρώστεια της εποχής, την φυματίωση.

Τρινητής Ιωάννης. Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Θεμιστοκλής με εθνικότητα Ιταλός - Έλληνας και με τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος Ιταλία. 44 χρόνων, Έγγαμος. Αφιξη ΗΠΑ, 1920 Αυγούστου 23.

Το όνομα του ευρέθη στα Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1921 μέχρι και το 1923.

Επίσης ευρέθη στη κατάσταση των αποβιωσάντων Νισυρίων στην Αμερική χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Υπάρχει μια επιστολή του Παρασκευά Γεωργίου Παρασκευά με ημερομηνία 8 Φεβρουαρίου 1947 από την Ρόδο, οδός Σωκράτους 70, με την οποίαν παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» γράφοντας τα εξής: *θα μου κάμετε Μεγάλη χάρη, έχω έναν εξάδελφον πρώτον, της μαμάς μου ανεψιός. Ονομάζεται Γεώργιος Γεωργιάδης, εγεννήθη εις την Κωνσταντινούπολιν. Η μαμά του Μαριγώ αδελφή της μαμάς μου. Έμεναν εις την Κοκκινιάν της Αθήνας δεν ήταν τυχερόν να τον γνωρίσω διότι εφύγαμεν μικροί από την Πόλιν. Εκείνοι επήγαν εις την Αθήνα και μείς εις την Νίσυρον. Συγνώμην δια τα συστατικά. Σας τα γράφω δια να του τα διαβάσετε να καταλάβη διότι ούτε εκείνος με γνωρίζει. Προσπαθήσετε να τον εύρετε να του δώσετε την επιστολή μου. Δεν γνωρίζω αν είναι και εις την ζωήν.*

Εάν δεν τον εύρετε, γράψτετε σας παρακαλώ εσείς, δια να μην ξαναγράψω. Μην αμελήσετε εις τα γραφόμενά μου σας παρακαλώ. Σας χαιρετώ όλους σας Καλοί μου Πατριώτες. Παρασκευάς Γ. Παρασκευάς Οδός Σωκράτους 70 Ρόδος.

Σημείωσης: Η επιστολή αυτή κανονικά θα έπρεπε να είχε σταλεί στον «Γνωμαγόρα» Αθηνών, αφού το άτομο προς αναζήτηση, είχε εγκατασταθεί στην Αθήνα, όπως λέγει στην επιστολή. Είναι λίγο παράξενο γιατί να βρεθεί στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» Αμερικής.

Στον φάκελο του υπάρχει επίσης επιστολή με ημερομηνία 30 Νοεμβρίου 1961 του Παρασκευά Γ. Παρασκευά, ο οποίος ζητά από τον «Γνωμαγόρα» μια οικονομική βοήθεια, επειδή ευρίσκεται με φυματίωση στο Σανατόριο Δωδεκανήσου, Βασίλισσα Φρειδερίκη. Όπως λέγει, όταν ήταν καλά, είχε ένα μικρό μαγαζάκι κ' έβγαζε το μεροκάματο, ενώ τώρα με την αρρώστια του, δεν μπορεί να δώσει την παραμικρή βοήθεια στην οικογένειά του.

Στο τέλος της επιστολής γράφει: *εάν δεν γνωρίζετε το όνομά μου, σας υπενθυμίζω ότι με παρατσούκλι λέγομαι Τριντής. Είμαι υιός της Άννας Τριντή από το Μανδράκι Νίσυρου. Στην επιστολή υπάρχει σημείωση από τον σύλλογο, πριν να του σταλεί βοήθεια, να ρωτηθεί το Σανατόριο, εάν πράγματι είναι άρρωστος.*

Φιλίππου Παναγιώτης. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* και με εθνικότητα *Τουρκία Έλληνας*. 18 χρόνων Άγαμος τελευταίος τόπος διαμονής *Nisyrol Turkey*. Αφιξη ΗΠΑ, 1909 Ιουνίου 2.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα αναγράφουν όνομα πατρός *Κ. Φιλίππου*.

Στις 26 Νοεμβρίου 1914 υπάρχει είσοδος στην Αμερική ατόμου με το ίδιο όνομα Φιλίππου Παναγιώτης ηλικίας 20 χρόνων Άγαμος όνομα πατρός *Κωνσταντίνος*, Εθνικότητα *Ιταλός, Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής: *Νίσυρος Τουρκία*.

Λόγω του ότι υπάρχει διαφορά ηλικίας 3 χρόνια, δεν είμεθα βέβαιοι ότι είναι το ίδιο άτομο, παρ' όλο ότι όνομα πατρός και στις δύο εισόδους είναι *Κωνσταντίνος*. Πρέπει δε να έχει αδελφό του τον *Μιχαήλ Κ. Φιλίππου*. Ιδρυτικό μέλος του συλλόγου «Γνωμαγόρα», υπήρξε ο πρώτος του εισπράκτορας το 1915.

Στο Μητρώο των Νισυρίων Αμερικής αναφέρεται ότι είχε νυμφευθεί *Αμερικανίδα*.

Με την από 3 Αυγούστου 1948 επιστολή της η Άννα Κ. Φιλίππου που διέμενε *Αριστοφάνους 5 Αθήνα*, γράφει τα εξής προς τον «Γνωμαγόρα» Αμερικής: *«Θερμώς σας παρακαλώ εάν σας είναι δυνατόν να με πληροφορήσετε περί της τύχης του αδελφού μου Παναγιώτου Κ. Φιλίππου, εκ Μανδρακίου Νίσυρου, καθ' όσον προ πολλών ετών στερούμε ειδήσεών του. Εις περίπτωση καθ' ην γνωρίζετε τι περί τούτου θα σας παρακάλουν και πάλιν θερμώς μαζί με τις πληροφορίες να μου γνωρίσετε και την διεύθυνσίν του.*

Σας ευχαριστώ θερμώς εκ των προτέρων. Μετά τιμής Άννα Κ. Φιλίππου».

Ο Σύλλογος της απαντά και στέλλοντας της την διεύθυνση του αδελφού της, της λέγει «τον αδελφόν σας, αν και ευρίσκεται στην πόλιν μας, δεν τον βλέπομεν, πληροφορούμεθα όμως από συμπατριώτες μας, ότι είναι καλά και εργάζεται. Χαιρόμεθα πολύ για την επιστολήν σας και ότι μας δίδεται η ευκαιρία να σας εξυπηρετήσωμεν, βεβαιούντες δε υμάς ότι θα μας εύρετε πάντοτε προθύμους,

Διατελούμεν μετά πατριωτικών χαιρετισμών». Επίσης με την από 10 Μαρτίου 1954 επιστολήν της η Δέσποινα Εμ. Ζαννή από το Μοντρεάλ του Καναδά παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να της στείλει την διεύθυνση του θείου της Παναγιώτη Κ. Φιλίππου.

Κιουζέλης Νικήτας (Φιλίππου Νικήτα ?). Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Βασιλεύς Κωνσταντίνος* με εθνικότητα *Ιταλία*, Έλληνας και τελευταίο τόπο διαμονής: *Νίσυρος Ιταλία*. 22 χρόνων Άγαμος. Δήλωσε όνομα πατρός *Φίλιππος*. Άφιξη *ΗΠΑ*, 1916 Ιανουαρίου 19.

Θεωρούμε ότι είναι ο γνωστός μας Νικήτας Τουζέλης. Σύμφωνα με τις πληροφορίες που επήραμε από την Πήτσα (Καλλιόπη) Κόκκινου, γονείς του Νικήτα ήταν η Μαρία Καραγιάννη του Δημητρίου και ο Φιλίππου Βογιαζής (?). Βρίσκεται εγγεγραμμένος στον σύλλογο «Γνωμαγόρα» από το 1916 μέχρι και το 1921, ενώ ακολουθεί η ένδειξη ότι επέστρεψε στη Νίσυρο. Ξαναβρίσκεται εγγεγραμμένος το 1928 μέχρι και το 1948 συνεχώς χωρίς διακοπή, ενώ πάλι ακολουθεί η ένδειξη ότι επέστρεψε στην Νίσυρο, όπου αυτή τη φορά ήταν για μόνιμη εγκατάσταση.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει δωρητήριο προς τον Νικήτα, από τον αδελφό του Δημήτριο μιας ταύλας στην τοποθεσία «Άγιος Σάββας». Επίσης υπάρχει «Ειδοποιήσις» προς όλους τους Νισυρίους, μέλη και μη μέλη του «Γνωμαγόρα», ότι ο Νικήτας Φιλίππου διορίσθη μέλος της επιτροπής εγγραφής συνδρομητών του Λιμενικού Συλλόγου «Άγιος Σάββας», με συνδρομή 1 δολάριο, μαζί με τους Ρουσέτο Ι. Ρουσέτο, Κωνσταντίνο Τριύλια, Ανδρέα Γ. Χαροφύλλη, Οδυσσέα Α. Γεωργάκη και Νικόλαο Λαμπάδη. Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», ο Σύλλογος, εκτιμώντας τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Ο Νικήτας είχε νυμφευθεί την Ειρήνη Μουλλού με την οποίαν απέκτησε δύο κόρες, την Μαρία και την Άννα.

Φ. Κ. Μ. 29 χρόνων, άγαμος. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*.

Στις 25 Νοεμβρίου 1925 υπάρχει δεύτερη είσοδος του στην Αμερική σε ηλικία 34 χρόνων με εθνικότητα Ελληνική, τόπος γεννήσεως *Ιταλία Νίσυρος*, και με αναχώρηση από Πειραιά με το καράβι Έντισον. Εγγεγραμμένος στα

Μητρώα του «Γνωμαγόρα» από το 1920 μέχρι και το 1927 με μία διακοπή το 1925 με την ένδειξη ότι ευρίσκετο στη Νίσυρο ενώ το 1921 και το 1926 υπηρέτησε τον Σύλλογο από την θέση του Προέδρου το δε 1927 από τη θέση του Συμβούλου.

Στο βιβλίο των αποβιωσάντων Νισυρίων της Αμερικής ευρέθη το όνομα του, χωρίς ημερομηνία θανάτου.

Στις 23 Απριλίου 1927 υπογράφει γραμματίο δια χρέος του στον σύλλογο «Γνωμαγόρα» \$ 200,00 τα οποία υπόσχεται να πληρώσει με την πρώτη ευκαιρία μετά των νομίμων τόκων.

Με την από 2 Ιουνίου 1928 συστημένη επιστολήν του ο Σύλλογος του υπενθυμίζει ότι είναι πλέον καιρός να εξοφληθεί το γραμματίο που είχε υπογράψει.

Με την από 21 Οκτωβρίου 1928 συστημένη επιστολήν του επανέρχεται ο Σύλλογος, λέγοντας ότι η Γενική Συνέλευση των μελών *επήφισε την με οιοδήποτε τρόπον είσπραξιν των χρεών και τον καλεί πάλι να έλθει σε επαφή με το Προεδρείο για να κανονίσουν τον τρόπο πληρωμής που θα μπορούσε να είναι και με δόσεις.* Στην επιστολή αυτή απαντά ο Μ. Φ., με την από 1 Νοεμβρίου 1928 δική του επιστολή, λέγοντας ότι ασπάζεται την απόφαση της ολομελείας, αναγνωρίζει το χρέος του, πλην όμως προς το παρόν αδυνατεί να το πληρώσει και πως σύντομα θα προσπαθήσει να εξοφλήσει τουλάχιστον μέρος αυτού.

Με την από 25 Μαρτίου 1929 επιστολήν του ο Σύλλογος επανέρχεται και αφού του λέγει ότι έχει παρέλθει αρκετός χρόνος χωρίς να εμβάσει ένα ποσό απέναντι του χρέους του, προτείνει όπως έλθουν σε συμφωνία να πληρώνει κάθε μήνα ένα μικρό ποσό, έστω και 10 δολλάρια μέχρις εξοφλήσεως του ολικού ποσού.

Με την από 29 Μαρτίου 1932 επιστολήν του επανέρχεται ξανά ο Σύλλογος λέγοντας στον Μ. Φ. ότι η πατρίδα Νίσυρος αντιμετωπίζει μεγάλο πρόβλημα και υπάρχει φόβος να κλείσει το Ημιγυμνάσιο λόγω ελλείψεως πόρων. Για τον λόγο αυτόν ο Σύλλογος προσπαθεί να μαζέψει *και το τελευταίο δολάριο των οφειλομένων χρεών δια να συγκρατήσει τον φάρον τούτον της Παιδείας εν τη Πατρίδι μας ακμαίον και άσβεστον.* Τον καλεί δε να αναγνωρίσει την μεγάλη ανάγκη και να βοηθήσει με την πληρωμή του χρέους, έστω και με δόσεις.

Με έτερον από 8 Νοεμβρίου 1935 επιστολήν του ο Σύλλογος σε πιο αυστηρή γλώσσα του υπενθυμίζει το χρέος του των \$ 200,00 δολαρίων αρχικού κεφαλαίου και τον καλεί πάλι να αρχίσει να πληρώνει μικρές μηνιαίες δόσεις μέχρις εξοφλήσεως του όλου ποσού. Όπως του λέγει *«Πολλάκις σας εγένοντο υποδείξεις τοιαύται αλλά δυστυχώς ουδεμιός απαντήσεως σας ηξιώθημεν. Αντί να φέρεσθε ευγνωμόνως προς τον Σύνδεσμον, δια την βοήθειαν την οποίαν ετύχατε εκ μέρους αυτού εις την κακήν σας περίστασιν, ούτε καν μέλος αυτού παρεμείνατε, πράγμα που θα καθίστα την θέσιν σας πλέον συμπαθή προς την ολομέλειαν του Συνδέσμου εις τας εκάστοτε γινομένας συζητήσεις αναφορικώς με το χρέος σας. Εάν αγαπητέ και την φοράν αυτήν δεν λάβομεν την απάντησιν την*

οποίαν περιμένομεν θα αναγκασθώμεν παρά την θέλησιν μας να πράξωμεν πράγμα το οποίον δεν έχομεν πράξει μέχρι σήμεραν. Θα αναγκασθώμεν να προβώμεν εις την δια του Δελτίου μας δυσφήμησιν του ονόματός σας, πράγμα το οποίον δεν θα είναι και τόσον κολακευτικόν και δεν θα κάμη καλήν εντύπωσιν εις τους εν Νισύρω, Αμερική και αλλαχού συμπατριώτας μας κλπ».

Η από 3 Ιουνίου 1938 επιστολή του Συλλόγου είναι και η τελευταία με την οποία του υπενθυμίζει το εκ 200,00 δολαρίων χρέος του και τον καλεί να κανονίσει τον λογαριασμόν αυτόν με την Οργάνωση πληρώνοντας έστω και τμηματικώς το ως άνω ποσόν προς εξόφλησιν. Δεν ευρέθη άλλη αλληλογραφία που να μας ενημερώνει εάν πληρώθηκε το χρέος.

Φραντζής Αριστείδης. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Γνωστός στην Αμερική ως Frank Harris ή Harris Frank.

Από τον ατομικό του φάκελο που υπάρχει στο Αρχείο του «Γνωμαγόρα», φαίνεται ότι η Μαρία Α. Φραντζή, ζητά την βοήθεια του Συλλόγου με δύο επιστολές της, μία τον Ιούνιο του 1936 και μία άλλη στις 2 Σεπτεμβρίου 1936, για την υπόθεση του θανάτου του συζύγου της Αριστείδη Φραντζή, η Frank Harris όπως ήταν γνωστός στην Αμερική.

Συγκεκριμένα του ζητά να έλθει σε επαφή με την υπηρεσία Ταχυδρομείου στην Ουάσινγκτον που την ειδοποίησαν ότι ο μακαρίτης σύζυγός της είχε μία κατάθεση χρημάτων, και ζητούσε ορισμένα στοιχεία για να της στείλουν τα χρήματα. Αναφέρει ότι για τις πληροφορίες αυτές θα μπορέσει να βοηθήσει ο Γεώργιος Καλαπαλίκης. Ο Σύλλογος αφού η πρώτη επιστολή προς τον Γεώργ. Καλαπαλίκη με διεύθυνση το Cleveland του Ohio δεν έτυχε απάντησης, φαίνεται ότι ζητά την βοήθεια του Γεωργίου Γεωργαλή που διέμενε και αυτός στο Cleveland του Ohio, ο οποίος στέλλει την νέα διεύθυνση του θείου του, όπως αποκαλεί τον Γεωργ. Καλαπαλίκη, του οποίου όμως και πάλι δεν υπάρχει απάντηση στο Αρχείο του «Γνωμαγόρα».

Σε μία επιστολή του Γενικού Προξένου της Ελλάδος στο Σικάγο, προς το Υπουργείο Εξωτερικών της Ελλάδος, αναφέρεται ότι το Ταχυδρομείο των Η.Π.Α. τον πληροφόρησε ότι «ο κατά την 5ην Δεκεμβρίου 1919 εν Ασταμπούλα της Πολιτείας Οχάϊο αποβιώσας Αριστείδης Φραντζής, γνωστός εν Αμερική υπό το όνομα Χάρις Φρανκ, έχει παρά το Ταχυδρομικώ Ταμιευτηρίω μίαν κατάθεσιν 60 δολαρίων, ανήκουσαν ήδη εις τους νομίμους κληρονόμους του, και ζητεί όπως προβώμεν εις τα προσήκοντα διαβήματα προς είσπραξιν υπέρ αυτών της εν λόγω καταθέσεως, αφού αποδείξωμεν ότι υπάρχουσιν εν Ελλάδι νόμιμοι κληρονόμοι του ειρημένον αποβιώσαντος και τίνες εισίν ούτοι». Στην ίδιαν επιστολή αφού αναφέρει τα δικαιολογητικά που χρειάζονται λέγει και ότι ο κ. Αλέξανδρος Γ. Κώνστας που διαμένει στην Θεσσαλονίκη θα μπορέσει να βοηθήσει και παρακαλεί όπως αποσταλούν το συντομότερο για να γίνει δυνατό η αποστολή των χρημάτων στους δικαιούχους.

Στις 19 Απριλίου 1937, υπάρχει ετέρα ευχαριστήριο επιστολή της Μαρίας Φραντζή για τις ενέργειες του «Γνωμαγόρα» σχετικά με την εξακριβωση των αιτίων του θανάτου του συζύγου της και την αποστολή της χρηματικής περιουσίας που άφησε προς αυτήν. Υπάρχει μία άλλη επιστολή του «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 13 Μαΐου του 1937, προς την υπηρεσία του Ταχυδρομείου της Ουάσινγκτον D.C. από την οποίαν ζητεί πληροφορίες για τον θάνατο του Αριστείδη Φραντζή, γνωστού επίσης ως Frank Harris ή Harris Frank, ο οποίος σύμφωνα με την σύζυγό του βρήκε τον θάνατο από έκρηξη καζανιού στην Εταιρεία που εργαζόταν Great Lake Transist Corp. of Buffalo N.Y.

Εις απάντηση της ως άνω επιστολής η υπηρεσία του Ταχυδρομείου απαντά ότι ο εν λόγω αποβιώσας άφησε τον υπ' αριθ. 709 λογαριασμό των \$ 60.00 στο Ταχυδρομείο του Ashtabula, Ohio και πως ειδοποιήθηκε ο Πρόξενος της Ελλάδος στο Cleveland του Ohio να ζητήσει το εν λόγω ποσό για τους κληρονόμους του Frank Harris. Με επιστολή του ο «Γνωμαγόρας» προς την Μαρία Α. Φραντζή, στον Πειραιά, στις 11 Ιουνίου 1937, τις γνωρίζει για το ποσό των \$60.00 και τα δικαιολογητικά που χρειάζονται για να εισπραχθεί το εν λόγω ποσό. Σε απάντηση αυτής της επιστολής, υπάρχει η επιστολή του Δικηγόρου Ιωάννη Εμμ. Παρθενιάδη, με την οποίαν διαβιβάζονται όλα τα δικαιολογητικά με την παράκληση να σταλούν εκεί που πρέπει. Ο Σύλλογος αποστέλλει με επιστολή του τα δικαιολογητικά στον Γενικό Πρόξενο της Ελλάδος στο Σικάγο κ. Δ.Κ. Μπενετάτο, ο οποίος απαντά με επιστολή στις 20 Δεκεμβρίου 1937, λέγοντας ότι «η υπόθεση των κληρονόμων του Αριστείδου Φραντζή επερατώθη μόλις εσχάτως και τα εισπραχθέντα υπέρ αυτών χρήματα αποστέλλομεν σήμερα προς το εν Αθήναις επί των Εξωτερικών Υπουργείον όπως παραδοθώσιν εις την σύζυγον και θυγατέρα του αποβιώσαντος Αριστείδου Φραντζή» και παρακαλεί τον Σύλλογο να ειδοποιήσει τους δικαιούχους για την παραλαβή των χρημάτων.

Φραντζής Γεώργιος. 38 χρόνων Έγγαμος. Τελευταίος τόπος διαμονής Νίσυρος Τουρκία.

Τα ταξιδιωτικά του έγγραφα ανέφεραν όνομα συζύγου Ευτυχία και ότι είχε αδελφό τον N. Frangy που έμενε στο Montreal Canada. (N. Frangy πιστεύομε ότι είναι ο Νικόλας του Φραντζή-Ζερβός, ο οποίος ενυμφεύθη την Καλή του Χιώτη και υιοθέτησαν ένα κοριτσάκι, την Ευαγγελία, την οποίαν πάντρεψαν με τον Γεώργιο Διακαντώνη)

Σημείωσις: Σε μία κατάσταση Νισυρίων με την επιγραφή, *Τα φιλότιμα τέκνα της Νίσυρου τα προς την πατρίδα οφειλόμενα τροφεία πληρόνοντες «μέλη», που είχε στείλει το 1917 ο τότε Πρόεδρος του «Γνωμαγόρα», Παρθένης Καρβαίνης προς την Δημαρχία Μανδρακίου, υπάρχει το όνομα Γεώργιος Φραζή- Ζερβός, που πιστεύομε ότι είναι αυτό εδώ το άτομο.*

Υπάρχει επιστολή του συλλόγου που σε ερώτησή του Γεωργίου Φραντζή Ζερβού, πόσα χρωστά στο «Γνωμαγόρα», του αναφέρει ότι χρωστά συνδρομές

δύο ετών, από 1ης Ιανουαρίου 1921 μέχρι και το 1922, ήτοι 12 δολάρια. Στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα», υπάρχει το όνομα του Franjjs Zewou (Ζερβού?) George από το 1925 μέχρι και το 1929. Θεωρούμε ότι αναφέρεται σ' αυτό εδώ το άτομο.

Με την από 9 Ιουνίου 1930 επιστολή του ο «Γνωμαγόρας», εκφράζει τα συλλυπητήριά του στην Ευτυχία Γ. Ζερβού, για τον πρόωρο θάνατον του συζύγου της Γεωργίου Φ. Ζερβού.

Με την από 17 Σεπτεμβρίου 1951 επιστολήν του, ο συμπατριώτης μας δικηγόρος Αντώνιος Πληθίδης, παρακαλεί τον «Γνωμαγόρα» να φροντίσει να του στείλει αντίγραφο της διαθήκης του Γεωργίου Φραζή Ζερβού, επαγγέλματος ξενοδόχου, που απεβίωσε προ ετών στην Νίσυρο. Γνωρίζει στον σύλλογο, ότι η διαθήκη έγινε το 1929 ενώπιον του συμπατριώτη μας από τα Νικιά, Γεωργίου Κ. Χαροφύλη, ως συμβολαιογράφου, που διατηρούσε γραφείο επί της λεωφόρου Broadway, και εντός της υπ' αριθ. 1457 οικοδομής των αδελφών Μπρόκω. Αναφέρει ακόμα ότι έγραψε στον κ. Γ. Χαροφύλη, αλλά δεν πήρε απάντηση, διότι όπως πληροφορήθη, ούτος απεβίωσε. Το αρχείο όμως θα το έχει άλλος συμβολαιογράφος, παρά του οποίου θα πρέπει να ζητηθεί.

Ο «Γνωμαγόρας» προσπάθησε να εξυπηρετήσει τον συμπατριώτη μας δικηγόρο, όμως παρ' όλες τις προσπάθειες και την ανταλλαγή αλληλογραφίας και πληροφοριών, τελικά δεν φαίνεται να μπόρεσε να βρει το αντίγραφο της ζητούμενης διαθήκης.

Από μια ιστορία του αείμνηστου Κώστα Μαντουδάκη που υπάρχει στο Λεύκωμα των 85 χρόνων του «Γνωμαγόρα», βγάζουμε το συμπέρασμα ότι ήταν αδελφός του Αντώνη του Φραζή και ο μόνος που τον καταλάβαινε όταν μιλούσε, λόγω του ότι ο Αντώνης μιλούσε ψευδά. Στην ίδια ιστορία αναφέρεται ότι *ο Γιώργης που χε ζήσει στην Αμερική, είχε παντρευτεί την Ευτυχία την Μποργιάτισσα, και είχε έρτει στη Νίσυρο μ' ένα παπαγάλο στο κλουβί και μια ατμάκατο που δεν μπήκε ποτέ στη θάλασσα, αφού την έφαεν ο ήλιος τραβηγμένη καθώς ήταν χρόνια στη στεριά, εκεί στην Ταύλα του Γιαλού.*

Το 1920 Απριλίου 22 υπάρχει είσοδος στην Αμερική, ατόμου με το όνομα Φραντζή Ευτυχία ετών 46, έγγαμος που δηλώνει πως πηγαίνει προς αντάμωση του συζύγου της Γεωργίου. Αναχώρησε από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Μεγάλη Ελλάς*, με εθνικότητα *Ιταλία-Ελληνίδα και με τελευταίο τόπο διαμονής Νίσυρος Ιταλία*. Επίσης δήλωσε ότι είναι αδελφή της Καλλιόπης και γαμπρός της είναι ο Γεωργούλης που μένει στο Μοντρεάλ του Καναδά. Πιστεύουμε ότι είναι η σύζυγος του Γεωργίου Φραντζή.

Φραντζής Κωνσταντίνος. Αναχώρηση από το λιμάνι της *Νεάπολης* με το καράβι *Γαλλία*. *18 χρόνων, άγαμος, εθνικότητα Τουρκία Έλληνας*, τόπος διαμονής *Isiro. Αφιξη HPLA*, 1905 Ιουνίου 11.

Πιστεύεται ότι είναι ο σύζυγος της Καλλιόπης του Τσουπανάκη (ο Άπλιτος)

Ο Κωνσταντίνος Ι. Φραντζής ευρίσκεται γραμμένος στο Μητρώο των μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1943 μέχρι και τον Αύγουστο του 1953 με την ένδειξη να ακολουθεί ότι επέστρεψε στη Νίσυρο και ότι απέθανε. Υπηρέτησε στον Αμερικανικό στρατό στον Πρώτο Παγκόσμιο πόλεμο. Υπάρχει συγχαρητήριο επιστολή του «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 5 Οκτωβρίου 1929 προς τον Κωνσταντίνο Ι. Φραντζή για την ανάρρωσή του από κάποια ασθένεια που τον είχε προσβάλει. Στις 17 Μαρτίου 1950, υπάρχει επιστολή της συζύγου του προς τον «Γνωμαγόρα» παρακαλώντας τον Σύλλογο να μεσολαβήσει προς τον σύζυγό της να αποστείλει το ποσό των 160,00 δολαρίων, ισότιμο των 8 χρυσών λιρών που η ίδια είχε δανεισθεί από τον Γιάννη τον Σακλαρή (Κοντό) για τα ναύλα του όταν το 1933 επέστρεφε στην Αμερική. Ο Σύλλογος για να εξυπηρετήσει την κατάσταση απέστειλε επιστολή στις 20 Απριλίου του ίδιου έτους προς τον σύζυγό της Κωνσταντίνο Ι. Φραντζή προσκαλώντας τον να έλθει στο γραφείο του Συλλόγου για συζήτηση πάνω στο θέμα.

Φραντζής Ιωάν. Φραντζής (Κανταρζής). Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική. Το έτος εισόδου του 1910 το πήραμε από το πιο κάτω κείμενο. Αδελφός του, Κώστα του Κανταρζή και του Αργύρη του Κανταρζή και πατέρας της Ανθούλας, του Γιάννη και της Άννας.

Από το βιβλίο «*Η Υγεία σας*» του Γεωργίου Καζαβή, παίρνομε τα ακόλουθα γραμμένα από τον ίδιο, σε μια ευχαριστήριο επιστολή του, με ημερομηνία 21 Ιουνίου 1931, για την θεραπεία που βρήκε από την χειροπρακτική μέθοδο του.

Όπως λέγει, Κατάγομαι εκ του Δήμου Μανδρακίου της νήσου Νισύρου, Δωδεκανήσου. Από 13 ετών παιδάκι εργάρισα την ξενιτιά. Κατά πρώτον εις Σουλινά Ρουμανίας, και αργότερον εις Κωνσταντινούπολιν. Όταν ήμην 17 ετών ειργάσθην εις σιδηρουργείον της νήσου Καλύμνου επί 4 έτη και έμαθα την τέχνην. Εις το 1910 ήλθον εις Αμερικήν και ειργάσθην επί 7 έτη εις το Westing house του East Pittsburgh, Pa, και 5 έτη εις το Lehigh Valley Railroad. Εφοίτιστα τα βράδια εις το Elm Vocational School του Buffalo, N.Y., και έλαβα δίπλωμα Machinist.

Το 1925 κατήλθον εις την πατρίδα μου και ετέλεσα τους γάμους μου μετά της Δίδος Σοφίας Γεωργάκη. Είμαι πατήρ ενός κορασίου. Σκέπτομαι να επιστρέψω εις την πατρίδα μου τον Μάρτιον του 1932, ίσως για καλά. Είμαι έμπειρος εις την σαπωνοποιίαν, εις κονσέρβας όλων των ειδών και κατασκευάζω καραβάκια ξύλινα μέσα εις μπουκάλια.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει το εξής πληρεξούσιο: *Ο υποφαινόμενος Φραντζής Ι. Φραντζής, καταγόμενος εκ Μανδρακίου Νισύρου, και νυν διαμένων εν Νέα Υόρκη της Αμερικής, δια του παρόντος πληρεξουσίου εγγράφου καθιστώ πληρεξούσιον την σύζυγόν μου Σοφίαν Φ. Φραντζή, δια την υπόθεσιν του μεσοτοίχου, του πατρικού κτιρίου, (Μαγαζιού) εις θέσιν Πιαούλλι, μετά του κ. Βασιλείου Μερκούρη (Ταμπάκη) και δίδω αυτή την εντολήν και το δικαίωμα όπως χειρισθή την άνω υπόθεσιν κατά βούλησιν.*

Ακολουθεί η βεβαίωση του έγκυρου της υπογραφής του Φραντζί Ι. Φραντζί, από τον Πρόεδρο και τον Γραμματέα του «Γνωμαγόρα» την ίδιαν ημέρα της συντάξεως του πληρεξουσίου, την 15ην Φεβρουαρίου 1932.

Το Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Δεκεμβρίου 1938 αναφέρει τα εξής: Την 13ην Νοεμβρίου απεβίωσεν εν Κώ εν τω Νοσοκομείω, η Σοφία Φρ. Κανταρζή (γένος Γεωργιάκη) εγκαταλείψασα τρία ανήλικα τέκνα και τον σύζυγον αυτής εν Αμερική, προς τον οποίον διαβιβάζομεν τα θερμά μας συλλυπητήρια.

Στο «Δελτίο» Μαΐου 1940 αναφέρεται ότι *την 8ην Απριλίον απεβίωσε ο συμπολίτης μας Φραντζής Ιω. Φραντζής εν τη πόλει μας και εκηδεύθη την 10ην του ιδίου.*

Χαρτοφύλης Ιπποκράτης. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Ευρέθη στο Μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα» όπου φαίνεται το όνομά του από το 1921 μέχρι και τον Φεβρουάριο του 1926.

Στον φάκελο της οικογενείας του που υπάρχει στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει εξουσιοδότηση του Ιπποκράτη Χαρτοφύλη με ημερομηνία 8 Μαρτίου του 1949 προς τον γιό του Μιχαήλ που μετά το 1940 μετανάστευσε στην Αμερική, που του δίδει το δικαίωμα να μπορεί να παίρνει χρήματα από τον λογαριασμό του που όπως φαίνεται είχε στην Corn Exchange Bank Trust Co.

Παπαχαρτοφύλακας Γεώργιος. Αναχώρηση από το λιμάνι της Πάτρας με το καράβι *Laura* και με Εθνικότητα Έλληνας της Τουρκίας, και τόπο διαμονής *Νίσυρος Τουρκία, 31 χρόνων έγγαμος.*

Άφιξη ΗΠΑ, 1907 Οκτωβρίου 18. Τα ταξιδιωτικά έγγραφα έχουν όνομα συζύγου Σοφία.

Την περίοδο 1917-1918 ευρισκόμενος στο Wilmington ήταν μέλος του εκεί ιδρυθέντος τμήματος του συλλόγου «Γνωμαγόρα». Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» Φεβρουαρίου - Μαρτίου 1937 αναγράφεται ότι *ανεχώρησαν δια Νίσυρον με το πολυτελές ατιμόπλοιον Κόντε ντε Σαβόια οι αδελφοί μας Ανδρέας Χαρτοφύλης, και Γ. Χαρτοφύλης μαζί με πολλούς άλλους πατριώτας.*

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει η από 20 Αυγούστου 1950 επιστολή του Νικολάου Σταματιάδη (αδελφού της Γαλλίδας) που ζητά τις διευθύνσεις μερικών εξαδέλφων του: Του Γεωργίου Παπά Χαρτοφύλη και του υιού του Ανδρέα (Γεωργίου) Χαρτοφύλη και επίσης όπως λέγει της ανειμιάς του Γεωργίου Παπά Χαρτοφύλη, Άννας Ν. Βουτσά που είναι κόρη του Ιπποκράτη Χαρτοφύλη από τη Νίσυρο.

Ο «Γνωμαγόρας» του αποστέλλει τις διευθύνσεις του Γεωργίου Χαρτοφύλη, του Ανδρέα Χαρτοφύλη, της Άννας Ν. Βότση και του λέγει ότι ο Γεώργιος Πα-

πά Χαρτοφύλης έχει άλλο ένα γιο τον Νικόλαο Χαρτοφύλη και του στέλλει και αυτού τη διεύθυνση. Από τα παραπάνω βγάζομε το συμπέρασμα ότι ο Παπαχαρτοφύλακας Γεώργιος, είναι ίσως ο Παπά Χαρτοφύλης και οι δύο γιοι του είναι τα παιδιά της Σοφιάς του Μπογιαζή, ο Ανδρέας και ο Νικόλαος.

Το 1963 ανεκηρύχθη επίτιμο μέλος του «Γνωμαγόρα» ο Γεώργιος Χαρτοφύλης και του απενεμήθη Δίπλωμα Τιμής μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίες του στον σύλλογον επί μίαν πεντηκονταετία.

Χαρτοφύλης Κ. Ξενοφών. Εισήλθε στην Αμερική στις 18 Ιουνίου 1920, σε ηλικία 18 χρόνων, Άγαμος, με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής* και με εθνικότητα *Ιταλός- Έλληνας*. Τελευταίος τόπος διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*.

Εγεννήθη στα Νικειά της Νισύρου το 1902 και απέθανε το 1977 στη Νέα Υόρκη. Επέστρεψε στη Νίσυρο περίπου το 1930, όπου και ενυμφεύθη την Ειρήνη Κ. Πασχαλάκη η οποία εγεννήθη επίσης στα Νικειά το 1911 και απέθανε στην Νέα Υόρκη το 1983.

Σύμφωνα με το Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Μαΐου 1933, ο Ξενοφών Κ. Χαρτοφύλης υπεβλήθη σε επιτυχή εγχείρηση σκωληκοειδίτιδος στις 2 τρέχοντος μηνός.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή από τον αδελφό του Εμμανουήλ Χαρτοφύλη που παρακαλεί τον σύλλογο, να ειδοποιήσει τον αδελφό του Ξενοφώντα ότι ευρίσκεται πρόσφυγας στην *Nuseirat της Μέσης Ανατολής*. Ο σύλλογος ειδοποιεί τον αδελφό του με την από 3 Ιουνίου 1944 επιστολήν του και ενημερώνει επίσης τον ίδιο τον Εμμανουήλ για την εκπλήρωση της παραγγελίας του. Στα «*Νισυριακά Χρονικά*» τεύχος 37ο Σεπτεμβρίου-Δεκεμβρίου 1961 αναφέρεται ότι *ανεχώρησε δια Νίσυρον ο Ξενοφών Χαρτοφύλης μετά της συζύγου του και της θυγατρός του Αθηνάς.*

Χαρτοφύλης Κ. Μανώλης. Ο Μανώλης, ήλθε στην Αμερική, στις αρχές του 1954 από την Αθήνα, όπου ζούσε. Ήταν νυμφευμένος με την Μαρία Βασιλείου Κοντομανώλη (γένος της μητέρας Βαρκανή) και απέκτησαν τρία παιδιά την Ειρήνη, τον Κωνσταντίνο, και τον Βασίλειο.

Στην αρχή ήλθε μόνος του και αργότερα έφερε και την οικογένεια. Όλοι μαζί έζησαν στην Αμερική για λίγο διάστημα και μετά η μητέρα με τα παιδιά γύρισαν πίσω στην Ελλάδα.

Ο Μανώλης έμεινε στην Νέα Υόρκη και έπιασε δουλειά στο *Copa cabana Night Club*.

Έκανε αρκετά ταξίδια επισκεπτόμενος την οικογένειά του στην Ελλάδα, μέχρι που συνταξιοδοτήθηκε και επέστρεψε στην Αθήνα κοντά στην οικογένειά του, όπου και απέθανε το 1980.

Στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» και στον ατομικό φάκελο του Εμμανουήλ Χαροτούλη, υπάρχει επιστολή του που με λίγα λόγια γράφει τα εξής: *Σας παρακαλώ θερμώς να ειδοποιήσετε τον αδελφό μου Ξενοφώντα Γιαννάκη ή Χαροτούλη, ότι ευρισκομαι εις Nuseirat, ως πρόσφυξ. Στην πατρίδα μας όλοι οι δικοί μας είναι καλά. Στους λοιπούς αδελφούς μου πολλούς χαιρετισμούς. Αντώνη Χαροτούλη, και Κυριακούλα Νοταρίδου.*

Με πολλούς χαιρετισμούς Εμ. Γιαννάκης ή Χαροτούλης.

Αφού γράφει τη διεύθυνσή του, προσθέτει *ΥΓ. Το χωριό μου είναι Νικιά Νισύρου.*

Ο «Γνωμαγόρας» με την από 3 Ιουνίου 1944 επιστολή του, ενημερώνει τον Ξενοφώντα Γιαννάκη στη διεύθυνση 27-11 24 Ave. Astoria N. Y. σχετικά με την παράκληση του αδελφού του Εμμανουήλ στέλλοντας του και την διεύθυνση του και προσθέτοντας, *ότι προ καιρού είχαμε ειδοποιήσει τον αδελφό σας Αντώνιο για αυτό το ζήτημα.*

Χατζηδημητρίου Ιάκωβος (De Metro). Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Γραμματέας της «Πορφυρίδος» το 1912 ο Ι. Χατζηδημητρίου σύμφωνα με τον Ιάκωβο Καζαβή, υποβάλλει την παραίτησή του με την από 14 Σεπτεμβρίου 1912 επιστολήν του που υπάρχει στο αρχείο, δια λόγους, όπως λέγει, *ανωτέρας βίας.* Ιδρυτικό μέλος του «Γνωμαγόρα» και μέλος της ιδρυτικής επιτροπής του.

Υπηρετήσε τον Σύλλογο από τη θέση του Συμβούλου το 1918.

Υπηρετήσε στον Αμερικανικό στρατό κατά τον Α΄ Παγκόσμιο πόλεμο.

Με την από 28 Νοεμβρίου 1918 επιστολήν του και εκφέροντας την γνώμη του, η οποία του εξητήθη από το Προεδρείο του «Γνωμαγόρα» σχετικά με κάποιο υπόλοιπο 50 δολαρίων που υποτίθετο ότι όφειλε ο Ιωάννης Κορωναίος, λέγει ότι το υπόλοιπο αυτό τακτοποιήθηκε από την μικτή επιτροπή του «Ομήρου» και της «Πορφυρίδος» που έκανε την εξέλεξη των βιβλίων και η απόφαση αυτή της επιτροπής ενεκρίθη από την Παννισυριακή Γενική Συνέλευση η οποία εδέχθη το αποτέλεσμα της εξελεγκτικής επιτροπής και έθεσε τας βάσεις του «Γνωμαγόρα».

Καταφέρεται εναντίον του Προεδρείου που επανέφερε το θέμα, χωρίς λόγο, λέγοντας ότι δεν έχει το δικαίωμα να ενεργεί ενάντια αποφάσεων των Γενικών Συνελεύσεων και ότι με την στάση του επιφέρει διχόνοια στον σύλλογο.

Στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα» τεύχος Μαρτίου 1932 λέγει ότι σύμφωνα με την εφημερίδα Daily Times του Weirton West Virginia, *ο εκεί επί μακρόν διαμένων συμπολίτης μας κ. Ιάκωβος Χατζηδημητρίου έθεσε υποψηφιότητα δι' Ειρηνοδίκης δια τα επερχόμενα εκλογάς της 10 Μαΐου ε.ε. Υπερηφανευόμενοι δια τούτο τω ενχόμεθα επιτυχίαν.*

Ακολουθεί το δημοσίευμα της εφημερίδας:

Weirton W.VA.- Η ενταύθα εκδιδόμενη Αμερικανική εφημερίς Ντέιλι Τάιμς δημοσίευσε την εικόνα του κ. Ιακώβου Χατζηδημητρίου, Δωδεκανησίου εκ Νισύρου, γνωστού ως JH. De Metro όστις είναι υποψήφιος δια το αξίωμα του Ειρηνοδίκου (Justice of Peace), με τον τίτλον «Εις ισχυρός υποψήφιος».

Το αξίωμα Ειρηνοδίκου εν τη πόλει μας, ήτις αριθμεί περί τας 18 χιλιάδας κατοίκων θεωρείται ως πρωτεύουσα πολιτική θέσις, διότι η πόλις αυτή δεν είναι Incorporated, ο δε ειρηνοδίκης εκτελεί κατ' ανάγκην ουχί μόνον δικαστικά χρέη, αλλά και δημορχιακά τοιαύτα.

Η υποψηφιότης του εν λόγω ομογενούς αποτελεί απαρχήν μελλοντικής ενεργούς αναμίξεως των Ελλήνων παροίκων μας εν τη πολιτική διακυβερνήσει της πόλεως και δια τούτο μεθ' υπερηφανείας κάμνομεν μνεϊάν του γεγονότος τούτου δια των στηλών της αγαπητής «Ατλαντίδος» με την υπόδειξιν όπως ο Έλλην υποψήφιος υποστηρικθή εις τας κάλπας την 10ην προσεχούς Μαΐου υπό των Ελλήνων ψηφοφόρων της παροικίας μας.

Με την από 25 Αυγούστου 1936 επιστολήν του ο Ηγούμενος Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Ρωμάνος ευχαριστεί τον Ιάκωβο Δ. Χατζηδημητρίου για την εκ 10 δολαρίων δωρεάν του προς την Ι. Μονήν της Παναγίας της Σπηλιανής.

Από την τελευταίαν επιστολήν του με ημερομηνία 12 Σεπτεμβρίου 1951 με την οποίαν παραπονείται διότι δεν έλαβε τα τελευταία «Δελτία», φαίνεται η διεύθυνση του 11423 Clifton Blvd. Cleveland 2, Ohio.

Στο βιβλίον απογραφής των Νισυρίων φαίνεται ότι ενυμφεύθη Αμερικανίδα, χωρίς να υπάρχουν παιδιά.

Στα 100 χρόνια του «Γνωμαγόρα», εκτιμώντας ο Σύλλογος τις πολύτιμες υπηρεσίες του, εξέδωσε τίτλο τιμής στη μνήμη του.

Χ. Γ. Εισήλθε στην Αμερική στις 5 Οκτωβρίου 1913, με αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι Πατρίς και με Εθνικότητα Έλληνας. Τελευταίος τόπος διαμονής Νίσυρος Τουρκία, 36 χρόνων. Έγγαμος. Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα» από το 1920 μέχρι και το 1922 και ξανά πάλι από το 1943 μέχρι και το 1953 με την ένδειξη ότι απεβίωσε στις 29 Ιουλίου 1954.

Στον ατομικό του φάκελο, στο αρχείο του «Γνωμαγόρα», υπάρχει μία επιστολή του Γ. Δ. προς τον «Γνωμαγόρα» με ημερομηνία 9 Οκτωβρίου 1954 με την οποίαν γνωρίζει προς τον Σύλλογο, ότι ο ίδιος και τ' αδελφια του πλήρωσαν τα έξοδα της κηδείας του θείου τους Γ.Χ., ο οποίος ετύγγανε άπορος, και καλούσε τον Σύλλογο να δώσει σε αυτούς το επίδομα θανάτου που ορίζει το καταστατικό. Υπάρχει απαντητική επιστολή του συλλόγου προς αυτόν, με την οποίαν του γνωρίζει ότι δυστυχώς δεν δικαιούται επίδομα θανάτου, διότι ο θείος του δεν ήταν τακτοποιημένος με τις συνδρομές του προς τον σύλλογο, και

σύμφωνα με το καταστατικό, μέλος καθυστερούν επί 6 μήνες τας συνδρομάς του, στερείται της επιχορηγίας θανάτου.

Την ιδίαν απάντηση έδωσε ο σύλλογος προς το City of New York Department of Welfare (Δήμος Νέας Υόρκης υπηρεσία απόρων), που όπως φαίνεται τον συντηρούσε, το οποίο ενημερωμένο για τον όρο του Καταστατικού του συλλόγου, και για το γεγονός ότι ο θανών υπήρξε μέλος του, εξήτησε την επιχορηγία θανάτου σύμφωνα με τους Νόμους της Πολιτείας.

Χριστοδούλου Σ. Νικόλαος. Δεν ευρέθη ημερομηνία εισόδου του στην Αμερική.

Αδελφός της Σεβαστής του Σταμάτη. Τακτικό μέλος του «Γνωμαγόρα». Το όνομά του υπάρχει στο Μητρώο των μελών του συλλόγου από το 1925 μέχρι και το 1970 συνεχώς.

Ενυμφεύθη την 19ην Απριλίου 1936 την Ελληνοαμερικανίδα Νικολέττα Αλάτσα (Σακελλαρίδου) με καταγωγή από την Αναβρυτή της Σπάρτης και απέκτησαν τέσσερα παιδιά την Ανθούλα, τον Ηλία, τον Παναγιώτη-Σταμάτη, και την Αμαλία.

Αγαπούσε πολύ τον σύλλογο και πάντα βοηθούσε απλόχερα τους διαφόρους σκοπούς του γι' αυτό και ο «Γνωμαγόρας» σε μια του επιστολή τον συγκαταλέγει μεταξύ των πρώτων τέκνων της Πατρίδος Νίσυρου.

Το 1970 προσέφερε οικονομική βοήθεια 300 δολαρίων για την διαμόρφωση της Λέσχης και των γραφείων του νεοαποκτηθέντος κτιρίου του «Γνωμαγόρα» στην Αστόρια.

Στον φάκελό του υπάρχει πληθώρα αλληλογραφίας και σε κάθε επιστολή έχει και μια προσφορά, άλλοτε για τους πτωχούς της Νίσυρου, άλλοτε για το Δελτίο, για έργα στη Νίσυρο, χοροεσπερίδες, λαχεία, εράνους κλπ. και η εντολή του ήταν να μη δημοσιευθεί το όνομά του, γεγονός που στενοχωρούσε τον Γραμματέα Δημήτρη Πολυχρονιάδη, ο οποίος ήθελε να τον τιμήσει δημόσια και να τον προβάλλει σαν παράδειγμα προς μίμηση. *Το 1963 του απενεμήθη Τιμητικό Δίπλωμα μετά του σήματος του Συλλόγου δια τας σημαντικές υπηρεσίες του στον σύλλογον επί μίαν εικοσιπενταετίαν.*

Στον φάκελό του, υπάρχει η από 18 Σεπτεμβρίου 1929 επιστολή του συλλόγου προς την Δημαρχία Μανδρακίου με την οποίαν πιστοποιεί το γνήσιο της υπογραφής του Νικόλαου Χριστοδούλου σε επιστολήν του ιδίου που εστάλη στην Δημαρχία και την πληροφορεί για την μεταφορά της ιδιοκτησίας του και του πλοίου του «Άγιος Νικόλαος», προς τον πατέρα του Σ. Χριστοδούλου και την αδελφή του Σεβαστή Σ. Χριστοδούλου. Με την από 8 Μαρτίου 1931 επιστολήν του ο σύλλογος του εκφράζει τα συλλυπητήριά του για τον θάνατο της μητέρας του.

Παρ' όλο ότι έλειπε πολλά χρόνια από τη Νίσυρο, η καρδιά του ήταν στο νησί.

Ένα μικρό περιστατικό νομίζω αξίζει να το γράψουμε. Μέσα στο 1970 πάντρεψε την κόρη του την Αμαλία στο Perth Amboy του New Jersey όπου έμενε. Στον γάμο κάλεσε όλους της συγγενείς του. (Η μητέρα του ήταν η Ανθούσα του Κατσομμάτη αδελφή του Αντώνη και της Καλής του Κατσομμάτη που παντρεύτηκε το Γιάννη το Σφακιανό).

Η χαρά του δεν περιγράφεται που μας είδε όλους εκεί. Δεν σταματούσε να μας μιλά και να μας ρωτά για Νίσυρο και Νισυρίους. Κάποια στιγμή, μαζευτήκαμε όλοι στο τραπέζι και αρχίσαμε να τραγουδούμε τον «Ορσάρικο», οπότε να κι έρχεται ο Νίκος ο Χριστοδούλου κλαμένος και καθίζει δίπλα μας. Προσπαθούσε να τραγουδήσει μαζί μας, όμως δεν τα καλοκατάφερε από το κλάμα. Μας φίλησε όλους στη σειρά και μας είπε ότι τον ξυπνήσαμε από ένα λήθαργο. Τον κάναμε ξανά νέο και τον ταξιδέψαμε στο Άργος και στο Λακχί στη Νίσυρο. Δυστυχώς δεν πέρασε πολύς χρόνος και μας άφησε χρόνια ένας καλός πατριώτης. Απεβίωσε στις 12 Ιανουαρίου του 1971 στο New Jersey.

Παπαμιχαήλ Μιχαήλ.

Αναχώρηση από το λιμάνι του Πειραιά με το καράβι *Θεμιστοκλής* με εθνικότητα *Ιταλός-Έλληνας* και με τελευταίο τόπο διαμονής *Νίσυρος Ιταλία*. 18 χρόνων, Άγαμος. Όνομα μητρός *Καλλιόπη*. Άφιξη ΗΠΑ, 1920 Αυγούστου 23.

Σύμφωνα με τον Μιχαήλ Μίχαλο, σύζυγος του Μιχαήλ Παπαμιχαήλ (του Μαψούρη) ήταν η Άννα, θυγατέρα της Ελένης Σακελλάρη και αδελφή του Νίκου Εμμ. Χαροφύλη, η επονομαζόμενη *Πάπαινα* η οποία απεβίωσε στις 22 Οκτωβρίου του 1996 σε ηλικία 84 ετών.

Το όνομά της καθώς επίσης και της κόρης της Ελένης, ευρίσκεται ανάμεσα στους δωρητές για την αναστήλωση του «οξού» του Μοναστηριού της Παναγίας της Σπηλιανής.

Το όνομά τους επίσης συγκαταλέγεται ανάμεσα σ' αυτούς που βοήθησαν οικονομικά στα έξοδα αγοράς και διασκευής του νεοαγορασθέντος κτιρίου του «Θεολόγου» δίνοντας στο σύλλογο άτοκο δάνειο. Απέκτησαν 3 παιδιά: *Αποστόλη, Ελένη και Μανόλη*.

Η Ελένη παντρεύτηκε τον Θεολόγο Νικολάου Τηλιακό. Ο Μανώλης νυμφευμένος και χωρισμένος, ζει στην Καλιφόρνια. Ο Αποστόλης νυμφεύτηκε Αμερικανίδα και απέκτησε οικογένεια.

Σχετικά με τον Αποστόλη, στο Δελτίο του «Γνωμαγόρα», τεύχος Απριλίου-Μαΐου 1953, αναφέρεται το εξής: «Ο νεαρός πηγμαχός Απόστολος Παπαμιχαήλ υιός τον συμπατριώτου μας Μιχ. Παπαμιχαήλ μαζί με άλλους Αμερικανόπαιδας εστάλη από το Boy's Club της Νέας Υόρκης εις το Λονδίνον της Αγγλίας δια να αντιπροσωπεύσουν την Αμερικανικήν νεολαίαν εις τους εκεί αγώνας πηγμαχίας την 8ην Απριλίου.

Εκ των επιτυχόντων 9 Αμερικανοπαιδών ήτο και ο νεαρός Απόστολος, ο οποίος από της επιστροφής του έχει κερδίσει και άλλα αγωνίσματα. Συγχαίρομεν τον αγαπητόν μας Απόστολον και τον ευχόμεθα και εις ανώτερα».

Σε επόμενο Δελτίο, τεύχος Αυγούστου - Σεπτεμβρίου του 1953, υπάρχει ένα μικρό ποίημα γραμμένο από τον Γ.Δ. Στον Νεαρό Νισύριο Πυγμαύχο Απόστολο Παπαμιχαήλ

*«Τη δάφνη πάντα ανθηρή και πάντα να φυλάγη
ειρηνικά για σε, η Νίκη, της Δόξας τα πελάγη,
κι' ειρηνικά να κολυμπάς όσο το βράδυ πάρει.
Ατσάλι ναν τα μπράτσα σου Μικρέ, Νισύρικε Άρη...».*

Στο σημείο αυτό να αναφέρουμε επίσης ότι, στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» υπάρχει επιστολή με ημερομηνία 1948 κάποιου Μιχαήλ Παπαμιχαήλ από την Αθήνα που απευθύνεται σε κάποιον Ρωμύλο Συμεωνίδη στην Νέα Υόρκη, ευχαριστώντας τον για την αποστολή 20 φιαλιδίων στρεπτομυκίνης για το άρρωστο παιδί του και παρακαλώντας τον αν μπορεί να κάμει έρανο για να του σταλούν άλλα 30 φιαλίδια τα οποία συνέστησε ο γιατρός. Στην επιστολή του λέγει «εγώ κ. Συμεωνίδη είμαι από τη Χιλή αλλά ο πατέρας μου ήτο από την Νίσυρο. Έχω μάθει ότι υπάρχει ένα σωματείον Νισυρίων, από αυτούς όλους κάποιος θα εγνώρισε πρὶν πάγουν στην Αμερική το μπάμπο μου τον Παπαμιχαήλ και ίσως κάτι βοηθήσουν και αυτοί ... κλπ). Βέβαια ο κ. Συμεωνίδης έστειλε επιστολή προς το Σωματείον Νισυρίων, ζητώντας να βοηθήσουν και επισύναψε την επιστολή του Μιχ. Παπαμιχαήλ. Απ' αυτήν την επιστολή βλέπομε ότι κάποιος δικός μας μάλλον από τα Νικιά, μετανάστευσε στη Χιλή όπου και έφτιαξε οικογένεια, το δε παιδί του γύρισε και εγκατεστάθηκε στην Ελλάδα, την εποχή που η φυματίωση ήταν στα κακά της και θέρριζε τον κόσμο.

ΠΡΟΣΘΗΚΗ. Στο αρχείο του «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ» υπάρχει μια ενδιαφέρουσα επιστολή του Δημάρχου Μανδρακίου, με ημερομηνία 13 Μαρτίου 1956, με την οποίαν διαβιβάζει αντίγραφο επιστολής του Κτηματικού Γραφείου Κω που ζητά να μάθει αν ο χώρος πάνω στον οποίον κτίστηκαν τα Δημοτικά Λουτρά φέρεται εγγεγραμμένος στο όνομα του Δήμου η σε κάποιο άλλο νομικό η φυσικό πρόσωπο.

Ο Δήμαρχος συμπληρωματικά λέγει ότι έχει δημιουργηθεί ζήτημα μεταξύ του Δημοσίου και του Δήμου ως προς την κυριότητα του οικοπέδου επί του οποίου ανεγέρθησαν τα Λουτρά.

Συμβουλεύει να μη δημιουργήσει το γεγονός αυτό ανησυχία στο σύλλογο, αλλά είναι ανάγκη σιωπηρά και το συντομότερο να σταλούν στη Δημαρχία, αποδεικτικά στοιχεία από το αρχείο της «Πορφυρίδος» που να αποδεικνύουν την συμβολή του συλλόγου εις την ανέγερση των λουτρών.

Επίσης λέγει και τα εξής: *Προ πάντων παρακαλώ δια παντός τρόπον, έστω και δια ενόρκου βεβαιώσεως των εις Αμερική διαμενόντων παλαιών μελών του Γνωμαγόρα που να γνωρίζουν ότι το οικόπεδον επί του οποίου ανεγέρθησαν τα Δημοτικά Λουτρά επωλήθη ή εδωρήθη υπό των τάδε..... κατά το έτος 1880 εις τον Δήμον. Αυτά μας είναι απαραίτητα και οτιδήποτε άλλο σχετικό με τα Λουτρά προκύπτει εκ των αρχείων σας, θα πρέπει άνευ αναβολής να τα συγκεντρώσετε και να μου τα αποστείλητε το ταχύτερον κλπ. Ο σύλλογος εις απάντηση με την από 16 Απριλίου 1956 επιστολή του, μεταξύ άλλων, λέγει και τα εξής: Δυστυχώς τα υπάρχοντα αρχεία της Πορφυρίδος δεν αναφέρουν τίποτε με αυτήν την υπόθεσιν. Τα μόνα που υπάρχουν είναι μερικά αποδείξεις της Δημογεροντίας Μανδρακίου του δανείου που έκαμεν δια να υποβοηθήσιν εις την αποπεράτωσιν των Λουτρών. Με τον αδελφόν μας Ιωάννην Παπαδόπουλον σας αποστέλλομεν φωτότυπα αποδείξεων. Τοιαύται αποδείξεις εξοφλήθησαν και παρά του Γνωμαγόρα εις τα μετέπειτα έτη της ενώσεως των ενταύθα Νισυριακών Σωματείων. Επίσης από παλιά μέλη της οργανώσεως μας πληροφοροσύμεθα ότι το οικόπεδον επί του οποίου ανηγέρθησαν τα Λουτρά, ήτο ιδιοκτησία του Γεωργίου Χατζηνικόλα και το εδώρισεν εις την αδελφήν του Σοφίαν Ε. Παπαγιάννη όταν ο αείμνηστος Εμμαν. Παπαγιάννης ανέλαβε την ανέγερσιν αυτών.*

Δυστυχώς αυτά είναι τα μόνα στοιχεία που δυνάμεθα να σας μεταδώσωμεν και ευχόμεθα όπως σας υποβοηθήσουν εις τον υπέρ του Δήμου διακανονισμόν του ζητήματος. κλπ.

Διευκρινιστική σημείωση εκδόσεως: Είναι πολύ πιθανόν, ο αναγνώστης του κειμένου, ίσως και ο συντάκτης του, να διερωτηθεί, πώς είναι δυνατόν, τόσο πολλοί συμπατριώτες μας να ζητούν την παρέμβαση του συλλόγου, για τον εντοπισμό γονέων, παιδιών, αδελφών και συγγενών τους, επειδή είχαν χαθεί τα ίχνη τους. Αυτό, δεν πρέπει να αποδοθεί μόνο στις δυσκολίες των καιρών, πόλεμοι, δυσκολίες και αφερεγγυότης των επικοινωνιών κλπ.

Ειδικά για τη Νίσυρο, υπήρχε δυστυχώς και ένας άλλος, σοβαρός λόγος τον οποίο καλό είναι να τον ξεχάσουμε σύντομα. Ο τοποθετηθείς, στην αρχή της ιταλικής κατοχής στο τοπικό ταχυδρομείο υπάλληλος, όπως απεδείχθη αργότερα, αντί της διανομής των επιστολών που παρελάμβανε από το μεταφορικό μέσο, άνοιγε πολλές από αυτές, αφαιρούσε το περιεχόμενο και τις έκαιγε.

Αποτέλεσμα, ήταν να δημιουργηθούν τεράστια οικογενειακά προβλήματα, μέχρι και διάλυση ανδρογύνων εκ της αιτίας αυτής. Ίσως λοιπόν, ορισμένες από τις αναφερόμενες περιπτώσεις, να οφείλονται και σ' αυτή την αιτία.

Το 23ο Ετήσιο Δείπνο του ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ στις 31 Οκτωβρίου 1956

ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΔΡΟ ΤΩΝ ΚΕΝΤΡΙΔΩΝ

✍️ Σταύρος Ι. Κέντρης

Η εργασία που ακολουθεί, συμβάλλει σε μια αναβίωση του παρελθόντος και ανάδειξη προσώπων, τα οποία ο χρόνος σκέπασε και η λήθη ίσως νίκησε. Ακριβώς αυτή τη λήθη θέλω να καταπολεμήσω και να αναδείξω πρόσωπα της ίδιας ρίζας και του ίδιου δένδρου της ύπαρξής μου.

Στην προσπάθειά μου αυτή, έρχεται αρωγός ο καλός και αγαπητός μου φίλος, ο καθηγητής Πανεπιστημίου Ζαχαρίας Τσιροπανλής, που με την πολύ αξιόλογη εργασία του «Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο...», έκδοση της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών, με οδήγησε στην εξακριβωση του ονόματος των προγόνων μου, που είναι ο Γιάννης Γρηγορίου και η σύζυγός του Μαρία Νικολάου, που είχαν παιδιά τους τον Νικόλαο, τον Μιχάλη και τον Κωνσταντίνο.

Κατά τα μέσα του 1800 είχε διαδοθεί στη Νίσυρο επιδημική νόσος με αποτέλεσμα τον θάνατο πολλών παιδιών(*). Τότε, σύμφωνα με την διήγηση του πατέρα μου Ιωάννη Κέντρη, ο πρό-παππούς του, ο Γρηγορίου, πήρε την οικογένειά του και κατασκήνωσε σένα κτήμα του λίγο έξω από το Μανδράκι που ονομάζεται Κέντρης. Απ' εκεί κάθε βδομάδα έστελνε τον πρωτογιό του Νικόλαο στο Μανδράκι για να κάνει τα απαραίτητα ψώνια της εβδομάδας. Στην ερώτηση των φίλων του πού μένετε; Εκείνος φυσικά απαντούσε στον Κέντρη. Αυτό του έμεινε ως επίθετο, ο **Κέντρης**. Ο δεύτερος γιός, ο Μιχάλης, έπαιζε ωραίο βιολί, γι αυτό τον αποκαλούσαν ο **Βιολής**. Ο τρίτος γιος ο Κωνσταντίνος, ήταν στον χαρακτήρα ακατάστατος, ζωηρός και φασαριούχος, γι αυτό τον αποκαλούσαν ο **Καλαπαλίκης**. Αποτέλεσμα ήταν στο πέρασμα του χρόνου να προκύψουν τρεις διαφορετικές οικογένειες, του Κέντρη, του Βιολή και του Καλαπαλίκη, που όμως μεταξύ τους είχαν τον ίδιο προπάτορα.

Οι Κέντριδες λοιπόν έχουμε προπαππού μας τον πρωτογιό του Γιάννη Γρηγορίου, τον Νικόλαο Κέντρη, που αργότερα έγινε παπάς, γι αυτό στο χωριό τον αποκαλούσαν Παπακέντρη.

(*) Η ενσκήψασα ασθένεια (Ευλογιά), επιβεβαιώνεται και από επιστολή του ηγουμένου Μακαρίου, του έτους 1873. (Σ. Κέντρη, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ», τ.11ος, 1990, σελ.149).

Απ' αυτόν και έπειτα αναφέρεται η εξέλιξη των Κέντριδων, όπως φαίνεται στην εξιστόρηση που ακολουθεί:

Ιερέας Νικόλαος Κέντρης πρεσβυτέρα Καλλιόπη

Τέκνα: Μιχαήλ, Γεώργιος, Σταύρος, Αποστόλης, Ιωάννης, Μαρία και Άννα.

1. Μιχαήλ Κέντρης. Παιδιά: Δημήτρης, Γιώργης (Μπαρβαγιώργης)

α. Δημήτρης Παπακέντρης, ενυμφεύθη την Ματίνη Ζούνη και απέκτησαν τα παιδιά, Μιχάλη, Γιώργο και Γιάννη.

β. Γιώργης (Μπαρβαγιώργης), ενυμφεύθη την Ειρήνη Φασουλαρή και απέκτησαν τον Μιχάλη, ο οποίος ενυμφεύθη την Ελένη Κοντομανώλη και απέκτησαν ένα γιο τον Γιώργο, με σύζυγο την Ροζανή Γεωργία και δίδυμα παιδιά, τον Μιχάλη-Άγγελο και Βασίλη-Μάριο.

2. Γεώργιος Παπακέντρης. Ενυμφεύθη την Άννα του Βασίλη. Παιδιά: Νικόλαος, Βασίλειος, Κώστας, Μιχάλης (Νταλαβέρας), Μαρία, Καλλιόπη και Ευτυχία.

α. Νικόλαος, ζούσε στην Αίγυπτο και απέθανε νέος, άγαμος.

β. Βασίλης, άγαμος

γ. Κώστας, ενυμφεύθη την Ειρήνη Χατζηθεοδώρου και απέκτησαν παιδιά, τον Γιώργο και την Άννα.

(1). Ο Γιώργος ενυμφεύθη την Στυλιανή Ηλιάδου και απέκτησαν παιδιά: Ειρήνη και Θεοχάρης.

(2). Η Άννα παντρεύτηκε τον Γεώργιο Κουκουνάκη και απέκτησαν παιδιά, τον Ευάγγελο και τον Κωνσταντίνο.

δ. Μιχάλης, ενυμφεύθη την Μαρία Λεντή και απέκτησαν τα παιδιά, Κατερίνα, Άννα, Καλλιόπη, Γιώργο, Ηλία και Νίκο.

(1). Η Κατερίνα, παντρεύτηκε τον Ιάκωβο Δ. Χατζηνικολάου και απέκτησαν ένα γιο τον Δημήτρη.

(2). Η Άννα, παντρεύτηκε σε δεύτερο γάμο τον Παναγιώτη Χρ. Ορσάρη. Η Άννα, από τον πρώτο γάμο της με τον Στεφανή Χατζηστεφανή, είχε αποκτήσει τα παιδιά, Μαρία, Κοντέσα και Ηλία.

(3). Η Καλλιόπη, παντρεύτηκε τον Ντίνο Φιτιλόπουλο και απέκτησαν παιδιά, την Σούλα και την Αγγελική.

(4). Ο Γιώργος, ενυμφεύθη Ελβετίδα Χέλκα και απέκτησαν παιδιά, τη Χριστίνα και τον Ανδρέα.

(5). Ο Ηλίας, ενυμφεύθη την Κική Σταθοπούλου και απέκτησαν τα παιδιά, Μιχάλη-Ιορδάνη και Αντώνη.

(6). Ο Νίκος, άγαμος.

ε. Η Μαρία Παπακέντρη, παντρεύτηκε τον Κώστα Γ. Χατζηνικολάου, βιο-

λιστή, και απέκτησαν τα παιδιά: Άννα, Γιώργο, Καλλιόπη, Χρυσούλα, Νίκο, Γιάννη και Βασίλειο.

στ. Η Καλλιόπη, παντρεύτηκε τον Χρυσάφη Λαζαρίδη και απέκτησαν παιδιά, τον Παναγιώτη και την Άννα.

ζ. Η Ευτυχία, παντρεύτηκε τον Μανόλη Σακκαλή και απέκτησαν τα παιδιά, Χαράλαμπο, Μαρία και Γιώργο.

(1). Χαράλαμπος, ενυμφεύθη την Πολυξένη Διακογιάννη και απέκτησαν τα παιδιά, Άννα, Εμμανουέλα και Ευτυχία.

(2). Μαρία, παντρεύτηκε τον Νικόλαο Μ. Παπάτσο και απέκτησαν τα παιδιά, Ευτυχία, Μιχάλη και Εμμανουήλ.

(3). Γεώργιος, ενυμφεύθη την Ειρήνη Φρατζή και απέκτησαν παιδιά, την Ασημένη και την Ευτυχία.

3. Σταύρος, ενυμφεύθη την Ασημένη Χριστοφόρου και απέκτησαν τα παιδιά, Νικόλαο, Ιωάννη και Γεώργιο.

α. Νικόλαος, άγαμος, έζησε στην Αμερική, όπου πήγε από την Αίγυπτο.

β. Ιωάννης, ενυμφεύθη την Στυλιανή Πολυχρονιάδη και απέκτησαν τα παιδιά, Καλλιόπη, Ασημένη, Φωφώ και Σταύρο.

(1). Η Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Χαράλαμπο Παπάτσο και απέκτησαν τα παιδιά, Στυλιανή, (απεβίωσε νήπιο), Στυλιανή, Μαριγώ, Νικόλαο και Ιωάννα.

(α). Η Στυλιανή (Νίτσα), παντρεύτηκε τον Ιωάννη Σταμέλο και απέκτησαν τα παιδιά, Πέτρο και Δημήτρα.

(β). Η Μαριγώ, παντρεύτηκε τον Κυριάκο Κυριακίδη και απέκτησαν τα παιδιά, Χριστόφορο, Βικτωρία και Χαράλαμπο.

(γ). Νικόλαος, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Δημιού και απέκτησαν τα παιδιά, Χαράλαμπο, Μαρία και Νικήτα.

(δ). Ιωάννα, παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Σαραφίδη και απέκτησαν μια κόρη την Καλλιόπη.

(2). Ασημένη, παντρεύτηκε τον Ιάκωβο Στρίκη και απέκτησαν ένα γιο, τον Δημήτριο, που ενυμφεύθη την Πουλημένου Μαρίνα και απέκτησαν δυο παιδιά, τον Ιάκωβο και τον Μιχάλη.

(3). Φωφώ, παντρεύτηκε τον Πασχάλη Χαροφύλη.

(4). Σταύρος, ενυμφεύθη την Σταυρούλα Σαράκη και απέκτησαν τα παιδιά, Ιωάννη και Μαρία.

(α). Ιωάννης, ενυμφεύθη την Μαρία Καλογερά και απέκτησαν τα παιδιά, Σταύρο, Ορέστη, Ευθύμιο, Νεκτάριο και Παύλο.

(β). Μαρία, παντρεύτηκε τον Ρουσάκη Χαράλαμπο.

γ. Ο Γιώργης, άγαμος, έζησε στην Αμερική.

4. Αποστόλης, ενυμφεύθη την Ειρήνη Διακαντώνη, άτεκνοι.
5. Ιωάννης, ενυμφεύθη την Καλή Μαυρουδή και απέκτησαν ένα παιδί, την Ασημένη, που παντρεύτηκε τον Βασίλειο Κακακιό και απέκτησαν τα παιδιά, Δημήτρη, Ιωάννη και Καλλιόπη.
- α. Δημήτρης, ενυμφεύθη την Ειρήνη Πατρίκη και απέκτησαν τα παιδιά, Μαρία, Βασίλειο και Ασημένη.
- β. Ιωάννης, ενυμφεύθη την Μαρία Περουλή και απέκτησαν τα παιδιά, Βασίλειο, Γιώργο, Φιλίτσα, Δημήτριο και Αθανάσιο.
- γ. Καλλιόπη, παντρεύτηκε τον Προκόπη Μ. Χαροφύλη και απέκτησαν τα παιδιά, Ασημένη, Μιχάλη, Βασίλειο, Άννα, Ιωάννη και Ηρακλή.
6. Μαρία, παντρεύτηκε τον Οδυσσέα Γιωργάκη και απέκτησαν τα παιδιά, Νικόλαο, Καλλιόπη, Ευφροσύνη και τον Γεώργιο.
- α. Νικόλαος, άγαμος.
- β. Καλλιόπη, παντρεύτηκε τον Φίλιππο Κ. Φιλίππου, άτεκνοι.
- γ. Ευφροσύνη, παντρεύτηκε τον Ξενοφώντα Γ. Μαυρουδή, δάσκαλο και απέκτησαν ένα γιο, τον Μιχάλη, με σύζυγο την Αγγελική Κυριακάτη και παιδιά, τον Ξενοφώντα και τον Αλέξανδρο.
- δ. Γεώργιος, ιερέας στην Αμερική, νυμφευμένος με την Παπάτσου Κλειώ και παιδιά, την Μαρία και την Βαρβάρα.
7. Άννα, παντρεύτηκε τον Εμμανουήλ Φρατζή και απέκτησαν τα παιδιά, Νικόλαο και Καλλιόπη.
- α. Νικόλαος, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Οικονόμου και απέκτησαν τα παιδιά, Εμμανουήλ, Ιωάννη και Αρχοντούλα.
- (1). Εμμανουήλ, καθηγητής χημικός, ενυμφεύθη την Μαρία Ν. Λυβίτση και απέκτησαν τα παιδιά, Νικόλαο και Χαράλαμπο.
- (2). Ιωάννης, ενυμφεύθη και απέκτησε ένα παιδί, τον Νικόλαο.
- (3). Αρχοντούλα, παντρεύτηκε τον Πέτρο Δημητρίου και απέκτησαν ένα γιο, τον Εμμανουήλ.
- β. Καλλιόπη, παντρεύτηκε τον Μιχαήλ Ρουσέτο (του Έψιμου) και απέκτησαν τα παιδιά, Ιωάννη, Άννα και Εμμανουήλ.
- (1). Ιωάννης, άγαμος
- (2). Άννα, παντρεύτηκε τον Ιωάννη Γ. Μούρα (του Καπριάνου) και απέκτησαν ένα αγόρι και ένα κορίτσι.
- (3). Εμμανουήλ, απεβίωσε νέος, φοιτητής, από λευχαιμία.

Στο σημείο αυτό, ολοκληρώνεται η περιγραφή του οικογενειακού δένδρου των Κέντριδων, κάθετα και πλάγια. Για τυχόν παραλείψεις, ζητώ συγγνώμη, ευχόμενος οι επόμενοι Κέντριδες, άξια να καλλιεργήσουν αυτό το δένδρο.

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟ ΔΕΝΤΡΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΜΟΥ

ΟΙ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΕΣ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ ΚΑΙ ΚΑΜΠΑΝΗ

✍️ Άννα Θεοδορίδη - Καμπανή

Όταν ήμουν μικρή και βρισκόμουν σε άλλους Μαχαλάδες-Γειτονιές, (η δική μου γειτονιά ήταν το Πλάι), συναντούσα καλοσυνάτες γριούλες που με αγκάλιαζαν με αγάπη λέγοντας μου: «Ω, κόρη μου, καλά 'σε; Ξέρεις το πως είμαστε συγγενείς»; Και εγώ απορούσα. Πώς ήταν δυνατό να συγγενεύω με αυτές τις γριούλες αφού δεν μου ήταν γνωστές. Πάντα είχα στο μυαλό μου αυτή την απορία. Μεγαλώνοντας οι σπουδές μου, οι διάφορες συγκυρίες της ζωής οι απουσίες μου από το νησί μου, δεν μου άφησαν περιθώρια να ασχοληθώ με το γενεαλογικό μου δέντρο. Το ερέθισμα μού το έδωσε ο συγγενής μου Νίκος Μαυρουδής. Σε μια συνάντησή μας, παρουσία και άλλων Νισυρίων, όταν ρωτήθηκα ποιά είμαι, εγώ απήντησα: «Είμαι εγγονή της Άννας Λαζάρου». «Λάθος», μου λέει ο Νίκος. «Τη γιαγιά σου την έλεγαν Άννα Κοντοβερού. Γνωρίζω να σου πω για την οικογένειά μας». Έτσι σε δύο τρεις συναντήσεις μας, αλλά και μετά από επαφές με άλλους συγγενείς μας, έμαθα το γενεαλογικό μου δέντρο και αυτό καταγράψω^(*).

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΛΑΖΑΡΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ

Παλιά οικογένεια της Νισύρου. Η ύπαρξή της πιστοποιείται από το 1750. Γενάρχη της οικογένειας θεωρείται ο Παύλος Αναγνώστης μεγάλος Αργυροχουσοχός στο Νότιο Αιγαίο. Ο Παύλος ασήμωσε πολλές εικόνες στην Ρόδο, Κωνσταντινούπολη και σε πολλά άλλα μέρη του Ελλαδικού χώρου. Συνεχιστές του υπήρξαν τα παιδιά του και οι μεταγενέστεροι απόγονοί του. Ο Γιώργης Α-

νεγνώστης, ο Ιωάννης Αναγνώστου, ο Παύλος Λαζάρου Κοντοβερός, ο Μιχάλης Παύλου Κοντοβερός, ο Λάζαρος Κοντοβερός και τα παιδιά του.

Το αρχικό επίθετο των Κοντοβερών ήταν Αναγνώστης, το οποίο, πιθανότατα προέρχεται από τον εκκλησιαστικό τίτλο του Αναγνώστη. Οι απόγονοι του Παύλου Αναγνώστη, ο Μιχάλης και ο Κωνσταντής άλλαξαν το επίθετό τους σε Λαζάρου και μετέπειτα δέχτηκαν σαν παρασούκλι το Κοντοβερός, επίθετο με το οποίο έμειναν γνωστοί στην Νίσυρο οι απόγονοί τους.

Ο Διακογεώργης Παύλου, (γιος του Παύλου Αναγνώστη), ενυμφεύθη την Ειρήνη Συρνιαώτη, στις αρχές του 19^{ου} αιώνα. Φαίνεται ότι έχαιρε της απολύτου εκτιμήσεως των Νισυρίων, γιατί τον εξέλεξαν να εκπροσωπήσει τη Νίσυρο στην Β' Εθνοσυνέλευση στο Άστρος της Κυνουρίας το 1822. (Σχετικό, το παρατιθέμενο στο τέλος άρθρο του Λάζαρου Κ. Κοντοβερού). Απέκτησαν τρία παιδιά, τον Νικόλαο (ή Λάζαρο) Διακογεώργη Παύλου Κοντοβερό, τον Παύλο Γεωργίου Παύλου και τον Αχιλλέα Γεωργίου.

Ο Νικόλαος (ή Λάζαρος, επειδή εγεννήθη το Σάββατο του Λαζάρου), Κοντοβερός, πρακτικός γιατρός, χρυσοχόος, γραμματέας και δήμαρχος στο Μανδράκι Νισύρου το 1864. Παντρεύτηκε την Άννα Φασουλαρή και με το γάμο του απέκτησε τα παιδιά: 1. Μιχάλη, 2. Παύλο, 3. Κωνσταντή, 4. Γιώργη, 5. Καλλιόπη και 6. Ειρήνη.

1. Ο Μιχάλης, παντρεύτηκε την Σοφία κόρη του Βασίλη Μενελάου Βογιαζή και της Άννας Βασιλείου. Απέκτησαν τα παιδιά: Λάζαρο, Αντώνη, Άννα, Ευγενία, Γιώργη, Βασίλη και Αταλάντη.

- α. Ο Λάζαρος, μετανάστης από πολύ μικρός στην Αμερική, παντρεύτηκε την Όλγα, εβραϊκής καταγωγής. Απέκτησαν ένα γιό τον Λάζαρο.
- β. Ο Αντώνης άγαμος, μετανάστης και αυτός, από πολύ μικρός στην Αμερική.
- γ. Η Άννα, γιαγιά μου, παντρεύτηκε τον Αντώνη Ζερβό, και απέκτησαν, δυο παιδιά, την Σοφία και τον Φραζή.

(1). Η Σοφία παντρεύτηκε τον φαρμακοποιό Θεόδωρο Θεοδορίδη γιό της οικογενείας Νικόλα Θεοδώρου και Ειρήνης Κλούτση. Από το γάμο αυτό γεννήθηκαν:

(α). Ο Νίκος άγαμος.

(β). Η Άννα, που παντρεύτηκε τον Δημήτρη Καμπανή γιό του Νικήτα Καμπανή και της Μαρίας Αρμενάκη, η οποία είχε καταγωγή από την Χίο, και απέκτησαν τέσσερα παιδιά:

ι. Τον Νικήτα άγαμο.

ιι. Τον Θεόδωρο, που απεβίωσε άγαμος, σε νεαρή ηλικία.

ιι. Την Μαρία άγαμη.

ιιι. Την Σοφία που παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Παυλίδη με καταγωγή από Σέρρες, και απέκτησαν ένα αγόρι, τον Δημήτρη.

(γ). Ο Αντώνης που παντρεύτηκε την Μαρία Κυριακούλη από την Ρόδο και απέκτησαν δύο κόρες, την Σοφιάννα και την Κατερίνα.

(2). Ο Φραζής, εσιάτορας, παντρεύτηκε την Άννα Γ. Μαστρογιάννη και απέκτησαν την Πόπη, άγαμη και τον Αντώνη που παντρεύτηκε την Φούλα Κουζουκάκη, Ροδίτισσα και απέκτησαν, την Άννα, την Ελευθερία, και τον Φραζή.

δ. Η Ευγενία που παντρεύτηκε το Νικόλαο Ιερομνήμονα και απέκτησαν:

(1). τον Γιάννη, που ενυμφεύθη την Ντίνα, και απέκτησαν, την Ευγενία και την Κική και

(2). τον Μιχάλη που ενυμφεύθη την Παρή Μάρκογλου, και απέκτησαν, την Μαρία και τον Νίκο.

ε. Ο Γιώργης που ενυμφεύθη την Καλλιόπη της Μαμής, έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν:

(1). Την Ειρήνη που παντρεύτηκε το Νικήτα Χιώτη γιό του καπετάν Νικόλα Χιώτη και της Μαρίας Γιωργή Κουλάκη, και απέκτησαν μία κόρη την Πόπη.

(2). Τον Μιχάλη που ενυμφεύθη την Κατερίνα Ιωάννου Μακρυγιάννη και απέκτησαν ένα γιό τον Γιώργο.

στ. Τον Βασίλη που ενυμφεύθη την Γεωργία Πολωνικής καταγωγής και απέκτησαν δύο παιδιά, την Σοφία και τον Μιχάλη.

ζ. Την Αταλάντη που παντρεύτηκε τον Γεώργιο Γεωργάκη, άτεκνοι μετανάστες στην Αμερική. Μετά από πολλά χρόνια εκεί, επαναπατρίστηκαν και εγκαταστάθηκαν στην Ρόδο, όπου και απέθαναν.

2. Ο Παύλος, ονομαστός αργυροχρυσοχόος στο Νότιο Αιγαίο παντρεύτηκε την κόρη άλλου μεγάλου αργυροχρυσοχόου, του Δημήτρη Κρομμύδα, την Αννούλη. Από τον γάμο αυτό γεννήθηκαν παιδιά: Η Σμαραγδή, η Καλλιόπη, η Ευαγγελία και ο Κωνσταντής.

α. Η Σμαραγδή Παύλου Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Χρήστο Γιαλούση και απέκτησαν μία κόρη την Άννα, η οποία παντρεύτηκε τον Αποστόλη Μαντά και απέκτησαν τρία παιδιά: Την Σμαραγδή, τον Χρήστο και την Ελένη.

β. Η Καλλιόπη Παύλου Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Αλέκο Καλαμποκάκη και απέκτησαν δύο κόρες:

- (1). Την Άννα πού παντρεύτηκε τον Αλφόνζο Γουιντάλια και απέκτησαν δύο κόρες, την Μαρία και την Πόπη και
- (2). Την Ερήνη πού παντρεύτηκε τον Σπύρο Σταθάκη και απέκτησαν δύο γιούς τον Αλέκο και τον Κωνσταντίνο.

γ. Η Ευαγγελία, Παύλου Κοντοβερού, άγαμη.

δ. Ο Κωσταντής Παύλου Κοντοβερός, ενυμφεύθη την Μαρία Σιβρή, και απέκτησαν μία κόρη την Ανθίτσα που παντρεύτηκε τον Μανώλη Κωσταρίδη, ιατρό από τη Ρόδο, με τον οποίο και απέκτησαν δύο παιδιά, την Μαρία και τον Γιώργο.

3. Ο Κωνσταντής Λαζάρου Κοντοβερός, έκανε δύο γάμους. Τον πρώτο, με την Καλλιόπη Εμ. Παπαϊωάννου κόρη μεγαλέμπορου της Νισύρου που απέθανε στη γέννα του γιου τους Νικόλα, (*) και τον δεύτερο, με την Μαρία Μαύρου κόρη του Κωνσταντίνου (Καρακωσταντή) Μαύρου και της Ειρήνης Γεωργίου Καλόκαρδου (Κουλιανού). Απέκτησαν παιδιά: Την Άννα, την Ευτυχία, την Καλλιόπη και τον Λάζαρο.**

α. Η Άννα Κωνσταντίνου Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Καλαπαλίκη και απέκτησαν μία κόρη την Μαρία η οποία παντρεύτηκε το Νίκο Δημητρίου Γιωργάκη, μετανάστη στην Αμερική, όπου και παρέμειναν και απέκτησαν δύο παιδιά το Δημήτρη και την Άννα, που ζουν στην Αμερική.

β. Η Ευτυχία Κωνσταντίνου Κοντοβερού («Ευτυχία του Καζίνου») άγαμη.

γ. Η Καλλιόπη Κωνσταντίνου Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Γεώργιο Χαροφύλη (Γεωργέο), του Μανώλη και της Ανθούσας Κουλάκη και απέκτησαν δύο παιδιά:

(1). Τον Μάνο που παντρεύτηκε την Μαρία Χατζημανώλη, από την Ρόδο, χωρίς απογόνους,

(2). Την Μαρία που παντρεύτηκε τον Γιάννη Καβαλιώτη και απέκτησαν τρία παιδιά: Την Πόπη, που από τον πρώτο γάμο της έχει μία κόρη τη Μαρία, ενώ σε δεύτερο γάμο παντρεύτηκε τον Χριστοφή Κορωναίο, και την Άννα που έχει δύο κόρες, την Μαρία και την Γεωργία-Ασημίνα (Γερμίνα) και τον Μιχάλη που παντρεύτηκε την Βιβή Μαλατέστα και απέκτησαν δύο παιδιά, τον Γιάννη και την Κωνσταντίνα.

δ. Ο Λάζαρος Κωνσταντίνου Κοντοβερός, ιστοριοδίφης και απόφοιτος σχολής Καλών Τεχνών. Ο Λάζαρος, ή Λούης ήταν μετανάστης στην Αμερική. Παντρεύτηκε τη Σεβαστή Αθανασίου Σολομωνίδη από Λυνν Μασσαχουσέτης και απέκτησαν ένα γιό τον Κωνσταντίνο πού και αυτός με το γάμο του απέκτησε μία κόρη την Ελίζα.

4. Ο Γιώργης Λαζάρου Κοντοβερός, είχε κόρη Καλλιόπη, η οποία παντρεύτηκε τον Κωνσταντίνο Εκκλησιάρχη. Η κόρη τους η Αννούλη Εκκλησιάρχη, παντρεύτηκε τον Νικόλαο Μπατή, και απέκτησαν δυο κόρες, την Καλλιόπη και την Σοφία.

α. Η Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Αντώνη Σολούνια και απέκτησαν μία κόρη την Μαριάννα, που παντρεύτηκε τον Κάτσικα και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιώργο και την Άλκιστη.

β. Η Σοφία παντρεύτηκε τον Νίκο Κορωναίο άτεκνοι.

5. Η Καλλιόπη Λαζάρου Κοντοβερού, για την οποία δεν μπόρεσα να συγκεντρώσω άλλες πληροφορίες και

6. Η Ειρήνη Λαζάρου Κοντοβερού, που παντρεύτηκε τον Αντώνη Μαυρουδή και απέκτησαν τα παιδιά: Γιώργη, Λάζαρο, Παύλο, Κωνσταντή, Δημήτρη, Χαράλαμπο και Μαριγώ.

α. Ο Γιώργης Αντώνη Μαυρουδής, χρυσοχόος 1878-1968, είχε το εργαστήριό του στο Μανδράκι Νισύρου. Έμαθε την τέχνη του χρυσοχόου από τον θείο του Παύλο Κοντοβερό. Ασχολήθηκε με την αργυροχρυσοχοΐα, και εφίλοτέχνησε πολλά χρυσά για γάμους. Πολλά έργα του βρίσκονται στο Μοναστήρι της Παναγίας Σπηλιανής ως τάματα. Τα εργαλεία του τα αγόρασε από την Σμύρνη. Δεν υπέγραφε τα έργα του. Παντρεύτηκε την Καλλιόπη Χρυσοτίμου και απέκτησαν τα παιδιά: Αντώνη, Μαρία, Ειρήνη, Άννα, Χαρίλεια και Νίκο.

(1). Ο Αντώνης, απέθανε νέος.

(2). Η Μαρία παντρεύτηκε τον Γιώργη Γιωργαλή έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Νίκο, την Πόπη και την Ειρήνη.

(3). Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον Ηλία Δραμουτανή άτεκνοι.

(4). Η Άννα παντρεύτηκε τον Γιάννη Μαρίνο και απέκτησαν την Μαρία άγαμη και τον Δημήτρη μετανάστη στην Αμερική, που παντρεύτηκε την Ρωξάνη και απέκτησαν δύο παιδιά, την Χριστίνα και τον Γιάννη.

(5). Η Χαρίλεια παντρεύτηκε τον Άρη Φρατζή και απέκτησαν τρεις κόρες, την Πόπη, την Άννα, και την Ειρήνη.

(6). Ο Νίκος, μαθήτευσε χρυσοχόος κοντά στο πατέρα του και τον θείο του Κωστή Κοντοβερό και αργότερα άνοιξε δικό του χρυσοχοείο στην Ρόδο. Ο Νίκος ενυμφεύθη την Αλεξάνδρα Καρούσου και απέκτησαν τα παιδιά: Τον Γιώργο και την Σοφία. Ο Γιώργος, ενυμφεύθη την Μαρία Καλκινίου και απέκτησαν τον Νίκο και τον Κωνσταντίνο. Η Σοφία παντρεύτηκε τον Αντώνη Παπαλάνη και απέκτησαν δυο γιούς τον Λευτέρη και τον Νίκο.

β. Ο Λάζαρος Αντωνίου Μαυρουδής, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Φιλίππου και απέκτησαν τα παιδιά:

- (1). Ειρήνη Λαζάρου Μαυρουδή, πού παντρεύτηκε τον Παντελή Κατακαλέα με καταγωγή από Κύμη Ευβοίας, και απέκτησαν ένα γιο τον Αντώνη. Ο Αντώνης ενυμφεύθη την Κυριακή Λιαμή από την Καρδάμαινα Κω και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Παντελή, την Ειρήνη και την Σόνια.
- (2). Αντώνης Λαζάρου Μαυρουδής, που ενυμφεύθη την Ελισάβετ Βλάχου με καταγωγή από την Βύσσανη Πογωνίου Ηπείρου, και απέκτησαν τα παιδιά:
 - (α). Καλλιόπη που παντρεύτηκε τον Νίκο Κατινά, έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν δυο γιούς, τον Αντώνη και τον Γιάννη. Σε δεύτερο γάμο, στην Αθήνα, παντρεύτηκε τον Καλαμά Νίκο.
 - (β). Γρηγόρη που ενυμφεύθη την Καλλιόπη Καμπουράκη από τον Εμπορειό, έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν τα παιδιά, Αντώνη, άγαμο, Μιχάλη ενυμφεύθη την Μπέτη από την Μυτιλήνη και απεβίωσε νέος και τον Λάζαρο.
 - (γ). Λάζαρο που ενυμφεύθη την Μαρία Ανέστη Σακελλάρη ζουν στην Ρόδο και απέκτησαν τρία παιδιά: Την Ελισάβετ, τον Ανέστη και την Ευτυχία.
 - ι. Ο Ανέστης ενυμφεύθη την Μαρία Αχλαδιώτη και απέκτησαν τα παιδιά Λάζαρο και Δέσποινα.
 - ii. Η Ελισάβετ παντρεύτηκε τον Κώστα Δόσπρα και απέκτησαν τον Γιώργο και την Μαρία.
 - iii. Η Ευτυχία που παντρεύτηκε τον Βασίλη Κατριό ζουν στη Σύμη και απέκτησαν δυο κόρες, την Μαρία και την Βιργινία.
 - (δ). Μαριάνθη που παντρεύτηκε τον Κλεάνθη Πλάκα ζουν στην Αμερική και απέκτησαν τον Αντώνη, τον Δημήτρη και τον Ντίνο.
- (3). Γιάννης Λαζάρου Μαυρουδής, που ενυμφεύθη την Κατερίνα και απέκτησαν μια κόρη την Μαρία παντρεμένη με Γάλλο γιατρό. Απέκτησαν δυο κόρες Σοφία και Κατίνα.
- (4). Δημήτρης Λαζάρου Μαυρουδής, που ενυμφεύθη την Μέλπω Ρεμούνδου και απέκτησαν τον Λάζαρο και την Ιωάννα.
- (5). Ευτυχία Λαζάρου Μαυρουδή, που με τον Ελληνοαλβανικό πόλεμο, αποκλείστηκε με την οικογένεια της στην Αλβανία και εκεί απέθανε. Παντρεύτηκε τον Γκόγκα Χρήστο και απέκτησαν τα παιδιά: Γιώργο, Ηλία, Ρωμαίο και Ράντη.

- (6). Μαρία Λαζάρου Μαυρουδή, πού παντρεύτηκε τον Λουκίδη Γιάννη από τον Εμπορειό μετανάστες στην Αμερική και απέκτησαν την Καλλιόπη και τον Γιώργο.
- (7). Άννα Λαζάρου Μαυρουδή, που παντρεύτηκε τον Χρήστο Αθανασίου και απέκτησαν την Δέσποινα και τον Παναγιώτη.
- γ. Ο Παύλος Αντώνη Μαυρουδής μετανάστης στην Αμερική, παντρεύτηκε την Άννα Κουρούνη και απέκτησαν δύο παιδιά, την Ειρήνη και τον Αντώνη.
- δ. Ο Κωνσταντής Αντώνη Μαυρουδής με τον πρώτο γάμο του με την Άννα του Μαντού, απέκτησε τρία παιδιά: Τον Αντώνη, τον Γιάννη και την Μαρία και με το δεύτερο γάμο που ενυμφεύθη την Ανθούσα Σεβδαλή απέκτησε την Ειρήνη τον Γιώργο και τον Μάκη (Εμμανουήλ):
- (1). Ο Αντώνης Κωσταντή Μαυρουδής, ενυμφεύθη την Μαρία Στέργου Χαρίτου έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν δυο παιδιά, τον Κώστα και την Άννα.
 - (2). Ο Γιάννης Κωσταντή Μαυρουδής, ενυμφεύθη την Ειρήνη Οικονόμου, έζησαν στην Αθήνα και απέκτησαν τον Κώστα, την Αρχοντού (Ντούλα) και την Άννα.
 - (3). Η Μαρία άγαμος.
 - (4). Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον Νικόλα Καμπανή γιό του Γιάννη Καμπανή και της Άννας Βογιαζή, και απέκτησαν ένα γιό τον Γιάννη.
 - (5). Ο Γιώργος σκοτώθηκε σε ατύχημα το 1945 στο «Καζίνο».
 - (6). Ο Μάκης ενυμφεύθη την Καλλιόπη Μικρόπουλου και απέκτησαν την Ανθούσα και τον Γιάννη.
- ε. Ο Δημήτρης Αντώνη Μαυρουδής ευρισκόμενος στη Σύμη, εφονεύθη σε ηλικία 15 ετών από έκρηξη σε καφενείο.
- στ. Ο Χαράλαμπος Αντώνη Μαυρουδής έζησε στην Αμερική, νυμφευμένος με Γερμανίδα χωρίς απογόνους.
- ζ. Η Μαριγώ Αντώνη Μαυρουδή, παντρεύτηκε τον Γιώργο Πουράκη και απέκτησαν δύο παιδιά: Την Ειρήνη και τον Κώστα. Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον Γιάννη Μαρκάκη και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιώργο και την Μαρία. Ο Κώστας, ενυμφεύθη την Ειρήνη Χριστοδούλου Κατσιματίδη και απέκτησαν δύο γιούς, τον Γιώργο και τον Γιάννη.

Σημείωση: Στην προσπάθειά μου να καταγράψω το Γενεαλογικό μου δέντρο, με βοήθησαν οι συγγενείς μου Νίκος Μαυρουδής, η Μαρία Γιάννη Καβαλιώτη, η Ειρήνη Χιώτη σύζυγος Νικήτα Γιάννη Σκανδάλιου, η κουνιάδα μου Ευτυχία Καμπανή-Κουρζή και διάφορες μελέτες από τα «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ».

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΠΑΥΛΟΥ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ

Άλλος μεγάλος κλάδος της οικογενείας Κοντοβερού, είναι οι απόγονοι του Αχιλλέα Παύλου Κοντοβερού, πολλοί από τους οποίους έζησαν ή ζουν στους Πάλους.

Τα στοιχεία που ακολουθούν συγκεντρώθηκαν από πληροφορίες των παιδιών της Ευγενίας Παύλου Κοντοβερού, συζύγου του Νικολάου Φραζή.

ΑΧΙΛΛΕΑΣ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ. (*)**. Παιδιά: **Σπύρος, Γιώργος, Παύλος και Καλή**.

ΣΠΥΡΟΣ ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ. Ενυμφεύθη την Ειρήνη Φούγιαξη. Παιδιά: 1 Μαρούκλα, 2 Αχιλλέας, 3 Καλλιόπη, (Καλιό), 4 Φωτεινή (Φούλα] 5. Μιχάλης, 6. Δημήτρης, 7. Σοφία (Σοφιώ).

1. Μαρούκλα του Σπύρου. Παντρεύτηκε τον Γεώργιο Κωστίδη. Παιδιά τους, Σπύρος, Κώστας και Αχιλλέας.

α. Ο Σπύρος ενυμφεύθη την Καλλιόπη Κοριτσιδίη. Παιδιά τους Μαρία και Ευθυμία.

(1). Η Μαρία. Παντρεύτηκε τον Ιατρό Παντελεήμονα Εύδο, στην Αμερική.

(2). Η Ευθυμία. Παντρεύτηκε τον καθηγητή Ιωάννη Τρ.Τριανταφύλλου, στην Αμερική.

β. Ο Κώστας ενυμφεύθη την Σταματία Χριστοφόρου. Παιδιά, Μαρία και Γεώργιος.

(1). Η Μαρία παντρεύτηκε τον Φώτιο Παπαμιχαήλ, στην Αμερική.

(2). Ο Γιώργος ενυμφεύθη την Μαρίσσα Παπαγεωργίου, στην Αμερική.

γ. Ο Αχιλλέας, ενυμφεύθη την Μαρία Καμμά. Παιδιά τους, Γιώργος, Αντώνης και Νίκος.

(1). Ο Γιώργος, άγαμος

(2). Ο Αντώνης ενυμφεύθη την αλλοδαπή Λίντα.

(3). Ο Νίκος ενυμφεύθη την Μαριάνθη.

2. Αχιλλέας του Σπύρου, ενυμφεύθη Αμερικανίδα και απέκτησαν δυο κορίτσια και ένα αγόρι τον Σπύρο.

3. Καλλιόπη του Σπύρου, άγαμη

4. Φωτεινή (Φούλα) του Σπύρου, άγαμη.

5. Μιχάλης του Σπύρου, άγαμος.

- 6. Δημήτρης του Σπύρου (Χειλάς).** Ενυμφεύθη την Άννα Κωσταρά. Παιδιά τους, Σπύρος, Βασίλης, Μιχάλης, Ειρήνη, Καλλιόπη.
- α. Ο Σπύρος ενυμφεύθη την Αρετή Μάμη.
 - β. Ο Βασίλης ενυμφεύθη την Βασιλική
 - γ. Ο Μιχάλης ενυμφεύθη την Μαρία Κουρζή.
 - δ. Η Ειρήνη, παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Κουρζή.
 - ε. Η Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Γιάννη Ζαράκη.
- 7. Σοφία (Σοφιώ) του Σπύρου.** Παντρεύτηκε Τηλιακό, αλλά χώρισαν γρήγορα.

ΓΙΩΡΓΗΣ ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ. Ενυμφεύθη σύζυγο από το Μανδράκι, με όνομα Καλλιόπη Γρηγοροπούλου (Παριανού). Παιδιά τους: 1. Μαρία. 2. Αχιλλέας. 3. Μιχάλης. 4. Σοφία. 5. Νικόλαος (Κοκός). 6. Σπύρος. 7. Ιωάννης (Γιάννος). 8. Ανθούλα.

- 1. Μαρία.** Παντρεύτηκε τον Ιταλό Βιγκόνι και παιδιά τους ήταν, ο Τζοβάνι, ο Φρατζέσκο, η Καλλιόπη και ίσως και ο Τζουζέπε (Ιωσήφ).
- 2. Αχιλλέας.** Ενυμφεύθη Γερμανίδα, και παιδιά τους ήταν, ο Γεώργιος ο Μιχάλης και ο Γιάννης.
- 3. Μιχάλης.** Ενυμφεύθη την Καλλιόπη Ζαράκη. Παιδιά τους, Άννα, Γεώργιος, Σοφία.
 - α. Η Άννα παντρεύτηκε τον Βαρδή Ροδάμη παιδιά τους, ο Μανόλης, ο Μιχάλης, και η Ευγενία
 - β. Ο Γιώργος ενυμφεύθη την Λουλουδιά.
 - γ. Η Σοφία. Παντρεύτηκε τον Νικόλαο Ηλιάδη. Παιδιά, Καλλιόπη Μιχάλης.
- 4. Σοφία, άγαμη.**
- 5. Νικόλαος (Κοκός).** Ενυμφεύθη την Ιρλανδέζα Κάθριν. Άτεκνοι.
- 6. Σπύρος.** Ενυμφεύθη την Φανή και απέκτησαν, την Καλλιόπη και τον Γιώργο.
- 7. Ιωάννης (Γιάννος).** Ενυμφεύθη την Ειρήνη Γούμπιου από Τήλο και απέκτησαν την Γεωργία, η οποία παντρεύτηκε τον Ιωάννη Λεβεντέρη και απέκτησαν την Μαρία, τον Σταμάτη και την Ειρήνη.
- 8. Ανθούλα,** παντρεύτηκε τον Νικόλαο Δρόσο από την Κάλυμνο, άτεκνοι.

ΠΑΥΛΟΣ ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ. Ο καπετάν Παύλος, παντρεύτηκε την Καλλιόπη Κορίτσου (Κοριτσιδίη) και απέκτησαν τα παιδιά: 1. Μαρία. 2. Άννα, δίδυμη με Μαρία. 3. Αχιλλέα. 4. Γεώργιο. 5. Μιλτιάδη. 6. Βασίλη. 7. Ειρήνη. 8. Ανδριάνα. 9. Ουρανία. 10. Ευγενία.

1. **Μαρία.** Παντρεύτηκε τον Νικόλαο Ροδίτη. Παιδιά τους: Παύλος, Μανόλης, Άννα, Καλλιόπη, και Γεώργιος.
 - α. Ο Παύλος ενυμφεύθη την Μαρία Καπνουδάκη από την Τήλο. Παιδιά: Νίκος, γιατρός, Αντώνης και Χριστίνα.
 - β. Ο Μανόλης ενυμφεύθη την Ζυμπουλιά Παπαμιχαήλ από τα Νικειά, ζούσαν στην Αυστραλία. Παιδιά : Μαρία και Πολυξένη.
 - γ. Η Άννα, παντρεύτηκε τον Γεώργιο Χασαπλαδάκη. Παιδιά: Μαρία, Δημήτρης, Νικόλαος και Μανόλης.
 - δ. Η Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Δημήτριο Φούγιαξη. Παιδιά: Γιώργος και Φωτεινή.
 - ε. Ο Γιώργος, ενυμφεύθη την Αθηνά Σκουλή. Παιδιά: Νίκος και Ανθούλα. Ο Γιώργος, έφυγε νέος, σε εργατικό ατύχημα στο Γυαλί.
2. **Άννα,** (δίδυμη με την Μαρία). Παντρεύτηκε τον Γιάννη Κακομανόλη. Απέθανε στη γέννα μαζί με το παιδί.
3. **Αχιλλέας.** Ενυμφεύθη την Ευγενία Σούβλαρη από την Κάλυμνο. Παιδιά: Παύλος, Μανόλης, Γιώργος, Νομική, Ελευθέριος, Γιάννης και Μιχάλης.
4. **Γεώργιος.** Ενυμφεύθη την Καλλιόπη Μπαριανού από το Μανδράκι και απέκτησαν δύο κόρες την Άννα και την Κατίνα:
 - α. Η Άννα παντρεύτηκε τον Γιάννη Σφακιανό, γιο του Κωνσταντή Σφακιανού και της Άννας Νικολόπουλου και απέκτησαν παιδιά: Τον Κώστα, τον Γιώργο, την Καλλιόπη, τον Νίκο, τον Παύλο, τον Μάνο, τον Τάσο, τον Δημήτρη, τον Αχιλλέα, τον Αλέξανδρο, τον Παναγιώτη, την Μαρία, τον Σταύρο, τον Χρήστο και την Κατίνα.
 - β. Η Κατίνα άγαμη.
5. **Μιλτιάδης.** Ενυμφεύθη την Αγγελίκα κόρη του καπετάν Παύλου και της Μαριάζ του Καπίτη και απέκτησαν δύο κόρες την Άννα και την Μαρία.
 - α. Η Άννα παντρεύτηκε τον Νίκο Κουλιανίδη γιο του Αντώνη Κουλιανίδη και της Ειρήνης Καμπανή, και απέκτησαν δύο παιδιά τον Αντώνη και την Ειρήνη. Ζουν στην Αμερική, αλλά επισκέπτονται κάθε καλοκαίρι τη Νίσυρο.
 - β. Η Μαρία παντρεύτηκε τον Κώστα Γεννά και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιώργο και την Αγγελική. Μετά τον θάνατο του συζύγου της προχώρησε σε δεύτερο γάμο με τον Εμμανουήλ Παπαεμμανουήλ. Από τα παιδιά, ο Γεώργιος ζει στην Αμερική με την οικογένειά του και η Αγγελική, παντρεμένη με τον Εμμανουήλ (Μένιο) Τσιχλή, ζει στην Ελλάδα και είναι καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο Αθηνών (ΕΚΠΑ).
6. **Βασίλης.** Ενυμφεύθη την Ευφροσύνη Μηνά και απέκτησαν παιδιά: Τον Παύλο, τον Μανόλη, την Άννα και την Πόπη.

- α. Ο Παύλος ενυμφεύθη την Ασπασία Φερεντίνου από την Πάτρα, ζουν στην Αμερική και απέκτησαν τα παιδιά: Φροσύνη, Αντωνία και Βασίλη.
- β. Ο Μανόλης ενυμφεύθη την Παρασκευή Χρίστη και απέκτησαν τα παιδιά: Σταματία, Βασιλική και Μαρία δίδυμες. Ο γάμος διελύθη.
- γ. Η Άννα παντρεύτηκε τον Διαμαντή Γριδάκη από τη Σάμο και απέκτησαν τα παιδιά: Φροσύνη και Αγγελική
- δ. Η Πόπη παντρεύτηκε τον Νίκο Διακομιχάλη και απέκτησαν τα παιδιά: Κώστα, Βασίλη και Βαλάντο.
- 7. Ειρήνη.** Παντρεύτηκε τον Μανόλη Ζουμή (2ος γάμος), από την Κάλυμνο και απέκτησαν τα παιδιά: Μαρίκα. Άννα Πόπη, ενώ ο Μανόλης είχε από τον πρώτο γάμο του, την Χρυσή, την Ελένη, την Νίκη και την Ειρήνη.
- α. Η Μαρίκα παντρεύτηκε τον Γεώργιο Μυλωνά και απέκτησαν παιδιά, τον Μιχάλη και την Άννα.
- β. Η Άννα παντρεύτηκε τον Σιδέρη και απέκτησαν παιδιά τον Σκεύο γιατρό καρδιολόγο στο Ιπποκράτειο, την Μαξεντία και την Ειρήνη.
- γ. Η Πόπη παντρεύτηκε τον Μιχάλη Φραζή και απέκτησαν τον Γιώργο και την Ειρήνη.
- δ. Η Χρυσή παντρεύτηκε με Γάλλο.
- ε. Η Ελένη παντρεύτηκε επίσης με Γάλλο.
- στ. Η Νίκη παντρεύτηκε με τον Μακρουλό από την Κάλυμνο.
- ζ. Η Ειρήνη παντρεύτηκε με τον Νίκο Κούρο από την Κάλυμνο.
- 8. Ανδριάνα.** Παντρεύτηκε τον Γιάννη Χαρτοφύλη. Υιοθέτησαν την Μαργαρίτα, κόρη της Ευγενίας, αδελφής της Ανδριάνας.
- 9. Ουρανία.** Παντρεύτηκε τον Στεφανή Αμαριώτη και απέκτησαν τα παιδιά: Χαράλαμπο, Παύλο, Άννα, Δέσποινα, Κυριακή (Κούλα).
- α. Ο Χαράλαμος, ενυμφεύθη την Αφροδίτη από την Κάλυμνο και απέκτησαν την Τσαμπίκα και τον Στεφανή.
- (1). Η Τσαμπίκα παντρεύτηκε τον Νίκο Ζαράκη και απέκτησαν την Αφροδίτη και την Χρυσάνθη.
- (2). Ο Στεφανής, ενυμφεύθη την Αθανασία Γκίκα, αλλά ο γάμος διελύθη.
- β. Ο Παύλος ενυμφεύθη την Μαρία Χριστοφόρου από Τήλο. Παιδιά Στεφανής (γόης) και Ειρήνη.
- (1). Ο Στεφανής (γόης), ενυμφεύθη την Κυριακή Παπαδοπούλου από τη Θεσσαλονίκη και απέκτησαν δυο κόρες την Ανθούλα και την Μαρία.
- (2). Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον Ηλία Νικολάου Πατρίκη και απέκτησαν δυο παιδιά, τον Νίκο και την Σοφία.

- γ. Η Άννα παντρεύτηκε τον Ηλία Κώτη και απέκτησαν τον Νικόλα και τον Στεφανή. Ζουν στην Αυστραλία.
- δ. Η Δέσποινα παντρεύτηκε τον Αντώνη Κουμπανιό από την Τήλο και απέκτησαν παιδιά: Την Ασπραδενή, τον Παύλο, τον Στεφανή και την Ουρανία.
- ε. Η Κούλα παντρεύτηκε το Γιάννη Φραζή και απέκτησαν παιδιά: Τον Ηλία, την Ουρανία, την Θεμελίνα και την Ειρήνη.
- 10. Ευγενία.** Παντρεύτηκε τον καπετάν Νικόλαο(Νικολιό) Φραζή, από την Κάλυμνο και απέκτησαν τα παιδιά: Φραζή, Παύλο, Μιχάλη, Πόπη, Αχιλλέα και Μαργαρίτα.
- α. Ο Φραζής ενυμφεύθη την Ειρήνη Μιχαήλου και απέκτησαν παιδιά: Την Μαρία, την Μαργαρίτα και την Ευγενία. Ζουν στην Αυστραλία.
- β. Ο Παύλος ενυμφεύθη την Άννα Φούγιαξη και απέκτησαν παιδιά: Την Μαρίκα και τον Νικόλα. Ζουν στην Αμερική.
- γ. Ο Μιχάλης, απόφοιτος της Ακαδημίας Εμπορικού Ναυτικού Ύδρας, ταξίδευε ως πλοίαρχος. Ενυμφεύθη την Άννα Κωσιτίδη και ζώντας στην Αμερική, απεφοίτησε με Masters από το Columbia ως Ηλεκτρολόγος Μηχανικός. Ασχολείται ως ελεύθερος επαγγελματίας στην Αμερική, αναλαμβάνοντας ηλεκτρολογικές εργασίες εις τα βοηθητικά πλοία του Αμερικανικού Πολεμικού Ναυτικού. Απέκτησαν παιδιά: Τον Νίκο, τον Γιάννη και τον Δημήτρη. Κάθε χρόνο επισκέπτονται τη Νίσυρο για αρκετούς μήνες και είναι χορηγοί σε πολλές εκδηλώσεις του νησιού μας.
- δ. Η Πόπη, παντρεύτηκε τον Διονύση Κουτσουράη από την Κάλυμνο και απέκτησαν τα παιδιά: Ευγενία, Άρτεμη και Νικολέτα. Ο Διονύσης εξυπηρετούσε για πολλά χρόνια με το πλοίο του ΧΡΥΣΟΥΛΑ την γραμμή Νίσυρος-Καρδάμαινα και άφησε μνήμη εξαιρετικού ανθρώπου με την προθυμία του, την καλοσύνη του και την ευγένειά του.
- ε. Ο Αχιλλέας ενυμφεύθη τη Μαρίκα Ηλιάδη και απέκτησαν δύο παιδιά, τον Νίκο και την Αντιγόνη.
- στ. Η Μαργαρίτα, παντρεύτηκε τον Τάσο Ροδίτη και απέκτησαν την Ανδριάνα και την Ιουλία. Σε δεύτερο γάμο παντρεύτηκε τον Γιάννη Ανθόπουλο.

ΚΑΛΗ ΑΧΙΛΛΕΑ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ. Ζούσε στο Μανδράκι, άγαμη.

(*) Η Οικογένεια Κοντοβερού είναι μια μεγάλη αριθμητικά οικογένεια. Εδώ καταγράφεται ο κλάδος στον οποίο ανήκει η δική μου οικογένεια. Για τους άλλους κλάδους δεν κατέστη δυνατή η συγκέντρωση επαρκών και ακριβών

στοιχείων και για το λόγο αυτό δεν τους καταγράφουμε. Ευελπιστούμε ότι κάποιος άλλος, θα ασχοληθεί με το θέμα.

(**) (Σημείωση Κων. Χαροφύλη).

Η πληροφορία αυτή προέρχεται από απόγονο του Κωνσταντίνου Κοντοβερού, και σύμφωνα με αυτήν, το παιδί «εστάλη μικρό στην Αμερική, για να το μεγαλώσουν οι εκ πατρός θείοι του, επειδή ο πατέρας του προχώρησε σε άλλο γάμο και γι αυτό δεν υπάρχουν ίχνη του παιδιού στη Νίσυρο». Αυτό όμως δεν πρέπει να είναι σωστό, για τους κάτωθι λόγους:

α. Στα στοιχεία της παροικίας μας στην Αμερική, όπως προέκυψε από σχετική έρευνα, δεν υπάρχει όνομα που να μπορεί να ταυτιστεί με τον φερόμενο ως Νικόλαο Κοντοβερό του Κωνσταντίνου και της Καλλιόπης.

β. Ο Παπαγιάννης, (Εμμανουήλ Παπαϊωάννου), παππούς εκ μητρός του υποτιθέμενου μικρού, ήταν πραγματικός «άρχοντας» με πλούσιο συναισθηματικό κόσμο, με ιδιαίτερη ευαισθησία στους έχοντες ανάγκη. (Σχόλια Δημ. Μπαλαλά, Δελτίο ΓΝΩΜΑΓΟΡΑ τ. 28/1934 και Κ. Σακελλαρίδη, «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ ΧΡΟΝΙΚΑ» τ. 33/1960 σελ. 25, 26). Δεν θα ήταν λοιπόν δυνατόν να ανεχθεί να σταλεί το εγγονάκι του στην Αμερική για να ανατραφεί από τους εκ πατρός θείους του και να μην το κρατήσει στη Νίσυρο, όπου εκτός του ιδίου και της συζύγου του ζούσαν οι δυο άλλες κόρες του, θείες του μικρού, η Μαρία Εμ. Παρθενιάδου και η Ασπασία Ι. Κατσιματίδη.

γ. Σύμφωνα με τον ισχύοντα την εποχή εκείνη στην Νίσυρο εθιμικό κανόνα, σε περίπτωση θανάτου άτεκνης συζύγου, τα προικιά, επεστρέφοντο στους προικίσαντες γονείς της θανούσης οι οποίοι τα διέθεταν στις άλλες κόρες τους. Αν υπήρχαν τέκνα της θανούσης, τα προικιά ανήκαν στα τέκνα της. Στην περίπτωση μας, τα προικιά της θανούσης Καλλιόπης Παπαϊωάννου, συζύγου του Κωνσταντίνου Κοντοβερού, επεστράφησαν στους γονείς της, οι οποίοι τα προίκισαν στην νεώτερη κόρη τους, Ασπασία Κατσιματίδου. Επομένως δεν υπήρχε απόγονος της θανούσης. («Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο ...», 2018, Ζ. Τσιρπανλή σελ. 1125 και 1234 έκδοση Εταιρείας Νισυριακών Μελετών).

δ. Ως στενός συγγενής, εγγονός της Ασπασίας Παπαϊωάννου-Κατσιματίδη, ούτε εγώ, ούτε άλλος συγγενής μου, δεν έχουμε ακούσει ποτέ για την ύπαρξη συγγενούς μας εκ της Καλλιόπης, θανούσης αδελφής της γιαγιάς μας. Την πληροφορούμεθα τώρα, για πρώτη φορά.

(***) Από τα προικοσύμφωνα με α.α. 212/1882 και 280/1888, (Ζ. Τσιρπανλή, «Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου. 19^{ος} αιών». σ.1151-53 και 1272-73) προκύπτει ότι ο Αχιλλέας ήταν γιος του Διακογεωργίου Παύλου και συζυγός του ήταν η Μαρία Γεωργίου Φραζή.

Ακολουθεί ενημερωτικό σημείωμα του Λαζάρου Κ. Κοντοβερού, το οποίο παρουσιάζει εξαιρετικό ενδιαφέρον.

ΔΙΑΚΟ ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΠΑΥΛΟΥ (ή ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ)

ΩΠΤΙΘΡΟΣΩΠΟΣ ΝΙΣΥΡΟΥ ΣΤΗΝ Β' ΕΘΝΟΣΥΝΕΛΕΥΣΙΣ ΤΟΥ ΑΣΤΡΟΥ.
1822

Η ΕΙΚΩΝ ΤΗΣ ΘΑΥΜΑΤΟΥΡΓΟΥ ΠΑΝΑΓΙΑΣ "ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ"

(ή ἀργυροποιηθεῖσα παρὰ προπάππου καὶ τεχνοποιηθεῖσα μετὰ γραφικῶν ραββῶν ἀπὸ δασέγγου)

Ἡ εἰκὼν τῆς Παναγίας "Σπηλιανῆς," ἡ ὁποία ἐφιλοτεχνήθη παρ' ἐμοῦ διὰ τὴν ἀσολίαν τὴν ἐξάφυλλον τοῦ Δελητιῶ "Γνωμαγώρας" ἐπὶ τῆς ἑορτῆς τῆς Παναγίας τῆς 15ης Αὐγούστου 1953 διὰ τὴν προκαλιῶν τὸ σέβας τῶν Νισυριῶν πρὸς τὴν Σπηλιανὴν καὶ τὴν ὑγράφων τὰς ἐξ ἀκοῆς γυνώσεως μας τῆς μεταδοθείσας ἀπὸ τοὺς ὑπενότατους μας, ὅπως ἐὰν ἴδωμεν ὡς τὴν κατωτέρω δημοικωθεῖσαν μελέτην μας. Ἐπὶ τῆς ἐκκαιρίας αὐτῆς ἐὰν ἠθέλωμεν νὰ διαφωτισώμεν τὸ ἀγνωστοικὸν κοινὸν πῶς ὁ ἐκτέλεσας χρυσοκόμος τὴν ἀργυροκόλλησιν καὶ ἐπιχρῶσιν μετέβη καὶ πολυτίμητον εἰκόνα τῆς "Σπηλιανῆς" ὑπέπρεξεν ὁ προπαππάκος μου Διακογεώργιος Παύλου*, ὁ ὁποῖος ὡς τὴν νεανικὴν τοῦ ἡλικίαν ἔλαβε τὸν ὡς δημοικωτικὸν τίτλον Ἀναγνώστης, δόθῃς διὰ τῆς κελύσεως τοῦ Ἀρχιερέως. Δι' ὃ ἐθέλωμεν, ἐπὶ μὲν τῶν παρ' αὐτοῦ ἐκτελεσθέντων ἀργυροκόλλητων εἰκόνων νὰ ὑπογράφεται: ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ, εἰς δὲ τὴν πατριωτικὴν ἐξοκπρέττειν νὰ ἀντιπροσωπεύῃ τὴν νῆσον Νίσυρον εἰς τὸν Ἐθνικὸν Ἀγῶνα τῆς Β' Ἐθνοσυνελεύσεως τοῦ Ἀστρου τοῦ 1822, ἡ ἀναβιωθεῖσα τὸ πνεῦμα τῆς Ἐπταύρου, εἰς τὴν ἀποστολὴν αὐτὴν χωρηθεῖται αὐτῷ ἐγγράφον τὸ ὁποῖον κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ ἀμνηστοῦ Σχολάρχου τῆς Νισύρου Γεωργίου Παπαδοπούλου (ἴδε Νισυριακὸν Ἡμερολόγιον, 1923) εὑρέθη εἰς τὸ μοναστήριον τῆς "Σπηλιανῆς" καὶ τὸ ὁποῖον ἐδόθη εἰς τὸν τότε Δήμαρχον Διακογεώργιον Παύλου διὰ τὴν ἀπέλθῃ εἰς τὴν ἐν Πελοποννήσῳ Ἐθνοσυνέλευσιν καὶ τοῦ ὁποῖο ἀκριβὲς ἀντίγραφον εἶναι:

Τίσιος) Σ(φραγίδος). « Διακογεώργιος Παύλου ἐστάθη ἀρχῆς εἰς τὴν πατρίδα μας ἀνθρωπος τίμιος καὶ πιστός, καλὸς πατριώτης καὶ παλαιὸς προεστός* ἐδούλευσε τὴν πατρίδα μας εἰς καιρὸν τῆς πρωτογενεῖς του, καὶ ἐμείνανε ὅλοι εὐχαριστήσιμοι ὅταν ἐκατέβη πρὸς ἡμᾶς ὁ ἑλληνικὸς στόλος ἐφάνη ὁ πρῶτος Ἕλληνας καὶ ὄντας τότε προεστός τῆς νῆσου δόξῃ ἀπὸν ἔβλεπον διὰ τὸ γένος, τῶρα δὲ καὶ πάλιν ἐπειδὴ τὸν ἐκάλεσαν ὁ πατὴρ καὶ ἀπέλθῃ εἰς Πελοπόννησον πρὸς τὴν ὑπερτάτην διοίκησιν τοῦ γένους ἡμῶν, μαρτυροῦμεν αὐτὸν ἐγγράφως τίμιον, πιστὸν καὶ τοῦ γένους καὶ τῆς πατρίδος ἡμῶν. Ὅθεν εἰς ἐνδοξίῳ τοῦ ἐδόθη τὸ παρὸν ἀσφράγιστον:

ἀ' ὠ' κ' γ' Ἰανουαρίου, κ' ε.

ἅπαντες οἱ ἐν τῇ νῆσῳ νισύρου οἰκοῦντες ἀδελφοὶ χριστιανοί.

μανόλοι ρεῖσης καλλιέργης κατὰ καιρὸν ἐπιβιβαίω

πολλυχρόνις καλλιέργης ἐπιβιβαίω

Διακογεώργιος προεστός καλλιέργης καὶ γραμματικῆς κατὰ καιρὸν ἐπιβιβαίω.

(Συναχίλου)

*) Πατὴρ τοῦ Νικολαίου Διακογεωργίου Παύλου ἢ Κοντοβερού (τοῦ βαπτισθέντος καὶ Λαζάρου διὰ τὴν ἐγγενήθη τὴν ἡμέραν τῆς ἑορτῆς Λαζάρου) ἐπῆρξε καὶ αὐτὸς χρυσοκόμος καὶ ἐπῆρξε τὸν Δῆμον Μανδρακίου ὡς Δήμαρχος κατὰ τὸ ἔτος 1864.

Τὸ παρὸν ἐπαρουσιάθη παρὰ τοῦ κυρίου Γεωργίου Παύλου εἰς τὸ μινιστέριον τῶν ἑσωτερικῶν τὸ ὁποῖον ἐπιβεβαιούται καὶ τῇ σφραγίδι τοῦ μινιστέρου τούτου.

Ἐν ἄστρει τῇ 13 Μαρτίου 1823.

(Τόπος Σφραγίδος) Ὁ γενικὸς γραμματεὺς τοῦ μινιστέρου τῶν ἑσωτερικῶν.
Ἰωάννης Θεοτόκης.

Περὶ δὲ τῆς ἐκτέλεσως τῆς μεγάλης εἰκόνος τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, εἰς τὴν "Ἐξιστόρησιν καὶ Περιγραφὴν τῆς Ἱερᾶς Μονῆς Σπηλιανῆς" παρὰ τοῦ ἀειμνήστου Γεωργίου Σακελλαρίου γραφθεῖσαν εἰς τὸ Ἀρχιόν "Γνωμογέρας," Ἀριθ. 34, σελ. 5-6, ἀποσπῶμεν τὰ ἀκόλουθα:

"Κατὰ τὸ 1798 ὅμως, ἐκαλλιτοχήθη καὶ ἐεχυρώθη, ὡς ἔστιν σήμερον, ἀπὸ τοῦ καλλιτέχνου καὶ συνδημότου Διακογιωργίου Παύλου, δι' ἐξόδων τοῦ τότε ἡγουμένου Ἀθανασίου Προσκυνητοῦ, ὡς ἀναφέρει ἡ ἐπιγραφή ἐν Ἀρχῇ τῇ Ἱερᾷ Εἰκόνι (τὴν παραθέτομεν κατωτέρω) ἥτις καὶ θεωρεῖται ὡς ἡ μεγάλη Ἀειμνήστου.

Ἡ Ἐπιγραφή Ἀναγινώσκεται Οὕτω:

ΑΝΕΚΑΙΝΙΣΘΗ Η ΘΕΙΑ ΚΑΙ ΙΕΡΑ ΕΙΚΩΝ
ΤΗΣ ΥΠΕΡΑΓΙΑΣ ΔΕΣΠΟΙΝΗΣ ΗΜΩΝ ΘΕΟΤΟΚΟΥ
ΑΡΧΙΕΡΑΤΕΥΟΝΤΟΣ ΤΟΥ ΠΑΝΙΕΡΩΤΑΤΟΥ
ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡΙΟΥ ΚΥΡ-ΑΓΑΠΙΟΥ,
ΔΙ' ΕΞΟΔΩΝ ΤΟΥ ΠΑΝΟΣΙΩΤΑΤΟΥ ΗΓΟΥΜΕΝΟΥ
ΤΕ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΠΡΟΣΚΥΝΗΤΟΥ, 1798.
ΔΙΑ ΧΕΙΡΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΑΝΑΓΝΩΣΤΟΥ.

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ ΚΑΜΠΑΝΗ

Όσο ξετυλίγω το Γενεαλογικό Δέντρο της οικογενείας μου διαπιστώνω ποι-οι άλλοι κλάδοι περιέπλεξαν τα κλαδιά τους με το δικό μου δέντρο ύστερα από γάμους μελών τους. Με τις οικογένειες των γονέων μου, Θεοδώρου και Κο-ντοβερού, συνδέθηκαν οι οικογένειες, Γρουπάρη, (προγενέστερα Καρμίρη, με-τέπειτα Περουλάκη) και Καμπανή. Δηλαδή, η οικογένεια του συζύγου μου Δη-μήτρη Νικήτα Καμπανή. Καταγράφω αυτά για να γνωρίζουν τα παιδιά μου και οι απόγονοι μου από πού κατάγονται. Η έρευνά μου έφτασε σε βάθος μέχρι τον Νικήτα Δημήτρη Καμπανή, (παππού του πεθερού μου, Νικήτα Δημήτρη Καμπανή), από τον οποίο αρχίζω και την παρουσίαση της οικογενείας:

Α. ΝΙΚΗΤΑΣ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ο Νικήτας Καμπανής ενυμφεύθη την Καλή Καραγιάννη, και απέκτησαν έ-ξι παιδιά:

Τον Δημήτρη, την Μαρία, την Άννα, τον Ιωσήφ, την Ευτυχία και την Ειρή-νη.

1. Ο Δημήτρης Νικήτα Καμπανής παντρεύτηκε την Ευτυχία Γρουπάρη-Περου-λάκη και απέκτησαν δύο γιούς,

- τον Περικλή που απέθανε σε νεαρή ηλικία και

- τον Νικήτα, μηχανικό εμπορικού ναυτικού, που παντρεύτηκε την Μαρία Αρμενάκη με καταγωγή από την Χίο και απέκτησαν τρία παιδιά: Τον Δημήτρη, την Ευτυχία και τον Περικλή.

α. Ο Δημήτρης παντρεύτηκε την Άννα Θεοδώρου Θεοδορίδη και με-τανάστευσαν στην Αμερική, όπου γεννήθηκαν τα δύο πρώτα από τα τέσσερα παιδιά τους:

(1). Ο Νικήτας άγαμος.

(2). Ο Θεόδωρος, που απέθανε σε νεαρή ηλικία, άγαμος.

(3). Η Μαρία άγαμη, και

(4). Η Σοφία που παντρεύτηκε τον Παναγιώτη Παυλίδη με κα-ταγωγή από τις Σέρρες και απέκτησαν ένα αγόρι τον Δημή-τρη.

β. Η Ευτυχία παντρεύτηκε τον δάσκαλο Αντώνη Σταματίου Κουρζή και απέκτησαν τρία παιδιά:

(1). Τον Σταμάτη που παντρεύτηκε την Άννα Γαλανόπουλου και απέκτησαν ένα αγόρι τον Αντώνη.

(2). Τον Νικήτα που παντρεύτηκε την Καλλιόπη Κουπαράκη και απέκτησαν ένα κορίτσι την Ευτυχία. Ο Νικήτας απέ-θανε νέος.

(3). Τον Δημήτρη που με το γάμο του απέκτησε ένα κορίτσι την Αντωνία.

γ. Ο Περικλής παντρεύτηκε τη Χριστιάνα Πολάκη και απέκτησαν τρία παιδιά:

(1). Την Ιωάννα που παντρεύτηκε τον Ανδρέα Μελίδη και απέκτησαν ένα αγόρι τον Ορφέα.

(2). Τον Νικήτα και

(3). Τον Θανάση, δίδυμους, άγαμους.

2. Η Μαρία Νικήτα Καμπανή παντρεύτηκε τον Γιάννη Κουμέντο με καταγωγή από την Καρδάμαινα Κω και απέκτησαν τρεις γιους: Τον Γιώργο, τον Νικήτα και τον Ιωσήφ.

α. Ο Γιώργος παντρεύτηκε την Κατερίνα Ρουμेलιώτη, με καταγωγή από Κάλυμνο και απέκτησαν δύο παιδιά την Ελένη και τον Γιάννη.

(1). Η Ελένη παντρεύτηκε τον Γιάννη Μαραγκό και απέκτησαν δύο παιδιά την Κατερίνα και τον Στάθη.

(2). Ο Γιάννης παντρεύτηκε την Μικαέλλα Ψέλλα και απέκτησαν δύο γιους τον Γιώργο και τον Αγγελο.

β. Ο Νικήτας παντρεύτηκε την Κλυταιμνήστρα (Μιμή) Μαστρογιάννη και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιάννη και την Ειρήνη.

(1). Ο Γιάννης παντρεύτηκε την Αργυρώ Σοφιανού και απέκτησαν μία κόρη την Εμμανουέλλα.

(2). Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον Μιχάλη Κατσαρά και απέκτησαν μία κόρη την Κλυταιμνήστρα.

γ. Ο Ιωσήφ παντρεύτηκε την Βαλσαμίτσα Αποκούραστου, από την Ρόδο και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιάννη και την Μαρία.

(1). Ο Γιάννης παντρεύτηκε την Ειρήνη Πασχάλη και απέκτησαν ένα γιο τον Ιωσήφ.

(2). Η Μαρία παντρεύτηκε τον Μιχάλη Παπαντωνίου, από τη Νίσυρο, Νικειά και απέκτησαν παιδιά, τον Αντώνη, την Βαλσαμία, και τον Ιωσήφ.

3. Η Άννα Νικήτα Καμπανή παντρεύτηκε τον Γιάννη Σκανδάλιο και απέκτησαν τα παιδιά, Νίκο, Καλλιόπη και Νικήτα.

α. Ο Νίκος, μετανάστης στην Αμερική, ενυμφεύθη την Ιωάννα, Γερμανικής καταγωγής και απέκτησαν τον Αλέξανδρο και τον Γιάννη.

β. Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Δημήτρη (Τζίμη) Κατσιματίδη του Αντόναρου και απέκτησαν μια κόρη την Άννα, που παντρεύτηκε τον Κώστα Γ. Σφακιανό και απέκτησαν, την Δήμητρα και τον Γιώργο.

γ. Ο Νικήτας παντρεύτηκε την Ειρήνη, κόρη του Νικόλα Χιώτη και της

Μαρίας Γιωργή- Κουλάκη, διέμεναν στην Αμερική και απέκτησαν δύο παιδιά την Άννα και το Γιάννη.

(1). Η Άννα παντρεύτηκε τον Κώστα Κωνσταντινίδη, από τη Νίσυρο, Πάλους και απέκτησαν δύο κόρες την Ειρήνη, και τη Μαρία.

(2). Ο Γιάννης είναι άγαμος.

4. Ο **Ιωσήφ Νικήτα Καμπανής**, μετανάστης στην Αμερική. Παντρεύτηκε την Μαργαρίτα, και απέκτησαν ένα γιό τον Νικήτα.
5. Η **Ευτυχία Νικήτα Καμπανή**, παντρεύτηκε το Νικόλα Ζαννή, άτεκνοι, μετανάστες στην Αμερική.
6. Η **Ειρήνη Νικήτα Καμπανή**, παντρεύτηκε τον Ιωάννη Καφετζηδάκη μετανάστες στην Αμερική που μετά τη συνταξιοδότησή τους επέστρεψαν στη Νίσυρο, όπου και απέθαναν, άτεκνοι.

Β. ΕΞΑΔΕΛΦΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΗΤΑ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗ

Παρά τις προσπάθειές μου, αδέρφια του Νικήτα Δημήτρη Καμπανή, του πρεσβυτέρου, δεν μπόρεσα να εντοπίσω. Γι' αυτό και παραθέτω τα εξαδέλφια του, χωρίς πάλι να γνωρίζω την μεταξύ τους σχέση, ποιοί δηλαδή είναι αδέρφια μεταξύ τους και ποιοί εξαδέλφια και ποιου βαθμού εξαδέλφια:

Μανώλης Καμπανής, Κωνσταντίνος Καμπανής, Νικόλας Καμπανής του Μανώλη, Παύλος Καμπανής, Καλή Καμπανή, Νικήτας Καμπανής του Γεωργίου και Γιάννης Καμπανής του Μανώλη.

ΜΑΝΩΛΗΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ο Μανώλης Καμπανής, νυμφεύτηκε την Μαρία Φραζή, και απέκτησαν έξι παιδιά: Την Ειρήνη, την Άννα, τον Νικόλα, τον Γιάννη, τον Παναγιώτη και τον Μανώλη.

1. Η **Ειρήνη** παντρεύτηκε τον Γιάννη Σακκέλη και απέκτησαν έξι παιδιά:

Τον Γιάννη, τον Μανώλη, την Μαρία, την Άννα, την Καλλιόπη και την Ευτυχία.

- α. Η Μαρία παντρεύτηκε τον Γιώργο Σαορή και απέκτησαν τρία παιδιά, τον Αλέξανδρο, τον Μιλτιάδη και την Ειρήνη που απέθανε σε νεαρή ηλικία, κατά τις διακοπές της στη Νίσυρο.
- β. Η Άννα παντρεύτηκε τον Νικόλαο (Νικολιό) Χαρίτο και απέκτησαν δύο παιδιά τον Γιώργο (που παντρεύτηκε την Μαρία Καρακωνσταντίνου και απέκτησαν ένα αγόρι τον Νίκο), και την Ειρήνη άτεκνη.
- γ. Η Καλλιόπη μετανάστης στην Αμερική, παντρεμένη με τον Αντώνη Καζαβή από την Καρδάμαινα, εξάδελφο των Ιακώβου και Γεωργίου Καζαβή.

- δ. Ο Γιάννης άγαμος, μετανάστης στην Αμερική.
- ε. Ο Μανώλης μετανάστης στην Αμερική. Η γυναίκα του ήταν Πολωνικής καταγωγής και απέκτησαν ένα κορίτσι την Ειρήνη.
- στ. Η Ευτυχία παντρεύτηκε τον Ανδρέα Ιπποκράτη Χαροφύλη και απέκτησαν δύο κόρες την Ειρήνη και την Μαρία.
- 2. Άννα** σύζυγος Πιλάτου. Απέκτησαν μια κόρη την Μαρία και η Μαρία απέκτησε και εκείνη μια κόρη την Άννα που παντρεύτηκε τον Μαρίνο Διαμαντόπουλο, μετανάστες στην Αυστραλία. Απέκτησαν πέντε παιδιά: Τον Μιχάλη, τον Ευστάθιο, την Μαρία, την Αναστασία και τον Ανδρέα.
- α. Ο Μιχάλης ενυμφεύθη την Σέβα Πετρά και απέκτησαν την Στέλλα και τον Μαρίνο. Διαμένουν στη Ρόδο.
- β. Ο Ευστράτιος ενυμφεύθη την Σέρη και απέκτησαν τον Ανδρέα και την Σάνα. Διαμένουν στην Αυστραλία.
- γ. Η Μαρία, παντρεύτηκε τον Έντυ και απέκτησαν την Μαρίνα, την Ιωάννα και τον Γιάννη. Διαμένουν στην Αυστραλία.
- δ. Η Αναστασία, παντρεύτηκε τον Γλυκοπάντη από τη Ρόδο, και απέκτησαν τα παιδιά, Ανδρέα, που απέθανε, και την Χριστοφόρα. Έχουν διαζευχθεί και διαμένουν στην Αυστραλία.
- ε. Ο Ανδρέας, ενυμφεύθη την Κατερίνα και απέκτησαν τα παιδιά, Άννα, Χριστίνα και Ευστράτιο. Διαμένουν στην Ρόδο.
- 3. Ο Νικόλας** παντρεύτηκε την Καραμαριά και υιοθέτησαν την ανεψιά της Άννα Πληθίδη. Η Άννα παντρεύτηκε τον Νίκο Βογιαζή και υιοθέτησαν την κόρη της αδελφής της Ειρήνης Πληθίδη-Μισού, την Μαρία. Η Μαρία παντρεύτηκε τον Γιάννη Ν. Κατσιματίδη και απέκτησαν μια κόρη την Άννα, σύζυγο Κώστα Ν. Σφακιανού.
- 4. Ο Γιάννης** μετανάστης στην Αμερική, χωρίς άλλες πληροφορίες.
- 5. Ο Παναγιώτης** (Peter) που έκανε δύο γάμους. Στο πρώτο ενυμφεύθη την Ειρήνη Ι. Σκανδάλιου που απέθανε και στον δεύτερο την Ειρήνη Ιωάννου Φασουλαρίδη, έζησαν στην Αμερική και ήσαν άτεκνοι.
- 6. Ο Μανώλης**, χωρίς άλλες πληροφορίες.

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ο Κωνσταντίνος Καμπανής, σύζυγος της Καλής του Νικόλα Θερεούλη, απέκτησαν τρεις κόρες και ένα γιο: Την Μαρία, την Ειρήνη, την Άννα και τον Μάνο.

- 1. Η Μαρία**, σύζυγος του Αντώνη Βρεττού από την Μήλο, άτεκνοι, έζησαν στην Αμερική.
- 2. Η Ειρήνη**, σύζυγος του Αντώνη Κουλιανίδη-Ράλη. Απέκτησαν πέντε παιδιά: Τον Νίκο, τον Ντίνο, τον Μάνο, τον Γιάννη και τον Μιχάλη. Αργότερα, μετα-

νάστευσαν όλοι στην Αμερική, όπου εργαζόταν ο πατέρας τους και παραμένουν εκεί, επισκεπτόμενοι όμως κάθε χρόνο τη Νίσυρο. Πρόσφατα, συντήρησαν το ηρώον του νησιού μας, που ήταν δωρεά του θείου τους Μάνου Καμπανή, και την είσοδο του κοιμητηρίου του Αγίου Νικολάου, στη μνήμη της θείας τους Άννας.

- α. Ο Νίκος, σύζυγος της Άννας Μιλτιάδη Κοντοβερού. απέκτησαν δύο παιδιά τον Αντώνη, και την Ειρήνη.
 - β. Ο Κωνσταντίνος (Ντίνος), με το γάμο του με την Αννίτα Μανάκα απέκτησε δύο γιούς τον Αντώνη, ασφαλιστή και τον Γιώργο υπάλληλο στο υπουργείο Εμπορίου των ΗΠΑ.
 - γ. Ο Μάνος, σύζυγος της Αθανασίας Δημητρίου Χαροφύλη από τα Νικειά. απέκτησαν δύο γιούς, τον Αντώνη και τον Δημήτρη.
 - δ. Ο Γιάννης, σύζυγος της Μαρία Γκρίς, υιοθέτησαν τον Τζέιμς (Ιάκωβο). Μετά τον θάνατο της συζύγου του, ενυμφεύθη την Μαρί Μπήρερ.
 - ε. Ο Μιχάλης, σύζυγος της Μύριαμ Ντιζάρντεν, απέκτησαν ένα αγόρι, τον Αντώνη.
3. Η Άννα, σύζυγος του Χαράλαμπου Μενάγια, από την Κεφαλονιά, άτεκνοι.
 4. Ο Μάνος Καμπανής, σύζυγος Ντόρις, με παιδιά, την Λούση, τον Ντίνο, τη Καλλιόπη και τα δίδυμα Νίκο και Βικτόρια.

ΝΙΚΟΛΑΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΜΑΝΩΛΗ

Ο Νικόλαος Καμπανής του Μανώλη είχε ένα γιό τον Γιάννη γεννηθέντα το 1880. Ο Γιάννης, σύζυγος της Μαρίας Ανδρέα Χαροφύλη, ήταν μαραγκός, μετανάστης στην Αμερική για αρκετά χρόνια, και επέστρεψε στην Νίσυρο στο Μανδράκι όπου και απέθανε σε μεγάλη ηλικία. απέκτησαν δύο κόρες την Αναστασία και την Άννα:

1. Η Αναστασία, σύζυγος του Νικολάου Περδίκη, απέκτησαν τρεις γιούς: Τον Κωνσταντίνο, τον Γιάννη και τον Σπύρο, μετανάστες στην Αμερική. Αργότερα άλλαξαν το επίθετό τους σε Κουλιανός:
 - α. Ο Κωνσταντίνος Κουλιανός σύζυγος της Αμερικανίδας Σάρολ, είναι άτεκνοι.
 - β. Ο Γιάννης Κουλιανός σύζυγος της Πόπης, απέκτησαν παιδιά, τον Νίκο, την Μαρία και τον Τόμη. Ο Γιάννης είχε λάβει μέρος στον πόλεμο της Κορέας ως Αμερικανός στρατιώτης.
 - γ. Ο Σπύρος Κουλιανός, σύζυγος της Μαρίας του Μανώλη Μισού, επέστρεψε στην Ρόδο. απέκτησαν τέσσερα παιδιά: Την Αναστασία, τον Νίκο, τον Μάνο και την Πόπη.
 - (1). Η Αναστασία, με το γάμο της απέκτησε ένα γιο τον Αντώνη.
 - (2). Ο Νίκος, σύζυγος της Κωνσταντίνας Λόη. απέκτησαν μία

κόρη την Κατερίνα.

- (3). Ο Μάνος, δίδυμος αδελφός του Νίκου, σύζυγος της Μαρίας Παπαγιαννοπούλου. Απέκτησαν μία κόρη την Χρυσούλα.
- (4). Η Πόπη, σύζυγος του Μανώλη Σκουμπουρδή γιου του Νίκου Σκουμπουρδή και της Πολυξένης Φρατζή. Απέκτησαν τρεις κόρες, την Πόλη, την Μαρία και την Νικόλ.

2. Η Άννα, σύζυγος του Σακκέλη Γιαννιού, γιου του Ιωάννη Γιαννιού και της Ασημίνας το γένος Παριανού. Απέκτησαν τέσσερα παιδιά:

Την Μαρία, τον Γιάννη, την Ασημίνα (Μένη) και την Αναστασία.

α. Η Μαρία, σύζυγος του Κωνσταντίνου Σακλαριδίη. Απέκτησαν τρία παιδιά:

- (1). Την Ασημίνα, (Μένη), άγαμη.
- (2). Την Άννα σύζυγο του Νίκου Καλαφατά, από την Ρόδο. Απέκτησαν δύο παιδιά την Κατερίνα και τον Σταμάτη.
- (3). Την Ιωάννα, σύζυγο του Μιχάλη Ορσάρη. Απέκτησαν ένα γιό τον Χαρτοφύλη.

β. Τον Γιάννη, μετανάστη στην Αμερική, έχει ένα γιό τον Χριστόφορο.

γ. Την Ασημίνα, (Μένη), σύζυγο του Γιώργου Κλεόπουλου. Έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν δύο παιδιά τον Νίκο και την Άννα.

δ. Την Αναστασία σύζυγο του Στέργου Ζαμπελάκη, από Έμπωνα Ρόδου. Απέκτησαν δύο γιούς, τον Παναγιώτη και τον Σακκέλη.

ΠΑΥΛΟΣ ΙΩΑΝΝΟΥ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ο Παύλος Ιωάννου Καμπανής παντρεύτηκε την Καλή Εμμανουήλ Μάκρα και απέκτησαν δύο γιούς, τον Γιάννη με το προσωνύμιο Πόμπη και τον Μανώλη, μετανάστες στην Αμερική.

Ο Γιάννης ενυμφεύθη την Λορέτα Ντούμας και ήσαν άτεκνοι. Πνευματικός άνθρωπος, ασχολήθηκε με ποίηση, λογοτεχνία και μουσική.

Ο Μανώλης, σύζυγος της Άννας Θεοδώρου, κόρης του Νικόλα Θεοδώρου και της Ειρήνης Κλούτση. Απέκτησαν ένα γιό τον Παύλο, που γεννήθηκε στο Μπόστον Μασαχουσέτης και τα τελευταία χρόνια επισκεπτόταν κάθε καλοκαίρι την Νίσυρο. Από τον γάμο του με την Σείλα Κόνστανς Κόρμακ απέκτησε δύο παιδιά, τον Παύλο τον νεότερο και την Λάουρα. Ο Παύλος νεότερος, με τον πρώτο του γάμο με την Μισέλ Μπράντεϋ απέκτησε τρία παιδιά: Την Λίντσεη, τον Τιμόθεο, και τον Θωμά. Με τον δεύτερο γάμο του με την Μέλανη Μάρτιν, απέκτησε μία κόρη την Σοφία. Η Λάουρα με το γάμο της απέκτησε δύο κόρες, την Τζένιφερ και την Μέλανη.

ΚΑΛΗ ΚΑΜΠΑΝΗ

Η Καλή Καμπανή, σύζυγος του Ιωάννη Χριστοδούλου Κατσιματίδη. Απέκτησαν τρεις κόρες, την Άννα, την Ειρήνη και την Μαρία.

1. Η **Άννα**, σύζυγος του Φωκίωνα Οικονομίδη. Απέκτησαν τρία παιδιά:
 - α. Τον Θέμη, πού παντρεύτηκε την Αλεξάνδρα (Αλέκα) Καμπά. Απέκτησαν δύο γιούς τον Φωκίωνα και τον Γιάννη.
 - β. Τον Γιάννη, σύζυγο της Ελευθερίας-Ουρανίας Κολοβού. Απέκτησαν δύο παιδιά, το Φωκίωνα και την Αλεξάνδρα.
 - γ. Την Πόπη, σύζυγο του Λάζαρου Δάρα, που ζουν στην Αμερική. Απέκτησαν μία κόρη την Άννα.
2. Η **Ειρήνη**, σύζυγος του Κώστα Πουράκη, που ζουν στην Αμερική. Απέκτησαν δύο γιούς, τον Γιάννη και τον Γιώργο.
3. Η **Μαρία**, σύζυγος του Γιάννη Περουλή Φραζή. Απέκτησαν τρία παιδιά, την Καλλιόπη, την Άννα και τον Περουλή. Πριν από χρόνια μετανάστευσαν στην Αμερική όπου και διαμένουν σήμερα τα παιδιά τους.
 - α. Η Καλλιόπη, σύζυγος του Γιάννη Παπανικόλα Χαζόγλου. Απέκτησαν δύο παιδιά την Μαρία και τον Νίκο. Ο Γιάννης και ο γιός του Νίκος διατηρούν ναυτικό πρακτορείο.
 - β. Η Άννα σύζυγος του Μιχάλη Μπούκα. Απέκτησαν τρία παιδιά, την Αρετή τον Γιάννη και τον Γιώργο.
 - γ. Ο Περουλής, σύζυγος της Μαρίας Σεμπέπου από την Μονεμβασιά. Απέκτησαν δύο παιδιά, τον Γιάννη και την Ειρήνη.

Αδέλφια της Καλής Καμπανή, ο Γιώργος και ο Γιάννης. Ο Γιώργος παντρεύτηκε στην Αμερική με Πολωνέζα και απέκτησε ένα γιο τον Κώστα που υπηρέτησε τη θητεία στο ναυτικό, στην αμερικανική βάση στη Σούδα της Κρήτης. Ο Γιάννης, απέθανε νέος, άγαμος στην Αμερική.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ

Ο Γεώργιος Καμπανής, σύζυγος Μαρίας Σακλαρίδη (αδελφής του πατέρα του Μανώλη Σακλαρίδη, του γιατρού), είχε πέντε παιδιά: Τον Γιάννη, τον Νικήτα, τη Σοφία, τον Νικόλα και την Ειρήνη.

1. Γιάννης Γεωργίου Καμπανής.

Ο Γιάννης Καμπανής παντρεύτηκε την Άννα Βογιαζή (Βογιαζάρα) και απέκτησαν παιδιά: Τον Γιώργη, τον Νικήτα, τον Κώστα, τον Νικόλα, την Καλλιόπη, την Μαρία, τον Μάνο και τον Παύλο.

- α. Ο Γιώργης απέθανε μικρός.
- β. Ο Νικήτας απέθανε μικρός.
- γ. Ο Κώστας απέθανε σχετικά νέος, άγαμος.

- δ. Ο Νικόλας, παντρεύτηκε την Ειρήνη κόρη του Κωνσταντή Μαυρουδή και απέκτησαν ένα γιό τον Γιάννη, δάσκαλο, που παντρεύτηκε την Μαρία Καμπούρη με καταγωγή από την Αστυπάλαια και απέκτησαν τρεις γιούς. Τον Νικόλα, τον Πολάκη και τον Μάνο.
- ε. Η Καλλιόπη άγαμος.
- στ. Η Μαρία άγαμος.
- ζ. Ο Μάνος άγαμος.
- η. Ο Παύλος, παντρεύτηκε την Μαριώ Περουλή Φρατζή και απέκτησαν τρεις γιούς: Τον Γιάννη, τον Κώστα και τον Περουλή.
- (1). Ο Γιάννης, γιατρός, Έπαρχος Κω-Νισύρου (2019), σύζυγος Αλεξάνδρας Μπιγώνη με καταγωγή από Ιταλία. Απέκτησαν δυο παιδιά, τον Παύλο και την Άννα-Μαρία.
 - (2). Ο Κώστας, ηλεκτρονικός, σύζυγος της Άννας Γιαννάκη-Μάρτιν γονείς της Άννας-Μαρίας.
 - (3). Ο Περουλής, πολιτικός μηχανικός, σύζυγος Αλεξάνδρας Μουσή γονείς του Παύλου και της Βασιλικής.

2. Νικήτας Γεωργίου Καμπανής.

Ο Νικήτας Γεωργίου Καμπανής, σύζυγος Ανθούσας είχε δύο παιδιά: Τον Γιώργη και την Ανθήτη.

- α. Ο Γιώργης Καμπανής, ήταν δάσκαλος και ιεροψάλτης στο ναό της Ποταμίτισσας στην Νίσυρο, κατά την ιταλική κατοχή. Αργότερα, χειροτονήθηκε ιερέας στη Ρόδο και ήταν ιερατικός προϊστάμενος στον ιερό Μητροπολιτικό ναό Εισοδίων της Θεοτόκου Ρόδου. Στη συνέχεια, μετανάστευσε στην Αμερική, όπου εξακολούθησε να ιεραουργεί έως το τέλος της ζωής του. Απεβίωσε λόγω καρδιολογικών προβλημάτων εντός του αεροπλάνου, στο ταξίδι επιστροφής του στην Αμερική, μετά από επίσκεψη στην Νίσυρο. Είχε σύζυγο την Άννα Αλκιβιάδη Φούγιαξη και απέκτησαν τρία παιδιά: Τον Νικήτα, την Κατερίνα και τον Αλκιβιάδη.
- β. Η Ανθήτη σύζυγος του Νικολή Φρατζή, απέκτησαν μία κόρη την Καλλιόπη. Η Ανθήτη απέθανε νέα. Η κόρη της, Καλλιόπη σύζυγος του Μανώλη Κουλάκη, απέκτησαν μία κόρη την Ανθήτη (Λούλα), σύζυγο του Γιώργου Βάγκαλη με τον οποίο απέκτησαν τρεις κόρες, την Κρίστα, την Θάλεια και την Ντένη.

3. Σοφία Γεωργίου Καμπανή.

Η Σοφία Γεωργίου Καμπανή, σύζυγος του Αντώνη Στριόκη, (Νισύριου από την Κωνσταντινούπολη), απέκτησαν τα παιδιά: Δημήτρη, Μαριγώ, Ειρήνη, Γιώργο, Άννα, Ασημένη, Καλλιόπη δίδυμη με Ευτέρπη και Πασχάλη.

- α. Ο Δημήτρης, (1902-1943), άγαμος, έζησε στην Αμερική και αγωνί-

στηκε με πάθος, μέσα από την Δωδεκανησιακή Νεολαία Αμερικής, της οποίας υπήρξε ιδρυτικό μέλος, για την ενημέρωση της αμερικανικής κοινής γνώμης και του Κογκρέσου, για τα δίκαια των Δωδεκανησίων. Δυστυχώς, δεν πρόλαβε να χαρεί την ένωση της Δωδεκανήσου με την Ελλάδα. Η ελληνική πολιτεία του απένειμε μετά θάνατον, τον Χρυσούν Σταυρόν του Τάγματος του Φοίνικος, για την εθνική προσφορά του. («ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» τ. 17/2007 και 19/2011).

- β. Η Μαριγώ, σύζυγος του Μιχάλη Σκανδάλιου, απέκτησαν: Την Σοφία, την Άννα και τον Γιάννη.
- (1). Η Σοφία, σύζυγος του Φράνγκελο Τζων, απέκτησαν τον Σπύρο και την Μαρία.
 - (2). Η Άννα, σύζυγος του Βασίλη Καλομοίρη, απέκτησαν τον Μιχάλη και τον Ηλία.
 - (3). Ο Γιάννης σύζυγος της Σάλη, απέκτησαν, τον Γιάννη, την Λώρη, τον Παύλο και την Μαρία.
- γ. Η Ειρήνη, σύζυγος του Γεωργίου Ορφανού, απέθανε χωρίς απογόνους.
- δ. Ο Γεώργιος, μαθηματικός, σύζυγος της Αθανασίας, απέκτησαν, τον Λάζαρο-Δημήτρη και την Μαρία. Ο Γεώργιος, υπηρέτησε ως Γενικός Γραμματέας στην Γενική Διοίκηση Δωδεκανήσου τοποθετηθείς στη θέση αυτή, από τον πρώτο Γενικό Διοικητή Νικόλαο Μαυρή, συναγωνιστή του αδελφού του Δημήτρη Στριγκη στην Αμερική. Ο γιος του, Δημήτρης-Λάζαρος, υπάλληλος ΥΠΑ, υπηρέτησε ως αερολιμενάρχης στο αεροδρόμιο Ρόδου, αλλά απέθανε σχετικά νέος.
- ε. Η Άννα, σύζυγος Μανώλη Καλούδη, από την Καρδάμαινα, απέκτησαν μια κόρη την Σοφία, σύζυγο του καθηγητού σωματικής αγωγής Ξεν. Καλογεροπούλου, με τον οποίο απέκτησαν δύο γιους, τον Μανώλη και τον Γιάννη.
- στ. Η Ασημένη, σύζυγος Χρήστου Παπαγιάννη, απέκτησαν ένα γιο τον Νίκο, καθηγητή σε πανεπιστήμιο της Αμερικής, με σύζυγο Ισραηλινή.
- ζ. Η Καλλιόπη, δίδυμη με την Ευτέρπη. Η Καλλιόπη σύζυγος του Χρήστου Χριστοδούλου, υιοθέτησαν μια κόρη την Λαμπρινή. Έζησαν στην Ρόδο.
- η. Η Ευτέρπη, σύζυγος Γιώργου Μηχανίδη από Αφάντου Ρόδου. Έζησαν στην Ρόδο.
- θ. Ο Πασχάλης, γεωπόνος, σύζυγος της Αικατερίνης Μαντζακούφα, με παιδιά, τον Αντώνη, μαθηματικό και τον Γιώργο, καθηγητή νευρολογίας στη Θεσσαλονίκη.

4. Νικόλαος Γεωργίου Καμπανής.

Ο Νικόλαος Γεωργίου Καμπανής, παντρεύτηκε την Πολυξένη Κασέλη από τα Νικειά και απέκτησαν μία κόρη την Κυριακή (Κούλα), σύζυγο του Σταυρίδη Μιχάλη, χρυσοχόου στην Αλεξάνδρεια και μετά στην Ρόδο. Υιοθέτησαν την ανηψιά τους Άννα Κασέλη, σύζυγο του Αλέκου Βιδινιώτη, με τον οποίον απέκτησαν παιδιά, την Κυριακή (Κούλα), την Μερόπη και την Αγγελική.

5. Ειρήνη Γεωργίου Καμπανή.

Η Ειρήνη Γεωργίου Καμπανή, σύζυγος του Δημητρίου Βουλαντζέρη με καταγωγή από Γλαύκο Βόλου. Απέκτησαν δύο παιδιά:

α. Την Μαρίκα που παντρεύτηκε τον Χρυσόστομο Ορσάρη, (για πολλά χρόνια αγροφύλακα) και απέκτησαν δύο παιδιά, την Σοφία και τον Παναγιώτη.

(1). Η Σοφία σύζυγος του Σπύρου Σφήμα. Απέκτησαν δύο παιδιά:

- ι. Τον Γιάννη, γυμναστή, που απέθανε νέος σε τροχαίο στην Ρόδο, και
- ιι. Την Ελένη, σύζυγο του Σταύρου Παριανού. Απέκτησαν δύο παιδιά.

(2). Ο Παναγιώτης, σύζυγος της Μαρίας Στεφάνου. Απέκτησαν παιδιά, τον Χρυσόστομο, τον Δημήτρη και την Ελευθερία. Σε δεύτερο γάμο, ενυμφεύθη την Άννα Παπακέντρη. Όλοι ζουν στην Αμερική.

β. Τον Γιώργο Βουλαντζέρη, σύζυγο της Εφροσύνης Παπαδάκη οι οποίοι ζούσαν στο Μοσχάτο. Απέκτησαν 5 παιδιά, 3 αγόρια, τον Στέλιο, τον Δημήτρη και τον Μανώλη και 2 κορίτσια, την Ασπασία και την Ειρήνη.

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΑΜΠΑΝΗΣ ΤΟΥ ΜΑΝΩΛΗ

Ο Γιάννης Καμπανής, σύζυγος της Ειρήνης Σταματίου Ποδιάδη ή Ποδιά (Ειρήνη του Χιώτη, με καταγωγή από την Χίο), απέκτησαν δύο γιούς:

Τον Μανώλη (Μάνο), και τον Σταμάτη (Στάμο).

1. Ο Μάνος, άγαμος.

1. Ο Σταμάτης, (Στάμος), σύζυγος της Μαρίας Διακαντώνη, απέκτησαν δύο κόρες. Την Ειρήνη, και την Άννα.

α. Η Ειρήνη, σύζυγος του Γιώργου Θεολόγου Πανταρώτα, απέκτησαν: Την Μαρία, τον Θεολόγο και τον Σταμάτη.

β. Η Άννα άγαμη.

Αφήνω τα γραφόμενα μου αυτά στα παιδιά μου και απογόνους μου για να γνωρίζουν την καταγωγή τους, για να μη βρεθούν σε δύσκολη θέση, όταν στη ζωή τους συναντήσουν καλοσυνάτες γριούλες και τους πουν. «Ω κόρη μου! Ω γιε μου! Ξέρεις 'το πως είμαστε συγγενείς» κι εκείνα να μην το γνωρίζουν.

ΑΛΛΟΙ ΚΛΑΔΟΙ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΥ

Επιμέλεια: Κώστας Διαμ. Χαρτοφύλης

Με αφορμή την εργασία της Άννας Θεοδωρίδου-Καμπανή, σχετικά με το γενεαλογικό δέντρο της οικογενείας της μητέρας της, ενός δηλαδή κλάδου της οικογενείας Κοντοβερού, θεωρήσαμε σκόπιμο να επιδιώξουμε τη συμπλήρωση και των άλλων κλάδων της οικογενείας αυτής.

Προς τον σκοπό αυτό, αναζητήσαμε, τα στοιχεία που είχε συγκεντρώσει ο Γεώργιος Οικονομάκης και ο γιος του Ριχάρδος, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Ιντιανάπολης, τα στοιχεία που είχε συγκεντρώσει ο καθηγητής γενετικής στις ΗΠΑ Ιωάννης Σκανδάλιος και πληροφορίες από, την Ειρήνη Μαστρογιάννη-Κακακιού, την Σοφία Ορσάρη-Σφήκα, την Σοφία Καλούδη-Καλογεροπούλου και τον Τάκη Δημάκο. Θερμές είναι οι ευχαριστίες μου προς όλους.

Από τον συνδυασμό όλων αυτών των στοιχείων, κατεγράφη αυτό που ακολουθεί:

Η έρευνα του Γ. Οικονομάκη, έφθασε μέχρι τον Παύλο Αναγνώστη (γνωστός εκκλησιαστικός τίτλος) για τον οποίο είχαν τεκμηριωμένη παρουσία το 1750. Πιθανόν πατέρας του να ήταν ο Αχιλλέας.

Παιδιά του Παύλου Αναγνώστη ήταν, ο Ιωάννης Αναγνώστου και ο Διακογεώργης Παύλου, νυμφευθείς την Ειρήνη Συρνιώτη. Ο Διακογεώργης Παύλου εξουσιοδοτήθηκε από τους Νισύριους και τους εξεπροσώπησε στην 2η Εθνοσυνέλευση στο Άστρος Κυνουρίας, όπως προκύπτει από τα επίσημα αρχεία του τότε Γραμματέα Εσωτερικού Ιωάννου Θεοτόκη.

Παιδιά του ήταν, ο Νικόλαος-Λάζαρος, ο Παύλος και ο Αχιλλέας. Ο καθηγητής όμως Ζαχαρίας Τσιρπανλής, στηριζόμενος σε προικοσύμφωνο με αριθ. 11 του 1858, θεωρεί ως πιθανόν, το γεγονός, η νύμφη του προικοσυμφώνου Μαρία Γεωργίου Παύλου, κόρη του Γεωργίου Παύλου με αδελφια της, Παύλο, Αχιλλέα, Ευδοκία και Ιωάννη, να είναι κόρη του. (*«Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου. 19ος αιών»*. 2018, σ. 750).

Ο ΝΙΚΟΛΑΟΣ-ΛΑΖΑΡΟΣ ΔΙΑΚΟΓΕΡΩΡΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ (Λάζαρος, επειδή εγεννήθη το Σάββατο του Λαζάρου). Ενυμφεύθη την Άννα Φασουλαρή, όπως αναφέρει η Άννα Θεοδωρίδου, ή Σακκέλη, όπως αναφέρει ο Γ. Οικονομάκης. Πάντως πρέπει να πρόκειται περί του ίδιου προσώπου, δεδομένου ότι η μητέρα της Άννας Φασουλαρή ήταν το γένος Σακκελίου. Ο Νικόλαος Λάζαρος διετέλεσε δήμαρχος Νισύρου.

ΠΑΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΠΑΥΛΟΥ

Ο Παύλος Γεωργίου Παύλου, αδελφός του Νικολάου-Λαζάρου και του Αχιλλέα, ενυμφεύθη την Άννα Μουλλού και απέκτησαν παιδιά, τον Γεώργιο, τον Ιωάννη, τον Μιχάλη, την Μαρία, την Ειρήνη, την Καλλιόπη, την Ασπασία και την Πολυξένη.

1. Για τον **Γεώργιο**, δεν έχουμε πληροφορίες.
2. Ο **Ιωάννης**, με τον γάμο του απέκτησε την Ειρήνη, (ίσως και άλλα παιδιά, τα οποία αγνοούμε). Η Ειρήνη παντρεύτηκε τον φημισμένο βιολιστή Γεώργιο Μακρυγιάννη και απέκτησαν τα παιδιά: Πολυξένη, Ασημίνα, Καλλιόπη (Καλλίτσα), Μανόλη, Γιάννη, Σοφία, Στέλιο και Κατερίνα.
 - α. Η Πολυξένη έζησε στην Ιταλία, παντρεύτηκε τον Ιταλό Σιτσία και απέκτησαν δύο κόρες.
 - β. Η Ασημίνα παντρεύτηκε τον Γιάννη Δημάκο, έζησε στην Αθήνα και απέκτησε ένα παιδί, τον Τάκη.
 - γ. Ο Γιάννης, ενυμφεύθη την Φωτεινή Αλκιβιάδη Φούγιαξη και απέκτησαν παιδιά, την Κατίνα και τον Γιώργο. Ήταν και αυτός βιολιστής, αλλά απέθανε νέος, από φυματίωση.
 - δ. Η Κατερίνα, παντρεύτηκε Ιταλό και έζησε στην Ιταλία.
 - ε. Τα υπόλοιπα αδέρφια, Καλλιόπη (Καλλίτσα), Μανόλης, Σοφία και Στέλιος, ήταν άγαμοι.
3. Για τον **Μιχάλη** δεν έχουμε πληροφόρηση.
4. Η **Μαρία Παύλου-Κοντοβερού**, παντρεύτηκε τον Μιχάλη Διακογιώργη Χρυσοτίμου και απέκτησαν τα παιδιά: Άννα, Ειρήνη, Γιώργο, Παύλο και Νικόλα.
 - α. Η Άννα, παντρεύτηκε τον Γιάννη Σκανδάλιο και απέκτησαν τα παιδιά, Μαρία, Ειρήνη, Γιώργη, Μιχάλη και Νικόλα.
 - (1). Η Μαριά Ι. Σκανδάλιου, παντρεύτηκε τον Γεώργιο Πλήθο και απέκτησαν τα παιδιά, Κώστα και Γιάννη διδύμους, και Νικόλα (Κολής). Τα παιδιά τους, Κώστας, μαθηματικός-μηχανολόγος, και Γιάννης, επιχειρηματίας, δημιούργησαν οικογένειες και μετά τον πόλεμο, έζησαν στην Αμερική, ο Νίκος, απέθανε νέος, φοιτητής, στην Αθήνα, από μόλυνση σε δόντι. Η Μαριά, έμεινε νέα χήρα και έζησε στη Νίσυρο τα περισσότερα χρόνια τη ζωής της. Σε μεγάλη ηλικία, επισκέφθηκε τα παιδιά της στην Αμερική, αλλά επέστρεψε πάλι στη Νίσυρο όπου και απέθανε.
 - (2). Η Ειρήνη, παντρεύτηκε τον Παύλο Καμπανή και έμειναν άτεκνοι.

- (3). Ο Γιώργης, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Μ. Βρούζου και απέκτησαν στη Νίσυρο, τα παιδιά, Ειρήνη, Άννα, Μαρία και Γιάννη. Ο Γιώργης ζούσε στην Αμερική, αλλά μετά τον πρόωρο θάνατο της συζύγου του, λίγο μετά τον Β΄ Π. Πόλεμο, τα παιδιά μετακόμισαν και αυτά εκεί, όπου και δημιούργησαν οικογένειες. Ο Γιάννης, διάσημος καθηγητής γενετικής, επισκέπτεται συχνά τη Νίσυρο, με την πολυπληθή οικογένειά του.
- (4). Ο Μιχάλης ενυμφεύθη την Μαρία Στριόκη, (αδελφή του μεγάλου πατριώτη - αγωνιστή Δημήτρη Στριόκη, σχετ. ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τ. 17/2007 και τ. 19/2011, σ.262-264), και απέκτησαν στην Αμερική, τα παιδιά, Γιάννη και Σοφία.
- (5). Ο Νικόλας Σκανδάλιος, ενυμφεύθη την Ανθούσα Τσατσάρωνη και απέκτησαν στην Αμερική, τα παιδιά, Γιάννη, Δημήτρη και Γιώργο.
- β. Η Ειρήνη Χρυσοτίμου, παντρεύτηκε τον Γιάννη Ρουσέτο και απέκτησαν στη Νίσυρο τα παιδιά, Μαρία, Ρουσέτο, Μιχάλη, Νικόλα και Δημήτρη.
- (1). Η Μαρία Ρουσέτου, παντρεύτηκε τον Βασίλη Γιαννακό και απέκτησαν στην Αμερική, τα παιδιά, Ειρήνη, Μανόλη και Γιάννη.
- (2). Ο Ρουσέτος Ρουσέτος, ενυμφεύθη την Μαρία Κουλάκη και απέκτησαν στη Νίσυρο τον Γιάννη (ο γνωστός τραπεζικός που ζούσε στη Ρόδο).
- (3). Ο Μιχάλης Ρουσέτος, (του Έψιμου), ενυμφεύθη την Καλλιόπη Φραντζή και απέκτησαν στη Νίσυρο, τα παιδιά, Γιάννη, τραπεζικό υπάλληλο, Άννα, σύζυγο Γιάννη Γ. Μούρα και Μάνο, οποίος απέθανε νέος, φοιτητής, από λευχαιμία.
- (4). Ο Νικόλαος Ρουσέτος, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Βιολλή και απέκτησαν στην Αμερική τον Γιάννη και στην Νίσυρο την Άννα.
- (5). Ο Δημήτρης Ρουσέτος (του Έψιμου), υπάλληλος στη Νομαρχία, ενυμφεύθη την Μαρία Λαμπάδη, έζησαν στη Ρόδο και έμειναν άτεκνοι. Μεγάλωσαν όμως τον ανειψιό του Δημήτρη, τον Γιάννη Ρ. Ρουσέτο, που έμεινε ορφανός και από τους δύο γονείς σε μικρή ηλικία.
- γ. Ο Γιώργης Χρυσοτίμος, ενυμφεύθη την Άννα Ν. Πλήθου και απέκτησαν στη Νίσυρο τα παιδιά, Καλλιόπη και Μαρία.
- (1). Η Καλλιόπη Χρυσοτίμου, παντρεύτηκε τον Νικόλαο Αλαμαγκίδη, και απέκτησαν στην Αμερική, τα παιδιά, Γιάννη,

Γιώργο, Παντελή και Αντώνη.

(2). Για την Μαρία Χρυσοτίμου δεν γνωρίζουμε περισσότερα.

δ. Ο Παύλος Χρυσοτίμου, ενυμφεύθη την Δέσποινα Φεσσάρα και απέκτησαν στο Σουλινά της Ρουμανίας τον Μιχάλη.

ε. Ο Νικόλας Χρυσοτίμου, ενυμφεύθη την Μαρία Σερεπέτη και απέκτησαν, στη Νίσυρο την Ασημίνα και στην Αμερική τα παιδιά, Άννα, Μιχάλη, Γιώργη, Γιάννη, Φραζή και Παύλο.

(1). Η Ασημένη Χρυσοτίμου παντρεύτηκε τον Φραζή Κλούτση και απέκτησαν στην Αμερική, τα παιδιά, Μαρία, Άννα, Νικόλα, Κωνσταντίνο και Μιχαήλ.

(2). Η Άννα Χρυσοτίμου, παντρεύτηκε τον Χριστοφή Χριστοφή και απέκτησαν στην Αμερική, την Μαρία.

5. Η Ειρήνη Παύλου-Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Δημήτρη Παυλίδη από την Αστυπάλαια και απέκτησαν τα παιδιά, Σοφία, Μαρία, Διονυσία (Διασινού), Νίκο και Δέσποινα. (*)

α. Η Σοφία Παυλίδη, παντρεύτηκε τον Πρώιο Παύλο, και απέκτησαν τα παιδιά, Σταύρο, Γιάννη, Χρυσούλα, Δημήτρη, Ειρήνη, Αντώνη και Μαρία.

β. Η Μαρία, δασκάλα, παντρεύτηκε Ιταλό και απέκτησαν στην Ιταλία, τα παιδιά Γκρατσιέλα και Έκτορα. Αργότερα μετακόμισαν στην Αργεντινή όπου και απέθανε.

γ. Η Διονυσία (Διασινού), παντρεύτηκε τον Γρηγόρη Παπαδέλια, από την Πάτμο, έζησαν στη Νίσυρο και απέκτησαν τα παιδιά, Σαμψών, Δημήτρη, Ντίνο και Γιώργο.

(1). Ο Σαμψών ενυμφεύθη την Άννα Ι. Διακογιάννη, μετανάστευσαν στην Αμερική όπου απέκτησαν τα παιδιά, Διονυσία, Γρηγόρη, Γιάννη και Ζαχαρία. Αργότερα χώρισαν.

(2). Ο Δημήτρης, ενυμφεύθη την Άννα Ν. Πλάκα, έζησαν στην Αμερική και απέκτησαν τα παιδιά, Μαρία, Γρηγόρη και Νίκο.

(3). Ο Ντίνος, άγαμος, έζησε στη Νίσυρο, αυτοδίδακτος κατασκευαστής ψηφιδωτών, μουσικών οργάνων κ.ά. κόσμησε τη Νίσυρο με μεγάλης καλλιτεχνικής αξίας δημιουργήματα.

(4). Ο Γιώργος, ενυμφεύθη την Χαραλαμπία (Χαρούλα) Σακαλή, απέκτησαν τα παιδιά, Γρηγόρη, Γιάννη και Κώστα, αλλά αργότερα ο γάμος τους διελύθη.

δ. Νίκος Παυλίδης, ενυμφεύθη την Ελένη Γιαννοπούλου, έζησαν στην Ιταλία και απέκτησαν τα παιδιά, Αλέξανδρο, Δημήτρη και Παύλο.

ε. Η Δέσποινα, παντρεύτηκε τον Απόστολο Ι. Μαστρογιάννη έζησαν στη Νίσυρο και απέκτησαν τα παιδιά, Ειρήνη, Γιάννη, Πόπη και Φιλίτσα.

6. Η Καλλιόπη Παύλου-Κοντοβερού. Δεν έχουμε άλλες πληροφορίες.

7. Η Ασπασία Παύλου-Κοντοβερού. Δεν έχουμε άλλες πληροφορίες.

8. Η Πολυξένη Παύλου-Κοντοβερού, παντρεύτηκε τον Γεώργιο Αντωνίου Οικονομάκη, τραπεζίτη και καταστηματάρχη και απέκτησαν τα παιδιά, Ευελπίδη, Αντώνη, Παύλο, Άννα και Μαρία.

α. Ο Ευελπίδης, ενυμφεύθη την Αναστασία Μπιτζίκη, έζησε στην Αίγυπτο όπου διατηρούσε μεγάλο κατάστημα, χρυσοχοείο-ωρολογοποιείο και απέκτησαν τα παιδιά, Γεώργιο, Ελένη, Πολυξένη και Αλέξανδρο.

(1). Ο Γεώργιος Οικονομάκης, ενυμφεύθη την Όλγα Μάστεν και απέκτησαν τα παιδιά, Ευελπίδη, Ιωσήφ-Ριχάρδο και Ανδρέα. Μεταξύ των επαγγελματικών του δραστηριοτήτων ήταν και η διαχείριση πλοίων. Ο Ριχάρδος, αρχιτέκτων, καθηγητής στο πανεπιστήμιο της Ινδιανάπολης, συνέγραψε το γνωστό βιβλίο, «ΝΙΣΥΡΟΣ, ΙΣΤΟΡΙΑ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ». Ο Ανδρέας, σκηνοθέτης, επισκέπτεται κάθε καλοκαίρι τη Νίσυρο, και μένει στον Εμπορείο, στο σπίτι του.

(2). Η Ελένη Οικονομάκη, παντρεύτηκε τον Ιταλό Σίλβιο Φόα και απέκτησαν παιδιά, τον Μαρσέλλο και την Είρηνα.

(3). Η Πολυξένη Οικονομάκη, παντρεύτηκε τον Ελβετό Ότο Σποέρι και απέκτησαν παιδιά, την Καταρίνα και τον Φιλπ.

(4). Ο Αλέξανδρος - Ευθύμιος Οικονομάκης ενυμφεύθη την Αμερικανίδα Τάρα Γιούνγκ και απέκτησαν παιδιά, τον Άλιστερ, την Τζέση και τον Ανδρέα.

β. Ο Αντώνιος, απέθανε νέος.

γ. Ο Παύλος, ενυμφεύθη την Ελένη Κοχύλη.

δ. Η Άννα παντρεύτηκε τον Νικόλαο Κατινά.

ε. Η Μαρία, παντρεύτηκε τον Παντελή Μεταξά.

(*) Σύμφωνα με πληροφορίες της Ειρήνης Μαστρογιάννη-Κακακιού, κόρης της Δέσποινας Παυλίδη-Μαστρογιάννη και εγγονής της Ειρήνης Παυλίδη: α. Η γιαγιά της Ειρήνη Παύλου-Παυλίδη, είχε και αδελφή Άννα, η οποία είχε παντρευτεί με Ιταλό, ζούσε στη Νάπολη, είχε ξενοδοχείο στο οποίο διέμεναν οι Έλληνες που διήρχοντο από την πόλη εκείνη. Είχε δυο κόρες, την Ευγενία και

την Μαρία. Ο γιος της Μαρίας, προ ολίγων ετών επικοινωνήσε με τη Νίσυρο από τη Βραζιλία όπου ζούσε, έστειλε μια φωτογραφία προγόνων του και ζήτησε να μάθει αν έχει συγγενείς στη Νίσυρο. Αν αποδεχθούμε τις πληροφορίες αυτές, προκύπτει το ερώτημα, εάν η Ειρήνη ήταν κόρη του Παύλου Γεωργίου Παύλου και της Άννας Μουλλού, πώς ονομάστηκε Άννα η άλλη κόρη τους, αφού Άννα ήταν η μητέρα;

Η εν ζωή σήμερα μητέρα της Ειρήνης Κακακιού, Δέσποινα, είναι βεβαία ότι η εκ μητρός γιαγιά της, ελέγετο Σοφία και όχι Άννα (Μουλλού, σύζυγος του Παύλου Παύλου) και ότι είχε (η γιαγιά της), συνολικά 7 παιδιά, 5 αγόρια και δύο κορίτσια την Ειρήνη και την Άννα και ότι τα αγόρια μετανάστευσαν όλα στην Οδησσό.

Η πληροφορία αυτή, που δεν μπορεί να αμφισβητηθεί, δημιουργεί προβληματισμούς. Αν η Ειρήνη ήταν κόρη του Παύλου Γεωργίου Παύλου και της Άννας Μουλλού, (άποψη Οικονομάκη), πώς δεν έδωσε το όνομα της μητέρας της Άννα σε μία από τις 4 κόρες της, ενώ στην πρώτη έδωσε το όνομα Σοφία; Συσχετίζοντας όλα τα ανωτέρω, νομίζουμε ότι δεν απέχουμε από την πραγματικότητα θεωρώντας ότι, κόρη του ζεύγους Παύλου Γεωργίου Παύλου και Άννας Μουλλού, ήταν η Σοφία, η οποία είχε κόρη με το όνομα της μητέρας της, Άννα και επομένως, η Ειρήνη (μητέρα της Διασινούς, Δέσποινας κλπ.) δεν ήταν κόρη τους, (του Παύλου και της Άννας), αλλά εγγονή τους. Η σύγκριση των ηλικιών των γνωστών σήμερα απογόνων του Παύλου Γ. Παύλου, συνηγορεί υπέρ της απόψεως αυτής.

ΛΑΖΑΡΟΣ Κ. ΚΟΝΤΟΒΕΡΟΣ.

Μεγάλη η προσφορά του στην έρευνα της ιστορίας της Νισύρου.

ΙΣΤΟΡΙΚΑ

ΑΠΟ ΤΗ ΝΕΚΡΟΠΟΛΗ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ:

Οι ταφές του 4ου αι. π.Χ.*

✉ **Μελίνα Φιλήμονος – Τσοποτού**

Αρχαιολόγος

Η αρχαία πόλη της Νισύρου βρίσκεται στον λόφο πάνω από τον σημερινό οικισμό του Μανδρακίου. Την πόλη προστάτευε ισχυρή οχύρωση, η οποία χρονολογείται στα μέσα του 4ου αι. π.Χ. και ήταν ανέκαθεν ορατή, σημείο αναφοράς για τους κατοίκους του νησιού. Χτισμένη από ισχυρό ηφαιστειακό πέτρωμα, τον βασιλικό ανδρσίτη, αποτελεί ένα από τα πιο καλοδιατηρημένα οχυρωματικά μνημεία της κλασικής αρχαιότητας στο Αιγαίο. Τα πρόσφατα έργα αποκατάστασης, αναστήλωσης και διαμόρφωσης του τείχους άλλαξαν την εικόνα του μνημείου και το κατέστησαν προσβάσιμο και αναγνώσιμο για τους κατοίκους και τους επισκέπτες του νησιού¹ (εικ. 1).

Η αρχαία πόλη ήταν κτισμένη σε θέση ασφαλή, στο πλάτωμα του λόφου και στη δυτική ομαλή πλαγιά του, και αντίκρυζε τα κοντινά νησιά Γυαλί, Περγούσα και Παχειά, και μακρύτερα την Κέφαλο της Κω. Στην πόλη δεν έχουν γίνει μέχρι στιγμής ανασκαφικές έρευνες. Η σταδιακή πρόσχωση από τους ύστερους ρωμαϊκούς χρόνους του αρχαίου λιμένος στη θέση Λίμνες και η μετακίνηση των κατοίκων στην παραλιακή ζώνη οδήγησε στη δημιουργία του σημερινού γραφικού οικισμού του Μανδρακίου και παράλληλα διασφάλισε την ακεραιότητα της αρχαίας πόλης, η οποία στο μέλλον μπορεί να ανασκαφεί και να έρθει στο φως². Έτσι οι μαρτυρίες που έχουμε για τη ζωή των κατοίκων του νησιού στην αρχαιότητα προέρχονται κυρίως από τους τάφους και τα επιτάφια

* Οι φωτογραφίες που δημοσιεύονται προέρχονται από το Αρχείο της Εφορείας Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

¹ Βλ. Μ. Filimonos-Tsopotou – Α. Apostolou, Restoration, arrangement and display of the ancient fortification wall of Nisyros, *Europa Nostra Scientific Bulletin* 64 (2010), 75-88. Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Το Παλαιόκαστρο της Νισύρου, *Νισυριακά* 20 (2013), 149-171. Α. Αποστόλου, Αναστήλωση και ανάδειξη της αρχαίας ακρόπολης Νισύρου, στο Π. Τριανταφυλλίδης (επιμ.), *Το αρχαιολογικό έργο στα νησιά του Αιγαίου. Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο, Ρόδος 27 Νοεμβρίου - 1 Δεκεμβρίου 2013*, Μυτιλήνη 2017, 241-254.

² Η αρχαία πόλη και η νεκρόπολη της Νισύρου περιλαμβάνονται στη ζώνη Α απολύτου προστασίας που θεσμοθετήθηκε με την υπ' αρ. ΥΠΠΟΤ/ΓΔΑΠΚ/ΑΡΧ/Α11/Φ22/25697/1293/18-4-2012 (ΦΕΚ 146/ΑΑΠ/18-4-2012) Υπουργική Απόφαση.

μνημεία τους. Τα ταφικά δώρα που προσφέρονταν στους νεκρούς και τους συνόδευαν στο μεταθανάτιο ταξίδι τους δίνουν πολύτιμες πληροφορίες για τις αντιλήψεις και για το πολιτισμικό και οικονομικό επίπεδο της μικρής κοινωνίας του νησιού.

Η Νίσυρος είναι ένα από τα μικρά νησιά της Δωδεκανήσου που έγινε από νωρίς γνωστό στην αρχαιολογική βιβλιογραφία³. Το 1932, κατά την περίοδο της Ιταλοκρατίας στη Δωδεκάνησο, ο G. Jacopi έκανε την πρώτη ανασκαφική έρευνα στην περιοχή του Άη Γιάννη, πάνω από το Μανδράκι⁴. Ο χώρος που ερευνήθηκε από τον ιταλό αρχαιολόγο ήταν περιορισμένος, μόλις 15 X 12 μ., αλλά έκρυβε ταφές πλούσιες σε ευρήματα, κυρίως των αρχαϊκών και κλασικών χρόνων. Έτσι διαπιστώθηκε η θέση της αρχαίας νεκρόπολης, στην ομαλή πλαγιά απέναντι από την πύλη της αρχαίας πόλης. Η συνέχεια της ίδιας νεκρόπολης ήρθε στο φως μισόν αιώνα μετά, με τις σωστικές ανασκαφές της ΚΒ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου κατά τις εργασίες κατασκευής του Δημοτικού Γηπέδου Μανδρακίου. Κατά τα έτη 1981, 1983 και 1984 ερευνήθηκε σημαντικός αριθμός τάφων που χρονολογούνται από την αρχαϊκή έως και την ελληνιστική περίοδο⁵ (εικ. 2).

Νωρίτερα ωστόσο, το 1969, σε σωστική ανασκαφή της Εφορείας Αρχαιοτήτων έξω από το Παλαιόκαστρο, στη θέση Καμπί (κτήμα Χατζηνικολάου - Λεντή) και σε απόσταση περίπου 200 μ. νοτιοανατολικά του γωνιακού πύργου της αρχαίας οχύρωσης, ερευνήθηκαν από την αείμνηστη Ηώ Ζερβουδάκη 24 τάφοι σε δύο συστάδες⁶. Έτσι διαπιστώθηκε ότι ένα τμήμα της αρχαίας νεκρόπολης καταλάμβανε τη νότια ομαλή πλαγιά του λόφου του Παλαιοκάστρου. Στην ίδια νεκρόπολη ανήκουν και οι ταφές που ήρθαν στο φως το 2007, κατά τις εργασίες θεμελίωσης του φυλακείου του αρχαιολογικού χώρου, σε μικρότερη απόσταση, μόλις 25 μ., από την πύλη του τείχους⁷ (εικ. 3).

Και από τα δύο τμήματα του αρχαίου νεκροταφείου, του Παλαιοκάστρου και του Άη Γιάννη, τα οποία χωρίζονται από στενή κοιλάδα, περνάει και σήμερα ο δρόμος που ξεκινά από την πύλη του αρχαίου τείχους και κατηφορίζει

³ Το άλλο νησί είναι η Χάλκη, βλ. G. Jacopi, La necropoli di Pontamo (Calchi), *Clara Rhodos* II, 1932, 117-164.

⁴ G. Jacopi, Scavi e ricerche di Nisiro, *Clara Rhodos* VI-VII, 1932-33, 469-552 (στο εξής Jacopi 1932-33).

⁵ Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Νισυριακά I, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 35 (1980), *Μελέτες*, 60-87 (στο εξής Φιλήμονος 1980). Της ίδιας, Ανασκαφικές έρευνες στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 12 (1993), 139-146.

⁶ Η. Ζερβουδάκη, Νίσυρος. Παλαιόκαστρο, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 25 (1970), *Χρονικά*, 518 (στο εξής Ζερβουδάκη 1970).

⁷ Κ. Μπαϊράμη, Νίσυρος. Παλαιόκαστρο, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 62 (2007), *Χρονικά*, 1368-1369 (στο εξής Μπαϊράμη 2007).

προς το Μανδράκι, η πορεία του οποίου δεν πρέπει να έχει αλλάξει αισθητά από την αρχαιότητα. Από τον ίδιο δρόμο θα γινόταν πιθανώς η “εκφορά” του νεκρού, δηλ. η τελετουργική μεταφορά του, τρεις μέρες μετά από τον θάνατό του, σε κλίνη και πάνω σε άμαξα ή στα χέρια, από την οικία του, όπου είχε γίνει η “πρόθεση”, δηλ. η έκθεσή του για τον θρήνο, στον χώρο της ταφής του, εκτός του τείχους της πόλης.

Οι παλαιότερες ταφές του 7^{ου} και 6^{ου} αι. π.Χ. έχουν βρεθεί στο νεκροταφείο του Άη Γιάννη. Το έθιμο της καύσης αποτελούσε τη συνήθη ταφική πρακτική σε αυτό το πρώιμο στάδιο ζωής της πόλης. Στις ανασκαφές του 1932 και του 1984 ανεσκάφησαν συστάδες από αβαθείς λάκκους που περιείχαν καμμένα οστά και αγγεία⁸. Η διαδικασία της καύσης του νεκρού πρέπει να γινόταν σε ξεχωριστό χώρο του νεκροταφείου, και στη συνέχεια ό,τι είχε απομείνει από το φθαρτό σώμα τοποθετείτο σε ωοειδείς ή ορθογώνιους λάκκους, ανοιγμένους στο φυσικό μαλακό πέτρωμα της περιοχής, τον καγιά, μαζί με τα κτερίσματα που συνόδευαν την ταφή, κυρίως πήλινα αγγεία, ορισμένα με προσφορές υγρής ή στερεάς τροφής, όπως τα σύκα. Τα περισσότερα αγγεία, με ζωντανές γραπτές παραστάσεις, ανήκουν στην τοπική κεραμική παραγωγή της ανατολικής Δωριίδας. Μάλιστα οι οινοχόες και κυρίως τα πινάκια, με την χαρακτηριστική διακόσμηση σε δύο ημικύκλια, έχουν αποδοθεί στο «εργαστήριο της Νισύρου». Σημαντική ήταν η παρουσία των κορινθιακών αγγείων, κυρίως των μικρών σφαιρικών αρουβάλλων, ενώ λιγότερα ήταν τα αγγεία που προέρχονταν από τα απέναντι εργαστήρια της Μιλήτου. Όμοιου τύπου καύσεις βρέθηκαν και στην ανασκαφή του 2007 στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου⁹. Το τιμητικό έθιμο της καύσης ίσχυε μόνον για τους ενήλικες, ενώ τα παιδιά, που δεν είχαν γίνει ακόμη πλήρη μέλη της κοινότητας, ενταφιάζονταν σε πήλινα αγγεία. Αυτός ο τρόπος ταφής ονομάζεται “εγχυτρισμός”.

Από το β' μισό του 5^{ου} αι. π.Χ. και σε όλη τη διάρκεια του 4^{ου} αι. π.Χ., τα έθιμα ταφής αλλάζουν. Οι ενήλικοι δεν αποτεφρώνονται πλέον αλλά ενταφιάζονται σε μεγάλους πήλινους πίθους και σε πήλινες λάρνακες. Στο ίδιο νεκροταφείο, ανάμεσα στις ταφές των ενηλίκων, ενταφιάζονταν και τα παιδιά σε μικρότερους πίθους, ενώ ένας οξυπύθμενος αμφορέας που ερευνήθηκε ανήκε σε ενταφιασμό βρέφους. Οι τάφοι της κλασικής περιόδου που έφεραν στο φως οι ανασκαφές ήταν αριθμητικά περισσότεροι από τις προγενέστερες καύσεις και απλώνονταν τόσο στην περιοχή του Άη Γιάννη, όπου ερευνήθηκαν συνολικά 54 πίθοι, 12 πήλινες λάρνακες και ένας οξυπύθμενος αμφορέας, όσο και

⁸ Βλ. Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Νίσυρος. Από τη Γεωμετρική περίοδο έως την ύστερη Αρχαιότητα, στο Ν. Σταμπολίδης, Γ. Τασούλας, Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού (επιμ.), *Άγωνα Γραμμιά. Ένα αρχαιολογικό ταξίδι στο Καστελλόριζο, στη Σύμη, στη Χάλκη, στην Τήλο και τη Νίσυρο*, Αθήνα 2011, 310-311 (στο εξής *Άγωνα Γραμμιά*).

⁹ Μπαϊράμη 2007.

στην απέναντι νεκρόπολη του Παλαιοκάστρου. Εδώ ήρθαν στο φως συνολικά 18 πίθοι, μία πήλινη σαρκοφάγος και τρεις αμφορείς. Συντριπτικά περισσότερες ήταν οι ταφές του 4ου αι. π.Χ., ενώ λίγοι ήταν οι πίθοι που χρονολογούνται στο β' μισό του 5ου αι. π.Χ. (εικ. 4)

Η χρήση και των δύο τμημάτων του νεκροταφείου συνεχίστηκε και στους επόμενους αιώνες. Από τις αρχές του 3ου αι. π.Χ. και σε όλη τη διάρκεια των ελληνιστικών και ρωμαϊκών χρόνων οι ενταφιασμοί δεν γίνονταν πλέον σε πίθους αλλά σε κτιστούς κιβωτιόσχημους τάφους.

Η αποκλειστική χρήση πήλινων πίθων, και λιγότερο πήλινων λαρνάκων, για τον ενταφιασμό των νεκρών, ενηλίκων και παιδιών, στη διάρκεια ενός αιώνα και πλέον, δηλ. από το β' μισό του 5ου έως το τέλος του 4ου π.Χ., είναι σπάνια για τις ταφικές πρακτικές της κλασικής περιόδου. Η πρακτική του εγχυτρισμού εφαρμόζεται κυρίως στις παιδικές ταφές, και μάλιστα κατά την γεωμετρική και αρχαϊκή περίοδο. Στα ροδιακά νεκροταφεία της Ιαλυσού και της Καμίρου έχουν διαπιστωθεί και ενταφιασμοί ενηλίκων σε πήλινους πίθους που χρονολογούνται στους αρχαϊκούς χρόνους¹⁰, ωστόσο η χρήση τους ως ταφικών αγγείων κατά τον 4ο αι. π.Χ. απαντάται σε πολύ λίγες περιοχές. Συγκεκριμένα, στην ηπειρωτική Ελλάδα η συστηματική χρήση πήλινων πίθων για ταφές ενηλίκων στον 4ο αι. π.Χ. έχει διαπιστωθεί στην ανατολική Λοκρίδα¹¹ και στην Ηλεία¹². Στη βόρειο Ελλάδα ταφές σε πίθους της ίδιας περιόδου έχουν έρθει στο φως στη Μεσημβρία - Ζώνη¹³ και στα Άβδηρα¹⁴. Πολλοί από τους πίθους αποτελούσαν αρχικά αποθηκευτικά αγγεία του οικιακού νοικοκυριού και σε δεύτερη χρήση χρησιμοποιήθηκαν για τις ταφές. Σε αυτό το συμπέρασμα οδηγεί και η ύπαρξη μολύβδινων συνδέσμων με τους οποίους επιδιορθώθηκαν ορισμένοι πίθοι που είχαν υποστεί ζημιά¹⁵. Χαρακτηριστική είναι και η χρήση στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου αρχαϊκού ανάγλυφου

¹⁰ C. Gates, *From Cremation to Inhumation: Burial Practices at Ialysos and Kameiros during the Mid-Achaic Period, ca. 625-525 B.C.*, Los Angeles 1983, 29, 35.

¹¹ Φ. Δακορώνια, Λοκρικά Ι, Αρχαιολογικόν Δελτίον 34 (1979), *Μελέτες*, 56-61. Μ. Σελέκου, *Το νεκροταφείο στη θέση Τριανταφυλλιά Λιβανάτων (6ος-2ος αι. π.Χ.): συμβολή στη μελέτη της αρχαίας Λοκρίδας*, δ.δ. Ιωάννινα 2014, ιδίως σελ. 247-274.

¹² Γ. Χατζή-Σπηλιοπούλου, Ταφικοί πίθοι στην Ηλεία κατά τον 4ο αι. π.Χ. και τους ελληνιστικούς χρόνους, στο *Αρχαία Αχαΐα και Ηλεία: ανακρινώσεις κατά το πρώτο διεθνές συμπόσιο, Αθήνα 19-21 Μαΐου 1989*, 1991, 351-363.

¹³ Σ. Ηλιοπούλου, *Αρχαία Ζώνη IIIα. Το νεκροταφείο. Ταφικά έθιμα και πρακτικές*, Κομοτηνή 2015, 51-52.

¹⁴ Κ. Καλλιντζή, Έθιμα ταφής στα αρχαία Άβδηρα. *Αρχαία Θράκη τομ. II, Πρακτικά 2ου συμποσίου θρακικών σπουδών*, Κομοτηνή 1997, 820.

¹⁵ Όμοιες επιδιορθώσεις είναι πολύ συχνές, βλ. π.χ. H. Goldman - Fr. Jones, *Terracottas from the Necropolis of Halae*, *Hesperia* 11 (1942), 369.

πιθαμοφρέα του 6^{ου} αι. π.Χ. για ταφή που έγινε πολύ αργότερα, στο γ' τέταρο του 5^{ου} αι. π.Χ.¹⁶

Η πρακτική του ενταφιασμού σε πήλινους πίθους που ήταν αρκετά δαπανηρή, πιθανώς οφείλεται στο ακατάλληλο του εδάφους για την διαμόρφωση λακκοειδών τάφων αλλά και στην έλλειψη λίθου κατάλληλου για λάξευση για το κτίσιμο κιβωτιόσημων τάφων. Τα πετρώματα στο νησί είναι ηφαιστειακά (γυαλόπετρες, σιδερόπετρες κλπ.) και ιδιαίτερα σκληρά στην επεξεργασία. Μόνον η “καλουτσόπετρα” λαξεύεται εύκολα και είναι αυτή που χρησιμοποιήθηκε στην ελληνιστική περίοδο για την κατασκευή των κιβωτιόσημων τάφων του νεκροταφείου. Είναι χαρακτηριστικό ότι σε πολλές περιπτώσεις και προκειμένου να βελτιωθεί το αισθητικό αποτέλεσμα λόγω της έντονα πορώδους σύστασης του λίθου, η εσωτερική όψη των τάφων αυτών είναι επιχρισμένη με λευκό κονίαμα, και μάλιστα με χαραγμένους οριζόντιους και κάθετους αρμούς σε απομίμηση ισόδομης τοιχοποιίας¹⁷ (εικ. 5).

Στοιχεία για την υπέργεια διαμόρφωση των τάφων δεν βρέθηκαν. Ωστόσο από τη νεκρόπολη του Άη Γιάννη προέρχονται δύο ανάγλυφες επιτύμβιες στήλες εξαιρετικής τέχνης που χρονολογούνται στον 5^ο αι. π.Χ. Η μία, με παράσταση αθλητή με δίσκο και ακόντιο, είχε βρεθεί το 1897, κατά τη διάρκεια της οθωμανικής κατοχής του νησιού, στο αγρόκτημα ιδιοκτησίας Παπάτσου και μεταφέρθηκε στο Μουσείο της Κωνσταντινούπολης όπου και εκτίθεται¹⁸ (εικ. 6). Η δεύτερη ανάγλυφη στήλη βρέθηκε στην ανασκαφή του 1932 και αποτελούσε έκθεμα του Αρχαιολογικού Μουσείου της Ρόδου μέχρι το 2005, οπότε και μεταφέρθηκε στη Νίσυρο και σήμερα εκτίθεται στο Αρχαιολογικό Μουσείο του νησιού¹⁹. Σώζεται μόνον κατά το κατώτερο τμήμα της: καθιστή γυναίκα μορφή πατά σε υποπόδιο, ενώ κάτω από το κάθισμά της απεικονίζεται ο κάλαθος με το μαλλί για τον αργαλειό. Οι πλούσιες πτυχώσεις του ιματίου της νεαρής γυναίκας και η στάση της θυμίζουν ανάγλυφες στήλες του αθηναϊκού Κεραμεικού και δείχνουν την επίδραση της αττικής τέχνης στο μικρό νησί (εικ. 7). Το μαρμάρινο βάθρο με την επιγραφή ΤΕΛΕΣΑΓΟΡΕΑΣ βρέθηκε το 1969 στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου, πάνω από την επίχωση του εγχυτρισμού 10 και μαρτυρεί για την πλούσια σήμανση των τάφων κατά τον 4ο αι. π.Χ.²⁰ Χαρακτηριστική νισυριακή ιδιοτυπία είναι η ύπαρξη δύο υ-

¹⁶ Βλ. Μπαϊράμη 2007, 1369.

¹⁷ Όπως οι τάφοι XLI και 5 στο νεκροταφείο του Άη Γιάννη, βλ. αντίστοιχα Jacopi 1932-33, 528-534, εικ. 63-65 και Φιλήμονος 1980, 86, πίν. 27α-β.

¹⁸ E. Pfuhl – H. Möbius, *Die ostgriechischen Grabreliefs I*, Mainz 1977, 14, αρ. 14, πίν. 5. Για την ιστορία ανεύρεσης της στήλης βλ. M. Φιλήμονος-Τσοποτού, Το αρχαιολογικό Μουσείο της Νισύρου, *Νισυριακά* 18 (2009), 17, υποσημ. 13.

¹⁹ Jacopi 1932-33, 550-552, πίν. 3, εικ. 95. E. Pfuhl – H. Möbius, ό.π., 28, αρ. 64, πίν. 17.

²⁰ Ζερβουδάκη 1970, 518, αρ. 1, πίν. 440^α.

ποδοχών στην πάνω επιφάνεια του βάθρου για την ένθεση δύο επιτυμβίων στηλών.

Τα παραπάνω ενδεικτικά επιτύμβια μνημεία των κλασικών χρόνων δείχνουν την ευμάρεια της τοπικής κοινότητας που τιμούσε τους προσφιλείς νεκρούς της με δαπανηρά επιτύμβια μνημεία. Ο 5^{ος} και 4^{ος} αι. π.Χ. ήταν περίοδος ακμής για το νησί. Μετά τους περσικούς πολέμους η Νίσυρος έγινε μέλος της Α΄ Αθηναϊκής Συμμαχίας, ενώ από το 394 π.Χ. θα παραμείνει αυτόνομη για δύο σχεδόν αιώνες, μέχρι την υπαγωγή της στο ροδιακό κράτος το 201/200 π.Χ.

Οι ταφικοί πίθοι στη νεκρόπολη της Νισύρου ήταν τοποθετημένοι σε οριζόντια θέση, μέσα σε αβαθή λάκκο σκαμμένο στη μαλακή ηφαιστειακή γη, τον «καγιά». Το βαρύ αγγείο συγκρατούσαν στη θέση του πέτρες, τοποθετημένες αμέσως κάτω από το χείλος του, πλάι στην κοιλιά, και γύρω στη βάση του (εικ. 8). Πέτρες συγκρατούσαν και το καλυπτήριο αγγείο, τοποθετημένες κάτω και γύρω από αυτό. Ο προσανατολισμός των πίθων ήταν σταθερός. Στη νεκρόπολη του Άη Γιάννη οι πίθοι ήταν τοποθετημένοι ΒΑ προς ΝΔ, με το στόμιο προς τα ΝΔ²¹. Στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου (ανασκαφή 1969) ο προσανατολισμός τους ήταν Α-Δ, με το στόμιο προς τα δυτικά για τους πίθους της δυτικής συστάδας και προς τα ανατολικά για τους τρεις πίθους της ανατολικής συστάδας. Το σχήμα των πίθων είναι σφαιρικό ή ωοειδές, ενώ λιγότεροι ήταν απιόσχημοι, με τη μέγιστη διάμετρο χαμηλά στην κοιλιά. Όλοι κατέληγαν σε μικρή χαμηλή, επίπεδη βάση. Το ύψος των σφαιρικών πίθων ήταν 0,92 έως 1,35 μ., και η μέγιστη διάμετρος τους έφθανε το 1,20 μ. Οι ωοειδείς είχαν ύψος από 1,51 έως 1,90 μ., και μέγιστη διάμετρο 0,62 έως 1,06 μ. Το στόμιο των πίθων ήταν ευρύ και φαίνεται ότι αρκούσε για την τοποθέτηση του νεκρού. Οι πίθοι ήταν συνήθως ακόσμητοι ή είχαν διακόσμηση με ταινιόσχημους δακτυλίους, απλούς ή διπλούς. Το χείλος τους ήταν βαρύ και κυρτό, με πλαστικούς δακτυλίους από κάτω. Οι ωοειδείς πίθοι είχαν συνήθως απλό χείλος και χαμηλότερα δακτύλιο τετράγωνης διατομής, όπου προσαρμοζόταν το κάλυμμα, που είχε σχήμα λεκάνης (εικ. 9). Ωστόσο ο συνθέςτερος τύπος καλύμματος των πίθων ήταν ένα ανοιχτό και ευρύχωρο αγγείο, σε σχήμα “γλάστρας”, ύψους 40 - 50 εκατοστών, με απλό περιχείλωμα. Σε σπάνιες περιπτώσεις είχε χρησιμοποιηθεί ως κάλυμμα λίθινη πλάκα ή πήλινο αγγείο άλλου είδους.

Εκτός από τους πίθους ενταφιασμοί είχαν γίνει και σε πήλινες λάρνακες. Οι πήλινες λάρνακες, κυρίως με γραπτή διακόσμηση, αλλά και ακόσμητες, είναι γνωστές από νεκροταφεία της ανατολικής και βόρειας Ελλάδος και χρονολο-

²¹ Μόνον δύο πίθοι στο βόρειο άκρο του νεκροταφείου είχαν αντίθετο προσανατολισμό.

γούνται στον 6^ο και 5^ο αι. π.Χ.²² Στη Νίσυρο όλες οι λάρνακες ανήκουν στον 4^ο αι. π.Χ., είναι δε αριθμητικά πολύ λιγότερες από τους ταφικούς πίθους. Από τη νεκρόπολη του Παλαιοκάστρου (ανασκαφή 1969) προέρχεται μία πλήρη λάρνακα και ένα κάλυμμα που χρησιμοποιήθηκε σε κιβωπιόσχημο τάφο, ενώ στο νεκροταφείο του Άη Γιάννη βρέθηκαν συνολικά 12 λάρνακες. Γενικά ακολουθούσαν τον προσανατολισμό των πίθων, ωστόσο σε δύο περιπτώσεις είχαν τοποθετηθεί με αντίθετη διάταξη. Είναι ορθογώνιες, κιβωπιόσχημες, με μήκος 1,69 έως 1,98 μ. και μικρό πλάτος 0,53 έως 0,67 μ., το οποίο μειώνεται προς τα κάτω. Έχουν επίπεδο χείλος που εξέρχεται από τα κάθετα τοιχώματα. Φέρουν σαμαρωτό κάλυμμα που αποτελείται από δύο ισομέγεθη τμήματα, το σημείο επαφής των οποίων ενισχύεται από μία πρόσθετη φαρδειά ταινία, πιθανώς κατασκευαστικό στοιχείο των ξύλινων λαρνάκων²³. Μία μόνον λάρνακα (τάφος 29) έχει διαφορετική κατασκευή: αποτελείται από δύο τμήματα με συμψηφή τα αντίστοιχα τμήματα του καλύμματος. Η λάρνακα 44 από το νεκροταφείο του Άη Γιάννη, η μοναδική που βρέθηκε ασύλητη, έχει ανάγλυφη διακόσμηση στην εξωτερική πλευρά του κιβωπίου: κάτω από το χείλος υπάρχει κυρτό κυμάτιο. Στις μακριές πλευρές, κάτω από το κυμάτιο, διαμορφώνεται κορδόνι που καταλήγει στα δύο άκρα του σε άγκιστρα, ενώ οι δύο στενές πλευρές κοσμούνται με κισσόφυλλα και κρινάνθεμα (εικ. 10). Εγγάριακο κρινάνθεμο υπάρχει στην αντίστοιχη στενή πλευρά του καλύμματος. Από ένα ελλειψοειδές φύλλο έχει χαραχτεί στην επιφάνεια του χείλους του κιβωπίου της λάρνακας 46, στις δύο στενές πλευρές της. Το κάλυμμά της δεν βρέθηκε. Άλλες λάρνακες φέρουν χαραγμένα σύμβολα-γράμματα της αλφαβήτου, στις περισσότερες περιπτώσεις στη στενή επικλινή πλευρά του καλύμματος, τα οποία συνήθως ερμηνεύονται ως πιθανά αρχικά του ονόματος του κατασκευαστή της λάρνακας²⁴. Για παράδειγμα στη λάρνακα 40 δύο Φ είναι χαραγμένα επάνω και πλάι στην φαρδειά ταινία του καλύμματος (εικ. 11).

²² Βλ. D.C. Kurtz – J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London 1971, 269. Για ακόσμητες λάρνακες, βλ. R.M. Cook, *Clazomenian sarcophagi*, *Kerameus* 3, Mainz am Rhein 1981, 162-166. Για λάρνακες από την Άκανθο βλ. Ν. Καλτσάς, *Άκανθος Ι. Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*, Αθήνα 1998, 292-295.

²³ Πρβλ. το κάλυμμα των σαρκοφάγων CXIII και CXV από τη νεκρόπολη της Καμίρου, G. Jacopi, *Esplorazione archeologica di Camiro I. Scavi nelle necropoli Camiresi 1929-1930*, *Clara Rhodos* IV, 228-230, 232-236, εικ. 255, 261. Πρβλ. Αικ. Δεσποίνη, *Σίνδος Ι. Το νεκροταφείο. Ανασκαφικές έρευνες 1980-1982. Η ανασκαφή των τάφων, τάφοι και ταφικά έθιμα, το σκελετικό υλικό*, Αθήνα 2016, 113, εικ. 286 (στο εξής Δεσποίνη 2016).

²⁴ Γράμματα έχουν βρεθεί σε λάρνακες νεκροταφείων της βόρειας Ελλάδας: στη Σίνδο δύο Σ χαραχτήκαν στο νωπό πηλό επάνω στις δύο ταινίες του καλύμματος, βλ. Δεσποίνη 2016, 114. Στη Μεσημβρία δύο Η είχαν χαραχτεί στις ίδιες θέσεις, βλ. Α. Βαβρίτσας, *Ανασκαφή Μεσημβρίας, Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας* 1981, 3, ταφή 8, πίν. 9β-γ και Σ. Ηλιοπούλου, *Αρχαία Ζώνη ΙΙΙΑ. Το νεκροταφείο. Ταφικά έθιμα και Πρακτικές*, Κομοτηνή 2015, 50. Στην Άκανθο σε τρεις λάρνακες ήταν χαραγμένα τα γράμματα Δ Ι, Γ και Ο Γ, βλ. Ε. Γιούρη, *Κλαζομενιακή λάρνακα από την Άκανθο, στο Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και Χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη*, Θεσσαλονίκη 1990, 152, εικ. 12, 13.

Οι περισσότεροι ταφικοί πίθοι του νεκροταφείου βρέθηκαν σπασμένοι και ελλιπείς ή πολύ κατεστραμμένοι. Ελάχιστοι από αυτούς είχαν διαφύγει της σύλησης, την οποία διευκόλυνε και το μικρό σχετικά πάχος της επίχωσης που τους κάλυπτε. Από τους λίγους ασύλητους τάφους μπορούμε να συμπεράνουμε ότι το ταφικό αγγείο περιείχε μόνον έναν νεκρό, σε ύπτια στάση, με το κεφάλι τοποθετημένο προς τον πυθμένα του πίθου. Εξάιρεση αποτελεί ο πίθος 2 του νεκροταφείου του Παλαιοκάστρου, ο οποίος περιείχε τα οστά γυναίκας με το νεογέννητο παιδί της²⁵.

Τα ταφικά δώρα που προσέφεραν στο νεκρό οι οικείοι του ήταν τοποθετημένα μέσα στον πίθο, σε επαφή με το σώμα, αλλά και έξω από το αγγείο, στο πλάι ή επάνω. Τα κτερίσματα από πολύτιμο μέταλλο ήταν σπάνια. Δεν βρέθηκε κανένα χρυσό αντικείμενο, εκτός από το επιχρυσωμένο χάλκινο στεφάνι στον κιβωτιόσχημο τάφο 13 στο νεκροταφείο του Αη Γιάννη, το οποίο ωστόσο ανήκει σε ταφή του 3^{ου} αι. π.Χ.²⁶ Κοσμήματα βρέθηκαν ελάχιστα, και αυτά ήταν λίγα δαχτυλίδια από άργυρο, χαλκό και σίδηρο, όλα τοποθετημένα μέσα στους πίθους. Βρέθηκε επίσης ένα χάλκινο κάτοπτρο, ενώ ελάχιστα ήταν τα νομίσματα, αργυρά ή χάλκινα. Η απουσία πολύτιμων αντικειμένων προφανώς οφείλεται και στη συστηματική σύληση των ταφών. Η στλεγγίδα αποτελούσε συνηθισμένο κτερίσμα για τις ταφές της Νισύρου. Σιδερένια κατά κανόνα, απαντάται, όπως έχει αποδειχθεί, όχι μόνον σε ανδρικές αλλά και σε γυναικείες ταφές. Χρησιμοποιόταν τόσο από τους αθλητές για να απομακρύνουν από το σώμα τους το λάδι, την άμμο και τον ιδρώτα μετά την παλαίστρα, όσο και από ώριμους άντρες αλλά και από γυναίκες για την απομάκρυνση της αποτριχωτικής αλοιφής και γενικότερα ως σκεύος υγιεινής και καλλωπισμού²⁷.

Σχεδόν αποκλειστικά κτερίσματα των ταφών ήταν τα πήλινα αγγεία, και τα περισσότερα ήταν αυτά που προοριζόνταν για αρωματικά έλαια ή άλλες αρωματικές ουσίες. Τα αρωματοδόχα αγγεία αποτελούν σταθερό ταφικό κτερίσμα ήδη από τον 7^ο αι. π.Χ. Στις ταφικές πυρές των αρχαϊκών χρόνων έντονη είναι η παρουσία των κορινθιακών αρυβάλλων, ενώ στις ταφές των κλασικών χρόνων κυριαρχούν τα αρυβαλλοειδή ληκύθια και οι ασκοί, προϊόντα εισαγμένα από την Αττική, αλλά και τα εξάλειπτρα και οι οξυπύθμενοι αμφορίσκοι, αγγεία που παράγονταν σε τοπικά εργαστήρια. Η σταθερή παρουσία των αρωματοδόχων αγγείων σε όλες τις ταφές σχετίζεται ασφαλώς με την χρή-

²⁵ Μπαϊράμη 2007, 1369.

²⁶ Φιλήμονος 1980, 77-78. Ε. Κανίνια, Χρυσά στεφάνια από τη νεκρόπολη της αρχαίας Ρόδου, Αρχαιολογικόν Δελτίον 48-49 (1994-95), *Μελέτες*, 121.

²⁷ Βλ. Μ. Πωλογιώργη, Τάφοι του Ωρωπού, Αρχαιολογικόν Δελτίον 43 (1988), *Μελέτες*, 128-129, με εκτενή βιβλιογραφία. Fr.-H. Massa-Pairault, Strigiles féminines et idéologie funéraire (IVè-IIIè siècles av.n.è.), *Nikephoros* 1992, 197-209. E. Kotera-Feyer, *Die Strigilis*, Frankfurt am Main 1993, 118.

ση τους στο ταφικό τελετουργικό. Μετά το λουτρό του νεκρού, με τη φροντίδα των γυναικών της οικογένειας, ακολουθούσε ο αρωματισμός του, το ντύσιμο και ο στολισμός του για την “πρόθεση”, δηλ. την έκθεση του σώματος στην οικία για τον θρήνο²⁸. Αρωματοδόχα αγγεία προσφέρονταν και ως κτερίσματα και αρωμάτιζαν τον τάφο ή χρησιμοποιούνταν για τις χοές που γίνονταν προς τιμήν του νεκρού²⁹.

Τα 14 αρυβαλλοειδή ληκύθια και οι 20 ασκοί που βρέθηκαν συνολικά στους τάφους, αγγεία που προορίζονταν επίσης για έλαια ή κρασί, προέρχονται από αττικά εργαστήρια. Οι περισσότεροι ασκοί είναι ερυθρόμορφοι, με χαμηλό αρτόσχημο σώμα και τοξωτή λαβή, και φέρουν την τυπική παράσταση ζεύγους ζώων σε σκηνή καταδίωξης³⁰ (εικ. 12). Οι μελαμβαφείς ασκοί ανήκουν σε διάφορους τύπους: οι περισσότεροι είναι τύπου guttus, αλλά αντιπροσωπεύονται και οι ρηχοί αρτόσχημοι ασκοί με τοξωτή λαβή, δύο ασκοί φέρουν ανάγλυφη παράσταση στον δίσκο, ενώ ο πιο περιτέχνος έχει το σχήμα αστραγάλου³¹ (εικ. 13). Τα αρυβαλλοειδή ληκύθια συνήθως φέρουν παράσταση ανθεμίου και σπανιότερα κοσμούνται με δικτυωτό ή άλλα θέματα (εικ. 14).

Ωστόσο τα περισσότερα αρωματοδόχα αγγεία στους κλασικούς τάφους της Νισύρου είναι οι μικροί άβαφοι οξυπύθμενοι αμφορίσκοι, οι οποίοι σταδιακά στο α΄ μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. παραμερίζουν τα αττικά ληκύθια (εικ. 15). Πρόκειται για προϊόντα τοπικής παραγωγής με μικρή χωρητικότητα και επομένως η αγορά μαζί με το περιεχόμενό τους ήταν ευκολότερη και πιο φθηνή³². Ένα

²⁸ Για τα ταφικά έθιμα βλ. M. Andronikos, *Totenkult*, ArchHom 3 W, Göttingen 1968, 2-9, 39-43. D.C. Kurtz – J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London 1971, 200, 207.

²⁹ Για την παρασκευή και τις χρήσεις των αρωμάτων, βλ. Δ. Ακτσελή – Ε. Μανακίδου, Αρωματικά φντά, αρώματα και μυροδοχεία: χρήσεις τους στην καθημερινή και θρησκευτική ζωή κατά τους αρχαίους και κλασικούς χρόνους, στο *Φαρμακευτικά και αρωματικά φντά. Παραδοσιακές χρήσεις και δυνατά αξιολογήσεις τους. Ζ' τριήμερο εργασίας. Κύπρος, Παράλιμνι, 21-25 Ματίον 1997*, Αθήνα 2001, 83-109. G. Reger, The Manufacture and Distribution of Perfume, στο Z.H. Archibald - J.K. Davies – V. Gabrielsen (επιμ.), *Making, Moving and Managing. The new World of ancient Economies, 323-31 BC*, Oxford 2005, 253-297. Για τα αρωματοδόχα αγγεία, βλ. N. Massar – A. Verbanck-Piérard, Follow the Scent...Marketing Perfum Vases in the Greek World, στο A. Tsingarida – D. Viviers (επιμ.), *Pottery Markets in the ancient Greek World (8th- 1st centuries B.C.)*, *Proceedings of the International Symposium held at the Université libre de Bruxelles, 19-21 June 2008*, Bruxelles 2013, 273-298.

³⁰ Βλ. *Αγωνα Γραμμή*, 392, αρ. 90. Κ. Μπαϊράμη «Ο δὲ δαίμων ἔφθασε τοὺς χοῦς»: εγχυτρισμός νεαρού ατόμου από το Παλαιόκαστρο Νισύρου, στο Π. Αδάμ-Βελένη – Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), *Διήγεσσα. Τιμητικός τόμος για την Κατερίνα Ρωμοπούλου*, Θεσσαλονίκη 2012, 272 (στο εξής Μπαϊράμη 2012). Γενικότερα βλ. L. Massei, *Gli askoi a figure rosse nei corredi funerari della necropoli di Spina*, Milano 1978 (ομάδα Ia).

³¹ Βλ. *Αγωνα Γραμμή*, 381, αρ. 69.

³² Βλ. *Αγωνα Γραμμή*, 388, αρ. 81.

ακόμη αγγείο τοπικής παραγωγής και χαμηλής ποιότητας που αποτελεί σύνηθες ταφικό κτέρισμα στους κλασικούς τάφους της Νισύρου είναι το εξάλειπτρο³³ (εικ. 16). Ενδιαφέρουσα είναι η άποψη που έχει διατυπωθεί για την πρακτική τοποθέτησης στους τάφους ορισμένων περιοχών ενός χαρακτηριστικού αγγείου τοπικής παραγωγής ανάμεσα στην πληθώρα των αττικών αγγείων³⁴.

Η δεύτερη μεγάλη κατηγορία αγγείων που αντιπροσωπεύεται στους τάφους της Νισύρου είναι τα αγγεία που συνδέονται με το συμπόσιο. Περισσότερα είναι και εδώ, όπως και σε άλλα νεκροταφεία των κλασικών χρόνων, τα αγγεία πόσεως, κυρίως σκύφοι, κρατηρίσκοι και σκύφοι τύπου bolsal, και λιγότερο κύλικες και κάνθαροι, όλα αττικά προϊόντα. Βρέθηκαν 18 μελαμβαιφείς σκύφοι τύπου Α και λιγότεροι σκύφοι κορινθιακού τύπου. Οι σκύφοι τύπου Α με ερυθρόμορφες παραστάσεις έχουν επίσης σημαντική παρουσία και αντιπροσωπεύονται από 13 παραδείγματα. Οι δύο προωμότεροι από αυτούς, οι οποίοι χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ. και προέρχονται από τη νεκρόπολη του Παλαιοκάστρου, απεικονίζουν θέματα από τη διονυσιακή εικονογραφία³⁵, ενώ οι υπόλοιποι που χρονολογούνται στο β' τέταρτο του 4^{ου} αι. π.Χ. ανήκουν σχεδόν αποκλειστικά στην μεγάλη ομάδα της ύστερης αττικής αγγειογραφίας με τη συμβατική ονομασία Fat Boy Group (ομάδα του Ευτραφούς Αγοριού)³⁶. Απεικονίζουν ανδρικές μορφές με ιμάτιο, πρόχειρα σχεδιασμένες, μεμονωμένες ή συχνότερα σε ζεύγη που συνομιλούν, οι οποίες κρατούν σλεγγίδα, τύμπανο ή βακτηρία (εικ. 17). Η ομάδα περιλαμβάνει και οινοχόες³⁷, φαίνεται δε ότι τα εργαστήρια που παρήγαγαν τα αγγεία αυτά τα προόριζαν κυρίως για εξαγωγή, μιας και βρίσκονται σε μεγάλους αριθμούς στη Μεσόγειο, αλλά και στην Αδριατική, στη νότια Ρωσία και στις βόρειες αποικίες³⁸.

³³ Βλ. *Αγογή Γραμμής*, 393-394, αρ. 92. Σταθερό κτέρισμα αποτελεί το εξάλειπτρο στους τάφους της Σίνδου, ανεξάρτητα από το φύλο του νεκρού και την ηλικία του, βλ. Δεσποίνη 2016, 116-117.

³⁴ Όπως λ.χ. οι ροδιακοί αμφορείς σε τάφους της Ρόδου, βλ. N. Massar, *Parfumer les morts. Usages et contenu des balsamiques hellénistiques en context funéraire*, στο A. Tsingarida, *Shapes and Uses of Greek Vases (7th – 4th centuries B.C.)*, Bruxelles 2009, 310-311.

³⁵ Μπαϊράμη 2012, 271-272, εικ. 3, 4.

³⁶ *Αγογή Γραμμής*, 381-382, αρ. 70 και 390-391, αρ. 86.

³⁷ Όπως αυτή από τον πίθο 9 του νεκροταφείου του Άη Γιάννη, Φιλήμονος 1980, 68-69, πίν. 17δ.

³⁸ Για τους σκύφους της κατηγορίας, βλ. B. Sabbatini, *Les skyphoi du F.B. Group à Spina: apport chronologique de l'étude stylistique et typologique*, στο *La céramique attique du IVe siècle en Méditerranée occidentale. Actes du colloque international organisé par le Centre Camill Jullian. Arles, 7-9 décembre 1995*, Naples 2000, κυρίως 59, εικ. 17-18.

Η οινοχόη συνδέεται επίσης με το συμπόσιο και αποτελεί σταθερό ταφικό κτέρισμα για τη Νίσυρο. Όλες οι οινοχόες που βρέθηκαν στους τάφους έχουν αττική προέλευση και είναι συνήθως μελαμβαρφείς ραβδωτές και ερυθρόμορφες. Λιγότερες φέρουν διακόσμηση του τύπου της «δυτικής κλιτύος». Τέσσερις από τις ερυθρόμορφες οινοχόες ανήκουν στη γνωστή ομάδα Fat Boy, με παραστάσεις γυμνασίου ή παλαιόστρας: αθλητής με δίσκο ή σπλεγγίδα ανάμεσα σε δύο μπατιοφόρες μορφές³⁹. Μία οινοχόη φέρει διακόσμηση αυθύπαρκτης γυναικείας κεφαλής⁴⁰ ενώ άλλη απεικονίζει σε κατατομή γυναικεία κεφαλή (Αμαζόνα?) και προτομή αλόγου, ανάμεσα στις οποίες πέλεκυς (εικ. 18). Η παράσταση αυτή, συνηθισμένη στα αγγεία της ύστερης αττικής ερυθρόμορφης κεραμικής, θεωρείται ότι αποτελεί συντετηγμένη απόδοση σκηνης Αμαζονομαχίας, θέμα το οποίο στον 4^ο αι. π.Χ. αποκτά ταφικό συμβολισμό⁴¹. Στην ίδια ομάδα ανήκει η τριφυλλόστομη οινοχόη του Βρετανικού Μουσείου που προέρχεται από τη Νίσυρο και κοσμεύεται με κεφαλές γρύπα, Αριμασπού και αλόγου, αντίστοιχη συντετηγμένη απόδοση της Γρυπομαχίας⁴². Ανάλογες σκηνές που διαμορφώνονται με την επίδραση ξένων εικονογραφικών προτύπων υιοθετούνται την περίοδο αυτή από τα αττικά εργαστήρια και με βάση τις προτιμήσεις του αγοραστικού κοινού. Αυτό δείχνει η μεγάλη απήχηση που είχαν αυτά τα αγγεία με «εξωτικές» παραστάσεις στις αγορές της Μαύρης Θάλασσας⁴³. Τα θέματα αυτά απεικονίζονται συνήθως σε πελίκες και είναι ιδιαίτερα συνηθισμένες στα νεκροταφεία της βόρειας Ελλάδας⁴⁴, αλλά και στην Κρήτη⁴⁵ και τη Μ. Ασία. Αξίζει να σημειωθεί ότι οι Νισύριοι φαίνεται να προτιμούν το σπανιότερο σχήμα της οινοχόης από το ευρύτερα διαδεδομένο της πελίκης.

³⁹ Ανάλογη οινοχόη από τη Νίσυρο βρίσκεται στο Βρετανικό Μουσείο, απόκτημα του Ch. Newton, J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, II, Oxford 1963, 1484, F 25.

⁴⁰ *Άγνη Γραμμή*, 391-392, αρ. 89.

⁴¹ J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, II, Oxford 1963, 1492, F 26. Ανήκει στην εικονογραφική ομάδα III, σύμφωνα με την κατάταξη της Χ. Σγουροπούλου, Η εικονογραφία των γυναικείων κεφαλών στα αγγεία Κερς, *Αρχαιολογικόν Δελτίον* 55 (2000), *Μελέτες*, 217.

⁴² Επίσης απόκτημα του Ch. Newton. Για φωτογραφίες των δύο αγγείων της Νισύρου στο Βρετανικό Μουσείο, βλ. <http://www.nisyriakesmeletes.gr/brit.html>

⁴³ Γενικότερα για το θέμα, βλ. Χ. Σγουροπούλου, Ο κόσμος της Ανατολής στην ελληνική εικονογραφία της ύστερης κλασικής εποχής, *Εργατία* 8 (2004), 203-237.

⁴⁴ Για ανάλογες παραστάσεις, βλ. Π. Θέμελης – Ι. Τουράτσουλου, *Οι τάφοι του Δερβενίου*, Αθήνα 1997, 95, πίν. 106, με παραδείγματα. Στ. Δρούγου, *Βεργίνα. Τα πήλινα αγγεία της Μεγάλης Τούμπας*, Αθήνα 2005, 141-148. Σ. Ηλιοπούλου, *Αρχαία Ζώνη IIIα. Το νεκροταφείο. Ταφικά έθιμα και Πρακτικές*, Κομοτηνή 2015, 59, εικ. 71.

⁴⁵ Για πελίκες με ανάλογες παραστάσεις από την Κρήτη, βλ. Κ. Τζανακάκη, Ερυθρόμορφες πελίκες στο Μουσείο Ηρακλείου, στο *Ελληνιστική Κεραμική από την Κρήτη*, Χανιά 1997, 19-35. Μ. Σκόρδου, αΥστατες ερυθρόμορφες πελίκες από την επαρχία Κισάμου, στο *Ελληνιστική Κεραμική από την Κρήτη*, Χανιά 1997, 36-61.

Από τα υπόλοιπα αγγεία πόσεως σημαντική είναι η παρουσία των μελαμβαφών αττικών σκύφων (τύπου bolsal), χωρίς ή με έντυπη διακόσμηση στον πυθμένα (17 παραδείγματα) και των μελαμβαφών κρατηρίσκων (16 παραδείγματα). Οι κάνθαροι είναι σπανιότεροι. Μελαμβαφείς φιάλες, κάναστρα και αλατοδοχεία, αγγεία που συνήθως σχετίζονται με την κατανάλωση στερεής τροφής, βρέθηκαν επίσης στους εγχυτρισμούς της Νισύρου. Λιγότερα είναι τα πινάκια.

Αγγεία που παραδοσιακά συνδέονται με γυναικείες ταφές είναι οι ερυθρόμορφες λεκανίδες - πυξίδες και οι σταμνοειδείς πυξίδες, σκεύη που σχετίζονται με τον γυναικείο καλλωπισμό. Στους τάφους του 4^{ου} αι. π.Χ. βρέθηκαν συνολικά, ακέραϊες ή αποσπασματικές, 15 ερυθρόμορφες λεκανίδες ή μόνον το κάλυμμά τους. Τρεις από αυτές φέρουν στο κάλυμμα διακόσμηση γρουπών και Αρμασπών⁴⁶, ενώ η καλύτερα σωζόμενη απεικονίζει δύο ζεύγη αντικρουστών μορφών, Έρωτος και γυναικείας κεφαλής⁴⁷ (εικ. 19). Η λεκανίδα είναι σχήμα ιδιαίτερα αγαπητό στο 1^ο μισό του 4^{ου} αι. π.Χ. και συνδέεται τόσο με την καθημερινή ζωή της γυναίκας, αφού εκεί φύλαγε τα κοσμήματα και τα ψιμμύθιά της, όσο και με τη γαμήλια τελετή. Ανάλογες παραστάσεις Έρωτος και γυναίκας ερμηνεύονται ως απεικονίσεις των Επαυλίων, δηλ. της ημέρας μετά τον γάμο όταν η νύφη έπαιρνε τα γαμήλια δώρα, ή συσχετίζονται με τον κύκλο της Αφροδίτης. Αισθητά λιγότερες αλλά παρούσες είναι οι πυξίδες τοπικής παραγωγής, δηλ. οι ροδιακές σταμνοειδείς πυξίδες, οι οποίες, εκτός από τη Ρόδο έχουν βρεθεί και στα γειτονικά νησιά της Τήλου και της Χάλκης⁴⁸.

Με δεδομένο ότι σε όλους τους ασύλητους τάφους βρέθηκε ένα λυχνάρι, συνήθως αττικού εργαστηρίου, μπορούμε να πούμε ότι ο λύχνος αποτελούσε σταθερό κτέρισμα των ταφών της Νισύρου⁴⁹. Η παρουσία του αγγείου συνδέεται συνήθως με τον φωτισμό του νεκρού στο ταξίδι του στο Επέκεινα. Ωστό-

⁴⁶ Jacopi 1932-33, 517, εικ. 45-46. *Αγογή Γραμμής*, 398-399, αρ. 102. Για τη λεκανίδα με γρούπες και πίνθηρα βλ. Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, *Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο, στο Α. Γιαννικουρή (επιμ.), Κοροπ्लाστική και μικροτεχνία στον Αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή περίοδο. Διεθνές Συνέδριο στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη*, I, Αθήνα 2014, 179, σημ. 10, εικ. 3 (στο εξής Φιλήμονος 2014).

⁴⁷ *Αγογή Γραμμής*, 397-398, αρ. 101.

⁴⁸ *Αγογή Γραμμής*, 396-397, αρ. 99. 277-279, αρ. 50 και 51 (από την Τήλο). 218, αρ. 48 (από τη Χάλκη). Για τις ροδιακές πυξίδες, βλ. Α. Γιαννικουρή – Β. Πατσιαδά – Μ. Φιλήμονος, *Χρονολογικά προβλήματα γραπτής κεραμεικής από τη Ρόδο, στο Β' Επιστημονική Συνάντηση για την Ελληνιστική Κεραμική*, Αθήνα 1990, 176-181.

⁴⁹ Αξίζει να σημειωθεί ότι σε άλλα νεκροταφεία σπανίζουν, όπως λ.χ. στο νεκροταφείο της Ακάνθου, όπου σε σύνολο 402 τάφων βρέθηκαν μόνον τρεις λύχνοι, βλ. Ν. Καλτσάς, *Ακανθος Ι. Η ανασκαφή στο νεκροταφείο κατά το 1979*, Αθήνα 1998, 261.

σο μπορεί να εξυπηρετούσε και τις ανάγκες φωτισμού κατά τη μεταφορά του νεκρού για την ταφή, πριν από την ανατολή του ηλίου⁵⁰.

Όπως είδαμε τα παιδιά ενταφιάζονταν στα ίδια νεκροταφεία με τους ενήλικες, σε πίθους μικρότερου μεγέθους. Για τον ενταφιασμό των βρεφών φαίνεται ότι υπήρχε προτίμηση στους οξυπύθμενους αμφορείς⁵¹, ένα κλειστό αγγείο που έχει θεωρηθεί ότι παρείχε στο βρέφος την προστασία που απολάμβανε στη μήτρα. Τέτοια ταφή ήταν ο εγχυτρισμός 12 στο νεκροταφείο του Άη Γιάννη⁵², του οποίου τα ταφικά δώρα περιοριζόνταν σε ένα πήλινο ειδώλιο ιματιοφόρου αγοριού και έναν μελαμβραφή κάρθαρο, αγγείο που συνδέεται με το κρασί και τα συμπόσια που το πρόωρα χαμένο μέλος της μικρής κοινότητας δεν πρόλαβε να γευθεί⁵³. Αντίθετα, στους τάφους των μεγαλύτερων παιδιών και των εφήβων τα κτερίσματα ήταν πλούσια και συνήθως επιλεγμένα ανάλογα με την ηλικία και το φύλο τους⁵⁴. Τέτοια ήταν η κτερίση του πίθου 1 της ανασκαφής του 2007 που ανήκε σε νεαρό άτομο ηλικίας 16-22 χρόνων. Πρόκειται για μία από τις παλαιότερες ταφές σε πίθο που έχουν ερευνηθεί ανασκαφικά (χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 5^{ου} αι. π.Χ.) και βρέθηκε ασύλητη⁵⁵. Τα περισσότερα κτερίσματα είχαν τοποθετηθεί έξω από το ταφικό αγγείο, και συγκεκριμένα 38 αγγεία, δύο πήλινα ειδώλια και μία πήλινη προτομή, ενώ μέσα στον πίθο είχαν τοποθετηθεί 8 αγγεία, ένα ειδώλιο, μία ακόμη προτομή, ένα σιδερένιο δαχτυλίδι και λαβή χάλκινου σκεύους. Χαρακτηριστική είναι η παρουσία τριών ατικών χοών, δηλ. των μικρών ερυθρόμορφων αγγείων που απεικονίζουν τα παιδιά με τα παιχνίδια ή τα ζωάκια τους και συνδέονται με την αθηναϊκή εορτή των Ανθεστηρίων όπου τα παιδιά που είχαν συμπληρώσει το τρίτο έτος της ηλικίας τους αναγνωρίζονταν ως μέλη της αθηναϊκής κοινωνίας.

⁵⁰ D.C. Kurtz – J. Boardman, *Greek Burial Customs*, London 1971, 145, 211.

⁵¹ Στον αθηναϊκό Κεραμεικό σε αμφορείς ενταφιάζονταν τα μωρά μέχρι ενός έτους, βλ. S.-H. Houby-Nielsen, *Burial language in Archaic and Classical Kerameikos. Proceedings of the Danish Institute of Athens I*, 1995, 147.

⁵² Φιλήμονος 1980, 71-72 και Φιλήμονος 2014, 181.

⁵³ Βλ. S.-H. Houby-Nielsen, ό.π., 148. Για τον συμβολισμό του κανθάρου στο πέραςμα του εφήβου στην ενήλικη ζωή του πολίτη, βλ. St. Huysecom-Haxhi, *Du coq au canthare. Images de l'initiation masculine dans la coroplastie béotienne à l' époque classique*, στο St. Huysecom-Haxhi – A. Muller (επιμ.), *Figurines grecques en contexte. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq 2015, 79-80.

⁵⁴ Για τη σημασία των κτερισμάτων στο ζήτημα της διάκρισης του φύλου στις παιδικές ταφές, βλ. C. Dubois, *Petites filles ou petits garçons? Discours et interpretations du mobilier funéraire des tombes d'enfants en bas âge dans les nécropoles grecques classiques*, *Pallas. Revue d'études antiques* 97 (2015), 97-120.

⁵⁵ Μπαϊράμη 2012.

Από τους λίγους ασύλητους παιδικούς τάφους - εγχυτρισμούς του 4^{ου} αι. π.Χ. μπορούμε να συμπεράνουμε ότι τα περισσότερα ταφικά δώρα που συντρόφευαν τα παιδιά στο τελευταίο ταξίδι τους ήταν τα πήλινα ειδώλια. Τα περισσότερα από αυτά ανήκουν σε γυναικείες μορφές και σε ζώα. Από τις 14 ταφές που ερευνήθηκαν το 1969 στο νεκροταφείο του Παλαιοκάστρου, οι δύο ανήκαν σε παιδιά. Ο μικρός πίθος 9, ύψους 76 εκατ., βρέθηκε ασύλητος και σφραγισμένος με το κάτω τμήμα οξυπύθμενου αμφορέα. Τα περισσότερα ταφικά δώρα είχαν τοποθετηθεί εξωτερικά, πάνω από τον αμφορέα - κάλυμμα του πίθου και ήταν κυρίως πήλινα ειδώλια, 11 συνολικά⁵⁶ (εικ. 20). Δύο πετεινοί, ένα περιστέρι, δύο γουρουνάκια και δύο χελώνες, ήταν τα ομοιώματα ζώων που συνόδευαν το παιδί. Μαζί βρέθηκαν δύο καθιστά αγοράκια, ένας γενειοφόρος ιππέας και ειδώλιο Άττιος. Μεγάλος αριθμός ειδωλίων συνόδευε και την παιδική ταφή 15 στο απέναντι νεκροταφείο του Άη Γιάννη⁵⁷. Από τα 21 κτερίσματα του ταφικού πίθου, τα 17 ήταν πήλινα ειδώλια, από τα οποία τα 10 είχαν τοποθετηθεί έξω από τον πίθο, πλάι στη βάση του. Από αυτά τα έξι ήταν γυναίκες καθημένες ή όρθιες, μία κουροτρόφος, τέσσερις μικρές γυναικείες προτομές, δύο χελώνες, δύο περιστέρια και δύο ομοιώματα σύκων (εικ. 21).

Τα πήλινα ειδώλια είναι πολυσήμαντα αντικείμενα που δέχονται πολλές ερμηνείες. Έτσι, ενώ οι καθιστές γυναικείες μορφές αποδίδονταν παλαιότερα σε γυναικείες θεότητες, σήμερα θεωρείται ότι παριστάνουν θνητές έγγαμες γυναίκες, εφόσον δεν φέρουν κάποιο χαρακτηριστικό σύμβολο της θεότητας⁵⁸. Οι όρθιες γυναικείες μορφές αποδίδονται σε νεαρές άγαμες γυναίκες, ενώ συντετμημένες οι μορφές των παραπάνω γυναικών αποδίδονται αντίστοιχα στις πήλινες προτομές, οι οποίες παλαιότερα θεωρούνταν απεικονίσεις χθονίων θεοτήτων. Η κουροτρόφος του τάφου 14 μπορεί να ταυτισθεί με τη μητέρα ή την τροφό του παιδιού. Ειδώλια γυναικών και γυναικείες προτομές απαντώνται σε ταφές αγοριών και κοριτσιών. Αντίθετα τα καθιστά αγοράκια του τάφου 9 του Παλαιοκάστρου συνηθίζονται

⁵⁶ Για την ανασκαφή, Ζερβουδάκη 1970, 518. Για τον τάφο, βλ. Φιλήμονος 2014, 178-180.

⁵⁷ Φιλήμονος 2014, 181-182.

⁵⁸ Βλ. S. Huysecom-Haxhi- Muller A., Déesses et/ou mortelles dans la plastique de terre cuite. Réponses actuelles à une question ancienne, *Pallas. Revue d'études antiques* 75 (2007), 231-247. S. Huysecom-Haxhi, La mort avant le mariage. Superstitions et croyances dans le monde grec à travers les images en terre cuite déposées dans les tombes d'enfants et de jeunes gens, στο C. Bobas, C. Evangelidis, T. Milioni, A. Muller (επιμ.), *Λαϊκές δοξασίες. Τελετουργίες και αναπαραστάσεις στην ανατολική Μεσόγειο*, Αθήνα 2008, 55-82. S. Huysecom-Haxhi- A. Muller, Figurines en context, de l'identification à la fonction: vers une archeology de la religion, στο S. Huysecom-Haxhi- Muller A. (επιμ.), *Figurines grecques en context. Présence muette dans le sanctuaire, la tombe et la maison*, Villeneuve d'Ascq 2015, 421-438.

σε τάφους αγοριών και θεωρείται ότι αποδίδουν ρεαλιστικά ή ιδεαλιστικά το ίδιο το παιδί⁵⁹.

Πολύ αγαπητό ταφικό δώρο για τα παιδιά στη Νίσυρο, όπως και στη Ρόδο, ήταν τα πήλινα ζωάκια. Συνήθως αναγνωρίζονται ως παιχνίδια, υποκατάστατα των πραγματικών ζώων που συντρόφευαν τα παιδιά όσο ήταν στη ζωή. Ωστόσο η επιλογή του είδους του ζώου αποδίδει στο καθένα από αυτά έναν ιδιαίτερο συμβολισμό. Για παράδειγμα το περιστέρι, σύμβολο της Αφροδίτης, χαρακτηρίζει τη νεότητα και τον έρωτα, ενώ ο πετεινός, κατεξοχήν ερωτικό σύμβολο, συνδέεται με το πέρασμα των εφήβων στην ενήλικη ζωή. Τα γουρουνάκια συνδέονται επίσης με την αφθονία και τη γονιμότητα, αλλά και οι χελώνες που έχουν σχέση με τη γη και την υγρασία έχουν παρόμοιο συμβολισμό. Σύμβολα γονιμότητας είναι και τα πολύσπορα φρούτα, όπως τα σύκα της παιδικής ταφής 15.

Βέβαιον είναι ότι τα παιδιά στο άγνωστο κόσμο που θα ταξίδευαν συνοδεύονταν από πλήθος πήλινων ειδωλίων, όμοιων με αυτά που αφιέρωναν στα ιερά κατά τις διαβατήριες τελετές που σηματοδοτούσαν το πέρασμά τους από την παιδική στην εφηβική ηλικία ή από την εφηβική στην ενηλικίωση. Τα ταφικά δώρα που επιλέγονται από την οικογένεια για να συνοδεύσουν τα παιδιά στο ταξίδι τους στο Επέκεινα προσλαμβάνουν έναν ειδικό συμβολισμό στο κλειστό περιβάλλον του τάφου και εκφράζουν την οδύνη των οικείων τους και την αγωνία για την προστασία των παιδιών τους σε έναν άγνωστο κόσμο. Στα κτερίσματα των παιδικών ταφών που συμβολίζουν τη γονιμότητα αντανακλώνονται τα συναισθήματα της οικογένειας για τον πρόωγο θάνατο του μέλους της, που του στέρησε τη δυνατότητα να τεκνοποιήσει. Τα ταφικά δώρα που συντρόφευαν το παιδί στον Κάτω Κόσμο συμβολίζουν την ηλικία, το βιολογικό φύλο και την κοινωνική ταυτότητά του ενώ παράλληλα επισημαίνουν τις πτυχές της ζωής που ο άωρος νεκρός δεν πρόλαβε να ζήσει⁶⁰.

⁵⁹ Βλ. Th. Hadzisteliou-Price, The type of the crouching child and the “temple boys”, *The Annual of the British School at Athens* 64 (1969), 95-111.

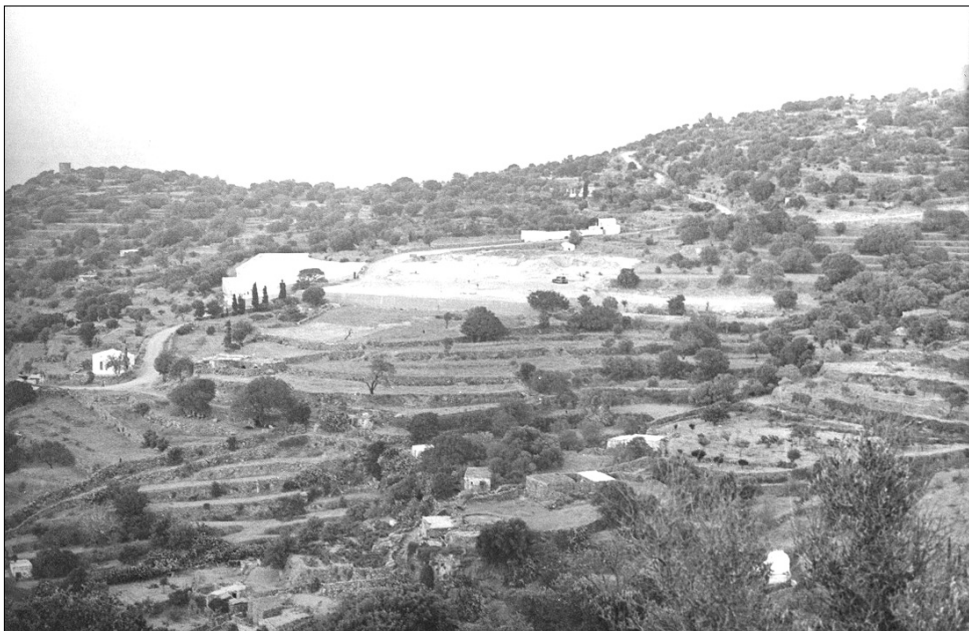
⁶⁰ Μεγάλη είναι η πρόσφατη βιβλιογραφία για τις παιδικές ταφές. Ενδεικτικά: Β. Σαμπετάι, Παιδικές ταφές Ακραιφίας, στο Β. Αραβαντινός (επιμ.), *Γ' Διεθνές Συνέδριο Βοιωτικών Μελετών, ΕπετΒοιωτΜελ*, τ. Γ, τ. α, Αθήνα 2000, 494-535. J.H. Oakley, Death and the Child, στο J. Neils – J.H. Oakley (επιμ.), *Coming of Age in ancient Greece: images of childhood from the classical past*, New Haven 2003, 163-194. K. Kallintzi-Papaikononou I.-D., A Methodical Approach to Funeral Goods Offered to Children in Ancient Abdera, στο C.C. Mattusch, A.A. Donohue, A. Brauer (επιμ.), *Common Ground: Archaeology, Art, Science, and Humanities. Proceedings of the XVth International Congress of Classical Archaeology. Boston, August 23-26, 2003*, Oxford 2006, 480-484. A.-M. Guimier-Sorbets – Morizot Y. (επιμ.), *L' enfant et la mort dans l' Antiquité I : nouvelles recherches dans les nécropoles grecques. Le signalement des tombes d'enfants*, Paris 2010. A. Hermay – C. Dubois (επιμ.), *L' enfant et la mort dans l' Antiquité III : Le matériel associé aux tombes d'enfants*, Paris 2012.

Πιο δύσκολη είναι η διάκριση των ταφών ενηλίκων σε γυναικείες ή ανδρικές με το δεδομένο ότι δεν υπάρχουν οστεολογικές αναλύσεις παρά για ελάχιστες ταφές της Νισύρου. Το είδος των ταφικών δώρων που προσφέρονταν στο νεκρό καθοριζόταν από την ηλικία του και από το βιολογικό και κοινωνικό του φύλο. Το στενό οικογενειακό περιβάλλον, και κυρίως οι γυναίκες της οικογένειας, ήταν αυτό που ανάλογα με τις αξίες του καθόριζε και την επιλογή των κτερισμάτων που θα συνόδευαν τον προσφιλή συγγενή στο μεταθανάτιο ταξίδι του. Υπάρχουν αγγεία τα οποία αποδεδειγμένα συνόδευαν τόσο τις ανδρικές όσο και τις γυναικείες ταφές, ενώ κάποια θεωρούνται αποκλειστικά δηλωτικά του βιολογικού φύλου του νεκρού, όπως λ.χ. οι ερυθρόμορφες λεκανίδες με σκηγές από τον γυναικωνίτη. Το γεγονός ότι οι τρεις ταφές σε πήλινες λάρνακες που βρέθηκαν στο νεκροταφείο της Σίνδου ανήκαν σε γυναίκες⁶¹ δεν φθάνει για να θεωρήσουμε γυναικείες τις αντίστοιχες ταφές της Νισύρου. Ωστόσο κάποιες πιθανές υποθέσεις με βάση το είδος των κτερισμάτων μπορούν να διατυπωθούν στην αναλυτική δημοσίευση των ανασκαφικών ερευνών στο νεκροταφείο της Νισύρου, η οποία βρίσκεται στο στάδιο της εκπόνησης.

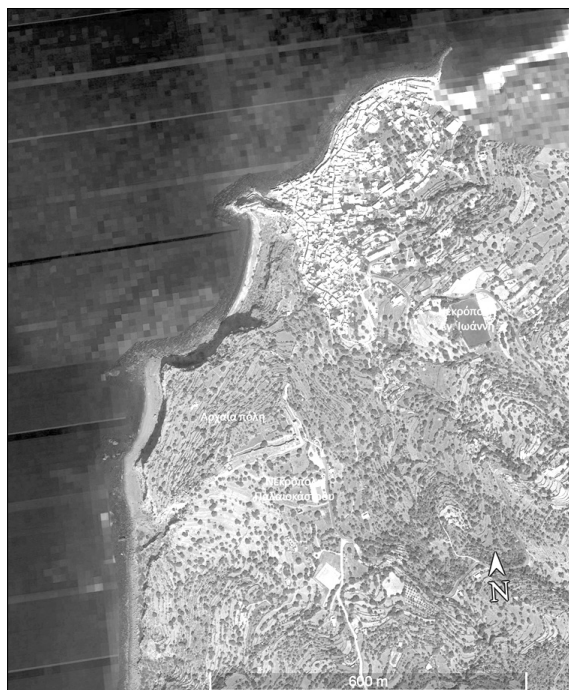
⁶¹ Δεσποίνη 2016, 113.

εικ. 1. Το αρχαίο τείχος. Διακρίνεται η πύλη πίσω από τον γωνιακό πύργο (2009).

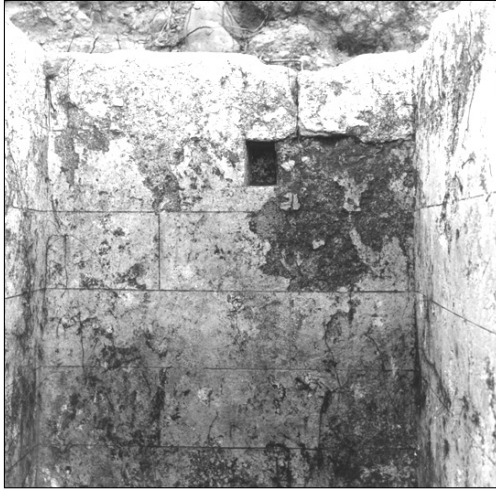
εικ. 2. Ο χώρος του αρχαίου νεκροταφείου του Αγ. Ιωάννη κατά τη διάρκεια της ανασκαφής του 1981. Λήψη από το αρχαίο τείχος.

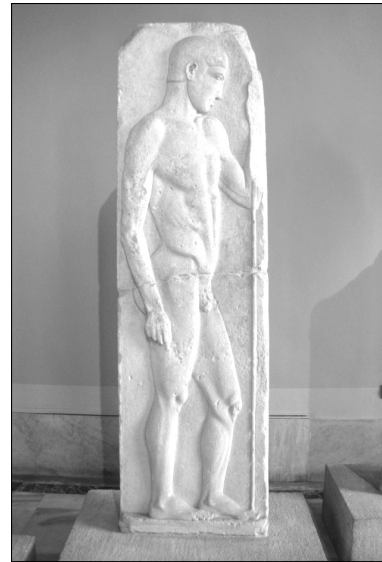
εικ. 3. Ο χώρος της αρχαίας πόλης και νεκρόπολης της Νισύρου. Χαμηλότερα ο παραλιακός οικισμός του Μανδραζίου.

εικ. 4. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη. Άποψη τμήματος της ανασκαφής του 1984.

εικ. 5. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη. Λεπτομέρεια του κιβωτιόσχημου τάφου 5.

εικ. 6. Αρχαιολογικό Μουσείο Κωνσταντινούπολης. Η ανάγλυφη επιτύμβια στήλη του αθλητή. 460-450 π.Χ.

εικ. 7. Αρχαιολογικό Μουσείο Νισύρου. Ελλιπής ανάγλυφη επιτύμβια στήλη με καθιστή γυναικεία μορφή. Τέλος 5ου αι. π.Χ.

**εικ. 8. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη.
Ο ταφικός πίθος 39.**

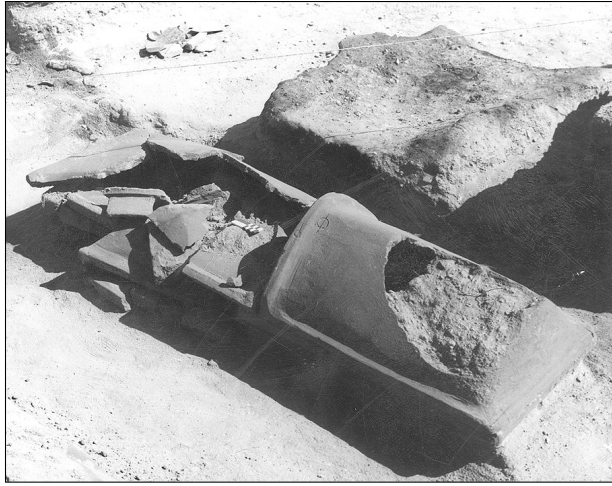

**εικ. 9. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη. Ο ταφικός
πίθος 25.**

**εικ. 10. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη.
Η πήλινη λάγνακα 44.**

**εικ. 11. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη.
Η πήλινη λάρνακα 40.**

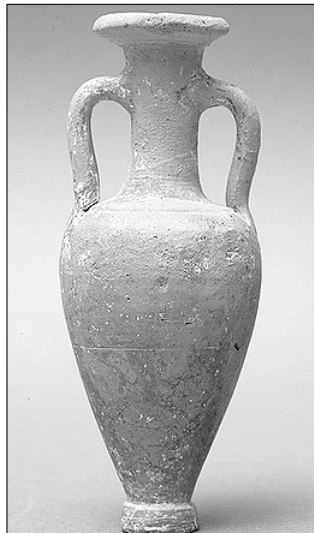
εικ. 12. Ερυθρόμορφος ασκός (AK 365).

εικ. 13. Μελαμβαφής ασκός σε σχήμα αστραγάλου (AK 694).

εικ. 14. Αρβαλλοειδές ερυθρόμορφο
ληγύθιο (AK 584).

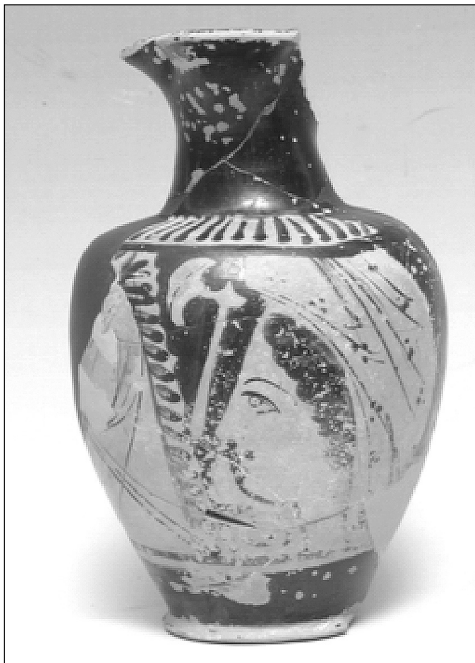
εικ. 15. Αμφορίσκος (AK 155).

εικ. 16. Εξάλειπτρο (AK 371).

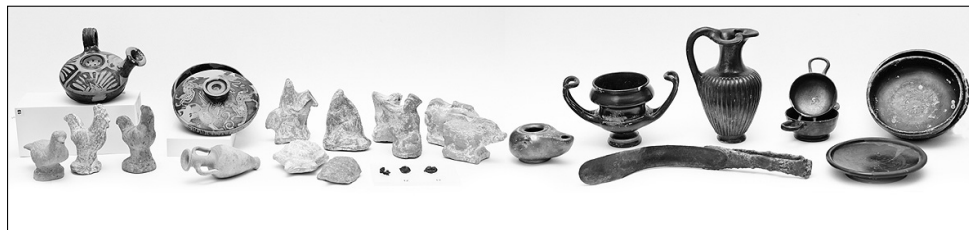
εικ. 17. Αττικός ερυθρόμορφος σκύφος (ΑΚ 583).

εικ. 18. Αττική ερυθρόμορφη οινόχνη (ΑΚ 453).

εικ. 19. Αττική ερυθρόμορφη λεκανίδα με κάλυμμα (ΑΚ 443).

εικ. 20. Τα κτερίσματα του τάφου 9. Νεκρόπολη Παλαιοκάστρου. 350-325 π.Χ.

εικ. 21. Τα κτερίσματα του τάφου 15. Νεκρόπολη Αγ. Ιωάννη. 375-350 π.Χ.

ΤΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

✍ Δρ Ευαγγελία Γ. Αποστόλου

Νομισματικό μουσείο

Η μικρή Νίσυρος, το ηφαιστειογενές νησί της Δωδεκανήσου, απέχει μόλις 10 χιλ. από την Κω, ενώ ανάλογη απόσταση την χωρίζει από την μικρασιατική αρχαία Κνίδο.

Η ιστορική της διαδρομή στους κλασικούς χρόνους, ιδιαίτερα τον 4^ο αι. π.Χ. διαφαίνεται αξιοσημείωτη, όπως μαρτυρούν τα αρχαία οικοδομικά λείψανα, με σημαντικότερα τα τείχη της, εξαιρετικά καλά διατηρημένα σε σχέση με τις άλλες σωζόμενες οχυρώσεις του Αιγαίου, όπως παρατηρεί η Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού.¹

Οι πληροφορίες που παρέχουν οι γραπτές πηγές είναι φειδωλές, οι επιγραφές, όμως και άλλα αρχαιολογικά ευρήματα, αναντίρρητα, είναι αδιάψευστοι μάρτυρες του παρελθόντος, όπως το σημαντικότερο και πρόσφατο πρόσκτημα του Μουσείου της Νίσυρου, η βάση από λάρτιο λίθο σε σχήμα

¹ Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Ειδώλια από παιδικές ταφές στη Νίσυρο, στο *Κοροπλαστική και μικροτεχνία στον αιγαιακό χώρο από τους γεωμετρικούς χρόνους έως και τη ρωμαϊκή περίοδο*, Διεθνές Συνέδριο στη μνήμη της Ηούς Ζερβουδάκη, 26/29-11-2009, επιμ. Α. Γιαννικουρή, τόμος Ι, Αθήνα, 2014, σελ. 177-190. Επίσης, της ίδιας, Το Παλαιόκαστρο της Νίσυρου, *Νισυριακά* 20, 2013, σελ. 149-171, όπου, σελ. 154-155: (...) *Μία ισχυρή οχύρωση ήταν απαραίτητη σε μία πόλη, και μάλιστα νησιωτική, όπου ούτε εξωτερική βοήθεια ήταν δυνατόν να φτάσει έγκαιρα ούτε υπήρχε δυνατότητα διαφυγής. Ωστόσο είναι δύσκολο να δεχτεί κανείς ότι το μικρό κράτος της Νίσυρου, αν και ανεξάρτητο κατά τον 4^ο αι. π.Χ., είχε την πολιτική δύναμη και την οικονομική ευρωστία να κατασκευάσει μία τόσο ισχυρή και δαπανηρή οχύρωση. Χρονολογικά η κατασκευή της οχύρωσης συμπίπτει με την περίοδο της καρικής επικυριαρχίας του Μανσώλου και των διαδόχων του στην Ρόδο και την Κω. (...) πολλοί ερευνητές υποστηρίζουν ότι οι σύγχρονες οχυρώσεις πολλών μικρασιατικών πόλεων αλλά και της Νίσυρου και της γειτονικής Τήλου μπορούν να αποδοθούν στην προσπάθεια της δυναστείας των Εκατομνιδών να δημιουργήσει ένα σημαντικό αμυντικό μέτωπο. στην περιοχή στην στεριά και στην θάλασσα (...). Εντοιχισμένη επιγραφή στο τείχος το χρονολογεί γύρω στο 350-325 π.Χ.*

πρώρας που μελετήθηκε διεξοδικά από την Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού². Από μικρά αποσπάσματα της μελέτης αυτής, που ξεχωρίσαμε, αναδύονται σημαντικά στοιχεία της ιστορίας του τόπου, σελ. 276-277: (...) *Η θέση εύρεσης του βάθρου, στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας νεκρόπολης της Νισύρου, υποδεικνύει ότι πρόκειται για ταφικό μνημείο. Σε αυτήν την περίπτωση η πρώρα δεν θα έφερε άγαλμα Νίκης, αλλά το άγαλμα του επιφανούς νεκρού, ο οποίος, ως κυβερνήτης πολεμικού πλοίου, είχε διαπρέψει σε ναυτικά κατορθώματα. Το γλυπτό θα ήταν προσαρμοσμένο σε ανεξάρτητη βάση επάνω στην πρώρα.. Η πρώρα της Νισύρου, (...) που ατενίζει το ανοιχτό πέλαγος, αποτελούσε το επιτύμβιο μνημείο επιφανούς Νισυρίου, ο οποίος είχε διακριθεί σε ναυτικές επιχειρήσεις. Επιγραφές που βρέθηκαν στο νησί μαρτυρούν για Νισυρίους άνδρες, οι οποίοι υπηρέτησαν στον ροδιακό στόλο και είχαν αναλάβει σημαντικά αξιώματα, ασφαλώς μετά την υπαγωγή του νησιού στο ροδιακό κράτος το 201/200 π.Χ. (...) Με δεδομένο ότι τα πληρώματα των ροδιακών πολεμικών πλοίων αποτελούσαν σχεδόν αποκλειστικά Ρόδιοι πολίτες, είναι φυσικό η καταξίωση ενός Νισυρίου μέσω αυτής της υπηρεσίας να εκφραζόταν και στο νησί του, ακολουθώντας τη ροδιακή παράδοση, με την ανάθεση αγαλμάτων σε επιφανή ιερά ή, μετά θάνατον, με την κατασκευή εντυπωσιακών ταφικών μνημείων. Η απόδοση της πρώρας στον τάφο κάποιου από τους επώνυμους Νισυρίους θα ήταν ασφαλώς ελκυστική ως υπόθεση. (...)*

Η πρώρα από τη Νίσυρο αποδεικνύεται ιδιαίτερα πολύτιμο εύρημα, καθώς οδηγεί και σε πολύ σημαντικά συμπεράσματα που επιβεβαιώνουν την ροδιακή προέλευση της μοναδικής Νίκης της Σαμοθράκης³.

² Μ. Φιλήμονος-Τσοποτού, Πρώρα πολεμικού πλοίου από τη Νίσυρο, στο *Ώλβιος Άνερ*, επιμ. Α. Γιαννικουρή, Αθήνα, 2013, σελ. 265-285. Βλ. όπ. π. και σελ. 267-268: (...) *Τα γλυπτά αναθήματα σε σχήμα πρώρας πολεμικού πλοίου χρονολογούνται στην ελληνιστική περίοδο και συνδέονται πάντα με ναυτικά γεγονότα, οπωσδήποτε νικηφόρα. Αναθέτες μπορεί να είναι η νικήτρια πόλη ή οι αξιωματούχοι και το πλήρωμα του πλοίου που έφερε τη νίκη στην πόλη. Η παράσταση της Νίκης επάνω στην πρώρα ηττημένου πολεμικού πλοίου, με κομμένο το ακρόπρωρο, απαντάται για πρώτη φορά στα αργυρά τετράδραχμα του Δημητρίου του Πολιορκητή (300-295 π.Χ.), που κόπηκαν σε ανάμνηση της νίκης του στη ναυμαχία της Σαλαμίνας της Κύπρου το 306 π.Χ. (...)*

³ Όπ. π., σελ. 281: (...) *Η λίθινη πρώρα, έργο που ανήκει ασφαλώς σε ροδιακό εργαστήριο, και παριστάνει πολεμικό πλοίο, όμοιου τύπου με αυτό που αποδίδει και η βάση της Νίκης της Σαμοθράκης, θεωρούμε ότι ενισχύει την υπόθεση της απόδοσης του σημαντικότερου γνωστού ναυτικού αναθήματος της αρχαιότητας στη Ρόδο. Διότι η βάση είναι το στοιχείο που έχει την αποφασιστική σημασία για την αναζήτηση της προέλευσης του αναθήματος, και όχι το γλυπτό, το οποίο η Ρόδος είχε τη δυνατότητα να αναθέσει στον ικανότερο καλλιτέχνη της εποχής. (...) Σχετικά με την απεικόνιση της Νίκης ως τύπου νομισματικού (επηρεασμένου προφανώς από το γλυπτό της Νίκης της Σαμοθράκης) στα μεγάλα βαρυστάθια*

Αντίστοιχα σημαντικά είναι και τα νομισματικά ευρήματα, ιδιαίτερα όταν είναι ασφαλείς οι πληροφορίες που σχετίζονται με την προέλευσή τους.

ΓΝΩΣΤΑ ΩΣ ΑΡΓΥΡΑ ΝΟΜΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

Α. Υπό επαναπροσδιορισμό.

Στο παρελθόν⁴ είχε αποδοθεί στη Νίσυρο η έκδοση αργυρής δραχμής με την παράσταση:

Εμπρόσθια όψη: κεφαλή νεαρού πιθανώς Ηλίου που στρέφει προς αριστερά· την παράσταση περιβάλλει ηλιακός δίσκος.

Οπίσθια όψη: ρόδον με μίσχους, τα αρχικά γράμματα Ν-Ι από τη μια και από την άλλη πλευρά του (*Εικόνα 1*).

Χρονολογείται γύρω στα μέσα του 4^{ου} αιώνα π.Χ. μαζί με δύο ακόμη νομισματικές εκδόσεις που έχουν τις ίδιες ακριβώς παραστάσεις (τους ίδιους νομισματικούς τύπους), αλλά φέρουν διαφορετικά αρχικά, Μ-Ε και Ε-Υ (*Εικόνα 2*).

Επειδή οι κοπές με τα τρία αυτά ζεύγη αρχικών γραμμμάτων είναι εξαιρετικά ομοιογενείς τεχνοτροπικά⁵ θεωρείται ασφαλής η διαπίστωση ότι πρόκειται για προϊόντα μίας και μόνο, την ίδιας, εκδίδουσας αρχής (όχι τριών διαφορετικών γεωγραφικά θέ-

Εικόνα 1

Εικόνα 2

χάλκινα ροδιακά νομίσματα της πρώτης ρωμαϊκής περιόδου, βλ. E. Apostolou, Monnaies rhodiennes à la tête de Dionysos, στο *Διεθνής Διημερίδα Νομισματικής «Μάντω Οικονομίδου»*, Αθήνα 20-21/4/2016, *Οβολός 13*, επιμ. E. Παπαευθυμίου, Αθήνα, 2018, σελ. 109-121, ιδίως σελ. 120 και σημ. 59. Επίσης E. Αποστόλου, *Η νομισματική ιστορία της Ρόδου τη ρωμαϊκή περίοδο, μεταδιδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ 2019*, σελ. 17, σημ. 45. Επίσης, A. Kromann 1988, *The Greek Imperial Coinage from Cos and Rhodes*, στο *Archaeology in Dodecanese*, (εκδ.) Dietz S. – I. Papachristodoulou, Copenhagen, σελ. 213-217 και R. Vollkommer 2000, *Aspekte der Nikedarstellung auf römischen Provinzialprägungen des Ostens in iulisch-claudischer Zeit mit einem Exkurs zur Rekonstruktion der Nike von Samothrake*, *XIII CIN*, (εκδ.) B. Kluge και B. Weisser, Berlin, Akten I, σελ. 735-743.

⁴ H. Cahn, A new Carian Mint, *Numismatic Chronicle* 1942, σελ. 92-94.

⁵ Επιπλέον κάποια νομίσματα από αυτά με τα αρχικά Μ-Ε και Ε-Υ μοιράζονται τις ίδιες σφραγίδες της εμπρόσθιας όψης.

σεων, της Νισύρου, της Μεγίστης και του δήμου των Ευθυνητών⁶). Έχει προταθεί πρόσφατα ότι οι δραχμές αυτές εκδόθηκαν από τον Μέμνονα ή τον Μέντορα, τους ροδίους στρατιωτικούς που βρίσκονταν στην υπηρεσία του Πέρση βασιλέα, η καταγωγή των οποίων αιτιολογεί την επιλογή των νομισματικών τύπων ροδιακής έμπνευσης, κεφαλή Ηλίου και ρόδον. Διατυπώθηκε επίσης ότι μπορεί να κόπηκαν στην περιοχή της ΒΔ Μικράς Ασίας, στην αρχαία Τρωάδα/Μυσία-Αιολίδα, όπου επιχειρούσαν οι ρόδιοι στρατιωτικοί.

Εικόνα 3 (απεικόνιση X 1,5)

Την πρόταση αυτή φαίνεται να ενισχύουν κάποιες πληροφορίες εύρεσης ορισμένων από τα νομίσματα με τα αρχικά E-Y, M-E και N-I στην ευρύτερη περιοχή της αρχαίας Μυσίας-Αιολίδος. Από τον ίδιο πάλι γεωγραφικό χώρο φαίνεται πως προέρχονται και κάποιες άλλες πολύ μικρής διαμέτρου χάλκινες κοπές με σχεδόν παρόμοιους τύπους με αυτούς των αργυρών δραχμών και σε ορισμένες περιπτώσεις, με τα αρχικά M-E⁷ (Εικόνα 3).

Επομένως, η πληροφορία αυτή και η ευνόητη σύνδεση της χάλκινης νομισματικής σειράς με τις παρόμοιες αργυρές δραχμές συνηγορούν στην αποδέσμευση των δραχμών με τα αρχικά N-I από το νομισματοκοπέιο της Νισύρου.

⁶ Πρόκειται για αρχαίο ροδιακό δήμο, πιθανώς της Καμείρου, στην περαία, που είναι αδύνατον να έχει νομισματική παραγωγή ανεξάρτητη από αυτήν της κεντρικής (ροδιακής) εξουσίας. Για τον δήμο βλ. I.X. Παπαχριστοδοπούλου, *Οι αρχαίοι ροδιακοί δήμοι*, Αθήνα, 1989, σελ. 68, 72 και σημ. 310. Σχετικά με τη Νίσυρο, *τον ίδιον*, σελ. 47 και 50· επίσης, P.M. Fraser - G.E. Bean, *The Rhodian Peraia and Islands*, Oxford, 1964, σελ. 147-152.

⁷ R. Ashton & Ph. Kinns, *Opuscula Anatolica*, I) A rhodian type coinage for Memnon or Mentor?, *Numismatic Chronicle* 162, 2002, σελ. 11-31, ιδίως σελ. 11-16 και, R. Ashton, The solar disk drachms of Caria, *Numismatic Chronicle* 150, 1990, σελ. 27-38. Η μελέτη των νομισμάτων των Εκατομνιδών τον 4^ο αιώνα π.Χ. από τον Κ. Κονυκ, απομάκρυνε την ελάχιστη πιθανότητα να σχετίζονταν αυτές οι αργυρές δραχμές με τη νομισματική παραγωγή της καρικής δυναστείας, επομένως και την περιοχή της Καρίας. Η προέλευση πάντως, στο σύνολό τους, των χαλκών, μικρών νομισμάτων με τους παρόμοιους τύπους στην ΒΔ Μ. Ασία, ενισχύει την υπόθεση της κοπής τους στην περιοχή αυτή, καθώς τα χάλκινα νομίσματα δεν συνηθίζεται να κυκλοφορούν μακριά από τον τόπο έκδοσής τους, όπου η ονομαστική αξία τους είναι αναγνωρισμένη και αποδεκτή. Είναι νομίσματα κάλυψης κυρίως μικρών καθημερινών αναγκών.

Β. Με επιφυλάξεις.

1. Μία μοναδική αργυρή δραχμή με βάρος ροδιακό:

Εμπρόσθια όψη: γυναικεία κεφαλή προς τα δεξιά, φέρει στεφάνη και ενώτια.

Οπίσθια όψη: Ποσειδών όρθιος προς τα δεξιά, βαστάει τρίαινα με το δεξί χέρι· επιγραφή δυσανάγνωστη πίσω από τη μορφή (*Εικόνα 4*).

Η απόδοση του νομίσματος παραμένει αμφίβολη: εξαρτάται αφενός από την κεφαλή του εμπροσθοτύπου και την ιδιαίτερη ομοιότητα που παρουσιάζει με την κεφαλή της Αφροδίτης σε νομίσματα της Κνίδου⁸ και αφετέρου από την εύρεση ενός καλύτερα διατηρημένου νομίσματος με τους ίδιους τύπους και ευανάγνωστη επιγραφή⁹.

2. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η απόδοση, με αρκετές όμως επιφυλάξεις, στη Νίσυρο έκδοσης τετραδράχμων¹⁰ με τους νομισματικούς τύπους του Αλεξάνδρου, κοπής μεταθανάτιας που χρονολογείται στο τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.¹¹ (*Εικόνα 5*).

Μεταθανάτιες νομισματικές εκδόσεις με τους τύπους του Αλεξάνδρου υπήρχαν από πάρα πολλά νομισματοκοπεία του αρχαίου ελληνικού κόσμου ήδη

Εικόνα 4

Εικόνα 5

⁸ Είναι γνωστό ότι οι χαρακτες (συνήθως καλλιτέχνες) των σφραγίδων των νομισμάτων μετακινούνταν και εργάζονταν σε διάφορα νομισματοκοπεία, ιδιαίτερα όταν αυτά ήταν γειτονικά.

⁹ R. Ashton, *The Coinage of Nisyros*, στο *Travaux de Numismatique Grecque offerts à Georges Le Rider*, (εκδ.) M. Amandry, S. Hurter & D. Berend, London, 1999, σελ. 15-24, ιδίως σελ. 22.

¹⁰ Η έκδοση είναι γνωστή από δυο τετράδραχμα, εκ των οποίων το ένα φέρει το αρχικό Ν και το δεύτερο το ίδιο γράμμα ανάστροφα (Price 2507-2508), βλ. M. Price, *The Coinage in the name of Alexander the Great and Philippos Arrhidaeus*, Zurich-London, 1991. Το στοιχείο του γράμματος ή άλλο, π.χ. σύμβολο ή όνομα, δηλωτικό ή σχετικό με την εκδίδουσα αρχή, επομένως και με τη προέλευση του νομίσματος, απαντά στο σύνολο των μεταθανάτιων αλεξάνδρων.

¹¹ M. Price (σημ. 10). Η εμπρόσθια όψη των τετραδράχμων που αποδίδονται στη Νίσυρο, είναι σχεδόν η ίδια με αυτή των ροδιακών αλεξάνδρων που χρονολογούνται στο τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αι. π.Χ.

αμέσως μετά το 323 π.Χ. (έτος θανάτου του) έως και τις αρχές του 2^{ου} αι. π.Χ.¹². Πολλά ήταν τα νομισματοκοπεία του αιγαιακού χώρου που εξέδωσαν τετράδραγμα και δραχμές Αλεξάνδρου τον 3^ο αι. π.Χ., καθώς ήταν νομίσματα αναγνωρισμένα και ευρύτατα αποδεκτά, με διεθνή χαρακτήρα, έχοντας το ίδιο βάρος και καλή ποιότητα αργύρου¹³.

Τα τετράδραγμα της Νισύρου με τους τύπους Αλεξάνδρου έγιναν γνωστά από τον νομισματικό θησαυρό της θέσης Mekterini - περιοχή Φρυγίας της Μ. Ασίας (*IGCH 1410*)¹⁴, η απόκρυψη του οποίου χρονολογείται στην ταραγμένη περίοδο των συγκρούσεων μεταξύ του Αντιόχου Γ' (δυναστεία Σελευκιδών) με τους Ρωμαίους, που έληξαν με την αναμέτρηση των αντιπάλων στην Μαγνησία (του Σιπύλου), το 189 π.Χ. και τη συνθήκη της Απαμείας, το 188 π.Χ.

Όσο για τους Αλεξάνδρους της Νισύρου, η επικρατέστερη χρονολογία κοπής τους σχετίζεται με αυτή των αντίστοιχων ροδιακών με τους οποίους η ομοιότητα είναι ζωνρή, επομένως, το τελευταίο τέταρτο του 3^{ου} αιώνα π.Χ. και ασφαλώς πριν το 201/200 π.Χ.

Γ. Με βεβαιότητα.

Δεν ήταν δυνατόν να υπάρξει θέμα για την αργυρή δραχμή¹⁵ με τους τύπους:

¹² Βλ. O. Mørkholm, *Early Hellenistic Coinage*, Cambridge, 1991, σελ.137 κ.ε. Νομισματοκοπεία στην περιοχή του Εύξεινου Πόντου (π.χ. Μεσημβρία, Οδησσός) έκοψαν μεταθανάτια τετράδραγμα Αλεξάνδρου έως και έναν αιώνα αργότερα, το πρώτο μισό του 1^{ου} αι. π.Χ.

¹³ Αρκεί να αναφερθούν μερικά νομισματοκοπεία όπως η Μυτιλήνη, η Χίος, η Ρόδος καθώς και αρκετές παράκτιες μικρασιατικές πόλεις (π.χ. Έφεσος, Μαγνησία Μαιάνδρου, ή τα Μύλασα στην περιοχή της Καρίας). Για τον 2^ο αιώνα π.Χ. και τις θεαματικές εικονογραφικές μεταβολές που διαπιστώνονται στα τετράδραγμα των μικρασιατικών κυρίως πόλεων, βλ. A. Meadows, *The Great Transformation. Civic Coin Design in the Second Century BC*, στο *TYPOI, Greek and Roman Coins Seen Through Their Images Noble Issuers, Humble Users?*, (εκδ.) P.P. Iossif, Fr. de Callataθ, R. Veymiers, Liège, 2018, σελ. 297-311. Για την γενικότερη νομισματική κυκλοφορία τον 2^ο αιώνα στην Μ. Ασία, βλ. G. Le Rider, *Comportement monétaire des villes libres d'Asie Mineure*, στο *Les cites d'Asie Mineure occidentale au IIe siècle a.C.*, (εκδ.) A. Bresson & R. Descat.

¹⁴ M. Price (σημ. 10), σελ. 62. Οι λεγόμενοι νομισματικοί θησαυροί (ένα σύνολο νομισμάτων αποθησαυρισμένων μαζί, που επιχειρείται η εξήγηση της κατάχωσής τους από κάποιο γνωστό ιστορικό γεγονός) είναι η αμεσότερη πληροφορία της νομισματικής κυκλοφορίας σε συγκεκριμένο χώρο και χρόνο. Είναι σαφές ότι οι πλέον αξιόπιστοι νομισματικοί θησαυροί είναι ευρήματα ανασκαφικά. Δυο ακόμη θησαυροί, που διασκορπίστηκαν πρόσφατα, οι *CH 10, 292* (Pamphylia ή Cilicia h./2000) και *CH 10, 308* (Gaziantep h./1994) περιέχουν από ένα τετράδραγμο Νισύρου.

¹⁵ Το βάρος του νομίσματος, 2,21 γρ., είναι αρκετά ελαφρύτερο από αυτό της ροδιακής δραχμής: πάντως η φθορά και οι απώλειες του νομίσματος αυτού δεν βοηθούν να εξαχθούν ασφαλή συμπεράσματα.

Εμπρόσθια όψη: κεφαλή Αφροδίτης στραμμένη προς τα δεξιά, με στεφάνη, ενώτια και περιδέραιο.

Οπίσθια όψη: επιγραφή σε δύο στοίχους, ΙΜΕΡΑΙΟΣ – ΝΙΣΥΡΙΟ[N]¹⁶ (*Εικόνα 6*), πλαισιώνει την παράσταση Ποσειδώνα μετωπικού, καθισμένου σε βράχο· ο θεός βαστάει τριάινα και ακουμπάει τον βράχο με το άλλο χέρι¹⁷.

Ένα μόνο γνήσιο νόμισμα υπάρχει στον κόσμο, όπως αυτό που περιγράφουμε και φυλάσσεται στη νομισματική συλλογή του Μουσείου του Βερολίνου¹⁸ (*Εικόνα 7*). Η επιγραφή επιβεβαιώ-

Εικόνα 6

Εικόνα 7

¹⁶ Εφόσον η επιγραφή ΝΙΣΥΡΙΟΝ αποτελεί δωρική απόδοση της επιγραφής ΝΙΣΥΡΙΩΝ (των Νισυρίων), όπως στα ροδιακά νομίσματα, ΡΟΔΙΟΝ=ΡΟΔΙΩΝ (των Ροδίων), υπόθεση που φαίνεται αρκετά πιθανή, τότε μπορούμε να διακρίνουμε την προβολή της δωρικής ταυτότητας του νησιού στα νομίσματά του. Αξίζει, επίσης, να παρατηρήσουμε ότι τα ροδιακά αργυρά νομίσματα διατηρούν την επιγραφή του εθνικού προσδιορισμού πλήρως ανεπτυγμένη, ΡΟΔΙΟΝ, έως τα μέσα περίπου του 3^{ου} αι. π.Χ. Όσο για το κύριο όνομα Ίμεραϊος, δεν συναντάται στη Νίσυρο, βλ. R. Ashton, (σημ. 9), σελ. 15-24, κυρίως σελ. 21.

¹⁷ Για τον μύθο που αναφέρεται στην δημιουργία της Νισύρου από κομμάτι της Κω, που απέσπασε με την τριάινα του ο Ποσειδών στην καταδίωξη του γίγαντα Πολυβώτη, και το εκσφενδόνισε εναντίον του, ώστε να τον πλακώσει, και να δημιουργηθεί εκεί η Νίσυρος, βλ. M. Filimonos-Tsopotou, Nisyros-Pyrgousa, στο *Islands off the beaten track*, (εκδ.) N. Stampolidis - Y. Tassoulas - M. Filimonos-Tsopotou, Athens, 2011. Για τον Ποσειδώνα, που θεωρείται η κύρια θεότητα της Νισύρου, το ιερό του οποίου παραμένει υπό αναζήτηση, βλ. M. Φιλήμονος, Ανασκαφικές έρευνες στη Νίσυρο, *Νισυριακά* 12, 1993, σελ. 139-146, ιδίως, σελ. 141.

¹⁸ Τον προαναφερόμενο νομισματικό τύπο παρουσίασε ήδη ο Λαζ. Κοντοβερός, Αρχαία νομίσματα της Νισύρου, άρθρο που αναδημοσίευσαν τα *Νισυριακά Χρονικά* 1957 ανασύροντάς το από τα *Νισύρων Ιστορικά* 1934. Φαίνεται πάντως ότι τα άλλα όμοια νομίσματα στα οποία αναφέρεται είναι τα κέρματα που σήμερα αναγνωρίζονται ως κίβδηλα. Πιο συγκεκριμένα, κίβδηλα χαρακτηρίζονται τα τεμάχια του Μουσείου της Οξφόρδης, του Καίμπριτζ και της Πανεπιστημιακής Συλλογής του Όσλο, βλ. R. Ashton (σημ. 9), σελ. 21.

νει την εκδίδουσα αρχή, ενώ η παράσταση της πίσω όψης θυμίζει αρχικά τα τετράδραχμα του Δημητρίου Πολιορκητή, ο οπισθότυπος των οποίων φέρει, επίσης, την παράσταση καθιστού σε βράχο Ποσειδώνα με άφλαστο¹⁹ στο προτεταμένο δεξιό του χέρι και τρίαίνα στο αριστερό. Η παράσταση των νομισμάτων του Δημητρίου Πολιορκητή, με τη σειρά της, επηρεάζεται από τα αργυρά νομίσματα (τετράδραχμα και δραχμές) με τους τύπους του Αλεξάνδρου στα οποία ως οπισθότυπος εικονίζεται ο καθισμένος σε θρόνο Ζευσ με αετό και δόρυ²⁰ και επιγραφή πίσω από τον θεό. Επίσης στα χρυσά και αργυρά νομίσματα του Λυσιμάχου απεικονίζεται η Αθηνά καθιστή με το δόρυ και την ασπίδα της ενώ στο προτεταμένο χέρι της κρατά Νίκη· η επιγραφή, σε δύο παράλληλους μεταξύ τους στοίχους, πλαισιώνει την παράσταση²¹, όπως και στα νομίσματα του Δημητρίου Πολιορκητή αλλά και της Νισύρου που εξετάζουμε εδώ.

Η αργυρή αυτή δραχμή της Νισύρου, χρονολογείται τον 3^ο αι. π.Χ.: χωρίς δυσκολία θα μπορούσε να τοποθετηθεί και στο πρώτο μισό του, οπωσδήποτε όμως πριν την ενσωμάτωση του νησιού στη ροδιακή πολιτεία (201/200 π.Χ.)²². Άλλη προσπάθεια προσδιορισμού της χρονολόγησης δεν θα ήταν ασφαλής.

¹⁹ Ο. Mørkholm, (σημ. 12), σελ. 79-80, αρ. 172.

²⁰ *Του ιδίου*, όπ. π., σελ. 41 κ.ε., ιδίως σελ. 45 για την άμεση επιρροή στα νομίσματα του Αλεξάνδρου από την παράσταση του καθιστού θεού Βάαλ, νομισματικού τύπου στις νομισματικές κοπές του Πέρση σατράπη Μαζαίου, ο οποίος είχε έδρα την Ταρσό (Κιλικίας), βλ. εικ. 13.

²¹ *Του ιδίου*, όπ. π., σελ. 81, εικ. 178 κ.ε.

²² I.X. Παπαχριστοδούλου, Σχέσεις Νισύρου και Ρόδου στην Αρχαιότητα. Ο δήμος Νισυρίων στα πλαίσια της ενιαίας ροδιακής πολιτείας, *Νισυριακά* 12, 1993, σελ. 39-52, ιδίως σελ. 41-45, για την ένταξη της Νισύρου στο ροδιακό κράτος. Είναι αξιοσημείωτη η εξής διατύπωση, σελ. 41: (...) *Με το θάνατο (του Μ. Αλεξάνδρου) αρχίζουν οι συγκρούσεις ανάμεσα στους Διαδόχους και τα ελληνιστικά κράτη που δημιουργούνται. Οι συγκρούσεις αυτές και ο αγώνας για τη διανομή των εδαφών δεν αφήνουν ανεπηρέαστη καμιά μεγαλύτερη ή μικρότερη δύναμη της εποχής. Η Νίσυρος κινείται και αυτή ανάμεσα στα μεγάλα ελληνιστικά βασίλεια και οι τύχες της ταυτίζονται έως το τέλος του 3^{ου} αι. κυρίως με αυτές της γειτονικής Κω.(...)* και στην σελ. 43: (...) *Καθοριστικά υπήρξαν τα γεγονότα της τελευταίας δεκαετίας του 3^{ου} αι.π.Χ., με την προσπάθεια του Φιλίππου Ε', βασιλέα της Μακεδονίας, να κυριαρχήσει στο Αιγαίο και την Μ. Ασία καταλύοντας κυρίως την ελευθερία των ελληνικών πόλεων της περιοχής. Στην προσπάθειά του αυτή ήταν επόμενο να συναντήσει την αντίδραση όλων όσοι θύγονταν από την επεκτατική του πολιτική και ιδιαίτερα των δυο μεγαλύτερων δυνάμεων της περιοχής, της Ρόδου και του Περγάμου.(...)*

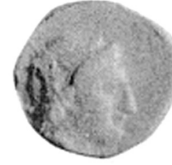
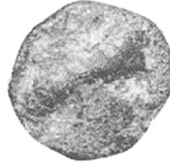
ΧΑΛΚΙΝΑ

A. Με βεβαιότητα

1. Απόλυτη βεβαιότητα για την προέλευση από το νομισματοκοπείο της Νισύρου υπάρχει για την χάλκινη μικρής διαμέτρου κοπή με τους τύπους :

Εμπρόσθια όψη: κεφαλή Αφροδίτης (;)²³ προς τα δεξιά, με στεφάνη και ενώτια

Οπίσθια όψη: δελφίни και παρόλληλη τριάινα κάτω από το δελφίни· από πάνω τα αρχικά, ΝΙ ή ΝΙC[Y], ενίοτε σύμβολο σταφύλια (*Εικόνες 8-9*)· αναφέρονται και άλλα σύμβολα: αετός και στεφάνη.

Εικόνα 8
(απεικόνιση X 2)

Εικόνα 9
(απεικόνιση X 2)

Η χρονολογία κοπής τους²⁴ τοποθετείται στο δεύτερο μισό του 4^{ου} αιώνα π.Χ. Δεν αποκλείεται να συνεχίζεται και στη διάρκεια του 3^{ου} αιώνα π.Χ. Θα μπορούσαμε πάντως να σκεφτούμε ότι μικρές καθημερινές δαπάνες την περίοδο κατασκευής του τείχους ίσως καλύπτονταν από τα νομίσματα αυτά.

Έξι τουλάχιστον νομίσματα με τους τύπους αυτούς έχουν εντοπισθεί στις σωστικές ανασκαφές της Ρόδου συμπληρώνοντας τον κατάλογο των 80 περίπου γνωστών νομισμάτων από συλλογές στον υπόλοιπο κόσμο²⁵.

2. Ένα ακόμη σπάνιο χάλκινο νόμισμα αναμφίβολα της Νισύρου, γνωστό από τρία μόνο κέρματα, μικρού μεγέθους²⁶, είναι ως εξής :

Εμπρόσθια όψη: κεφαλή Αφροδίτης προς τα δεξιά, με στεφάνη και ενώτια

Οπίσθια όψη: οριζόντια τριάινα ανάμεσα σε δυο δελφίνια που κολυμπούν σε

²³ Η ταύτιση της γυναικείας κεφαλής ως Αφροδίτη είναι αβέβαιη; η ομοιότητα με την κεφαλή των μικρών, χάλκινων νομισμάτων της Κνίδου, όπου εικονίζεται η θεά, δεν επιβεβαιώνει την υπόθεση· η κεφαλή της Νύμφης Ρόδου στις παρόμοιου μεγέθους και εποχής χάλκινες κοπές της Ρόδου δηλώνει ότι πρόκειται για διαδεδομένο εικονογραφικό θέμα.

²⁴ Βλ. BMCCaria, 4-7, SNGCop 706-707.

²⁵ R. Ashton (σημ. 9), σελ. 17-19.

²⁶ Έχει διάμετρο περί το 1,50 εκ· τα πολυπληθέστερα μικρά χάλκινα νομίσματα της Νισύρου έχουν μικρότερο μέγεθος, περί το 1 εκ.

Εικόνα 10
(απεικόνιση X 2)

διαφορετική κατεύθυνση το καθένα: επάνω ΝΙ ΣΥ, κάτω ΣΙΜΑΛΟΣ (*Εικόνα 10*).

Η νισυριακή προέλευση αποδεικνύεται από τη περιγραφή ΝΙ ΣΥ, ενώ το όνομα ΣΙΜΑΛΟΣ μολονότι δεν μας είναι γνωστό στη Νίσυρο, απαντά στο κωακό ανθρωπωνύμιο. Θα ήταν δυνατό να ερμηνεύσουμε την απεικόνιση των δυο δελφινιών ως δηλωτική της ονομαστικής αξίας του νομίσματος: καθώς χαλκούς (ως υποδιαίρεση) φαίνεται πως είναι το μικρότερο χάλκινο νόμισμα, το γνωστό από τις πιο πολυάριθμες κοπές του, επομένως το νόμισμα με τα δυο δελφίνια πρέπει να έχει τη διπλή αξία, *δίχαλκον*.

Β. Με επιφυλάξεις

1. Αναφέρεται, επίσης, ως νόμισμα Νισύρου η εξής κοπή:

Εμπρόσθια όψη: Ακτινοστεφής κεφαλή Ηλίου μετωπική, με μικρή κλίση προς τα δεξιά.

Εικόνα 11
(απεικόνιση X 2)

Οπίσθια όψη: κεφαλή Αφροδίτης προς τα δεξιά με στεφάνη· πίσω της ρόδον, ΕΥΠΟΛΙΣ κάτω, μπροστά Ν (*Εικόνα 11*).

Πρόκειται για μικρή²⁷ και προφανώς σύντομης χρονικής διάρκειας κοπή, γνωστή στη βιβλιογραφία από 5 νομίσματα. Σημειώνεται ότι τα δύο από αυτά προέρχονται από την Ρόδο. Δύο ακόμη έχουν καταγραφεί στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδ/σου, ευρήματα ανασκαφικά, και δύο επιπλέον είχαν εντοπισθεί μεταξύ των ασυντήρητων ανασκαφικών νομισμάτων, χωρίς να καταγραφούν²⁸.

²⁷ Είναι κάπως μεγαλύτερο το μέγεθος από το προαναφερόμενο νόμισμα, περί το 1,5+ εκ., με διπλό ωστόσο βάρος: περί τα 4+ γρ. Η χρηματική αξία του νομίσματος στην εσωτερική νομισματική ζωή της Νισύρου, θα μπορούσε να θεωρηθεί ως η διπλή του διχάλκον, άρα *τετράχαλκον*.

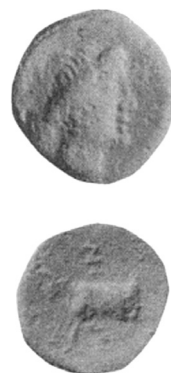
²⁸ Σημειώνονται στη διδακτορική μας διατριβή τόσο τα δύο καταγεγραμμένα όσο και τα 2 μη καταγεγραμμένα. Μπορούμε να είμαστε βέβαιοι ότι τα δύο από τα πέντε συνολικά που δημοσιεύονται ως νομίσματα Νισύρου, βλ. π.π. σημ. 9, δεν συμπίπτουν με

Το όνομα ΕΥΠΟΛΙΣ κάτω από την κεφαλή δεν είναι γνωστό από τη Νίσυρο²⁹, ενώ στα νομίσματα από τις ανασκαφές της Ρόδου δε στάθηκε δυνατό να αναγνωσθεί. Είχαμε την εντύπωση ότι μπορούσαμε να αναγνωρίσουμε αντί του ρόδου, πίσω από την γυναικεία κεφαλή, ίχνη γράμματος αρχικού, συγκεκριμένα του Ρ. Όμως το καλά διατηρημένο νόμισμα του Βρετανικού Μουσείου αποκαθιστά απολύτως τον τύπο του νομίσματος³⁰, όπως αρχικά το περιγράψαμε. Ο τύπος της εμπρόσθιας όψης, η κατενώπιον σχεδόν ακτινοστεφής κεφαλή του Ηλίου, έχει προφανώς επηρεαστεί από τα αργυρά ροδιακά δίδραχμα του μέσου του 3^{ου} αιώνα π.Χ. που εγκαινιάζουν τον τύπο αυτόν. Θα μπορούσε, ίσως, η κοπή να χρονολογηθεί στο δεύτερο μισό του 3^{ου} αιώνα, υπόθεση που όμως, δεν προκρίνεται στην υπάρχουσα βιβλιογραφία, ενώ θεωρείται προτιμότερη η πρωιμότερη χρονολογία, περί τα τέλη του 4^{ου} αιώνα π.Χ.³¹ Νεότερες αρχαιολογικές πληροφορίες ελπίζουμε να συμβάλουν αποφασιστικά τόσο στο ερώτημα της χρονολόγησής, όσο και της εκδίδουσας αρχής του νομίσματος.

2. Στη Νίσυρο, επίσης, αποδίδεται, με δικαιολογημένη επιφύλαξη, ένα και το μοναδικό γνωστό μικρό χάλκινο νόμισμα, με τον εξής τύπο:

Εμπρόσθια όψη: γυναικεία κεφαλή προς δεξιά.

Οπίσθια όψη: βοοειδές (αγελάδα ή ταύρος) στέκεται προς δεξιά με στραμμένη την κεφαλή εμπρός· επάνω ΝΙ (διαβάζεται ως κάθετος στοίχος)· κάτω Σ ανάστροφο (*Εικόνα 12*).

Εικόνα 12
(απεικόνιση X 2)

τα καταγεγραμμένα στην ΕφΑΔωδ. Δεν είναι δυνατόν όμως να ξέρουμε αν τα ασυντήρητα και μη καταγεγραμμένα νομίσματα, είναι τα ίδια με τα δημοσιευμένα στο προαναφερόμενο άρθρο· διατηρούμε ωστόσο σοβαρές αμφιβολίες. Επομένως είναι εξαιρετικά ενδιαφέρον το εξής ερώτημα: δηλώνει την ταυτότητα του νομισματοκοπείου το γεγονός ότι από τα 7 ή, πιθανότερο, από τα 9 γνωστά νομίσματα, τα 4 στην πρώτη περίπτωση ή τα 6 στη δεύτερη, προέρχονται από τις ανασκαφές της Ρόδου; Και στις δυο περιπτώσεις αποτελούν πλειοψηφία τα ευρήματα από τη Ρόδο (στην πρώτη περίπτωση ως 58%, ενώ στην δεύτερη ως 66%). Σε κάθε περίπτωση, ο αριθμός των μέχρι σήμερα γνωστών νομισμάτων είναι πολύ μικρός, για να μπορούμε να υποστηρίξουμε με σχετική ασφάλεια ότι η κοπή τους έγινε είτε στη Νίσυρο είτε στη Ρόδο, απ' όπου και η ανασκαφική προέλευση των περισσότερων (είναι ισχυρό το κριτήριο του τόπου ανεύρεσης για την απόδοση σε κάποιο νομισματοκοπείο, βλ. π.π. σημ. 7).

²⁹ Απαντά στο ανθρωπωνύμιο της Ρόδου.

³⁰ Βλ. *Numismatische Zeitschrift* 1912, σελ. 204, αρ. 84

³¹ Βλ. π.π. σημ. 9, σελ. 22-23.

Το νόμισμα παρουσιάστηκε ως μέρος νομισματικού συνόλου, το οποίο περιλαμβάνει ακόμη ένα χαλκό Κνίδου, ένα νόμισμα της βιωτικής Θήβας και 27 μικρά χάλκινα ροδιακά νομίσματα, τα οποία όπως φαίνεται τελικά, έχουν την διακριτή ομοιογένεια ενός νομισματικού συνόλου, χωρίς να συμβαίνει το ίδιο με τις άλλες προσθήκες³². Μόνη πειστική απάντηση για την ασφαλή απόδοση του νομίσματος στη Νίσυρο θα ήταν ο εντοπισμός παρόμοιου στα ευρήματα του νησιού.

Αντί επιλόγου

Η παρουσίαση των νομισμάτων της Νισύρου μας δίνει ενδιαφέρουσα εικόνα ενός μικρού νομισματοκοπείου περιστοιχισμένου από μεγαλύτερες και σημαντικότερες σε ισχύ και δύναμη πολιτείες, όπως η Κως, η Κνίδος και κυρίως η Ρόδος, χωρίς να αναφερθούμε στην δυναστεία των Εκατομνιδών της Καρίας και κυρίως την περίοδο κυριαρχίας του Μαυσώλλου και των διαδόχων του.

Οι στενές σχέσεις της Νισύρου με τις ελεύθερες πολιτείες της ευρύτερης γεωγραφικής περιοχής, που προαναφέραμε, αποδεικνύονται από τα εικονογραφικά θέματα που επιλέχθηκαν στα νομίσματά της, όπως η κεφαλή της Αφροδίτης και του Ηλίου. Το δελφίνι, η τρίαινα και η μορφή του καθιστού Ποσειδώνα μαρτυρούν την ιδιαίτερη σημασία του θεού της θάλασσας και των σεισμών, για το ηφαιστειογενές νησί.

Οι υποδιαιρέσεις που προτιμώνται, αφενός οι χάλκινες κοπές, από τα μικρά χαλκά νομίσματα, τα δίχαλκα επίσης, καθώς και η πιο μεγάλη έκδοση με την κεφαλή του Ηλίου, ενδεχομένως τετράχαλκο, δε διαφέρουν από τις χάλκινες εκδόσεις της πρώιμης ελληνιστικής περιόδου στην ευρύτερη περιοχή του νοτιοανατολικού Αιγαίου.

Η αργυρή δραχμή, περιορισμένη κοπή, όπως φαίνεται, δεν θα είχε ευρύτερη κυκλοφορία πέρα από τα όρια του νησιού, αφού δε γνωρίζουμε κανενός είδους σχετικό εύρημα είτε από νομισματικό *θησαυρό* είτε μεμονωμένο.

Πιο μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα δύο τετράδραχμα με τους τύπους του Αλεξάνδρου· αν και μικρή και η έκδοση αυτή, συμβαδίζει χρονολογικά όπως φαίνεται κι από τις τεχνοτροπικές ομοιότητες με τους αντίστοιχους ροδιακούς *αλεξάνδρους* (η κοπή τους ξεκινά από τις δύο τελευταίες δεκαετίες του 3^{ου} αιώνα π.Χ. κ.ε.) και δηλώνει πως η Νίσυρος συμμετείχε ενεργά στα ιστορικά τεκταινόμενα και με τη νομισματική της παρουσία.

Ελπίζουμε οι προσεχείς αρχαιολογικές έρευνες στη Νίσυρο και οι παραδόσεις από κατοίκους ή περιηγητές του νησιού να φωτίσουν τα ερωτήματα που θέσαμε και να συμβάλουν στην επιστημονική έρευνα. Η εξέταση τέλος, της νομισματικής κυκλοφορίας που μπορεί να στηριχθεί στα νομισματικά ευρήματα του τόπου, θα μπορούσε να αποτελέσει μια πρόσθετη και πολύτιμη πληροφορία για τη νομισματική ιστορία της Νισύρου.

³² Βλ. π.π. σημ. 9, σελ. 20.

Η ΜΑΧΗ ΣΤΑ ΛΟΥΤΡΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

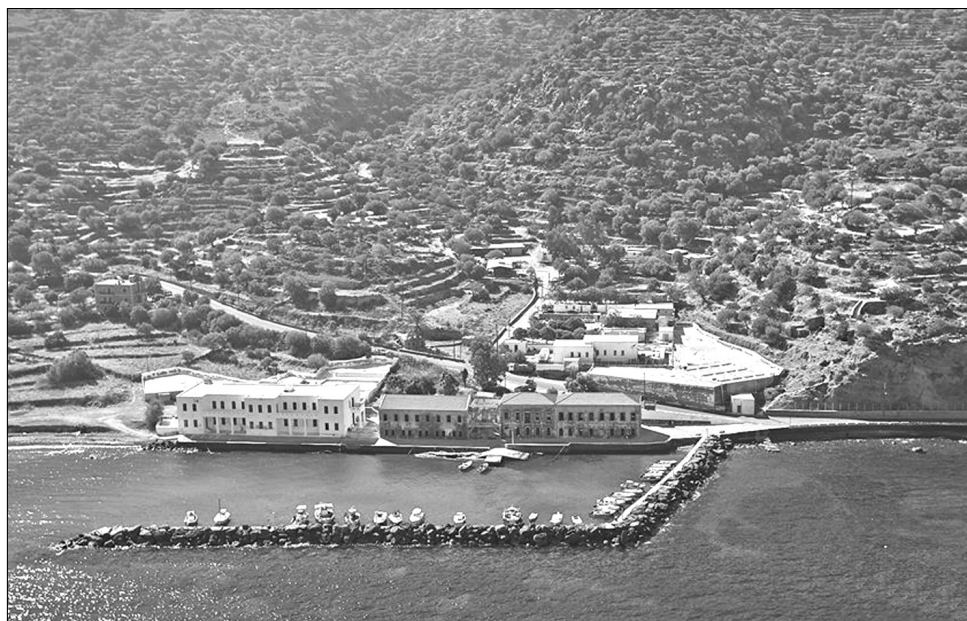
ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΑΓΝΩΣΤΑ ΠΟΛΕΜΙΚΑ ΠΑΡΑΣΚΗΝΙΑ

✍️ **Γιάννης Διαμ. Χατοφύλης**

Επίτιμος Πρόεδρος

του Συλλόγου Νισυρίων Αθηνών «Γνωμαγόρας»

Μακριά από τα πολεμικά θέρετρα και τα πεδία των μαχών βρέθηκε η Νίσυρος στη διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου. Όμως έζησε από πολύ κοντά πολεμικές επιχειρήσεις, που εκτός του ότι σημάδεψαν την ιστορία του νησιού, απέδειξαν περίτρανα πως πέρα από τους συμβατικούς, τους πυρηνικούς και όλους τους, σύγχρονων μορφών, πολέμους, πέρα από τις βασικές αρχές τακτικής, στις οποίες στηρίζεται μια συντονισμένη πολεμική επιχείρηση, υπάρχει και μια άλλη μορφή πολέμου, η απρόβλεπτη, η επ' ευκαιρία, η χωρίς τακτική, υπάρχει ο ανορθόδοξος πόλεμος, που οι συγκυρίες τον επιβάλλουν

και που διεξάγεται με αυτοσχέδιους επιτόπιους σχεδιασμούς, με στόχο πάντα το αιφνιδιαστικό κύπημα και την εξουδετέρωση του αντιπάλου. Κλασικό δείγμα μιας τέτοιας μορφής πολέμου, αποτελεί η μάχη, που έλαβε χώρα μέσα στο κτηριακό συγκρότημα των δημοτικών Ιαματικών Λουτρών της Νίσυρου, μεταξύ μεικτής συμμαχικής ομάδας κομάντος και Γερμανικής δύναμης, που συνέπεσε να «συναντηθούν» και οι δυο στη Νίσυρο. Κι αυτή η συμπτωματική συνένωση οδήγησε στη διεξαγωγή της μάχης, για την οποία δεν υπήρχε ούτε πρόβλεψη, ούτε σχεδιασμός, ούτε και ο αναγκαίος εξοπλισμός, γι' αυτό και ζητήθηκε από τους κομάντος η συνδρομή κατοίκων του νησιού, που απέβη καθοριστική, όπως θα δούμε στη συνέχεια.

Θα πρέπει εδώ να σημειωθεί πως, μετά τη συνθηκολόγηση των Ιταλών και σ' όλη την υπόλοιπη διάρκεια του πολέμου, στη Νίσυρο δεν υπήρχε μόνιμη φρουρά, εκτός από μια ολιγόμηνη παρουσία διμοιρίας Γερμανών στους Πάλους. Σ' όλο το άλλο διάστημα, έφταναν κατά καιρούς περίπολοι, άλλοτε γερμανικές από τη δύναμη της Κω και άλλοτε συμμαχικές, από τη δύναμη της Σύμης ή από μονάδες της Μ. Ανατολής, για ολιγόωρες περιπολίες.

Έτσι είχαν τα πράγματα, όταν το απόγευμα της 6ης Μαρτίου 1944 έφτασε στη Νίσυρο, από το ... πουθενά, ενδεκαμελής συμμαχική ομάδα κομάντος, αποτελούμενη από ένα Αμερικανό, τρεις Σκωτσέζους, έξι Άγγλους και ένα Έλληνα από την Κρήτη, ονόματι Λάζαρο. Μόλις κυκλοφόρησε η είδηση, ο κόσμος του νησιού, που τις τέτοιου είδους επισκέψεις τις θεωρούσε ως προάγγελο της λευτεριάς του, έτρεξε προς προϋπάντηση, με επικεφαλής τον έμπορο Μιχάλη Ρουσέττο, ο οποίος ήταν αγγλομαθής και εχρησιμοποιείτο ως διερμηνέας. Η επίσκεψη, όπως οι ίδιοι δήλωσαν ήταν συνήθους μορφής και θα έφευγαν μετά από 1-2 μέρες.

Κι ενώ η βραδιά πέρασε ήρεμα, με τη συντροφιά των Νισυριών, η άλλη μέρα επιφύλασε την τραγική έκπληξη. Ο συμπατριώτης Γιώργης Κοντοβερός (ο Γιώργης του Παύλου), έφτασε πρωί-πρωί από τους Πάλους και με άκρα μυστικότητα ενημέρωσε την περίπολο, ότι τα ξημερώματα έφτασαν στο λιμάνι των Πάλων δυο Γερμανικά αποβατικά σκάφη (Μοτεζάτορες) και άρχισαν να ξεφορτώνουν τρόφιμα. Κι ενώ ο κόσμος επληροφορείτο, με κομμένη ανάσα την είδηση, οι κομάντος έτριβαν τα χέρια τους και πανηγύριζαν, θεωρώντας την είδηση ως δώρον εξ ουρανού. Και δε χρειάστηκε πολλή ώρα για να αποφασίσουν για το πώς έπρεπε να εκμεταλλευτούν την περίπτωση. Αμέσως ξεκίνησαν, με χίλιες δυο προφυλάξεις και με συνοδεία νέων του νησιού, μεταξύ των οποίων ο Νικολής ο Φρατζής, ο Γιώργης ο Κοντοβερός, ο Περούλης Κυπραίος, ο Νικόλας Κατσιματίδης (Γιάνναρος), ο Νίκος Διακομιχάλης, ο Γιάννης Φρατζής (Άπλυτος), ο Κωνσταντής Τσουλάτος (Σούβλος) κ.α. έφτασαν και εγκαταστάθηκαν στην Πάγγενα, τοποθεσία πάνω από τους Πάλους. Κι ενώ εκείνοι άρχισαν να καταστρώνουν σχέδια για να εξουδερώσουν τον εχθρό, έστειλαν τον Κοντοβερό στο λιμάνι για να μάθει πόσοι περίπου ήταν οι Γερμανοί και όποια άλλη πληροφορία θα μπορούσε να συγκεντρώσει. Και επιστρέφοντας α-

νέφερε πως οι Γερμανοί ήταν 23 και ότι τα πλοία ετοιμάζονται να αποπλεύσουν για το λιμάνι του Μανδρακίου, για να ξεφορτώσουν εκεί τα υπόλοιπα τρόφιμα, για να μοιραστούν στον κόσμο, αλλά και για τις ανάγκες των παιδιών του ορφανοτροφείου της Ρόδου, που από την αρχή του πολέμου τα μετέφεραν οι Ιταλοί στη Νίσυρο και τα εγκατέστησαν στο ξενοδοχείο των δημοτικών Λουτρών, για λόγους ασφαλείας. Ενδιαφέρουσα η είδηση, όμως χάλασε τα σχέδια των κομάντος, οι οποίοι έπρεπε τώρα να αλλάξουν πορεία.

Μετά από σύντομη σύσκεψη και έλεγχο της κατάστασης, το νέο σχέδιο ήταν έτοιμο. Κι αμέσως ένα μέλος της ομάδας έτρεξε προς τα Λουτρά, όπου στεγαζόταν το Ορφανοτροφείο και έδωσε εντολή στον καθολικό ιερέα-διευθυντή να πάρει αμέσως τα παιδιά και όλο το προσωπικό και να φύγουν σε εκδρομή στην Ευαγγελίστρια. Και εκείνος, βέβαια, αφού κατάλαβε πως κάθε αντίρρηση ήταν όχι μόνο ανώφελη, αλλά θα μπορούσε να προκαλέσει και δυσάρεστες συνέπειες, συμμορφώθηκε αμέσως και σε λίγη ώρα τα Λουτρά είχαν αδειάσει από κόσμο.

Κατά σύμπτωση, το προηγούμενο βράδυ και αμέσως μετά την άφιξη των κομάντος, είχε παρουσιαστεί κι εξήτησε την προστασία τους Ιταλός πρώην φαροφύλακας στην Αντελαίουσα, ονόματι Εμίλιο Πομπίλιο, ο οποίος δεν κατάφερε, μετά τη συνθηκολόγηση της Ιταλίας να φύγει με τους άλλους συμπατριώτες του και παρέμενε κρυπτόμενος στη Νίσυρο. Κι αυτός ο άνθρωπος αποδείχθηκε ο μόνος κατάλληλος για την περίπτωση, αφού μάλιστα μιλούσε άπταιστα ιταλικά. Του ανατέθηκε λοιπόν η αποστολή να φορέσει τα ράσα και παριστάνοντας τον Ιταλό «φρέου», να μεταβεί στο λιμάνι και μόλις αράξουν τα γερμανικά πλοία, να μεταφέρει στον επικεφαλής πρόσκληση του διευθυντή του Ορφανοτροφείου για γεύμα το μεσημέρι, στα Λουτρά, όλων των Αξιωματικών, ως ένδειξη ευχαριστιών για τα τρόφιμα, που έφεραν για τους τροφίμους του ορφανοτροφείου. Και ωστόσο ετοιμαστεί ο Εμίλιο και να καταπλεύσουν τα πλοία στο λιμάνι, οι κομάντος πήραν επίκαιρες θέσεις μέσα στο κτήριο των Λουτρών και περίμεναν.

Την ίδια ώρα ο Λάζαρος ο κρητικός, φόρεσε ένα παλιό πουλόβερ, φορτώθηκε στον ώμο σακί με χόρτα και τραβώντας με το σχοινί μια κατσίκια, πλησίασε τα καράβια, που είχαν πια φτάσει στο λιμάνι, παριστάνοντας τον περιεργό αγρότη, μπήκε μάλιστα σε ένα απ' αυτά ζητώντας να βοηθήσει στο ξεφόρτωμα των τροφίμων, με σκοπό όμως να συγκεντρώσει όσο πιο πολλά και ενδιαφέροντα στοιχεία μπορούσε. Κι όταν επέστρεψε στα Λουτρά, μετέφερε στους υπόλοιπους τις πληροφορίες που είχε συλλέξει, για να συνεκτιμηθούν στο σχεδιασμό της επιχείρησης. Στο μεταξύ είχε φτάσει στο λιμάνι και ο Εμίλιο, ο οποίος παρουσιάστηκε στο διοικητή της μοίρας και του μετέφερε τις ευχαριστίες του διευθυντή του Ορφανοτροφείου, μαζί με την πρόσκληση, την οποία εκείνος ανυποψίαστος αποδέχτηκε, υποσχόμενος πως στην καθορισμένη ώρα θα βρίσκονται στα Λουτρά.

Και πράγματι, μετά την εκφόρτωση των τροφίμων, έφυγε συνοδευόμενος α-

πό άλλους 10 αξιωματικούς και πήραν το δρόμο για τα Λουτρά, αφού αυτοκίνητο δεν υπήρχε τότε στο νησί. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι, στο δρόμο συνάντησαν μια Νισουριά αγρότισσα, τη Σοφία του Καράγιαννη, που επέστρεφε από το κτήμα της. Βλέποντας ενωρίτερα τους κομάντος να τρέχουν και να μπαίνουν στα Λουτρά και τώρα τους Γερμανούς να κατευθύνονται στο ίδιο μέρος, κάτι ψυλλιάστηκε. Γι' αυτό σταμάτησε και με όλη την αφελειά της, τους είπε «Πού πάτε παιδάκια μου, στρέψετε πίσω, γιατί, θαρρώ πως θα γενει μεγάλο κακό σήμερα...». Όμως οι Γερμανοί, που ευτυχώς δεν κατάλαβαν, γέλασαν, την κτύπησαν στην πλάτη και συνέχισαν το δρόμο τους.

Όταν έφτασαν στα Λουτρά, τους περίμενε στην πόρτα ρασοφόρος και πάλι ο Εμίλιο, τους υποδέχθηκε εκ μέρους του διευθυντή και τους συνόδευε στο γραφείο, όπου υποτίθεται πως τους ανέμενε. Καθώς όμως προχωρούσαν στο διάδρομο, ο επικεφαλής Γερμανός κάτι φαίνεται πως υποψιάστηκε και άρχισε να κινείται περιέργα και να διστάζει να προχωρήσει. Παρακολουθώντας την κίνηση ο Αμερικανός κομάντος, κρυμμένος στη γωνία και για να προλάβει τυχόν αντίδρασή του, βγήκε και τον κάλεσε να παραδοθεί. Κι εκείνος αντιδρώντας πήγε να τραβήξει το περιστρόφο, οπότε τον πρόλαβε ο Αμερικάνος και με το δικό του περιστρόφο τον έρριξε νεκρό. Βλέποντας οι άλλοι αξιωματικοί τη σκηνή, κατάλαβαν το παιχνίδι, που παίχτηκε και επεχείρησαν να απομακρυνθούν, προσπαθώντας να πηδήξουν από τα παράθυρα. Όμως όρμησαν οι λοιποί κομάντος και τραυμάτισαν τους 5, ενώ οι άλλοι 5 παραδόθηκαν.

Έτσι τελείωσε με επιτυχία η πρώτη φάση του σχεδίου, όμως έπρεπε να προχωρήσει και η δεύτερη, που προέβλεπε την κατάληψη των δυο σκαφών, τα οποία ήταν δεμένα στο λιμάνι και τη σύλληψη των πληρωμάτων τους. Άφησαν λοιπόν το νεκρό και τους αιχμαλώτους στα Λουτρά και προχωρώντας μέσα από κτήματα και με προφυλάξεις έφτασαν και πήραν επίκαιρες θέσεις στα υψώματα πίσω από την «Καζάρμα»* και απέναντι από το λιμάνι, όπου βρίσκονταν δεμένα τα γερμανικά πλοία.

Κι ενώ όλα ήταν έτοιμα για την επίθεση, τους προβληματίζε το γεγονός ότι, ο οπλισμός, που διέθεταν εθεωρείτο ανεπαρκής για να αντιμετωπιστούν αποτελεσματικά τα πυρά από τα πυροβόλα των πλοίων. Και τότε χρειάστηκε η συνδρομή των ντόπιων παλικαριών, που αποδείχτηκε αποτελεσματική και έδωσε λύση στο πρόβλημα. Ο Γιάννης ο Φρατζής (ο Άπλυτος) και ο Κώστας ο Τσουλάτος (ο Σούβλος), που μετείχαν στην ομάδα συμπαράστασης, έσπευσαν και μετέφεραν από τις δικές τους κρύπτες, κιβώτια με πυρομαχικά, προερχόμενα από αυτά, που εγκατέλειψε, φεύγοντας η Γερμανική διμοιρία, που όπως προαναφέρθηκε, είχε εγκατασταθεί στους Πάλους. Κι ενώ ετοιμάζονταν για την επίθεση, αντελήφθησαν κάποιο γερμανό, να φεύγει από το πλοίο και να παίρνει το δρόμο προς τα Λουτρά, οπότε η αντίδραση ήταν ακαριαία.

* Το διοικητήριο του νησιού.

Αμέσως ένας από τους κομάντος έρριξε με το περίστροφο και τον τραυματίσε στο πόδι και όπως ήταν επόμενο, ο πυροβολισμός επέσπευσε την έναρξη της επιχείρησης. Αμέσως άρχισαν καταιγιστικά πυρά και ομοβροντίες από δυναμίτες και χειροβομβίδες προς τα γερμανικά πλοία, αιφνιδιαζοντας και καθλώνοντας στα αμπάρια τους άνδρες των πληρωμάτων τους. Σε κάποια στιγμή ρίφθηκε, από πλευράς γερμανών, φωτοβολίδα, προφανώς προειδοποιητική, όμως αμέσως εξουδετερώθηκε από το περίστροφο κομάντος– ελεύθερου σκοπευτή. Υπό την κάλυψη των πυρών των κομάντος κάποιοι από τους οποίους προχώρησαν και πήραν θέση πίσω από το «κορδόνι», τον προστατευτικό τοίχο του λιμανιού, κι από εκεί έρριχναν συνεχώς χειροβομβίδες μέσα στα πλοία, αναγκάζοντας τους γερμανούς να παραδοθούν. Αμέσως επέβησαν και κατέλαβαν τα πλοία και συνέλαβαν τους αιχμαλώτους, ενώ ειδοποίησαν να έλθει στο νησί κατάλληλο συμμαχικό πλοίο για να παραλάβει τους τραυματίες, που παρέμεναν στα Λουτρά.

Κι αμέσως μετά και σε χρόνο, που δεν επιδεχόταν καθυστέρηση, προκειμένου να αποφύγουν τυχόν αντίποινα, πήραν τα γερμανικά πλοία και έφυγαν για τις απέναντι Ασιατικές ακτές, παίρνοντας μαζί τους, για λόγους ασφαλείας και τους Νισύριους, που συμπαραστάθηκαν στην επιχείρηση. Πράγματι, αργά το βράδυ της ίδιας ημέρας, Τρίτης 7 Μαρτίου 1944, έφτασε στο λιμάνι αγγλικό σκάφος τύπου ML (Εμ-Ελ) παρέλαβε τους Γερμανούς αιχμαλώτους και τραυματίες και έφυγε, παίρνοντας μαζί και άλλους Νισυρίους, που είχαν εμπλακεί σε διάφορες επιχειρήσεις κατά των γερμανών και έπρεπε για λόγους ασφαλείας να εγκαταλείψουν το νησί. Στην ίδια ομάδα ανήκε και ο νεαρός, τότε, Νίκος Διακομιχάλης, (ο Νίκος του Ηλία) ο οποίος πήρε μέρος στην προηγηθείσα επιχείρηση στα Λουτρά και στο λιμάνι, όμως θεώρησε πρέπον, πριν την αναχώρηση των πλοίων να σπεύσει να ενημερώσει τους γονείς του. Και όταν επέστρεψε, τα αποβατικά είχαν λύσει κάβο και του φώναξαν να επιβεί στο ΕΜ-ΕΛ, που θα ερχόταν αργότερα για να παραλάβει από τα Λουτρά τους αιχμαλώτους και τραυματίες, όπως ακριβώς και συνέβη.

Όταν την άλλη μέρα τα γεγονότα έφτασαν στ' αυτιά της Γερμανικής διοίκησης της Κω, αμέσως εστάλη περίπολος στη Νίσυρο για να ελέγξει την κατάσταση. Κι ο κόσμος του νησιού, όπως κάθε φορά, έσπευσε στο λιμάνι για υποδοχή, «για το φόβο των...Ιουδαίων». Όμως αυτή τη φορά τα πράγματα ήταν διαφορετικά. Ένας Αξιωματικός αποβιβάστηκε με ύφος άγριο και βλοσηρό, συνοδευόμενος από πάνοπλους στρατιώτες. Κι ενώ ο κόσμος χειροκροτούσε, εκείνος αδιάφορος, αγέλαστος, απόμακρος και με ύφος ανστηρό, έδωσε εντολή να μην απομακρυνθεί κανένας από το λιμάνι. Και καλώντας γύρω του τις αρχές και άλλους κατοίκους του νησιού, ζητούσε να μάθει ό,τι είχε σχέση με τα προηγηθέντα συμβάντα, προσπαθώντας να ανακαλύψει ενόχους και συνεργούς.

Όμως όλοι οι ανακρινόμενοι, λες και είχαν συνεννοηθεί, δήλωσαν πως κανένας δεν γνώριζε για την παρουσία των «Αγγλων» στο νησί, οι οποίοι είχαν α-

ποβιβαστεί κρυφά τη νύχτα και ότι μόλις ο κόσμος πληροφορήθηκε τα γεγονότα, φοβήθηκε και όλοι έφυγαν στις εξοχές, για λόγους ασφαλείας. Κι αφού δεν μπόρεσε να ανακαλύψει ενόχους, μόνο τότε επέτρεψε να φύγει ο κόσμος από το λιμάνι. Ζήτησε όμως πληροφορίες για την τύχη του Αξιωματικού, που είχε φρονευθεί στα Λουτρά και του οποίου η σορός είχε μεταφερθεί στο ισόγειο σπιτιού στον Άι Σάββα, που σήμερα ανήκει στην οικογένεια Πετρίδη. Εκεί τον είχαν τοποθετήσει, σε ανθοστόλιστο φέρετρο, σκεπασμένο με τη Γερμανική σημαία και γύρω οι Νισυριές, με ξέμπλεκα μαλλιά, κατά την παράδοση, τον έκλαιγαν με μοιρολόγια, ενώ τριγύρω αντηχούσε ο πένθιμος ήχος της καμπάνας.

Η εικόνα εντυπωσίασε τον Γερμανό Αξιωματικό, ο οποίος άρχισε να βλέπει με διαφορετικό μάτι τα πράγματα, όσον αφορά τις διαθέσεις των Νισυρίων. Συνόδευσε, μαζί με όλο τον κόσμο του νησιού, το νεκρό στο Ναό της Ποταμίτισσας, όπου του έγινε μεγαλοπρεπής κηδεία, παρά το διαφορετικό θρήσκευμα, στο οποίο ανήκε, ενώ η γερμανομαθής Νισυριά Ευτυχία του Ζαννή (σύζυγος Μιχ. Βογιαζή) εξεφώνησε, κατάλληλα προετοιμασμένο, επικήδειο λόγο, εξαίροντας τον ηρωισμό και την αυτοθυσία του ηρωικού νεκρού. Η σορός μετεφέρθη και ενταφιάστηκε στο νεκροταφείο του νησιού, ενώ ο Γερμανός Αξιωματικός ευχαρίστησε τους Νισύριους για τις αποδοθείσες τιμές στο νεκρό συνάδελφό του και έφυγε με εντελώς διαφορετικές διαθέσεις, από αυτές με τις οποίες έφτασε.

ΠΑΡΑΠΛΕΥΡΟ ΕΠΕΙΣΟΔΙΟ

Η ΑΙΧΜΑΛΩΣΙΑ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΔΙΑΚΟΜΙΧΑΛΗ

Επανερχόμεθα στο ΕΜ-ΕΛ, στο οποίο αναφερθήκαμε πιο πάνω, το οποίον έφτασε το βράδυ, πήρε τους Γερμανούς αιχμαλώτους, καθώς και άλλους Νισυριούς, που είχαν εμπλακεί στην επιχείρηση και φυσικά και το Νίκο Διακομιχάλη και απέπλευσε, με προορισμό τα Μικρασιατικά παράλια. Στην πορεία όμως συναντήθηκε με γερμανικό αποβατικό σκάφος (Μοτοζάτορα), το οποίο και κατέλαβαν οι Άγγλοι, ενώ ομάδα Αξιωματικών επιβιβάστηκαν στο πλοίο για έλεγχο και σύλληψη των ανδρών του πληρώματος. Ο Νίκος, που εφλέγετο για δράση, ακολούθησε την ομάδα και μάλιστα πήρε και όπλο, αποφασισμένος να το χρησιμοποιήσει σε περίπτωση αντίστασης.

Όμως την ίδια ακριβώς ώρα το ΕΜΕΛ δέχτηκε πυρά από μοίρα Γερμανικών πλοίων, που καλυμμένα από το σκοτάδι, δεν είχαν εντοπιστεί. Τα πυρά ήταν καταιγιστικά και δεν ήταν δυνατό να αποκρουστούν από τις βολές του ΕΜ-ΕΛ, το οποίο, στο μεταξύ, είχε κάμει ελιγμούς και είχε απομακρυνθεί από το αποβατικό, που πριν λίγο είχε καταλάβει. Ένα από τα βλήματα κτύπησε το κατάστρωμα της μοτεζάτορας, όπου βρισκόταν ο Νίκος και τον τραυμάτισε σοβαρά στο πόδι. Τα πυρά συνεχίζονταν ασταμάτητα και στην προσπάθειά του να προφυλαχθεί ο Νίκος ρίχθηκε από τη μοτεζάτορα στη θάλασσα, μαζί με τους Άγγλους Αξιωματικούς. Στο μεταξύ το ΕΜΕΛ κατάφερε να ξεφύγει και να α-

πομακρυνθεί, παίρνοντας μαζί και τους Γερμανούς αιχμαλώτους, οπότε απεφύχθη ο κίνδυνος, να μεταδώσουν στους συμπατριώτες τους όσα έγιναν στα Λουτρά της Νισύρου. Μετά την απομάκρυνση του ΕΜΕΛ, οι Γερμανοί σταμάτησαν τα πυρά και περιουνέλεξαν από τη θάλασσα τους Άγγλους και το Νίκο και τους ανέβασαν στο πλοίο. Εκεί τους παρέλαβε Αξιωματικός ονόματι Μίλλερ (υπήρχαν πληροφορίες ότι επρόκειτο για Άγγλο κατάσκοπο, που είχε ειςχωρήσει ως Αξιωματικός στο Γερμανικό Ναυτικό, και ότι όταν κάποτε αναγνωρίστηκε, καταδικάστηκε σε θάνατο και εκτελέστηκε), ο οποίος διέταξε και έβγαλαν από το Νίκο τα βρεγμένα ρούχα, τον σκέπασαν με κουβέρτα, του έδεσαν πρόχειρα το τραύμα, που συνεχώς αιμορραγούσε και όταν σε λίγο το πλοίο έφτασε στην Κω, κάλεσαν νοσοκόμα για να το περιποιηθεί. Στο πλοίο έφτασε σε λίγη ώρα και ο Γερμανός Διοικητής Κω, οι οποίος αντικρίζοντας το Νίκο και πριν ζητήσει άλλη πληροφορία, έβγαλε το περιστροφικό για να τον εκτελέσει επιτόπου. Επενέβη όμως ο Μίλλερ και του είπε πως, θα μεταφερθεί στη Ρόδο για να δικαστεί κι εκεί θα εκτελεσθεί.

Στο μεταξύ ο Νίκος ταλαιπωρημένος, εξαντλημένος από την αιμορραγία στο πόδι και από τον πόνο στο τραύμα κοιμήθηκε μέσα στο πλοίο και όταν κάποια στιγμή ξύπνησε, είδε από το φινιστρίνι, ότι το πλοίο παράπλεε τη νησίδα Γυαλί με πορεία τη Νίσυρο. Και πράγματι σε λίγη ώρα, το Γερμανικό πολεμικό άραζε στο λιμάνι της Νισύρου, με το Νίκο να βρίσκεται σε απομόνωση, χωρίς καμιά δυνατότητα επικοινωνίας ή έστω και απλής εμφάνισης. Στη Νίσυρο οι Γερμανοί προσπάθησαν να συλλέξουν πληροφορίες για τυχόν συνεργάτες των Άγγλων στη μάχη των Λουτρών, χωρίς όμως να βρουν κανένα στοιχείο. Ακολούθως έμειναν και παρακολούθησαν την κηδεία του νεκρού Αξιωματικού, που έπεσε στη μάχη των Λουτρών, δηλώνοντας εντυπωσιασμένοι από τις πένθιμες κωδωνοκρουσίες, τις τιμές, το ανθοστόλιστο φέρετρο και τα μοιρολόγια των γυναικών της Νισύρου κι αμέσως μετά το πλοίο ανεχώρησε για Ρόδο, όπου έφθασε το βράδυ της 9ης Μαρτίου. Ο Νίκος, αν και ψηγόταν στον πυρετό, λόγω του τραύματος, μεταφέρθηκε αμέσως για ανάκριση. Στις επίμονες ερωτήσεις των Γερμανών για τυχόν Νισύριους συνεργάτες των Άγγλων στη μάχη των Λουτρών, η απάντηση ήταν πάντα αρνητική και όταν ρωτήθηκε, πού βρισκόταν ο κόσμος, μόλις μπόρεσε να απαντήσει ότι, φοβήθηκαν και έτρεξαν στα βουνά. Κι εδώ σταμάτησε η ανάκριση και μεταφέρθηκε ως κρατούμενος στη Γερμανική ναυτική βάση του νησιού.

Επί εννέα μέρες έμενε κρατούμενος στη Ρόδο και στο διάστημα αυτό προσπαθούσαν οι Γερμανοί να βρουν στοιχεία όσον αφορά τη συμμετοχή του ίδιου και των κατοίκων της Νισύρου στη μάχη των Λουτρών, όμως όλα τα στοιχεία ήταν αρνητικά, γι' αυτό και η διοίκηση της Ρόδου αποφάσισε να τον στείλει ως κρατούμενο στη Γερμανία. Με στρατιωτικό αεροπλάνο μεταφέρθηκε στην Αθήνα, στο 533 στρατιωτικό νοσοκομείο στο Γουδί κι από εκεί, τη Μεγάλη Τρίτη, στις 16 Απριλίου 1944 έφυγε με τρένο για τη Γερμανία.

Μετά από ταξίδι μιας εβδομάδας, στις 16 Απριλίου, Τρίτη του Πάσχα, έ-

φτασε στην πόλη Κέμνιστ της Γερμανίας. Στο μεταξύ, η κατάσταση του ποδιού του ολοένα και επιδειωνόταν και γι αυτό εισήχθη στο νοσοκομείο και παρά τις 4 διαδοχικές εγχειρήσεις, τελικά του έγινε ακρωτηριασμός του ποδιού του. Μετά την αποθεραπεία, κλείστηκε σε στρατόπεδο αιχμαλώτων, με τον αριθμό 2371 STALG IV F. Εκεί παρέμεινε μέχρι τις 15 Ιανουαρίου του επομένου χρόνου, οπότε μεταφέρθηκε στην πόλη Τζάιταν κι εκεί τον βρήκαν και τον απελευθέρωσαν τα Ρωσικά στρατεύματα, που κατέλαβαν την πόλη στις 23 Απριλίου 1945. Τον μετέφεραν στην πόλη Μπούσλαου, απ' όπου αργότερα έφυγε για το Μπάρι της Ιταλίας, όπου κλείστηκε σε στρατόπεδο προσφύγων, κατ' όνομα ελεύθερος, όμως άλλου είδους περιπέτειες και ιδιαίτερα οικονομικές, τον περιέμεναν. Γι' αυτό και πάλεψε σκληρά για να τα φέρει βόλτα. Κατάφερε μάλιστα να στήσει πάγκο και να πουλά τσιγάρα μέσα στο στρατόπεδο, για να εξοικονομήσει χρήματα, και να αντιμετωπίσει την αναπηρία, που του προκάλεσε ο τραυματισμός στο πόδι, αλλά και τα έξοδα επιστροφής στη Νίσυρο. Κι όλα αυτά ως το Μάιο του 1947, οπότε ελεύθερος πια, κατάφερε να φτάσει στην Ελλάδα.

Έτσι οι συνέπειες μιας παράτολμης και εξαιρετικά ριψοκίνδυνης ενέργειας, που είχε ως κίνητρο την υπεράσπιση της Πατρίδας και την τιμωρία των εχθρών της, έφτασαν στο τέλος τους. Κι ο Νίκος Διακομιχάλης, ο Νίκος του Ηλία, μετά από μια μακροχρόνια περιπέτεια γεμάτη αγωνία, φόβο, καταπίεση και πάντα προ οφθαλμών το φάσμα του θανάτου, έφτασε στην πολυπόθητη Ιθάκη του και στην αγκαλιά των δικών του ανθρώπων, μπορεί σωματικά σημαδεμένος από αυτή του την περιπέτεια, όμως περήφανος για την προς την Πατρίδα προσφορά του !...

Για τα τραγικά γεγονότα της 7ης Μαρτίου 1944, ο Νίκος συνήθιζε να λέει: Εμείς οι Νισύριοι έχουμε ξεχάσει ότι η 7η Μαρτίου 1944 πρέπει να γιορτάζεται διπλά στη Νίσυρο (για τις μάχες των Λουτρών και του λιμανιού) και πως πρέπει τουλάχιστον εκείνη την ημέρα να ανάβομε ένα κερί στη Σπηλιανή, που βοήθησε και δεν έγινε στάχτη το νησί μας.

Βιβλιογραφία:

Τις προσωπικές αναμνήσεις, από τα γεγονότα των έντεκα χρόνων μου, συμπλήρωσα από μαρτυρίες των Κώστα Μικρόπουλου, φύλακα των Λουτρών, Νικολάου Κατσιματίδη, που είχε λάβει μέρος στην επιχείρηση και Μιχαήλ Ρουσέττου, ο οποίος έζησε τα γεγονότα από πολύ κοντά, αφού ως αγγλομαθής χρησιμοποιείτο ως διερμηνέας, αλλά και από την αφήγηση του Νίκου Διακομιχάλη, στο Λεύκωμα 1983 για τα 80 χρόνια του «Γνωμαγόρα» Αμερικής.

ΟΙ ΑΓΓΛΟΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΟΙ
THEODORE BENT ΚΑΙ CHARLES NEWTON
ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ - 19ος ΑΙΩΝ

✍ Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Υπηρετώντας στην ελληνική πρεσβεία του Λονδίνου αρχές της δεκαετίας του 90, είχα επισκεφθεί πάρα πολλές φορές το φημισμένο Βρετανικό Μουσείο, με την ελπίδα να εντοπίσω εκθέματα από τη Νίσυρο. Με εξαίρεση αρκετά εκθέματα από τη Ρόδο και μεμονωμένα από Τήλο, Χάλκη, καθώς και ένα ειδώλιο κούρου από Κάρπαθο δεν ευτύχησα να «ανακαλύψω» κάτι δικό μας. Η σύζυγός μου Μαρία, ήταν πιο τυχερή και σε κάποια από τις επίσης πολλές δικές της επισκέψεις στα μουσεία του Λονδίνου, εντόπισε στο Victoria and Albert, τρία κεντήματα από τη Νίσυρο. Αμέσως έτρεξα, πήγαμε στον διευθυντή, ο οποίος εντυπωσιάστηκε από το ενδιαφέρον μας και με επαινετή προθυμία, μας βοήθησε στο να φωτογραφίσουμε τα τρία αυτά εκθέματα, τα οποία είναι ήδη ανηρτημένα στην ιστοσελίδα της «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», www.nisyriakesmeletes.gr στο Κεφάλαιο, «Νισυριακοί θησαυροί σε ξένα μουσεία» και φωτογραφία των οποίων παραθέτουμε κατωτέρω. Και από τη θέση αυτή, θερμές είναι οι ευχαριστίες μας προς την διεύθυνση του μουσείου και για την χορήγηση αδείας φωτογραφίσεως και για την προσφερθείσα βοήθεια προς επίτευξη του σκοπού αυτού.

Τότε, μου ήταν γνωστοί οι δωρητές των δύο μόνον κεντημάτων, οι καθηγητές R. M. Dawkins και A. J. B. Wace, και γι αυτό σημειώνουμε στην επεξήγηση που τα συνοδεύει στην ιστοσελίδα μας, ότι οι δυο καθηγητές, συνεδέοντο με φίλια με τον αείμνηστο συμπατριώτη μας Γεώργιο Καζαβή και είχαν επισκεφθεί το νησί μας. Για το τρίτο έκθεμα, το κάλυμμα μαξιλαριού, δεν γνωρίζαμε τίποτε περισσότερο από αυτό που η λεζάντα του μουσείου έγραφε, ότι δηλαδή, το είχαν προσφέρει οι «κυρίες Liberty, από την συλλογή Bent».

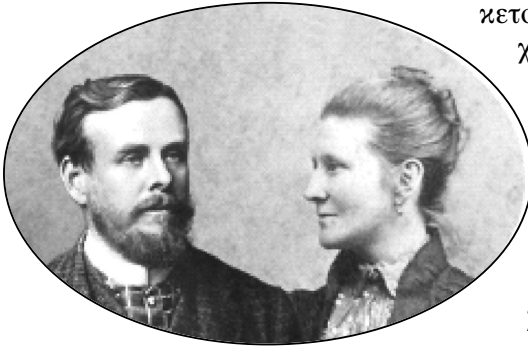
THEODORE BENT

Πριν λίγο καιρό, ήλθαν στην κατοχή μου αποσπάσματα από ένα είδος ταξιδιωτικού ημερολογίου της Mabel Bent, συζύγου του Άγγλου αρχαιολόγου Bent, τα οποία εξέδωσαν το 2006 με ανάλυση και σχολιασμό, οι Επιστημονικές αρχαιολογικές εκδόσεις της Οξφόρδης Archaiopress, με τίτλο, «Ελληνικά Χρονικά, της Mabel Bent». Μελετώντας λοιπόν αυτά τα κείμενα, πληροφορήθηκα για την επίσκεψη του ζεύγους Bent στη Νίσυρο. Έτσι, με τις πληροφορίες αυτές και με αυτές που η επακολογηθείσα σχετική έρευνα απεκάλυψε, απαντήθηκε το ερώτημα ποιος είναι ο Bent και ποια η συλλογή του, από την οποία προέρχεται το νισύριο κάλυμμα μαξιλαριού που εκτίθεται στο μουσείο Victoria and Albert στο νότιο Κένσινγκτον του Λονδίνου.

Ο αρχαιολόγος Theodore Bent, (1852-1897), γεννήθηκε στο Macclesfield, Cheshire της Αγγλίας, απεφοίτησε το 1875 από το πανεπιστήμιο της Οξφόρδης και το 1877 παντρεύτηκε την Mabel Hall-Dare, (1847-1929), φωτογράφος, η οποία έγινε στη συνέχεια η μόνιμη συνοδός του στα πολλά ταξίδια του στο εξωτερικό. Επισκέφθηκαν, μεταξύ άλλων, την Ιταλία, την Ελλάδα, την Αραβία, την περιοχή του Περσικού κόλπου και της Ερυθράς θάλασσας, την

Μικρά Ασία, και την Αφρική. Πέρασαν αρκετό διάστημα ερευνώντας την περιοχή του Αιγαίου πελάγους και το

1885, ο Theodore έγραψε το βιβλίο, «*Στις Κυκλάδες. Η η ζωή στην ελληνική χερσόνησο*». Την περίοδο εκείνη, το ζεύγος Bent ταξίδεψε και στα Δωδεκάνησα, καταγράφοντας ενδιαφέρουσες πληροφορίες για τα νησιά. Ακολουθούν αποσπάσματα από διάφορες αναφορές τους για τη Νίσυρο, όπως τα αποδώσαμε στην ελληνική:

Το ζεύγος Theodore και Mabel Bent

“Ο Theodore και η Mabel Bent έφτασαν στη Νίσυρο, με το ελληνικό ατμόπλοιο Ρούμελη, από τη Ρόδο (μέσω της Σύμης και της Χάλκης), αργά στις 21 Φεβρουαρίου 1885 και έφυγαν στις 24 για την Τήλο (με ναυλωμένο καΐκι). Το ζεύγος αποβιβάστηκε στο Μανδράκι και προσκλήθηκε στο σπίτι του διευθυντή του σχολείου, Λογοθέτη⁽¹⁾, πριν οδηγηθεί στο μοναστήρι της Παναγίας της Σπηλιανής όπου τους εδόθη δωμάτιο για τη σύντομη διαμονή τους. Ας ακού-

(1) Ιωάννης Λογοθέτης. Απόφοιτος της Μεγάλης του Γένους Σχολής, μετά από πολύχρονη παραμονή στην Κωνσταντινούπολη και αλλού, όπου δίδαξε ως δάσκαλος, επέστρεψε στη Νίσυρο και το 1865 ίδρυσε το πρώτο επίσημο κοινοτικό σχολείο.

σουμε όμως την ίδια τη Mabel Bent: “Για άλλη μια φορά, και για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια αυτού του ταξιδιού, βρήκαμε τα πολύ στενά μικρά δωμάκια, τα σκαλοπάτια πάνω και κάτω και μερικές φορές βράχια με ύψος 1,5 μέτρο και γεμάτα χοίρους, όπως στις Κυκλάδες. Μας πήγαν στο σπίτι του διευθυντού του σχολείου, του Λογοθέτη ... και μας προσέφεραν καφέ, λουκούμα και αμύγδαλα, αλλά ο ίδιος απουσίαζε, όπως και ο κύριος Αποστολίδης⁽²⁾ για τον οποίο είχαμε και μια επιστολή.

Ο Αρχιμανδρίτης του μοναστηριού,⁽³⁾ που βρίσκεται πάνω σε ένα βράχο που προεξέχει ανάμεσα στα ερείπια ενός μεσαιωνικού φρουριού, έφθασε σύντομα επί τόπου και οι αποσκευές μας μετεφέρθησαν στο λόφο (σ.σ. στο μοναστήρι). Ακολούθησαμε απότομα σκαλοπάτια και βράχια, κινούμενοι μέσα και έξω από καμάρες, και με χαρά διαπιστώσαμε ότι είχαμε ένα δωμάτιο πραγματικά δικό μας, αρκετά μεγάλο και καθαρό και με υπέροχη θέα της Κω, του Γυαλιού και της Καλύμνου. (“Ελληνικά Χρονικά της Mabel Bent”, *Archaeopress*, 2006, σελ. 73-4).

Ο Theodore δεν πραγματοποίησε ανασκαφές στο νησί, παρόλο που πιθανώς γνώριζε τα πολύ λίγα ευρήματα του Charles Newton από τους κλασικούς τάφους του νησιού, που τώρα βρίσκονται στο Βρετανικό Μουσείο. Αντ’ αυτού, το ζευγάρι πήγε να ψάξει για κεντήματα (ειδικά στον Εμπορειό), όπου είχαν κάποια επιτυχία, όπως οι ίδιοι καταγράφουν: «(Όλες) οι γυναίκες σε αυτό το τουρκικό (σ.σ. sic. Αναφέρεται βεβαίως στο 1885, οπότε η Νίσυρος ήταν υπό τουρκική κατοχή) νησί φορούν φόρεμα με ανοιχτό μανίκι (κόκκινο της Τουρκίας) με μια πολύ μεγάλη φούστα πολύ πιο κοντή από το χοντρό βαμβακερό πουκάμισο με όμορφο μεταξωτό κέντημα γύρω από την ουρά, διαμέτρου 1,3 μέτρα.

Τα μανίκια είναι υπέροχα κεντημένα. Έχουμε αγοράσει 5 από αυτές τις τοπικές ενδυμασίες, ένα ζευγάρι μανίκια, ένα κάλυμμα μαξιλαριού και ένα βολάν κρεβατιού για £ 3/15/0». (“Ελληνικά Χρονικά της Mabel Bent”, *Archaeopress*, 2006, σελ. 73-4). (σ.σ. το ποσό αγοράς αναφέρεται στην παλιά διαίρεση της λίρας στερλίνας, σελίνια/φαρδίνια/πέννες).

Το ποσό αυτό είναι σήμερα (σ.σ. προφανώς το έτος εκδόσεως, 2006), περίπου 150 λίρες στερλίνες. Στα τέλη Ιουνίου του 1885, οι Bents ήλθαν σε επαφή με το Μουσείο Victoria & Albert (Λονδίνο) σχετικά με κάποια από αυτά τα αντικείμενα και έστειλαν φορέματα (πιθανώς συμπεριλαμβανομένων και μερικών από τη Νίσυρο) για να τα εξετάσουν, αλλά το μουσείο δεν ενδιαφέρθηκε.

(2) Νικόλαος Αποστολίδης, Πεθερός του Ι. Λογοθέτη, επέστρεψε και έζησε στη Νίσυρο, μετά από επιτυχή επιχειρηματική δραστηριότητα στην Κωνσταντινούπολη. Το γνωστό αρχοντικό του Αποστολίδη στο Λευκαντιό, δώρισε η εγγονή του Μαρία Σακελλαρίδη-Φασουλαρίδη στο δήμο.

(3) Αρχιμανδρίτης Κύριλλος Χριστοφόρου, εκ Νισύρου.

Ένα χρόνο αργότερα (Ιούλιος 1886), ο Theodore προσπάθησε ξανά, προσφέροντας τα φορέματα για £ 15 (£ 750 σήμερα!), αλλά φαίνεται ότι το μουσείο δεν ενδιαφέρθηκε και πάλιν, αν και μετά το θάνατο της Mabel το 1929, το μουσείο V & A απέκτησε ένα πολύ λεπτό φόρεμα ή φορέματα από τη συλλογή των Bents, από την Κάρπαθο, αλλά αυτή είναι μια άλλη ιστορία. (σ.σ. Παραδόξως δεν αναφέρεται το κάλυμμα από τη Νίσυρο. Ίσως απεκτήθη αργότερα).

Σε μια συνάντηση του Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου το 1886, η Mabel εξέθεσε ανδρείκελα (πλαστικές κούκλες) ντυμένα με αυτά τα περιτέχνα κοστούμια από τη Νίσυρο και από αλλού, καθώς και το βολάν κρεβατιού και το κάλυμμα μαξιλαριού, που έχουμε ήδη αναφέρει. Τα περισσότερα από αυτά τα αντικείμενα πρέπει τώρα να βρίσκονται σε άλλες (ιδιωτικές) συλλογές. Το ενδιαφέρον για την απόκτηση αυτών των ωραίων δημιουργημάτων ήταν τεράστιο στα τέλη του 19ου αιώνα και αργότερα. (*Εφημερίδα του Βασιλικού Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου* τ. XV (4), 1886, σελ. 391-403).

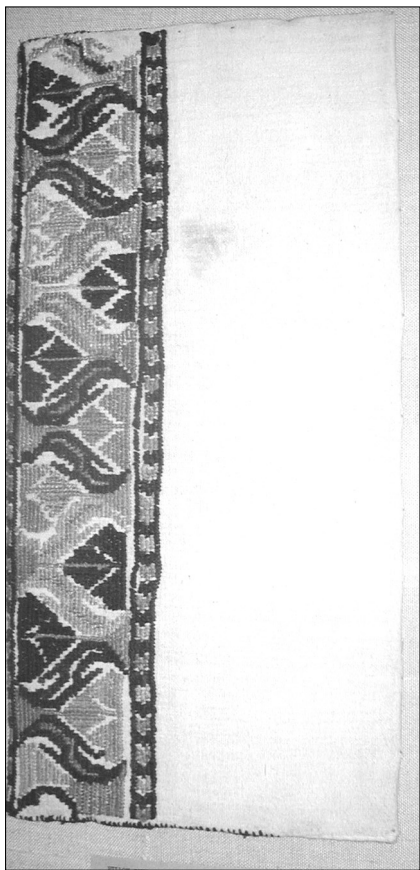
Το νησί προφανώς δεν εμπνέει υπερβολικά τον Theodore Bent και περιορίζει τις σκέψεις του σε δυο παραγράφους της «Σύγχρονης Ζωής και Σκέψης μεταξύ των Ελλήνων», που δημοσιεύθηκε στην «*Εθνική Ζωή και Σκέψη των Διάφορων Εθνών σε όλο τον Κόσμο: Μια σειρά εισηγήσεων*» (London, 1891, σελ. 287-302). Είναι τυπικές περιγραφές, εδώ είναι ένα απόσπασμα: «Θα προχωρήσουμε τώρα να δούμε παραδείγματα από διάφορα σημεία της τουρκικής αυτοκρατορίας, για το εκπαιδευτικό έργο που βρίσκεται σε εξέλιξη. Όπου οι πόροι από τα μοναστήρια είναι επαρκείς και όπου η βοήθεια δεν είναι επείγουσα ανάγκη, επιτρέπεται, να ακολουθήσουν τα πράγματα την παλιά πορεία τους. Στο νησί της Νισύρου, για παράδειγμα, βοήθαμε τον Αρχιμανδριτή Κύριλλο, του μοναστηριού της Παναγίας της Σπηλιανής, που είναι ο σημαντικότερος φορέας της μικρής κοινωνίας σε αυτό το νησί. Εκτός από το να ενεργεί ως τραπεζίτης για τους αγρότες και να εκδίδει τραπεζογραμμάτια, των 3,75 τετρ. εκατοστών και με αξία μιας πέννας το καθένα, υπογεγραμμένα με το όνομά του, σαν μέσο συναλλαγής και, παράλληλα με την πληρωμή ενός γιατρού, που περιθάλπει δωρεάν τους φτωχούς, με το εισόδημα της μοναστικής περιουσίας, έχει επίσης ιδρύσει σχολή αγοριών και σχολή κοριτσιών στο Μανδράκι, το κύριο χωριό του νησιού ...». Ο Theodore έδειξε ένα από αυτά τα τραπεζογραμμάτια στο Βασιλικό Ανθρωπολογικό Ινστιτούτο το 1886, το οποίο περιγράφεται ως εξής: «Ένα Τραπεζογραμμάτιο, μια κάρτα 3,75 τ. εκ., καλυμμένη με χαρτί με το όνομα της Μονής της Σπηλιανής και υπογραφή του Κυρίλλου, του Ηγουμένου, ο οποίος τα εκδίδει - νόμιμο χρήμα στο Τουρκικό νησί της Νισύρου». (*Εφημερίδα του Βασιλικού Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου*, τ. XV (4), 1886, σελ. 391-403).

Ο Theodore Bent απέθανε το 1897, κατά τη διάρκεια επιστημονικού ταξιδιού, στο νοσοκομείο του Άντεν από ελονοσία και ετάφη στην Αγγλία, ενώ η σύζυγός του απέθανε το 1929 στην οδό Great Camberland Place No 13 κο-

ντά στο Marble Arch στο Λονδίνο όπου διέμενε τα τελευταία χρόνια της ζωής της. Αξίζει όμως τον κόπο να αναφερθούμε στο θέμα της εκδόσεως τραπεζογραμματίων (χαρτονομισμάτων), από τον ηγούμενο της Μονής της Σπηλιανής, γεγονός που προκάλεσε το ενδιαφέρον, τόσο του Th. Bent, ώστε να το σχολιάσει στην εργασία του, όσον και του Βασιλικού Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου του Λονδίνου, ώστε να δημοσιεύσουν ειδικό άρθρο στην εφημερίδα τους, όπως αναφέρεται ανωτέρω. Και όλα αυτά, τη δεκαετία του 1880. Δυστυχώς, στη Νίσυρο δεν βρέθηκε τέτοιο χαρτονόμισμα, αλλά ούτε και στο Βασιλικό Ανθρωπολογικό Ινστιτούτο, με το οποίο ήλθαμε σε επαφή και ούτε είχε δημοσιευθεί στην εφημερίδα τους μαζί με το σχετικό άρθρο του Bent φωτογραφία του χαρτονομίσματος της Μονής της Σπηλιανής.

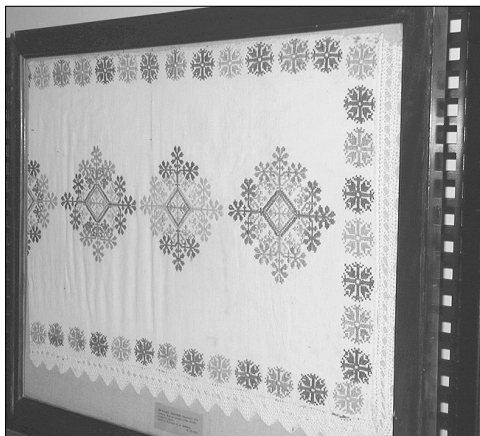
Από σχετική έρευνα, προέκυψε ότι ήταν φαίνεται πρακτική, σε εξαιρετικές μάλλον περιπτώσεις, τα μοναστήρια να εκδίδουν χαρτονομίσματα, (τραπεζογραμμάτια), για τη διευκόλυνση των καθημερινών συναλλαγών του κοινού. Πέραν της περιπτώσεως που αναφέρει ο Bent, υπάρχουν και άλλες αποδείξεις περί αυτού. Συμπατριώτες μας, μεγαλύτερης κάπως ηλικίας, θυμούνται ότι και στην περίοδο της ιταλοκρατίας, κατά τη διάρκεια του πολέμου, επειδή για κάποιο λόγο υπήρχε έλλειψη ιταλικών, βεβαίως, χαρτονομισμάτων μικρής αξίας, ο δήμος Μανδρακίου, εξέδωσε πάλιν δικά του χαρτονομίσματα μικρής αξίας για την διευκόλυνση των συναλλαγών. Επί πλέον, στο νομισματικό μουσείο της Μονής στη Νίσυρο, εκτίθεται χαρτονόμισμα αυτού του είδους, εκδόσεως της Μονής των Ταξιαρχών στον Εμπορειό και της εκκλησίας των Νικειών, φωτογραφία των οποίων παρατίθενται κατωτέρω. Όλα αυτά, επιβεβαιώνουν κατά τρόπον αναντίρρητο, το τεράστιο κύρος του ηγουμένου και της Μονής γενικότερα, και τον σεβασμό που έτρεφε ο κόσμος προς το πρόσωπο του ηγουμένου και των διοικούντων την Μονή. Δηλαδή, αυτό που σήμερα αποτελεί έργο της κεντρικής τράπεζας κάθε χώρας, κατοχυρωμένο με αυστηρό νομικό πλαίσιο που προβλέπει αυστηρότατες ποινές για τους παραβάτες των κειμένων διατάξεων, την εποχή εκείνη, χωρίς νομική πρόβλεψη και κατοχύρωση εφηρμόζετο στη Νίσυρο από τις Μονές, και κυρίως, ήταν αποδεκτό από τους κατοίκους του νησιού, με μόνη εγγύηση το σεβασμό προς το πρόσωπο του ηγουμένου και του κλήρου γενικά του νησιού, αφού η υπογραφή τους και μόνο καθιστούσε επίσημο και κοινής αποδοχής το χαρτονόμισμα της Μονής και των εκκλησιών.

Προκύπτει όμως και κάτι άλλο, από τις περιγραφές του παρατηρητικού Άγγλου αρχαιολόγου. Τουλάχιστον το 1885, οπότε επεσκέφθη τη Νίσυρο, η Μονή της Σπηλιανής, συντηρούσε οικονομικά και διοικητικά παρθεναγωγείο και σχολείο αρρένων στο νησί. Μέσα στο πνευματικό σκοτάδι της τουρκικής κατοχής, εμπνευσμένοι μητροπολίτες και ηγούμενοι, συντηρούσαν σχολεία για την μόρφωση της νεολαίας του νησιού μας και την μεταλαμπάδευση σ' αυτήν, των αθανάτων αξιών του ελληνικού πνεύματος, όπως συμπληρώθηκαν από την κοσμοσωτήρια διδασκαλία του Θεανθρώπου. Χαρακτηριστικό είναι εξ άλλου

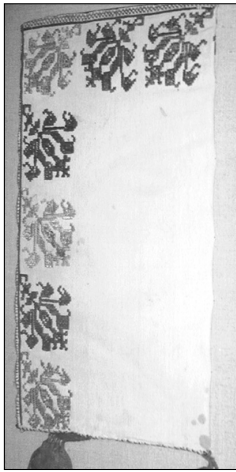

το γεγονός, ότι το πρώτο κοινοτικό σχολείο, ιδρύθηκε στη Νίσυρο το 1865 μετά από μεγάλη επιμονή (λόγω αντιθέσεως των προεστών του νησιού), του τότε εμπνευσμένου μητροπολίτη Ρόδου Κυρίλλου, ενώ οι προσπάθειες του Οικουμενικού Πατριάρχου Κωνσταντίου για την λειτουργία κοινοτικών σχολείων είχαν αρχίσει από το 1831. (Εμ. Φραντζή, «Συμβολή στην ιστορία της εκπαίδευσως εν Νισύρω» ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τ. 4 σ. 42-65 και Γ. Βεργωτή, «Η εκπαίδευσις εις την Νίσυρο» ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ τ. 5 σ. 264-288). Τουλάχιστον αυτά, δεν μπορούν να το αμφισβητήσουν οι αρνηταί της υπάρξεως και λειτουργίας του «κρυφού σχολείου» και κατ' επέκταση της συμβολής της εκκλησίας στην πνευματική καλλιέργεια των Ελλήνων και στην ενστάλαξη στις ψυχές των νεωτέρων γενεών, της ελληνοχριστιανικής συνειδήσεως.

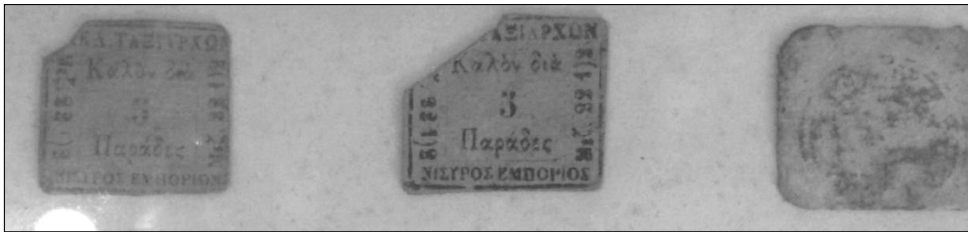
Κάλυμμα μαξιλαριού 19ου αιώνα από ΝΙΣΥΡΟ Δωδεκανήσου. Μετάξι σε βαμβάκι με μονή και προεξέχουσα (Gobelin) βελονιά. Στο μουσείο Victoria and Albert παρεδόθη από τις κυρίες Λίμπερτν και προέρχεται από την συλλογή Bent.

Κόκκινο βολάν κρεβατιού από ΝΙΣΥΡΟ Δωδεκανήσου. 19ου αιώνα. Μετάξι με σταυρωτή βελονιά και δαντέλα γύρω-γύρω. Στο μουσείο Victoria and Albert παρεδόθη από τον καθηγητή R.M. Dawkins.

Κάλυμμα μαξιλαριού (αριστερά στη φωτογραφία). 19ος αιώνας. Από ΝΙΣΥΡΟ Δωδεκανήσου. Μετάξι σε λινό, με σταυρωτή βελονιά. Στο μουσείο Victoria and Albert παρεδόθη από τον καθηγητή Α. J. B. WACE.

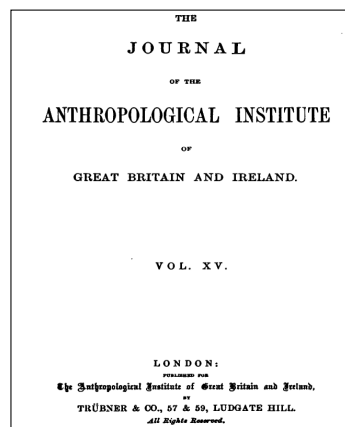

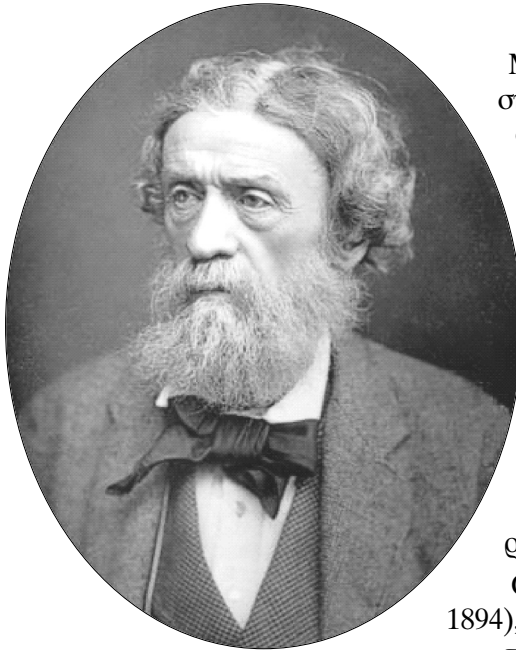
Χαρτονομίσματα Μονής Ταξιάρχη στον Εμπορίο. Από το νομισματικό μουσείο Νισύρου.

Χαρτονομίσματα εκκλησίας Νικειών. Από το νομισματικό μουσείο Νισύρου.

Το εξώφυλλο της Εφημερίδας του Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου, τομ. XV.

Sir Charles Newton 1816-1894

CHARLES NEWTON

Με αφορμή την πληροφορία από τις σημειώσεις της Mabel Bent για ανασκαφικά ευρήματα στη Νίσυρο από τον Charles Newton τα οποία φυλάσσονται στο Βρετανικό Μουσείο, επικοινωνήσαμε με το μουσείο, το οποίο μας επιβεβαίωσε την πληροφορία, παρέχοντάς μας τα στοιχεία των ευρημάτων αυτών, τα οποία παρατίθενται κατωτέρω, ενώ ταυτόχρονα, ερευνήσαμε για συγκέντρωση πληροφοριών σχετικά με τον αρχαιολόγο αυτό και για τις δραστηριότητές του. Από την έρευνά μας, προέκυψαν τα κάτωθι:

Ο Sir Charles Thomas Newton (1816-1894), ήταν αρχαιολόγος, απόφοιτος του πανεπιστημίου της Οξφόρδης και υπηρέτησε στο Βρετανικό Μουσείο, αρχικά ως έφορος Ελληνικών και Ρω-

μαϊκών αρχαιοτήτων. Αργότερα διορίσθη υποπρόξενος της Αγγλίας στη Μυτιλήνη και μετά στη Ρόδο, με αποστολή την έρευνα της περιοχής, στα πλαίσια των ενδιαφερόντων του Βρετανικού Μουσείου.

Μέσα στα πλαίσια αυτών των δραστηριοτήτων του, προχώρησε σε ανασκαφές, στα δυτικά παράλια της Μικράς Ασίας και κυρίως στην Αλικαρνασσό, όπου ανεκάλυψε τα ερείπια από το Μανσωλείο της πόλεως, (ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου), στην Κνίδα, και στην Κάλυμνο όπου κατέγραψε αρκετές επιγραφές. Προφανώς, κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών εργασιών του στην Κνίδα ή των καταγραφών του στην Κάλυμνο, επισκέφθηκε και τη γειτονική, με τις δυο περιοχές, Νίσυρο και σε αρχαιολογική ανασκαφή ανεκάλυψε τα ευρήματα τα οποία μνημονεύει η Mabel Bent και τα οποία, σύμφωνα με έγγραφο του Βρετανικού Μουσείου είναι:

1. Βάζο, κεραμική ερυθρόμορφη οινόχνη, με παράσταση κεφαλής Αρμασπού⁽⁴⁾, και Γρύπα⁽⁵⁾ με λοφίο και χαιτή, ύψους 16,51 εκ. Περιοχή κατασκευής, Αττική, έτος 370-350 π.Χ. ανεύρεση Νίσυρος. Προέλευση, Charles Newton, 1859, μέσω αγοράς. Κωδικός : GAA8086.

(4) Αρμασπός. Μυθικός λαός, σκυθικής προελεύσεως.

(5) Γρύπας. Ορνιθομορφική απεικόνιση κοινή στην ελληνική μυθολογία.

2. Βάζο, κεραμική ερυθρόμορφη οinoχόη, με παράσταση τριών εφήβων, ύψους 17,78 εκ. Κατασκευή, Αττική, 370-350 π.Χ. Ανεύρεση, Νίσυρος, από ανασκαφή Charles Newton 1856. Εδωρήθη από τον υποκόμη Stratford de Redcliffe. Κωδικός GAA8081.

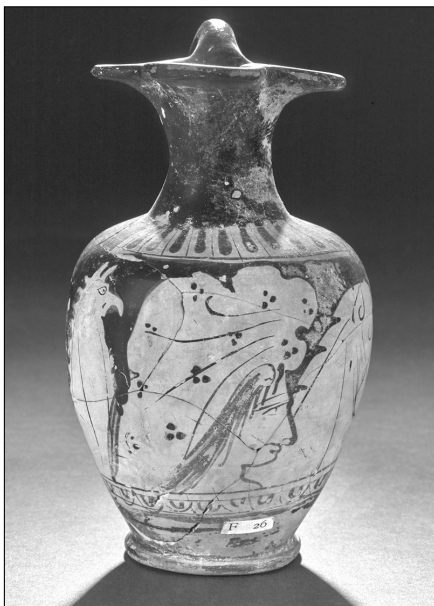
3. Μαχαιρί από χαλκό με διπλή κόψη, μήκος 17,10 εκ. Κατασκευής 1600-1060 π.Χ. μυκηναϊκών χρόνων. Ανεύρεση Νίσυρος, χωρίς να αναφέρεται σχέση με τις ανασκαφές του C. Newton και ο χρόνος ανευρέσεως. Προέλευση, μέσω αγοράς το 1859. Κωδικός: GAA13102.

4. Χρυσό δακτυλίδι, διαμέτρου 2,60 εκ. με μορφή «Γοργόνειου» (μυθικός λαός) στο επάνω τμήμα του. Κατασκευή, 4ος-3ος αιώνας (399-200) π.Χ. Προέλευση, Ch. Newton 1859 Νίσυρος, μέσω αγοράς. Προηγούμενος κάτοχος, G. Campbell. Κωδικός: GAA29399.

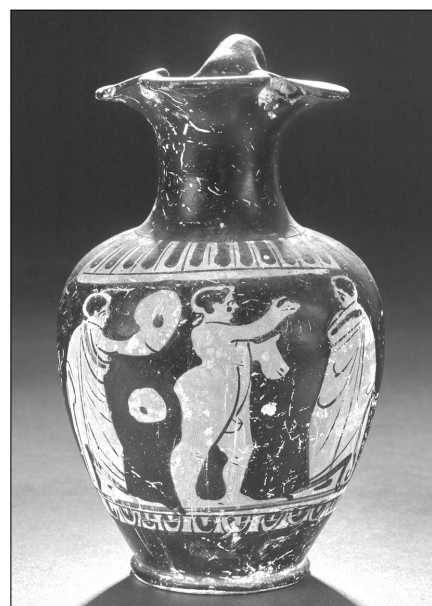
5. Ασημένιο δακτυλίδι, διαμέτρου 2,30 εκ. με κολλημένη στο άνω μέρος τη μορφή της θεάς Δήμητρας (:), από χρυσό. Κατασκευή, 4ος - 3ος αιώνας (399-200) π.Χ. Προέλευση, Νίσυρος. Απεκτήθη το 1897, από τον Sir Augustus Wollaston Franks. Κωδικός: GAA30984.

Όπως προκύπτει από τις παρασχεθείσες από το Βρετανικό Μουσείο πληροφορίες, τα τρία τελευταία ευρήματα, δεν επωλήθησαν απ' ευθείας από τον Newton στο μουσείο. Προφανώς, σε πρώτη φάση, εδόθησαν με κάποιον τρόπο, από τον Newton σε άλλους και αργότερα, κατέληξαν από τους κατόχους τους στο Βρετανικό Μουσείο.

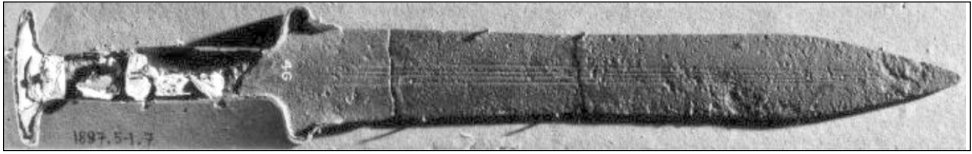
Φωτογραφίες αυτών παρατίθενται κατωτέρω.

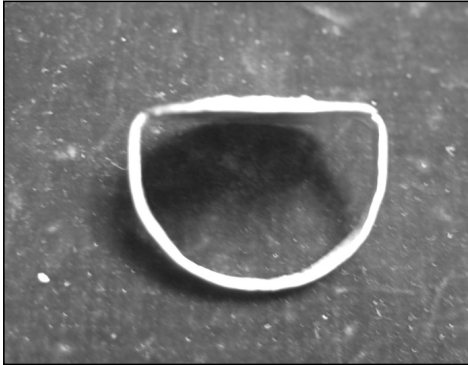
Βάζο με απεικόνιση Αρμασπού και Γρύπα

Βάζο με απεικόνιση τριών εφήβων

Χάλκινο ξιφίδιο (μαχαίρι).

Χρυσό δακτυλίδι.

Χρυσό δακτυλίδι, το επάνω τμήμα του.
Κωδικός αριθ. PRN: GAA29399.

Ασημένιο δακτυλίδι.

Ασημένιο δακτυλίδι.
Το επάνω τμήμα του από χρυσό.
Κωδικός: GAA30984.

Οι εικόνες των βάζων και του ξίφους, παρεχωρήθησαν από το Βρετανικό Μουσείο, με τη δέσμευση συμμορφώσεως προς τους όρους και τις προϋποθέσεις που έχει καθιερώσει. Και από τη θέση αυτή εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας προς την διεύθυνση του Μουσείου. Οι εικόνες, των δακτυλιδιών παρεχωρήθησαν ευγενώς από την φίλη της Νισύρου αρχαιολόγο κ. Μελίνα Φιλήμονος-Τσοποπού και προέρχονται από τη συλλογή που χάρισε στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Δωδεκανήσου.

Θερμές είναι οι ευχαριστίες μας.

Η ΔΡΑΣΗ ΤΩΝ ΠΕΙΡΑΤΩΝ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ ΚΑΙ Η ΔΙΩΞΗ ΤΗΣ ΠΕΙΡΑΤΕΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΡΟΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΗ ΠΕΡΙΟΔΟ

✍ Γεώργιος Θ. Πρίντζιπας

Το φαινόμενο της πειρατείας κατέχει σημαντική θέση στην ελληνική ιστορία όπως σημαντική είναι και η θέση της θάλασσας και των ανθρώπων της. Παρουσιάστηκε από τα αρχαία χρόνια και οι σχετικές αναφορές δείχνουν την εξοκείωση του ελληνικού λαού με αυτήν, την οποία σε πολλές εποχές τη θεωρούσε ως ηρωική πράξη. Κι αυτό αναφέρεται κυρίως στη λαογραφική καταγραφή της και στις σχετικές αναφορές στην λαϊκή παράδοση, τους θρύλους και τις διηγήσεις που αποτελούν ξεχωριστή πηγή πληροφόρησης γι' αυτήν.¹ Βεβαίως και άλλοι κλάδοι ασχολούνται με το φαινόμενο, όπως η νομική, αλλά η κατ' εξοχήν πληροφόρηση προέρχεται από την ιστορία, τόσο την γενική όσο και την τοπική και τη ναυτική. Τα τελευταία χρόνια μάλιστα έχουν δει το φως της δημοσιότητας πολύ αξιόλογες μελέτες που διερευνούν το ζήτημα από πολλές πλευρές και παρέχουν επαρκή γι' αυτό πληροφόρηση.²

¹ Για τις παραδόσεις, τους θρύλους και τις διηγήσεις για την πειρατεία και τους πειρατές βλ. αντί άλλων : Στεφάνου Ήμελλου, *Η περί Πειρατών Λαϊκή Παράδοση*, Αθήνα 1968, Κ. Καιροφύλλα, *Κουρσάροι στην Ελλάδα*, Αθήνα 1992, Ν. Κεφαλληνιάδη, *Πειρατεία, Κουρσάροι στο Αιγαίο*, Αθήνα, Φιλίπποτης, 1984, του ιδίου, *Ρομαντικές Ιστορίες στο Αιγαίο (16^{ος} - 17^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, Φιλίπποτης, 1985, του ιδίου *Παράξενες Ιστορίες στο Αιγαίο (17^{ος} - 20^{ος} αιώνας)*, Αθήνα, Φιλίπποτης, 1987, Κ. Ν. Ράδου, *Ο Πειρατής της Γραμβούσης*, α' έκδ. 1930, επανέκδοση Αθήνα, Νεφέλη, 1988.

² Γενικά περί της πειρατείας στις ελληνικές θάλασσες βλ. Σπυρίδωνος Αργυρού, *Η Πειρατεία από το 1500 π.Χ. έως το 1860: Ιστορία και Θρύλοι*. Αθήνα 1956 και 1963, Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, *Ιστορία της Πειρατείας στους πρώτους χρόνους της Τουρκοκρατίας 1390-1538*, Αθήνα, Εστία, 1985, της ίδιας, *Ιστορία της Πειρατείας στους μέσους χρόνους της Τουρκοκρατίας 1538-1699*, Αθήνα, Εστία, 1991, της ίδιας, *Ελληνική Πειρατεία και Κούρσος, μέχρι την Ελληνική Επανάσταση*, Αθήνα, Εστία, 1998, Ν. Μπελαβίλα, *Λιμάνια και Οικισμοί της Πειρατείας*, Αθήνα, Οδυσσεάς, 1997, Μονεβασιώτικος Όμιλος, *Πειρατές και Κουρσάροι*. 1^ο Συμπόσιο Ιστορίας και Τέχνης, Αθήνα, Εστία, 2004.

Εισαγωγικά οφείλουμε να κάνουμε τη διάκριση μεταξύ πειρατείας και κούρσους (καταδρομής) των οποίων η διαφορά ήταν ως προς τη μέθοδο και την υπαγωγή, τα αποτελέσματα όμως για τους ναυτιλομένους και τα πλοία, όπως και για τους κατοίκους των νησιών και των παραλίων, ήταν τα ίδια. Η επαρκής ανάλυση επομένως προϋποθέτει τη διάκριση αυτή. Το κούρσος ήταν πειρατεία με συγκεκριμένους στόχους, ελεγχόμενη από μια κρατική εξουσία. Συνήθως ο κουρσάρος άρχιζε τη δράση του ως πειρατής, δηλαδή ως κατά θάλασσαν ληστής, όπως γράφει το Λεξικό του Σουίδα, ανεξάρτητος και αυτόνομος, δρών προς ίδιον όφελος, και στη συνέχεια εξελισσόταν ως κουρσάρος, εφόσον η δραστηριότητά του αναγνωριζόταν ως επιτυχημένη.

Τους κουρσάρους τους στρατολογούσαν οι μεγάλες ναυτικές δυνάμεις για να ασκούν καταδρομές σε καιρό πολέμου εναντίον των εμπορικών πλοίων των αντιπάλων τους προκαλώντας σημαντικές ζημιές στο εμπόριο και τη ναυτιλία τους. Δρούσαν έχοντας υψωμένη τη σημαία του κράτους που τους είχε δώσει την εντολή της καταδρομής και τη λεία δεν μπορούσαν να την εκποιήσουν, αλλά την παρέδιδαν στον εντολέα τους, ο οποίος τους έδινε το μέρος που είχαν συμφωνήσει. Βέβαια οι κουρσάροι, μόνοι στο ανοιχτό πέλαγος, συχνά αγνοούσαν τις εντολές και ξαναγίνονταν πειρατές.³

Το φαινόμενο της πειρατείας είναι παλαιότατο στις ελληνικές θάλασσες. Ο Θουκυδίδης, αναπλάθοντας το ελληνικό παρελθόν, διακρίνει δύο εποχές πειρατικής δραστηριότητας των Ελλήνων. Η πρώτη ήταν η εποχή που οι Έλληνες «ελήζοντο ... αλλήλους» και «ετρέποντο προς ληστείαν» υπό την αρχηγία ισχυρών ανδρών. Αυτοί γίνονταν και πειρατές με μεγάλα κέρδη για τους ίδιους και τους συντρόφους τους. Η δραστηριότητα αυτή τους προσέδιδε δόξα και όχι ντροπή. «Ουκ έχοντος πω αισχύνην τούτου του έργου, φέροντος δε τι και δόξης μάλλον». Η δεύτερη εποχή είναι οι χρόνοι του Μίνωα, ο οποίος ανέτρεψε την προηγούμενη κατάσταση με την εξουσία – ηγεμονία που επέβαλε. Ο Μίνωας ήταν ο πρώτος που συγκρότησε πολεμικό ναυτικό, σύμφωνα με την παράδοση. «Μίνως γαρ παλαιάτατος, ων ακοή ίσμεν, ναυτικόν εκτήσατο» κατά την πασίγνωστη διατύπωση του Θουκυδίδη.⁴ Με τον στόλο του κατέκτησε τις Κυκλάδες, ίδρυσε εκεί αποικίες και καταδίωξε τους πειρατές («το ληστροικόν... καθήρει εκ της θαλάσσης») και επέβαλε την τάξη και την ασφάλεια στις θάλασσες διαδρομές. Έτσι οι κάτοικοι ένωσαν ασφαλείς, τα νησιά και η οικονομία τους αναπτύχθηκαν και ο Μίνωας κατάφερε να συγκεντρώσει τα εισοδήματά του από τη φορολόγηση των νησιωτών.

Πέρα από το μυθικό στοιχείο ο Θουκυδίδης, όπως έχει κάνει και για άλλα ζητήματα γεωστρατηγικής και πολεμικής τακτικής, είναι ο πρώτος ιστορικός

³ Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, «Σύγκριση πειρατείας και καταδρομής-κούρσους» *Ιστορικά* 290 (16 Ιουνίου 2005)26

⁴ Θουκυδίδου, *Ιστορία*, 1, 4-5.

που διατυπώνει την άποψη ότι η αναπτυσσόμενη δύναμη του κράτους συνοδεύεται από την εξάλειψη της πειρατείας. Αναφερόμενος στον παλαιό τρόπο ζωής των Ελλήνων εκφράζει την ιδέα της προόδου από την πειρατεία στο εμπόριο και αποδίδει την αιτία «των παλαιών ασθενειών» στις πρωτόγονες συνθήκες ζωής που επικρατούσαν τα χρόνια εκείνα, στην ανασφάλεια των πληθυσμών και τις συνεχείς διχόνοιες. Η καταστολή της πειρατείας ανοίγει για τον Θουκυδίδη το δρόμο για την πρόοδο του πολιτισμού.⁵

Αυτή η θέση θα επιβεβαιωθεί σε όλους τους επόμενους αιώνες. Για παράδειγμα έστω η αντιπειρατική δράση Ρώμης επί Πομπηίου. Είναι γνωστόν ότι η πειρατεία καλά κρατούσε στην περίοδο των κλασικών χρόνων, καθώς η διαίρεση της Ελλάδας σε πόλεις – κράτη και η συνεχής αντιπαλότητα μεταξύ τους ευνοούσε τη δράση των πειρατών. Επί Μεγάλου Αλεξάνδρου μάλιστα Πέρσες πειρατές καταλήστευαν το Αιγαίο επωφελούμενοι από την απουσία του στόλου στις εκστρατείες. Το ίδιο έγινε και στην περίοδο των επιγόνων. Έτσι στην αρχή της ρωμαϊκής κυριαρχίας η ληστεία στην ξηρά και η πειρατεία στην θάλασσα βρισκόνταν σε πλήρη ακμή. Μάλιστα και ο ίδιος ο Καίσαρας το 78 π.Χ. αιχμαλωτίστηκε από τους πειρατές στη Φαρμακούσα της Κιλικίας, σήμερα Φαρμακονήσι, πηγαίνοντας από τη Ρώμη στη Ρόδο, όπου θα παρακολουθούσε μαθήματα ρητορικής από τον Απολλώνιο. Υπάρχει και μια ιστορία για την περιπέτειά του αυτή που δείχνει τη θρασύτητα των κατά θάλασσαν αυτών ληστών. Όταν αποβιβάστηκαν στην Φαρμακούσα ο αρχηγό των πειρατών, πειραγμένος από την υπεροπτική στάση του Καίσαρα, τον πλησίασε και τον ρώτησε πόσα θα έδινε για την απελευθέρωσή του. Ο Καίσαρας όμως συνέχισε να τον αγνοεί. Τότε ο αρχιπειρατής ζήτησε τη γνώμη του υπαρχηγού του. Αυτός του πρότεινε το ποσόν των δέκα ταλάντων. Αυτός διπλασίασε το ποσόν εξοργισμένος από την περιφρονητική στάση του αιχμάλωτου. Ο Καίσαρας έβαλε τα γέλια και τους είπε ότι δεν ξέρουν τη δουλειά τους, αλλιώς θα καταλάβαιναν ότι αξίζει τουλάχιστον πενήντα. Τότε ο πειρατής ζήτησε πενήντα τάλαντα. Ρώτησε όμως τον Καίσαρα τι θα του έκανε αν είχε πέσει αυτός στα χέρια του. Ο Καίσαρας απάντησε απερίφραστα. « Θα σε σταύρωνα». Μετά από 38 ημέρες οι πειρατές πήραν τα λύτρα και ελευθέρωσαν τον Καίσαρα. Και αυτός δανείστηκε από τον Βαλέριο τέσσερεις πολεμικές τριήρεις και 500 άνδρες, πήγε στη Φαρμακούσα και συνέλαβε τους πειρατές, ενώ πήρε πίσω τα πενήντα τάλαντα. Τον αρχιπειρατή και τους επικεφαλής, σύμφωνα με όσα είχε πει, τους σταύρωσε.

Καθώς η πειρατεία είχε αυξηθεί επικίνδυνα, το 67 π.Χ. η Σύγκλητος έδωσε εντολή στον Πομπήιο να εκκαθαρίσει τις θάλασσες από τους πειρατές δίνοντάς του έκτακτες εξουσίες και ισχυρό στόλο. Ο Πομπήιος ονομάστηκε

⁵ Βλ. Νικόλαου Μπριγιάλα, «Πειρατεία και ηγεμονία στην αρχαία Ελλάδα του 5^{ου} και 4^{ου} αιώνα» *Πειρατές και Κουρσάροι*, Αθήνα, Εστία, 2004, σελ. 20.

«δικτάτωρ των θαλασσών» και του διατέθηκαν 500 πλοία, 120.000 πεζοί και 5.000 ιππείς. Με την τεράστια αυτή δύναμη σε τρεις μήνες κατέστειλε πλήρως την πειρατεία.⁶

Επιβεβαίωση της θέσης του Θουκυδίδη έχουμε και στο Βυζάντιο, του οποίου το κράτος ήταν ισχυρό και η διοίκηση αποτελεσματική. Έχοντας τα χαρακτηριστικά ενός συγκεντρωτικού κρατικού μηχανισμού, ενδιαφερόταν να ελέγχει όλα τα τμήματα μιας αχανούς επικράτειας, τα οποία συνδέονταν, τόσο μεταξύ τους όσο και με την πρωτεύουσα την Κωνσταντινούπολη, με εκτεταμένες θαλάσσιες οδούς. Η διαμόρφωση του κράτους και η φύση του πολιτεύματος διαδραμάτισαν πρωταρχικό ρόλο στην καταστολή της πειρατείας από το βυζαντινό στόλο, ο οποίος ήταν επιφορτισμένος να αγρυπνά για τη διασφάλιση της ειρήνης των θαλασσών μέσα στα σύνορα της αυτοκρατορίας. Η θάλασσα αποτελούσε τον κατ' εξοχήν παράγοντα συνοχής του κράτους και όποιος εμπόδιζε την ελεύθερη διακίνηση σ' αυτήν, εθεωρείτο εχθρός του κράτους και της κοινωνίας. Έτσι, λοιπόν, για το Βυζάντιο η πειρατεία σε όλες τις μορφές της καταδικάζεται, ενώ όσοι επιδίδονται σ' αυτήν είναι άτομα εκτός νόμου και ηθικής. Οι βυζαντινοί βρήκαν τρόπο και έθεσαν τις βάσεις λειτουργίας ενός μηχανισμού ικανού να εξασφαλίσει ένα συνεχή αγώνα εναντίον της, όπως αρμόζει σε μια αυτοκρατορία με μεγάλη ναυτική ισχύ, με στόχο την εγκαθίδρυση μιας πραγματικής θαλασσοκρατίας.⁷

Στις βυζαντινές θάλασσες οι πειρατικές επιδρομές συνδέονται με την παρουσία εχθρικών στόλων, όπως ο αραβικός, ο μουσουλμανικός, ο νορμανδικός, ο οποίος μετέφερε τα ήθη που επικρατούσαν στη Δύση, όπου η πειρατεία γνώριζε ξεχωριστή άνθιση. Όταν συνέβη αυτό η αυτοκρατορία είχε εγκαταλείψει το ναυτικό της κι έτσι βρισκόταν σε μια διαρκή κατάπτωση. Ήδη από τον 11^ο αιώνα η αυτοκρατορία εγκαταλείπει την άμυνα της θάλασσας στις ιταλικές πόλεις και έκτοτε παρατηρείται ένας βαθμιαίος εξοστρακισμός των βυζαντινών από τα ναυτικά κέντρα, τη ναυτιλία και το διεθνές εμπόριο που περνούν στα χέρια των υπηκόων των ιταλικών πόλεων, χάρη στα προνόμια που τους χάρισε η Κωνσταντινούπολη. Έτσι στα σπουδαία λιμάνια της αυτοκρατορίας εγκαταστάθηκαν οι ξένοι υπήκοοι ναυτικών ιταλικών πόλεων με υπαγωγή στους Βαΐλους (αντιπροσώπους των ιταλικών μητροπόλεων) και καταφρόνηση της βυζαντινής διοίκησης που ολοένα και υποχωρούσε. Τελικά η πολιτική αυτή της αυτοκρατορίας αποξένωσε το λαό από τη θάλασσα και τη ναυτιλία και προετοίμασε την πτώση της. Εγκαταλείποντας όμως οι Βυζαντινοί κάθε δυνατότητα

⁶ Αναστασίου Τζαμτζή, «Η Πειρατεία στους αρχαίους χρόνους», *Ιστορικά* 290 (16.6.2005) σελ. 14.

⁷ Για την αξία της θάλασσας και τη σημασία που έδινε σ' αυτήν το Βυζάντιο βλ. την κλασική μελέτη της Helene Glykatzis – Ahrweiler, *Byzance et la Mer. La marine de guerre, la politiques et les institutions maritimes de Byzance aux VIII e – XV e.* Paris, Presses Universitaires de France, 1966. Επίσης Σαράντου Καργάκου, *Το Βυζαντινό Ναυτικό*, Αθήνα, Ι. Σιδέρης, 2007.

για τα ναυτικά πράγματα –ο τέως ένδοξος στόλος σχεδόν είχε διαλυθεί– άφησαν το θαλάσσιο χώρο τους να γίνει λεία πειρατών και θέατρο ανταγωνισμού των ιταλικών ναυτικών δυνάμεων, οι στόλοι των οποίων συγκροούνταν μπροστά στα τείχη τη Πόλης.⁸

Η κατάλυση της Βυζαντινής αυτοκρατορίας το 1204 με την Δ΄ Σταυροφορία και η ίδρυση φραγκικών ηγεμονιών στα εδάφη της απετέλεσε σταθμό για την ιστορία της Ανατολικής Μεσογείου, όπου μεγάλοι κερδισμένοι, ως γνωστόν, αναδείχθηκαν οι Βενετοί με την απόκτηση στρατηγικών βάσεων και εμπορικών προνομίων. Ωστόσο στο δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα συντελέστηκαν στην περιοχή σημαντικές ανακατατάξεις, μετά την ανάκτηση της Κωνσταντινούπολης το 1261 από τον Μιχαήλ Παλαιολόγο. Η αυτοκρατορία επιδίδεται σε ένα τίτανο αγώνα αναγέννησης, πολλές φραγκικές ηγεμονίες παρακμάζουν και ένας νέος εχθρός απειλεί το αγωνιζόμενο για την επιβίωσή του Βυζάντιο ο Κάρολος ο Ανδεγαυικός που ήταν βασιλιάς της Νεαπόλεως και της Σικελίας (1256 – 1282) με μεγαλεπήβολα σχέδια για την κατάκτηση όλης της Ανατολικής Μεσογείου. Μάλιστα το 1267 υπέγραψε τη συνθήκη του Viterbo με τον έκπτωτο Λατίνο αυτοκράτορα Κωνσταντινουπόλεως Βαλδουίνο Β΄ και τον φράγκο ηγεμόνα της Αχαΐας Γουλιέλμο Βιλλεαρδουίνο με την οποία γινόταν κύριος της Βυζαντινής αυτοκρατορίας και όλης της Ρωμανίας αν κατόρθωνε να ανατρέψει τον Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγο. Η απειλή ήταν σαφής. Παράλληλα οι Γενουάτες αύξησαν τη δύναμή τους και προσπαθούσαν να αντικαταστήσουν τους Βενετούς στο Αιγαίο. Σ' αυτά τα ταραγμένα χρόνια, όπως ήταν φυσικό, ξετρούφη η πειρατεία στην Ανατολική Μεσόγειο κάνοντας επικίνδυνη τη ναυσιπλοΐα. Την ίδια εποχή ο Μιχαήλ Η΄ Παλαιολόγος είχε αποδυθεί σε ένα μεγάλο αγώνα κατά των πειρατών, οι οποίοι αποκόμιζαν τεράστια κέρδη, χωρίς μεγάλα αποτελέσματα.⁹ Τυχοδιώκτες διαφόρων εθνοτήτων κυκλοφορούσαν ή εγκαθίσταντο μονίμως, κυρίως στα νησιά του Αιγαίου, και καταλήστευαν τα πλοία ή έκαναν καταδρομικές ενέργειες στα παράλια.

Στον 14^ο αιώνα και μετά, πειρατική δραστηριότητα και μάλιστα έντονη παρουσιάζουν οι περιφημοί μοναχοί και πολεμιστές οι Ιωαννίτες Ιππότες, το Τάγμα των οποίων εκδιωγμένο από τους Αγίους Τόπους κατέλαβε το 1309 τη Ρόδο για να τη χρησιμοποιήσει ως ορμητήριο κατά των Οθωμανών. Μαζί κατέλαβε και άλλα επτά νησιά Χάλκη, Τήλο, Νίσυρο, Κω, Λέρο, Κάλυμνο και

⁸ Βλ. Ελένης Γλύκατζη – Αρβελέρ, *Γιατί το Βυζάντιο*, Αθήνα, Ελληνικά Γράμματα, 2009, σελ. 232.

⁹ Κ. Γιαννακόπουλου, *Ο αυτοκράτωρ Μιχαήλ Παλαιολόγος και η Δύση*, Αθήνα 1969, σελ. 169. P. Charanis, "Piracy in the Aegian during the reign of Michael VIII Paleologus" στον τόμο *Social, Economic and Political Life in the Byzantine Empire*, London, Variorum Reprints, 1973, p.135. Γενικά για την πειρατεία στο 13^ο και 14^ο αι. βλ. Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, *Ιστορία της Πειρατείας (1390 – 1538)*, Αθήνα, Εστία, 1985, Ευτυχίας Παπαδοπούλου, «Πειρατές και Κουρσάροι στο Αιγαίο τον 13^ο αι.» *Δίπτυχα 6 (1994 – 1995)* 89-107.

Σύμη, τα οποία επίσης είχαν κάνει ορμητήριά τους, όπως και την απέναντι μικρασιατική ακτή. Από την αρχή άσκησαν πειρατεία και μάλιστα φαίνεται ότι είχαν προκαλέσει μεγάλα προβλήματα στο Αιγαίο, ώστε ο Βενετός δόγης Mario Sanudo, σε επιστολή του στον πάπα τους κατηγορούσε ότι είχαν γίνει μάστιγα στο Αρχιπέλαγος.¹⁰ Έδιναν μάλιστα και ιδεολογικό περιεχόμενο στην πειρατική τους δραστηριότητα, υποστηρίζοντας ότι στρέφονται κατά των τουρκικών πλοίων ή κατά πλοίων που εξυπηρετούν οθωμανικά λιμάνια. Για τον λόγον αυτόν πολλοί κάτοικοι της Νισύρου, οι οποίοι είχαν φήμη ικανών και έμπειρων στις μάχες ναυτικών, εντάχθηκαν στον στόλο των Ιπποτών κατά τις πειρατικές επιδρομές τους εναντίον των Οθωμανών.¹¹ Το ίδιο, τηρουμένων των αναλογιών, έκαναν και οι Τούρκοι πειρατές, οι οποίοι έδιναν στις πράξεις τους χαρακτήρα επιδρομής και εξόντωσης των απίστων.¹² Πρέπει δε να σημειώσουμε ότι η Νίσυρος φαίνεται ότι ήταν πολύ χρήσιμο στρατηγικό σημείο ώστε με πείσμα να την διεκδικούν και οι Βενετοί και να έχει γίνει μήλον της έριδος μεταξύ Βενετών και Ιωαννιτών. Λόγω αυτής της αντιπαλότητας έμεινε ακυβέρνητη για αρκετό χρονικό διάστημα και χρησίμευε ως καταφύγιο Ελλήνων και Σαρακηνών πειρατών.¹³

Βεβαίως η μεγαλύτερη και πιο δραματική πειρατική λεηλασία άρχισε όταν πια οι Οθωμανοί έφθασαν στο Αιγαίο. Αυτό έγινε το 1390 μετά την κατάληψη των παραλιών της Μικράς Ασίας που σήμαινε και την έναρξη μιας εποχής συνεχών πειρατικών επιδρομών λεηλασιών, φόβου και τρόμου για τους κατοίκους των νησιών και των παραλιών. Το 1390 έγινε μια αλλαγή στη Μικρά Ασία που σημάδευσε την ιστορία της. Μέχρι τότε κυριαρχούσαν οι Σελτζούκοι Τούρκοι, οι οποίοι είχαν κατακτήσει την μεγάλη και σπουδαία βυζαντινή επαρχία το 1071 μετά την μάχη του Ματζικέρτ και την ήττα, ως γνωστόν, του βυζαντινού στρατού υπό τον αυτοκράτορα Ρωμανό Δ' τον Διογένη (1068 – 1072). Η Μικρά Ασία, υπό την σελτζουκική διοίκηση χωρίσθηκε σε εμιράτα, τα οποία ήταν ανεξάρτητα κράτη. Του Ικονίου (Ρούμ), του Μεντρεσέ και του Αϊδίν. Τα εμιράτα δεν μπόρεσαν να αντέξουν την επιθετική δραστηριότητα των Οσμανών που ξεκίνησαν τη δράση τους από το εμιράτο του Ικονίου. Έτσι το 1390 κατέλαβαν και τα άλλα δύο και έγιναν κύριοι της Μικράς Ασίας απειλώντας σοβαρά τη θνήσκουσα Βυζαντινή αυτοκρατορία. Μέχρι τότε ανάμεσα στους χριστιανούς και τους μουσουλμάνους των εμιράτων διεξαγόταν ένας αδιάκοπος πόλεμος θαλασσιών καταδρομών άλλοτε σε μεγαλύτερη, άλλοτε σε μικρότερη κλίμακα.

¹⁰ E. Brocmann, *The two Sieges of Rhodes 1480 – 1522*. London, p. 21.

¹¹ Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, *Ιστορία της Πειρατείας των πρώτων αιώνων της Τουρκοκρατίας 1390 – 1538*. Αθήνα, Εστία, 1985, σελ.137.

¹² Ο. π. σ. 21.

¹³ Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, *Σελίδες από τη Μεσαιωνική Ιστορία της Νισύρου (306 – 1453)*, ανάπτυπο εκ του περιοδικού *Δωδεκανησιακά* τ. Β' (1967), Αθήναι 1968, σελ. 31.

Σε περίπτωση ειρήνης με τον αντίπαλο ο πόλεμος συνεχιζόταν με την μορφή πειρατείας.¹⁴ Τη θέση, λοιπόν, των μικρών κρατών πήρε ένα ενιαίο πανίσχυρο ισλαμικό κράτος που θα συνέχιζε τον ιερό πόλεμο. Και ενώ με το προηγούμενο καθεστώς οι επιχειρήσεις στο Αιγαίο είχαν ατονήσει και παρέμεναν μόνο οι πειρατικές επιδρομές με ορμητήρια τα Μικρασιατικά παράλια, τώρα πια ο νικητής σουλτάνος Βαγιαζήτ ο Α΄ (1389 - 1402) ξεκίνησε μια μεγάλη θαλάσσια επιδρομή για να γίνει μόνος κυρίαρχος του Αιγαίου.¹⁵

Έτσι το Αιγαίο περιήλθε στη κυριότητα ενός λαού που οι κατακτητικές του βλέψεις πέρασαν μέσα από πράξεις βίας επενδυμένης με θρησκευτικό φανατισμό και μεσσιανικές ιδέες. Κύριοι αντίπαλοί τους ήταν οι Ιωαννίτες Ιππότες εναντίον των οποίων έκαναν συχνές φονικότατες επιδρομές.¹⁶ Αυτοί σε αντίστοιχα απέκλειαν τα τουρκικά λιμάνια και λεηλατούσαν τα παράλια της Μικράς Ασίας. Μετά δε την Άλωση της Πόλης οι Οθωμανοί είχαν νέους στόχους επιθέσεων, ένας των οποίων ήταν τα νησιά του κράτους των Ιωαννιτών, στα πλαίσια των επιταγών του ιερού πολέμου. Οι Ιωαννίτες βοηθήθηκαν από άλλα χριστιανικά κράτη, όπως η Βενετία και η Γένουα με αποτέλεσμα τον γενικευμένο πόλεμο στην περιοχή.¹⁷

Οι επιθέσεις και αντεπιθέσεις αυτές δεν άφησαν αμέτοχα τα νησιά καθώς στην ίδια περίοδο παρατηρείται να αναπτύσσεται η προώθηση των Τούρκων στο Αιγαίο. Φαίνεται ότι η Νίσυρος, όπως και η Κως και η Κάλυμνος, έγινε στόχος των Οθωμανών πειρατών οι επιδρομές των οποίων την ερήμωσαν, ξεριζώσαν δέντρα και αμπέλια και αιχμαλώτισαν τους κατοίκους, πολλοί των οποίων εξισλαμίσθηκαν.¹⁸ Τα περιστατικά είναι πολυάριθμα και φανερόνουν την επισφαλή θέση των κατοίκων των νησιών και τις δραματικές ιστορίες που έζησαν. Το 1455 πλοία από την Καλλίπολη με επικεφαλής τον ναύαρχο Χαμζά Βέη επέδραμαν κατά των νήσων του αρχιπελάγους και της Νισύρου την οποία κατέστρεψαν. Το ίδιο έγινε και το 1456 και το 1471 μετατρέποντας σε δράμα τη ζωή των νησιωτών, ώστε οι κάτοικοι να μετοικίσουν στη Ρόδο για μεγαλύτερη ασφάλεια.¹⁹ Όπως μας πληροφορεί ο Mario Sanuto το 1505, μετά το τέλος

¹⁴ Ελισάβετ Ζαχαριάδου, «Συμβολή στην ιστορία του Νοτιανατολικού Αιγαίου», *Σύμμεικτα Α΄* (1966) 185

¹⁵ Ο. π. σ. 186

¹⁶ Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, ο. π. σελ. 139.

¹⁷ Ελισάβετ Ζαχαριάδου, ο. π. σελ. 186, 187.

¹⁸ Ιωάννου Σακελιώνας, *Πατριακή Βιβλιοθήκη, ήτοι απογραφή των εν τη Βιβλιοθήκη της κατά νήσον Πάτιμον γεγραφάς Βασιλικής Μονής του Αγίου Αποστόλου και Ευαγγελιστού Ιωάννου του Θεολόγου*. Αθήνα 1890, σελ. 44- 45. Το ίδιο κείμενο και στον Σπ. Λάμπρου, «Ενθυμήσεων, ήτοι χρονικών σημειωμάτων συλλογή πρώτη», *Νέος Ελληνομνήμων Ζ΄* (1910) 162 - 163, βλ. και Αλεξάνδρας Κραντονέλλη, ο.π. σελ. 26.

¹⁹ Ελισάβετ Ζαχαριάδου, ο. π. σελ. 192 - 193.

του Βενετοτουρκικού πολέμου ο σουλτάνος Βαγιαζήτ Β' (1481 -1512) θέλησε να χρησιμοποιήσει τους κουρσάρους που είχε στην υπηρεσία του και τους πειρατές που είχαν άδεια να χρησιμοποιούν τα δικά του εμβλήματα, κατά των Δωδεκανήσων για να ξεκαθαρίσει τους λογαριασμούς του με τους Ιωαννίτες που παρεμπόδιζαν τα πλοία που τροφοδοτούσαν την Κωνσταντινούπολη.

Είχε προηγηθεί ένα πρόγραμμα αναμόρφωσης του στόλου του. Είχε στη διάθεσή του πρώτη ύλη για την κατασκευή νέων σκαφών καθώς και άφθονα χρήματα. Του έλειπε όμως το ανθρώπινο δυναμικό τόσο στον κατασκευαστικό τομέα, όσο και στην επάνδρωση των νέων σκαφών. Γι' αυτό κατέφυγε στους Έλληνες έμπειρους καραβομαραγκούς και σε ελληνικά πληρώματα, καθώς και σε επιτάξεις εμπορικών πλοίων και κατόρθωσε να συγκροτήσει ισχυρό στόλο. Αντιμετώπιζε όμως ένα σοβαρό πρόβλημα. Δεν είχε κατάλληλους αξιωματικούς να επιβάλουν πειθαρχία και να αναλάβουν τη διοίκηση αυτού του στόλου. Μέσα σ' όλα αυτά, τα ελληνικά πληρώματα με την πρώτη ευκαιρία εγκατέλειπαν τα σκάφη. Για να αντιμετωπίσει ο Βαγιαζήτ τις μαζικές λιποταξίες και την έλλειψη συντονισμού στρατολόγησε τον περίφημο πειρατή Κεμάλ Ρεϊς, στον οποίο ανέθεσε τη διοίκηση του στόλου. Επίσης ως συνεργαζόμενο κουρσάρο προσέλαβε τον έμπειρο πειρατή Καρακασάν στους οποίους έδωσε εντολή να διαλύσουν το κράτος των Ιπποτών και να καταλάβουν τη Ρόδο. Έτσι κατέστησε τον στόλο του ικανό να αναλάβει επιχειρήσεις.²⁰ Τότε ο ναύαρχος Κεμάλ Ρεϊς με τρεις γαλέρες και είκοσι ιστιοφόρα και ο πειρατής Καρακασάν με πέντε φούστες, επιτέθηκαν και λεηλάτησαν τη Σύμη, την Τήλο, τη Νίσυρο και την Κω αφού πρώτα επιτέθηκε χωρίς αποτέλεσμα στη Ρόδο.²¹

Εκτός από τις συνεχείς πειρατικές επιδρομές, από πειρατές που απέπλεαν από τα γειτονικά μικρασιατικά παράλια, τα Δωδεκάνησα είχαν να αντιμετωπίσουν και ένα ακόμη εφιάλη, τις σχεδόν ετήσιες επιδρομές του τουρκικού στόλου, ο οποίος ναυλοχούσε στην Καλλιπόλη. Τα μικρότερα και πιο απροστάτευτα νησιά, η Λέρος, η Κάλυμνος, η Νίσυρος και η Σύμη δεν άντεξαν την πίεση και οι κάτοικοι έφυγαν και πάλι για τη Ρόδο, ενώ πολλοί εξισλαμίσθηκαν για να λυτρωθούν από τον επαναλαμβανόμενο κίνδυνο.²² Και όπως γινόταν σ' αυτές τις περιπτώσεις οι εξωμότες γίνονταν οδηγοί των Τούρκων εναντίον των πρώην ομοπίστων τους. Στην προκειμένη περίπτωση γίνονταν πιλότοι στους Τούρκους πειρατές κατά τις επιδρομές τους στα νησιά διευκολύνοντας έτσι τη δράση τους. Με τον τρόπο αυτόν συμμετείχαν κι αυτοί στις πειρατικές επιδρομές των Οθωμανών κατά των κατοίκων των νησιών.

²⁰ Αλεξάνδρας Κρατονέλλη, ο. π. σελ. 27 -30

²¹ Βλ. Νίκου Α. Φορόπουλου «Η Νίσυρος στο στόχαστρο της πειρατείας» *Νισυριακά ΙΑ'* (1990) 137.

²² Βλ. Αλεξάνδρας Κρατονέλλη, *Ιστορία της Πειρατείας των πρώτων αιώνων της Τουρκοκρατίας*, ο. π. σελ. 415 και 438.

Ότι δεν κατόρθωσε ο Βαγιαζήτ Β΄ το πέτυχε ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής (1520 – 1566), ο οποίος με μεγάλη δύναμη κατάφερε να καταλάβει τη Ρόδο το 1522. Το Τάγμα των Ιωαννιτών υποχρεώθηκε να εγκαταλείψει το νησί και μετά από περιπέτειες το 1530 να εγκατασταθεί στην Μάλτα. Το άγονο και άνυδρο έδαφος της Μάλτας, η γειννίαση με το πειρατικό κέντρο της Μπαρμπαριάς και οι συνεχείς εναντίον τους επιθέσεις τόσο για την προμήθεια εφοδίων, όσο και για την άμυνά του, τούς ανάγκασαν να εφαρμόζουν το αξίωμα ότι, καλύτερη άμυνα είναι η επίθεση. Συνεργαζόμενοι με Μαλτέζους και Έλληνες πειρατές, κυρίως σε προσωπικό επίπεδο, σύντομα έγιναν πολύ επικίνδυνοι καταδρομείς στην Ανατολική Μεσόγειο, χώρο που τον γνώριζαν καλά. Παράλληλα με το Τάγμα των Ιωαννιτών και ένα άλλο θρησκευτικό Τάγμα, του Αγίου Στεφάνου, ενεργεί πειρατικά στην ίδια περιοχή. Το Τάγμα αυτό ιδρύθηκε στην Πίζα το 1561 και είχε λιμένα το Λιβόρνο, διευκολύνσεις τους παρείχαν οι Μέδικοι της Φλωρεντίας και ως πληρώματα στα λίγα πλοία τους υπηρετούσαν Έλληνες ναυτικοί από τους οποίους μάθαιναν την κατάσταση που βρισκόνταν τα νησιά και τα παράλια και ανάλογα οργάνωναν τις καταδρομές τους.²³ Έτσι οι κάτοικοι των νησιών έγιναν πλέον στόχος όχι μόνο των Οθωμανών αλλά και των χριστιανών πειρατών. Η ζωή τους ήταν σε διαρκή ανασφάλεια. Είναι γνωστό ότι τον Οκτώβριο του 1605 Φλωρεντινοί πειρατές κατέλαβαν και λεηλάτησαν τη Νίσυρο.²⁴

Άμεση συνέπεια όλης αυτής της πειρατικής επιθετικότητας ήταν η εγκατάλειψη των νησιών από τους κατοίκους τους και η ερήμωσή τους. Για τη Νίσυρο, όπως και τα άλλα νησιά της Δωδεκανήσου, έχουμε πληροφορίες από περιηγητές και γεωγράφους οι οποίοι μας παρέχουν πολύτιμα στοιχεία για το ζήτημα αυτό.²⁵ Συγγραφείς του 17^{ου} αιώνα αναφέρονται σε δύο ή τρεις κατοικημένες περιοχές του νησιού μικρές νησίδες μέσα στην ερήμωση που οφειλόταν στην ανασφάλεια των κατοίκων εξ αιτίας των συχνών πειρατικών επιδρομών, οι οποίες δεν σταμάτησαν σε όλη τη διάρκεια των επόμενων χρόνων και ίσαμε την Επανάσταση του 1821.

Για λόγους μεθόδου η Επανάσταση μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως *terminus post quem* για τη μελέτη της πειρατείας, διότι την περίοδο του Αγώνα λαμβάνονται τα πρώτα, έστω και ατελή, μέτρα καταστολής της από τη διοίκηση του ε-

²³ Αλεξάνδρας Κρατονέλλι, *Ιστορία της Πειρατείας των μέσων χρόνων της Τουρκοκρατίας*, Αθήνα, Εστία, 1991, σελ. 130.

²⁴ Ο. π. σελ. 158

²⁵ Λεπτομερείς βιβλιογραφικές αναφορές για το θέμα αυτό βλ. στο Νίκου Φορόπουλου «Η Νίσυρος στο στόχαστρο της Πειρατείας», *Νισυριακά ΙΑ'* (1990) 138 – 139. Για το θέμα αυτό βλ. την αξιολογη μελέτη του Παύλου Τζεορμιά, «Έλληνες πειρατές και κουρσάροι στα μάτια των ξένων παρατηρητών» *Πειρατές και Κουρσάροι*, Αθήνα, Εστία, 2004, σελ. 210 -217, καθώς και το πολύτομο έργο του Κυριάκου Σιμόπουλου, *Ξένοι ταξιδιώτες στην Ελλάδα*. Αθήνα 1970 -1976, τόμοι 4.

παναστατημένου κράτους, από το Εκτελεστικό. Μέχρι τότε η παρουσία της στα ελληνικά πελάγη είχε πάρει μορφή ενδημικής νόσου ενισχυόμενη και από την απουσία των Οθωμανών, καθιστώντας τις θαλάσσιες διαδρομές εξαιρετικά επικίνδυνες και τη ζωή των νησιωτών και των κατοίκων των παραλίων αβίωτη. Πολλοί κάτοικοι των νησιών, αλλά και οι Μανιάτες, πρωτοστατούσαν σε πειρατική δραστηριότητα αποκομίζοντας μεγάλα έσοδα. Οι τελευταίοι μάλιστα είχαν επιβληθεί σε όλο το Αιγαίο και είχαν καταντήσει μάστιγα για τη ναυσιπλοΐα και τους κατοίκους των παραλίων. Επίσης δεινοί πειρατές ήταν οι κάτοικοι των Ψαρών, της Ύδρας, της Μυκόνου και της Κάσου. Οι Έλληνες πειρατές, εκτός των ληστρικών τους δραστηριοτήτων είχαν να αντιμάχονται και κατά των Βαρβαρέσων πειρατών που δρούσαν στην ίδια με αυτούς περιοχή, δηλαδή στο Αιγαίο και την Ανατολική Μεσόγειο. Το αποτέλεσμα ήταν να αποκτήσουν τα πληρώματα πολύτιμη πείρα του πολέμου, η οποία ήταν πολύ χρήσιμη στην Επανάσταση.

Κατά την έναρξη του Αγώνα οι Έλληνες πλοιοκτήτες έθεσαν τα πλοία τους και τα πληρώματά τους στη διάθεση της πατρίδας. Το ίδιο έκαναν και οι ασκούντες πειρατεία. Έτσι στην αρχή τουλάχιστον του πολέμου τα πειρατικά περιστατικά είχαν σχεδόν μηδενιστεί. Και όσα αναφέρονται είναι άνευ σημασίας.²⁶ Παρά ταύτα, μετά το δεύτερο έτος του πολέμου επανήλθε η παλαιά πρακτική δεδομένου ότι απέφερε μεγάλα κέρδη. Την πειρατεία μάλιστα την ασκούν και αγωνιστές αλλά και άλλα προβεβλημένα πρόσωπα. Παράδειγμα μία περίπτωση χαρακτηριστική, η οποία απασχόλησε τα μετέπειτα χρόνια την διοίκηση, μέχρι την εποχή του Καποδίστρια. Θύματα ήταν αγιορείτες πατέρες και θύτες Μανιάτες αγωνιστές.

Ως γνωστόν μαζί με όλους τους ελληνικούς τόπους, επαναστάτησε και η Χαλκιδική και το Άγιον Όρος το Σεπτέμβριο του 1821. Η Επανάσταση όμως εκεί κατεστάλη το Νοέμβριο με μεγάλο φόρο αίματος.²⁷ Ισχυρές τουρκικές δυνάμεις εισήλθαν στο Άγιο Όρος και οι αγιορείτες συνθηκολόγησαν. Μία ομάδα όμως που συνεργάστηκαν με τον ηγέτη της Επανάστασης Εμμανουήλ Παπά αναγκάστηκε να εγκαταλείψει το αγιώνυμο όρος και να καταφύγει στο νότο, όπου είχε εδραιωθεί ο Αγώνας. Μεταξύ αυτών ήταν και χιλανδαρινοί μοναχοί υπό τον αρχιμανδρίτη Ησαΐα που ήταν ένας από τους αρχηγούς των επαναστατών μοναχών. Πριν εισέλθουν οι Τούρκοι στο Όρος έφυγαν με το καΐκι της μονής για τη Σκόπελο, με σκοπό να βρουν άσυλο κάπου στο Μοριά. Ο Ησαΐας πήρε μαζί του και τα χρήματα της μονής και πολλά τιμαλφή για να

²⁶ Για την πειρατεία στα χρόνια του Αγώνα βλ. το πολύτιμο έργο της Δέσποινας Θεμελή – Κατηφόρη «Καταδρομική και πειρατεία κατά την Επανάσταση του 1821», *Παρουσία* 5 (1987) 239 - 254.

²⁷ Βλ. Β. Σφυρόερα, «Ο Αγώνας στη Χαλκιδική» *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους ΙΒ'* Αθήνα, Εκδοτική Αθηνών, 1975 σελ. 188.

μην πέσουν στα χέρια των Οθωμανών. Αυτό μαθεύτηκε στη Σκόπελο και έτσι έγιναν στόχος των Μανιατών πειρατών που προθυμοποιήθηκαν να τους μεταφέρουν στο Μοριά, όπου έφθασαν και προσορμίστηκαν στους Μύλους του Άργους. Εκεί οι μοναχοί εφοδιάστηκαν με τρόφιμα και νερό και τους υποδέχθηκαν ασφαλείς τόποι για να πλεύσουν. Αναχώρησαν από τους Μύλους στις 5 Ιουλίου του 1822 με οδηγό τον Γεώργιο Χριστοφοράκη. Τη νύχτα διακόπηκε ο πλους τους. Έπεσαν σε ενέδρα πειρατικού από τη Μάνη που ανήκε στον Κωνσταντίνο Μαυρομιχάλη.²⁸

Παρά τον Αγώνα φαίνεται ότι η θάλασσα εξακολουθούσε να είναι επικίνδυνη. Γι' αυτό οι πρόκριτοι της Ύδρας με γράμμα τους προς όλους τους καπετάνιους ζήτησαν να προστατεύσουν με τα πλοία από πιθανή πειρατεία τους αγιορείτες της μονής Εσφιγμένου, οι οποίοι είχαν εγκαταλείψει και αυτοί τη μονή κι αναζητούσαν ασφαλές μέρος για να αποβιβαστούν.²⁹

Μετά τον πρώτο χρόνο της Επανάστασης και ενώ τα πολεμικά πράγματα είχαν μια στασιμότητα, άρχισε να αναβιώνει η πειρατεία, ιδιαίτερα μετά την καταστροφή της Κάσου και των Ψαρών το 1824, ώστε το Εκτελεστικό αναγκάστηκε να πάρει μέτρα για τον έλεγχο της κατάστασης υπό την πίεση μάλιστα της Αγγλίας. Τότε ανέθεσε την καταδίωξη των πειρατών στους επάρχους των νησιών, οι οποίοι βεβαίως δεν είχαν τη δυνατότητα να επιτελέσουν το έργο αυτό. Για τον λόγο αυτόν προχώρησε στην αποστολή ειδικά επανδρωμένου πλοίου με εξήντα άνδρες, αλλά και αυτή η ενέργεια έμεινε χωρίς αποτελέσματα. Τελικά κατάργησε τους επάρχους και ανέθεσε τη διοίκηση των νησιών και την καταστολή της πειρατείας σε ad hoc Επιτροπή, την Διευθυντική Επιτροπή του Αιγαίου Πελάγους, με πρόεδρο τον έμπειρο στον ναυτικό πόλεμο Κωνσταντίνο Μεταξά,³⁰ ο οποίος αφού επάνδρωσε μία γολέτα με αξιόλογο αριθμό ανδρών επιδόθηκε με ζήλο στην καταστολή του λαθρεμπορίου και της πειρατείας.

Μία από τις πρώτες ενέργειες του Μεταξά ήταν να εξοπλίσει το σκάφος «Αχιλλεύς» με καπετάνιο τον Δημ. Μαμουνή, να επιβιβάσει σ' αυτό ένοπλο σώμα τριάντα ανδρών υπό τον Μιχαήλ Ορφανό και να επιδοθεί στην αποτελεσματική δίωξη των πειρατών. Στη Νίσυρο συνέλαβε δύο σκάφη από την Κάσο που περιέπλεαν το νησί με σκοπό την πειρατεία. Αργότερα συνέλαβε και άλλους δύο πειρατές που δρούσαν στην περιοχή.³¹ Το αποτέλεσμα ήταν η Νίσυρος και

²⁸ Για την περιπέτεια των μοναχών βλ. Δημητρίου Γόνη «Πειρατεία εις βάρος αγιορειτών μοναχών αγωνιστών της Επανάστασης του 1821» *Μνημοσύνη* τ. 10^{ος} (1985- 1987) 247-261.

²⁹ Ι. Π. Μαμαλάκη, «Νέα στοιχεία σχετικά με την επανάσταση της Χαλκιδικής» *Δελτίον της Ιστορικής και Εθνολογικής Εταιρείας* 14 (1960) 538.

³⁰ Γεωργίου Δημακοπούλου, *Η Διοικητική Οργάνωσις κατά την Επανάστασιν 1821 – 1827: Συμβολή εις την ιστορίαν της Ελληνικής Διοικήσεως*, Αθήνα 1966, σελ. 205 – 206.

³¹ Δέσποινας Θεμελή - Κατηφόρη, *Η Δίωξις της Πειρατείας και το Θαλάσσιον Δικαστήριο: Κατά την πρώτην Καποδοστριακήν περίοδον 1828 –1829*. Αθήνα 1973, σελ. 120.

η περιοχή της να ησυχάσει για λίγο από την πειρατική δραστηριότητα.

Η καταστολή της πειρατείας όχι μόνο ήταν αδύνατη κατά τη διάρκεια του Αγώνα, αλλά αυτή πολύ σύντομα αναβίωσε και χρησιμοποιήθηκε μάλιστα από το Εκτελεστικό επικουρικά για τον Αγώνα. Στις 27 Μαΐου του 1824 το Εκτελεστικό εξουσιοδότησε τους καταδρομείς, τους κουρσάρους, να καταστρέψουν κάθε σκάφος και φορτίο του εχθρού ή ουδετέρων που συνεργάζονταν με τον εχθρό. Η απόφαση αυτή είχε σκοπό να αποθαρρύνει τους ευρωπαίους να ναυλώνουν τα σκάφη τους στον Μεχμέτ Αλή της Αιγύπτου, ο οποίος είχε αναλάβει το έργο καταστολής της Επανάστασης.³² Παράλληλα η απόφαση αυτή ήταν λύση για όσους Ψαριανούς, Κάσιους, Κρήτες, και άλλους δεν χρησιμοποιούσαν τα πλοία τους σε πολεμικές δράσεις. Ήταν μια διέξοδος στις βιοποριστικές τους ανάγκες.

Όπως ήταν φυσικό η απόφαση αυτή κατοχύρωνε την αρπακτικότητα των καταδρομέων, των κουρσάρων, και άμβλυνη τη διαφορά μεταξύ καταδρομής και πειρατείας. Με τον τρόπο αυτόν διογκώθηκε το φαινόμενο της πειρατείας στις ελληνικές θάλασσες, από το Ιόνιο ίσαμε το Αιγαίο, ενώ αντικείμενο σύλληψης δεν ήταν μόνο η εχθρική περιουσία.

Παράλληλα δινόταν και ένα πρότυπο ναυτικής δράσης, οι κουρσάροι αποκτούσαν τεράστια έσοδα μια και οι λείες ήταν πολλές και αποδοτικές ακόμη και μετά την αφαίρεση του ποσοστού που έπαιρνε η διοίκηση, ενώ τα έσοδα των ναυτών των πολεμικών πλοίων, προερχόμενα από τους μισθούς του Εκτελεστικού, ήταν ελάχιστα και αβέβαια. Έτσι κι αυτοί προτιμούσαν την προσοδοφόρο καταδρομή. Ο στόλος κινδύνευε με διάλυση.³³ Ως εκ τούτου η συνέχιση του κατά θάλασσαν αγώνος ήταν πλέον δυσχερής. Για τον λόγο αυτόν ο στόλαρχος Τόμας Κόχραν εμπόδιζε τον απόπλου των πλοίων που προοριζόνταν για καταδρομή ζήτησε μάλιστα από τις ναυτικές νήσους να μην επιτρέπουν τον απόπλου των σκαφών τους μέχρι να επανδρωθεί ο στόλος.³⁴ Έτσι η παραπάνω απόφαση δεν είχε μόνο ως αποτέλεσμα την πύκνωση της πειρατείας, αλλά ήταν και μεγάλο εμπόδιο στο σχηματισμό ναυτικών μοιρών σε μια εποχή που ο Αγώνας κινδύνευε να διαλυθεί.

Μετά από όλα αυτά η πειρατεία έτεινε να θεωρηθεί ως μία κανονικότητα και το 1827 σημειώθηκε η μεγαλύτερη έξαρσή της μετά μάλιστα την ενθάρρυνση για την άσκησή της που παρείχε το ανώτατο συλλογικό όργανο

³² Απ. Δασκαλάκη, *Κείμενα – Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης* τ. 2, Αθήνα 1966, σελ. 751-775 και Απ. Βακαλόπουλου, *Ιστορία του Νέου Ελληνισμού*, τ. ΣΤ' Η εσωτερική κρίση, Θεσσαλονίκη 1982 σελ. 732 επ.

³³ Βλ. *Αρχείο Λάζαρου και Γεωργίου Κουντουριώτου 1821 – 1832*. Επιμ. Αντ. Λιγνού τ. 3, Αθήνα 1922, σελ. 21, 28.

³⁴ Δέσποινας Θεμελή - Κατηφόρη, *Η δίωξη της πειρατείας και το Θαλάσιον Δικαστήριο*, ο. π. σελ.18.

της επαναστατημένης Ελλάδας, η Αντικυβερνητική Επιτροπή.³⁵ Τα σκάφη της πειρατείας ήταν μικρά και ευέλικτα, αλλά με μεγάλα σε αριθμό πληρώματα και πολλά εξοπλισμένα με πολλά κανόνια. Ορμητήρια ήταν σχεδόν όλα τα νησιά του Αιγαίου, κυρίως η Σίφνος, η Αντίπαρος, η Πάρος, η Νάξος, η Μήλος, η Κάσος, η Κάρπαθος, το Καστελλόριζο. Ακόμη και όσοι είχαν διασωθεί από την καταστροφή των Ψαρών κατέφυγαν στην πειρατεία και μάλιστα απέκτησαν όνομα δεινών πειρατών.³⁶ Πολύ σύντομα οι νησιώτες, τα εύκολα θύματα της πειρατείας, κατανόησαν ότι η απομάκρυνση των οθωμανικών αρχών και η απελευθέρωσή τους δεν σήμαινε και την απαλλαγή τους από την τυραννία.

Μπροστά σ' αυτήν την κατάσταση οι Αιγαιοπελαγίτες ζήτησαν την προστασία της Αντικυβερνητικής Επιτροπής αλλά μάταια. Κατέφυγαν στον στόλαρχο Κόχραν (Thomas Cochrane) αλλά και εκεί δεν βρήκαν τη λύση που επιθυμούσαν. Ο στόλαρχος δεν ενδιαφέρθηκε για την περιστολή της πειρατείας καιίτοι, όπως σημειώσαμε, η προτίμηση των ναυτών σ' αυτήν είχε συνέπειες στην επάνδρωση του στόλου, διότι προτιμούσε να κάνει κάτι μεγάλο και εντυπωσιακό για να δικαιολογεί τους παχυλούς μισθούς που εισέπραττε.³⁷ Μετά ταύτα κατέφυγαν και προς τους αρχηγούς των ξένων στόλων και ναυτικών μοιρών που βρισκόνταν στο Αιγαίο. Και εκεί δεν βρήκαν ανταπόκριση. Τότε και αυτοί εφάρμοσαν μια λύση δοκιμασμένη από την εποχή της Τουρκοκρατίας. Της συνεργασίας. Ωθούμενοι από τον φόβο, αλλά και από την ανάγκη βιοπορισμού συνεργάστηκαν με τους πειρατές, οι οποίοι είχαν υποκαταστήσει την κυβερνητική εξουσία, αλλά και το εμπόριο καθόσον η πώληση της λείας γέμιζε αγαθά τα νησιά και εξασφάλιζε τη ζωή των κατοίκων.³⁸ Πρέπει να συνεκτιμηθεί δε ότι οι περιοχές που γινόταν αυτή η εμπορική εκμετάλλευση της λείας ήταν οι πιο απομακρυσμένες από τα διοικητικά κέντρα, όπως οι Βόρειες Σποράδες, η Γραμβούσα στην Κρήτη και τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου. Έτσι οι πειρατές είχαν γίνει συμπαθείς στους νησιώτες, οι οποίοι ενώ τους κυβερνητικούς απεσταλμένους τους έβλεπαν ως φοροεισπράκτορες, τους πειρατές τους θεωρούσαν ως άτομα που ενισχύουν την τοπική οικονομία. Πιστεύουμε ότι αυτός ήταν κι ο λόγος ώστε στη λαϊκή μας παράδοση να επικρατήσει και να προβάλλεται το ηρωικό στοιχείο της πειρατείας, σε μια εποχή ούτως ή άλλως γεμάτη από ηρωικά κα-

³⁵ Ήταν τριμελής επιτροπή που ορίστηκε από την Γ' Εθνοσυνέλευση (Η' Ψήφισμα) στις 5 Απριλίου του 1827 με σκοπό να κυβερνήσει την Ελλάδα μέχρι την άφιξη του εκλεγμένου Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Πρόεδρος ήταν ο Γ. Μαυρομιχάλης, ο επιλεγόμενος Μπετζανές, και μέλη ο Ιωάννης Μηλαΐτης και ο Ιωαννούλης Νάκος.

³⁶ Δέσποινας Θέμελη - Κατηφόρη, ο. π. σελ. 21.

³⁷ Βλ. Γ. Δ. Δημακόπουλου, *Η διοικητική οργάνωση της Ελληνικής Πολιτείας* ο. π. σελ. 115.

³⁸ Δέσποινας Θέμελη - Κατηφόρη ο. π. σελ. 23-25.

τορθώματα.³⁹

Τα αποτελέσματα όμως της πειρατείας, αφού είχε πάρει την έκταση που περιγράψαμε, ήταν δυσμενή για την πορεία του Αγώνα εκ του λόγου ότι την περίοδο που ιστορούμε τίποτε δεν είχε λυθεί και η έκβαση της Επανάστασης στηριζόταν στη θέση των Μεγάλων Δυνάμεων απέναντί της, τα εμπορικά και γεωνικότερα τα οικονομικά συμφέροντα των οποίων θίγονταν καίρια. Οι ελληνικές θάλασσες και κυρίως το Αιγαίο είχαν καταστεί θέατρο συγκρούσεων, σχεδόν καθημερινό, μεταξύ εμπορικών σκαφών κάθε σημαίας και των πειρατών. Και δεν είναι υπερβολή να λεχθεί ότι το συντομότερο ταξίδι, όπως μεταξύ κορινθίων νησιών, να θεωρείται παράτολμη περιπέτεια.⁴⁰ Έτσι η ζημιά του εμπορίου ήταν σημαντική. Μετά από αυτό αναγκάστηκαν οι ευρωπαϊκές χώρες να αυξήσουν τους στόλους τους στην Ανατολική Μεσόγειο και το Αιγαίο, ανεβάζοντας το κόστος διακίνησης των εμπορευμάτων τους με σοβαρές συνέπειες για το εμπόριό τους και την οικονομία τους.⁴¹ Τα εμπορεύματα που προέχονταν από την Ανατολική Μεσόγειο επιβαρύνονταν με μεγάλο κόστος μεταφοράς, λόγω της πειρατείας, με μεγάλη αύξηση των ναύλων και των ναυτασφαλειών.

Την μεγαλύτερη μάλιστα ζημιά την υπέστη η Αυστρία που διατηρούσε μεγάλο αριθμό εμπορικών πλοίων στην περιοχή και με τον τρόπο αυτόν επιβιβαιωνόταν και αϊξαινε ο ανθελληνισμός της. Ζημιές είχε και το αγγλικό εμπόριο και γι' αυτό ο ναύαρχος Κόδριγκτον διαμαρτυρήθηκε στην Αντικυβερνητι-

³⁹ Για τον πειρατή ως λαϊκό ήρωα βλ. Στέφανου Δ. Ήμελλου, *Η περί Πειρατών Λαϊκή Παράδοση*, Αθήνα 1968, Ν. Α. Κεφαλληνιάδη, *Ρομαντικές Ιστορίες στο Αιγαίο (16^{ος} - 19^{ος} αι.)*, Αθήνα, Φιλιππότης, 1985. Ταυτόσημη με το ηρωικό στοιχείο που επικρατούσε ήταν και η περί ευσεβείας φήμη των πειρατών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η ύπαρξη στη Γραμβούσα ναού της Παναγίας, την οποία οι πειρατές ονόμαζαν «Παναγία η Κλεφτρίνα ή Κλέφτισσα» και την σέβονταν ξεχωριστά. Στο ναό αυτόν αφιέρωναν το 1/10 της λείας και παρακαλούσαν την Παναγία να είναι προστάτις τους κατά τις επιδρομές τους. Στη Νίσυρο υπήρχε παράδοση περί του πειρατή Αθανασάκη και του σωφρονισμού του από την Παναγία Σπηλιανή. Ο Αθανασάκης εισήλθε στο Καθολικό της Μονής Σπηλιανής για να κλέψει. Πράγματι αφαίρεσε από τη Εικόνα της Παναγίας τα αφιερώματα και από το ναό τα ιερά σκεύη. Φεύγοντας, όμως, δεν εύρισκε πόρτα για να βγει παρά μόνο τοίχο. Απελπισμένος άρχισε να φωνάζει και τότε τον άκουσε μια μοναχή, η οποία του είπε επί λέξει «να πας να αφήσεις ό,τι πήρες και θα ανοίξει η πόρτα». Πράγματι ο πειρατής έκανε όπως του είπε η φωνή και τότε φάνηκε η πόρτα. Κατάλαβε ότι ήταν η φωνή της Κυρίας Θεοτόκου. Συγκλονισμένος όχι μόνο μετάνιωσε, αλλά αφιέρωσε στη Μονή και ένα αργυρό πλοιάριο. Τη διήγηση διασώζει ο μακαριστός μητροπολίτης Σηλυβρίας (πρώην Κώου) Εμμανουήλ Καρπάθιος στο έργο του «Η εν Νίσυρω Ι. Μονή Παναγίας Σπηλιανής: Η Παναγία Σπηλιανή στη Λαογραφία» το οποίο δημοσιεύεται στον τόμο αυτό, με επιμέλεια του αγαπητού φίλου κ. Κωνσταντίνου Διαμ. Χαροφύλη, αντιναυάρχου Λ.Σ.

⁴⁰ Βλ. Αντ. Πρόξες-Όστεν, *Ιστορία της Επανάστασης των Ελλήνων κατά τον Οθωμανικό κράτους εν έτει 1821 και της ιδρύσεως του Ελληνικού Βασιλείου διπλωματικώς εξεταζομένη*, μετ. Γ. Εμμ. Αντωνιάδου, τ. 2, Αθήνα 1869, σελ. 265.

⁴¹ Δ. Θεμελί-Κατηφόρη, ο. π. σελ.47.

κή Επιτροπή. Το ίδιο έκανε και ο Γάλλος ναύαρχος Δεριγνύ σε συνεργασία με τον Άγγλο συνάδελφό του απαιτώντας μάλιστα και μεγάλες αποζημιώσεις. Μάλιστα, απευθυνόμενος στην ελληνική κυβέρνηση παρατηρούσε, ότι καθ' ον χρόνον οι συμμαχικές ναυτικές δυνάμεις προσπαθούσαν να επιβάλουν στον Ιμπραήμ την κατάπαυση των εχθροπραξιών, τα ελληνικά κουρσάρικα λήστευαν το ευρωπαϊκό εμπόριο.⁴² Μετά από αυτό οι ναύαρχοι επέβαλαν ασφυκτικά μέτρα στα ελληνικά πλοία, περιορισμό των δράσεων τους από τον Βόλο ίσαμε τον κόλπο της Ναυπάκτου, συμπεριλαμβανομένων και των νήσων Ύδρας, Σπετσών και Αίγινας και όριζαν απόσταση 11 ή 12 μιλίων από την στεριά ως επιτρεπόμενη ακτίνα δράσης για τα ελληνικά πλοία.⁴³ Ήταν ένα προανάκρουσμα για την έκταση του ελληνικού κράτους, όταν θα αναγνωριζόταν η ανεξαρτησία του.

Για την Αντικυβερνητική Επιτροπή που εισέπραττε έτσι τα αποτελέσματα της πολιτικής της, η κατάσταση είχε γίνει ασφυκτική. Η στάση των ναυάρχων ήταν προσβλητική, ιδιαίτερα του Κόδριγκτον, ο οποίος της είχε προτείνει ο ίδιος την οργάνωση της καταδρομής και τώρα γινόταν κατήγορός της.⁴⁴ Η στάση αυτή των ναυάρχων θορύβησε την Αντικυβερνητική Επιτροπή, η οποία κατάλαβε ότι με τις υπερβολές των Ελλήνων καταδρομέων κινδύνευε να χάσει το δικαίωμα ασκήσεως καταδρομής, το οποίο δικαίωμα ήταν στις προτεραιότητές της, λόγω του οικονομικού οφέλους και όχι βεβαίως η καταστολή της πειρατείας. Γι' αυτό έσπευσε να καθιστήσει τα πνεύματα δηλώντας στον Κόδριγκτον ότι θα επιβάλει στους καταδρομείς τη θέλησή της να τηρούν άψογη στάση κατά την άσκηση του κούρσου (ποια θα ήταν αυτή;) και ότι το ιδρυθέν από αυτήν δικαιοδοτικό όργανο για τη διανομή της λείας, το γνωστό Θαλάσσιο Δικαστήριο⁴⁵ θα κάνει καλά τη δουλειά του, δηλαδή θα κρίνει δίκαια περί της διανομής της λείας. Παράλληλα έσπευσε να διατάξει τις κοινότητες των ναυτικών νήσων να αφαιρέσουν τα καταδρομικά έγγραφα όσων συμπολιτών τους καταπλέουν στα λιμάνια τους. Λίγες μέρες μετά το υπουργείο των Ναυτικών

⁴² Δ. Θεμελή - Κατηφόρη, ο. π. σελ. 51.

⁴³ Απ. Δασκαλάκη, *Κείμενα – Πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασης*, τ. 2, ο. π. σελ. 655, 663.

⁴⁴ Ο λόγος είναι προφανής. Διότι το κούρσο των ελληνικών πλοίων εστρέφετο ως επί το πλείστον κατά των ανταγωνιστών των Άγγλων στο θαλάσσιο εμπόριο στο Αιγαίο και στην Ανατολική Μεσόγειο, όπως ήταν οι αυστριακοί, χωρίς βεβαίως να λείπουν και καταδρομές κατά των αγγλικών πλοίων. Π.χ. από τον Ιούλιο μέχρι τον Οκτώβριο του 1827 κατελήφθησαν από Έλληνες κουρσάρους 34 πλοία. Εκ των σκαφών αυτών 16 ήταν υπό αυστριακή σημαία, 4 υπό αγγλική και τα λοιπά υπό σαρδηνιακή, σουηδική και γαλλική σημαία. Βλ. Δ. Θεμελή - Κατηφόρη, ο. π. σελ. 44 σημ. 2.

⁴⁵ Για το Θαλάσσιο Δικαστήριο, δηλαδή την «αντί Θαλασσίου Δικαστηρίου Επιτροπή» βλ. Δ. Θεμελή - Κατηφόρη, *Η Δίωξις της Πειρατείας και το Θαλάσσιον Δικαστήριο* τ. 2 Το Θαλάσσιον Δικαστήριο, Αθήνα 1973 σελ. 11 - 52, όπου λεπτομέρειες για την ίδρυση και τη λειτουργία του.

γνωστοποίησε σε όλους τους εμπλεκόμενους ότι πλέον έπαυε η άσκηση της καταδρομής.⁴⁶

Τίποτα από αυτά δεν εφαρμόστηκε και δεν μπορούσε να εφαρμοστεί. Η Αντικυβερνητική Επιτροπή δεν είχε καμιά ισχύ να επιβάλλει τις αποφάσεις της και ως εκ τούτου δεν μπορούσε να τηρήσει τις υποσχέσεις της προς τους ναυάρχους. Την κατάσταση έκανε ακόμη πιο δύσκολη η δυναμική αντίδραση των ανέργων ναυτικών που απαιτούσαν τη χορήγηση καταδρομικών εγγράφων. Να διορισθούν δηλαδή ως κουρσάροι από την κυβέρνηση. Οι σχέσεις Αντικυβερνητικής Επιτροπής και ναυάρχων πλέον είχαν διακοπεί. Ο Κόδριγκτον μάλιστα απευθύνθηκε στη Βουλή καταγγέλλοντας την Επιτροπή για την αθέτηση των υποσχέσεών της. Αλλά και η Βουλή, χωρίς καμιά ουσιαστική αρμοδιότητα, το μόνο που μπορούσε να κάνει ήταν να προβεί στην έκφραση ευχολογίων και προτροπών χωρίς αντίκρισμα, να ζητά να διατηρηθεί το δικαίωμα ασκήσεως καταδρομής στα ελληνικά πλοία και, σε πλήρη αντίφαση με τον εαυτό της, να καλεί τις ευρωπαϊκές ναυτικές δυνάμεις σε κοινό αγώνα για την καταπολέμηση της πειρατείας.⁴⁷

Στο μεταξύ στις 8 Οκτωβρίου 1827 έγινε η ναυμαχία του Ναβαρίνου που ήταν καθοριστικό γεγονός για την ελληνική ανεξαρτησία. Μετά από αυτή οι ναύαρχοι, τρεις τώρα διότι είχε προστεθεί και ο επικεφαλής του ρωσικού στόλου Χένντεν, επανήλθαν στο ζήτημα της πειρατείας. Με διακοίνωσή τους στη Βουλή γνωστοποίησαν ότι, μη ανεχόμενοι πλέον να παρακολουθούν τη διενέργεια πειρατειών υπό διαφόρους προφάσεις, ήταν αποφασισμένοι να καταστρέψουν και αυτόν τον ελληνικό στόλο, αν η Αντικυβερνητική Επιτροπή δεν έπαιρνε μέτρα κατ' αυτής. Η απειλή ήταν σαφής.

Τότε επιτέλους, και με την πίεση της Βουλής, αποφάσισε να κινηθεί και η κατά πάντα αδύναμη Αντικυβερνητική Επιτροπή. Με απόφασή της στις 21 Οκτωβρίου του 1827 απαγόρευσε την καταδρομή και την κατάσχεση σκάφους με οποιαδήποτε πρόφαση στην ανοικτή θάλασσα και ανέθεσε τη δίωξη της πειρατείας σε «εκτελεστική δύναμη», η οποία συγκροτήθηκε για τον λόγον αυτόν, αποτελούμενη από στρατιωτικό τμήμα 100 ανδρών με δύο πλοία. Παράλληλα κάλεσε σε βοήθεια τους τρεις ναυάρχους τους επικεφαλής των στόλων των τριών Δυνάμεων και ζήτησε από τις τοπικές αρχές της Ύδρας, των Σπετσών και από τους Ψαριανούς να ενισχύσουν την κυβερνητική προσπάθεια, ορίζοντας το κάθε μέρος από ένα καταδρομικό σκάφος, το οποίο θα συμμετείχε στην παραπάνω «εκτελεστική δύναμη».⁴⁸ Προχώρησε ακόμη σε μια ενέργεια

⁴⁶ Δ. Θεμελή - Κατηφόρη, ο. π. σελ. 52.

⁴⁷ Σπυρίδωνος Θεοτόκη, *Αλληλογραφία Ι. Καποδίστρια και Ι. Ευνάρδου 1826 – 1831*, Αθήναι 1929 - 1930, σελ. 65 και Π. Μ. Κοντογιάννη, *Ιστορικά έγγραφα αναφερόμενα εις την Ελληνικήν Επανάστασιν*, Αθήναι 1927, σελ. 65.

⁴⁸ Δ. Θεμελή - Κατηφόρη, ο. π. σελ. 55.

με σημειολογική αξία, κατά τη γνώμη μας.

Ως γνωστό τα οικονομικά της επαναστατημένης χώρας δεν ήταν ικανά για τη χρηματοδότηση μιας τόσο μεγάλης και σε ευρύ πεδίο ναυτικής επιχείρησης, γι' αυτό αποφάσισε στις 27 Οκτωβρίου του 1827 να επιβάλει έκτακτη φορολογία στα νησιά του Αιγαίου για την κάλυψη των εξόδων αυτής της εκστρατείας. Τα χρήματα που θα μαζεύονταν, 56.250 γρόσια, θα δίνονταν στον αρχηγό της εκτελεστικής και ναυτικής δύναμης Μικέ Κυπαρίση για τη μισθοδοσία των ανδρών και τα έξοδα των σκαφών. Στο διατακτικό μέρος της απόφασης αναφέρονται τα νησιά και τα ποσά που το καθένα θα καταβάλει. Έτσι αναφέρεται η Τήνος με καταβολή 7.000 γρόσια, η Άνδρος με 4.000 γρόσια, η Μύκονος με 2.500 γρόσια, η Σύρος με 8.000 γρόσια, η Νάξος με 6000 γρόσια, η Αντίπαρος με 10.000 γρόσια, η Σάμος με 1.500 γρόσια, δηλαδή ανάλογα με την οικονομική δύναμη των κατοίκων. Στον κατάλογο αυτόν αναγράφονται και τα νησιά των Δωδεκανήσιων Πάτιμος με 1.000 γρόσια, Κάλυμνος με 1.000 γρόσια, Αστυπάλαια με 500 γρόσια, Νίσυρος με 500 γρόσια, Χάλκη με 500 γρόσια και Λέρος με 500 γρόσια.⁴⁹ Αυτό σημαίνει ότι η ναυτική δύναμη θα περιέπλεε τα νησιά για τη δίωξη των πειρατών, οι οποίοι ως φαίνεται στα νησιά αυτά θα είχαν την μεγαλύτερη δραστηριότητά τους. Μεταξύ αυτών βεβαίως και η Νίσυρος που μας ενδιαφέρει.

Σημειολογικά όμως πρέπει να επισημάνουμε τα εξής:

Η Αντικυβερνητική Επιτροπή διοικούσε προσωρινά την επαναστατημένη Ελλάδα μέχρι την άφιξη του Κυβερνήτη Ιωάννη Καποδίστρια. Τα σύνορα αυτής της μέλλουσας να αναγνωρισθεί χώρας δεν είχαν ακόμη καθορισθεί. Με την απόφαση των τριών ναυάρχων για την καταστολή της πειρατείας που μνημονεύσαμε δινόταν μία προτύπωση, μια πρώτη απάντηση για το ποια θα ήταν αυτά. Στη θάλασσα 12 μίλια από τις ακτές της ηπειρωτικής χώρας. Η απόφαση αυτή άφηνε εκτός ελληνικής επικράτειας βεβαίως τα περισσότερα νησιά του αρχιπελάγους. Έτσι η Αντικυβερνητική Επιτροπή θέλησε με την πράξη της αυτή, τόσο στον επιχειρησιακό τομέα, όσο και στο φορολογικό, να δηλώσει εν τοις πράγμασιν ότι ως ελληνική επικράτεια θεωρούσε και να νησιά του αρχιπελάγους και γι' αυτό αναλάμβανε τη δίωξη της πειρατείας σε τυπικά οθωμανικά χωρικά ύδατα και επέβαλε και φορολογικά βάρη στους κατοίκους. Έκανε δηλαδή πράξεις κυβερνητικές, σύμφωνα μάλιστα με την αρχή της «επικρατειακής ανεξαρτησίας», αρχή την οποία θα επικαλεσθεί και ο Καποδίστριας κατά τις επιχειρήσεις του ελληνικού στόλου στην Γραμβούσα στη βόρεια Κρήτη.⁵⁰ Με τον τρόπον αυτόν η ελλη-

⁴⁹ Α. Θ. Δρακάκη, «Η πειρατεία εις τας Κυκλάδας» *Μνημοσύνη* Ε' (1974 - 1975) σελ. 355.

⁵⁰ Αλέξανδρου Δεσποτόπουλου, « Η Οργάνωσις του Στρατού και του Στόλου και η εξάλειψη της πειρατείας και της ληστείας» *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* τ. ΙΒ'. Αθήναι, Εκδοτική Αθηνών, 1975, σελ. 489. Τελικά τις επιχειρήσεις ανέλαβαν μοίρες των Άγγλων και των Γάλλων πράξη που προδίδαζε και την περαιτέρω τύχη της Κρήτης καθ' όσον ο έλεγχος της μεσογειακής λεκάνης ήταν ζωτική ανάγκη για το αγγλικό εμπόριο. Βλ. και Δ. Θεμελή-Κατηφόρη, ο. π. σελ. 63 σημ. 4.

νική κυβέρνηση προκατελάμβανε ματαίως την απόφαση των Δυνάμεων για τη διευθέτηση των συνόρων του νέου ελληνικού κράτους.

Η πειρατεία βεβαίως δεν κατεστάλη τότε αλλά τον επόμενο χρόνο με τη δραστηριότητα επί Καποδίστρια του ελληνικού πολεμικού στόλου, ο οποίος επέδειξε αξιόλογη δραστηριότητα σε όλη την έκταση του Αιγαίου υπό τον Ανδρέα Μιαούλη, σύμφωνα με την υπόσχεση που έδωσε ο Κυβερνήτης στον Κόδριγκτον, κατά την συνάντησή τους στη Μάλτα, ερχομένου του Καποδίστρια στην Ελλάδα για την ανάληψη των καθηκόντων του.⁵¹

Η καταστολή της πειρατείας αντιμετώπισε προβλήματα διότι συνάντησε την άρνηση αυτών που ζούσαν εξ αυτής. Των πειρατών. Η πολιτική του Καποδίστρια πρόβλεπε την ένταξή τους στις ναυτικές δυνάμεις. Στις πιο πολλές περιπτώσεις οι εντασσόμενοι μακριά από τους οφθαλμούς του κράτους εξακολουθούσαν να ζουν από αυτήν. Στην Κάσο και στην Κάρπαθο ναυπηγούσαν πειρατικά σκάφη και έκαναν επιδρομές στα γύρω νησιά. Οι πληθυσμοί της Σύμης, της Νισύρου και των άλλων μικρών νησιών κατά καιρούς έπεφταν θύματα αυτής της παλιάς τακτικής. Έτσι, λοιπόν, συνεχιζόταν η πειρατική δραστηριότητα για αρκετά χρόνια μέχρι την πλήρη καταστολή της.

⁵¹ Ο Καποδίστριας έφθασε στη Μάλτα στις 28 Δεκεμβρίου 1827 και παρέμεινε ίσαμε τις 2 Ιανουαρίου 1828. A. Papadopoulos-Vretos, *Memoires biographiques-historiques sur le President Comte Capodistrius, t. 1*, Paris 1837, p.101. Η Μάλτα από το 1802 είχε καταληφθεί από τους Άγγλους και ήταν η βάση της αγγλικής μοίρας της Μεσογείου.

ΝΙΣΥΡΙΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΣΤΟΝ ΠΟΛΕΜΟ ΤΗΣ ΚΟΡΕΑΣ

✍️ Κωνσταντίνος Διαμ. Χαρτοφύλης

Ο πόλεμος της Κορέας. Εισαγωγή.

Ήταν Ιούνιος του 1950 και η καθημαγμένη Ελλάδα, μετρούσε ακόμη τις πληγές της από τον Β' Παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο που ακολούθησε. Στις 4 το πρωί της 25ης του μηνός εκείνου, ένα ακόμη γεγονός προκάλεσε πολεμική σύρραξη μεταξύ ξένων και μάλιστα πολύ μακρινών κρατών, που όμως επρόκειτο να εμπλέξει την πατρίδα μας σε νέες στρατιωτικές περιπέτειες, μικρής ευτυχώς, εκτάσεως.

Την εποχή εκείνη, (όπως και σήμερα, ως προς την διαίρεση), η Χερσόνησος της Κορέας, ήταν διαιρεμένη σε δύο κράτη, στην Βόρεια, υπό την επιρροή της Ρωσίας και της Κίνας και στη Νότια, υπό την επιρροή των Αμερικανών. Το μεταξύ των δύο κρατών σύνορο, ήταν ο 38ος γεωγραφικός παράλληλος.

Το πρωί της 25ης Ιουνίου του 1950, ισχυρή δύναμη του Βορειοκορεατικού στρατού, πέρασε τη μεθόριο του 38ου παράλληλου από 11 σημεία αιφνιδιάζοντας τους Νοτιοκορεάτες και τους Αμερικανούς συμμάχους και συμμαχητές τους και δηλώνοντας ότι στόχος τους είναι η συνένωση των δύο κορεατικών κρατών σε ένα. Ο αιφνιδιασμός και η στρατιωτική υπεροπλία των Βορείων, (με τους οποίους εμάχοντο και αρκετοί Κινέζοι «εθελοντές»), ήταν τέτοια, ώστε κατέλαβαν και την πρωτεύουσα των Νοτίων, την Σεούλ.

Ενώπιον αυτής της καταστάσεως, ο νέος ακόμη τότε Οργανισμός Ηνωμένων Εθνών, με απόφαση του Συμβουλίου Ασφαλείας, ζήτησε τη συμμετοχή κρατών μελών, για τη δημιουργία μιας ειρηνευτικής δυνάμεως, η οποία θα επέβαλλε την ειρήνη στην εμπόλεμη περιοχή. Στο κάλεσμα του ΟΗΕ ανταποκρίθηκαν 15 κράτη μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα, με το ονομασθέν Ελληνικό Εκστρατευτικό Σώμα Κορέας (ΕΚΣΕ), για το οποίο θα αναφερθούμε αναλυτικά πιο κάτω. Στην αρχή, η δύναμις των Ηνωμένων Εθνών είχε μεγάλες επιτυχίες, απώθησε τους αντιπάλους και έφθασε μέχρι τα σύνορα με την Κίνα, καταλαμβάνοντας σχεδόν όλη την Βόρεια Κορέα. Τότε, επενέβη η Κίνα επικαλούμενη κίνδυνο των συνόρων της και μετά από φονικότατες μά-

χες, τελικά, οι εχθροπραξίες σταμάτησαν και συνεφωνήθη ανακωχή στις 27 Ιουλίου του 1953, με συνοριακή γραμμή, και πάλιν τον 38ο παράλληλο, η οποία παραμένει μέχρι σήμερα. Σύμφωνα με τις εκτιμήσεις ειδικών, οι συνολικές απώλειες των δύο στρατοπέδων έφθασαν τα 2 εκατ. ψυχές, ενώ κάποιοι αναλυτές τις ανεβάζουν σε 4 εκατ.

Στο πεδίο της μάχης έχασαν τη ζωή τους 100.000 περίπου άνδρες των Νοτιοκορεατών και των συμμάχων τους και 280.000 τραυματίστηκαν, ενώ για τους Βορειοκορεάτες και τους συμμάχους τους οι νεκροί ξεπέρασαν τους 400.000 και οι τραυματίες τους 486.000. Δηλαδή, τόσες ανθρώπινες ζωές χάθηκαν, χωρίς κανένα λόγο, χωρίς όφελος ούτε του ενός ούτε και του άλλου αντιπάλου, αφού η τελική κατάσταση βρήκε και τις δύο πλευρές στις ίδιες ακριβώς θέσεις όπως και προ του εμφυλίου πολέμου. Ο παραλογισμός του πολέμου σε όλο του το μεγαλείο.

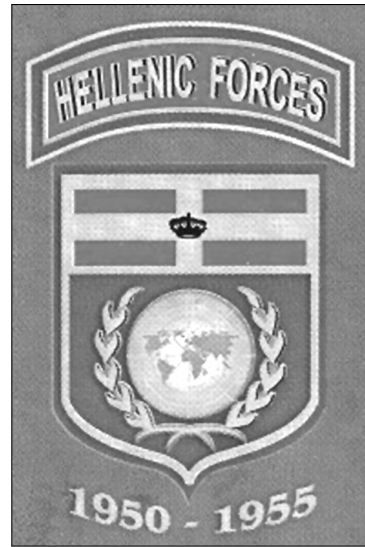
Η ελληνική συμμετοχή.

Το πρώτο τμήμα του Ελληνικού Εκστρατευτικού Σώματος, ΕΚΣΕ, ανεχώρησε από τον Πειραιά για την Κορέα, στις 15-11-1950, με το αμερικανικό οπλιταγωγό «Τζένεραλ Χαν» και κατέπλευσε στο λιμάνι του Πουσάν Κορέας, στις 9 Δεκεμβρίου.

Η εκεί στρατιωτική παρουσία της Ελλάδος τερατίστηκε τον Δεκέμβριο του 1955, με απόφαση της κυβερνήσεως Κ. Καραμανλή ως αντίδραση για το ανθελληνικό πογκρόμ που είχε οργανωθεί στην Τουρκία (η οποία συμμετείχε επίσης στον πόλεμο της Κορέας) εναντίον του ελληνισμού της Κωνσταντινουπόλεως και του Οικουμενικού Πατριαρχείου. (βλ. Ιστορία ελλ. Στρατού). Έκτοτε παρέμεινε εκεί μια συμβολική δύναμη 10 ανδρών η οποία επέστρεψε τον Μάιο του 1958.

Συνολικά απεστάλησαν στην Κορέα σταδιακά (και για αντικατάσταση παλαιότερων αποστολών) 10.225 άνδρες, εκ των οποίων 669 αξιωματικοί και 9.586 οπλίτες και ένα σμήνος από 7 αεροσκάφη τύπου C-47 Dakota. Αργότερα απεστάλησαν άλλα 2 για αναπλήρωση της απώλειας ισαριθμών αεροσκαφών. Οι απώλειες ήταν, 186 νεκροί εκ των οποίων 12 της Πολεμικής Αεροπορίας και 577 τραυματίες, αξιωματικοί και οπλίτες και 4 αεροσκάφη.

Το εάν έπρεπε ή όχι η Ελλάς να συμμετάσχει στην ειρηνευτική αυτή δύναμη, δεν θα μας απασχολήσει, καθ' ότι αυτό αποτελεί αντικείμενο άλλων ερευνητών. Η επίσημη θέση, όπως αναγράφεται στην «Ιστορία του ελληνικού στρα-

Ο θυγός του ΕΚΣΕ

τού» είναι ότι απεφασίσθη μέσα στα πλαίσια των προσπαθειών για την ένταξη της Ελλάδος στο ΝΑΤΟ. Δική μας πρόθεση είναι να παρουσιάσουμε τη συμμετοχή των Νισύριων στρατιωτών που έλαβαν μέρος «στον πόλεμο της Κορέας», όπως επεκράτησε να λέγεται.

Πάντως σκόπιμο είναι να αναφερθούμε εντελώς ακροθιγώς στο αποτέλεσμα και στις εντυπώσεις που άφησαν οι Έλληνες στρατιώτες και αεροπόροι.

Αντί δικής μας εκτιμήσεως, παραθέτουμε απόσπασμα από την ειδική έκδοση του ΓΕΣ/Δνση Ιστορίας Στρατού με τίτλο, «ΤΟ ΕΚΣΤΡΑΤΕΥΤΙΚΟ ΣΩΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΣΤΗΝ ΚΟΡΕΑ (1950-1955) Τόμος Β' (ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ)».

«Οι ελληνικές μονάδες υπηρέτησαν την κοινή αποστολή των Ηνωμένων Εθνών με τον ίδιο ζήλο, απαράμιλλη γενναιότητα και με περισσή πίστη και αφοσίωση, όπως συνήθιζαν μέχρι τότε. Οι εύστοχες και τολμηρές ενέργειες κατά τις σκληρές συγκρούσεις στα υψώματα 406, 381, Σκότς (εκεί ήταν η πιο αιματηρή επιχείρηση), Μεγάλο Νόρν, Χάρν και σε άλλα σημεία, έναντι αριθμητικά υπέρτερων στρατευμάτων και υπό εξαιρετικά δυσχερείς κλιματολογικές συνθήκες, ανέδειξαν το μαχητικό πνεύμα, την αποφασιστικότητα και τις εξαιρετικές επιδόσεις στην εκτέλεση του καθήκοντος.

Το ΕΣΚΕ, κατά το πρώτο διάστημα του σκληρού αγώνα, υπερέβη τις προσδοκίες όλων, αποσπώντας το βαθύ σεβασμό των συμπολεμιστών του. Αργότερα, κατά τη διάρκεια της ανακωχής, κέρδισε την εκτίμηση για τις λαμπρές πηρεσίες που προσέφερε με το φιλανθρωπικό και πολιτιστικό έργο του στην Κορέα».

Απονομή ηθικών αμοιβών.

Η Κυβέρνηση των ΗΠΑ, απένειμε στην ελληνική πολεμική σημαία και στους άνδρες του ΕΚΣΕ, 6 πολεμικούς σταυρούς (Distinguished Service), 32 ασημένιους (Silver Stars), 110 Χάλκινους (Bronze Stars) και 19 αεροπορικά μετάλλια (Air Medals) σε άνδρες του 13ου Σμήνους Μεταφορών.

Η Κυβέρνηση της Νότιας Κορέας, αναγνωρίζουσα την συμβολή του ΕΚΣΕ και τη θυσία των Ελλήνων στρατιωτικών, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης, ανήγειρε κοντά στη Σεούλ, στην «Κοιλιάδα των ηρώων», στην περιοχή Γιουτζού Κιον Τζι Ντο, μεγαλοπρεπές μνημείο πεσόντων για τους Έλληνες μαχητές, στο οποίο αναγράφεται εις την ελληνικήν: «Οι γενναίοι αυτοί στρατιώτες της Ελλάδος ενσάρκωσαν το εϋδαιμον το ελεύθερον, το δ' ελεύθερον το εϋψυχον. Τιμή και δόξα τοις πεσούσι πολεμισταίς». (*)

(*) «Τὸ εϋδαιμον τὸ ελεύθερον, τὸ δ' ελεύθερον τὸ εϋψυχον». «Ευτυχισμένοι είναι οι ελεύθεροι και ελεύθεροι είναι οι γενναίοι». Θουκυδίδης, από τον *Επιτάφιο του Πελοπόννησος*.

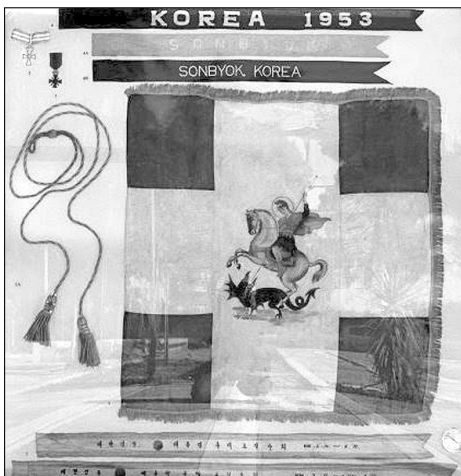

Το μνημείο στο δήμο Παπάγου

Παρόμοια μνημεία έχουν ανεγερθεί, στη Θεσσαλονίκη το 1993 και στο δήμο Παπάγου, με έξοδα της Κορεατικής Κυβερνήσεως το 2004, στο οποίο υπάρχει εντοιχισμένος κατάλογος των νεκρών Ελλήνων ηρώων.

Το μνημείο στην Κορέα.

Η τιμημένη σημαία του ΕΚΣΕ με τα παράσημα που της απενεμήθησαν κατά τις αιματηρές επιχειρήσεις στο SONBYOK τον Οκτώβριο του 1951

Για τους απλούς στρατιώτες, η συμμετοχή στο ΕΚΣΕ ήταν γενικά, σε εθελοντική βάση, εκτός ορισμένων ειδικοτήτων. Η διάρκεια παραμονής ήταν γενικά, βμηνη και οι συμμετέχοντες, υπηρετούν μικρότερη θητεία κατά τρεις μήνες.

Η συμμετοχή Νισυρίων στρατιωτών.

Από τους υπηρετούντες την εποχή του πολέμου της Κορέας τη στρατιωτική τους θητεία Νισύριους, τρεις, συμμετείχαν στο ΕΚΣΕ σε διαφορετικές χρονολογίες: Οι Σταύρος Θρασύβουλου Ορσάρης και Μιχάλης Δημητρίου Στρίκης από το Μανδράκι και ο Γιώργος Ιπποκράτη Λοΐζος από τα Νικειά.

Οι Σ. Ορσάρης και Μ. Στρίκης, γεννηθέντες το 1928, ανήκαν στην πρώτη, μετά την ενσωμάτωση της Δωδεκανήσου στην Ελλάδα, κληρουχία ανδρών της Νισύρου που κατετάγησαν για να υπηρετήσουν τη στρατιωτική τους θητεία και παρουσιάστηκαν προς κατάταξη στις 6-1-1951 στο ΚΕΝ Ηρακλείου. Απέκτησαν την ειδικότητα τυφεκιοφόρου και ο μεν Μ. Στρίκης μετετέθη στο ΕΚΣΕ την 3η Ιουλίου του 1951, μέχρι την 4η Μαΐου του 1952, ο δε Σ. Ορσάρης, την 5η Μαρτίου του 1952, μέχρι την 1η Νοεμβρίου του 1952. Δηλαδή, ο μεν πρώτος εξ αυτών υπηρέτησε στην Κορέα επί δέκα μήνες και μια μέρα, ο δε δεύτερος, επί επτά μήνες και 26 μέρες.

Με τη σύγκριση των ημερομηνιών προκύπτει ότι συνέπεσε να είναι και οι δύο ταυτοχρόνως στην Κορέα, για δυο μόνο μήνες, χωρίς να γνωρίζουμε αν είχαν συναντηθεί εκεί, ή αν γνώριζαν, ότι συνυπηρετούσαν ταυτόχρονα εκεί και οι δύο, για το μικρό βέβαια διάστημα των δύο μηνών, Μάρτιος-Απρίλιος του 52. Απελύθησαν των τάξεων του στρατού, ο μεν Μ. Στρίκης την 27-9-1952, ο δε Σ. Ορσάρης, την 7-11 του 1952.

Ο μόνος εν ζωή σήμερα εκ των τριών, ο Γιώργος Λοΐζος, σύζυγος της Φροσύνης Π. Γιαννάκη, ζει με την οικογένειά του στη Νέα Υόρκη, και ως γεννηθείς το 1930, παρουσιάστηκε για κατάταξη στο στρατό, την 15-4-1953. Απέκτησε την ειδικότητα του οδηγού αυτοκινήτων και την 20-12-1953 μετετέθη στο ΕΚΣΕ, μέχρι 25-11-1954, οπότε επέστρεψε στην Ελλάδα. Απελύθη των τάξεων του στρατού, την 8 Μαΐου του 1955.

Αξίζει εδώ να σημειωθούν οι μνήμες του συντάκτου του άρθρου, από την αναχώρηση από τη Νίσυρο των πρώτων νεοσυλλέκτων στρατιωτών. Είχαν επιβιβαστεί σε μια τράτα, ελλείψει προφανώς επιβατηγού σκάφους, συνοδευόμενοι από τον τότε ηγούμενο αρχιμανδρίτη Αλέξανδρο Γεωργιάδη, τον παπαλέξανδρο και το πλοίο παραπλέοντας την παραλία από το λιμάνι, έφθασε κάτω από τον οξύ της Παναγιάς, όπου εψάλη μια ευχή για την περίσταση, και από κει, το πλοίο κατευθύνθηκε προς την Κω, ενώ όλο το μήκος της παραλίας και τα δώματα (ταράτσες) των σπιτιών ήταν γεμάτα από κόσμο, ο οποίος κουνώντας μαντίλια και με έντονη συγκίνηση χαιρετούσε τους αναχωρούντες, σαν να πήγαιναν σε πόλεμο. Σημειώνουμε εδώ, ότι ήταν η πρώτη φορά, που νέοι της Νισύρου πήγαιναν να καταταγούν για να υπηρετήσουν τη στρατιωτική τους θητεία. Για την περίοδο της ιταλοκρατίας δεν συζητείται κάτι τέτοιο. Για την περίοδο της Τουρκοκρατίας, είναι γνωστή η αντίδραση των νησιωτών, όταν μετά την επικράτησή τους, οι νεότουρκοι επεχείρησαν να στρατολογήσουν και υπόδουλους Δωδεκανησίους. Οι νέοι της Νισύρου, κατέφυγαν κρυφά στην Καντελέουσα και από κει με καΐκι που απεστάλη ει-

δικώς από την Αθήνα, μετεφέρθησαν κρυφά στον Πειραιά και από κει έφυγαν για την Αμερική. («ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» τ.19, διασπορά στις ΗΠΑ).

Στο σημείο αυτό, θεωρώ υποχρέωσή μου να εκφράσω τις θερμές ευχαριστίες μου προς τον Δ/ντή της Στρατολογικής Υπηρεσίας Νοτίου Αιγαίου, Σ/χη (ΝΟΜ) κ. Σκανδάλη Ιωάννη για την προθυμία με την οποία ανταπεκρίθη στο αίτημά μου για παροχή πιστοποιητικών Στρατιωτικής Καταστάσεως των Νισυρίων στρατιωτών του ΕΚΣΕ. Δείγμα του υψηλού αισθήματος ευθύνης που χαρακτηρίζει το προσωπικό των στρατιωτικών Υπηρεσιών.

Μιχάλης Δημητρίου Στρίκης.

Ο αείμνηστος Μιχάλης Στρίκης, κατετάγη στο ΚΕΝ Ηρακλείου την 6η Ιανουαρίου του 1951 και την 4η Απριλίου μετετέθη στο 617 Τάγμα Πεζικού, απ' όπου, την 3η Ιουλίου του ιδίου έτους, μετετέθη εθελοντικά, στο Τάγμα Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος.

Από τα έγγραφα που κατέλιπε ο αείμνηστος Μιχάλης και που η οικογένειά του με ευλάβεια φυλάσσει μέχρι σήμερα, πληροφορούμεθα ότι η μονάδα του, είχε εμπλακεί σε σοβαρές μάχες και είχε επιδείξει εξαιρετική ανδρεία και εις αναγνώριση αυτής, τόσον ο Πρόεδρος της Αμερικής, Χ. Τρούμαν όσον και ο Πρόεδρος της Κορέας Σίνγκμαν Ρη, εξέφρασαν διά διαμνημονεύσεως την ευαρέσκειά τους προς αυτόν, με απονομή του σχετικού μεταλλίου, για την επιτυχή κατάληξη σοβαρής επιχειρήσεως στην περιοχή SONBYOK από τις 3 έως 10 Οκτωβρίου 1951. Γράφει χαρακτηριστικά στη διαταγή του ο αρχηγός των στρατιωτικών δυνάμεων στην Κορέα στρατηγός Βαν Φλίτ, (γνωστός στην Ελλάδα), μεταφέροντας την απόφαση του Προέδρου του:

«Η σταθερά αποφασιστικότης και ο μετ' αυτοθυσίας ηρωισμός ο επιδειχθείς υπό των ανδρών του Τάγματος τούτου (σ.σ.του ελληνικού), καθ' όλην την διάρκειαν της ως άνω δράσεως, απέσπασε τον βαθύν σεβασμόν και θαυμασμόν όλων εκείνων μετά των οποίων συνεπολέμων.

Το Τάγμα/ΕΚΣΕ επέδειξεν τοιούτον ηρωισμόν, αφοσίωσιν εις το καθήκον και πνεύμα συναδελφικότητος, εν τη εκπληρώσει της αποστολής του υπό άκρως δυσμενείς και επικινδύνους συνθήκας, ώστε να διακριθή και να αναδειχθή υπεράνω των άλλων Μονάδων των συμμετασχουσών εις την ως άνω ενέργειαν. Ο έξοχος ηρωισμός ο επιδειχθείς υπό των Αξιωματικών και οπλιτών ταύτης της Μονάδος, αντικατοπτρίζει μεγίστην τιμήν επ' αυτών των ιδίων και εφ' ολοκλήρου του στρατού του Βασιλείου της Ελλάδος».

Με το ίδιο περίπου περιεχόμενο, είναι και η έκφραση ευαρέσκειας του Προέδρου της Ν. Κορέας Σίνγκμαν Ρη.

Λόγω της εξαιρετικής σημασίας των στοιχείων που απεικονίζουν τον επιδειχθέντα ηρωισμό του αείμνηστου Μιχάλη, παραθέτουμε κατωτέρω ορισμένα από αυτά.

Α Ρ Χ Η Γ Ε Ι Ο Ν
 8ης ΣΤΡΑΤΙΑΣ ΗΝΩΜ. ΠΟΛΙΤΕΙΩΝ ΕΝ ΚΟΡΕΑ
 Γραφείον Διοικητεῦ Στρατιάς
 ΑΡΙ.Ο.301

ΓΕΝΙΚΑΙ ΔΙΑΤΑΓΑΙ

Ἀριθμ. 16

7' Ιανουαρίου 1952

ΠΟΛΕΜΙΚΑΙ ΗΘΙΚΑΙ ΚΑΘΗΚΟΝΤΙΑΙ ΔΙΑΜΝΗΜΟΝΕΥΣΙΣ ΜΟΝΑΔΟΣ

Ἐντελῆ τοῦ Προέδρου τῶν Ἡνωμ. Πολιτειῶν, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Διατάγματος 9396 (Τη. I, "D PUBL 22, 1943), καταργήσαντες τὸ Διάταγμα 9073 (Τη. III, "D PUBL II, 1942) καὶ συνεφεύγ τῆς συμφωνίας τῆ AR 260-15, παρασχέθησις ἐξλιουσιδοσήσεως, διαμνημενεύεται ἡ κατωτέρω Μονάς πρὸς δημοσίαν ἀναγνώριον τιμῆς καὶ διακρίσεως ἣτις προσήκει τῇ Μονάδι ταύτῃ. Ἡ διαμνημόνευσις ἔχει ὡς ἑξῆς:

Διαμνημενεύεται τὸ Τάγμα ΒΕΛΤΕΡΑΤΕΥΤΙΚΟΥ ΧΩΜΑΤΟΣ ΚΑΛΛΑΔΟΣ, ΤῶΝ ΕΝ ΚΟΡΕΑ ΔΥΝΑΜΕΩΝ ΤῶΝ ΗΝΩΜ. ΕΘΝΩΝ διὰ ἑξαιρέτων ἐκτελέσειν τοῦ καθήκοντος καὶ ἔξοχον ἠρωϊσμόν ἐπιδείχθεντα κατὰ τὴν διάρκειαν ἐπιχειρήσεων ἐναντίον τοῦ ἐχθροῦ εἰς τὴν περιοχὴν SONBYOK, ΚΟΡΕΑΣ ἀπ' 3' ἕως 10' Οκτωβρίου 1951. Κατὰ τὸν αἰ. ἕνα χρόνον, κατὰ τὸν ὁποῖον τὸ Τάγμα/Εκ. Σ. Ε. ἔτε ἀπεσπασμένον εἰς τὸ ἴσον ἀποσπασμῶν Ἰσπικου τῆς τῆς περὶ τῆς ἐπιπέτου, ἀνετίθη εἰς τοῦτο ἡ ἀποστολὴ τῆς καταλήψεως καὶ ἐξασφαλίσεως περὶ τοῦ ἑσπικου ἑσπικου στρατηγικῆς σημασίας κατεχομένης ἀπὸ ἀριθμητικῶς ὑπερέσσας ἐχθρικῆς δυνάμεις. Μετὰ ἀπὸ ἐντατικὸν φέλιον φρεμὸν πυρός Πυρ/κοῦ αἱ δυνάμεις τοῦ Τάγματος/Εκ. Σ. Ε. ἐκινήθησαν πρὸς τὸν ἀντικειμενικὸν τῶν σκοπῶν. Ἡ κατεύθυνσις τῆς ἐπιθέσεως τῶν ἀδύγει αὐτὰς διὰ μέσου ἀναπειταμένον ἐδάφους καὶ τὰ προεχωρημένα στοιχεῖα ἐδέχθησαν ἕνα μέγα ὄγκον πυρός δάμην καὶ Πυρ/κοῦ ἐν μέσους τοῦ καλῶς ὁργανωμένου ἐντὸς χαλαρωτάτων καὶ ἐσπικου ἐξοπλισμένου ἐχθροῦ. Ἀπτόθη, πρὸ τοῦ ἐντατικῶν πυρός, αἱ φέλικαι δυνάμεις ἐσυνέχισαν τὴν προέλασιν των μετὰ ὅτου προσήγγισαν τὴν βάση των ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ κατεργεμένην ὑφαιμάτων. Τρεῖς φορὰς διενήργησαν ἐφόδον πρὸς τὰ ἵπτερα πρῶτῃ ἐναντίον τῶν ἐχθρικῶν θέσεων συνεχῶς ἐπιπλεκόμεναι εἰς ἀγῶνας ἐκ τοῦ συστάδην ἀλλ' ἄσπικου ἀσπικου κατ' ἐπιανάληψιν νὰ συμπτυχθῶν, ἕνεκα τῆς συντηρικῆς ἀσπικου ἀσπικου ὑπεροχῆς τῶν ἀντιμετώπων ἐχθρικῶν Τμημάτων. Ἀφοῦ ἐπέδειξαν μίαν ἔξοχον θέλησιν νὰ διευκολύσων πᾶσαν ἀντίστασιν αἱ δυνάμεις τῆς Τάγματος Εκ. Σ. Ε. μετὰ ἀπὸ τοῦ ἡμεροῦ σκληρότατον καὶ βιαστότατον ἀγῶνα, ἠνάγκασαν τὸν ἐχθρὸν ἔχει μόνον νὰ ἐγκαταλείψῃ πολυτίμον ἐδαφος ἀλλὰ καὶ νὰ διαβῆσῃ τῶν τῶν δυνάμεις ἀντιστάσεως τῆς πρῶτης γραμμῆς ὅσον καὶ ἡ ἀλλὰ ἐκ τῶν ἐσπικου τῶν Τμημάτων ἵνα ἀντιταθῇ ἐναντίον αἱς ἀκαταλόγητον πείρασ τῶν φέλικαι δυνάμειων. Ἡ ὡς ἕνα

2

δράσις κατέστησε δυνατόν εἰς τὰς ἑλλήνας εἰσωνικίας Μουδίας νά εξαπολύσουν σειρᾶν ἐπιθέσεων, διὰ τῶν ἑλλήνων ἀπόθησαν τὰ ἐχθρικά Τμήματα ἐκ τῶν θέσεων των μέ βαρεῖας ἀπολαύσεως. Μετά τήν ἐξασφάλισιν τοῦ πρώτου του των ἀντικειμένων ἡ σκηνή ἤ, αὐτοῦ ἐναντίας τοῦ Τάγματος Βκ. Σ. Ε. ἐσυνέχισαν τήν προέλασιν των μέχρις ἵτις ἀνομοίη ἡ κίνησις των ὑπὸ φανατικῶν ἐχθρικών Τμημάτων κατεχόντων δεσπόζουσαν κορυφογραμμήν. Ἀπαξ ἔτι, οἱ θεοφάροι ἀειματικῶν καί ἡλίται τοῦ Τάγματος τούτου, ἐξέπελυσαν πειρᾶν ἑρῶν ἐπὶ τῶν ταχῶν προσβέβαιον κατ' ἐθέλειον πρὸς τὴν ἄκρην τοῦ πορὸς τοῦ κατευθυνόμενου ἐναντίον των ὑπὸ τοῦ καλῶς ἐγναυμένου ἑνὸς χιροκαμίσου ἐχθροῦ. Ἐπιδεικνύοντες ἀπαράμιλλον ἐπιμνηνὴν προήγγισαν εἰς τὰς ἐχθρικές θέσεις καὶ κατὰ τὴν σκληρὴν ἀγῶνα ὁ ἄποτος ἐπηρεολύθησε, μεγάλως ἀμωθῶς ἐχθρικών δυνάμεων ἐφανεύθη καὶ ἐπικρατήσθη καὶ ἐν τέλει ἠνωγῶν ἡ ἐχθρὸς νά ἐγκαταλείψῃ τὰς θέσεις τῶν ἀειματικῶν καὶ ἐχθρικών δυνάμεων ἐγκαταλείψαν ἴπισθεν αὐτῶν μεγάλας ἀποθήκας πυρομαχικῶν καὶ ἄλλων ἐν τῇ βίᾳ των ὅπως εὑרון ἀσφάλειαν ἀπὸ τῆς ἀκροῦ χειρὸς τῶν ἑλλήνων τοῦ ΤΑΓΜΑΤΟΣ/Βκ. Σ. Ε.

Ἡ σταθερὰ ἀποφασιστικὴ καὶ ἡ μετ' ἀνεπιθυμίας ἡρώσις ὁ ἐπιδειχθεῖς ἔτι, ὑπὸ τῶν ἑλλήνων τοῦ Τάγματος, ὅτι ὑ κατ' ἄλην τήν ἀτάκτικαν τῆς ἑλλήνων δυνάμεως, ἀπέσπασε τὴν βλοῦν τετραγών καὶ ὀρθογών ἑλλήνων ἐκείνων μετὰ τῶν ἑλλήνων συναπλεῖσιν.

Τὸ ΤΑΓΜΑ/Βκ. Σ. Ε. ἐπέδειξεν τὴν ἑλλήνων ἀκρίτην, ἐφ' ὅσον εἰς τὴν καθῆκον καὶ πνεῦμα συναδελφικῆς τῆτος, ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς ἀποστολῆς του ὑπὸ ἑλλήνων εὐσχερεῖς καὶ ἐπιμνηνύουσας συνθέσασθε, ὅτε ν' διακριθῆ καὶ νά ἀναδειχθῆ ὅπως νά πάντωντων ἑλλήνων Μουδίας τῶν ἀναχωρήτων εἰς τὴν ἑλλήνων ἐπὶ ἑλλήνων. Ὁ ἑλλήνων ἡρώσις ὁ ἐπιδειχθεῖς ὑπὸ τῶν ἀειματικῶν καὶ ἡλιτών ταύτης τῆς Μουδίας, ἀντικαταστήσει μεγίστην τιμὴν ἐπ' αὐτῶν τῶν ἑλλήνων καὶ ἐφ' ἡλικίαν τοῦ Στρατοῦ τοῦ ἑλλήνων τῆς ἑλλήνων.

KAG-MD 200.6

ΑΓΓΛΙΚΗ ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ VAN FLEET

O. C. MOOD

Ταξίαρχος ἑπιτελέων.

ΤΑΓΜΑ/Εκ.Σ.ΕΛΛΑΔΟΣ

ΑΠΟΡΡΗΛΑ ΗΜΕΡΗΣΙΑ ΔΙΑΤΑΓΗ ΤΑΓΜΑΤΟΣ ΤΗΣ 2-2-52

1. Κατόπιν τής υπ' αριθ. 15/7/1/52 Α/γής 3ης Στρατιάς άπενεμήθη ή "Προεδρική Εύαρέσκεια" του Προέδρου τών Ηνωμένων Πολιτειών (PRESIDENTIAL UNIT CITATION) είς τό Τάγμα/Εκ.Σ. Ελλάδος δι' έκαίρετον έκτέλεσιν του καθήκοντος καί έξοχον ήρωϊσμόν έπιδειχθέντα κατά τήν διάρκειαν τών έπιχειρήσεων έναντι τού έχθρου είς τήν περιόχην "38th BUCK" Κορέας από 3 - 10 - Οκτωβρίου 1951.-

2.- Τό παράσημον τουτο δικαιούνται νά τό φέρωσιν άπαντες οί συμμετασχόντες ΔΕ/κοί καί όπλίται του Τάγματος/Εκ.Σ. Ελλάδος είς τήν προηθεϊσαν έπιχειρησιν έσσελ, ήτοι οί κάτωθι:

I
 745. *Ιεροκώστας... Ιερώνης... Μιχαήλ... Σ.Α. 129/143610/49....*
...Ιαν... Λόχου.

3.- Η " PRESIDENTIAL UNIT CITATION " φέρεται δεξιά είς τό στήθος καί είς τήν έπέκτασιν τών καρμάντων.
 Διά τήν άκρίβειαν

Υπασπιστής
Γε. Σ. Ζαγγ
 ΑΡΧΑΓΕΡΑΝΗΣ ΑΙΘΥΣΙΟΥ
 Ποταμός Πεζικού

ΣΠΗΛΙΟΥΠΟΥΛΟΣ ΚΥΡΙΑΚΟΣ
 Άντ/ρχης Πεζικού

Οδηγίες για το πός θα φέρεται το παράσημο του Προέδρου των ΗΠΑ.

Μεταξύ των άλλων εγγράφων του Μ. Στρούκη, υπάρχουν και έγγραφες οδηγίες του Αρχηγείου, προς τους αξιωματικούς και οπλίτες για την ενημέρωσή τους και εντολές για την συμπεριφορά τους κατά τις άδειες που τους εχορηγούνται και όπως αποδεικνύεται από το έγγραφο αυτό, τις άδειες τις περνούσαν στην Γιοκοχάμα της Ιαπωνίας.

Θεωρώ υποχρέωσή μου να παρατηρήσω, ότι ο αείμνηστος Μιχαήλ, τόσο κατά τις επισκέψεις του στη Νίσυρο, όσο και κατά τις συγκεντρώσεις των Νισυρίων της Αθήνας, όχι μόνο δεν υπερηφανευόταν γι αυτή την ηρωική δράση του και την απονομή των μεταλλίων από τους δύο προέδρους, αλλά ούτε καν το ανέφερε ποτέ και φυσικά, καμιά εκδήλωση δεν έγινε για να τιμηθεί αυτός ο ταπεινός ήρωας, αφού κανείς δεν ήξερε τίποτε για όλα αυτά. Μόλις τώρα, δη-

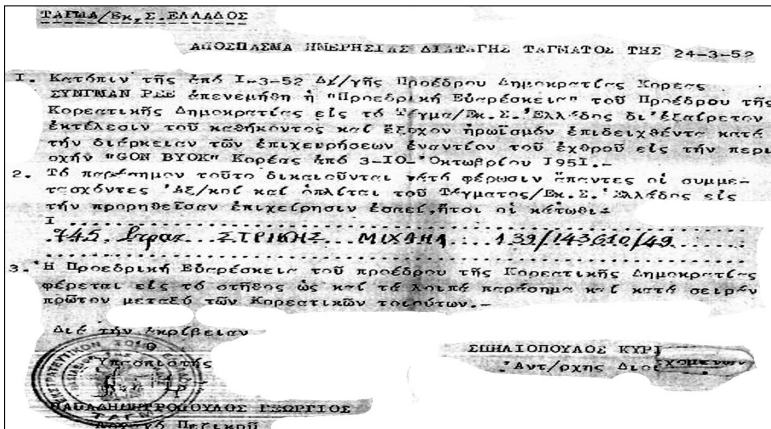
μοσιοποιούνται. Η σύζυγός του και τα παιδιά του, να αισθάνονται υπερήφανοι, τόσο για τον σύζυγο και πατέρα τους, όσο και για το γεγονός ότι κράτησαν και φυλάσσουν ως ιερά κειμήλια τα αποδεικτικά του ηρωισμού του έγγραφα και μετάλλια.

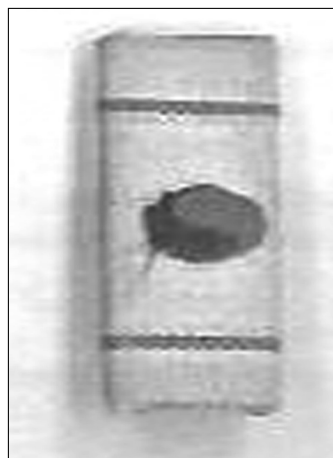
Ο Μιχάλης Στρούκης σε φωτογραφία του στη Γιοκοχάμα Ιαπωνίας

Ο Μιχάλης Στρούκης στρατιώτης στην Κορέα

Οδηγίες για το πώς θα φέρεται το παράσημο του Προέδρου της δημοκρατίας της Κορέας.

Τα παράσημα που απενεμήθησαν στον Μιχ. Στρίκη

Αριθμός Ταυτοποίησης: 54ac3d74-8a5b-4e84-b1e9-4022358c7ab4

ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ: ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

No 211/448/2019

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

(Το παρόν επέχει θέση Πιστοποιητικού Στρατολογικής Κατάστασης τύπου Α', που προβλέπεται από το άρθρο 44 του Κανονισμού Οργάνωσης και Λειτουργίας των Μονάδων Κοινού Νομικού Σώματος)

Πιστοποιείται ότι ο αναγραφόμενος με τα παρακάτω στοιχεία:

Επώνυμο	: Στρίκης
Όνομα	: Μιχαήλ
Όνομα πατέρα	: Δημήτριος
Όνομα μητέρας	: Καλλιόπη
ΣΑ	: 139/143610/1949
Έτος γέννησης	: 1928

Εγγραφή σε Μητρώα Αρρένων:

Δημοτικό Διαμέρισμα	: Μανδρακίου
Δήμος	: Νισύρου
Περιφέρεια	: Δωδεκανήσου

έχει υποστεί τις παρακάτω μεταβολές:

1951 06 Ιαν	Κατετάγη ΚΕΝ Ηρακλείου . ΕΔΥΣ 594/50.
1951 04 Απρ	Μετετέθη εις 617 Τάγμα Πεζικού εκ του ΚΕΝ Ηρακλείου.
1951 03 Ιουλ	Μετετέθη εις Τάγμα Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος εκ του 617 Τάγματος Πεζικού .
1952 04 Μαΐ	Μετετέθη εις Γ. Σ. Αττικής εκ του Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος.
1952 03 Ιουν	Μετετέθη εις 254 Ελαφρό Τάγμα Πεζικού εκ του Γ. Σ. Αττικής.
1952 27 Σεπ	Απελύθη οριστικά εκ του 254 Ελαφρού Τάγματος Πεζικού ως Στρατιώτης Πεζικού ειδικότης Τυφεκιοφόρος. ΕΔΥΕΘΑ 201/52.

Από τη στρατολογική του μερίδα προκύπτει ότι:

Έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και δεν υπέχει σήμερα καμία στρατιωτική υποχρέωση.

Το πιστοποιητικό αυτό εκδίδεται ύστερα από σχετική αίτηση για κάθε νόμιμη χρήση.

Ηρακλείο, 01 Απρ 2019
 Διευθυντής

Σκανδάλης Ιωάννης
 Σχης (ΝΟΜ)

Σταύρος Θρασυβούλου Ορσάρης.

Ο δεύτερος Νισύριος στρατιώτης που επελέγη για το ΕΚΣΕ και απεστάλη στην Κορέα, ήταν ο αείμνηστος Σταύρος Θρασυβούλου Ορσάρης, ο οποίος μάλιστα, όπως αναφέραμε ήδη ανωτέρω, υπηρέτησε εκεί, κατά την περίοδο των εχθροπραξιών και συγκεκριμένα, από αρχές Απριλίου του 1952 έως τις αρχές Δεκεμβρίου 1952, αν αφαιρέσουμε το χρόνο διαρκείας του ταξιδιού. Το γεγονός αυτό, σε συνδυασμό και με την ειδικότητά του, τυφεκιοφόρος, μας οδηγεί στο συμπέρασμα ότι πρέπει να είχε λάβει μέρος σε εχθροπραξίες.

Οι προσπάθειές μας να συγκεντρωθούν από οικείους του στοιχεία από τις αναμνήσεις του και από τυχόν έγγραφο υλικό, από του χρόνου ακόμη, όταν ο αείμνηστος «Κολής», ήταν εν ζωή και με πλήρη διαύγεια, δεν είχαν θετικό αποτέλεσμα.

Έτσι, το μόνο το οποίον είναι στην διάθεσή μας τυγχάνει το Πιστοποιητικόν Στρατολογικής Καταστάσεως και αυτό που ο υπογράφων θυμάται, δηλαδή, ο εντυπωσιασμός των παιδιών της Νισύρου τότε, από τις πολύχρωμες ζακέτες με σχήματα δράκων και άλλα εντυπωσιακά σχήματα, που ο επιστρέψας από την Κορέα «Κολής», έφερε μαζί του και χρησιμοποιούσαν τα συγγενικά του πρόσωπα.

Αριθμός Ταυτοποίησης: 54ac3d74-8a5b-4e84-b1e8-4022356c7ab4

ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ: ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ No 211/449/2019

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ
ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

(Το παρόν επέχει θέση Πιστοποιητικού Στρατολογικής Κατάστασης τύπου Α', που προβλέπεται από το άρθρο 44 του Κανονισμού Οργάνωσης και Λειτουργίας των Μονάδων Κοινού Νομικού Σώματος)

Πιστοποιείται ότι ο αναγραφόμενος με τα παρακάτω στοιχεία:

Επώνυμο	: Ορσάρης
Όνομα	: Σταύρος
Όνομα πατέρα	: Θρασύβουλος
Όνομα μητέρας	: Μαρία
ΣΑ	: 139/143605/1949
Έτος γέννησης	: 1928

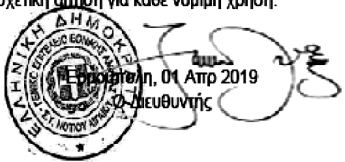
Εγγραφή σε Μητρώα Αρρένων:

Δημοτικό Διαμέρισμα	: Μανδρακίου
Δήμος	: Νισύρου
Περιφέρεια	: Δωδεκανήσου

Έχει υποστεί τις παρακάτω μεταβολές:

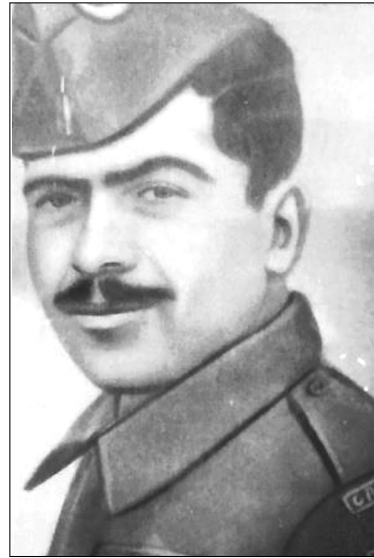
1951 06 Ιαν	Κατετάγη στρατεύσιμος ΚΕΝ Ηρακλείου . ΕΔΥΣ 594/50.
1951 08 Μαΐ	Μετετέθη εις 602 Τάγμα Πεζικού εκ του ΚΕΝ Ηρακλείου.
1952 05 Μαρ	Μετετέθη εις Ε.Τ Κορέας εκ του 602 Τάγματος Πεζικού
1952 01 Νοε	Μετετέθη εις Γ.Σ. Αττικής εκ του Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος
1952 07 Νοε	Απελύθη παρά της Γ.Σ. Αττικής ως Στρατιώτης με ειδικότητα Τυφεκιοφόρος. ΕΔΥΕΘΑ 201/52.

Από τη στρατολογική του μερίδα προκύπτει ότι:
Έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και δεν υπέχει σήμερα καμία στρατιωτική υποχρέωση.
Το πιστοποιητικό αυτό εκδίδεται ύστερα από σχετική αίτηση για κάθε νόμιμη χρήση.

 Ηρακλείο, 01 Απρ 2019
 Ο Διευθυντής
 Σκανδάλης Ιωάννης
 Σχης (ΝΟΜ)

Γιώργος Ιπποκράτη Λοΐζος.

Από τηλεφωνική επικοινωνία με τον Γιώργο και από το επισυναπτόμενο Πιστοποιητικό Στρατολογικής καταστάσεώς του, αντλούμε όλα τα στρατολογικά του στοιχεία. Γεννήθηκε στα Νικειά, το 1930 και την 15η Απριλίου του 1953 κατετάγη στο Κέντρο Εκπαιδεύσεως Εφοδιασμού Μεταφορών. Στις 12-8-1953 απέκτησε την ειδικότητα οδηγού αυτοκινήτου από την ειδική Μονάδα στη Γλυφάδα και τοποθετήθηκε στον 797 Μικτό Λόχο Μεταφορών στα Χανιά, απ' όπου στις 20-12-1953 μετετέθη στον Μικτό Λόχο Μεταφορών του ΕΚΣΕ. Άξιος μνείας είναι ο τρόπος επιλογής του. Επελέγη μετά από κλήρωση. Προφανώς, λόγω της σοβαρότητας της αποστολής, παρ' ότι εν τω μεταξύ είχε συμφωνηθεί μεταξύ των εμπολέμων εκχειρίδια, υπήρχε όμως πάντα ο φόβος αιφνιδιαστικής επιθέσεως, (όπως είχε γίνει κατά την αρχική επίθεση των βορείων), δεν εξεδόθη διαταγή, μεταθέσεως, αλλά έγινε κλήρωση.

Ο στρατιώτης Γεώργιος Λοΐζος

Μετά απ' αυτό, οι επιλεγέντες, μετεφέρθησαν στο Χαϊδάρι για μια ολιγοήμερη εκπαίδευση στις ειδικές συνθήκες της αποστολής τους και από τον Πειραιά, ανεχώρησαν με πολεμικό αμερικανικό πλοίο, προφανώς οπλιταγωγό, λίγες μέρες πριν τα Χριστούγεννα, (ο Γιώργος θυμάται ότι τα Χριστούγεννα του 1953 ήταν στο πέλαγος), και μετά από ταξίδι ενός περίπου μηνός, έφθασαν στη Σεούλ, η οποία, πάντα κατά την αφήγηση του Γιώργου, έδινε την εντύπωση μιας πολύ φτωχής πόλεως, με πενομένους κατοίκους και σπίτια καλύβες. Έτσι εξηγείται και η ειδική μνεία στα κείμενα της εποχής εκείνης, για το αξιοσημείωτο κοινωνικό έργο του ΕΚΣΕ προς τους φτωχούς Κορεάτες, παραλλήλως προς το επιχειρησιακό-στρατιωτικό έργο.

Η μονάδα του Γιώργου, μονάδα στρατιωτικών οχημάτων, εγκατεστάθη σε ορεινή περιοχή και του ανετέθη ο έλεγχος των εισερχομένων και εξερχομένων οχημάτων. Η μονάδα του, όπως και οι αντίστοιχες όλης της δυνάμεως του ΟΗΕ, ευρίσκοντο συνεχώς σε ηυξημένη επιφυλακή, έτοιμες να αντιμετωπίσουν τυχόν αιφνιδιαστική επίθεση των αντιπάλων.

Για τις μικρής διάρκειας άδειές τους, δεν τους μετέφεραν στην Ιαπωνία όπως, αρχικά, αλλά σε περιοχές της Κορέας, όπου μετέβαιναν και επέστρεφαν, με στρατιωτικά αυτοκίνητα.

Το μόνο όφελος από τη συμμετοχή του στο ΕΚΣΕ, ήταν ότι, απεστέλλετο στους γονείς του στη Νίσυρο κάθε μήνα το ποσόν των 25.00 \$ και στον ίδιο κατεβάλλετο το ποσόν των 20.00 \$. Κανένα άλλο προνόμιο δεν προβλέφθη για τους συμμετασχόντας στο ΕΚΣΕ, σύμφωνα με τις πληροφορίες του Γιώργου.

Με τη λήξη της υπηρεσίας του στην Κορέα, ο Γ. Λοΐζος επεβιβάσθη και πάλιν αμερικανικού οπλιταγωγού και έφθασε στον Πειραιά, του χορηγήθηκε άδεια για Νίσυρο, με τη λήξη της οποίας επανήλθε στην μονάδα του για να λάβει το απολυτήριο του από το στρατό, στις 8 Μαΐου 1955.

Αριθμός Ταυτοποίησης: 54ac3d74-8a5b-4e84-b1e9-4022356c7ab4

ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ: ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ

No 211/450/2019

**ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ
ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ**

(Το παρόν επέχει θέση Πιστοποιητικού Στρατολογικής Κατάστασης τύπου Α', που προβλέπεται από το άρθρο 44 του Κανονισμού Οργάνωσης και Λειτουργίας των Μονάδων Κοινού Νομικού Σώματος)

Πιστοποιείται ότι ο αναγραφόμενος με τα παρακάτω στοιχεία:

Επώνυμο	: Λοΐζος
Όνομα	: Γεώργιος
Όνομα πατέρα	: Ιπποκράτης
Όνομα μητέρας	: Μαρία
ΣΑ	: 139/137646/1951
Έτος γέννησης	: 1930

Εγγραφή σε Μητρώα Αρρένων:

Δημοτικό Διαμέρισμα	: Νικίων
Δήμος	: Νίσυρου
Περιφέρεια	: Δωδεκανήσου

έχει υποστεί τις παρακάτω μεταβολές:

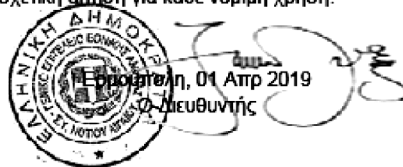
1953 15 Απρ	Κατετάγη εις Κέντρο Εκπαιδύσεως Εφοδιασμού Μεταφορών. ΕΔΥΕΘΑ 46/53.
1953 10 Αυγ	Απέκτησε την ειδικότητα Οδηγός Αυτοκινήτου.
1953 12 Αυγ	Μετετέθη εις 797 Μικτόν Λόχο Μεταφορών εκ του Κέντρου Εκπαιδύσεως Εφοδιασμού Μεταφορών
1953 20 Δεκ	Μετετέθη Μικτόν Λόχον Μεταφορών Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος εκ του 797 Μικτού Λόχου Μεταφορών.
1954 05 Νοε	Κατέστη Έφεδρος
1954 25 Νοε	Μετετέθη εις 254 Ελαφρό Τάγμα Πεζικού εκ του Μικτού Λόχου Μεταφορών Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος
1954 06 Δεκ	Μετετέθη εις 798 Μικτόν Λόχον Μεταφορών εκ του 254 Ελαφρού Τάγματος Πεζικού.
1955 08 Μαί	Απελύθη εκ του 798 Μικτού Λόχου Μεταφορών ως Στρατιώτης Σώμ. Εφοδιασμού Μεταφορών με ειδικότης Οδηγός Αυτοκινήτου. ΕΔΥΕΘΑ 330/54.

Από τον παραπάνω χρόνο 20 ημέρες δε λογίζονται ως χρόνος πραγματικής στρατιωτικής υπηρεσίας.

Από τη στρατολογική του μερίδα προκύπτει ότι:

Έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και δεν υπέχει σήμερα καμία στρατιωτική υποχρέωση.

Το πιστοποιητικό αυτό εκδίδεται ύστερα από σχετική αίτηση για κάθε νόμιμη χρήση.

Νικόλαος Τριαντάφυλλου Χατζηκωνσταντίνος.

Εκτός από τους τρεις αναφερθέντες συμπατριώτες μας, στο ΕΚΣΕ συμμετείχε και ο στρατιώτης Χατζηκωνσταντίνου Νικόλαος του Τριαντάφυλλου και της Καλλιόπης, του οποίου η μητέρα ήταν Νισυριά, (από την οικογένεια Ορφανού), και ο πατέρας από την Καρδάμαινα. Στις 28 Μαΐου 1968 μετανάστευσε στην Αμερική, όπου ευρίσκετο ήδη ο αδελφός του και τελικά επέστρεψε συνταξιούχος στην Καρδάμαινα, όπου και διαμένει μέχρι τη συγγραφή της εργασίας αυτής. Λόγω όμως διαφόρων προβλημάτων ως εκ της ηλικίας του δεν ήταν δυνατή η εκ μέρους του παροχή πληροφοριών σχετικά με την υπηρεσία του στην Κορέα. Ως εκ τούτου, οι μόνες πληροφορίες προέρχονται από την Διεύθυνση Ιστορίας Στρατού του ΓΕΣ και από το πιστοποιητικό Στρατολογικής Καταστάσεώς του. Γεννήθηκε το 1930 στην Καρδάμαινα. Στις 15-4-1953 κατετάγη στο Κέντρο Εκπαιδεύσεως Νεοσυλλέκτων Κορίνθου και μετά το πέρας της προπαιδεύσεως τοποθετήθηκε σε μονάδα του πεζικού. Από εκεί, μετετέθη στο 2ο Τάγμα του Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος στις 20-12-1953 και στις 25 Νοεμβρίου του 1954 μετετέθη εκ του ΕΚΣΕ σε άλλη μονάδα του πεζικού. Απελύθη των τάξεων του στρατού στις 8-12-1954.

Εκ του γεγονότος ότι η ημερομηνίες μεταθέσεως προς και από το ΕΚΣΕ συμπίπτουν με αυτές του Γιώργου Λοΐζου, θεωρείται πολύ πιθανόν να ανεχώρησαν από τον Πειραιά με το ίδιο αμερικανικό πολεμικό πλοίο, (οπλιταγωγό), και αφού πέρασαν τις εορτές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς στο πέλαγος, έφθασαν στη Σεούλ, μετά ένα περίπου μήνα, περί τα τέλη Ιανουαρίου του 1954. Είναι επίσης πιθανόν, και στο ταξίδι της επιστροφής, να ήσαν στο ίδιο πλοίο.

Όπως μας ενημέρωσε ο Γ. Λοΐζος, δεν γνώριζε τότε αν συνυπηρετούσε στην Κορέα και άλλος Νισύριος, και ότι, την περίοδο εκείνη, δεν ελάμβαναν μέρος πολεμικές επιχειρήσεις, οι μονάδες όμως ήταν συνεχώς σε επιφυλακή, για την αντιμετώπιση κάθε απροόπτου.

Πάντως, στο αρχείο του «Γνωμαγόρα» Αμερικής, υπάρχει αλληλογραφία μεταξύ του Νικολάου και του συλλόγου, τον οποίο ευχαριστεί για την αποστολή του περιοδικού «Δελτίο του Γνωμαγόρα», που εξέδιδε τότε ο σύλλογος. Από το γεγονός αυτό, και δεδομένου ότι ο Νικόλαος δεν είχε ακόμη μεταναστεύσει στην Αμερική, πιθανολογείται ότι ο σύλλογος δεν αρκείτο στην επικοινωνία και παροχή βοήθειας μόνο στους Νισυρίους της Νισύρου ή των ΗΠΑ, αλλά και σ' αυτούς που είχαν τον ένα γονέα από τη Νίσυρο και διέμεναν σε άλλη περιοχή. Η επαφή συνίστατο, εν προκειμένω, στην αποστολή του περιοδικού, αφού η αμοιβή των στρατιωτών που ευρίσκοντο στην Κορέα, ήταν υπολογίσιμη και εν πάση περιπτώσει δεν είχαν οικονομική ανάγκη.

Αργότερα, όταν ο Νικόλαος έφθασε στην Αμερική, υπήρξε μέλος του συλλόγου από το 1970 έως το 1973 και μάλιστα, το 1970, συμμετείχε σ' αυτούς που προσέφεραν είτε προσωπική εργασία, είτε οικονομική βοήθεια για την διάμρφωση των νεοαποκτηθέντων γραφείων του συλλόγου στην Αστόρια.

ΠΙΣΤΟΠΟΙΗΤΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗΣ

(Το παρόν επέχει θέση Πιστοποιητικού Στρατολογικής Κατάστασης τύπου Α', που προβλέπεται από το άρθρο 44 του Κανονισμού Οργάνωσης και Λειτουργίας των Μονάδων Κοινού Νομικού Σώματος).

Πιστοποιείται ότι ο αναγραφόμενος με τα παρακάτω στοιχεία:

Έχει υποστεί τις παρακάτω μεταβολές:

ΣΤΡΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ: ΝΟΤΙΟΥ ΑΙΓΑΙΟΥ Νο 211/1962/2019

Επώνυμο : Χατζηκωνσταντίνος

Όνομα : Νικόλαος

Όνομα πατέρα : Τριαντάφυλλος

Όνομα μητέρας : Καλλιόπη

ΣΑ : 139/137584/1951

Έτος γέννησης : 1930

Εγγραφή σε Μητρώα Αρρένων:

Δημοτικό Διαμέρισμα: Καρδαμαίνης

Δήμος : Ηρακλειδών

Περιφέρεια : Δωδεκανήσου

1953 15 Απρ. Κατατάχθηκε Κέντρο Εκπαιδύσεως Νεοσυλλέκτων Κορίνθου.

ΕΔΥΕΘΑ 46/53.

1953 09 Ιουλ. Μετατέθηκε 518 Τάγμα Πεζικού από Κέντρο Εκπαιδύσεως Νεοσυλλέκτων Κορίνθου.

1953 20 Δεκ. Μετατέθηκε 2 Τάγμα Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος από 518 Τάγμα Πεζικού.

1954 25 Νοε. Μετατέθηκε 254 Ελαφρό Τάγμα Πεζικού από 2 Τάγμα Εκστρατευτικού Σώματος Ελλάδος.

1954 08 Δεκ. Απολύθηκε οριστικά από 254 Ελαφρό Τάγμα Πεζικού ως Στρατιώτης Πεζικού με ειδικότητα Τυφεκιοφόρος.

Από τη στρατολογική του μερίδα προκύπτει ότι:

Έχει εκπληρώσει τις στρατιωτικές του υποχρεώσεις και δεν υπέχει σήμερα καμία στρατιωτική υποχρέωση.

Το πιστοποιητικό αυτό εκδίδεται ύστερα από σχετική αίτηση για κάθε νόμιμη χρήση.

ΝΙΣΥΡΙΟΙ ΣΤΡΑΤΙΩΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΟΡΕΑ ΜΕ ΤΟΝ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟ

Όπως συνέβη και στους δύο παγκοσμίους πολέμους, λόγω του μεγάλου, (σε σύγκριση με τον πληθυσμό του νησιού μας), αριθμού Νισυρίων διαβιούντων στις ΗΠΑ, αρκετοί Νισύριοι της Αμερικής, έλαβαν μέρος στον «Πόλεμο της Κορέας», ως μέλη των αμερικανικών ενόπλων δυνάμεων. Εδώ θα πρέπει να τονισθεί ότι, οι Έλληνες στρατιώτες υπηρετούσαν στην Κορέα, γενικά 6 μήνες και αντικαθίσταντο από άλλους, πράγμα που δεν ίσχυε για τους Αμερικανούς και τους Έλληνες που συμμετείχαν ως Ελληνο-Αμερικανοί, στον αμερικανικό στρατό. Για παράδειγμα, ο Τάκης του Περούλη Φρατζή, υπηρέτησε όλη την θητεία του, σχεδόν δύο χρόνια, στην Κορέα.

Σύμφωνα με στοιχεία τα οποία με τόση επιμέλεια συγκέντρωσαν οι τότε αξιωματούχοι του συλλόγου «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ», και με μεγάλη, ως συνήθως, προθυμία ο συνεργάτης της Εταιρείας μας Νίκος Κ. Σφακιανός, μας χορήγησε, οι Νισύριοι αυτοί είναι οι κάτωθι, με την χρονολογία κατατάξεως :

1. Αθανασιάδης Ν. Αθανάσιος	1950
2. Κόκκινος Κ. Μιχαήλ	1952
3. Κοντονικολάου Ε. Γεώργιος	1951
4. Κοντονικολάου Χ. Μιχαήλ	1951
5. Κοριτσιδής Γ. Νικόλαος	X
6. Κουλιανός-Περδίκη Ιωάννης	1952
7. Παπαγιάννης Γ. Νικόλαος	1953
8. Πάπας Νικόλαος	X
9. Παυλίδης Ι. Τάκης	X
10. Πλουμίδης Γ. Ιωάννης	1953
11. Πουράκης Ι. Γεώργιος	X
12. Σκανδάλιος Ν. Ιωάννης	X
13. Τσικήτας Φ. Δημήτριος	X
14. Τσουνκαλάς Γ. Νικόλαος	1951
15. Φραντζής Π. Τάκης	1951
16. Χαροφύλης Ε. Γεώργιος	;

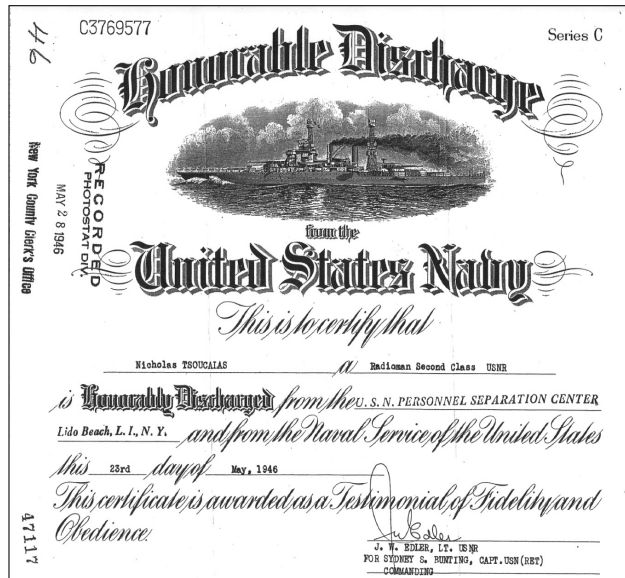
Παρά τις φιλότιμες και επίμονες προσπάθειες του συνεργάτη μας στις ΗΠΑ Νίκου Σφακιανού, και του συμπατριώτη μας στην Φλώριδα Μιχάλη Ν. Φρατζή δεν κατέστη δυνατή η συγκέντρωση στοιχείων για όλους τους ανωτέρω Νισύριους, λόγω άγνοιας ή απροθυμίας των συγγενών, ή και ανυπαρξίας συγγενών, για αρκετούς εξ αυτών.

Πέραν των ενεργειών αυτών, και ο υπογράφων την εργασία αυτή, με επιστολή του ζήτησε τόσον από τον Ακόλουθο Αμύνης της πρεσβείας των ΗΠΑ στην Αθήνα, όσο και από τον Έλληνα ομόλογό του στην πρεσβεία μας στην

Washington D.C. την παροχή στοιχείων, χωρίς όμως αποτέλεσμα, λόγω κωλύματος εκ της αμερικανικής νομοθεσίας, η οποία επιτρέπει τη παροχή στοιχείων μόνο σε συγγενείς μέχρι 2ου βαθμού. Έτσι, περιοριζόμεθα μόνο σε ότι ο Νίκος Σφακιανός και ο Μιχάλης Φραζής από την Φλόριδα, κατόρθωσαν να συγκεντρώσουν.

Νικόλαος Γεωργίου Τσουκαλάς.

Από τα Νικειά. Ο δικαστής Νικόλαος Τσουκαλάς, είχε λάβει μέρος και στον Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, υπηρετώντας ως ναύτης ασυρματιστής σε διάφορα πολεμικά πλοία και έλαβε μέρος σε πολλές αποστολές στον Ατλαντικό, στην Ευρώπη και στην Καραϊβική. Σχετικό είναι το Πιστοποιητικό που παρατίθεται και βεβαιώνει την συμμετοχή του και την καλή διαγωγή του στον πόλεμο εκείνο.

Για τον αείμνηστο δικαστή, λόγω του επελθόντος θανάτου του, υπάρχει στον τόμο αυτό και σχετικό άρθρο του νέου δικαστή Μιχάλη Ι. Χαρτοφύλη.

Με την έναρξη του πολέμου της Κορέας, ο δικαστής βρίσκεται και πάλι υπό τα όπλα, ως εθελοντής αυτή τη φορά, όπως δηλώνει η κόρη του Γεωργία. Μετά από μια ταχύρρυθμο εκπαίδευση-εκσυγχρονισμό των γνώσεών του ως ασυρματιστής, (σχετική βεβαίωση παρατίθεται κατωτέρω), το 1952, τοποθετήθηκε ως ασυρματιστής στο αεροπλανοφόρο WASP (CV18).

Ο Νικόλαος Τσουκαλάς
ναύτης στο ναυτικό των ΗΠΑ

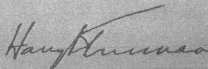
Αρχικά το πλοίο έλαβε μέρος σε επιχειρήσεις στον Ατλαντικό. Στο διάστημα αυτό, υπήρξε μάρτυς ενός δυστυχήματος, με την σύγκρουση του πλοίου του με το αμερικανικό πολεμικό USS HOBSON, στο Βόρειο Ατλαντικό, με αποτέλεσμα τον θάνατο περισσότερων από 170 μελών του πληρώματος του άλλου πλοίου. Παρ' ότι φίλος του δηλώνει ότι ο Ν. Τσουκαλάς, συνέβαλε στη διάσωση πολλών ναυτών, το συμβάν αυτό ήταν μια τραυματική εμπειρία για τον ίδιο. Αργότερα, διαρκώντας του πολέμου στην Κορέα, το πλοίο του έπλευσε μέσω διώρυγος του Σουέζ, στον Ινδικό και μετά στον Ειρηνικό ωκεανό, προς

8ND-NCCG-10 U. S. NAVAL CORRESPONDENCE COURSE CENTER BUILDING "RF" U. S. NAVAL BASE BROOKLYN 1, NEW YORK	TELEPHONE MAIN 2-4500 IN REPLY REFER TO: NCCG/P11-1/00 HSB:gt 2 January 1952
From: Officer in Charge	
To: Nicholas TSOUKALAS, 712-78-29, RMN2, USN USS WASP (CV-18) c/o Fleet Post Office New York, N. Y.	
Subj: Correspondence Course in Uniform Code of Military Justice NavPers 10971 ; completion of	
1. In recognition of having furthered your proficiency in the naval service by the successful completion of the subject correspondence course on 10 December 1951 with a mark of 3.74, the U.S. Naval Correspondence Course Center, on behalf of the Chief of Naval Personnel, takes pleasure in transmitting this Letter of Satisfactory Completion.	
2. A copy of this letter will be placed on file in your official record.	
 HUGH S. BROWN	
Copy to: BuPers (Pers E3)	
Commanding Officer USS WASP (CV-18) c/o Fleet Post Office New York, N. Y.	

NICHOLAS TSOUKALAS

To you who answered the call of your country and served in its Armed Forces to bring about the total defeat of the enemy, I extend the heartfelt thanks of a grateful Nation. As one of the Nation's finest, you undertook the most severe task one can be called upon to perform. Because you demonstrated the fortitude, resourcefulness and calm judgment necessary to carry out that task, we now look to you for leadership and example in further exalting our country in peace.

THE WHITE HOUSE

υποστήριξη των επιχειρήσεων στην Κορέα.

Απελύθη των τάξεων του ναυτικού των ΗΠΑ το 1953 και ενεγράφη στο δικηγορικό σύλλογο Νέας Υόρκης.

Έκφραση εγκάρδιων ευχαριστιών από τον Πρόεδρο Χ. Τρούμαν για την ανταπόκρισή του στο κάλεσμα της Αμερικής για κατάταξη στις ένοπλες δυνάμεις της.

Γεώργιος Ευστρατίου Κοντονικολάου.

Από τα Νικεΐα. Κατετάγη στον αμερικανικό στρατό στις 19 Σεπτεμβρίου 1950. Απέκτησε ειδικότητα οδηγού ελαφρού οχήματος και είχε τον βαθμό του Λοχία. Στο εκστρατευτικό σώμα Κορέας τοποθετήθηκε με διαταγή και εκεί είχε ως αποστολή την μεταφορά στρατευμάτων και υλικού στο μέτωπο. Από την Κορέα επέστρεψε στην Αμερική και απελύθη στις 18 Ιουνίου του 1953.

Ο Λοχίας Γεώργιος Κοντονικολάου στην Κορέα.

Τάκης (Βαϊτθης) Περουλή Φρατζής.

Ο Τάκης, γεννήθηκε στο Μανδράκι Νισύρου στις 9 Νοεμβρίου 1925. Στην Αμερική έφθασε το 1949, για να μπορέσει να βοηθήσει τους γονείς και τα 8 αδέρφια του στη Νίσυρο. Σταδιακά, πήρε στην Αμερική και αρκετά από τα αδέρφια του.

Στον αμερικανικό στρατό κατετάγη το 1951 και απεστάλη στον πόλεμο της Κορέας έως το 1953 οπότε απελύθη. Από τις φωτογραφίες που ακολουθούν προκύπτει ότι είχε τον βαθμό του λοχία. Η περίοδος κατά την οποία ο Τάκης υπηρετούσε στην Κορέα, ήταν η περίοδος των εχθροπραξιών με σκληρές μάχες.

Παρ' όλα αυτά, επειδή ο Τάκης είχε εργασθεί στη Νίσυρο με τον υποδηματοποιό Χριστοφή Κορωναίο και είχε τις απαιτούμενες γνώσεις, τοποθετήθηκε στο προσωπικό της Μονάδας του και επεσκεύαζε τα άρβυλα των στρατιωτών, ασχολούμενος παράλληλα και με άλλες βοηθητικές υπηρεσίες της Μονάδος, ενώ εκτελούσε σκοπιά, κάθε βράδυ. Όπως δε μας πληροφορούν η σύζυγος και η κόρη του, τους διηγείτο την αγωνία των στρατιωτών σκοπών, ειδικά το βράδυ, γιατί ο εχθρός τους αιφνιδίαζε πολλάκις, με επιθέσεις από απρόσμενα σημεία και για το λόγο αυτό ήταν πάντα με το δάκτυλο στη σκανδάλη.

Κατά την παραμονή του Τάκη στην Κορέα, συνέπεσε να υπηρετεί εκεί και ο συμπατριώτης μας Ορσάρης Σταύρος και με δεδομένο ότι οι Έλληνες στρατιώτες εναλλάσσοντο, κατά κανόνα, κάθε 6 μήνες, ο Σταύρος επέστρεψε στην Ελλάδα τον Νοέμβριο του 1952. Ο Τάκης είχε ενημερωθεί από τον πατέρα του για την εκεί παρουσία του Σταύρου, επεδίωξε και τον συνήνησε και κατά την

επιστροφή του στη Ελλάδα, του έδωσε ρουχισμό και χρήματα και τα παρέδωσε στους γονείς του στη Νίσυρο.

Παρατίθενται φωτογραφίες του Τάκη κατά την υπηρεσία του στην Κορέα αλλά και μετά, με το καπέλο του βετεράνου του πολέμου της Κορέας, στο οποίο απεικονίζονται και τα παράσημα τα οποία του είχαν απονεμηθεί.

Εκφράζουμε τις ευχαριστίες μας στην σύζυγο και την κόρη του Τάκη, για την προθυμία με την οποία μας παρεχώρησαν το υλικό που παρατίθεται. Θα πρέπει να τονισθεί επίσης η υπερηφάνεια της κόρης του Τάκη για το ότι ο πατέρας της υπηρέτησε την πατρίδα του με κίνδυνο της ζωής του, για να υποστηρίξει το ιδεώδες της ελευθερίας και της ειρήνης.

**Νικόλαος Παπαντωνίου (Σπαντονίδης)
ή Νίκος Πάπας.**

Από τα Νικειά. Υπηρέτησε ως Δεκανέας του πυροβολικού, απεστάλη στην Κορέα, εθελοντικά το 1950 και επέστρεψε το 1953. Δηλαδή, ευρίσκετο στην Κορέα καθ' όλη τη διάρκεια των πολεμικών επιχειρήσεων. Από τη συμμετοχή του στις πολεμικές επιχειρήσεις ως μέλος μονάδος πυροβολικού, απώλεσε την ακοή του.

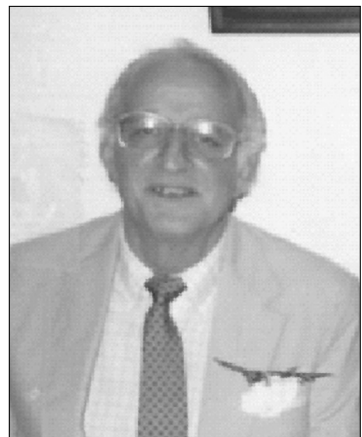
Δεκανέας πυροβολικού Νικόλαος Παπαντωνίου

Μιχαήλ Κωνσταντίνου Κόγκκινος.

Τοποθετήθηκε εθελοντικά στην Κορέα το 1952 και επέστρεψε στις ΗΠΑ το 1955. Η μονάδα του απεστάλη στην αμερικανική βάση ανεφοδιασμού Camp Zama, 25 χιλιόμετρα από το Τόκυο και κατά την εκεί παραμονή του υπέστη κρίση σκωληκοειδίτιδας και εισήχθη στο νοσοκομείο της βάσεως για εγχείρηση.

Όταν η μονάδα του απεχώρησε, εκείνος παρέμεινε εκεί, όπου και υπηρέτησε την υπόλοιπη θητεία του. Απεβίωσε τον Ιανουάριο του 2017.

*Ο Μιχαήλ Κόγκκινος
σε μεγάλη ηλικία*

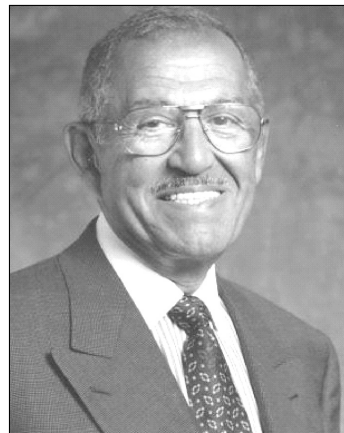
Ο Μιχαήλ Κόκκινος, στο μέσον, με την οικογένειά του. Πρώτη από αριστερά, η Μαίρη, σύζυγος του καθηγητού Μάκη Κατσιματίδη και αδελφή του Μ. Κόκκινου.

Ιωάννης Νικολάου Σκανδάλιος.

Ο πατέρας του Γιάννη, ο Νικόλαος Ι. Σκανδάλιος, έφθασε με το πλοίο Μεγάλη Ελλάς στις ΗΠΑ, στις 10-8-1920 σε ηλικία 19 ετών. Ενυμφεύθη την Ανθούλα Τσατσαρώνια από τη Νίσυρο και απέκτησαν τρία παιδιά, τους Γιάννη, Δημήτρη και Γιώργο.

Ο Νικόλαος Σκανδάλιος, υπήρξε δραστήριο μέλος του συλλόγου «ΓΝΩΜΑΓΟΡΑΣ», και το 1947 ήταν πρόεδρος. Διεκρίνεται για τα πατριωτικά του αισθήματα και το 1940, ανέλαβε πρωτοβουλία και συγκέντρωσε χρήματα, για την ελληνική εθνική άμυνα.

Ο Γιάννης Ν. Σκανδάλιος, γεννήθηκε στην Αμερική στις 16-12-1929 και απεβίωσε στις 22-01-2017. Υπηρέτησε στον πόλεμο της Κορέας ως υπολοχαγός του πεζικού και έλαβε μέρος σε πολλές αιματηρές συγκρούσεις. Σε μια μάχη, στις 26-27 Μαΐου,

Ο Γιάννης Ν. Σκανδάλιος

του 1953, στρατιώτης του εχθρού, έρριξε χειροβομβίδα κατά του Γιάννη, αλλά, ο λοχίας Φράνσις Κόνορς με το σώμα του κάλυψε την χειροβομβίδα και έσωσε τον υπολοχαγό του και δύο ακόμη στρατιώτες, υποστάς ο ίδιος, ελαφρά τραύματα, επειδή φορούσε αλεξίσφαιρο γιλέκο. Στο συμβάν αυτό εδόθη ευρεία δημοσιότητα στον αμερικανικό τύπο, αναφέρεται δε και στο «Δελτίο» του Γνωμαγόρα, Οκτωβρίου-Νοεμβρίου 1953. Μετά το συμβάν αυτό, το ίδιο έτος, ο Γιάννης επέστρεψε στην Αμερική. Το 1955 ενυμφεύθη την Αικατερίνη Καλλιπολίτου.

Ιωάννης Νικολάου Κουλιανός-Περδίης.

Γιος του Νικολάου Περδίη και της Αναστασίας Καμπανή. Γεννήθηκε στη Νίσυρο, στις 15 Αυγούστου του 1932 και αργότερα μετανάστευσε στην Αμερική με όλη την οικογένειά του. Στις 13 Οκτωβρίου του 1952 κατετάγη στον αμερικανικό στρατό και απεστάλη στην Κορέα, εποχή κατά την οποία οι εχθροπραξίες εκεί ήταν σε έξαρση.

Υπηρετήσε στην Κορέα 16 μήνες σε συνεργείο επισκευής στρατιωτικών ελικοπτέρων (μεταφοράς τραυματιών στρατιωτών) και ελαφρών αεροσκαφών. Για τη συμμετοχή του και τις υπηρεσίες που προσέφερε του απενεμήθη το μετάλλιο Korean Service.

Έζησε με την οικογένειά του στην Φλώριδα των ΗΠΑ και απεβίωσε στις 22 Αυγούστου 2019. Εδώ αξίζει να σημειωθεί ένα γεγονός, που αποδεικνύει το σεβασμό της Αμερικανικής κοινωνίας προς τους βετεράνους των πολέμων.

Ο αείμνηστος Γιάννης, είχε βάρκα και ψάρευε. Επειδή όμως τελευταία είχε κινητικό πρόβλημα και δεν μπορούσε με το καροτσάκι του να πάει στην προβλήτα που ήταν η βάρκα του, ο οργανισμός του λιμανιού, κατεσκεύασε για χάρη του ανελκυστήρα, με τον οποίο πήγαινε στη βάρκα του για να απολαμβάνει το ψάρεμα. Αυτό ας μας προβληματίσει.

Παρά τις προσπάθειες του συνεργάτου μας Νίκου Σφακιανού, δεν κατέστη δυνατή η συγκέντρωση περισσότερων στοιχείων για τους υπολοίπους συμπατριώτες μας οι οποίοι έλαβαν μέρος στον πόλεμο αυτό. Για τον μόνο νεκρό όμως εκ των συμπατριωτών μας, τον αείμνηστο Τάκη Παυλίδη, θα παραθέσουμε το γενεαλογικό του δέντρο, αποτίοντας έτσι φόρο τιμής στην μνήμη του:

Τάκης Ιωάννου Παυλίδης.

Ο Νικόλαος Κατσιματίδης, ήταν πρωτογιός του Ιωάννη Κατσιματίδη και αδελφός του Γιώργη (γερο-Κατσομάτης, που είχε παιδιά, τον Αντώνιο, Γιάνναρο, Ανθούσα, Ειρήνη, Καλή και Μαριά). Ο Νικόλαος, ενυμφεύθη την Καλλιόπη Καμαρινού και σε δεύτερο γάμο την Καλή Βεζυρογλου και απέκτησε παιδιά, τον Γιάννη, δίδυμο με την Μαρία και τον Ηλία. Ο Γιάννης, ενυμφεύθη την Μορφινή Παπαχατοφύλη και ήταν παππούς του Ιωάννη Ανδρέα Κατσιματίδη, του ευκατάστατου συμπατριώτη μας στη Νέα Υόρκη.

Ο Ηλίας, ενυμφεύθη την Άννα Πλήθου και ήταν άτεκνοι.

Η Μαρία, παντρεύτηκε τον Παύλο (Ιγνάτιο ;) Παυλίδη ή Ιγνατίου και απέκτησαν τα παιδιά, Παύλο τον νεώτερο, δίδυμο με την Καλλιόπη και Γιάννη. Ο Γιάννης μετανάστευσε στην Αμερική το 1913 και εκεί ενυμφεύθη την Έλλη Φινέλλη και σε δεύτερο γάμο την Ειρήνη Φασουλαρίδη. Ο Γιάννης ήταν δάσκαλος και συνέγραψε την ποιητική συλλογή, «Εθνικοθηροσκευτικοί παλμοί». Από τον πρώτο γάμο του απέκτησε τα παιδιά, Μαρία, Τάκη και Χρήστο. Ο Τάκης έλαβε μέρος στον πόλεμο της Κορέας και εφρονεύθη.

Ο αδελφός του Γιάννη Παύλος, θείος του Τάκη, ενυμφεύθη Ελληνίδα ονόματι Κοκώνα και η δίδυμη αδελφή του Καλλιόπη παντρεύτηκε τον Ιωάννη Παπάτσο, αδελφό των Χαράλαμου, Μιχάλη κλπ Παπάτσου.

Εμμανουήλ Ιωάννου Χατοφύλης.

Γεννημένος στη Ρωσία, αδελφός του ποιητού και συγγραφέως αείμνηστου Νίκου Χατοφύλη, «του Ρούσου». Ο πατέρας τους ήταν Νισύριος, αδελφός της Μαρίας Χατοφύλη, της Καλέτζενας και η μητέρα του η Βαρβάρα εκ Ρωσίας. Από τη Ρωσία έφθασαν στην Ελλάδα και διέμεναν στη Νίσυρο και αργότερα στη Ρόδο. Μετανάστευσε στην Αμερική σε ηλικία 17 ετών. Η συμμετοχή του στον πόλεμο της Κορέας, δεν είναι απόλυτα τεκμηριωμένη.

Κατά πληροφορίες από την Νίσυρο, σύμφωνα με τις τότε αφηγήσεις των συγγενών του (στενός συγγενής του δυστυχώς δεν υπάρχει πλέον), κατετάγη στον αμερικανικό στρατό ως εθελοντής, για να λάβει την αμερικανική υπηκοότητα και απεστάλη στην Κορέα. Σύμφωνα με τις αφηγήσεις της μητέρας του, ειδοποιήθηκαν από τις αμερικανικές αρχές ότι μετά την απόλυσή του από την Κορέα, σκοτώθηκε σε τροχαίο, ως πολίτης πια και γι αυτό δεν εδικαιούντο ούτε αποζημίωση ούτε σύνταξη. Την εκδοχή αυτή δεν απεδέχεται η μητέρα του γιατί, σύμφωνα πάντα με την δική της άποψη, 15 μέρες προ του θανάτου του της είχε στείλει επιστολή στην οποία δεν ανέφερε τίποτε περί επικειμένης απολύσεώς του από το στρατό.

Στο βιβλίο όμως «αποβιωσάντων Νισυρίων», που τηρούσε ο «Γνωμαγόρας», υπάρχει εγγραφή στην οποία αναφέρεται ο θάνατος του Εμμανουήλ Χατοφύλη την 21 Απριλίου του 1953, με την ένδειξη ότι ήταν στρατιώτης γεννηθείς

στη Ρωσία. Επίσης, στο «Δελτίο» του «Γνωμαγόρα, Απριλίου - Μαΐου του 1953 αναφέρονται τα εξής:

«Απεβίωσεν την 21ην Απριλίον κατόπιν δυστυχήματος εις το στρατόπεδον Γκόρντον της Τζόρτζιας ο στρατιώτης Εμμανουήλ Χαρτοφύλης. Η σορός του μεταστάντος με μικρή στρατιωτική συνοδεία μετεφέρθη εις το Elmhurst L.I της πόλεώς μας και εκηδεύθη την 25ην του ιδίου και η ενταφή έγινε εις το Εθνικόν Νεκροταφείον εις το Ουέπατζ του Λονγκ Άϊλαντ. Εις τους εδώ θείους του μεταστάντος και μητέραν και αδέρφια εις την Νίσουρον, ευχόμεθα την εξ ύψους παρηγορίαν».

Στο μητρώο μελών του «Γνωμαγόρα», υπάρχει το όνομα Χαρτοφύλης Γεώργιος του Εμμανουήλ, ο οποίος είχε νυμφευθεί Αμερικανίδα, απέκτησαν γιο τον Εμμανουήλ και διέμεναν στο Elmhurst Long Island.

Το γεγονός ότι η σορός του άτυχου στρατιώτη μετεφέρθη στο Elmhurst L.I, όπου διέμενε η οικογένεια του Γεωργίου Χαρτοφύλη, οδηγεί στο συμπέρασμα ότι κάποια συγγενική σχέση πρέπει να υπήρχε μεταξύ τους.

Ο Γεώργιος είχε γιο Εμμανουήλ, αλλά δεν πρέπει θα είναι αυτός ο θανάων στρατιώτης, γιατί ο θανάων είχε γεννηθεί στην Ρωσία, λεπτομέρεια που οδηγεί στον Εμμανουήλ του Ιωάννου. Έχοντας υπ' όψιν και το ότι τα συλλυπητήρια του συλλόγου απευθύνονται στους εις Αμερικινήν θείους του μεταστάντος, καταλήγουμε στο ότι πιθανόν ο Γεώργιος Χαρτοφύλης να ήταν θείος του, αδελφός του πατέρα του Ιωάννη.

ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝΤΙΚΑ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΠΑΝΙΔΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ

✍ Δρ. Πέτρος Λυμπεράκης

ΕΔΙΠ Σχολής Θετικών Επιστημών

Έφορος Συλλογών Σπονδυλωτών

Μουσείο Φυσικής Ιστορίας Κρήτης Πανεπιστήμιο Κρήτης

Η Ελλάδα και ιδίως τα νησιά του Αιγαίου έχουν αποτελέσει αντικείμενο μελέτης πλήθους φυσιοδιφών από όλο τον κόσμο εδώ και τρεις τουλάχιστον αιώνες.

Αυτό οφείλεται σε επιστημονικούς λόγους όπως η ιδιαίτερη γεωγραφική της θέση και η πολυτάραχη γεωλογική της ιστορία. Επιπλέον, το πλήθος των μελετητών έχει να κάνει με τη σύνδεση στο επίπεδο του φαντασιακού με την αίγλη του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού, αλλά και με την έλξη του σημερινού φυσικού περιβάλλοντος.

Εντούτοις, και παρά το μεγάλο επιστημονικό ενδιαφέρον για τον ευρύτερο χώρο όπως προαναφέρθηκε, οι μελέτες για την πανίδα και χλωρίδα της Νισύρου είναι δυσανάλογα περιορισμένες, σε αντίθεση με την πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με τον ηφαιστειακό χαρακτήρα του νησιού.

Το γεγονός αυτό προκαλεί πρόσθετη εντύπωση δεδομένου ότι η Νίσυρος είναι ένα νησί με διπλή ιδιαιτερότητα: η μία κοινή με ορισμένα νησιά του Αιγαίου και η άλλη αποκλειστική της Νισύρου.

Η πρώτη αφορά στη γεωλογική προέλευση του νησιού που είναι ηφαιστειακή, γνώρισμα που μοιράζεται και με (λίγα) ακόμη νησιά όπως η Μήλος ή η Σαντορίνη, και τα τρία εκδηλώσεις του Ηφαιστειακού Τόξου του Αιγαίου. Το τελευταίο είναι αποτέλεσμα τη βύθισης της Αφρικανικής τεκτονικής πλάκας κάτω από την Ευρωπαϊκή.

Η δεύτερη όμως ιδιαιτερότητα της Νισύρου την αφορά αποκλειστικά: είναι το μόνο νησί της Δωδεκανήσου που δεν είχε ποτέ σύνδεση με γειτονικές στεριές. Όλα τα άλλα νησιά, για κάποιο διάστημα της ιστορίας τους, μικρότερο ή μεγαλύτερο, για μία ή περισσότερες φορές, υπήρξαν συνδεδεμένα με μεγαλύτερες ηπειρωτικές μάζες.

Η Νίσυρος αναδύθηκε σχετικά πρόσφατα, περίπου 200.000 χρόνια πριν όπως μας λένε τα πιο παλιά πετρώματα τα οποία τη συνθέτουν και δεν ενώθηκε ποτέ με άλλη χέρσο. Ένα ωκεάνιο νησί κατά τη βιογεωγραφική ορολογία.

Τα ωκεάνια νησιά, έχουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον για την βιογεωγραφία καθώς, δεδομένης της απουσίας σύνδεσης με άλλη χέρσο, το σύνολο της χλωρίδας και της πανίδας τους αποτελείται από είδη που έφτασαν εκεί μέσω διαφόρων μηχανισμών διασποράς: πετώντας, κολυμπώντας, με τον άνεμο, με φυσικές σχεδίες, μεταφερμένα ακουσίως από άλλα ζώα, μεταφερμένα εκουσίως ή ακουσίως από τον άνθρωπο.

Συνεπώς η καταγραφή των ειδών και η ανίχνευση των δυνητικών μηχανισμών διασποράς καθενός μπορούν να αποκαλύψουν σημαντικά στοιχεία τόσο για το κάθε φορά υπό εξέταση ωκεάνιο νησί αλλά και για τις ιδιότητες και τη δυναμική καθενός από τα σχετικά είδη. Υπό αυτήν την οπτική, η ορνιθοπανίδα παρουσιάζει μειωμένο ενδιαφέρον καθώς ο μηχανισμός διασποράς της είναι προφανής (αν και αυτή έχει μεγάλο ενδιαφέρον σε πολύ απομακρυσμένα ωκεάνια νησιά). Αντιθέτως, Αμφίβια, Ερπετά και Θηλαστικά είναι είδη η μελέτη των οποίων είναι ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα.

Σε ότι αφορά στη Νίσυρο, δεν αναφέρεται μέχρι σήμερα κανένα είδος Αμφιβίου. Αυτό οφείλεται στη μικρή δυνατότητα υπερπόντιας διασποράς (δεν τους είναι εύκολο να περάσουν το εμπόδιο της θάλασσας) ενώ επιπλέον το νησί δεν έχει υγρότοπους. Δηλαδή ακόμη και αν κάποιο βατράχι, καταφέρει να φτάσει με κάποιο τρόπο στο νησί, δεν θα βρει φιλόξενο περιβάλλον για να εγκατασταθεί εκεί.

Οι μόνες πληροφορίες για Θηλαστικά στη Νίσυρο περιλαμβάνουν γενικά «τρωκτικά» και «νυχτερίδες» χωρίς να υπάρχει αναφορά σε συγκεκριμένο είδος. Η μόνη αναφορά σε συγκεκριμένο είδος είναι για το κουνέλι, για το οποίο σύγχρονες έρευνες έχουν αποδείξει ότι, πλην της περιοχής προέλευσής του (Βόρειο – Ανατολική Ιβηρική) όπου αλλού αυτό βρίσκεται, έχει μεταφερθεί (μία ή περισσότερες φορές) από τον άνθρωπο. Η πρακτική της μεταφοράς του κουνελιού, πολύ διαδεδομένη στο Αιγαίο, έχει να κάνει με τη χρήση του ζώου ως τροφή. Πρέπει να σημειωθεί ότι, ακριβώς επειδή το είδος δεν έχει ιστορία στην περιοχή, όπου μεταφέρεται, και ιδίως σε μικρές βραχονησίδες, προκαλεί σημαντική υποβάθμιση του περιβάλλοντος, ιδίως στοιχείων της χλωρίδας.

Αντίθετα με τις παραπάνω ομάδες, τα Ερπετά είναι η μόνη ομάδα για την οποία υπάρχουν ορισμένα στοιχεία τα οποία θα αναλυθούν παρακάτω. Για την πληρέστερη εικόνα, περιλαμβάνουμε στοιχεία και για τις δορυφορικές νησίδες της Νισύρου καθώς καταγράφονται σημαντικές διαφορές οι οποίες αντανακλούν αντίστοιχες διαφορές στους τόπους προέλευσης των ειδών και τους τρόπους εποίκισής. Μεγάλο μέρος των δεδομένων που παρουσιάζονται αποτελεί αποτέλεσμα ερευνητικής εργασίας του Μουσείου Φυσικής Ιστορίας Κρήτης του Πανεπιστημίου Κρήτης.

*Εικόνα 1.
Η Νίσυρος με τις
δορυφορικές της
νησίδες. Με παχιά
γραμμή σημειώνε-
ται ενδεικτικά η
θέση της Μεσαι-
γαιακής Αύλακας
(βλέπε παρακάτω).*

Η Ερπετοπανίδα της Νισύρου και δορυφορικών της νησίδων

Στη Νίσυρο και τις δορυφορικές τις νησίδες (Στρογγυλή, Γυαλί, Άγιος Αντώνιος, Περγούσα, Παχειά ή Πασάς και Κανδελιούσα) καταγράφονται 10 είδη ερπετών. Από αυτά τα επτά είναι σαύρες τα δύο φίδια και το τελευταίο ανήκει σε μια ιδιόμορφη κατηγορία που παλαιότερα θεωρείτο ξεχωριστή, τα Αμφισβαίνια. Νεότερες έρευνες έχουν δείξει ότι τα Αμφισβαίνια αποτελούν ένα, όντως ιδιότυπο, κλαδί της ομάδας των σαυρών. Τα είδη και οι κατανομές τους στο συγκρότημα εμφανίζονται στον *πίνακα 1*.

Κοινό όνομα	Λατινικό όνομα	Νίσυρος	Στρογγυλή	Γυαλί	Αγ. Αντώνιος	Περγούσα	Παχειά	Κανδελιούσα
Κυρτοδάκτυλος	Mediodactylus kotschyi		X	X		X	X	X
Σπιτικό Σαμαμίθι	Hemidactylus turcicus					X		
Κουρκούταβλος	Laudakia stellio	X		X	X			
Σαύρα του Αιγαίου	Podarcis erhardii					X	X	X
Οφίσωψ	Ophisops elegans	X		X	X			
Αμφίσβαινα	Blanus strauchi	X						
Αβλέφαρος	Ablepharus kitaibelii	X	X			X		
Λιακόνη	Chalcides ocellatus	X		X				
Έρυσ	Eryx jaculus	X						
Έφιος	Dolichophis caspius	X						

Πίνακας 1. Τα είδη των ερπετών και η κατανομή τους στη Νίσυρο και τις δορυφορικές της νησίδες.

Ο Κουγκούταβλος, *Laudakia stellio*

Laudakia stellio

Είναι μια σαύρα κοινή σε αρκετά νησιά του ανατολικού Αιγαίου, λιγότερα του κεντρικού Αιγαίου και σε λίγες ακόμη περιοχές της χώρας (Κέρκυρα, Σειχ-Σου) όπου έχει μεταφερθεί από τον άνθρωπο. Χαρακτηριστικό είδος που δεν μπερδεύεται με άλλο και το βλέπουμε συχνά στις ξερολιθιές.

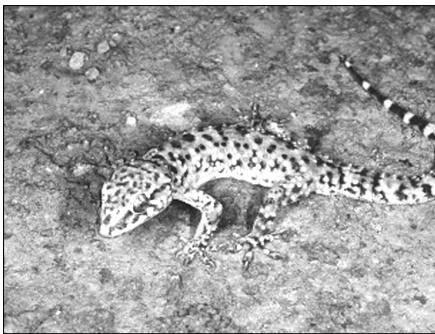
Μας μεταφέρθηκε από τον κ. Κώστα Χαροφύλη μια σημαντική εθνοζωολογική καταγραφή σε σχέση με το είδος η οποία θεωρούμε ότι είναι σημαντικό να αναφερθεί και εδώ.

Το είδος χρησιμοποιείτο παλαιότερα για την παραγωγή φαρμάκου. Τον τοποθετούσαν στο κέντρο ενός κύκλου με αναμμένα κάρβουνα μειώνοντας σιγά σιγά την ακτίνα του κύκλου, οπότε καρβουνιαζόταν σταδιακά. Μετά τον έκαναν σκόνη, προσέθεταν λάδι, ίσως και κάποιο άλλο υγρό και γινόταν αλοιφή. Βασική χρήση ήταν για πληγές που δεν έκλειναν.

Τα Σαμιαμίθια. Σπιτικό Σαμιαμίθι, *Hemidactylus turcicus*, και

Κυρτοδάκτυλος, *Mediodactylus kotschy*

Στο συγκρότημα καταγράφονται δύο είδη σαμιαμιθίων, το κοινό Σπιτικό Σαμιαμίθι που βλέπουμε τα βράδια στους εξωτερικούς τοίχους των σπιτιών να κυνηγεί νυχτοπεταλούδες. Πρόκειται για είδος που έφερε ο άνθρωπος κατά τους ιστορικούς χρόνους από τη Μέση Ανατολή.

Hemidactylus turcicus

Mediodactylus kotschy

Το δεύτερο είδος είναι ο Κυρτοδάκτυλος, ένας από τους παλαιότερους κάτοικους του Αιγαίου, παρών και στην πιο μικρή βραχονησίδα. Κανένα από τα δύο είδη δεν αναφέρεται από την ίδια τη Νίσυρο, αν και αυτό είναι μάλλον αποτέλεσμα της απουσίας έρευνας καθώς το Σπιτικό Σαμιαμίθι δεν λείπει σχε-

δόν από κανέναν παραθαλάσσιο οικισμό στο Αιγαίο, ενώ ο Κυρτοδάκτυλος είναι σχεδόν πανταχού παρών σε νησιωτικές περιοχές.

Το Λιακόνι, *Chalcides ocellatus* και ο Αβλέφαρος, *Ablepharus kitaibelii*

Τα είδη αυτά αναφέρονται μαζί καθώς ανήκουν στην ίδια οικογένεια σαυρών. Το Λιακόνι, όπως και το Σπιτικό Σαμιαμίθι μας έχει έρθει από αλλού (Βόρεια Αφρική) κατά τους ιστορικούς χρόνους μέσω δραστηριοτήτων του ανθρώπου, ενώ το δεύτερο είναι γηγενές.

Chalcides ocellatus

Ablepharus kitaibelii

Σε διάφορες περιοχές της χώρας, κυρίως την Κρήτη αλλά και στον τόπο καταγωγής του (Μαρόκο) το Λιακόνι συνοδεύει η προκατάληψη ότι είναι δηλητηριώδες. Η προκατάληψη αυτή δεν έχει βάση και οφείλεται μάλλον στο πολύ γυαλιστερό του δέρμα και τα δυσανάλογα μικρά άκρα. Ο συγγενής του, ο Αβλέφαρος όντας πολύ μικρή σαύρα, προτιμά τα στρώματα από σπρόμενα φύλλα για ενδιαίτημα όπου περνά απαρατήρητος. Το όνομά του δηλώνει την απουσία βλεφάρων, σε αντίθεση με άλλες σαύρες.

Οι «πραγματικές» σαύρες: Οφίσωψ *Ophisops elegans*, και Σαύρα του Αιγαίου *Podarcis erhardii*

Αναφέρονται ως «πραγματικές» σαύρες καθώς η μορφή τους είναι η πλησιέστερη στην αρχετυπική μορφή σαύρας που φέρνουμε στη σκέψη μας. Παρόλο που ανήκουν στην ίδια οικογένεια έχουν πολύ διαφορετικές ιστορίες, γεγονός το οποίο αντανακλάται στην κατανομή τους.

Ο μεν Οφίσωψ είναι ένα ασιατικό είδος, και ως τέτοιο το συναντάμε σε κάποια από τα νησιά του Ανατολικού Αιγαίου και στη Θράκη. Η Σαύρα του Αιγαίου είναι ένα Βαλκανικό είδος το οποίο δεν περνά στην Ασία. Τα όριά της στο Αιγαίο ακολουθούν τη Μεσαιωνική Αύλακα (βλέπε εικόνα 1, σελ. 355) το

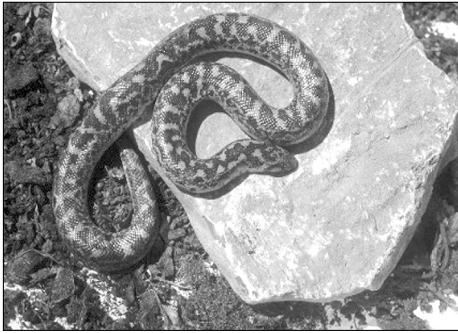
*Ophisops elegans**Podarcis erhardii*

πρώτο σπάσιμο στην παλιά ηπειρωτική περιοχή που αποτελούσε το Αιγαίο πριν 12 εκατομμύρια χρόνια. Στην περιοχή ενδιαφέροντος η Μεσαιγαιακή Αύλακα περνά ανατολικά της Κανδελιούσας (η οποία γεωλογικά ανήκει στο κεντρικό Αιγαίο) και δυτικά των νησίδων Περγούσα και Παχειά. Έτσι ενώ είναι φυσικό να συναντάμε τη Σαύρα του Αιγαίου στην Κανδελιούσα, είναι περίεργο το ότι καταγράφεται στις νησίδες Περγούσα και Παχειά. Η κυρίαρχη υπόθεση που εξηγεί την «ανωμαλία» στις κατανομές προτείνει ότι έφτασε στις νησίδες αυτές από την Κανδελιούσα με φυσικές σχεδίες π.χ. πάνω σε έναν θάμνο που παρέσυρε ένας ισχυρός δυτικός άνεμος από εκεί. Εξάλλου ανάλογη είναι και η υπόθεση εποίκησης της Νισύρου από τον Οφίσωπα, αυτή τη φορά από κάποια χέρσο στα ανατολικά της. Μια ένδειξη που στηρίζει τις δύο υποθέσεις που προαναφέρθηκαν αποτελεί το γεγονός ότι δεν τα συναντάμε πουθενά μαζί· ακόμη και στο συγκρότημα της Νισύρου όπου πλησιάζουν τόσο, έχουν διακριτές κατανομές. Και τα δύο είδη είναι δρομείς, με τον Οφίσωπα να προτιμά το έδαφος ενώ τη Σαύρα του Αιγαίου τις ξερολιθιές.

Η Αμφίσβαινα *Blanus strauchi*

Η Αμφίσβαινα Blanus strauchi

Πρόκειται για ένα ζώο με ενδόγαιες συνήθειες και σπάνια θα θεαθεί ελεύθερα πάνω στο έδαφος. Για να το δει κάποιος πρέπει να σηκώσει πέτρες, κάτω από τις οποίες κρύβεται. Για έναν μη ειδικό, η Αμφίσβαινα έχει μεγάλη ομοιότητα με σκουλήκι. Στην πραγματικότητα όμως οι πλησιέστεροι συγγενείς του είναι ο Οφίσωψ και η Σαύρα του Αιγαίου.

Έρυξ, *Eryx jaculus*Έφιος, *Dolichophis caspius*

Ο Έρυξ, *Eryx jaculus*

Είναι ένα μικρός βόας, ο μοναδικός εκπρόσωπος της οικογένειας των Βοών σε Ευρωπαϊκό έδαφος. Πρόκειται για ένα είδος του οποίου η ουρά δεν είναι οξύληκτη όπως στα περισσότερα είδη αλλά φαίνεται να σταματά απότομα. Πιθανότατα από το είδος προέρχεται η αναφορά σε «φίδι κολοβό» αν και είναι εντελώς άκακο. Κινείται σχετικά νωθρά και τρώει έντομα και ποντίκια.

Ο Έφιος, *Dolichophis caspius*

Είναι ένα πολύ ευκίνητο και γρήγορο είδος στην οικογένεια της δενδρογαλιάς. Αν και είναι αρκετά νευρικό και θα δαγκώσει αν προσπαθήσει κανείς να το χειριστεί, είναι εξίσου άκακο με το προηγούμενο. Είναι πολύ καλός κολυμβητής και δεν αποκλείεται να είναι το μόνο είδος το οποίο εποίκισε τη Νίσυρο με «ίδια μέσα», δηλαδή κολυμπώντας ενεργητικά. Δεν έχει δηλητήριο. Τρέφεται με έντομα, σαύρες και ποντίκια.

Η ενδιαφέρουσα σύνθεση της ερπετοπανίδας του συγκροτήματος της Νισύρου αν και ακόμη όχι πλήρως γνωστή, επιβεβαιώνει το χαρακτηρισμό του Αιγαίου ως ζωντανό φυσικό εργαστήριο της Εξέλιξης. Ως τέτοιο, οφείλουμε να το διαφυλάξουμε.

Ευχαριστίες

Ευχαριστώ την «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών» για την πρόσκληση να συμβάλουμε με ένα κείμενο για τη χερσαία πανίδα σπονδυλωτών του συγκροτήματος. Ιδιαίτερες ευχαριστίες στον κ. Κ. Χαρτοφύλη, για τη συνεργασία και την εθνοζωολογική καταγραφή.

Από την πανίδα της Νισύρου.

Φωτογραφίες Άννας Καμπανή.

Θαλασσοκόρακας, η Καλικατσού,
σε πέτρα στην παραλία, στο Λευκαντιό.

Laudakia stellio,
ο κουρκούταβλος της Νισύρου.

ΔΙΚΤΥΟ ΠΕΡΙΠΑΤΗΤΙΚΩΝ ΜΟΝΟΠΑΤΙΩΝ ΝΙΣΥΡΟΥ.

Καταγραφή και ανάδειξή τους
με σύγχρονα μέσα διαδικτυακής ψηφιακής χαρτογραφίας.

✉ **Νομικού Παρασκευή¹, Αντωνίου Βαρθάρα¹,
Ζαφειρακοπούλου Εφροσύνη¹, Πανούσης Δημήτρης¹**

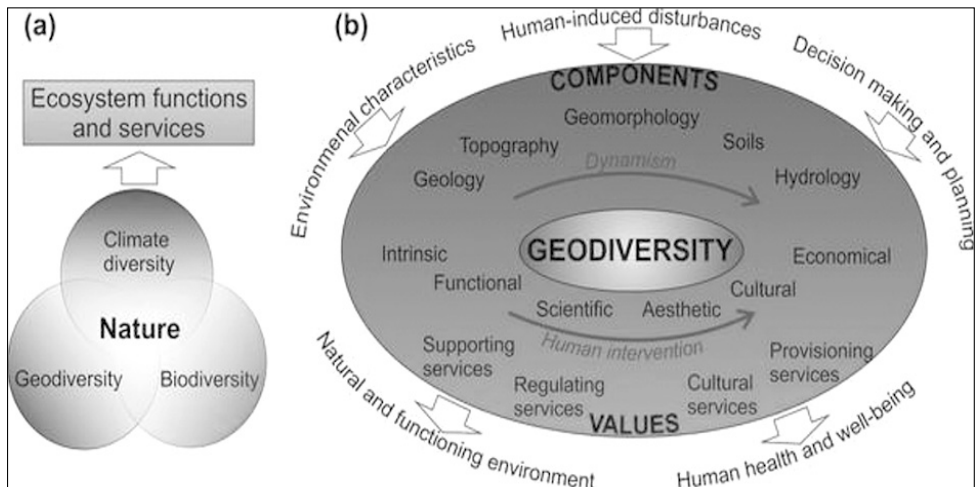
1. Εισαγωγή

Η Νίσυρος είναι ένα ενεργό ηφαίστειο κατά μήκος του ηφαιστειακού τόξου του Νοτίου Αιγαίου και αποτελεί ίσως την πιο χαρακτηριστική και ενδιαφέρουσα ηφαιστειακή μορφή στον Ελλαδικό χώρο. Εκτός από την ιδιαίτερη γεωμορφολογία της, χαρακτηρίζεται και από μια ξεχωριστή αρχιτεκτονική, πλούσια βιοποικιλότητα καθώς και από ένα εκτεταμένο δίκτυο περιπατητικών μονοπατιών.

Οι περιπατητικές αυτές διαδρομές αποτελούν εναλλακτική μορφή τουρισμού αναδεικνύοντας τόσο την πολιτιστική-ιστορική κληρονομιά του τόπου, όσο και το φυσικό περιβάλλον στο οποίο αυτή αναπτύχθηκε. Η γεωποικιλότητα αποτελεί ένα από τα βασικότερα χαρακτηριστικά της Νισύρου καθώς πρόκειται για ένα ενεργό ηφαίστειο. Ο όρος «γεωποικιλότητα» (geodiversity) αναφέρεται «στο φυσικό εύρος (ποικιλότητα) των γεωλογικών (πετρώματα, ορυκτά, απολιθώματα), γεωμορφολογικών (τοπία, φυσικές διεργασίες) και εδαφικών χαρακτηριστικών και περιέχει φυσικούς σχηματισμούς, ιδιότητες, συσχετίσεις και συστήματα» σύμφωνα με τον Gray (Gray, 2004), ενώ σύμφωνα με τον Stanley είναι «ο συνδυασμός κρίκος ανάμεσα στους ανθρώπους, στα

¹ Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Πανεπιστημιούπολη, Ζωγράφου, 15784, Αθήνα.

τοπία και στον πολιτισμό: δηλαδή η ποικιλία των γεωλογικών περιβαλλόντων –και των φαινομένων και διεργασιών που δημιουργούν αυτά τα περιβάλλοντα–, τα πετρώματα, τα ορυκτά, τα απολιθώματα και τα εδάφη που προσφέρουν τις προϋποθέσεις για τη ζωή στη γη» (Stanley, 2000) (Εικ. 1). Η συνειδητοποίηση της αξίας της γεωποικιλότητας και της ευπάθειάς της στις απειλές, έχει οδηγήσει στη δημιουργία ιδιαίτερων μεθόδων που αποσκοπούν στη διαχείριση, στην προστασία και στη διατήρησή της. Το σύνολο των ενεργειών που εφαρμόζονται για την προστασία και διατήρηση της γεωποικιλότητας –λόγω της εγγενούς, της οικολογικής και της χρηστικής αξίας που αυτή εμπεριέχει– συνιστά τη Γεωδιατήρηση, σύμφωνα με τον ευρέως χρησιμοποιούμενο ορισμό του Sharples (Sharples, 1995).

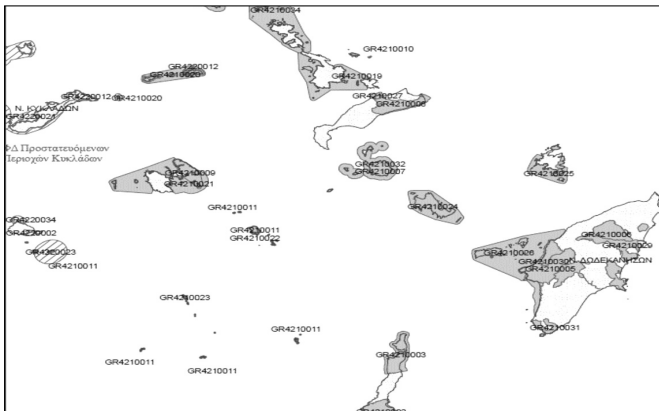

Εικόνα 1: (α) Το αναπόσπαστο μέρος της γεωποικιλότητας στη φύση και η σημασία της για τις λειτουργίες και τις υπηρεσίες του οικοσυστήματος (Gray 2011, Beggs 2013), (β) Τα κύρια στοιχεία και αξίες της γεωποικιλότητας και των βασικών επιδράσεων (Gray 2013, Gray et al. 2013).

Σύμφωνα με το Ελληνικό πλαίσιο καταγραφής γεωτόπων (Θεοδοσίου-Δρανδάκη 2001, Θεοδοσίου-Δρανδάκη κ.α. 2001, Ζούρος 2009), η Νίσυρος περιλαμβάνει συνοπτικά τις ακόλουθες κατηγορίες γεωμορφών:

- Ενδιαφέρουσες γεωλογικές εμφανίσεις (Ηφαιστειογενείς γεωμορφές, Θερμές πηγές)
- Τεκτονικές δομές (ρήγματα, επωθήσεις)
- Τοπία που οφείλονται σε ενεργές γεωδυναμικές διεργασίες
- Γεω-μυθολογικές, γεω-ιστορικές και γεω-αρχαιολογικές θέσεις
- Θέσεις εξόρυξης ορυκτών πρώτων υλών
- Μουσεία Φυσικής Ιστορίας – Γεωλογικά Μουσεία (Ηφαιστειολογικό μουσείο)

Όλο το νησί της Νισύρου και οι νησίδες που το περιβάλλουν είναι ενταγμένα με δύο διαδοχικές νομοθετικές ρυθμίσεις στο Δίκτυο NATURA 2000 (GR4210032 NISOS NISYROS KAI NISIDES) συνολικής έκτασης 4.730,82 εκτάρια, καθώς επίσης και η νότια περιοχή της Νισύρου, η Στρογγύλη και η παράκτια θαλάσσια ζώνη (GR4210007) συνολικής έκτασης 17.823,80 εκτάρια (Εικ. 3). Σύμφωνα με το νόμο υπ' αριθμόν 4519/2018 (ΦΕΚ 25 Α' /20.02.2018 - Φορείς Διαχείρισης Προστατευόμενων Περιοχών και άλλες διατάξεις), αρμόδιος φορέας είναι ο πρώην φορέας διαχείρισης Καρπάθου-Σαρίας, ο οποίος πλέον καλύπτει όλη τη Δωδεκάνησο.

Εικόνα 3: Χάρτης περιοχών «Natura 2000» στην ευρύτερη περιοχή του Αιγαίου (Ν.4519/2018 - ΦΕΚ 25 Α' /20.02.2018).

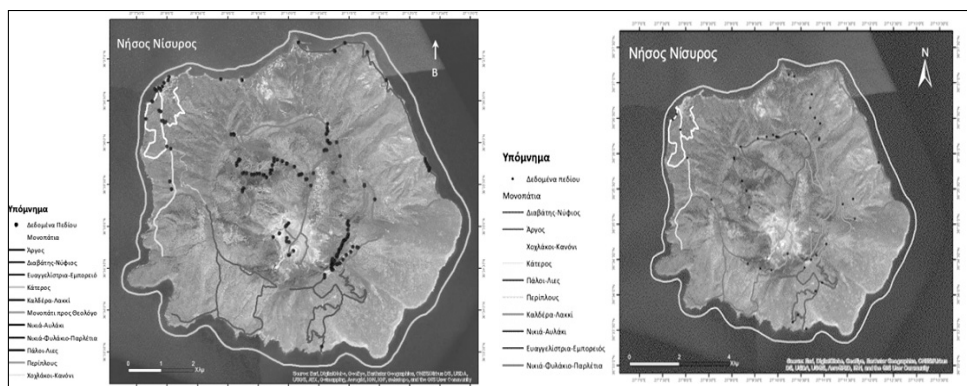
Η Νίσυρος έχει πυκνοδομημένους παραδοσιακούς οικισμούς που διατηρούν τα τυπικά δωδεκανησιακά χαρακτηριστικά, ενώ κατά τη διάρκεια της μακροαίωσης ιστορίας της, υπήρξε ένας τόπος με έντονη πνευματικότητα και θρησκευτικότητα.

2. Μεθοδολογία

Με την ανάπτυξη της τεχνολογίας και την εξάπλωση του διαδικτύου, κατέστη δυνατή αρχικά η δημιουργία ψηφιακών χαρτών μέσω Συστημάτων Γεωγραφικών Πληροφοριών και στη συνέχεια η παρουσίασή τους μέσω του διαδικτύου. Τα τελευταία χρόνια, δόθηκε η δυνατότητα δημιουργίας αφηγηματικών χαρτών, οι οποίοι συνδυάζουν αφηγηματικό κείμενο μαζί με χωρική πληροφορία και πολυμέσα, γεγονός που τους κατέστησε γρήγορα δημοφιλείς. Οι αφηγηματικοί χάρτες (Story Maps) είναι ευρέως διαδεδομένοι ως ένα διαδραστικό εργαλείο διάδοσης πληροφορίας που έχει σχεδιαστεί τόσο για επιμέρους εξειδικευμένες κατηγορίες χρηστών, όσο και για το ευρύ, μη εξειδικευμένο κοινό, χωρίς ειδικές γνώσεις ή δεξιότητες. Αυτή η μορφή χαρτών έχει ελκυστική προς το χρήστη χαρτογράφηση και σχεδίαση, καθώς παρουσιάζει αυξημένη διαδραστικότητα, επιτυγχάνοντας έτσι την περαιτέρω επιμόρφωση του αναγνώστη, ανάλογα με τα ενδιαφέροντά του. Επιπλέον, η δυνατότητα προσθήκης αφηγηματικού κειμένου, το οποίο εμφανίζεται στην οθόνη

παράλληλα με τον απεικονιζόμενο χάρτη, εμπλουτίζοντας τα δεδομένα που εμφανίζονται σε αυτόν, η ευκολία στη χρήση της πλατφόρμας καθώς και η ενσωμάτωση πολυμέσων (φωτογραφίες, βίντεο, 3D μοντέλα, δεδομένα από μη επανδρωμένα αεροσκάφη, κ.λπ.), βοηθούν στην γρήγορη κατανόηση των πληροφοριών από το ευρύ κοινό. Τέλος, η προσαρμογή των απεικονιζόμενων στοιχείων ανάλογα με την οθόνη προβολής κάνει την πλατφόρμα αυτή συμβατή με ηλεκτρονικούς υπολογιστές, smartphones και tablets.

Προκειμένου, λοιπόν, να αναδειχθεί το Δίκτυο Περιπατητικών Μονοπατιών του Δήμου Νισύρου με σύγχρονα μέσα ψηφιακής διαδικτυακής χαρτογραφίας, με στόχο και την περαιτέρω ανάπτυξη του γεωτουρισμού, επιλέχθηκε η δημιουργία ενός αφηγηματικού χάρτη (Story Map). Αφού συλλέχθηκαν πληροφορίες και οπτικοακουστικό υλικό για τα ήδη υπάρχοντα γεωτουριστικά περιπατητικά μονοπάτια και διαδρομές στα οποία αναδεικνύεται ο γεωλογικός πλούτος σε συνδυασμό με την αρχαιολογία-λαογραφία-αρχιτεκτονική και ιστορία του νησιού, καταρτίστηκαν οι χάρτες της Νισύρου που ακολουθούν και στους οποίους εμφανίζονται οι διαδρομές με τα σημεία συλλογής πληροφοριών κατά μήκος τους (Εικ. 4).

Εικόνα 4: Χάρτες του νησιού με τα μονοπάτια και τα σημεία συλλογής πληροφοριών το διάστημα 22-31/1/2019 (αριστερά) και 21-25/3/2019 (δεξιά).

Στη συνέχεια, όλα τα δεδομένα που συλλέχθηκαν τόσο βιβλιογραφικά, όσο και εργασίες πεδίου, ταξινομήθηκαν και αποθηκεύτηκαν σε μια διαδικτυακή γεωβάση δεδομένων με σκοπό την κατασκευή των διαδικτυακών χαρτών σε διδιάστατη ή τρισδιάστατη μορφή ανάλογα με τις απαιτήσεις της αφήγησης. Επιπλέον, οι φωτογραφίες και τα βίντεο που συλλέχθηκαν, επεξεργάστηκαν και στη συνέχεια αναρτήθηκαν σε αντίστοιχες διαδικτυακές πλατφόρμες (flickr, vimeo, youtube) προκειμένου στη συνέχεια να ενσωματωθούν στον αφηγηματικό χάρτη, όπου αυτό απαιτείτο.

3. Αφηγηματικός χάρτης «Γεω-πολιτιστικό περιβάλλον ηφαιστείου Νισύρου»

Για την πληρέστερη ανάδειξη του Δικτύου Περιπατητικών Μονοπατιών του Δήμου Νισύρου κρίθηκε απαραίτητη και η γενικότερη παρουσίαση των ιδιαίτερων χαρακτηριστικών της νήσου. Η αφήγηση, λοιπόν, περιλαμβάνει την περιγραφή της γεωγραφικής της θέσης, της αρχιτεκτονικής των οικισμών που έχουν αναπτυχθεί σε αυτή, καθώς και της πολιτισμικής κληρονομιάς, ενώ δίνονται στοιχεία για την πλούσια βιοποικιλότητά της. Επίσης, περιγράφεται το γεωδυναμικό πλαίσιο που οδήγησε στη δημιουργία του ηφαιστείου, αναπτύσσεται η γεωλογική και τεκτονική δομή της νήσου, παρουσιάζεται η γεωλογική εξέλιξη του ηφαιστείου και τέλος αναφέρονται οι θεορές πηγές και οι φρεατικοί κρατήρες, στοιχεία σημαντικά για την εκτίμηση της επικινδυνότητάς του.

Ο χρήστης, κατά την είσοδό του στην πλατφόρμα, έχει τη δυνατότητα να επιλέξει την γλώσσα στην οποία επιθυμεί να δει τις πληροφορίες που αναφέρονται σε αυτή (Ελληνικά και Αγγλικά). Στη συνέχεια, μπορεί να διαλέξει πού θα περιηγηθεί πρώτα, ανάμεσα στις 4 κύριες εμφανιζόμενες καρτέλες (Γενικά στοιχεία, Ηφαίστειο, Περιπατητικές διαδρομές και Ερευνητική ομάδα). Οι πληροφορίες που εμφανίζονται σε κάθε καρτέλα περιγράφονται αναλυτικά στη συνέχεια.

3.1 Γενικά Στοιχεία

Η πρώτη καρτέλα παρουσιάζει γενικά στοιχεία που αφορούν τη γεωγραφική θέση της νήσου, τη μυθολογία και ιστορία της, τον πολιτισμό που αναπτύχθηκε σε αυτήν, αλλά και την πλούσια βιοποικιλότητά της.

Η Νίσυρος ανήκει στα Δωδεκάνησα και έχει πρωτεύουσα το Μανδράκι. Πρόκειται για ένα ενεργό ηφαίστειο, όπως έχουμε ήδη αναφέρει. Βρίσκεται περίπου 10 ν.μ. νότια της νήσου Κω, 200 μίλια από τον Πειραιά και περίπου 8 ν.μ. δυτικά από τα παράλια της Μικράς Ασίας. Καλύπτει μία έκταση περίπου 42 τετρ. χλμ. και έχει σχήμα κώνου με διάμετρο βάσης περίπου 8 χλμ., ενώ η ψηλότερη κορυφή αγγίζει τα 698 μ. Έχει συνολικό μήκος ακτών περίπου 24 χλμ. και περιτριγυρίζεται από άλλα έξι νησιά, την Πυργούσα ή Περγούσα, την Παχιά, τη Στρογγυλή, το Γυαλί, τον Άγιο Αντώνιο και την Κανδελιούσα (Καντελέουσα). (Εικ. 5). Αυτά τα νησιά μαζί με τη Νίσυρο αποτελούν τον Δήμο Νισύρου. Η Νίσυρος συνδέεται με την ηπειρωτική Ελλάδα και ακτοπλοϊκώς από το λιμάνι του Πειραιά, και αεροπορικώς μεταβαίνοντας πρώτα στην Κω και στη συνέχεια με καράβι στη Νίσυρο. Το ενεργό της ηφαίστειο, τα ιαματικά λουτρά, τα δύο καλά διατηρημένα κάστρα της, οι υπέροχοι οικισμοί, το εξαιρετικό δίκτυο των μονοπατιών, αλλά και η αγάπη που τρέφουν γι αυτήν οι απανταχού της γης Νισύριοι αλλά και γενικά, οι άνθρωποι των τεχνών, την καθιστούν μοναδική.

Εικόνα 5: Στιγμιότυπο οθόνης, όπου εκτός από το κείμενο, απεικονίζεται σε διαδραστικό θεματικό χάρτη και η γεωγραφική θέση της Νισύρου. Ως γενικό υπόβαθρο χρησιμοποιήθηκε το Ocean της γκαλερί βασικών χαρτών της πλατφόρμας, ενώ στην στενή περιοχή γύρω από τα νησιά που απαρτίζουν το Δήμο Νισύρου χρησιμοποιήθηκαν λεπτομερή βαθυμετρικά δεδομένα (Νομικού, 2004).

Η αρχιτεκτονική της Νισύρου ακολουθεί τα μορφολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά της αρχιτεκτονικής των Δωδεκανήσων. Η τυπολογία της κατοικίας ποικίλει και εδώ, από το λαϊκό και μικρό σπίτι έως το πιο ευρύχωρο αστικό, με τις νεοκλασικές αναφορές. Τα νισύρικα σπίτια (*Εικ. 6*) είναι συνήθως διώροφα, και διαφέρουν ως προς την καμινάδα, την υδρορροή, τα σκαλοπάτια, τα παράθυρα, και τα χρώματα στα ιδιαίτερα ξύλινα μπαλκόνια. Στο ισόγειο βρίσκεται το “κατώι” που εκτός από το μαγειρέμα, προορίζεται και για ύφανση, ζύμωμα, φούρνισμα καθώς και για αποθηκευτικός χώρος. Στον πάνω όροφο, βρίσκεται η σάλα και η κάμαρη, καθώς και μια ξύλινη εξέδρα

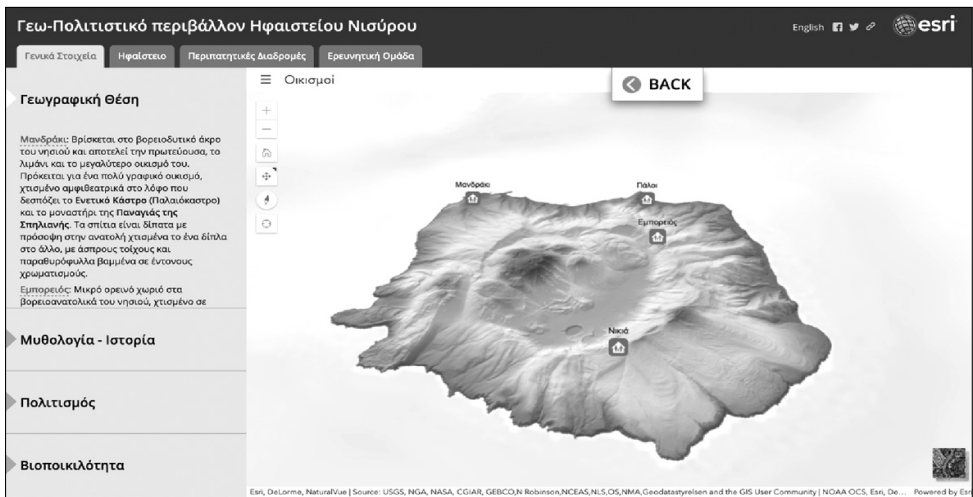
Εικόνα 6: Στιγμιότυπο οθόνης, στο οποίο απεικονίζεται ένα αντιπροσωπευτικό νισύρικο σπίτι. Εντός του αφηγηματικού κειμένου, έχουν προστεθεί υπερσύνδεσμοι (μπλε γράμματα) οι οποίοι οδηγούν σε αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες, όπως αυτή της εικόνας.

που χρησιμεύει για ύπνο (μονή) και απομονώνεται με κρεμαστά πτυχωτά κεντήματα, ενώ από κάτω της δημιουργείται αποθηκευτικός χώρος. Στις αυλές πολλών κατοικιών και στις πλατείες, απαντώνται θαυμαστά βοτσαλωτά δάπεδα με πλούσιο θεματολόγιο, διακοσμητικά μοτίβα με σπείρες, έλικες, κύματα, αλλά και παραστάσεις από τη φύση. Τα βοτσαλωτά δάπεδα κατασκευάζονται από ντόπιους τεχνίτες.

Οι πυκνοδομημένοι παραδοσιακοί οικισμοί του νησιού έχουν τυπικά δωδεκανησιακά χαρακτηριστικά: πυκνή συνεχής δόμηση με ενδιαφέρουσες πλατείες, πλατώματα ή μικρές διευρύνσεις των δρόμων, που εκμεταλλεύονται τη στενότητα του χώρου και αποτελούν τη συνέχεια της καθημερινής ζωής που διαδραματίζεται στο εσωτερικό των κατοικιών. Η γοητεία των παραδοσιακών αυτών οικισμών έχει διατηρηθεί με βάση τη γενική αρχή της εξοικονόμησης χώρου, σύμφωνα με τη νισυρική παροιμία "Σπίτι όσο χωρείς και χωράφι όσο θωρείς".

Οι τέσσερις οικισμοί της Νισύρου (Εικ. 7), χτισμένοι με κατεύθυνση την ανατολή για προστασία από το δυτικό άνεμο, είναι το Μανδράκι, ο Εμπορείος, οι Πάλιοι και τα Νικιά, οι οποίοι έχουν χαρακτηριστεί ως Ιστορικοί Διατηρητέοι Τόποι (άρθρο 52 του Ν.1469/1950 & Υπουργική Απόφαση 1018/45813/24-6-81, ΦΕΚ 455/Β/3-8-81).

• Το Μανδράκι βρίσκεται στο βορειοδυτικό άκρο του νησιού και αποτελεί την πρωτεύουσα, το λιμάνι και το μεγαλύτερο οικισμό του. Πρόκειται για ένα

Εικόνα 7: Στιγμιότυπο οθόνης, όπου εκτός από το κείμενο που αφορά στην περιγραφή των οικισμών της νήσου, παρουσιάζεται και η θέση τους σε τρισδιάστατο διαδραστικό χάρτη. Ως υπόβαθρο χρησιμοποιήθηκε, τόσο σ' αυτό το χάρτη, όσο και σε όσους άλλους εμφανίζονται στο κείμενο αυτό, το Ψηφιακό Μοντέλο εδάφους (DEM) το οποίο προέκυψε από την ψηφιοποίηση των τοπογραφικών φύλλων κλίμακας 1:5.000 στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος GEOWARN (2003). Επίσης, εντός του αφηγηματικού κειμένου, έχουν προστεθεί υπερσύνδεσμοι (μπλε γράμματα) οι οποίοι οδηγούν σε αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των οικισμών.

πολύ γραφικό οικισμό, χτισμένο αμφιθεατρικά στο λόφο που δεσπόζει το Κάστρο (Παλαιόκαστρο) και το Ενετικό Κάστρο με το μοναστήρι της Παναγίας της Σπηλιανής. Τα σπίτια είναι δίπατα, χτισμένα το ένα δίπλα στο άλλο, με άσπρους τοίχους και παραθυρόφυλλα βαμμένα σε έντονους χρωματισμούς.

- Ο Εμπορείος είναι ένα μικρό ορεινό χωριό στα ΒΑ του χείλους της καλδέρας, χτισμένο σε υψόμετρο περίπου 500 μ. με εξαιρετική θέα στην καλδέρα του ηφαιστείου αλλά και στο Αιγαίο, όπου απαντώνται το Κάστρο της Παντονίκης και η Εκκλησία των Ταξιαρχών. Στην είσοδο του χωριού βρίσκεται μια σπηλιά, η οποία λόγω της θερμότητάς της από την ηφαιστειακή δραστηριότητα του νησιού, θεωρείται φυσική σάουνα. Το χωριό εγκαταλείφθηκε μετά τον σεισμό του 1933 και ελάχιστοι κάτοικοι μένουν σε αυτό σήμερα, υπάρχει όμως μεγάλο ενδιαφέρον από Έλληνες και αλλοδαπούς για αγορά και αποκατάσταση των παλαιών σπιτιών.

- Οι Πάλιοι είναι ένας παραθαλάσσιος οικισμός στο βόρειο τμήμα του νησιού, σε απόσταση 4 χλμ. από το Μανδράκι, στους οποίους βρίσκονται η Παναγία η Θερμιανή και τα εκτός λειτουργίας Ιαματικά Λουτρά Παντελίδη. Στο χωριό λειτουργεί μαρίνα για ιδιωτικά σκάφη.

- Τα Νικιά βρίσκονται στο χείλος ΝΑ της καλδέρας έχοντας πανοραμική θέα, τόσο του κρατήρα, όσο και του Αιγαίου πελάγους. Παρουσιάζουν ιδιαίτερη χαρακτηριστική αρχιτεκτονική με εντυπωσιακή τη βοτσαλωτή πλατεία “Πόρτα” του χωριού, η οποία έχει ελλειπτικό σχήμα.

Σύμφωνα με τη μυθολογία και τον Απολλόδωρο, η Νίσυρος δημιουργήθηκε όταν κατά την περίοδο της Γιγαντομαχίας, ο Ποσειδώνας έφτασε στην Κω καταδιώκοντας τον Γίγαντα Πολυβώτη. Στην προσπάθειά του να τον εξοντώσει απέκοψε με την τριαινά του ένα κομμάτι της Κωακής γης και το εκτόξευσε στον Πολυβώτη, το οποίο και τον καταπλάκωσε. Αυτό το κομμάτι της Κω θεωρείται ότι είναι η Νίσυρος και οι περιοδικές δονήσεις λόγω της ηφαιστειακής δράσης του νησιού αποδίδονται στους βρυχηθμούς του Γίγαντα Πολυβώτη, ο οποίος προσπαθεί να απελευθερωθεί από το βάρος του βράχου που αιώνες τώρα τον πλακώνει (Εικ. 8). Απεικόνιση της σκηνής υπάρχει στην δη ανατολική μετόπη του Παρθενώνα (Μουσείο Ακροπόλεως).

Κατά την αρχαιότητα το νησί ονομαζόταν Πορφυρίς, όπως μαρτυρούν οι γεωγράφοι Πλίνιος ο Πρεσβύτερος (1ος αι.) και Στέφανος ο Βυζάντιος (6ος αι.), πιθανότατα λόγω της παραγωγής κόκκινης βαφής από τις πορφύρες που αφθονούσαν στη γύρω θαλάσσια περιοχή, ή λόγω του ηφαιστειακού πορφυρίτη λίθου που αφθονεί στο νησί. Πάντως ο Όμηρος, στην αναφορά των νήσων και πόλεων που έλαβαν μέρος με πλοία στον Τρωικό πόλεμο, την αναφέρει ως Νίσυρο. (Ιλιάς Β' 676). Για την προέλευση της τωρινής ονομασίας του νησιού, υπάρχουν διάφορες ερμηνείες. Η πιο αποδεκτή εκδοχή ετυμολογεί τη Νίσυρο από τις λέξεις “νέω” και “σύρω”, συνδυάζοντας εύστοχα το όνομα του νησιού με το μύθο της δημιουργίας του, ενώ ο Διονύσιος ο Πύρρος, ο Θεσσαλός, αναφέρει πως το νησί πρώτα ονομαζόταν “Κίσσηρις” ή “Κίσσηρος”, λόγω της

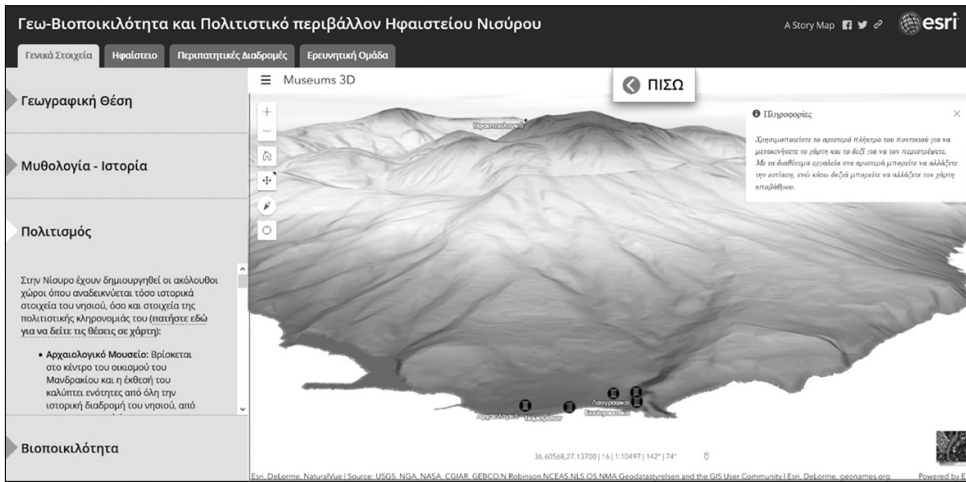

Εικόνα 8: Στιγμιότυπο οθόνης, όπου απεικονίζεται τμήμα του αφηγηματικού κειμένου που περιγράφει τη μυθολογία και ιστορία της νήσου, ενώ συνοδεύεται από μια αντιπροσωπευτική φωτογραφία ερυθρόμορφου αγγείου του τέλους του 15ου αιώνα π.Χ. που εκτίθεται στο Staatliche Museen του Βερολίνου και απεικονίζει τη δημιουργία της, όταν ο Ποσειδώνας υποτάσσει τον Γίγαντα Πολυβώτη, υπό την παράκληση της Γαίας για οίκατο.

άφθονης ελαφρόπετρας που λέγεται “ακισήρα” από τους ντόπιους και “κίσσηρις” στη γεωλογία (Δ.Α.Φ.Ν.Η., 2006) και πιθανόν έγινε αλλαγή του πρώτου γράμματος από “Κ” σε “Ν”.

Πρώτοι κάτοικοι της Νισύρου ήταν ο προελληνικός λαός των Πελασγών, στη συνέχεια οι Κάρες και ακολούθησαν οι Κώοι, οι Θεσσαλοί και οι Ρόδιοι. Κατά τον 4ο π.Χ. αιώνα το νησί γνωρίζει μεγάλη ακμή και ως αυτόνομη πόλη-κράτος είχε και το δικό της νόμισμα. Στην ίδια περίοδο χρονολογείται και το τείχος της πόλης, το Παλαιόκαστρο, χτισμένο με μεγάλες πλίνθους από ηφαιστειογενή μαύρη πέτρα, τον βασιλικό ανδρείτη που βρίσκεται στα νοτιοδυτικά του οικισμού του Μανδρακίου και προστάτευε έναν από τους επιβλητικότερους οικισμούς. Πρόκειται για την αρχαία ακρόπολη της Νισύρου με ιστορία που υπερβαίνει τα 2.600 χρόνια και αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα οχυρωματικά έργα του αρχαίου κόσμου, αποτελούμενο από παρατηρητήρια και φάρους που είχαν σκοπό τον έλεγχο των πλοίων και της ναυτιλίας μεταξύ των ακτών της Ανατολίας, της Κρήτης, της Ρόδου, της Κω και των νησιών των Κυκλάδων. Οι δύο πύργοι ίδιας τεχνοτροπίας που βρίσκονται στη νησίδα Πυργούσα (από το πύργος) θεωρούνται ως ανήκοντα στο ίδιο οχυρωματικό έργο και χρησίμευαν ως προκεχωρημένα παρατηρητήρια. Περί το 200 π.Χ. το νησί υπήχθη στη Ρόδο και το 197 π.Χ. περιήλθε στη σφαίρα επιρροής της Ρώμης.

Η Πρωτοβυζαντινή Περίοδος (324-610) βρίσκει τη Νίσυρο κάτω από το φόβο των κουρσάρων Σαρακηνών, ακολουθεί ο προσηλυτισμός τους στο Χριστιανισμό, ενώ λιγοστές είναι οι πληροφορίες για τη Μεσοβυζαντινή περίοδο (210-1081). Στις αρχές του 14ου αιώνα (1309), η Νίσυρος καταλαμβάνεται α-

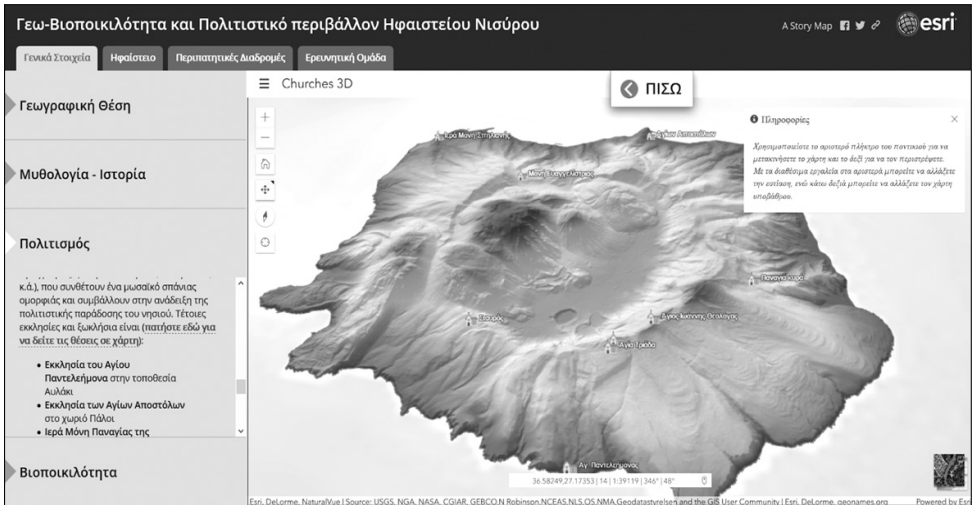

Εικόνα 9: Στιγμιότυπο οθόνης, στο οποίο απεικονίζεται τρισδιάστατος διαδραστικός χάρτης με τις γεωγραφικές θέσεις των χώρων ανάδειξης τόσο των ιστορικών στοιχείων του νησιού, όσο και της πολιτιστικής κληρονομιάς του.

πό τους Ιωαννίτες ιππότες, οι οποίοι έχτισαν το κάστρο στο Μανδράκι περί το 1315, πάνω από τη σημερινή πρωτεύουσα, καθώς και άλλα τέσσερα οχυρά και παραμένει στην κατοχή τους μέχρι το 1522, όπου υποτάσσεται στους Οθωμανούς μέχρι το 1912, για να περάσει στους Ιταλούς έως το 1947, οπότε έγινε η ένωση της Δωδεκανήσου με το ελληνικό κράτος.

Για την ανάδειξη τόσο των ιστορικών στοιχείων του νησιού, όσο και της πολιτιστικής κληρονομιάς του, έχουν δημιουργηθεί στην Νίσυρο οι ακόλουθοι χώροι (*Εικ. 9*):

- **Αρχαιολογικό Μουσείο:** Βρίσκεται στο κέντρο του οικισμού του Μανδρακίου και τα εκθέματά του καλύπτουν ενότητες από όλη την ιστορική διαδρομή του νησιού, από την προϊστορική έως την μεταβυζαντινή περίοδο.
- **Εκκλησιαστικό Μουσείο:** Περιέχονται εκθέματα της Ιεράς Μονής Παναγίας Σπηλιανής και της ενορίας της Παναγίας Ποταμίτισσας Μανδρακίου.
- **Ηφαιστειολογικό Μουσείο:** Βρίσκεται στο χωριό Νικιά και αποτελεί το πρώτο, και μέχρι σήμερα, το μοναδικό ηφαιστειολογικό μουσείο της Ελλάδας.
- **Ιστορικό - Λαογραφικό Μουσείο:** Οι χώροι του μουσείου είναι έτσι διαμορφωμένοι ώστε να περιλαμβάνουν όλα τα δωμάτια ενός παραδοσιακού Νισύριου σπιτιού και βρίσκεται στο δρόμο (σκαλοπάτια), προς την Μονή της Σπηλιανής.
- **Μουσείο Νομισμάτων:** Ανήκει στην Ιερά Μονή Παναγίας Σπηλιανής και αποτελεί το τρίτο μουσείο αυτού του είδους στην Ελλάδα.
- **Συλλογή αρχαίων αντικειμένων:** Είναι υπαίθρια και περιλαμβάνει ευρήματα κυρίως πλαστικής τέχνης από διάφορες θέσεις του νησιού. Φιλοξενείται πίσω από το δημοτικό μέγαρο.

Εικόνα 10: Στιγμιότυπο οθόνης, στο οποίο απεικονίζεται τρισδιάστατος διαδραστικός χάρτης με τις γεωγραφικές θέσεις των θρησκευτικών χώρων του νησιού.

Σε όλη τη μακροαίωνη ιστορία της, η Νίσυρος υπήρξε ένας τόπος με έντονη πνευματικότητα και θρησκευτικότητα. Απόδειξη αποτελούν οι πολυάριθμοι τόποι λατρείας, όπως μαρτυρούν τα απομεινάρια ναών, οι αμέτρητοι ναοί της βυζαντινής και μεταβυζαντινής περιόδου, τα εκκλησιάκια, τα πολυάριθμα μοναστήρια, ασκηταριά και αντικείμενα απαράμιλλης θρησκευτικής τέχνης (όπως βυζαντινές εικόνες, αγιογραφίες, ξυλόγλυπτα τέμπλα, λιθόγλυπτα, κ.ά.), που συνθέτουν ένα μωσαϊκό σπάνιας ομορφιάς και συμβάλλουν στην ανάδειξη της πολιτιστικής παράδοσης του νησιού. Τέτοιες εκκλησίες και ξωκλήσια είναι (Εικ. 10):

- Εκκλησία του Αγίου Παντελεήμονα στην τοποθεσία Αυλάκι
- Εκκλησία των Αγίων Αποστόλων στο χωριό Πάλοι
- Ιερά Μονή Παναγίας της Σπηλιανής στο Μανδράκι
- Άγιος Νικόλαος κάτω από τα απότομα πρανή της Παναγίας της Σπηλιανής
- Καθεδρικός ναός το Γενέσιο της Θεοτόκου, η Ποταμίτισσα, στο Μανδράκι
- Ιερά Μονή Παναγίας Κυράς στον Εμπορειό
- Μονή Τιμίου Σταυρού στο Άργος
- Μονή Σιώνες (για το όνομα υπάρχουν διάφορες ερμηνείες), στο δρόμο από το Παλαιόκαστρο προς το ηφαίστειο, με αξιόλογες τοιχογραφίες
- Μονή Αρμά (για το όνομα υπάρχουν διάφορες ερμηνείες), κοντά στην Ευαγγελίστρα, με αξιόλογες τοιχογραφίες
- Μοναστήρι Άγιου Ιωάννη του Θεολόγου που βρίσκεται στο χωριό Νικιά
- Εκκλησία Εισόδια της Θεοτόκου στα Νικιά
- Αγία Τριάδα, η παλαιότερη εκκλησία των Νικιών, με εντυπωσιακές τοιχογραφίες της περιόδου μεταξύ 14ου και 15ου αι.

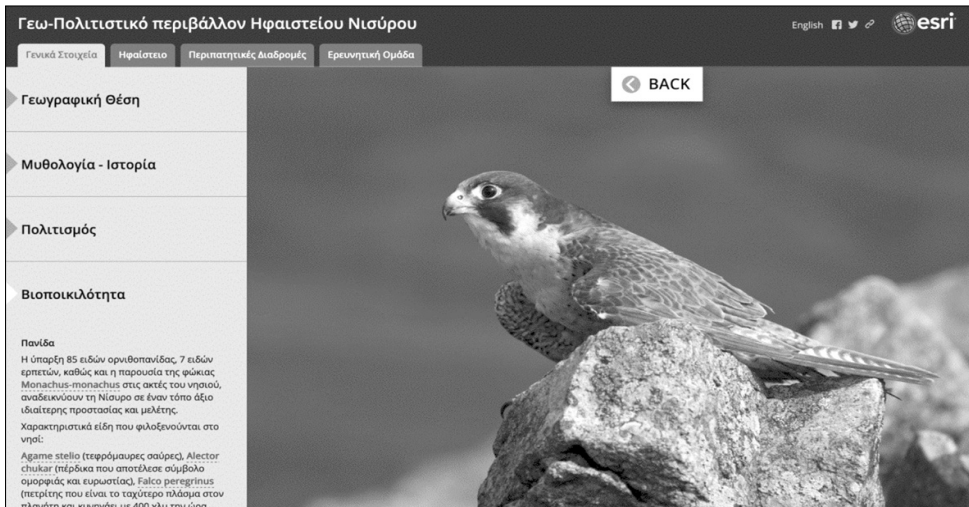
Εικόνα 11: Στιγμιότυπο οθόνης, όπου απεικονίζεται εκτός του αφηγηματικού κειμένου και αντιπροσωπευτική φωτογραφία της χλωρίδας της νήσου. Εντός του κειμένου έχουν προστεθεί υπερσύνδεσμοι (μπλε γράμματα) οι οποίοι οδηγούν σε αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των ειδών που αναφέρονται.

- Μονή Ευαγγελιστρίας του 18ου αιώνα, απέχει 4 χλμ. από το Μανδράκι

Εξαιτίας της ηφαιστειακής προέλευσης και της γεωγραφικής θέσης του νησιού, η χλωρίδα και η πανίδα που αναπτύσσονται σε αυτό παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς αποτελεί και οδό μετανάστευσης ασιατικών ειδών προς τον ελληνικό χώρο και προς τη νότια Ευρώπη γενικότερα. Για το λόγο αυτό η ευρύτερη περιοχή έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα NATURA 2000, όπως έχει αναφερθεί ήδη ανωτέρω, στην Εισαγωγή. Επιπλέον έχει χαρακτηριστεί και ως Τοπίο Ιδιαίτερου Φυσικού Κάλλους (ΤΙΑΚ ΑΤ5011034)¹³. Σύμφωνα με την απόφαση 3337/10-8-2000, μια έκταση περίπου 16.100 στρ. στα βόρεια του νησιού έως το κέντρο του αποτελεί καταφύγιο άγριας ζωής.

Η καταγεγραμμένη παρουσία 450 ειδών χλωρίδας (*Εικ. 11*) καθιστά τη Νίσυρο ως το μοναδικό «πράσινο» ενεργό ηφαίστειο του Αιγαίου. Με την τελευταία έντονη δράση του ηφαιστείου κατά το 1873-1877 η βλάστηση της περιοχής των κρατήρων κατεστράφη ολοσχερώς. Σήμερα, η βλάστηση της περιοχής αναπτύσσεται σε έδαφος σχηματισμένο από υλικά πλήρωσης της καλδέρας, και είναι φρουγανώδης, με χαρακτηριστικότερα είδη: τα φρύγανα *Cistus creticus*, *C. salviifolius*, *Sarcopoterium spinosum* και *Erica manipuliflora*.

Τα καλλιεργούμενα δέντρα, από τα αρχαία χρόνια, είναι: η ελιά (*Olea europea* ssp. *europea*), η αμυγδαλιά (*Amygdalus communis*), η συκιά (*Ficus carica*) (<https://tinyurl.com/y4174jpy>), η βελανιδιά (*Quercus macrolepis*) και η αγροαμυθιά (*Pistacia terebinthus*). Η αγριελιά (*Olea europaea sylvestris*) εφύετο στην περιοχή και πριν 60.000 χρόνια, καθώς απολιθωμένα φύλλα της έχουν εντοπιστεί σε αντίστοιχης ηλικίας στρώματα στάχτης. Η λεβάντα, η καμπα-

Εικόνα 12: Στιγμιότυπο οθόνης, όπου απεικονίζεται εκτός του αφηγηματικού κειμένου και αντιπροσωπευτική φωτογραφία της πανίδας της νήσου (πετρίτης). Εντός του κειμένου έχουν προστεθεί υπερσύνδεσμοι (μπλε γράμματα) οι οποίοι οδηγούν σε αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες των ειδών που αναφέρονται.

νούλα Νισυρία, οι άγριες ορχιδέες και εκατοντάδες άλλα λουλούδια, συνθέτουν πίνακες μοναδικής ομορφιάς, ιδιαίτερα την άνοιξη. Το είδος *Quercus coccifera*, ευρύτερα γνωστό ως πουρνάρι, με τη μορφή δέντρων και υψηλών θάμνων σχηματίζει δάσος μεταξύ των βουνών Προφήτης Ηλίας και Νύφιος, ενώ στην περιοχή της Ευαγγελίστρας εμφανίζεται σε θαμνώδεις συστάδες.

Ιδιαίτερα φημισμένος είναι ο «κρεμαστός κήπος» στο Διαβάτη που αποτελεί μια όαση από ψηλά δέντρα (καρυδιές, συκιές, αχλαδιές, κ.ά.) σε μια επίπεδη κυκλική έκταση που περικλείεται από ψηλό μαντρότοιχο. Η κυκλική αυτή δομή αποτελεί ένα κρατήρα κατάρρευσης του θόλου του Προφήτη Ηλία, δομή συνηθισμένη σε θόλους που δημιουργούνται στην τελική φάση της έκρηξης, κατά την ψύξη του μάγματος.

Εκτός της χλωρίδας, η ύπαρξη 85 ειδών ορνιθοπανίδας, (Εικ. 12) 7 ειδών ερπετών, καθώς και η παρουσία της φώκιας *Monachus-monachus* στις ακτές του νησιού, αναδεικνύουν τη Νίσυρο σε έναν τόπο άξιο ιδιαίτερης προστασίας και μελέτης. Χαρακτηριστικά είδη που φιλοξενούνται στο νησί είναι: *Agame stello* (τεφρόμαυρες σαύρες), *Alector chukar* (πέρδικα που αποτέλεσε σύμβολο ομορφιάς και ευρωστίας), *Falco peregrinus* (πετρίτης που είναι το ταχύτερο πλάσμα στον πλανήτη και κυνηγάει με ταχύτητα 400 χλμ την ώρα), *Lanius senator* (κοκκινοκεφαλός που εμφανίζεται στην κεντρική και νότια Ευρώπη και σε νησιά του Αιγαίου), *Lanius nubicus* (Παρδαλοκεφαλός που εμφανίζεται στην Ανατολική Μεσόγειο με εξάπλωση στα ΝΑ Βαλκάνια και κάποια νησιά του Αιγαίου), *Buteo rufinus* (αετογερακίνα, αρπακτικό της στέπας με εξάπλωση κυρίως στην Ασία και την βόρεια Αφρική, αλλά και στις βραχώδεις

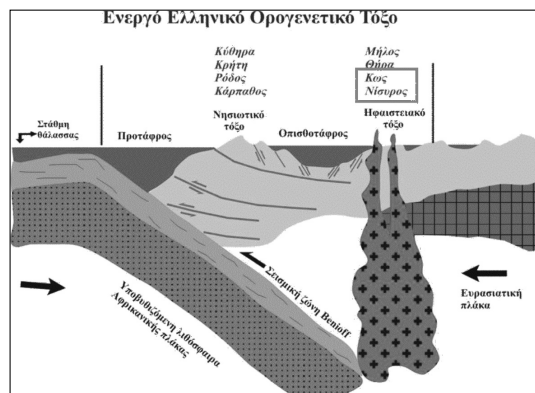
περιοχές των νοτίων Βαλκανίων), Χαλκοκουρούνα (γνωστή ως ο κυανούς του Αριστοτέλη ή γαλάζια καρανάξα), Σπιζαετός, Γεράκι. Επιπλέον, υπάρχουν πολλά ζώα ελεύθερης βοσκής, όπως κατσίκια, γουρούνια και αγελάδες.

3.2 Ηφαίστειο

Η αφήγηση συνεχίζεται παρέχοντας πληροφορίες για το γεωδυναμικό πλαίσιο που οδήγησε στη δημιουργία του ηφαιστείου της Νισύρου, τη χωρική κατανομή των γεωλογικών σχηματισμών και τη τεκτονική δομή σε όλη την έκταση της νήσου, τη γεωλογική εξέλιξη του ηφαιστείου και τις θερμές πηγές, δείκτες της επικινδυνότητάς του.

Στον ευρύτερο Ελλαδικό χώρο παρατηρείται η σύγκλιση των λιθοσφαιρικών πλακών, της Ευρωπαϊκής που επωθείται και κινείται προς τα νοτιοδυτικά και της Αφρικανικής που υποβυθίζεται και κινείται προς την αντίθετη κατεύθυνση (Paranikolaou, 1993; McKenzie, 1978; Jolivet, et al., 2013) (Εικ. 13). Το όριο σύγκλισης των δύο λιθοσφαιρικών πλακών διέρχεται από το Ιόνιο πέλαγος δυτικά των Ιόνιων νησιών, από τα νότια παράλια της Κρήτης και συνεχίζει νοτιοανατολικά της Ρόδου. Η υποβυθιζόμενη Αφρικανική λιθοσφαιρική πλάκα εισέρχεται σε χώρους υψηλών θερμοκρασιών, γεγονός που έχει σαν αποτέλεσμα την τήξη των περιβαλλόντων πετρωμάτων. Το τήγμα αυτό έχει μικρότερη πυκνότητα και ανέρχεται στην επιφάνεια διαπερνώντας την Ευρωπαϊκή πλάκα που υπέρκειται. Τα υλικά που δεν έχουν το χρόνο να στερεοποιηθούν δημιουργούν τα ηφαίστεια του Σουσακίου, των Μεθάνων, της Μήλου-Αντιμύλου, της Κιμώλου, της Σαντορίνης, της Κω και της Νισύρου για τα οποία έχει πιστοποιηθεί δραστηριότητα κατά τα τελευταία 3 εκατομμύρια χρόνια. Η υποβύθιση αυτή έχει μια γενική ΒΒΑ διεύθυνση, γωνία βύθισης περίπου 30 μοίρες, σχετικό ρυθμό σύγκλισης 3,5cm ανά έτος και θεωρείται ότι ξεκίνησε πριν από 13 εκατομμύρια χρόνια (Reilinger et al., 2010; Floyd et al., 2010).

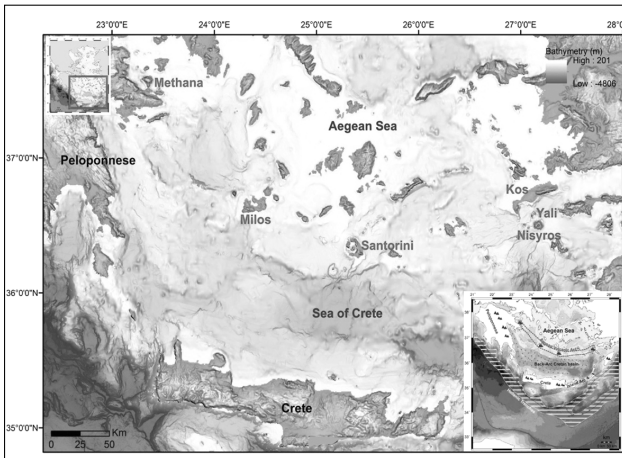
Τα παραπάνω ηφαίστεια αποτελούν το λεγόμενο Ελληνικό Ηφαιστειακό Τόξο του Αιγαίου (Εικ. 14, 15) που χαρακτηρίζεται από ασβεσταλκαλικά πετρώματα, το οποίο απέχει περίπου 250 χλμ. από το σημερινό όριο των δύο λιθοσφαιρικών πλακών. Έχει μήκος 500 χλμ. και πλάτος περίπου 20-40 χλμ., αρχίζει από το Σαρωνικό κόλπο διέρχεται από το νότιο Αιγαίο και φθάνει στις δυτικές ακτές της Μικράς Ασίας. Λαμβάνοντας υπόψη τις παλαιογεωγραφι-

Εικόνα 13: Σχηματική Τομή του Ενεργού Ελληνικού Ορογενετικού Τόξου (Παπαϊωαννίδη, 2015).

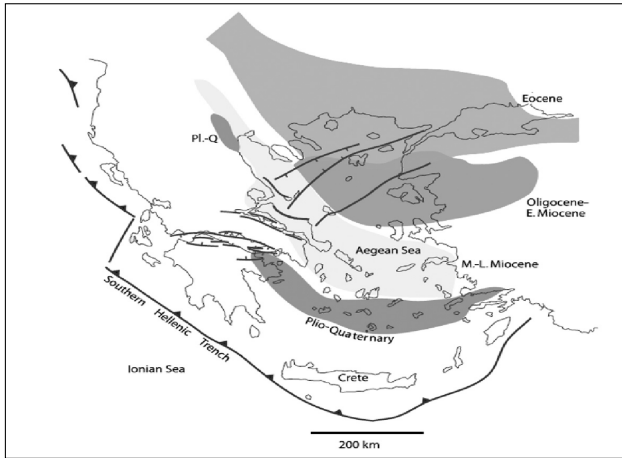

Εικόνα 14: Στιγμιότυπο οθόνης, στο οποίο απεικονίζονται τα ηφαιστεια που απαρτίζουν το ελληνικό ηφαιστειακό τόξο.

Εικόνα 15: Τα ηφαιστειακά κέντρα του Ελληνικού Ηφαιστειακού Τόξου σε σύνθετο τοπογραφικό χάρτη χέρσου-θάλασσης (Nomikou et al., 2013). Στον χάρτη κάτω δεξιά απεικονίζεται το γεωδυναμικό πλαίσιο του Ελληνικού Ορογενετικού τόξου.

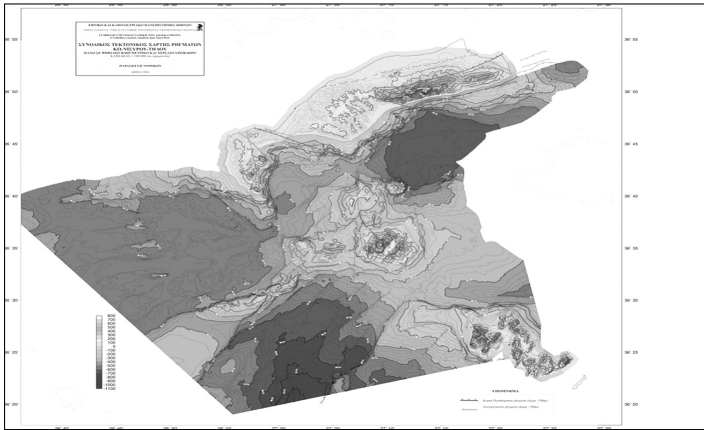
κές αναπαραστάσεις του Ελληνικού ορογενετικού τόξου για τα διαστήματα Πλειοτεταρτογενές (5-0 εκ. χρ.), Άνω Μειόκαινο (15-5 εκ.χρ.), Κάτω Μειόκαινο (25-15 εκ.χρ.) και Άνω Ηώκαινο-Ολιγόκαινο (45-55 εκ. χρ.) διακρίνεται η συνεχής μετανάστευση του ηφαιστειακού τόξου από βορά προς νότο, αρχίζοντας από το χώρο της Ροδόπης όπου ήταν κατά το Ηώκαινο, στο Β. Αιγαίο κατά το Ολιγόκαινο και το Κάτω Μειόκαινο και στη συνέχεια στο χώρο των Κυκλάδων, Χίου, Σάμου στο Ανώτερο Μειόκαινο για να φθάσει σταδιακά στο σημερινό του χώρο στο κράσπεδο νότια των Κυκλάδων προς την Κρητική λεκάνη κατά το Πλειόκαινο-Τεταρτογενές (Royden & Papanikolaou, 2011) (Εικ. 16). Το ηφαιστειακό πεδίο Κω-Γυαλιού-Νισύρου ανήκει στο ανατολικότερο άκρο του Ελληνικού Ηφαιστειακού Τόξου.

Εικόνα 16: Κατά προσέγγιση μετανάστευση του Ελληνικού Ηφαιστειακού Τόξου κατά τις περιόδους Ηώκαινο, Ολιγόκαινο – Κατώτερο Μειόκαινο, Μέσο - Ανώτερο Μειόκαινο, και Πλειόκαινο-Τεταρτογενές (Royden & Papanikolaou, 2011). Η Ελληνική τάφρος (Southern Hellenic Trench) συμβολίζεται με μια καφέ με τρίγωνα γραμμική και τα κανονικά και οριζόντιας μετατόπισης ενεργά ρήγματα στην ηπειρωτική Ελλάδα και στο Βόρειο Αιγαίο επισημαίνονται με μαύρες γραμμές με ή χωρίς δοντάκια.

Η μεγαλύτερη έκρηξη που έγινε στην ανατολική Μεσόγειο σημειώνεται πριν από 161.000 χρόνια με εκτίναξη πυροκλαστικών υλικών σε όγκο μεγαλύτερο από 100 κυβ. χλμ. (Kos Plateau tuff-ιγκνιμβρόιτης της Κω) σε έκταση πάνω από 3.000 τετρ.χλμ. (Keller et al., 1990; Allen and Cas 1998; 2001; Allen 2001). Το κέντρο αυτή της καταστροφικής έκρηξης τοποθετείται στον υποθαλάσσιο χώρο ΒΑ της Στρογγύλης (Nomikou et al., 2013), με δημιουργία μιας τεράστιας καλδέρας περίπου 15-20 χλμ. Κατά τη διάρκεια των 161.000 χρόνων τα ηφαιστειακά συγκροτήματα της Νισύρου, του Γυαλιού, της Περγούσας, της Παχειάς και της Στρογγύλης αναπτύχθηκαν στο κεντρικό τμήμα ανάμεσα στην Κω και στην Τήλο.

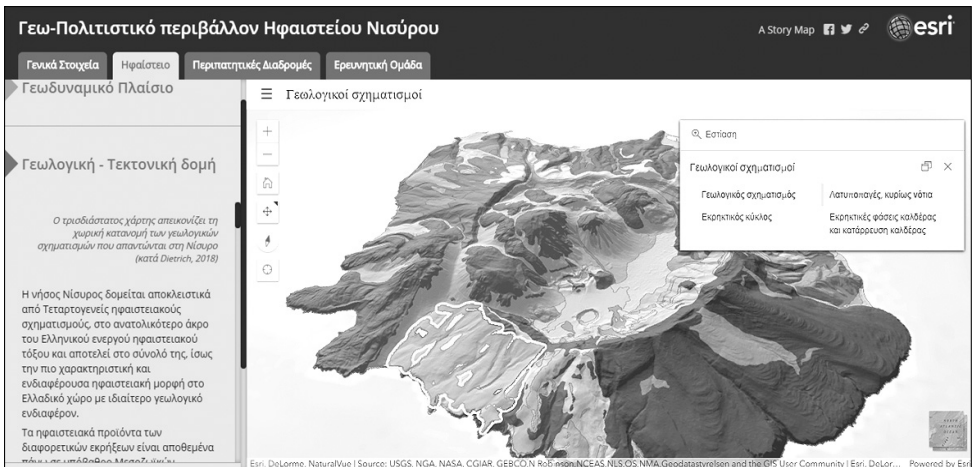
Το υποθαλάσσιο ανάγλυφο της περιοχής παρουσιάζει ποικιλία διαφορετικών μορφολογικών δομών, λόγω και της ύπαρξης των ηφαιστειακών νησίδων (εκτός της Κανδελιούσας ή Κανδελέουσας), οι οποίες διακόπτουν τον άλλοτε ενιαίο υποθαλάσσιο χώρο Κω-Τήλου (μετά την μεγάλη ηφαιστειακή έκρηξη πριν από 161 εκ. χρ.) (Nomikou et al., 2018). Διακρίνονται πέντε μεγάλες οριζόντιες λεκάνες ιζηματογένεσης και δύο μικρότερης έκτασης, υποθαλάσσια υβώματα που πιθανόν να αντιστοιχούν σε ηφαιστειακούς δόμους, μικρού μήκους φαράγγια (canyons), πολύπλοκο υποθαλάσσιο κοιλαδικό σύστημα, υφαλοκρηπίδα και μορφολογικές ασυνέχειες. Το βάθος του υποθαλάσσιου πυθμένα ποικίλει από 50 μέχρι και 400μ. βάθος γύρω από τα ηφαιστειακά νησιά Νίσυρο, Γυαλί και τις νησίδες Παχειά, Περγούσα και Κονδελιούσα, ενώ φθάνει μέχρι και τα 670 μ. βάθος στις υποθαλάσσιες λεκάνες που αναπτύσσονται ανάμεσα στην Κω και στην Τήλο (Nomikou & Papanikolaou 2010). Το ηφαιστειακό πεδίο Κω-Νισύρου χαρακτηρίζεται από ένα πολύπλοκο σύστημα τάφρων και κεράτων που οριοθετούνται από ρήγματα ΒΑ-ΝΔ και ΔΒΔ-ΑΝΑ διεύθυνσης κατά μήκος των οποίων επικρατούν ανυψώσεις, βυθίσματα και οριζόντιες κινήσεις (Νομικού 2004; Papanikolaou & Nomikou P. 2001; Tibaldi et al., 2008; Nomikou & Papanikolaou 2011) (Εικ. 17).

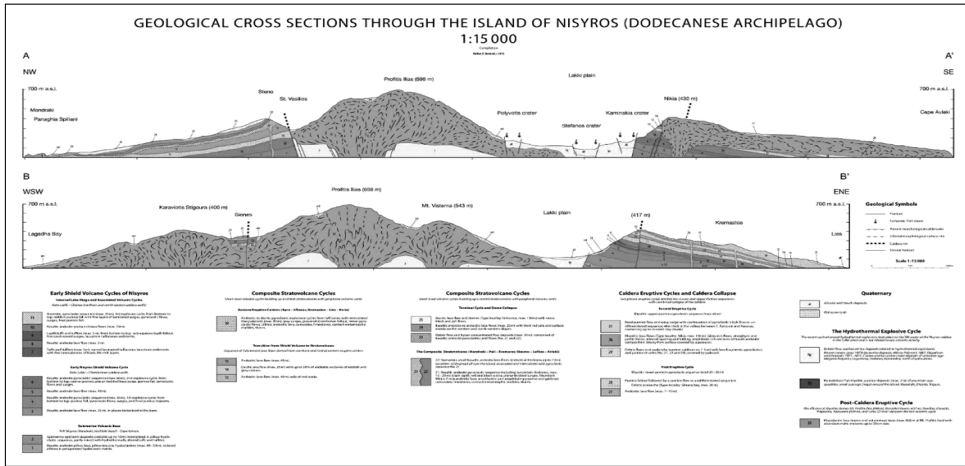
Εικόνα 17: Συνθετικός τεκτονικός χάρτης του ηφαιστειακού πεδίου Κως-Γυαλί-Νίσυρος (Νομικού 2004; Tibaldi et al., 2008; Nomikou & Papanikolaou 2011).

Η νήσος Νίσυρος, ευρισκόμενη στο ανατολικότερο άκρο του Ελληνικού ενεργού ηφαιστειακού τόξου, δομείται αποκλειστικά από Τεταρτογενείς ηφαιστειακούς σχηματισμούς, και αποτελεί στο σύνολό της, ίσως την πιο χαρακτηριστική και ενδιαφέρουσα ηφαιστειακή μορφή στο Ελλαδικό χώρο με ιδιαίτερο γεωλογικό ενδιαφέρον. Τα ηφαιστειακά προϊόντα των διαφορετικών εκρήξεων είναι αποθεωμένα σε υπόβαθρο Μεσοζωϊκών ασβεστολίθων (Gothermica Italiana, 1983 & 1984) και σε ένα λεπτό φλοιό, με την ασυνέχεια του Mochο να βρίσκεται σε βάθος περίπου 27 χλμ. (Makris & Stobbe, 1984).

Οι πρώτες αναφορές για τη γεωλογία της Νισύρου ανήκουν κατά σειρά στους Martelli (1917), Desio (1931) και Γεωργαλά (1958), στις οποίες υπάρχουν μόνο ορισμένες γενικές πληροφορίες περιγραφικού χαρακτήρα. Γεωλο-

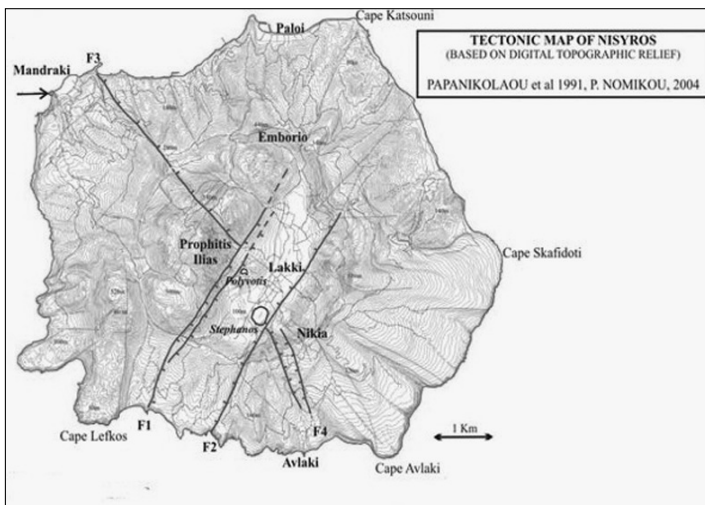
Εικόνα 18: Στιγμιότυπο οθόνης, το οποίο απεικονίζει την χωρική επιφανειακή κατανομή των γεωλογικών σχηματισμών που απαρτίζουν τη νήσο σύμφωνα με τον Dietrich (2018). Πρόκειται για έναν τρισδιάστατο διαδραστικό χάρτη, όπου ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να τον περιστρέψει προκειμένου να περιηγηθεί σε αυτόν καθώς και να αντλήσει περισσότερες πληροφορίες επιλέγοντας έναν σχηματισμό.

Εικόνα 19: Γεωλογικές τομές του ηφαιστείου της Νισύρου (Dietrich, 2018), όπου απεικονίζεται η σε βάθος κατανομή των γεωλογικών σχηματισμών καθώς και ένας αριθμός ρηγμάτων που διακόπτουν τη συνέχεια τους.

γικές μελέτες για τη Νίσυρο έγιναν αρχικά από την Davis (1967), στη συνέχεια από τον Di Paola (1974), τους Παπανικολάου κ.ά. (1991), Βουγιουκαλάκη (1993; 2003), και στα πλαίσια του Ερευνητικού προγράμματος GEOWARN-IST 12310 (2003) και από Volentik et al. (2005). Ο πιο πρόσφατος γεωλογικός χάρτης δημιουργήθηκε από τον Dietrich (2018) σε κλίμακα 1:15.000 συνθέτοντας όλα τα υπάρχοντα γεωλογικά δεδομένα (Εικ. 18, 19).

Όπως φαίνεται και στις εικόνες 19 και 20, ένας μεγάλος αριθμός ρηγμάτων διακόπτει τη συνέχεια των ηφαιστειακών σχηματισμών στη Νίσυρο, τα οποία διακρίνονται σε δύο ομάδες: (α) τα κύρια ρήγματα, τα οποία συγκροτούν μεγάλες ρηξιγενείς ζώνες και (β) τα δευτερεύοντα ρήγματα (Παπανικολάου κ.ά.

Εικόνα 20: Τεκτονικός χάρτης ρηξιγενών ζωνών της Νισύρου, F1-F4 τα κύρια ρήγματα (Παπανικολάου κ.α., 1989; 1991; Νομικού, 2004).

1991; Νομικού, 2004; Tibaldi et al., 2008).

Τα κύρια χαρακτηριστικά των μεγάλων ρηξιγενών ζωνών είναι: (i) το μεγάλο μήκος τους, καθώς τις περισσότερες φορές αρχίζουν από το εσωτερικό της καλδέρας και φθάνουν ως την ακτογραμμή, (ii) το μεγάλο άλμα τους (>100μ.), προκαλώντας ταυτόχρονα χαρακτηριστικές μορφολογικές ασυνέχειες κατά μήκος τους ή έντονες μορφολογικές αλλαγές εκατέρωθέν τους και (iii) το γεγονός ότι οριοθετούν εμφανίσεις ηφαιστειακών σχηματισμών σε ένα μεγάλο τμήμα του νησιού ή ακόμα μεταθέτουν σημαντικά τα όρια των σχηματισμών που τέμνουν. Αντίθετα, τα δευτερεύοντα ρήγματα: (i) έχουν συνήθως μικρό μήκος και σπάνια φθάνουν από το ίχνος της καλδέρας μέχρι την ακτογραμμή, (ii) έχουν μικρό άλμα που δεν υπερβαίνουν τα 20-30μ., ενώ στις πιο πολλές περιπτώσεις το άλμα είναι της τάξης των 5-15μ. περίπου, ενώ ορισμένα μπορούν να χαρακτηριστούν απλά σαν διαρρηξείς, καθώς η μετακίνηση των εκατέρωθεν τεμαχών είναι ασήμαντη, (iii) δεν οριοθετούν εμφανίσεις σχηματισμών σε ένα μεγάλο τμήμα του νησιού και ακόμα δεν μεταθέτουν αισθητά τα όρια των σχηματισμών που τέμνουν, (iv) δεν προκαλούν ιδιαίτερες μορφολογικές ανωμαλίες στην επιφάνεια του εδάφους και δεν παίζουν ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στη γεωλογική δομή και εξέλιξη του ηφαιστειακού συγκροτήματος της Νισύρου (Παπανικολάου κ.ά., 1991).

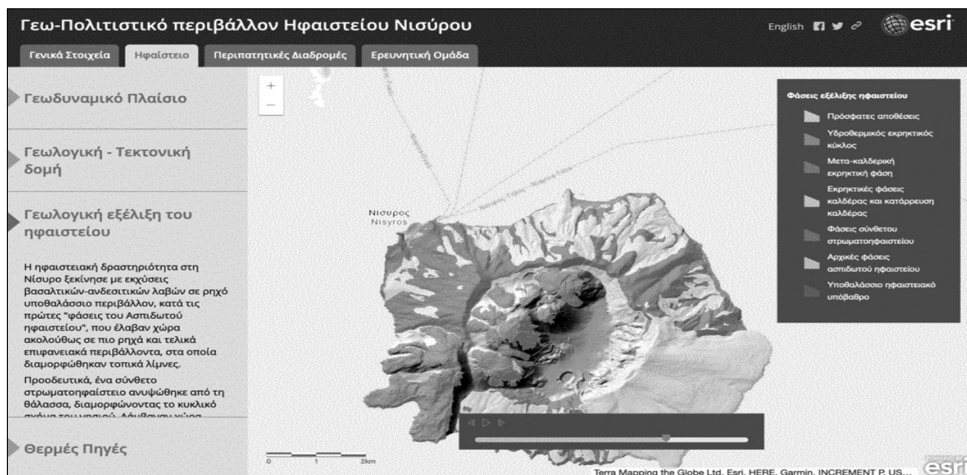
Η ηφαιστειακή δραστηριότητα στη Νίσυρο ξεκίνησε με εκχύσεις βασαλτικών-ανδεσιτικών λαβών σε ρηχό υποθαλάσσιο περιβάλλον, κατά τις πρώτες "φάσεις του Ασπιδωτού ηφαιστείου", που έλαβαν χώρα ακολούθως σε πιο ρηχά και τελικά επιφανειακά περιβάλλοντα, στα οποία διαμορφώθηκαν τοπικά λίμνες. Προοδευτικά, ένα σύνθετο στρωματοηφαίστειο ανυψώθηκε από τη θάλασσα, διαμορφώνοντας το κυκλικό σχήμα του νησιού. Λάμβαναν χώρα εκρήξεις τόσο στο βόρειο, όσο και στο νότιο τμήμα του νησιού, οι οποίες και συνοδεύονταν από εκχύσεις ρυολιθικών λαβών.

Στις ανατολικές ακτές έντονα εκρηκτική δραστηριότητα είχε ως αποτέλεσμα το σχηματισμό δύο μεγάλων κώνων τοφφιτών, ανδεσιτικής-δακτιτικής σύστασης. Σε επόμενο στάδιο κατά την εξέλιξη του στρωματοηφαιστείου, λάβες, αλλά και πυροκλαστικά βασαλτικής - ανδεσιτικής σύστασης εκχύθηκαν από ηφαιστειακούς κώνους (παρασιτικούς και κώνους σκωριών), καλύπτοντας τις βόρειες, δυτικές και νότιες πλαγιές του ηφαιστείου. Αυτή η φάση του "σύνθετου στρωματοηφαιστείου" έληξε με τη διάχυση υλικού από ένα μεγάλο δακτιτικό δόμο στα βόρεια του ηφαιστείου, η οποία πυροδότησε την τεραστίων διαστάσεων κατάρρευση των βόρειων πλαγιών του. Ακολούθησαν, μετά από απροσδιόριστο χρόνο, μεγάλης ισχύος εκρήξεις πυροκλαστικών ρυολιθικής σύστασης, στα βόρεια και στα νότια ηφαιστειακά κέντρα, που ακολουθήθηκαν από την κατάρρευση και το σχηματισμό καλδέρας, στο "στάδιο Καλδέρας" του ηφαιστείου. Διαδοχικές ισχυρές εκρήξεις ρυολιθικής σύστασης είχαν ως αποτέλεσμα την έκχυση τέτοιας σύστασης υλικού κυρίως προς τα νοτιοανατολικά.

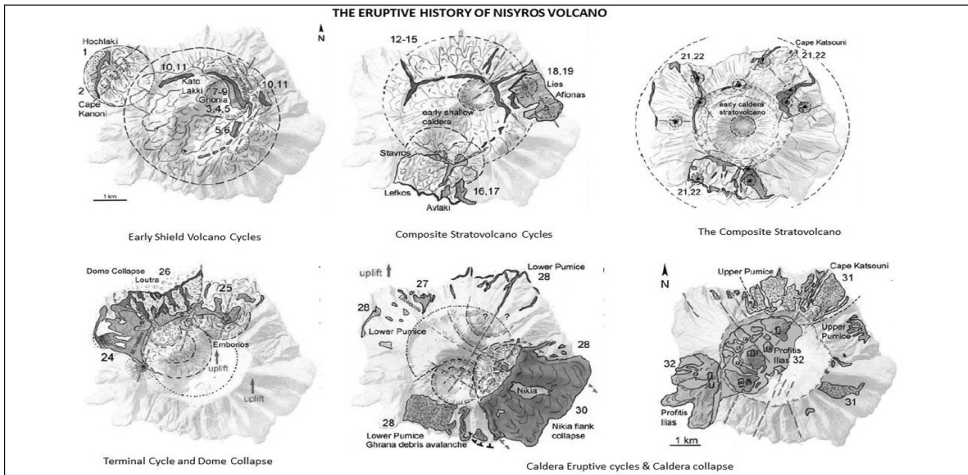
Η πιο τελευταία γνωστή μεγάλης εμβέλειας τέτοια έκρηξη του ηφαιστείου, πραγματοποιήθηκε σε απροσδιόριστο χρόνο από ένα ηφαιστειακό κέντρο στα βόρεια του νησιού, καλύπτοντας τις βόρειες και ανατολικές πλαγιές με αποθέσεις κίσηρης και πυροδοτώντας μια δεύτερη φάση σχηματισμού καλδέρας. Στη συνέχεια, και μπαίνοντας στον "εκρηκτικό κύκλο μετά το σχηματισμό καλδέρας", μεγάλου όγκου εκχύσεις ρυοδακτιτικού μάγματος πλήρωσαν το δυτικό τμήμα της καλδέρας σχηματίζοντας μεγάλους δόμους, αλλά και ροές που εκτείνονται μέχρι τις θαλάσσιες ακτές στα νοτιοδυτικά. Από τότε, το ηφαίστειο της Νισύρου παραμένει σε ανενεργή φάση. Αποτελέσματα μαγματικής δραστηριότητας, όπως γαββρικές και διοριτικές διεισδύσεις και σωρευτικές συγκεντρώσεις μαφικών, έχουν διαμορφώσει σε βάθος ένα ενεργό υδροθερμικό σύστημα.

Οι 5 εκρηκτικές φάσεις-κύκλοι του ηφαιστείου (Dietrich, 2018), που αντιστοιχούν τόσο σε γεγονότα ήρεμης δράσης και διαφορετικού τύπου ηφαιστειακής δραστηριότητας, όσο και σε γεγονότα βίαιων εκρηκτικών περιόδων που μοιάζουν μεταξύ τους και διήρκησαν περισσότερο είναι (Εικ. 21, 22):

- A) Υποθαλάσσιο ηφαιστειακό υπόβαθρο
- B) Αρχικές φάσεις ασπιδωτού ηφαιστείου
- Γ) Φάσεις σύνθετου στρωματοηφαιστείου
- Δ) Εκρηκτικές φάσεις καλδέρας και κατάρρευση καλδέρας
- E) Μετα-καλδερική εκρηκτική φάση

Εικόνα 21: Στιγμιότυπο οθόνης όπου απεικονίζεται διαδικτυακή εφαρμογή η οποία παρέχει τη δυνατότητα απεικόνισης της πληροφορίας χρονικά. Η εφαρμογή αποτελείται από έναν τρισδιάστατο διαδραστικό θεματικό χάρτη όπου οι γεωλογικοί σχηματισμοί κατηγοριοποιούνται ως προς τη φάση εξέλιξης του ηφαιστείου στην οποία ανήκουν. Ο χρήστης έχει τη δυνατότητα να παρατηρεί χρονικά την εξέλιξη του ηφαιστείου της Νισύρου, να επιλέγει την έναρξη και τη λήξη της προβολής, καθώς και να επιλέγει μία θέση προκειμένου να δει σε ποια φάση ανήκει.

Εικόνα 22: Η εξέλιξη του ηφαιστείου της Νισύρου (από αριστερά προς τα δεξιά: αρχικές φάσεις ασπιδωτού ηφαιστείου, φάσεις σύνθετου στρωματοηφαιστείου, σύνθετο στρωματοηφαίστειο, τερματικός κύκλος και κατάρρευση καλδέρας, εκρηκτικές φάσεις καλδέρας και κατάρρευση καλδέρας). Οι αριθμοί αντιστοιχούν στους γεωλογικούς σχηματισμούς που αποτυπώνονται στον γεωλογικό χάρτη (Dietrich J.V., 2018).

Το γεωδυναμικό πλαίσιο της Νισύρου σήμερα εκδηλώνεται με συνεχείς σεισμικές δονήσεις, ατμιδική δραστηριότητα και υδροθερμικές εκρήξεις. Αυτές οφείλονται στην παρουσία υπόγειου νερού που θερμαίνεται χάρη στην επίδραση του αποθηκευμένου μάγματος κάτω από το ηφαίστειο, και εν τέλει εκρήγνυται βίαια στην επιφάνεια δημιουργώντας του σημερινούς υδροθερμικούς κρατήρες του Στεφάνου, του μικρού και του μεγάλου Πολυβώτη και του Φλέγετον (Gorceix 1873). Η τελευταία υδροθερμική έκρηξη έλαβε χώρα το 1887 (Martelli 1917), οδηγώντας στο σχηματισμό του μικρού Πολυβώτη, και έκτοτε το σύστημα παραμένει σχετικά ανενεργό, σε κατάσταση εκτός υψηλού βαθμού επικινδυνότητας.

Η αφήγηση ολοκληρώνεται με την περιγραφή των θερμών πηγών που εντοπίζονται στις ακτές του νησιού, στην απόληξη κυρίως των ενεργών ρηγμάτων του νησιού και αποτελούν ένα πολύ σημαντικό τρόπο εκφόρτισης των υδροφόρων οριζόντων της νήσου. Η θερμοκρασία των υδάτων αγγίζει τους 61°C, ενώ ο αριθμός τους κατά τις ιστορικές περιγραφές φτάνει τις 10 (Dietrich et al., 2018). Τα νερά από τις πηγές αυτές διακρίνονται σε νερά υψηλής περιεκτικότητας σε χλώριο, με τιμές 18.000-22.000mg/L, που αντιπροσωπεύουν μείγμα γεωθερμικών υδάτων με θαλασσίνο νερό, αλλά και μικρές ποσότητες μετεωρικού νερού, και σε νερά με περιεκτικότητα σε χλώριο έως και 14.000mg/L, από την ανάμειξη γεωθερμικού ρευστού με μετεωρικό κυρίως νερό (Chiodini et al, 1993). Η χημική σύσταση και οι φυσικές ιδιότητες των νερών έχουν καταγραφεί και παρακολουθούνται συστηματικά από διάφορα ερευνητικά προγράμματα, καθώς η καταγραφή τυχόν μεταβολών τους συνει-

σφέρει σημαντικά στην αξιολόγηση του βαθμού δράσης τους και στην εκτίμηση της επικινδυνότητας του ηφαιστείου.

Πολλές αναφορές για τη χρήση θερμών πηγών στο νησί της Νισύρου υπάρχουν από τα Ρωμαϊκά χρόνια. Η ιδέα για την εκμετάλλευση των θερμών πηγών δόθηκε από τον Νισύριο Ν. Αποστολίδη, το 1870, ο οποίος υπέφερε από ψωρίαση και γιατρεύτηκε από τις μοναδικές ιδιότητες των νερών στις θερμές πηγές. Οι πιο γνωστές από τις θερμές πηγές είναι αυτές των Λουτρών του Μανδρακίου, της Θερμιανής στους Πάλους, δίπλα στο εκκλησιάκι της Παναγιάς της Θερμιανής και του Αυλακιού (Εικ. 23, 24). Αναλυτικότερα:

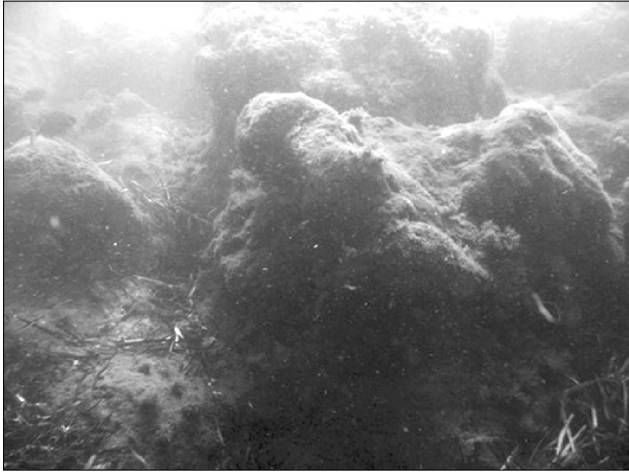
- Στη βόρεια ακτή του νησιού λειτουργούν τα Δημοτικά Λουτρά Μανδρακίου από το 1872, όπου το θερμό νερό (πλούσιο σε χλώριο-νάτριο-θείο) σημαντικής παροχής, αναβλύζει μέσα από τους τόφρους και την κίσηση, θερμοκρασίας 46-47°C. Η θερμή πηγή είναι φημισμένη για τις θεραπευτικές ιδιότητες στις ρευματοπάθειες, αρθροπάθειες, δερματικές παθήσεις και παθήσεις του κυκλοφορικού συστήματος.

- Στο χωριό Πάλαι αναβλύζει το θερμό νερό της Θερμιανής, από τις αλλουβιακές αποθέσεις με θερμοκρασία 39-40°C και αναπτύσσεται σε 100μ. περίπου κατά μήκος της ακτογραμμής. Εκεί λειτουργούσαν τα γνωστά «Ιαματικά Λουτρά Παντελίδη» από το 1895 έως τις αρχές της δεκαετίας του 1930. Σήμερα έχουν αναστηλωθεί από τους απογόνους του, δεν είναι όμως ακόμη έτοιμα να λειτουργήσουν.

- Η θερμότερη πηγή με τη σημαντική παροχή, βρίσκεται στο νότιο τμήμα του νησιού, στη θέση Αυλάκι εντός των ανδραιοτικών λαβών. Αποτελείται από αναβλύσεις παράκτιες και υποθαλάσσιες θερμοκρασίας 58-61°C με συνεχή ροή, αναπτυσσόμενες σε μήκος 350μ. κατά μήκος της ακτογραμμής. Τα νερά

Εικόνα 23: Στιγμιότυπο οθόνης στο οποίο απεικονίζεται τρισδιάστατος διαδραστικός χάρτης στον οποίο αποτυπώνεται η γεωγραφική θέση των θερμών πηγών της Νισύρου.

Εικόνα 24: Θερμή πηγή κοντά στο ακρωτήριο Κατσούνι (Dietrich, 2018).

της είχαν χρησιμοποιηθεί για λουτροθεραπείες εντός οικήματος με λουτήρες που τώρα έχει εγκαταλειφθεί.

- Στη νοτιοδυτική ακτή του νησιού, στον όρμο Λευκός, θερμό νερό αναβλύζει σημειακά με θερμοκρασία 47°C.

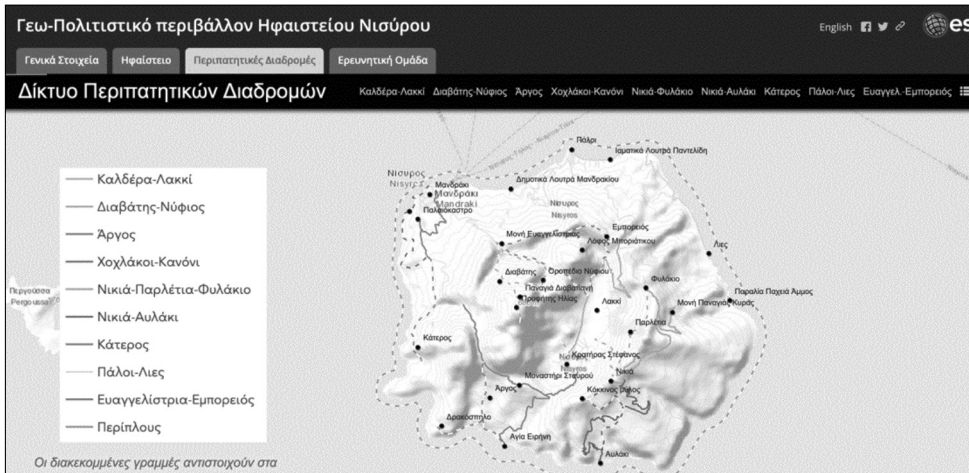
- Υπόθερμες πηγές απαντώνται στο Μανδράκι, στους Πάλους και στο ανατολικό τμήμα το νησιού. Χαρακτηρίζονται από χαμηλή περιεκτικότητα σε διαλυμένα άλατα και θερμοκρασία 18-25°C.

Πέραν των θερμών πηγών, στη Νίσυρο, υπάρχει πλήθος θέσεων όπου αναδύεται θερμός ατμός. Δύο από αυτές τις θέσεις χρησιμοποιήθηκαν στο παρελθόν ως φυσικές σάουνες. Η κυριότερη, και γνωστή από την αρχαιότητα, είναι στη θέση Πυριά, όπου σώζεται ακόμα ο θάλαμος των ατμόλουτρων και διπλανά βοηθητικά των λουτρών κτίσματα. Η άλλη θέση βρίσκεται στην είσοδο του οικισμού Εμπορείος. Η θερμοκρασία των ατμών είναι 34-35°C.

3.3 Δίκτυο Περιπατητικών Διαδρομών

Στη νήσο Νίσυρο μπορούν να διακριθούν 10 διαδρομές που αξίζει κανείς να επισκεφθεί, μία εκ των οποίων αποτελεί τον περίπλου του νησιού (Εικ. 25):

- Καλδέρα - Λακκί
- Διαβάτης - Νύφιος
- Άργος
- Χοχλάκοι - Κανόνι
- Νικιά - Φυλάκιο - Παρλέτια
- Νικιά - Αυλάκι
- Κάτερος
- Πάλιοι - Λιες
- Ευαγγελίστρια - Εμπορείος

Εικόνα 25: Στιγμιότυπο οθόνης στο οποίο απεικονίζεται διαδραστικός χάρτης με τη γεωγραφική θέση των διαδρομών της Νισύρου, οι οποίες διαχωρίζονται σε περιπατητικές (διακεκομμένη γραμμή, συμπεριλαμβάνεται και ο περίπλους του νησιού) και αμαξιτές (συνεχής γραμμή).

Η αφήγηση περιλαμβάνει την γενική περιγραφή της κάθε διαδρομής, ενώ παρέχει πληροφορίες για τις θέσεις ενδιαφέροντος που συναντώνται σε κάθε μία από αυτές (Εικ. 26, 27).

Διαδρομή Καλδέρα - Λακκί

Η διαδρομή Καλδέρα-Λακκί (Εικ. 28, 29) που οδηγεί στο επίπεδο τμήμα της καλδέρας με τους υδροθερμικούς κρατήρες, αρχίζει λίγο πριν τη διασταύρωση του αμαξιτού δρόμου που οδηγεί στα Νικιά με αυτόν που κατεβαίνει στο Λακκί. Λίγο πριν, ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει την εντυπωσιακή ροή λάβας ανατολικά από τον Εμπορείο (1), ενώ προχωρώντας στη διασταύρωση, προσφέρεται θαυμάσια θέα του επίπεδου τμήματος της καλδέρας (2) με τον κρατήρα του Στέφανου και τον λόφο με τους μετακαλδερικούς κρατήρες. Ο δρόμος διακόπτεται εναλλάγως βασαλτικών-ανδεστικών λαβών και τυροκαλαστικών υλικών (3) καθώς και λιμναίων κρημάτων με τεράστιες βολίδες λάβας (4).

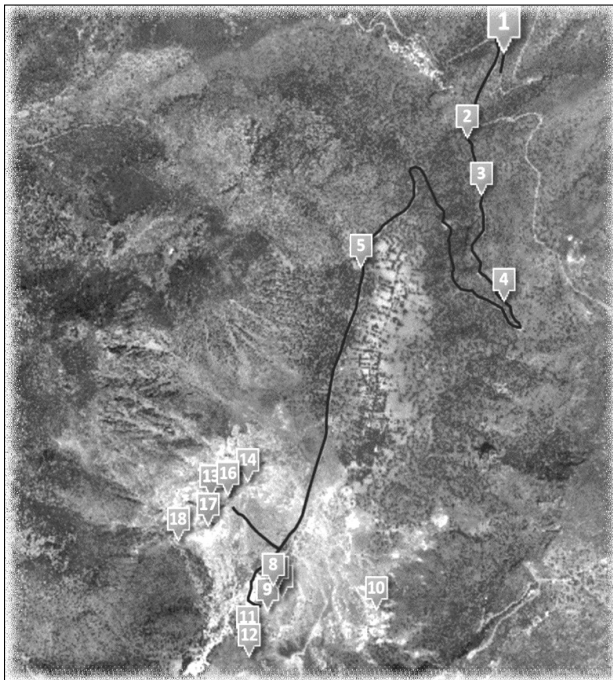

Εικόνα 26: Στιγμιότυπο οθόνης όπου εμφανίζεται μέρος της περιγραφής που αφορά στη διαδρομή “Καλδέρα - Λακκί”, έχοντας ως υπόβαθρο διαδραστικό χάρτη στον οποίο αποτυπώνεται χωρικά η διαδρομή.

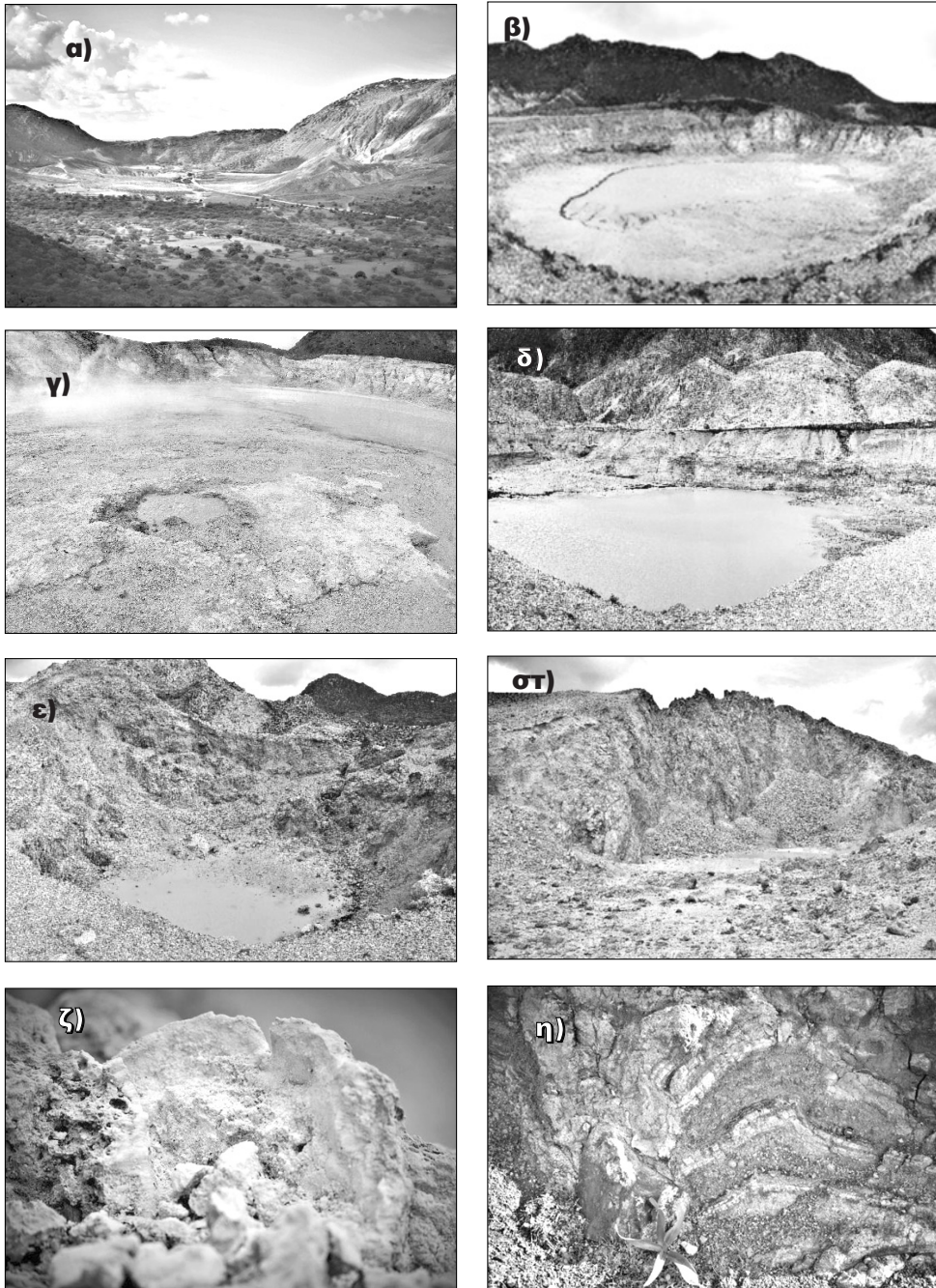
Εικόνα 27: Στιγμιότυπο οθόνης όπου εμφανίζονται πληροφορίες για την πρώτη θέση ενδιαφέροντος στη διαδρομή “Καλδέρα - Λακκί”. Οι πληροφορίες είναι περιγραφικές, αποτυπώνουν σε διαδραστικό χάρτη τη γεωγραφική πληροφορία της κάθε θέσης και συνοδεύονται από αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες και βίντεο. Οι χρήστες μπορούν να επιλέξουν μια θέση στο χάρτη ή να μετακινηθούν με την προδιαγεγραμμένη σειρά από τη μια θέση στην άλλη, προκειμένου να αντλήσουν περισσότερες πληροφορίες.

Λακκί. Λίγο πριν, ο επισκέπτης μπορεί να παρατηρήσει την εντυπωσιακή ροή λάβας ανατολικά από τον Εμπορειό (1), ενώ προχωρώντας στη διασταύρωση, προσφέρεται θαυμάσια θέα του επίπεδου τμήματος της καλδέρας (2) με τον κρατήρα του Στέφανου και τον λόφο με τους μετακαλδερικούς κρατήρες

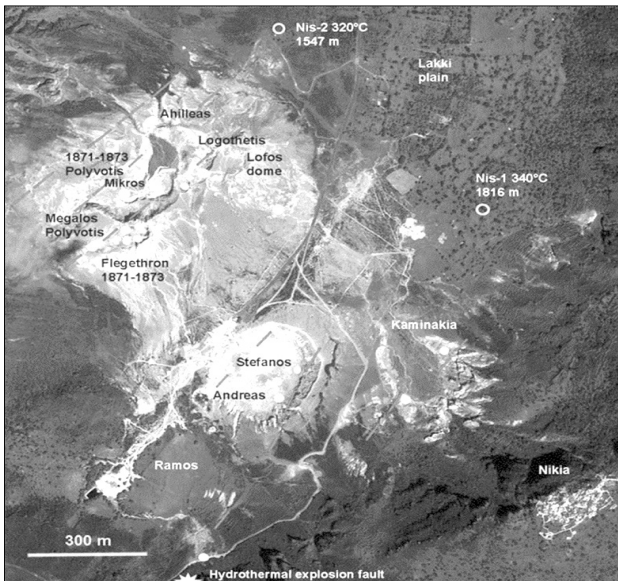

και τον λόφο με τους μετακαλδερικούς κρατήρες (Εικ. 30). Ο δρόμος διακόπτει εναλλαγές βασαλτικών-ανδεδειγμένων λαβών και πυροκλαστικών υλικών (3) καθώς και λιμναίων ιζημάτων με τεράστιες βολίδες λάβας (4).

Εικόνα 28: Η διαδρομή Καλδέρα – Λακκί όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 29: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Καλδέρα-Λακκί: α) Θέα στους κρατήρες, β) Κρατήρας Στέφανος, γ) Λίμνη λάσπης, δ) Κρατήρας του Μεγάλου Πολυβώτη, ε) Κρατήρας του Μικρού Πολυβώτη, στ) Κρατήρας Λογοθέτης, ζ) Φουμαρόλες στον κρατήρα Στέφανος, η) Τόφφοι.

Εικόνα 30: Οι υδροθερμικοί κρατήρες της Νισύρου στο Λακκί, όπως διακρίνονται από τη δορυφορική εικόνα IKONOS (Dietrich, 2018).

Στο επίπεδο τμήμα της διαδρομής, συναντώνται στα δυτικά οι ηφαιστειακοί δόμοι του Μποριάτικου και της Βιστερνιάς (5) πριν ο δρόμος καταλήξει στον κρατήρα του Στέφανου. Ο Στέφανος είναι ο μεγαλύτερος κρατήρας του υδροθερμικού πεδίου, έχει ελλειπτικό σχήμα και τα πρανή του έχουν δομηθεί από παλαιά κορήματα, ενώ το εσωτερικό του καλύπτεται από αλλουβιακές αποθέσεις (6).

Κατεβαίνοντας στο εσωτερικό του, εντυπωσιακή είναι η βουή του υδροθερμικού ρευστού το οποίο κινείται στο εσωτερικό της γης και βρίσκει διέξοδο μέσω των αμιδών (fumaroles) (7, 8), που βρίσκονται περιμετρικά του εσωτερικού του κρατήρα. Τα αέρια που διαφεύγουν από τις αμιδές έχουν θερμοκρασίες κοντά στους 100 βαθμούς Κελσίου και είναι πλούσια σε νερό (94%), υδροθείο, διοξείδιο του άνθρακα, υδρογόνο και μεθάνιο. Ακόμα, ο επισκέπτης θα συναντήσει λίμνες λάσπης (9), οι οποίες σε περιόδους βροχοπτώσεων και υγρασίας κολλάζουν και προσφέρουν μοναδικό θέαμα. Επίσης, μπορεί κάποιος να θαυμάσει τις νότιο-ανατολικές πλευρές της καλδέρας όπου δεσπόζουν οι υδροθερμικοί κρατήρες Καμινάκια (10). Νοτιότερα από τον κρατήρα του Στέφανου, υπάρχει και ο κρατήρας του Μικρού Στέφανου (11, 12).

Τέλος, μεγάλο ενδιαφέρον παρουσιάζει το μονοπάτι που οδηγεί στο λόφο (13-18) που φιλοξενεί τους μετακαλδερικούς κρατήρες του Λογοθέτη, του Μεγάλου Πολυβώτη (1871-73), του Μικρού Πολυβώτη (1887) και του Αλέξανδρου (ή Φλέγετον) (1871-73). Καλό θα ήταν για λόγους ασφαλείας, να αποφεύγεται η κατάβαση στον κρατήρα του Μεγάλου Πολυβώτη σε περιόδους άπνοιας, καθώς ο αέρας δεν ανανεώνεται με αποτέλεσμα τη συγκέντρωση σε μεγάλο ποσοστό διοξειδίου του άνθρακα.

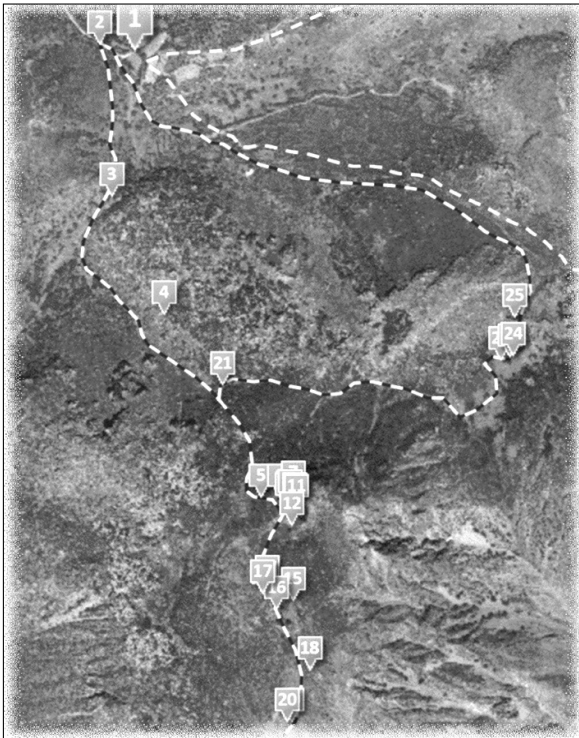
Διαδρομή Διαβάτης - Νύφιος

Η διαδρομή Διαβάτης – Νύφιος (Εικ. 31, 32) αρχίζει από το μοναστήρι της Ευαγγελίστριας, το οποίο προσεγγίζεται από τον αμαξιτό δρόμο (1). Το μονοπάτι είναι βατό (2, 3), στην αρχή του συναντώνται ανδρειακά ρεύματα λάβας πλούσια σε σκωρίες, ενώ το μεγαλύτερο μέρος του κινείται πάνω σε ρυοδακτικές λάβες και κορήματα (4, 5). Όλη η διαδρομή προσφέρει μοναδική θέα τόσο προς τους εντυπωσιακούς δόμους και ηφαιστειακούς σχηματισμούς, όσο και προς τα γύρω νησάκια (6, 7).

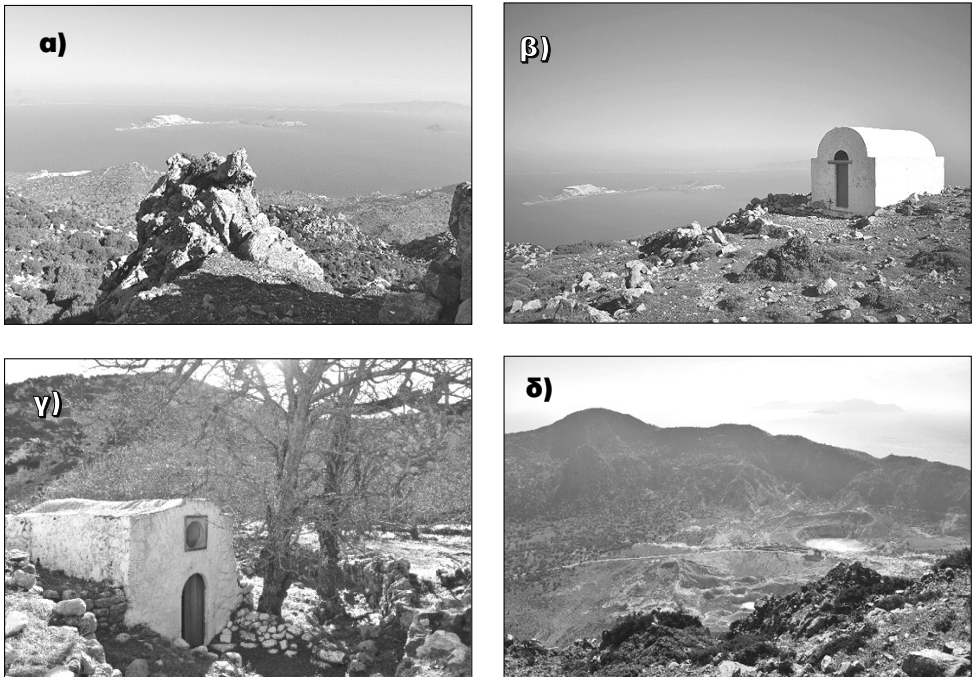
Στο μέσο περίπου της διαδρομής, το μονοπάτι διασταυρώνεται με αυτό που καταλήγει στο ψηλότερο σημείο του νησιού 698 μ. πάνω από τη θάλασσα. Λίγα μέτρα πριν την κορυφή, σε υψόμετρο 638 μ., βρίσκεται ο «κρεμαστός κήπος» του Διαβάτη (12), όπου στην είσοδο του δεσπόζει ένα λευκό σπιτάκι (8, 9). Η εκκλησία που βρίσκεται δίπλα από το σπίτι αυτό είναι της Παναγιάς της Διαβατινής (10, 11). Το μονοπάτι συνεχίζει μέχρι την κορυφή του λόφου Προφήτη Ηλία, ο οποίος δομείται και αυτός από ρυοδακίτες, με το ομώνυμο εξωκλήσι (13, 14) και έχει μοναδική θέα στα γύρω νησιά (15, 16). Προχωρώντας προς το ανατολικό άκρο του λόφου, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει τους υδροθερμικούς κρατήρες (18-20).

Κατά την επιστροφή, ο επισκέπτης, φτάνοντας στη διασταύρωση μπορεί να πάρει το μονοπάτι προς τα ανατολικά (21) και έπειτα από λίγα μέτρα να βρε-

θεί στο εντυπωσιακό οροπεδίου του Νύφιου (22) με την εκκλησία του Αγίου Ιωάννη του Καλυβίτη μέσα σε λαξευμένο σπήλαιο (23, 24). Από το Νύφιο η επιστροφή μπορεί να γίνει είτε προς το Λακί στα ανατολικά, είτε προς την Ευαγγελίστρια στα δυτικά (25), όπου το μονοπάτι είναι πιο βατό.

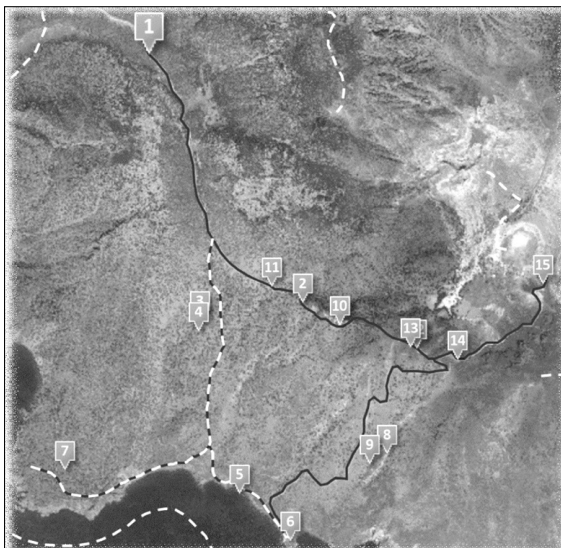
Εικόνα 31: Η διαδρομή Διαβάτης – Νύφιος, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 32: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Διαβάτης – Νύφιος: α) Ρυοδακίτες, β) Προφήτης Ηλίας, γ) Παναγιά Διαβατινή, δ) Θέα προς κρατήρες από τον Προφήτη Ηλία.

Διαδρομή Άργος

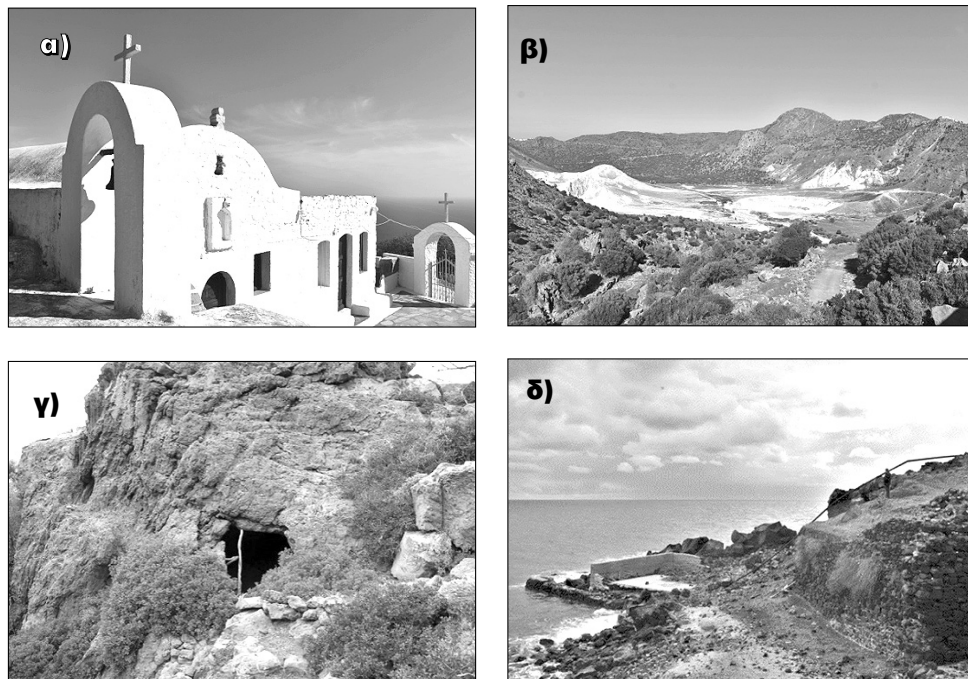
Η διαδρομή ξεκινά από το Μανδράκι προς την περιοχή Άργος, στις δυτικές πλαγιές της Νισύρου (Εικ. 33, 34). Το πρώτο σημείο για επίσκεψη είναι οι

Σιώνες, ένας μικρός ναός στα δυτικά πρανά της καλδέρας, αφιερωμένος στη γέννηση της Θεοτόκου (1), με πλούσια εικονογράφηση, όπως ανακαινίστηκε από τον ιερομόναχο Ιωνά το 1733. Ο επισκέπτης μπορεί να συνεχίσει τον αμαξιτό δρόμο προς το ηφαίστειο,

Εικόνα 33: Η διαδρομή Άργος, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 34: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Άργος: α) Μοναστήρι Σταυρού, β) Θέα προς τους κρατήρες, γ) Δρακόσπηλιο, δ) Ερείπια εργοστασίου θείου στην Αγία Ειρήνη.

και από κάποιο σημείο, μπορεί να πάρει το μονοπάτι δεξιά, που κινείται στον αρχαιολογικό χώρο του Άργους (2). Εκεί θα συναντήσει υπολείμματα κατοίκησης από τη νεολιθική περίοδο ως τον προηγούμενο αιώνα. Ιδιαίτερα εντυπωσιακές είναι οι «τάβλες» (αναβαθμίδες για καλλιέργεια) (3), με τους ψηλούς τοίχους τους να δομούνται αποκλειστικά από τα υπολείμματα των δραστηριοτήτων λατόμευσης του ανδρείτη για την παραγωγή των περίφημων «μυλίων λίθων» (μυλόπετρες) της Νισύρου.

Φτάνοντας προς τη θάλασσα, το τμήμα του μονοπατιού που συνεχίζει προς τα ανατολικά κινείται πάνω σε εντυπωσιακές εμφανίσεις ρευμάτων ανδρείτικης λάβας και σκωριών (5) με στοές μήκους πολλών μέτρων, σκαμμένες μέσα στη γη και καταλήγει στην Αγία Ειρήνη, όπου υπάρχουν ερείπια του εργοστασίου επεξεργασίας του θείου (6). Προς τα δυτικά, το μονοπάτι οδηγεί στο Δρακόσπηλιο (7). Είναι ιδιαίτερα δύσβατο, καθώς κινείται πάνω στις αιχμηρές κατακερματισμένες ρυοδακτιλικές λάβες, ενώ δεν υφίσταται χαραγμένο μονοπάτι. Επιστρέφοντας από την Αγία Ειρήνη προς το μοναστήρι του Σταυρού, περίπου στα μέσα της διαδρομής υπάρχει ένα μονοπάτι που οδηγεί στα Πυριά, περιοχή έγλυσης θερμού ατμού (8). Στη διαδρομή προς το μοναστήρι του Σταυρού συναντώνται εμφανίσεις της πυροκλαστικής ακολουθίας της κατώτερης κίσηρης (9). Η περιοχή ενδείκνυται για συλλογή όμορφων δειγμά-

των σκαρν, εφόσον βέβαια τα βρίσκουμε στο έδαφος.

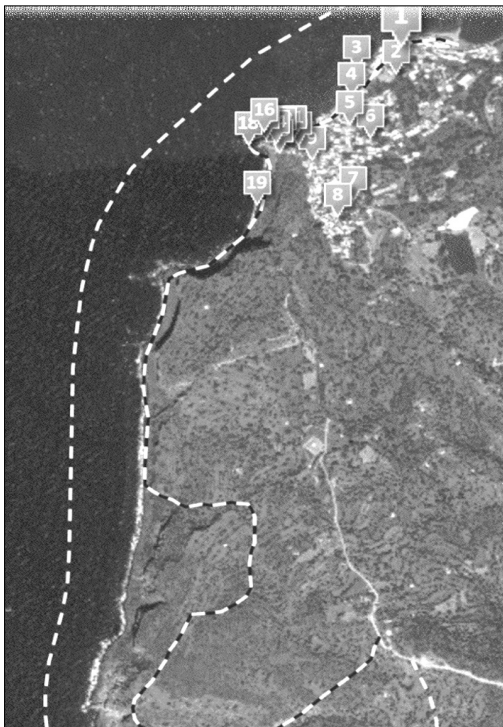
Η διαδρομή τελειώνει στο μοναστήρι του Σταυρού (10), χτισμένο στο νότιο χείλος της καλδέρας. Από εκεί ο επισκέπτης μπορεί να πάρει τον αμαξιτό δρόμο είτε προς το Μανδράκι περνώντας από το εξωκλήσι του Αγίου Νικητά δίπλα στο βράχο (11), είτε μπορεί να συνεχίσει το δρόμο που καταλήγει στην περιοχή Λακκί και στους υδροθερμικούς κρατήρες (12, 13).

Διαδρομή Χοχλάκοι - Κανόνι

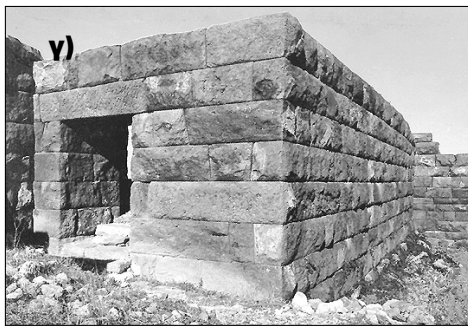
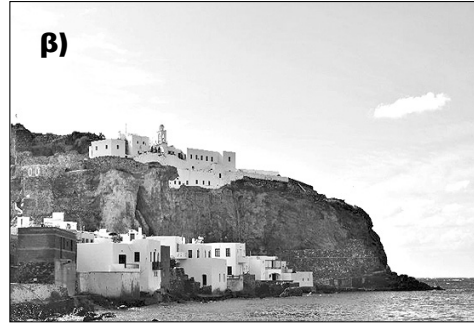
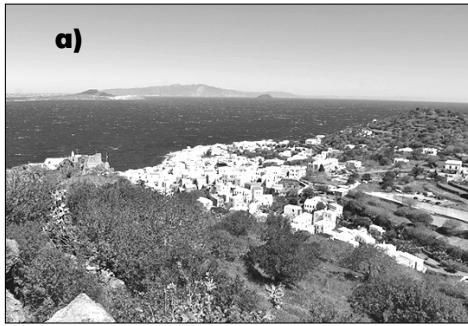
Η διαδρομή Χοχλάκοι – Κανόνι (Εικ. 35, 36) ξεκινά μέσα από το Μανδράκι την πρωτεύουσα της Νισύρου, η οποία φημίζεται για τα γραφικά σοκάκια της, τα διώροφα παραδοσιακά σπίτια της με τα ξύλινα μπαλκόνια, τα βοτσαλωτά δάπεδα, τις εκκλησιές και τα μουσεία της (Αρχαιολογικό, Λαογραφικό, Εκκλησιαστικό και Νομισμάτων) (1-12). Επίσης, αξίζει μια επίσκεψη στα Ιαματικά Λουτρά Μανδρακίου, 1,5 χλμ. ανατολικά του οικισμού, που λειτουργούν τους καλοκαιρινούς μήνες.

Στη συνέχεια της βόλτας στα όμορφα σημεία της πόλης, ο επισκέπτης μπορεί να πάρει το μονοπάτι που ξεκινάει στο τέλος του Μανδρακίου από την παραλία, κάτω από τα απότομα πρανή, όπου βρίσκονται χτισμένα το Ενετικό Κάστρο του Μανδρακίου (13) και η Ιερά Μονή της Παναγίας της Σπηλιανής (14-16). Κατά μήκος της ακτογραμής κυριαρχούν εντυπωσιακές εμφανίσεις «μαξιλαροειδών» μορφών βασαλτικής ανδσειτικής λάβας (pillow lavas) (17-18). Στην παραλία του Μανδρακίου (Χοχλάκοι) (19-20), υπάρχουν εντυπωσιακές εμφανίσεις ανδσειτικής λάβας με μαύρα βότσαλα, προϊόντα θαλάσσιας διάβρωσης των υποθαλάσσιων λαβών (19).

Στο τέλος της παραλίας, δεν είναι εύκολο να συνεχιστεί το μονοπάτι καθώς απαιτείται αναρρίχηση πάνω ή ανάμεσα σε μεγάλους ογκόλιθους βασαλτικής ανδσειτικής λάβας, για να καταλήξει κανείς κοντά στο ακρωτήριο Κανόνι και στη συνέχεια στο ελικοδρόμιο.

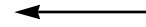
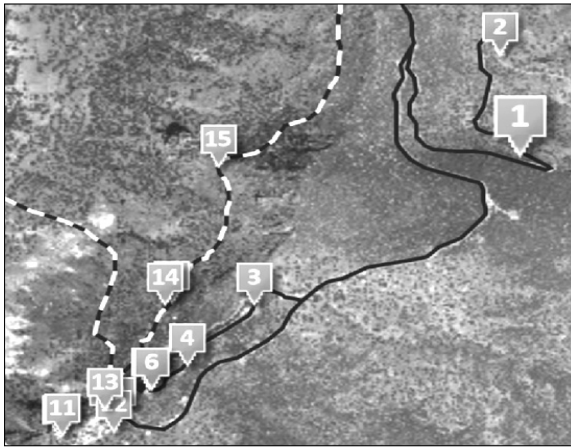
Εικόνα 35: Η διαδρομή Χοχλάκοι - Κανόνι, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

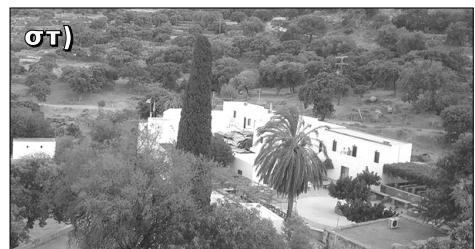
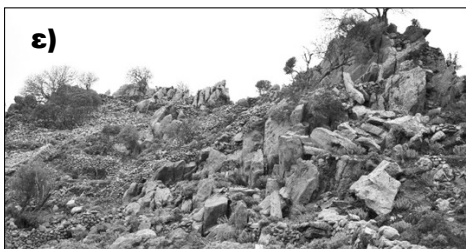
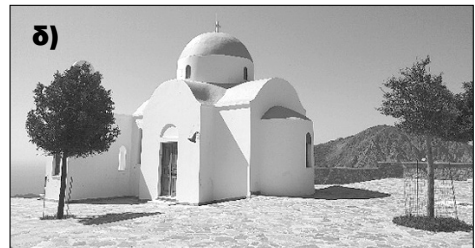
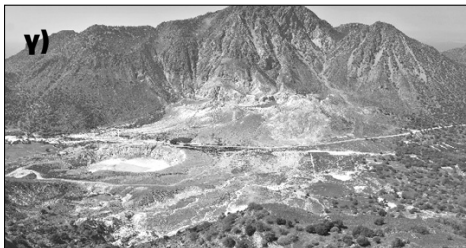
Εικόνα 36: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Χογλάκοι – Κανόνι: α) Οικισμός Μανδράκι, β) Ιερά Μονή Παναγίας Σπηλιανής, γ) Παλαιόκαστρο, δ) Pillow lava, ε) Παραλία Χογλάκοι. Βασάλτινες ανδρσιτικές λάβες, στ) Λουτρά Μανδρακίου.

Διαδρομή Νικιά - Φυλάκιο - Παρλέτια

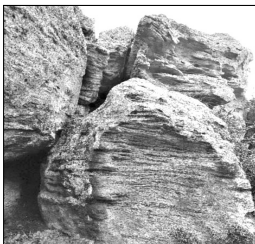
Το μονοπάτι Νικιά – Φυλάκιο – Παρλέτια (Εικ. 37, 38), κινείται στα ανατολικά πρηνή της καλδέρας και η αρχή του μπορεί να γίνει είτε από τα Νικιά προς το Φυλάκιο, είτε αντίστροφα, με ιδιαίτερη προσοχή στο ενδιάμεσο τμήμα καθώς δεν είναι σημασμένο, ούτε καλά διατηρημένο. Στο δρόμο Φυλακίου-Νικιών αξίζει μία στάση στο μοναστήρι της Παναγίας της Κυράς (1-2) που έχει θέα προς την παραλία της Παχιάς Άμμου. Κατά μήκος όλης της διαδρομής, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι γεωλογικοί σχηματισμοί των ρουλιθικών

Εικόνα 37: Η διαδρομή Νικιά – Φυλάκιο – Παρλέτια, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

ζ)

Εικόνα 38: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Νικιά – Φυλάκιο – Παρλέτια: α) Οικισμός Νικιά, β) Πλατεία Πόρτα (Νικιά), γ) Θέα στους κρατήρες, δ) Προφήτης Ηλίας Νικιών, ε) Παρλέτια, στ) Μονή Κυράς, ζ) Ρυολιθικές λάβες Νικιών.

λαβών των Νικιών (3-4).

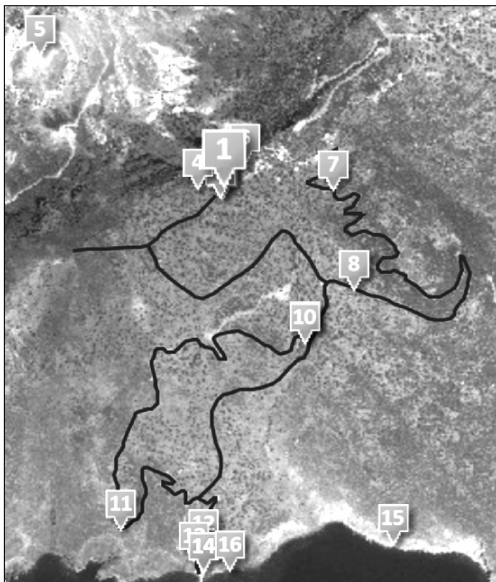
Συνεχίζοντας προς τα Νικιά, μια διακλάδωση του δρόμου οδηγεί στη εκκλησιά του Προφήτη Ηλία (5) με εκπληκτική θέα προς τους υδροθερμικούς κρατήρες και τον οικισμό των Νικιών (6) και η άλλη διακλάδωση οδηγεί στη μονή Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου (7).

Ο παραδοσιακός οικισμός των Νικιών αποτελεί τουριστικό προορισμό (8) με ιδιαίτερη αρχιτεκτονική, όμορφα ρυμίδα (δρομάκια), την πλατεία «Πόρτα», εκκλησίες και το Ηφαιστειολογικό Μουσείο της Νισύρου (9-12). Υπάρχουν θέσεις παρατήρησης της καλδέρας και των γύρω δόμων, από όπου η θέα είναι μοναδική (13). Επίσης, από τα Νικιά ξεκινάει λιθόστρωτο μονοπάτι, το οποίο οδηγεί στο Λακκί και στους υδροθερμικούς κρατήρες. Στη μέση της διαδρομής προς το φυλάκιο, είναι χαρακτηριστικός ο λαϊμός ρυολιθικής λάβας που δημιουργεί το ύψωμα Παρλέτια, ένα από τα μεσαιωνικά κάστρα της Νισύρου, όπου σώζονται ορισμένα ερείπια και στέρες (14).

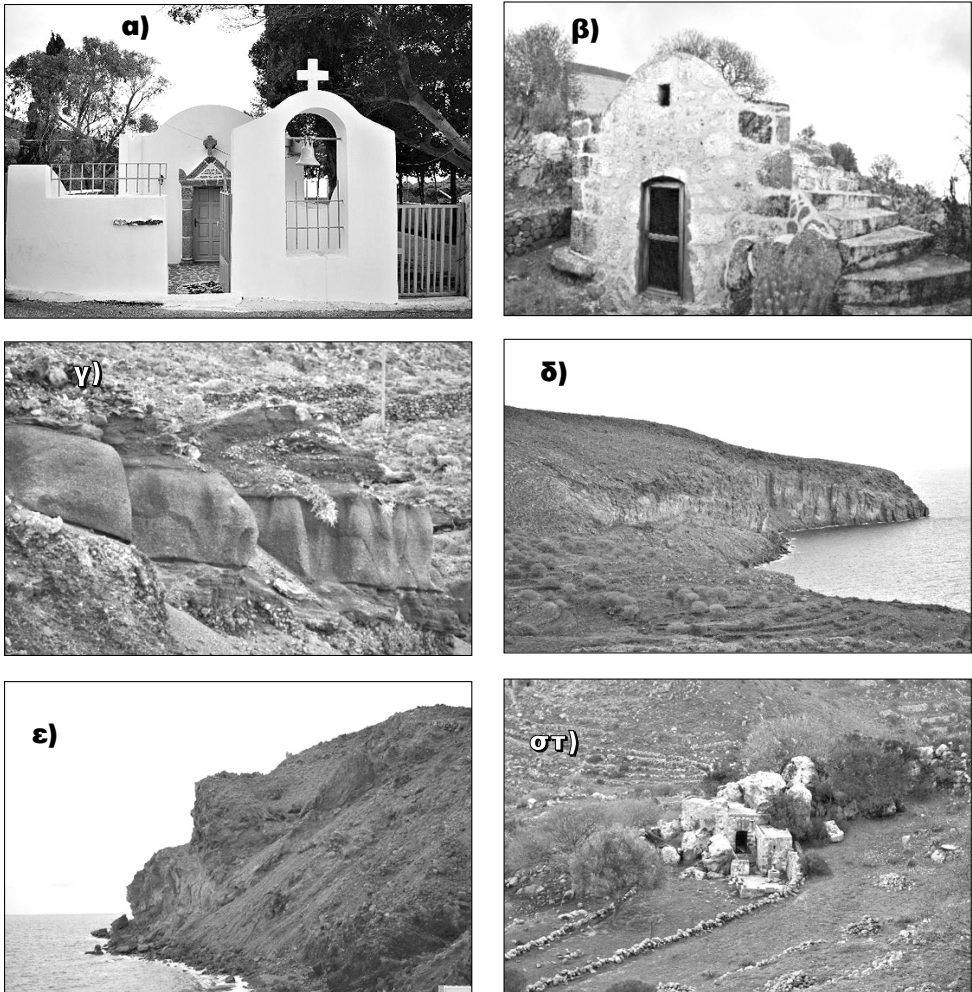
Διαδρομή Νικιά - Αυλάκι

Στο δυτικό άκρο των Νικιών ξεκινάει ένα μονοπάτι Νικιά – Αυλάκι (Εικ. 39, 40), το οποίο κινείται προς τα δυτικά στο νότιο χείλος της καλδέρας (1). Στο πρώτο τμήμα του παλιού πλακόστρωτου μονοπατιού βρίσκεται το εκκλησάκι της Αγίας Τριάδας με τοιχογραφίες του 15^{ου} αιώνα (2, 3), ενώ χαρακτηριστικά είναι και τα σπηλάδια (αγροικίες) που συναντώνται στην περιοχή. Στη συνέχεια το μονοπάτι καταλήγει στον Κόκκινο Μύλο, έναν λόφο ρυολιθικής σύστασης που στην κορυφή του δεσπόζει ένας ανεμόμυλος (4). Το μονοπάτι περνά από το εσωτερικό χείλος της καλδέρας και προσφέρει μοναδική θέα των υδροθερμικών κρατήρων (5). Από εκεί ο επισκέπτης μπορεί να πάρει το δρόμο πίσω προς τα Νικιά (6).

Από τα Νικιά υπάρχει αμαξιτός δρόμος που οδηγεί στο Αυλάκι, ο οποίος στο πρώτο μισό κινείται πάνω σε ρυολίθους σκούρου γκρι χρώματος με υπολείματα κατοικιών και εκκλησίες (7, 8), ενώ στο τελευταίο

Εικόνα 39: Η διαδρομή Νικιά – Αυλάκι, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 40: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Νικιά – Αυλάκι: α) Εκκλησία Άγιος Παντελεήμονας, β) Αγία Τριάδα, γ) Σκωρίες, δ) Ρυολιθική πυροκλαστική ακολουθία, ε) Λάβες Ακρωτηρίου, στ) Αγροίγιες

του κομμάτι συναντά αποθέσεις βασαλτικών ανδεσιτικών πυροκλαστικών (11). Στα μέσα της διαδρομής αυτής μπορεί να πάρει κανείς το μονοπάτι το οποίο καταλήγει στο Αυλάκι (9, 10).

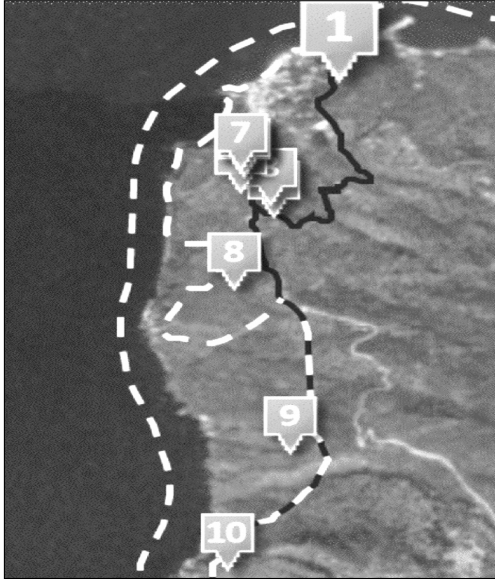
Στη συνέχεια, ο δρόμος καταλήγει στο μοναστήρι του Αγίου Παντελεήμονα (12). Στον όρμο του Αυλακιού παλαιότερα υπήρχε οικισμός με αρκετές οικογένειες και θερμά λουτρά λόγω της θερμής πηγής κοντά στην ακτή. Από το ακρωτήριο, ο επισκέπτης μπορεί να θαυμάσει τα εντυπωσιακά στρώματα μαύρων και κόκκινων σκωριών πάνω σε λάβες (13-16).

Διαδρομή Κάτερος

Ο επισκέπτης ξεκινώντας τη διαδρομή Κάτερος (Εικ. 41, 42) από το Μανδράκι και ακολουθώντας τον επαρχιακό δρόμο στη δυτική πλευρά του νησιού που οδηγεί στο Άργος, μπορεί να επισκεφτεί αρχικά το Παλαιόκαστρο. Πρόκειται για την αρχαία ακρόπολη της Νισύρου με ιστορία που υπερβαίνει τα 2.600 χρόνια και αποτελεί ένα από τα καλύτερα σωζόμενα οχυρωματικά έργα

του αρχαίου κόσμου, χρονολογείται δε από τον 4ο π.Χ. αιώνα. Το σημείο αυτό προσφέρει μοναδική θέα προς τον οικισμό του Μανδρακίου, αλλά και του Γυαλιού στα βόρεια του νησιού.

Στη συνέχεια αξίζει να περπατήσετε για λίγο εκτός μονοπατιού, ώστε να συναντήσετε το χωματόδρο-

Εικόνα 41: Η διαδρομή Κάτερος, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 42: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Κάτερος: α) Εσωτερικό Παλαιόκαστρου, β) Καραβιώτης, γ) Ίχνη κατοίκησης. Παλαιό μοναστήρι.

μο και να επισκεφθείτε την εκκλησία της Παναγίας της Φανερωμένης, σταυροειδούς ρυθμού με τρούλο. Στο ιερό διακρίνονται λείψανα από τοιχογραφίες, πιθανόν του 14ου-15ου αιώνα, ενώ πλήθος διάσπαρτα μαρμάρινα μέλη μαρτυρούν την προϋπαρξη, στον ίδιο χώρο, αρχαίου ναού. Στη γύρω περιοχή υπάρχουν και άλλοι ερειπωμένοι ναοί, καθώς και πέτρινα κτίσματα, που ίσως χρησιμοποιούνταν για κατοικίες μοναχών.

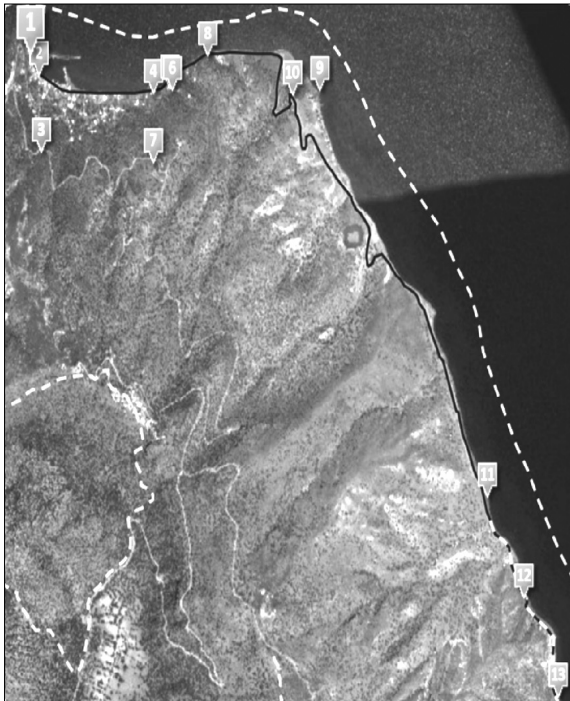
Στη συνέχεια του δρόμου προς το Άργος, ο επισκέπτης μπορεί να ακολουθήσει το μονοπάτι που οδηγεί στον όρμο του Κάτερου. Πρόκειται για ένα μέρος που έως τα μέσα του 20ου αιώνα καλλιεργούνταν από κατοίκους του Μανδρακίου, πλέον όμως είναι απομονωμένο από κάθε ανθρώπινη δραστηριότητα. Το μονοπάτι στην αρχή του κινείται πάνω σε ρεύματα ανδραιοειδούς λάβας και στη συνέχεια σε αποθέσεις κορημάτων από βασάλτιες ανδραιοειδείς πυροκλαστικές ροές. Χαρακτηριστικό της περιοχής είναι ο θόλος του Καραβιώτη, που αποτελείται από τις νεότερες λάβες του ηφαιστείου ρουδοκαϊτικής σύστασης. Στον Κάτερο σώζονται σπηλιάδια (αγροικίες) και εκκλησίες, ενώ εμφανή είναι τα ίχνη κατοίκησης αρχαίων χρόνων.

Διαδρομή Πάλαι - Λιές

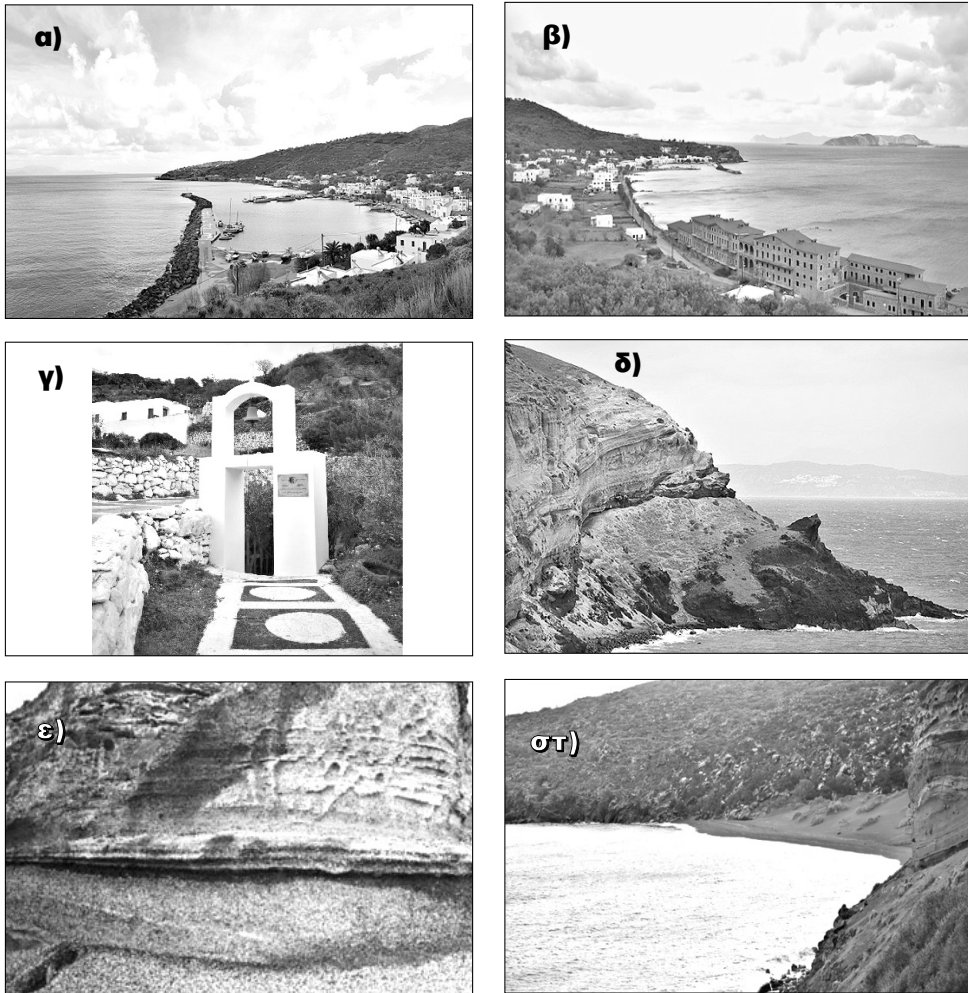
Στην αρχή της διαδρομής Πάλαι - Λιές (Εικ. 43, 44) συναντά κανείς το γραφικό χωριό των Πάλων (1, 3, 7) με την εκκλησία των Αγίων Αποστόλων (2), ενώ στο τέλος του οικισμού βρίσκονται τα “Ίαματικά Λουτρά Παντελίδη”, ένα

επιβλητικό πετρόχτιστο κτήριο, η αποκατάσταση του οποίου δεν επερατώθη. (4). Στην ίδια περιοχή υπάρχει και το εκκλησάκι της Παναγίας της Θερμιανής με τη θερμή πηγή μέσα στη σπηλιά δίπλα ακριβώς από το εκκλησάκι (5, 6), στις εγκαταστάσεις ρωμαϊκών χρόνων.

Συνεχίζοντας προς το ακρωτήριο Κατσούνι, συναντώνται ροές βασάλτινης αν-

Εικόνα 43: Η διαδρομή Πάλαι-Λιές, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 44: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Πάλιοι – Λιές: α) Οικισμός Πάλιοι, β) Λουτρά Παντελίδη, γ) Θερμανή, δ) Βασαλτική ακολουθία, ε) Ροές δακτυλικής λάβας, στ) Παραλία Παχιά Άμμος.

δαιτυλικής λάβας με εναλλαγές πυροκλαστικής ακολουθίας (8, 9). Φεύγοντας από το ακρωτήριο και κατά μήκος του δρόμου παρατηρούνται εντυπωσιακές τομές του παλαιοεδάφους με την κατώτερη κίσηση (10). Συνεχίζοντας το δρόμο προς τις Λιές και την παραλία της Παχειάς Άμμου, είναι πιθανό να συναντήσετε κατόικες και γουρουνία ελευθέρως βοσκής.

Στο τέλος του δρόμου ξεκινάει το μονοπάτι που οδηγεί στην παραλία της Παχειάς Άμμου (13). Κατά μήκος του μονοπατιού εντυπωσιακές είναι οι εναλλαγές των ροών δακτυλικής λάβας ανοιχτού γκρι χρώματος με τους τόφφους και το παλαιοεδαφος (12).

Διαδρομή Ευαγγελίστρια - Εμπορειός

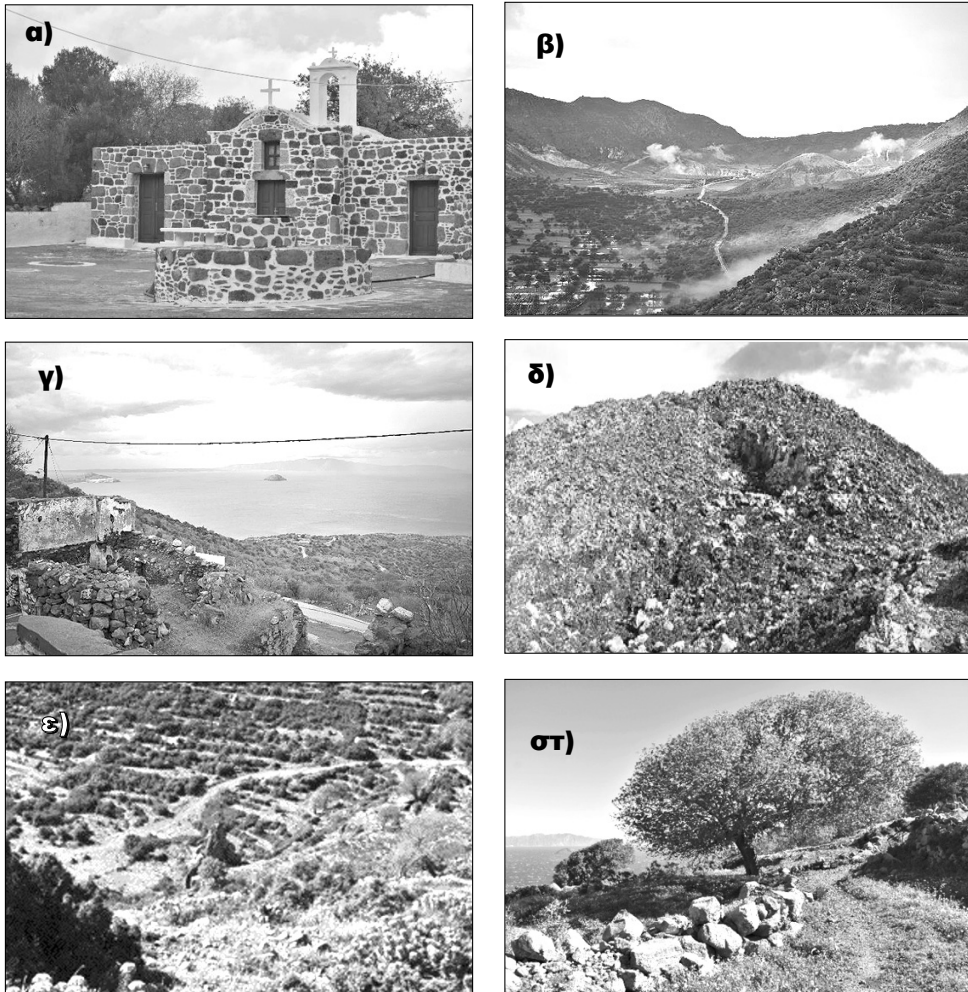
Το μονοπάτι Ευαγγελίστρια – Εμπορειός (Εικ. 45, 46) ξεκινάει από την Μονή Ευαγγελίστριας (1,2) και καταλήγει στον Εμπορειό. Στην αρχή του, ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι γεωλογικοί σχηματισμοί που δομούν τα ΒΔ και βόρεια πρηνή της καλδέρας, όπως ο χαρακτηριστικός λαιμός βασαλτικής ανδεσιτικής λάβας που εμφανίζεται στις πλαγιές της καλδέρας (4). Κατά μήκος του μονοπατιού συχνά συναντώνται πετρόκτιστα σπιτάκια (3, 5), υπολείμματα κατοίκησης, ενώ μοναδική είναι η θέα προς το Γυαλί και τη Στρογγυλή (6).

Το μονοπάτι (7, 11) έχοντας υπέροχη θέα προς τους Κάτω Λάγκους (9) και το ρυοδακτινικό δόμο του Μποριάτικου (8, 10) καταλήγει στον Εμπορειό. Ο Εμπορειός (13, 20) έχει υπέροχη θέα στο Λακκί και στους κρατήρες (12, 14), όπου ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ερείπια του μεσαιωνικού κάστρου (Παντονίκη) (16), οι ναοί του Ταξιάρχη (15) και της Γέννησης της Θεοτόκου (19), καθώς και το Ηφαιστειολογικό Παρατηρητήριο (21) και τα Απουργιά (17).

Κατά την επιστροφή στην Ευαγγελίστρια προτείνεται ένα ωραίο μονοπάτι που κατεβαίνει στο Λακκί (18) και από εκεί (22), ανάμεσα από τους λόφους του Μποριάτικου (23) και της Βιστερνιάς, οδηγεί στην Ευαγγελίστρια.

Εικόνα 45: Η διαδρομή Ευαγγελίστρια - Εμπορειός, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

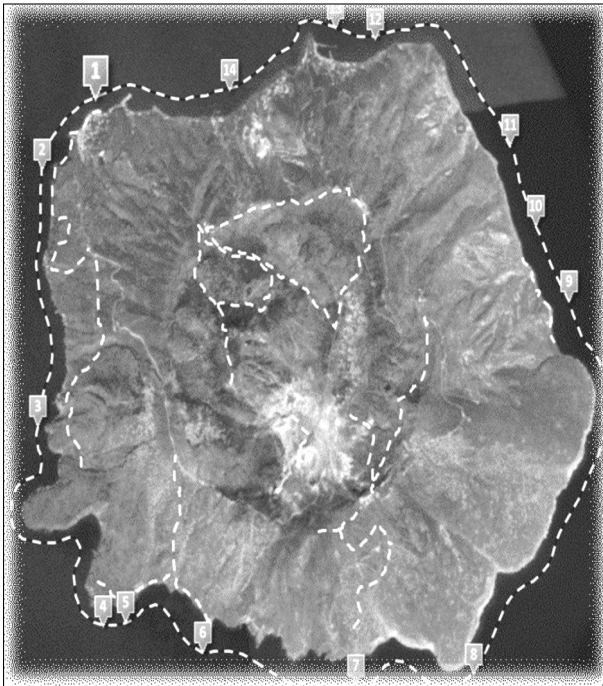

Εικόνα 46: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος της διαδρομής Ευαγγελίστρια - Εμπορείος: α) Μονή Ευαγγελίστριας, β) Θέα στους κρατήρες, γ) Θέα από τον Εμπορείο, δ) Λόφος Μποριάτικο, ε) Λαιμός λάβας, στ) Μονοπάτι.

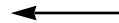
Περίπλους

Ο Περίπλους (Εικ. 47, 48) ξεκινά από το Μανδράκι (1) και κατευθυνόμενοι προς τα δυτικά, τα πρώτα σημεία ενδιαφέροντος είναι οι μαξιλαροειδείς βασαλτικές ανδεσιτικές λάβες (2). Στη συνέχεια, απαντάται ο δόμος του Καραβιώτη με τις απόκρημνες ακτές, ο οποίος αποτελείται από τις νεότερες λάβες του ηφαιστείου, ρυοδακτιτικής σύστασης (3). Η επίσκεψη στο Δρακόσπηλιο είναι πολύ ενδιαφέρουσα και σχετικά εύκολη (4).

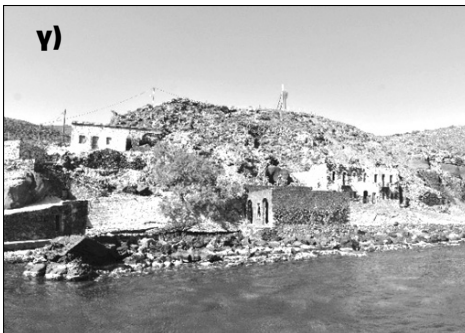
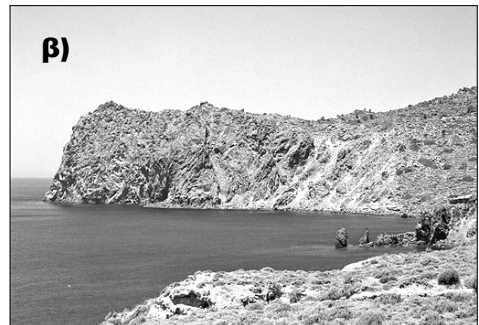
Από τον όρμο του Λευκού (5) και ως την Αγία Ειρήνη ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα ρεύματα βασαλτικής ανδεσιτικής λάβας και κόκκινων σκωριών.

Στον όρμο της Αγίας Ειρήνης δεσπόζουν τα ερείπια των εγκαταστάσεων επεξεργασίας θείου (6). Από εκεί και ως το Αυλάκι (7), κυριαρχούν οι ρυολιθικές λάβες σκούρου γκρι χρώματος των νότιων εκρηκτικών κέντρων. Περνώντας το Αυλάκι ξεκινάνε οι ρυολιθικές λάβες των Νικιών (8). Μετά την παρα-

Εικόνα 47: Ο περίπλους του νησιού, όπου σημειώνονται οι θέσεις ενδιαφέροντος που αναφέρονται στο κείμενο.

Εικόνα 48: Αντιπροσωπευτικές φωτογραφίες από τις θέσεις ενδιαφέροντος κατά μήκος του Περίπλου του νησιού: α) Μανδράκι, β) Όρμος Λευκός, γ) Αυλάκι, δ) Δημοτικά λουτρά.

λία της Παχειάς Άμμου και τις ροές δακτυκικής λάβας (9), η ακτή γίνεται ομαλή (10). Στην περιοχή Κατσούνι εντυπωσιακή είναι η βασαλτική ανδρειακή πυροκλαστική ακολουθία που υπόκειται της ανώτερης και κατώτερης κίσηρης (11).

Κατά την επιστροφή στο Μανδράκι συναντάται το κτήριο των Ιαματικών Λουτρών Παντελίδη (12), κοντά στον οικισμό των Πάλων, καθώς και τα Δημοτικά Ιαματικά Λουτρά Μανδρακίου, λίγο πριν τον οικισμό.

Βιβλιογραφικές Αναφορές

- Allen S.R. (2001). Reconstruction of a major caldera-forming eruption from pyroclastic deposit characteristics: Kos Plateau Tuff, eastern Aegean Sea. *Journal of Volcanology and Geothermal Research*, Vol 105, Issues 1-2, p 141-162.
- Allen S. & Cas R.A.F. (1998). Rhyolitic fallout and pyroclastic density current from a phreatoplinian eruption in the eastern Aegean Sea, Greece. *Journal of Volcanology and Geothermal Research* 86, p.219-251.
- Allen S. & Cas R.A.F. (2001). Transport of pyroclastic flows across sea during the explosive rhyolitic eruption of the Kos Plateau Tuff, Greece. *Bull. Volcanol.* 62, Issue 6-7 p.441-456.
- Βουγιουκαλάκης, Γ. (1993). Ηφαιστειακή στρωματογραφία και εξέλιξη της νήσου Νισύρου. 6ο Συν. Ελλ. Γεωλ. Εταιρ., Αθήνα, 1992. Δελτ. Ελλ. Γεωλ. Εταιρ. 28/2, 239-258.
- Βουγιουκαλάκης, Γ. (2003). Γεωλογικός χάρτης Νισύρου κλίμακας 1:25.000, ΙΓΜΕ.
- Chiodini G., Cioni R., Leonis C., Marini L. and Raco B. (1993). Fluid geochemistry of Nisyros island, Dodecanese, Greece. *J. Volcanol. Geotherm. Res.* 56:95-112.
- Γεωργαλάς, Γ. (1958). Η νήσος Νίσυρος. «Νισυριακά Χρονικά» Τεύχη 21, 22, 23 Αθήνα.
- Davis E. (1967). Zur Geologie und Petrologie der Insel Nisyros und Jali (Dodecanes). *Proc Akad Athen*, 42:235–252..
- Desio, A. (1931). Le Isole Italiane dell' Egeo - Studi geologici e geografici-fisici. Mem descrittive della Carta Geologica d' Italia. R. Ufficia Geologica d' Italia.
- Dietrich, J.V., Chiodini, G. and Schwandner, F.M. (2018). The Hydrothermal System and Geothermal Activity. Editors: Dietrich, Volker Jörg, Lagios, Evangelos (Eds.), p.145-201. Hardcover ISBN 978-3-319-55458-7.
- Dietrich, J.V. (2018). Geology of Nisyros. Editors: Dietrich, Volker Jörg, Lagios, Evangelos (Eds.), p. 57-102. Hardcover ISBN 978-3-319-55458-7.
- Di Paola, G. M. (1974). Volcanology and petrology of Nisyros Island (Dodecanese, Greece). *Bulletin Volcanologique*, 38 (3): 944-987.
- Floyd M.A., et al. (2010). A new velocity field for Greece: Implications for the kinematics and dynamics of the Aegean. *Journal of Geophysical Research*, vol. 115, b10403, doi:10.1029/2009JB007040.

- Gaston K.J. & Spicer J.I. (2004). Biodiversity: an introduction, 2nd edition, Blackwell Publishing, ISBN 978-1-405-11857-6
- GEOTERMICA ITALIANA (1983). Nisyros 1 geothermal well. PPC-EEC report, p 1-106.
- GEOTERMICA ITALIANA (1984). Nisyros 2 geothermal well. PPC report, p 1-44.
- GEOWARN (2003). GEOWARN Geospatial warning system-synthesis report GEOWARN consortium Athens (Greece) and Zurich (Switzerland), p 57 (<http://www.geowarn.org>).
- Gorceix, M. H. (1873a) Sur d'état du volcan de Nisyros au mois de mars 1873. CR Acad Sci (Paris) 77:597-601.
- Gorceix, M. H. (1873b) Sur la récente éruption de Nisyros. CR Acad Sci (Paris) 77:1039.
- Gorceix, M. H. (1873c) Sur l' éruption boueuse de Nisyros. CR Acad Sci (Paris) 77:1474-1477.
- Gorceix, M. H. (1873d) Phénomène volcaniques de Nisyros. CR cad Sci Paris 77:444-446.
- Gray, M. (2004). Geodiversity: Valuing and conserving abiotic nature; John Wiley & Sons Ltd., Chichester, England, p. 434.
- Gray, M. (2013). Geodiversity: Valuing and Conserving Abiotic Nature, 2nd Edition Wiley – Blackwell.
- Gray, Murray, John E. Gordon, and Eleanor J. Brown. (2013). "Geodiversity and the ecosystem approach: the contribution of geoscience in delivering integrated environmental management." Proceedings of the Geologists Association 124, no. 4: 659-73. doi: 10.1016/j.pgeola.2013.01.003.
- Jolivet L., et al. (2013). Aegean tectonics: Strain localisation, slab tearing and trench retreat."Tectonophysics 597-598: 1-33. doi: 10.1016/j.tecto.2012.06.011.
- Keller, J., Rehren, T. & Stadlbauer, F. (1990). Explosive volcanism in the Hellenic Arc; a summary and review. Thera and the Aegean world, III; Volume Two, Earth sciences. Thera Foundation. London, International. p 13-26.
- Makris, J. & Stobbe, C. (1984). Physical properties and state of the crust and upper mantle of the eastern Mediterranean Sea deduced from geophysical data. Marine Geology 55, p 345-361.
- Martelli, A. (1917). Il gruppo eruttivo di Nisironel mare Egeo. Mem Mat Fis di Soc Ital Socdei XL ser 3a, 20:79-165.
- McKenzie, D. (1978) Active tectonics of the Alpine-Himalayan belt: the Aegean Sea and surrounding regions. Geophys. J.R. Astron. Sac., 55: 217-254.
- Νομικού, Π. (2004). Συμβολή στη Γεωδυναμική των Δωδεκανήσων: Ο υποθαλάσσιος χώρος των νήσων Κω-Νισύρου, σελ. 470, χάρτες 15. Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Αθηνών, Τμήμα Γεωλογίας και Γεωπεριβάλλοντος.
- Νομικού Π. (2005): Μορφολογική ανάλυση του υποθαλάσσιου χώρου Κω - Νισύρου - Τήλου. ΝΗΣΥΡΙΑΚΑ Τόμος 16, 142-176, Αθήνα.
- Nomikou, P. and Papanikolaou, D. (2010). Themorphotectonic structure of Kos-Nisyros-Tilos volcanic area basdo non shore and off shore data. XIX Congress of the

- Carpathian-Balkan Geological Association Thessaloniki, Greece, 23-26 September 2010 Proceedings p.557-564, Special Volume 99.
- Nomikou, P. and Papanikolaou, D. (2011). Extension of Active Fault Zones on Nisyros Volcano across the Yali-Nisyros Channel based on Onshore and Offshore data. Marine Geophysical Research, Special issue on «Seafloor Mapping for Geohazard Assessment», doi: 10.1007/s11001-011-9119-z.
- Nomikou, P., et al. (2013). Submarine volcanoes along the Aegean Volcanic Arc. Tectonophysics 507-508, 123-146.
- Nomikou, P., Papanikolaou, D., Dietrich, W. (2018). Geodynamics and Volcanism in the Kos-Yali-Nisyros Volcanic Field. Nisyros Volcano. The Kos - Yali - Nisyros Volcanic Field. Editors: Dietrich, Volker Jörg, Lagios, Evangelos (Eds.), p. 13-55. Hardcover ISBN 978-3-319-55458-7
- Papanikolaou, D. (1993). Geotectonic evolution of the Aegean. Bull.Geol.Soc. Greece, 18 (1), 33-48.
- Παπανικολάου Δ., Λέγκκας Ε., Νομικού Π., Σακελλαρίου Δ. (2005): Γεωλογική δομή και εξέλιξη του ηφαιστείου της Νισύρου και σύγχρονη νεοτεκτονική παραμόρφωση. «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» Τόμος 16, 66-96, Αθήνα.
- Παπανικολάου Δ., Νομικού Π. (2005): Τεκτονική δομή και Παλαιογεωγραφική-Γεωδυναμική εξέλιξη του ευρύτερου χερσαίου και θαλάσσιου χώρου Κω-Νισύρου-Τήλου. «ΝΙΣΥΡΙΑΚΑ» Τόμος 16, 97-141, Αθήνα.
- Παπαπανικολάου, Δ. (2015). Γεωλογία της Ελλάδος, σελ.448. Εκδόσεις Πατάκη.
- Παπανικολάου, Δ., Λέγκκας, Ε. με τη συμβολή του Σακελλαρίου, Δ. (1991). Γεωλογική δομή και εξέλιξη του ηφαιστείου της Νισύρου. Δελτίο Ελλην. Γεωλ. Εταιρείας, XXV/1, 405-419.
- Papanikolaou, D. & Nomikou, P. (2001). Tectonic structure and volcanic centres at the eastern edge of the Aegean Volcanic Arc around Nisyros island. Bull. Geol. Soc. of Greece, Vol. XXXIV/1, 289-296.
- Royden, L.H. and Papanikolaou, D.J. (2011). Slab segmentation and late Cenozoic disruption of the Hellenic arc. Geochemistry Geophysics Geosystems 12: doi: 10.1029/2010GC003280.
- Reilinger, et al. (2010). Geodetic constraints on the tectonic evolution of the Aegean region and strain accumulation along the Hellenic subduction zone. Tectonophysics 488(1):22-30.
- Sharples, C. (1995). Geoconservation in forest management: principles and procedures. In: Tasforests 7: 37-50.
- Stanley, M. (2000). Geodiversity. Earth Heritage 14: 15–18.
- Theodosiou-Drandaki, Ir. (2001). Geological framework for the selection of geosites according with the requirements of the International Union of Geosciences (IUGS) and the European Society for the Conservation of geological geomorphological heritage (ProGEO). Phase 1, preparation of an initial framework at the country level. Proceedings of the 9th International Conference of the Greek GeoXLIII, No 2 – 937, Geological Society.

- Theodosiou-Drandaki, I., Papadopoulou-Vrinioti, K., Markopoulou-Diakantoni, A. (2001). Geological framework for the selection of geosites according with the requirements of the International Union of Geosciences (IUGS) and the European Society for the Conservation of geological geomorphological heritage (ProGEO). 2nd phase, opening a debate in the country, the publication of the framework, improve-completion of the framework. Proceedings of the 9th International Conference of the Greek Geological Society.
- Tibaldi, A., Pasquare, F.A., Papanikolaou, D., Nomikou, P. (2008). Tectonics of Nisyros Island, Greece, by field and offshore data, and analogue modeling. *Journal of Structural Geology*, Volume 30, Issue 12, p.1489-1506.
- Volentik, A., Vanderkluisen, L., Principe, C., Hunziker, J.C. (2005). Stratigraphy of Nisyros volcano (Greece). In: Hunziker, J.C., Marini, L. (Eds.), *The Geology, Geochemistry and Evolution of Nisyros Volcano (Greece). Implications for the Volcanic Hazards. Mémoires de Géologie (Lausanne)* 1015-3578, 44, 26–67.
- Ζούρος, Ν. (2009). Διδακτικές σημειώσεις του μαθήματος «Σχεδιασμός και αξιοποίηση γεωτόπων».
- ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΟ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΣΧΕΔΙΟ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΦΑΡΜΟΓΗ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΟΣ ΟΛΟΚΛΗΡΩΜΕΝΩΝ ΠΑΡΕΜΒΑΣΕΩΝ ΣΤΗ ΝΙΣΥΡΟ (εγκινήθηκε από τη ΜΟΔ σε συνεργασία με τον Δήμο Νισύρου). Μάρτιος 2018.

Δικτυογραφία

<https://nisyros.gr/>

<http://www.elladosperiigisis.gr/index.php/2009/284-nisiros09>

<http://www.visitnisyros.gr/en/>

http://www.igme.gr/images/igme/magazine/Elliniki_Geosphaera_No15-16.pdf

<https://www.arcgis.com/apps/Viewer/index.html?appid=729e4e696aa4487da76b41228f21d522>

<http://www.oikosfaira.gr/index.php/articles/25-2013-03-23-06-20-07>

<http://en.uoa.gr/>

<http://www.geol.uoa.gr/index.php/en>

ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΑ

Η ΕΝ ΝΙΣΥΡΩ ΙΕΡΑ ΜΟΝΗ ΣΠΗΛΙΑΝΗΣ

Η Παναγία η Σπηλιανή εις την Νισυριακήν λαογραφίαν

✠ † Κυρού Εμμανουήλ Καρπάθιου

Μητροπολίτου Σηλυβρίας (πρώην Κώου)

Επιμέλεια:

✠ Κώστας Διαμ. Χαροφύλης

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

(Από τον Κώστα Χαροφύλη)

Είναι γνωστόν, στους ερευνητές και τους καθ' οιονδήποτε τρόπον σοβαρά ασχοληθέντας ή ασχολουμένους με τα ιστορικά και λαογραφικά θέματα της Δωδεκανήσου, αν όχι της Ελλάδος, το ενδιαφέρον και το τεράστιο έργο που κατέλιπεν ο αοίδιμος Μητροπολίτης Σηλυβρίας, πρώην Κώου, κυρός Εμμανουήλ Καρπάθιος, ο από Νισύρου.

Η Εταιρεία Νισυριακών Μελετών, δεν ήταν δυνατόν να παραμείνει αδιάφορη ενώπιον αυτής της τεράστιας προσφοράς του αοιδίμου μητροπολίτου και, θεωρώντας υποχρέωσή της να τιμήσει το σεπτό ιεράρχη, του αφιέρωσε το 16^ο τόμο των «ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ», στον οποίο συμπεριελήφθησαν εργασίες που παρουσιάζουν το έργο του και εκφράζουν την ευγνωμοσύνη όλων μας προς το σεπτό πρόσωπό του.

Πολλοί ερευνητές, μας ρωτούν τι έγινε το αρχείο του ιστορικού, λαογράφου ιεράρχου. Από τον εγγονό του πρωτότοκου αδελφού του, Νικολάου, τον συνάδελφό μου Ναύαρχο Λ.Σ. κ. Νικόλαο Καλύβα, έλαβα γνώση του αρχείου που ευρέθη στο απέριπτο διαμέρισμα στο οποίο έζησε τα τελευταία χρόνια της επίγειας ζωής του ο αοίδιμος ιεράρχης. Το μόνο αδημοσίευτο έργο του, είναι αυτό που σήμερα, με τη δική του, πιστεύουμε ευχή, αξιωθήκαμε να καταγράψουμε, να επεξεργαστούμε, και παρουσιάζουμε, στη συνέχεια.

Είναι ένα πολυσέλιδο χειρόγραφο, με πάρα πολλές παραπομπές, διαγραφές και προσθήκες. Η εκτίμησή μας, που στηρίζεται στην όλη μορφή και εμφάνιση του κειμένου, είναι ότι δεν ήταν έτοιμο προς δημοσίευση. Προφανώς ετέλει υπό επεξεργασία. Αποφασίσαμε να το δημοσιεύσουμε, γιατί, παρ' ότι εγράφη, το 1916, όταν, ως αρχιμανδρίτης ακόμη, υπηρετεί στην Ιερά Μητρόπολη Ρόδου,

το άρθρο αυτό, παρουσιάζει αρκετά ενδιαφέροντα στοιχεία, τόσο για τον τρόπο σκέψης του ιδίου, όσο και άλλων που είχαν σχέση με την διαχείριση των υποθέσεων της Μονής.

Μελετώντας το κείμενο, καταλήγεις σε μερικά αξια λόγου συμπεράσματα:

1. Από την εποχή εκείνη, όταν ελάχιστοι ησχολούντο με θέματα λαογραφίας, ο Εμμανουήλ είχε ήδη αρχίσει τη συγκέντρωση, διάσωση και προβολή τέτοιων στοιχείων που είχαν σχέση με τη Νίσυρο.
2. Τα οικονομικά της Μονής ήταν πενιχρά και προήρχοντο κυρίως από τα έσοδα της καλλιέργειας της κτηματικής και της εκμεταλλεύσεως της ζωικής περιουσίας της. Κι αυτό ήταν αναμενόμενο, σε χρόνους δύστηνους, όταν ο λαός σχεδόν επένετο. Παρ' όλα αυτά, η Μονή συμμετείχε από τα έσοδά της στη λειτουργία των δημοσίων-κοινοτικών σχολείων. Επί του θέματος αυτού, είναι απαραίτητη μια πληρέστερη αναφορά.

Αυτή η πρωτοβουλία της Μονής, αποτελεί άλλη μία επιβεβαίωση της τεράστιας προσφοράς της εκκλησίας, στην προσπάθεια επιβιώσεως του έθνους, διά της συντηρήσεως του εθνικού φρονήματος. Το γεγονός αυτό, φαίνεται ότι εντυπωσίασε τον Άγγλο αρχαιολόγο Theodore Bent, ο οποίος επεσκέφθη τη Νίσυρο το 1885 και όταν επέστρεψε στο Λονδίνο, σε σχετικό άρθρο του στην εφημερίδα του Βασιλικού Ανθρωπολογικού Ινστιτούτου του Λονδίνου, προέβη σε ειδική αναφορά στο γεγονός ότι η Μονή συντηρούσε σχολείο αρρένων και θηλέων στη Νίσυρο. (Βλέπε άρθρο του υπογράφοντος στον τόμο αυτό, με τίτλο «Οι Άγγλοι αρχαιολόγοι T. Bent και C. Newton στη Νίσυρο»).

Οι αμφισβητούντες την ύπαρξη του «κρυφού σχολείου», στην προσπάθειά τους να ελαχιστοποιήσουν το ρόλο της εκκλησίας στην διάσωση του γένους και του πολιτισμού του, θα αμφισβητήσουν και αυτό, το αδιαμφισβήτητο γεγονός του ζωογόνου ρόλου της εκκλησίας στην ανύψωση του μορφωτικού επιπέδου του λαού του νησιού μας; Κι αυτή η προσφορά δεν ανάγεται μόνο σε πολύ προγενέστερους χρόνους, αλλά και στην εποχή μας. Τρανό παράδειγμα η υπό της Μονής δημιουργία και λειτουργία οικοτροφείου για να συγκεντρωθούν μαθητές από τα γύρω νησιά και έτσι να καταστεί δυνατή η λειτουργία του γυμνασίου Νισύρου, κατά τη δεκαετία του 70. Ένα έργο τεράστιας σημασίας.

3. Παρά τα πενιχρά έσοδα της Μονής, ένας εμπνευσμένος αρχιερέας, ο Γερμανός ο Ε', ο οποίος, κατά τον συγγραφέα της παρούσης εργασίας «κατά την εν Ρόδω αρχιερατείαν του επέδειξεν επίζηλον τάσιν προς ανόρθωσιν και διοργάνωσιν των κακώς εχόντων», ως μητροπολίτης Ρόδου κατήρτισε Κανονισμό λειτουργίας της Μονής. Ας σημειωθεί εδώ ότι, η εκκλησία, αναγνωρίζουσα τις ικανότητες και την όλην βιωτήν του, επαξίως τον ανέδειξεν αργότερα Οικουμενικόν Πατριάρχην.

Ο Κανονισμός εκείνος, «συνεζητήθη, επεκυρώθη και ετέθη εις ενέργειαν», κατά την Κοινοτικήν συνεδρίαν της 12^{ης} Ιουλίου του 1877. Το γεγονός ότι, όπως και ο συγγραφέας, καυστικώς τονίζει, είχαν εφαρμοστεί για μικρό μόνον διάστημα, δεν υποβαθμίζει ούτε κατ' ελάχιστον, τόσον την αναγκαιότητα καταρτίσεως και εφαρμογής του, όσον και την διορατικότητα και το οργανωτικόν πνεύμα τού αρχιερέως, ο οποίος είχε την πρωτοβουλία της καταρτίσεώς του.

Άξια μνείας, είναι τα σχόλια του μακαριστού μητροπολίτου για την ύπαρξη Κανονισμού, όπως παρατίθενται πιο κάτω.

Η ολιγόμηνη (5.10.1922 έως 30.6.1923) παραμονή του Εμμανουήλ ως Ηγουμένου, δεν ήταν δυνατόν να του επιτρέψει να επαναφέρει σε ισχύ τον Κανονισμό της Μονής, όπως πρότεινε στη συνεδρίαση της Μοναστηριακής Επιτροπής της 9.10.1922, δηλαδή τέσσερις μόλις ημέρες από της αναλήψεως των καθηκόντων του. (Σχετική σημείωση στο τέλος της εργασίας του).

Σημειώνεται εδώ ότι, ο μακαριστός πρώην μητροπολίτης Σύμης, κυρός Χρυσόστομος, είχε προχωρήσει στην κατάρτιση και εφαρμογή Κανονισμού διοικήσεως και λειτουργίας της Ι. Μονής Πανορμίτη Σύμης, (ΦΕΚ1764β'/16).

4. Η Κοινότης Μανδρακίου, είχε λόγον και μάλιστα αποφασιστικόν στα της διαχειρίσεως της Μονής.

Ακολουθεί το κείμενο της εργασίας του αιτιδίου ιεράρχου:

Α. Γενική άποψη - Περιγραφή.

Το πρώτον αντικείμενον εις το οποίον απενίζει το βλέμμα του ο επισκεπτόμενος το Μανδράκιον, πρωτεύουσαν της νήσου Νισύρου, είναι, η επ' ονόματι της Υπεραγίας Θεοτόκου τιμωμένη Ιερά Μονή της Κοιμήσεως, της επιλεγομένης Σπηλιανής.

Η περίβλεπτος τοποθεσία αυτής πληροί αναμνήσεων τον επανακάμπτοντα εκ της ξένης γης Νισύριον. Το όνομα της Σπηλιανής είναι στενώς συνδεδεμένον εις τον βίον ενός εκάστου εκ των τελευταίων τούτων.

Ιδρυμένη, κατά την αριστεράν πλευράν της κωμοπόλεως επί υπερόγκου εκ πορώδους λίθου λοφίσκου, απολήγοντος αποκρήμνως προς την θάλασσαν, παρέχει την εντύπωσιν ότι επικινδύνως επικάθηται επί δυσθεωρήτου ύψους. Περί την Μονήν ταύτην περρυγίζουσιν όνειρα και πόθοι των κατοίκων της κωμοπόλεως και της νήσου. Εν αυτή ευλογούνται οι δεσμοί του γάμου, εν αυτή οι παίδες της Νισύρου γεννώνται χριστιανοί, εν αυτή ως πνευματικός πατήρ ο Ηγούμενος της Μονής ακούει τους πόνους, τας ευτυχίας και δυστυχίας των πνευματικών του τέκνων.

Η Σπηλιανή είναι το ίνδαλμα του Νισυρίου και το ορατόν σημείον, προς όν συνενοούνται αι καρδίαί πάντων των απανταχού της γης εσκορπισμένων Νισυρίων. Η άνοδος εις αυτήν γίνεται σχεδόν ανεπαισθήτως, διά μέσου της κωμοπόλεως. Από του χωρίου μέχρι της εξωτερικής αυλής της Μονής άγουσιν υπέρ τας εκατόν λίθιναι βαθμίδες από δε της εξωτερικής ταύτης αυλής κατάγουσιν εις τον ιερόν ναΐσκον έτεραι λίθιναι ομοίως βαθμίδες περι τας τεσσαράκοντα.

Επί του μετώπου της θύρας της εξωτερικής αυλής, εύρηται η εξής επιγραφή:

« Ἄνωκοδομήθη ἡ Ἱερὰ Μονὴ τῆς Θεο-
τόκου Σπηλιανῆς ζήλω καὶ προσ-
τασία Ν. Ἀποστολίδου διὰ τοῦ ἀρ-
χιτέκτονος Φιλίππου Δημητρίου.
1879 »

Από της αυλής ταύτης έχει ενώπιον αυτού ο επισκέπτης πλήρη της κωμοπόλεως άποψιν μετά πολλής της νήσου εκτάσεως. Τα πέριξ νησίδια η Στρογγυλή, το Γυαλί, η Πυργούσα, η Παχειά, η Κώς, αι απέναντι μικρασιατικάι της Κνίδου ακταί, αι κεφαλαί των βουνών της Καλύμνου, η Αστυάλεια, η Κανδελέουσα (Αντελέουσα) και άλλα τινά μικρά νησίδια αναπαύουσι τω επισκέπτη το όμμα.

Σχεδόν δε καθ' εκάστην ακούει και τον δημόσιον κήρυκα από του ύψους τούτου διαλαλούντα εις επήκοον πάντων όσα έχει να κοινοποιήση είτε αρχή είτε έμπορος, είτε άτομον οιονδήποτε εις το κοινόν.

Εξ άλλου, ο ρόχθος των κυμάτων, οιονει υπό την Μονήν ακουόμενος, προκαλεί εις τον επ' αυτής ευρισκόμενον το αίσθημα, ότι ταξιδεύει εν τη θαλάσση.

Ο δροσερώτατος αήρ, η από της Μονής εξόχως ευχάριστος, προσδίδουσα όψιν санаτορίου θέα, υπαγορεύουσιν εις τους επισκέπτας τας πρώτας λέξεις, τας οποίας αποτείνουσιν εις τον ηγούμενον: «Ευτυχής άγιε ηγούμενε, εδώ δεν γηρά κανείς ποτέ».

Κατερχόμενος εις τον ναόν αναπολεί ο προσκυνητής ό,τι γνωρίζει περι των αρχαίων εκκλησιών, ιδία κατά την εποχήν των διωγμών της Εκκλησίας.

Εις βαθύ εντός πορώδους λίθου κοίλωμα επί της αποκρήνου αγρίας πλευράς του όλου ορεινού βράχου υπενθυμίζει ο ναός ούτος τας κατακόμβας των αρχαίων χριστιανών.

Δεν έχει να θαυμάση τις εντός αυτού απασπράπτοντα χρυσόν και άργυρον εν αυτή. Από της οροφής εξαρτώνται πενιχρά πλοιάρια τινά επηργυρωμένα και τινές μικροί πολυέλεοι, ποτήρια τινά επίχρυσα ή επιργυρωμένα, ευλαβή αφιερώματα πάντα, ναυτών και άλλων προσκυνητών των οποίων έκαστον διασώζει

και τινά παράδοσιν. Αλλά βυθίζει όμως εις σκέψεις κατανύξεως μεστάς και περισυλλέγει τον ευσεβή επισκέπτην.

Ιδιαίτερον εντύπωσιν εμποιεί η συμπαθητική μορφή της Θεομήτορος, της οποίας την πρωτότυπον εικόνα, μικράν ούσαν και απωλεσθείσαν ήδη, φιλοδοξούσιν να αποδίδωσιν εις τον Ευαγγελιστήν Λουκάν και το εικονοστάσιον, λαμπρόν έργον τορνευτικής τέχνης.

Εν τω ναώ τούτω υπάρχει και παραρτηματικόν έτερον άγιον βήμα επ' ονόματι του αγίου Χαραλάμπους. Αι εικόνες όλαι μεγάλου μεγέθους και επηργυρωμένοι ή επίχρσοι.

Προ της καθόδου εις τον ναόν υπάρχουν κελλία τινά διά τους προσκυνητάς και το Ηγουμενείον, αίθουσα ικανώς ευρύχωρος μετά ωραίων και ευαέρων δωματίων, ων η οικοδομή και διατήρησις οφείλεται εις τον νυν Ηγούμενον της Μονής κ. Κύριλλον Χριστοφόρου. Ενταύθα φιλοξενείται ο Μητροπολίτης Ρόδου, επισκεπτόμενος την νήσον, σχεδόν πάντοτε κατά μήνα Ιούλιον, και εί τις ξένος επίσημος.

Προς το όπισθεν μέρος της Μονής υπάρχουν ουκ ολίγα κελλία ηρειπωμένα, τα οποία εις χρόνους αρχαιωτέρους εχρησίμευον ως κατοικία, είτα δε ως «κελλάρια», αποθήκαι δηλαδή των προμηθειών των πολιτών.

Εις την περιοχίην της Μονής υπάρχουν και λείψανα Πελασγικών τειχών, όλη δε περιβάλλεται υπό φρουρίου κτισθέντος υπό των Ενετών ως μαρτυρούσι τα επί μαρμάρου αναγεγραμμένα σύμβολα αυτών.

Η μεγάλη είσοδος του φρουρίου ευρίσκεται εις το ήμισυ της από του χωρίου μέχρι της Μονής ανόδου, μένει δε πλέον ανοικτή ημέρας και νυκτός, εφ' όσον έπαυσαν ήδη οι εκ της πειρατείας φόβοι.

Β. Ιστορία της Μονής

Η ίδρυσις της Μονής περιβάλλεται διά της ακολούθου παραδόσεως. Παρά την ακτήν «Βρετού» εις το μέσον της από του Μανδρακίου μέχρι των Κοινοτικών λουτρών οδού ευρέθη ποτέ μικρά εικών της Παναγίας, η οποία, ως λέγουν, είχεν έλθει από την Αραβίαν, «από την Αρασιάν». Την εικόνα ταύτην μετέφερεν μεν ο ευρών εις τον ναόν της Ποταμήτισσας, αλλά την επομένην ημέραν εύρισκον αυτήν εις το σπήλαιον επί του ρηθέντος ήδη αποκρήμνου λόφου. Το πράγμα δεν ήθελε πολλές λεπτολογίας. Η Παναγία εδεικνυε την προτίμησίν της και υπεδείκνυε να κτισθή ναός επ' ονόματι αυτής εις το σπήλαιον. Τω όντι, ο ιδιοκτήτης του σπηλαιου αφιέρωσε τότε το σπήλαιον τούτο εις την Παναγίαν και ούτω μετεβλήθη εις ναόν της Κοιμήσεως.

Διά τον λόγον ακριβώς τούτον έχει και το όνομα «Σπηλιανή». Τοιαύται «παραδόσεις» προτιμήσεωσ της Παναγίας διά την ίδρυσιν φερονύμων ναών της εύρηται και πολλαχού αλλού. Και εις την νήσον Μήλον η εκκλησία

Κοιμήσεως της Θεοτόκου ή Μέσα Παναγιά εκτισμένη εις υψηλότατον σημείον του Κάστρου της Μήλου, λέγεται «Σκοινιώτισσα», διότι κατά την Μηλιακήν παράδοσιν εις την κορυφήν αυτήν υπήρχε «σκοίνος» εντός του οποίου ευρέθη η εικὼν της Παναγίας. Οι χριστιανοὶ την μετέφεραν ευλαβῶς εἰς τινὰ ἐκκλησίαν, την επομένην ὅμως δὲν ευρέθη εἰς την ἐκκλησίαν ἐκείνην ἀλλὰ ἐπανήλθεν εἰς τον σκοῖνον. Το θαῦμα ἐπανελήφθη και οἱ χριστιανοὶ ἐπέισθησαν ὅτι θέλημα της Παναγίας ἦτο ἐκεῖ να κτισθῆ ἡ ἐκκλησία της, ὅπου εἶχεν ευρεθῆ ἡ εἰκὼν της. Τοῦτο και ἐγένε (1). Ποία ἡ υποκρυπτομένη εἰς τοιαύτας παραδόσεις ἱστορικὴ ἀλήθεια δὲν εἶναι δυνατόν, ἐπὶ του παρόντος, να ἀποφανθῆ τις. Δὲν ἔχουσι γίνεῖ τουλάχιστον ἐν Νίσυρω εἰς τόπους σχετικὸς ἐρευνᾶν και ἀνασκαφαί, αἵτινες θα ἠδύναντο να παρᾶσχουσιν ἰκανὰς διαφωτίσεις.

Ἐκ της διηγήσεως ταύτης τοῦτο μόνον ἐξάγεται ἀσφαλῶς, ὅτι ἡ ἐν λόγῳ Μονὴ ἀριθμεῖ βίον ἰκανῶν ἐτῶν. Ἀν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐπὶ Ἐνετῶν ἡ πόλις Νίσυρος ἦτο ἐντός του φρουρίου και ὅτι οὐδεμιὰς ἄλλης ἐκκλησίας ἴχνος παρατηρεῖται ἐν αὐτῷ, μεθ' ἰκανῆς πιθανότητος δύναται τις να ἰσχυρισθῆ ὅτι ἡ Μονὴ υπήρχε και ἐπὶ των ἱπποτικῶν χρόνων ἴσως μάλιστα ὡς ἐνοριακὴ ἐκκλησία.

Ἐδῶ ἡ παράδοσις τῆς ευρέσεως της ἱερᾶς εἰκόνος, ὅτι ἦλθεν εἰς του «Βρετού», δυνατόν να ἀνάγη την πρώτην ἰδρύσιν εἰς τους χρόνους της εἰκονομαχίας, ὅτε ὡς γνωστόν, και εἰκόνες ἐρρίπτοντο ὑπὸ των εὐσεβῶν και των μοναχῶν εἰς την θάλασσαν ἵνα σωθῶσιν ἀπὸ την βεβήλωσιν και την καταστροφὴν, και μοναχοὶ διεσκορπίζοντο ὅπου ἠδύναντο να σωθῶσιν, εἰς μέρη ἀπόκεντρα και μάλιστα εἰς τὰς νήσους. Οἱ Κυκλάδες μάλιστα ὡς ἡ Χ... (σ.σ. δυσανάγνωστη λέξι, προφανῶς ἐπωνυμία ἐφημερίδος) ἀναφέρει, εἶχον καταφύγει και εἰς ἐπανάστασιν κατὰ των εἰκονομάχων βασιλέων. Ἡ τοποθεσία της Σπηλιανῆς, εὐνοεῖ ἀπολύτως τοιαύτην ὑπόθεσιν. Κατὰ της ἐκδοχῆς ταύτης, θα ὠρθοῦντο μόνον τὰ στοιχεῖα ἐκεῖνα της παραδόσεως ὅτι ἡ εἰκὼν κατετέθη το πρώτον εἰς τον ἱερὸν ναὸν Ποταμητίσεως, ὅστις, ὡς ἀντιλαμβάνομαι εἶναι νεώτερος του της Σπηλιανῆς. Διότι το Μανδράκιον κείμενον ἔξω του κάστρου συνεστήθη ὡσαύτως κατὰ τους χρόνους της Φραγκοκρατίας, ὁ δὲ ναός (σ.σ. της Ποταμητίσεως), ὡς ἔχει σήμερον δὲν εἶναι παρὰ ἴδρυμα των τελευταίων χρόνων της Τουρκοκρατίας. Ἀλλὰ δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἡ παράδοσις αὕτη να εἶναι προσθήκη εἰς την παλαιάν κατ' ἀναχρονισμόν.

Ἀλλὰ το βέβαιον ἀναντιρρήτως ὁ Θεὸς μόνον οἶδεν. Πάντως ἡ Σπηλιανὴ ἔχει ἤδη την θέσιν της εἰς τὰ μνημειώδη σεμνήματα της Δωδεκανήσου. Οὔτε ἐπιγραφαί σχετικαί προς την Μονὴν ἔχουσιν ευρεθῆ, οὔτε ἐγγράφα, οὐδ' ἄλλο τι σχετικὸν διαφωτιστικόν. Το βέβαιον εἶναι ὅτι προ του 1700 οὐδεμία

(1) *Ἰωσήφ Χατζηδάκη. Ἡ ἱστορία της νήσου Μήλου, ἐν Αθήναις 1927, σ. 195.*

διακόσμησις υπήρχεν εν τω ναώ, αλλ' ευρίσκετο ούτος εν λίαν απερίτω καταστάσει. Το υπάρχον εικονοστάσιον εγένετο πιθανώς κατά το 1723, ως μαρτυρεί χρονολογία ερυθροίς γράμμασι σωζομένη άνωθεν της αφίδος της βορείου Πύλης του ιερού. Η επαργύρωσις και επίχρυσις των εικόνων και κατασκευή νέων οφείλεται εις τον ηγούμενον της Μονής Μεθόδιον, επί πολύν, ως φαίνεται χρόνον ηγουμενεύσαντα. Η επαργύρωσις της ιεράς εικόνας της Παναγίας ίσως να κρύπτη και υπογραφήν του ζωγράφου και την χρονολογίαν της εικονογραφήσεως.

Ομοίως και ο κατόπιν αυτού, Ηγούμενος Αθανάσιος, ανεκαίνισε δι' εξόδων του την εικόνα της Παναγίας, ως μαρτυρείται διά της επί της εικόνας ταύτης επιγραφής.

Ο εις το μέσον του ιερού ναού ανηρτημένος αργυρούς πολυέλαιος οφείλεται εις τον ηγούμενον Μεθόδιον. Τα δε αφιερώματα ποτήρια και πλοιάρια, είναι νεώτατα αφιερώματα μετά το 1800 συνδέονται δε ταύτα με θαύματα της Παναγίας. Αναφέρεται ότι κατά τους χρόνους της επαναστάσεως ο διάσημος και τρομερός ανά το Αιγαίον πειρατής Αθανασάκης κατέβη εις την Μονήν και αφήρεσε τα αφιερώματα τα έμπροσθεν της εικόνας της Παναγίας και τα άλλα σκεύη του ναού, αλλ' ότε εξήτει την θύραν να εξέλθη μάτην ανεζήτη αυτήν, πανταχού δε εύρισκε τοίχον. Εις τας φωνάς του έδραμεν η καλογραία, αλλ' αυτή του απήντησε «*να πας να αφήσης ό,τι της πήρες να σ' ανοίξη*». Τούτο κι έγινε ο δε πειρατής ησθάνθη εν εαυτώ σέβας και ευλάβειαν προς την Παναγίαν και εφιέρωσε προς αυτήν έν αργυρούν πλοιάριον.

Ομοίως κατά τινα πανήγυριν της Μονής οι διασκεδάζοντες έρριπτον από το ύψος εκείνο ποτήρια υάλινα. Επειδή πλείστα τούτων έμενον άθραυστα απέδιδον τούτο εις την χάριν της Παναγίας και αφιέρωνον εις αυτήν αργυρά ή επίχρυσα ποτήρια. Πολλά τοιαύτα αναφέρονται.

Κατά τους χρόνους της ελληνικής επαναστάσεως λέγεται, η Μονή αυτή παρείχε τας βοηθείας αυτής εις τους διώκτας του τουρκικού στόλου, εξ εγγράφων δε φαίνεται ότι δεν υπελείπετο και η κατά δύναμιν αυτής υλική συνδρομή προς τον εθνικόν αγώνα.

Παρ' όλην την ασφάλειαν του περιβάλλοντος την Μονήν τείχους πολλάκις οι πειραταί παρηνόχλουν τους εν αυτή. Αλλ' αι ενοχλήσεις δεν έλειπον φαίνεται και εκ μέρους πολλών κατοίκων του χωρίου, οίτινες έκλεπτον και καρπούς του Μοναστηρίου. Εξ αφορμής δε των ενοχλήσεων τούτων εξεδόθη εν έτει 1844 τη ενεργεία του τότε ηγουμένου τού Νεοφύτου το κατωτέρω έγγραφον, το οποίον παραδίδομεν αυτολεξεί, ίνα καταδειχθή ποίον ενδιαφέρον εδεικνυον αυτοί οι Τούρκοι προς τα Μοναστηριά μας και ποίον σέβας προς τους ηγουμένους και την περιουσίαν εν γένει των ιερών Μονών:

*Τ.Σ. «Ο Υψηλότατος Μαχαβούζης της Ρόδου και των Σποράδων νήσων Χα-
σάν Πασάς». Εις νήσον Νίσυρον και κατά τα τρία χωρία προς τους Δημάρχους*

και προς όλους τους κατοίκους ραγιάδες, μικρούς τε και μεγάλους.

Δια του παρόντος ημών υψηλού ορισμού σας διατάσσομεν ότι επειδή επληροφορήθημεν ότι πολλοί από σας σκοτώνουν τα ζώα του Μοναστηρίου Σπηλιανής, καθώς και ο ηγούμενος κυρ Νεόφυτος μας επληροφόρησεν και πολλοί πηγαίνουν και κλέπτουν τους καρπούς των δένδρων με άκραν αδιαφορίαν μη γνωρίζοντες ότι υπάρχει και οικοκύρης αυτών.

Ένεκα τούτων σας προστάζομεν ίνα μη τολμήση τις να πλησιάση ή εις δένδρον του ειρημένου Μοναστηρίου ή εις αμπέλι ή εις περιβόλι διά να κόψη το παραμικρόν, διότι αν ήθελε φωραθή τις ότι έκαμεν τοιαύτην κατάχρησιν και έκλεψεν ή και έκοψεν από του Μοναστηρίου τους καρπούς, θέλει υποχρεούται διά να πληρώνη τριπλάσιον την ζημίαν.

Και αν τα ζώα του Μοναστηρίου προξενήσουν ζημίαν εις κανένα να εκτιμάται η ζημία και να την πληρώνη ο Ηγούμενος, χωρίς να βλάπτονται τα ζώα του καθώς και σεις όλοι να κάμετε τα ζώα σας ζάπτι να μην πηγαίνουν εις τας ζημίας.

Και εις όπου ήθελαν βλάψουν προξενούντες ζημίαν μικράν, να εκτιμήται και να πληρώνεται από τον οικοκύρη των ζώων, εάν δε είναι σημαντική να στέλλωνται αφεύκτως τα ζώα προς ημάς διά να σφάζονται εις το βασιλικόν μαρζέτα καθαρά, τα δε ακάθαρτα να στέλλωνται εις την Ανατολήν εξορία.

Λάβετε όθεν τα ανάλογα μέτρα επάνω εις τούτο και πονήσατε ως διατάττεσθε εξ αποφάσεως».

844 Σεπτεμβρίου 27 από το Διβάνι.

Η Μονή είχεν άλλοτε ικανόν αριθμόν αδελφών καθώς και καλογραιών.

Συν τω χρόνω όμως το μεν ένεκα των δυσκόλων περιστάσεων της Μονής, το δε ένεκα της περί τα θεία παρατηρουμένης δυστυχώς κοινής ψυχρότητας κατήντησεν εις ένα και μόνον Ηγούμενον.

Έχει αρκετήν ακίνητον κτηματικήν περιουσίαν, μέχρι δε ού προ πολλών ετών και πλοίον ιδικόν της είχε και δίκτυα και ζεύγη όνων και βοών και ποιμίον αιγών, άτινα όμως ατυχώς δεν διατηρούνται σήμεραν ενώ ηδύναντο να είναι ουχί ευκαταφρόνητος πόρος της Μονής.

Εις την Ιεράν Μονήν Σπηλιανής υπάγονται και έτερα μικρά μοναστήρια, οία η Παναγία η Διαβατινή, η Παναγία η Σιών, ο άγιος Παντελεήμων, άλλοτε ανήκων εις την Μονήν της Τήλου, ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος του Νήφιου, ο Σταυρός, η Ευαγγελίστρια, ο Αρμάς μετά των περί αυτά περιοχών.

Εν αυτοίς υπήρχον άλλοτε ηγούμενοι, αλλ' εκτός του ότι, ως φαίνεται έκ τινος εγγράφου δεν εφρόντισαν όλοι υπέρ της προόδου αυτών, έμενον επί πολύν χρόνον και άνευ ηγουμενικής επιστασίας, δι' ό και περιέπεσαν εις ερήμωσιν.

Εξ αυτών η Παναγία η Διαβατινή, επικαλουμένη τοιουτοτρόπως, ως κειμέ-

νη επί της κορυφής του όρους Διαβάτου οφείλει την αναγέννησιν αυτής εις την πρωτοβουλίαν και τον ένθεον ζήλον της μοναχής Μοσχούς, ήτις από του 1.900 μονάζουσα εν αυτή επεσκεύασεν ικανά κελλία και εκαλλιέργησεν την πέριξ έκτασιν.

Εις τον ζήλον αυτής τούτον οφείλεται και η οπωσδήποτε καλή διατήρησις των πλησίον αυτής κειμένων και άλλων μοναστηρίων.

Εις τον άγιον Παντελεήμονα ηγουμένευσε μοναχός τις Γερμανός, περί ου λέγεται ότι είχεν αρκετόν πλούτον.

Ο άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος του Νήφιου ήτο κτήμα τής εν Πάτω Μονής του Θεολόγου, τω δε 1811 επωλήθη εις την Μονήν Σπηλιανής, η δε Κοινότης Μανδρακίου προ ολίγων ετών επώλησεν αυτόν μετά της περιοχής του εις πολίτην τινά.

Οποίον ευχής έργον θα ήτο να μην εγγίξη χειρ ουδενός προς πώλησιν μοναστηριακών κτημάτων. Καθήκον έχομεν να τα αυξάνωμεν, ουχι να τα ελαττώνωμεν.

Μνημονεύεται ως μονάζων εν τοις άνω ρηθείσι δύο μοναστηρίοις του αγίου Παντελεήμονος και της Παναγίας της Διαβατινής κατά το έτος 1723 ο Νικόλαος Παπα-Κωνσταντίνου επί συμφωνία διατηρηθείση επί εγγράφου το οποίον, διά την αρχαιότητα και το περιεχόμενον παραθέτομεν αυτούσιον.

(Σφραγίς Μοναστηρίου)

«Διά του παρόντος μου συμφωνητικού εμμαρτύρου γράμματος γίνεται δήλον ότι παρασταθείς ο Νικόλαος υιός του Παπα-Κωνσταντίνου εξήτησεν αυτοθελήτως και κατ' ιδίαν γνώμην το μετόχιον της Θεοτόκου Σπηλιανής ονομαζόμενον το Διαβάτη προς ησυχίαν του και ανάπανσιν με συμφωνίαν τω αὐτῆν ότι να ανακαινίξη τα πεπαλαιωμένα και να επιμελήται και να έχη την κατά Θεόν φροντίδα εις αυτό μνημόσυνόν του μετά θάνατον, κάμνων προς τούτοις και τοιούτον όρον ότι καθ' έκαστον χρόνον να δίδη γρ. 10 φημί και 10 εις τον ευρισκόμενον ηγούμενον της Θεοτόκου Σπηλιανής, δι' ό και θέλουν έσται απαρασάλευτα όθεν και θέλει μένει ο ίδιος οικοκύρης εις αυτό και λοιπόν αν καμμίαν φοράν θελήση ο ευρεθείς Ηγούμενος διά τινα αιτίαν οπού να ζητήση να τον βγάλη να μην έχη καμμίαν άδειαν, ωσάν όπου έτσι έγινε η υπόσχεσις και αν θελήση να βάλλη το δυνατόν ή ο Ηγούμενος ή ο κόσμος να έχουν να δίδουν εις αυτόν τον Νικόλαον του Παπα-Κωνσταντίνου γρόσια 100 ομοίως και ο ρηθείς Νικόλαος ει μέν και θελήση διά να εύγη καμμίαν τόλμαν να μην έχη και ότι ηθέλησεν οπού να αναχωρήση να έχη να δίδη εις αυτόν γρ. 100. Όθεν λοιπόν θέλει μένει απείρακτος και θέλει έχει αυτό το μετόχιον που να το επιμελήται τα κατά Θεόν τόσον αυτό, όσον και εις το λακκί λάκκωμα, κατά τούτην την συμφωνίαν και υπόσχεσιν εγένετο το παρόν ενυπόγραφόν μου γράμμα εις ένδειξιν και ασφάλειαν προς τούτοις και έν έτερον λάκκωμα εις τον άγιον Παντελεήμονα, το οποίον είνε και αυτό κτήμα του αυτού μετο-

χίου. Ὅθεν μετὰ θάνατον αὐτοῦ του Νικόλα, τα ὅσα ἀναστήσῃ μέσα εἰς αὐτό το μετόχιον, τα ὅσα ἀνακαινίσει καὶ τα ὅσα κάμει νὰ μένουν πάλιν εἰς αὐτό το μετόχιον ἰδίᾳ του κτήματα.

*Ὁ Ἠγούμενος τῆς Θεοτ. Σπηλιανῆς Μεθόδιος
Ἱερομόναχος δίδω τα ἀνωθεν καὶ ἐπιβεβαιῶ
Ἀρχιμ. Καὶ ἐπίτροπος του αἰγίου Ρόδου μαρτυρῶ».*

Ἡ καλλιέργεια των ακινήτων κτημάτων ἐπέφερε μεγάλα εἰσοδήματα εἰς τὴν Μονήν. Μάλιστα, ὡς λέγεται, ἐπὶ τῆς ἐποχῆς του ἡγουμένου Μακαρίου (1856-1879), μόνο κριθῆς, ἐπώλει ἡ Μονὴ ποσότητα ἀνω των διακοσίων κοιλῶν. Δυστυχῶς ὅμως, ἡ ἀνάμειξις πολλῶν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν του Ἠγουμένου καὶ ἐν γένει εἰς τὰ πράγματα τῆς Μονῆς ἀπέβαινε λίαν ἐπιβλαβὴς διὰ τὴν Μονήν.

Διὸ καὶ ἐδέησε νὰ συνταχθῇ ὁ Κανονισμὸς τῆς Μονῆς. Συνετάχθη δε οὗτος τῷ 1877 ὑπὸ του νυν Οἰκουμηνικοῦ Πατριάρχου Γερμανοῦ του Ε΄ ἐπιδειξάντος κατὰ τὴν Ρόδω ἀρχιερατεῖαν αὐτοῦ τὴν ἐπίζηλον τάσιν πρὸς ἀνόρθωσιν καὶ διοργάνωσιν των κακῶς ἐχόντων.

Ἴσως ὁ Κανονισμὸς οὗτος νὰ εἶναι γῆ ἀγνωστος παρὰ τοῖς ἐνδιαφερομένοις, δι' ὃ καὶ παραθέτομεν αὐτὸν ὡδε:

Κανονισμὸς τῆς Ἰ. Μονῆς Σπηλιανῆς Κοιμήσεως

Κεφάλαιον Α΄

Περὶ Ἠγουμένου

1^{ον}) Ὁ κατὰ καιρὸν Ἠγούμενος οφείλει νὰ ἤ ἐγνωσμένης ἐναρέτου πολιτείας καὶ ἀξίος καὶ πιστὸς οἰκονόμος, ὡς διαπεπιστευμένος τὴν διοίκησιν καὶ διαχειρίσιν τῆς μοναστηριακῆς περιουσίας.

2^{ον}) Χηρευσάσης τῆς ἡγουμενείας ἡ ἐκλογή Ἠγουμένου γίνεται ὑπὸ τῆς Κοινοῦ τῆς πρωτευούσης Νισύρου, τὴ προηγουμένη συναινέσει καὶ ἐγκρίσει τῆς Ἱεράς Μητροπόλεως.

3^{ον}) Ἡ περιουσία του ἀποβιώσαντος Ἠγουμένου ἀνήκει κατὰ τοὺς ἱεροῦς Κανόνας εἰς αὐτὴν τὴν Μονήν.

4^{ον}) Ὁ Ἠγούμενος φυλάττει τακτικῶς κατάστιχον των καθημερινῶν ἐσόδων καὶ ἐξόδων.

5^{ον}) Ἐν ἐκτάκτω ἐξόδω ἀνερχομένῳ τα 500 γρ. συνεννοεῖται μετὰ τῆς περὶ αὐτὸν Ἐφορίας.

6^{ον}) Δὲν ἐπιτρέπεται ὁ Ἠγούμενος οὔτε νὰ δανείζηται χρήματα ἐπ' ὀνόματι τῆς Μονῆς, οὔτε νὰ τοκίζῃ τα τυχόν περισσεύματα.

7^{ον}) Πάντα τα τῆς Μονῆς εἰσὶν ὑπὸ τὴν κατοχὴν του Ἠγουμένου, ὄντος ὑπευθύνου.

Κεφάλαιον Β΄

Περί Εφορίας

8^{ον}) Η Εφορία είναι διμελής, εκλεγομένη υπό της Α.Σ. του Μητροπολίτου Ρόδου και της Κοινότητος.

9^{ον}) Η υπηρεσία αυτών είναι τριετής.

10^{ον}) Συνερχομένη κατά μήνα υπό του Ηγουμένου, συσκέπτεται περί πατρός, αφορώντος την βελτίονα κατάστασιν της Μονής, ήτοι περί ενοικιάσεως κτημάτων, περί εκποιήσεως κτηνών, περί εκτοκίσεως του τυχόντος περισσεύματος, περί επισκευής οικοδομών, περί αντικαταστάσεως κτημάτων αχρήστων και περί δανείου, αν δέηση.

11^{ον}) Προκειμένου περί δανείου και περί εκτάκτου εξόδου, αν μεν τούτο ανέρχεται εις γρόσια 500, η Εφορία μετά του Ηγουμένου ενεργεί, εάν δε φθάνη εις το ποσόν τριών χιλιάδων, εγγράφω εγκρίσει της Κοινότητος προβαίνει, εάν δε πλείονος του ανωτέρω ποσού δείται, τότε η Κοινότης, τη προηγουμένη συναινέσει της Ιεράς Μητροπόλεως, αποφασίζει περί του αναγκαίου ποσού.

12^{ον}) Η Εφορία κατά μήνα συνυπογράφει τα καθημερινά έσοδα και έξοδα της Μονής.

13^{ον}) Περί δε του περισσεύματος μετά την εξαγωγήν των εξόδων των αφορώντων την αξιοπρεπή συντήρησιν του Ηγουμένου, τους μισθούς υπαλλήλων, την ενδυμασίαν αυτών, την φωταγωγήσιν του ναού, την απότισιν των φόρων, το ετήσιον προς τα σχολεία της Κοινότητος, την δαπάνην και αγοράν τροφίμων, κτηνών, γεωργικών εργαλείων, και την καλλιέργειαν γαιών, το τυχόν περίσσευμα, επειδή πηγάζει εκ περιουσίας ούσης από αιώνων αφιερώματα της Κοινότητος και επομένως κτήματα αυτής αφού αφαιρεθώσι 50% δι' εκτάκτους ανάγκας της Μονής, το επιπλέον χορηγείται εις τα εκπαιδευτικά καταστήματα της Κοινότητος.

14^{ον}) Κατ' έτος ο Ηγούμενος μετά της Εφορίας παρουσιάζουσι λογαριασμόν των ετησίων εσόδων και εξόδων τη Κοινότητι υπό την προεδρίαν της Α.Σ. του Μητροπολίτου Ρόδου, όπως εγκρινόμενος επικυρούται και καταστρώνεται περιληπτικώς εις το κτηματολόγιον, εν απουσία δε της Α.Σ. υπογράφεται υπό της Κοινότητος μετά της επιφυλάξεως τού να επικυρωθή κατόπιν υπό του Μητροπολίτου. Ταυτοχρόνως υποβάλλουσι και αίτησιν της ετήσιας εργασίας αυτών.

Κεφάλαιον Γ΄

Περί σφραγίδος και βιβλίων.

15^{ον}) Η Μονή έχει σφραγίδα, φέρουσαν περιγραφήν μεν το όνομα της Μονής, εν τω μέσω δε το σημείον του Σταυρού. Δι' αυτής σφραγίζονται τα ομόλογα, ενοικιαστήρια, και εί τι άλλο όμοιον. Σύγκειται δε εκ δύο τμημάτων, ών το μεν κρατεί ο ηγούμενος, το δε η Εφορία.

16^{ον}) Έχει βιβλίον το κτηματολόγιον εν ώ εισί καταγεγραμμένα πάσα η ιερά αποσκευή και κτηματική περιουσία, κινητή και ακίνητος, τα δάνεια και χρέη της Μονής, και η περιληπτική σημείωσις των ετησίων εσόδων και εξόδων του ελευσομένου έτους.

17^{ον}) Έχει την βίβλον των πρακτικών εν ή καταφαίνονται πάσαι αι πράξεις του Ηγουμένου μετά της Εφορίας.

18^{ον}) Έχει το κατάστιχον των ετησίων εσόδων και εξόδων.

19^{ον}) Ο παρών Κανονισμός συζητηθείς και εγκριθείς επεκυρώθη και τίθεται εις ενέργειαν από σήμεραν. (Συνεδροία Κοινοτική εν Μανδρακίω της 12^{ης} Ιουλίου 1877).

Ο Κανονισμός ούτος όστις ως είναι αυτόδηλον, εξησφάλιζε την τάξιν εν τη διαχειρίζσει της Μοναστηριακής περιουσίας και ηγγυάτο την πρόοδον των της Μονής πραγμάτων δεν εφηρμόσθη δυστυχώς, ει μη μόνον κατά τα πρώτα έτη και ταύτα ουχί καθ' όλα τα σημεία.

Πρέπει να εννοηθή καλώς ότι οι εισηγούμενοι την εφαρμογήν Κανονισμών Μητροπολίται καθώς και πάσα άλλη Αρχή, διαπνέονται υπό υψηλοτέρων ιδανικών και είναι εγκληματικόν το να καταπνίγωμεν τον ζήλον και την μέριμναν αυτών υπέρ των Κοινοτικών ημών πραγμάτων.

Πρέπει να σχηματισθή εν ημίν πεποίθις, ότι τοιαύτα μέτρα ζητών να εφαρμόση εις Μητροπολίτης, μάλιστα προκειμένου περί Μοναστηριακών περιουσιών, δεν έχει ούτος ατομικώς να καρπωθή τίποτε, αλλά φροντίζει δια το κοινόν καλόν και διά λόγους υψηλοτέρους. Διατί λοιπόν να μην προθυμοποιώμεθα εις την τυφλήν υπακοήν και εφαρμογήν των αγαθών διαθέσεών των.

Εξάπαντος και τούτο θα εξετασθή εν ημέρα κρίσεως! Είνε ευχάριστον το ό τι η Μονή κρατεί τα ανωτέρω βιβλία εν καλή καταστάσει και αντιλαμβάνεται την εκάστοτε θέσιν της Μονής. Εκτός δε τούτων διατηρείται κτηματολόγιον όλων των πολιτών, του οποίου ο καταρτισμός οφείλεται εις τον αγαθόν Ηγούμενον Μεθόδιον.

Θα ήτο καλόν, μάλλον δ' είνε ανάγκη, να ανανεωθή ο αρχαίος ούτος Κώδιξ και να γίνη συστηματικότερα η κατάρτισις κτηματολογίου.

Το σημείον τούτο είνε άξιον πολλής προσοχής, διότι πρέπει να ληφθή υπ' όψιν ότι εις τον κώδικα εκείνον κρέμανται όλα τα δικαιώματα, δυνάμει των οποίων ο μεν ή ο δε δύναται να διεκδικήση και να κατέχη ασφαλώς και ανενοχλήτως τούτο ή εκείνο το κτήμα.

Άμα τη αναγνώσει, εγκρίσει και επικυρώσει του άνωθι Κανονισμού της Μονής εν τη Γενική Κοινοτική Συνελεύσει της 12^{ης} Ιουλίου, προσεκλήθη και ο τότε Ηγούμενος Μακάριος, όστις και υπεσχέθη ότι πλήρως θα συμμορφωθή προς αυτόν. Εξελέγησαν αμέσως και έφοροι της Μονής ο Ν. Αποστολίδης και ο Γ. Κατσιματίδης διορίσθη δε και ετέρα διμελής Επιτροπή προς εξέλεξις της άρχοι

τούδε οικονομικής και λοιπής καταστάσεως της Μονής.

Μετά δεκαπενθήμερον η επιτροπή αυτή υπέβαλε την σχετικήν έκθεσιν αυτής, ενεκρίθη δε εν άλλοις να ανεγερθώσι δωμάτια τινά προς χρήσιν του Ηγουμενού και των προσκυνητών. Διότι μέχρι της εποχής ταύτης υπήρχον τρία ή τέσσερα κελλία, και ταύτα παλαιά και στενόχωρα και εν γένει να ευπρεπισθή η όλη Μονή.

Από του έτους δε 1879 η Μονή ήλλαξεν εντελώς όψιν, οία ακριβώς υπάρχει μέχρι σήμερα. Εγένετο σκέψις να κτισθώσι τα μελετώμενα κελλία έξω της Μονής εν αυτώ τω χωρίω και να αποτελέσωσι μετόχιον αυτής. Επεκράτησεν όμως η πρώτη σκέψις της εν τη Μονή οικοδομής ήτις ήτο και η καλύτερα, αφού μάλιστα αυτή απέχει από το χωρίον μόλις πέντε λεπτά, η δε θέσις αυτής είναι μοναδική. Άλλως τε ο Ηγούμενος ώφειλε να διαιτάται εντός της Μονής. Προς συλλογήν εράνων ενεκρίθη να περιέλθη, ιδία προς τους εν τη ξένη πατριώτας, ο Ηγούμενος Μακάριος, όστις πραγματικώς επιχειρήσας εν έτει 1878 περιόδειαν συνήθροισεν ικανόν χρηματικόν ποσόν.

Το έργον αυτού συνέχισεν ο διάδοχος Ηγούμενος Κύριλλος μετά θερμού ζήλου επιστατήσας και ενεργήσας όχι μόνον εις την ανέγερσιν νέων δωματίων και την επισκευήν των παλαιών, αλλά και διά τον εφοδιασμόν της Μονής διά των απολύτως αναγκαίων κλινοστρωμνών και λοιπών χρειδιών της Μονής.

Είνε αξιέπαινος ο ζήλος και η προς την Παναγίαν ευλάβεια των κατοίκων του Μανδρακίου, την οποίαν επέδειξαν κατά την ανοικοδόμησιν της Μονής. Εκτός της κατά δύναμιν υλικής συνδρομής των, συνέτρεχον εις το έργον και διά της υπηρεσίας αυτών, καθ' όσον έκαστος και έκαστη ηδύνατο. Άλλος να φέρη ύδωρ, άλλος λίθους, σανίδας και ό,τι καθόλου ηδύνατο.

Έχομεν την ιδέαν ότι η Μονή θα είχε και σήμερα το γόητρον και την οικονομικήν ανεξαρτησίαν της, αν διετηρείτο ο φλογερός ζήλος υπέρ της Μονής, τόσον της Α.Π. του Ηγουμένου, όσον και των διεπόντων την Κοινότητα Μανδρακίου.

Άλλ' ουκ οίδ' όπως ενεφιλοχώρησεν ακηδία (σ.σ. παρεισέφρησε αδιαφορία) τις περί τα πράγματα της Μονής, δείγμα δε της ακηδίας ταύτης θεωρούμεν την άκαιρον υπενοικίασιν της κτηματικής περιουσίας της Μονής και την εκποίησην των κτηνών, του πλοίου κλπ.

Το γεγονός (1902) προυκάλεσε την αγανάκτησιν του απλού, αλλά θρησκευτικώς και υψηλότερον πολλάκις σκεπτομένου λαού, καθώς και την προσοχήν της Ιεράς Μητροπόλεως Ρόδου.

Εν τη Γενική Κοινοτική Συνελεύσει του 1903, ο τότε Μητροπολίτης Ρόδου εποιήσατο δορυμείας παρατηρήσεις διά την άνευ προηγουμένης εγκρίσεως αυτού υπενοικίασιν των Μοναστηριακών κτημάτων εις τρίτους. Εθεώρησεν άκυρα τα γενόμενα και προσεκάλεσεν εις απολογίαν τους διενεργήσαντας την υπενοικίασιν ταύτην. Η συνέλευσις απεδοκίμασεν την πράξιν της δημογεροντίας, διεβεβαίωσε δε την Α.Σ. ότι εις ταύτην προέβη η τότε Δημογεροντία συνεπεία γε-

νικής θελήσεως του λαού, εν αγνοία των τύπων και μετά την δοθείσαν κατ' αρχάς συγκατάθεσιν του Ηγουμένου Κυρίλλου. Κατηρτίσθη Επιτροπή, ήτις μελέτησασα συγκριτικώς το επί τριετίαν ισολογισμόν της Μονής λαμβανομένης υπ' όψιν της ενοικιάσεως και της μη ενοικιάσεως των κτημάτων της Μονής, κατέληξεν εις το συμπέρασμα ότι «τα αποτελέσματα και των δύο τρόπων διαχειρίσεως των κτημάτων είναι τα αυτά».

Επαφειθείσης της προτιμήσεως εις την Γενικήν Συνέλευσιν, ενεκρίθη μεν υπ' αυτής η επάνοδος εις το πρώην καθεστώς, αλλά δυστυχώς, μέχρι σήμερον, (σ.σ. προφανώς αναφέρεται στο 1916, έτος συγγραφής της εργασίας αυτής), τούτο ακόμη δεν επανήλθεν.

Είναι ευκαταία νομιζομεν η επάνοδος, ως συμφερωτέρα και διά την Μονήν και διά την Κοινότητα. Αρκεί να υπάρχη η σύμπνοια και η καλή διάθεσις προς προαγωγήν των πραγμάτων της Μονής. Η θέλησις αυτή αν δεν απατώμεθα, υπάρχει, ελπίζομεν δε ότι δεν θα αργήση να εκδηλωθή κατά τον πραγματικώς συμφερωτέρον υπέρ της Μονής τρόπον.

Προσεπαθήσαμεν να καταρτίσωμεν σειράν χρονολογικήν των κατά καιρούς ηγουμενευσάντων εν τη ιερά μονή Σπηλιανής. Εύρομεν σημείωμα διπτύχων, αναγόμενον εις τους χρόνους του Μεθοδίου, εν τούτω δε μνημονεύονται ικανοί ιερομόναχοι, οίτινες δεν είνε απίθανον να εχρημάτισαν και ηγούμενοι ή τουλάχιστον τινές εξ αυτών. Αλλ' ούτε χρόνον του βίου αυτών ηδυνήθημεν καν να συμπεράνωμεν, ούτε σώζεται παρά τω λαώ ανήμνησις του ονόματος αυτών. Παραθέτομεν ενταύθα το σημείωμα τούτο έχον ώδε:

«Ιακώβου ιερομονάχου, Κυρίλλου μοναχού
Σοφρωνίου μοναχού, Βενεδίκτου ιερομονάχου
Ιωακείμ ιερομονάχου, Μακαρίας μοναχής
Αναστασίας μοναχής, Ευφημίας μοναχής
Καλλινίκης μοναχής, Μακαρίου ιερομονάχου
Νικολάου ιερομονάχου, Νικοδήμου ιερομονάχου
Καλλινίκης μοναχής, Κυρίλλου ιερομονάχου».

Πάντες ούτοι είνε ή σύγχρονοι ή προηγούμενοι του Μεθοδίου (1750) καθ' όσον ως επιγραφή του σημειώματος γράφεται το ακόλουθον: Άνακαινίσθη η παρούσα θεία και ιερά πρόθεσις της Υπεραγίας Θεοτόκου Σπηλιανής δι' επιμελείας εμού Μεθοδίου ιερομονάχου».

Αν λάβωμεν υπ' όψιν ότι ο ηγούμενος Μεθόδιος υπογράφει ως ιερομόναχος δυνάμεθα μετά πολλής πιθανότητας να ισχυρισθώμεν ότι οι εν τω άνω σημειώματι ως ιερομόναχοι μνημονευόμενοι διετέλεσαν ηγούμενοι της Μονής.

Εξ εγγράφων ή επιγραφών κατηρτίσαμεν την ακόλουθον ακριβή χρονολογικήν σειράν ηγουμένων: (σ.σ. Στο σημείο αυτό, υπάρχει μεταγενέστερη, χειρόγραφη βεβαίως, προσθήκη του συγγραφέως, ως εξής: «*Τω 1674 Μεθόδιος ιερομόναχος, υιός Νικολάου ιερέως και Μαρίας πρεσβυτέρας. Φ.τ.Δ. έτος Α' σελ. 11*» προφανώς πρόκειται για την εφημερίδα Φωνή της Δωδεκανήσου).

α. Μεθόδιος. Επί εγγράφων και εικόνων απαντάται Ηγούμενος κατά τα έτη 1752, 1779, 1785. (σ.σ. Μεταγενέστερη προσθήκη): «*Κατά τας πληροφορίας Μ. Γεδεών ήτο ηγούμενος και κατά το 1767. (Φ.τ.Δ. Α' 11). Ειογάσθη άριστα υπέρ της Μονής, ζητών να τακτοποιή τα πάντα. Διεκόσμησε τον ναόν δι' εικόνων επαργύρων, κηροπηγίων και πολυελαίου. Περί του τόπου εις όν ετάφη, έχω εξ ακοής ότι ετάφη Μεθόδιός τις, δεν γνωρίζω αν είνε ο αυτός, εις τι εκκλησιδιον εντός του χωρίου ονομαζόμενον Άγιοι Ανάργυροι*».

β. Αθανάσιος 1798. Ανεκαίνισε την εικόνα της Παναγίας 1798, «*Ανεκαινίσθη η θεία και ιερά εικόν της υπεραγίας Δεσποίνης ημών Θεοτόκου Αρχιερατεύοντος του Πανιερωτάτου κ.κ. Αγαπίου, δι' εξόδων του Πανοσιωτάτου ηγουμένου Αθανασίου, προσκυνητού*».

γ. Νικόδημος 1812. Έν τινι εγγράφω υπό χρονολογίαν 5 Δεκεμβρίου 1812 αναφέρεται ότι μία καλογραία «*υπηρέτησεν εις τον ηγούμενον Νικόδημον χρόνους αρκετούς. Ούτος μνημονεύεται ως ηγούμενος ήδη από του 1807 (Φ.τ.Δ. τ. Α' σελ. 11)*».

δ. Νεόφυτος Γαλουζής 1817-1820. Εν τη πρώτη σελίδι εκκλησιαστικού βιβλίου σημειούται: «*1821 Μαρτίου 1. Απεξενώθη το παρόν βιβλίον παρά του κυρίου Νεοφύτου Γαλουζή πρώην ηγουμένου. Υπάρχει κάμου του νυν ηγουμένου Νεοφύτου ιερομονάχου παπά-Αντωνίου*».

ε. Νεόφυτος παπά-Αντωνίου (σ.σ. προσθήκη ή Ζαμπέτογλου βλ. πρόλογο παλαιού Κτηματολογίου και «*Φωνή Δωδεκανήσου*») 1821, 1822, 1829, 1832, 1840, 1842, 1846, 1852, 1856.

Περί του ηγουμένου τούτου υπάρχει αγαθωπάτη μνεία ως ανδρός φύσεως εξόχως θρησκευτικής και αυστηράς. Δεν είνε απίθανον να εχρημάτισεν ηγούμενος καθ' όλον το διάστημα από του 1821-1856. Τω 1829 Σεπτεμβρίου 28 ετιμήθη υπό του μητροπολίτου Ρόδου Παϊσίου διά του οφφικίου του Συγκέλου, τώ δε 1840 διά του οφφικίου του Αρχιμανδρίτου υπό του Μητροπολίτου Ρόδου Ιακώβου, παρ' ώ περισσής απήλαυε τιμής. Διετέλεσε δε κατ' επανάληψιν Αρχιερατικός Επίτροπος. Κατά του Ηγουμένου τούτου φαίνεται να υπήρχε ρεύμα τι κατά το 1837, εξ αφορμής του οποίου εδέησε να συνταχθή αμυντικόν και προστατευτικόν έγγραφον αυτού υπό της Δημαρχίας και πολλών εκ των κατοίκων. Το έγγραφον τούτο θα παραθέσωμεν εις το τέλος του Κεφαλαίου.

στ. Μακάριος 7 Σεπτεμβρίου 1856 - Ιουλίου 20 του 1879. Συμπαθής παρά τοις Νισυρίοις φυσιογνωμία, καταλιπών μνήμην αίδιον και ζωηρώς ζων εν ταις καρδίαις των συμπατριωτών του. Άνθρωπος σώφρων, συνετός, ηπιωπάτου χαρακτήρος, φιλοξενώτατος, είχε και έχει την εκτίμησιν των γνωρισάντων αυτόν,

ζων και μετά θάνατον. Ανάστημα του προκατόχου του Νεοφύτου χειροτονήθη εν Σύμη διάκονος λεγόμενος αδελφός της Μονής Πανοριμίτου, εν ή υπηρετήσεν ως διάκονος, έχων την προστασίαν του ηγουμένου αυτής Ιεροθέου (1839-1859).

Την 7^η Σεπτεμβρίου 1856 ανέλαβεν την ηγουμενίαν της εν τη πατρίδι του ιεράς Μονής, χειροτονηθείς εν Νισύρω παραιτηθέντος υπέρ αυτού ένεκα γήρατος του ηγουμένου Νεοφύτου. Η ιεροπρέπειά του, η διδακτικότης του, η αφιλοχρηματία του μένουν παροιμιώδη. Κατ' επανάληψιν έλεγεν, «ο πλούτος είνε τα φτωχά».

Πονηρός όμως δαίμων υποκινήσας κατ' ατού τους εν έτει 1879 τα κοινά πράττοντας, κατέστησε την εν τη Μονή παραμονήν αυτού αδύνατον. Διό και παραιτηθείς τη 20η Ιουλίου 1879 απήλθεν εις την εν Σύμη μητέρα Μονήν. Έσπευσε επιτροπή να επαναφέρει αυτόν εις την πατρίδα, αλλ' είχεν ήδη διορισθή Ηγούμενος εν τη Μονή Πανοριμίτου, εν ή και διετέλεσεν ως τοιούτος από του 1879-1890 ότε και απέθανε.

Περί της εν Σύμη ηγουμενίας του ο κ. Χαβιαράς εν τω γνωστώ συγγράμματί του εκφράζεται ως εξής: «Ο Μακάριος διώκησε τα της Μονής θεαρέστως ως καλός μαθητής και ζηλωτής του Ιεροθέου, υπήρχε δε πάντοτε και παρά πάσιν ακουράστως διαλεκτικώτατος και διδακτικώτατος. Επί δε της ηγουμενίας του ήρχισεν η τακτοποιήσις της βιβλιοθήκης και των Αρχείων και του γραφείου της Μονής, τοιούτων τέως μη υπαρχόντων έν αυτή, καίτοι απαραίτητων όντων εις πάσαν Μονήν ... ο Μακάριος απεβίωσε...θέμενος κατ' αρχάς ηγούν υποδείγματα πρακτικών και αξιολόγων έργων υπέρ της προαγωγής της Μονής».

ζ. Κύριλλος Χριστοφόρου. Ιούλιος 28 του 1879 μέχρι σήμερα. Από του 1879 μέχρι του 1885 διετέλεσεν ως Διευθυντής της Μονής, από του έτους δε τούτου μέχρι σήμερα διατελεί ηγούμενος αυτής.

Εγεννήθη εν Μανδρακίω Νισύρου εν έτει 1843. Από μικράς ηλικίας έχων ζήλον εις τα ιερά χειροτονήθη διάκονος τη 2 Ιουλίου 1864, πρεσβύτερος δε τη 20η Ιουλίου 1879. Υπηρετήσεν ικανά έτη ως διάκονος εν Κωνσταντινουπόλει, αναλαμβάνων δε εν έτει 1879 μέχρι 5 Οκτωβρίου 1922 την διέυθυνσιν της Ιεράς Μονής Σπηλιανής ετιμήθη υπό του Μητροπολίτου Ρόδου Γερμανού διά του οφφικίου του Αρχιμανδρίτου. Έκτοτε διατελεί και ως Αρχιερατικός Επίτροπος. Χαρακτήρος δραστηρίου ηδυνήθη να τακτοποιήση και να επισκευάση ολόκληρον την Μονήν, περιποιητικός εις τους ξένους απολαύει της συμπαθείας των γνωριζόντων αυτόν. Εις αυτού την καλήν θέλησιν απόκειται να αναλάβη και πάλιν η Μονή την κτηματικήν της περιουσίαν και να τεθή εις την ακμήν εις ήν κατά τα πρώτα έτη της ηγουμενίας του υπήρχε.

η. Αρχιμανδρίτης Εμμανουήλ Ι. Καρπάθιος από 5 Οκτωβρίου 1922 μέχρι 30 Ιουνίου 1923.

Παραθέτομεν ενταύθα το σχετικόν προς τον ηγούμενον Νεόφυτον έγγραφον:

«Διά του παρόντος ενυπογράφου γράμματος γίνεται δήλον ότι μετά τους 1820 έτους χρόνους ακολούθησεν εις το μοναστήριόν μας έλλειψις της ηγουμενίας. Στοχαζόμενοι την ανακεφαλίαν του Μοναστηρίου έγινε συνέδριον παρά του κοινού, εύραμεν εύλογον τον κύριον Νεόφυτον, του παπά-Αντώνη υιόν, και τον αποκαταστήσαμεν καθηγούμενον εις το ιερόν αυτό μοναστήριον επιλεγόμενον Σπηλιανή, τον οποίον έως την σήμερον τον εγνωρίζομεν όλοι, μικροί τε και μεγάλοι, τίμιον και άξιον, καθώς αποφαίνεται, ότι το μοναστήριόν μας ευρίσκειται εις αύξησιν πλην διαστοχαζόμενοι εις κάθε καιρόν όπου έρχεται ο Αρχιερεύς ο άγιος Ρόδου υπάγωσι μόνον και μόνον μία φαμελία τους οποίους τους ηξεύρομεν ότι εις κάθε καιρόν κατατρέχουν τον Ηγούμενον διά να ζημιούν το Μοναστήριον, πλην από τώρα και εις το εξής δεν θέλομεν να τους ηξεύρωμεν με τελειότητα αυτούς τους καταστρεπτάς του Μοναστηρίου. Και να έχη και ο ηγούμενος κατά την γνώμην του κοινού να τους αντιστέκεται».

Και ούτω υποφαινόμεθα.

Εν Νισύρω τη 24 Ιουνίου 1837.

(Επονται υπογραφαί του Δημογέροντος, του Γραμματέως της Κοινότητος και ικανών μελών αυτής).

Διά το ιστορικόν του περιεχομένου παραθέτομεν και το σχετικόν προς τον διορισμόν του Ηγουμένου Νεοφύτου έγγραφον του Μητροπολίτου Ρόδου Αγαπίου, του εκ Σαντορίνης (1792-1829).

«Ευλαβέστατοι ιερείς της νήσου Νισύρου, τίμιμοι προεστώτες, χρήσιμοι γέροντες και πρόκριτοι και λοιποί χριστιανοί, της νήσου, τέκνα ημών εν Κυρίω αγαπητά χάρις εΐη υμίν και ειρήνη από Θεού, και παρ' ημών ευχή, ευλογία και συγχώρησις. Επειδή και το εν τη πατριδι σας συγκείμενον ιερόν και σεβάσιμον μοναστήριον το επ' ονόματι μεν τιμώμενον της υπεραγίας ημών Θεοτόκου, της Σπηλιανής δ' επιλεγόμενον, εστερημένον όν ηγουμενικής επιστασίας, και ίνα μη μένη επί πολύ εστερημένον της τοιαύτης προστασίας και φθάση και αυτό εις ήν έφθασαν αθλίαν ερήμωσιν και τα λοιπά τα εν τη αυτή νήσω ευρισκόμενα μοναστηριακά δι' έλλειψιν αξίων και αρμοδίων προσώπων, ή μάλλον ειπεΐν διά την αρχιότητα αφέλειαν τών κατά καιρόν εν αυτοίς ηγουμενευσάντων, διά τούτο ευστήσαμεν εν τω ιερώ τούτω μοναστηρίω ηγούμενον τον οσιώτατον εν ιερομονάχοις κυρ. Νεόφυτον, ως μαρτυρούμενον παρ' υμών απάντων των εν τη αυτή νήσω χριστιανών άξιον και άοκνον επιστάτην και φροντιστήν εις τα προς αύξησιν και βελτίωσιν τούτου του ιεροού και σεβασμίον ημών Μοναστηρίου.

Και ημείς μεν κατά την θεομήν αίτησιν υμών των χριστιανών αποκατεστήσαμεν κυριαρχικώς τον ειρημένον κυρ. Νεόφυτον εν τω Μοναστηρίω της Σπηλιανής ηγούμενον, υμείς δε οι χριστιανοί οφείλετε χάριν της κυρίας ημών Θεοτόκου τιμάτε και αγαπάτε αυτόν, βοηθούντες άμα αυτό μετά προθυμίας διά τας κατά καιρόν συμπιπτούσας υποθέσεις του ιεροού Μοναστηρίου όπως διά της κοινής υ-

μών συνδρομής και βοηθείας φανή και αυτός άξιος κυβερνήτης του ιερού τούτου μοναστηρίου και αυτός μεν διά την άοκνον επιμέλειάν του να λαμβάνη την παρά πάντων των χριστιανών εύνοιαν και μετ' ευλαβείας αγάπην και τον έπαινον, υμείς δε οι συνδρομηταί και καλοθεληταί του ιερού και σεβασμίου τούτου μοναστηρίου έξετε τους μισθούς έν τε τω νυν αιώνι και εν τω μέλλοντι παρά του μισθοδότου Θεού. Ού η χάρις και το άπειρον έλεος διά των πρεσβειών της κυρίας ημών Θεοτόκου εή μετά πάντων υμών.

αωκά Μαρτίου κοστ 26.

Ο Ρόδου Αγάπιος εν Χριστώ ευχέτης υμών.

Με την τοιαύτην ή τοιαύτην κατάστασιν της Μονής συνεδέετο και συνδέεται η ηθική και θρησκευτική κατάστασις των κατοίκων του Μανδρακίου. Περί αυτήν εμορφώθησαν συνήθειαι τινές παρά τοις κατοίκοις, δι' ών ούτοι είχαν την πεποίθησιν ότι εξέφραζον την αγάπην αυτών και τον βαθύν σεβασμόν των προς την Υπεραγίαν Θεοτόκον.

Το όνομα της Υπεραγίας Σπηλιανής και εις τα καλά και εις τα κακά ευρισκεται εις τα χειλή του Νισυρίου έν τε τη πατρίδι και τη ξένη γη.

Εν τη Μονή ταύτη τελούνται πάσαι ανεξιαιρέτως αι βαπτίσεις και οι γάμοι, η δε κατάβασις από της Μονής των πομπών τούτων παρουσιάζει έξόχου τινός μεγαλοπρεπειάς άποψιν. Η ειλικρινεστερά ευχή προς τα παρθένους είνε «κι' από την Παναγιά να κατεβής». Εφ' όσον η Μονή διетήρει τα κτήματα αυτής είνε άξιον παρατηρήσεως οι ευλαβείς τύποι, των οποίων οι χριστιανοί ήσαν αυστηροί τηρηταί. Ουδείς επεχείρει την σποράν των κτημάτων του αν η Παναγιά δεν έκαμνεν αρχή του ζευγαριού. Ανέμενον να ευλογήση την γην το άροτρον της Μονής. Αποπνέει ομολογουμένως βαθύν σεβασμόν προς την Παναγίαν η πράξις αυτή των χριστιανών και διαπιστεί την ενδόμυχον αυτών πεποίθησιν ότι προπαντός πρέπει να αναμένη πας τις διά να προοδεύση και επιτύχη τι, την συνδρομήν της θείας προνοίας.

Μάλιστα «κατά το πρώτο ζευγάρι», της Παναγίας προσήρχοντο πλήθος χριστιανών δωρεάν, διά την χάριν της Παναγίας εργαζομένων, μετά ταύτα δε ανελάμβανεν έκαστος την καλλιέργειαν του ιδίου κτήματος. Και ο θερισμός εγένετο κατά την ακόλουθον συνήθειαν. Κατά τας εορτάς διοργανούνται μεγάλοι όμιλοι ανδρών και γυναικών, νέων και νεανίδων, οι οποίοι καλούνται εν Νισύρω με το ιδιαίτερον όνομα «αργατιές» και άλλοι μεν εθερίζον, άλλοι έδενον δεμάτια άλλοι μετεκόμιζον και άλλος άλλο έπραττε διά την χάριν της Παναγίας, υπό τα εγκωμιαστικά άσματα και τα παρακλητικά προς αυτήν. Αι μητέρες προ παντός κατά τας στιγμάς εκείνας εύρισκον την ευκαιρίαν να παρακαλέσωσι την Θεοτόκον διά τα εις τα ξένα μακράν ευρισκόμενα τέκνα των, άδουσαι συγκινητικά προς την Παναγίαν άσματα καλούμενα «καλημερίσματα».

Μετά το πέρας του θερισμού επανήρχοντο όλοι ομού εις το χωρίον ενθουσιώδεις ψάλλοντες εν άλλοις, καθιερωμένον τι επί τη περατώσει του θερισμού

άσμα καλούμενον «ο πεύκος» και συνηθιζόμενον και εις τους θερισμούς των άλλων οικοκυρών. Η αρχή του ποιήματος τούτου είνε αυτή:

«Εμπρός μας τον εβάλαμεν τον πεύκο με τα κλώνια η Παναγιά η Σπηλιανή που να του δίνη χρόνια».

Προ του θερισμού, παρθένοι ήλεθον εις τους εν τη μικρά πλατεία του ποταμού εν τω χωρίω ευρισκομένους χειρομύλους κριθήν της Παναγίας, άλλαι δε εζύμωνον διά την «αργατιάν» υπό τα περιπαθή πάντοτε καλημερίσματα και γλυκά προς την μητέρα του Χριστού εγκώμια. Ούτω δε διωργανούντο κατ' έτος κατανυκτικά θρησκευτικά τελεταί, αίτινες ομολογουμένως συνετέλουν εις την ενίσχυσιν του θρησκευτικού αισθήματος, προ πάντων δε διά τους μακράν ξηνητευμένους εχρησίμευον ως σωτηριώδεις πατριωτικά εντυπώσεις αίτινες εκράτουν δεδεδεσμευμένην την καρδίαν των προς την πενιχράν πατρίδα. Ουδέν όμως των τοιούτων σήμεραν. Τις να αφιερώση τι εις την Μονήν ή πλοίον ή αίγα ή δίκτυον ή τι άλλο; Αφού βλέπει ότι ουδέν τούτων διατηρεί η Μονή; Δεν είνε μόνον η υλική ωφέλεια, ήτις επιβάλλει την αποκατάστασιν των κτημάτων της Μονής όπως και πρότερον, είνε προ παντός η ωφέλεια η θρησκευτική και η ηθική, ήν αι ιεραί αύται και τόσαι άλλαι συνήθειαι προσπορίζονται. Και τι της ωφελείας ταύτης πολυτιμότερον; Αυταί αι συνήθειαι, αυταί είνε τα ζώντα παραδείγματα, αυταί είνε αι ζωντανά συμμετοχαί ημών εις τον άγιον θρησκευτικόν βίον, εις τον βίον του Χριστού. Τα τέκνα περισσότερον τα διδάσκει και τα διαπαιδαγωγεί και τα προπαρασκευάζει διά την αρετήν και διά βεβαίαν εν τη κοινωνία πρόοδον, η συμμετοχή αυτών εις τας τοιαύτας εκδηλώσεις του θρησκευτικού βίου, συν τη πανηγυρική των όψει και απολαύσει έχουσι και ασκούσι την ισχυράν επίδρασιν υγιούς και σωτηριώδους διδασκαλίας.

Είθε τοιαύται πανηγύρεις να δημιουργώνται, ουχί δε υπάρχουσαι να καταπνίγωνται.

Ιδιαιτέρας μνείας αξία είνε η πανήγυρις της Μονής, τελουμένη κατά την 15^{ην} Αυγούστου. Οποία εντυπώσεις και αναμνήσεις δεν περιστρέφονται περί την ευφρόσυνον ταύτην ημέραν. Και πόσον ευρίσκει ξένος τις την ευκαιρίαν να θαυμάση την αθωότητα της απολαύσεως!

Κατά τας παραμονάς της εορτής γίνεται και πάλιν υπό των παρθένων το «άλεσμα», το «ζύμωμα» και τα σχετικά, υπό τα περιπαθή πάντοτε άσματα προς την Παρθένον. Ημέρα καθιερωμένη διά το άλεσμα τούτο είνε η 6 Αυγούστου εορτή της Μεταμορφώσεως. Κατά την ημέραν ταύτην έρχονται από της απέναντι Κω, εκ των χωρίων προ πάντων Κεφάλου και Αντιμαχείας, προσκυνηταί, οι οποίοι έχουσι τάξει εις την Παναγίαν «να κάμουν τα νιάμερα», ήτοι επί εννέα ημέρας από της 6 Αυγούστου μέχρι της εορτής να εκπληρώσουν υπόσχεσίν των εις την Παναγίαν ποιούσαι μετανοίας και ψάλλουσαι μετά των Νισυριών καθιερωμένον τι εν τη περιστάσει ταύτη άσμα. Οι προσκηνυταί ούτοι, καθώς και όσοι κάμουν το «νιάμερο» επικαλούνται «νιαμερίτες», «νιαμερίτισσες» προς αντιδιαστολήν από τους «πανηγυριώτες» οι οποίοι έρχονται την παραμονήν της πανηγύρεως ή αυθημερόν. Το άσμα τούτο έχει ως εξής:

Καλόν 'νεν τ' άγιος ο Θεός καλόν 'νεν κι' ας το πούμε

Οπού το λέει σώνεται κι' οπού το κούει 'γιάζει
Κι' οπού θα το καλοφκρασθή παράδεισο λαβαίνει,
Παράδεισον και λουτουργιά μεσ' τ' άγιο μοναστήρι
Θκεί αγγέλοι λουτροούν κι' οι Αποστόλοι ψάλλουν
Στη μέση στέκει ασώματος και το χαρτί νεγνώνει
Ποιός έχει πόδια να σταθή και χέρια να τανύση
Και στόμα ν' απηλοικθή στην φοβερά την κρίση.

Μέγα και ταξιάρχη μου μέγα και φοβερé μου
Αντάς σε στείλ' αφέντις μου να πάρης την ψυχίν μου
Μην έρτις μ' άγριον τάραμα μην έρτις μ' αγριον πνέμα
Έλα με την ταπεινώσι να σου την παραδώσω.

Να την επάς στ' αφέντι μου ως θέλει να την κρίνη
Τα είδεν και τα έπαθεν και τάχει καυμένα
Άγγελé μου βλοπιμένε μύριε και χαριτωμένε.

Ακριβοπερικαλώσε με τα δάκρυα προσκυνώσε
Να ξορκίζης το κακόν μου να γκαλιάζης το καλόν μου
Να μην ημπορ' ο εχτρός μου
Να περγά ποτ' από μπρός μου.

Κατά την παραμονήν της εορτής παρατίθεται νηστήσιμον δείπνον κοινόν εν τη δημοσία τραπέζη από φασολάδα ή ρεβιθάδα, από φασόλια ή ρεβίθια τα οποία συλλέγουν από ημερών από τα σπίτια «για το τραπέζι της Παναγιάς», την δε επομένην μετά την θείαν λειτουργίαν και το γεύμα, συγκροτείται πάνδημος ενθουσιώδης χορός εις την «τάβλαν του γιாலού», πλατείαν μικράν κειμένην ακριβώς κάτωθεν της Μονής.

Αρχίζει δ' άμα τω χωρώ η λεγομένη «κούππα». Οιοσδήποτε οδηγεί οιανδήποτε εις το «μπροστάρι» του χορού, δίδεται δι' αυτή ανά χείρας μία «κούππα» εις την οποίαν ρίπτει ο οδηγήσας αυτήν πανηγυριστής τον οβολόν του προς όφελος της Μονής. Δεν προλαβαίνει να σύρη δύο βήματα και η κούππα μεταβαίνει εις άλλας χείρας, εκ τούτων εις άλλας, εν ολίγοις δε δευτερολέπτοις βλέπει τις μεγίστην ποικιλίαν αρχηγών του χορού. Είνε πόθος των Νισυριών γυναικών και δεσποινίδων να τας τραβήξουν εις την κούππαν.

Αι πρώται ερωτήσεις μετά την διάλυσιν του χορού είνε, «πόσες φορές έπιασεν» η μία ή η άλλη εις την κούππαν ή αν διόλου δεν προσήλθεν. Ολόκληρον το χωρίον παρίσταται εις τον χορόν αυτόν υπενθυμίζοντα τας αρχαίας μεγάλας δημοσίας εθνικάς πανηγύρεις. Ευχόμεθα από καρδιάς να διατηρώνται αι ιεραί αυ-

ταί τελεταί και πανηγύρεις με το αυτό αγνόν πνεύμα εις αιώνα τον άπαντα.

Δεν δύναται να λεχθή ότι η Μονή ευρίσκεται σήμερον εις ευάρεστον οικονομικήν κατάστασιν. Αι πρόσοδοι αυτής είναι μικραί κατόπιν της επιδεικνυμένης προς την περιουσίαν αυτής αδιαφορίας. Θέλησις και πάλιν θέλησις των εν τοις πράγμασι θα ηδύνατο να βελτιώση κατά πολύ την οικονομικήν της Μονής κατάστασιν, η οποία βελτίωσις είνε συμφέρουσα εις την Κοινότητα, διότι είνε γνωστόν ότι το μεγαλύτερον μέρος των εσόδων αυτής, διαθέτει η Μονή εις τας Σχολάς της Κοινότητος. Η συνδρομή αυτής υπέρ των Σχολών κανονιζομένη βεβαίως κατά τα ετήσια έσοδα, έφθασε και μέχρι 5.000 γροσίων. Είνε και τούτο λυπηρόν ότι ουδεμία λαμβάνεται φροντίς προς παρασκευήν διαδόχων εν τη διαχειρίσει των της Μονής. Απέμεινεν η Μονή με το πρόσωπον μόνου του Ηγουμένου, αλλ' είνε ανάγκη να προσληφθώσιν εις ή δύο δόκιμοι, να ανατραφώσιν εν τη Μονή και εν καιρώ ευθέτω να κυβερνώσιν αυτήν μετά στοργής και ενδιαφέροντος.

Είθε αι γραμμαϊά αύται να χρησιμεύσωσιν ως αφετηρία προς αναλόγους σκέψεις και πράξεις της ιεράς Μονής της φίλης πατρίδος.

Εν Ρόδω μηνί Αυγούστω 1916

† Αρχιμ. Εμμ. Καρπάθιος

Μετά το ανωτέρω κείμενο του κυρίου πονήματος, ο αείμνηστος μητροπολίτης, ως αρχιμανδρίτης βεβαίως τότε, προχωρεί στην καταχώριση, χρόνια αργότερα, των σημειώσεων που ακολουθούν, σκεπτόμενος ίσως μια άλλη εργασία, με σκοπό να τονίσει το βαθμό ενδιαφέροντος των διοικούντων ως προς την διαχείριση της κτηματικής περιουσίας της Μονής:

«Στοιχεία:

4 Ιουλίου 1921. Επί πρωτ. Κωνσταντίνου Σταθερού:

«Προς καρποφορωτέραν διαχείρισιν των κτημάτων τις Ι. Μονής Σπηλιανής και ι. Εκκλ. Ποταμιτίσσης και βελτίωσιν αυτών, επειδή η Δημαρχία τυγχάνει επιφορτισμένη διά πολλών ασχολιών κατηρτίσαμεν ειδικήν Μοναστηριακήν Επιτροπήν μέλη της οποίας εξελέγησαν οι κ.κ. Ιωάν. Γ. Κατσιματίδης, Γ. Συρνιω (σ.σ. προφανώς Συργιώτης), Γ. Μουλός, Ι. Σκανδάλιος, διαρκής δε πρόεδρος αυτοδικαίως ο εκάστοτε Ηγούμενος Ι. Μονής Σπηλιανής».

1922 Οκτωβρίου 9. (σ.σ. Από τις 5^{ης} Οκτωβρίου, ο Θμμανουήλ είναι πλέον Ηγούμενος της Ι. Μονής και επομένως πρόεδρος της Επιτροπής). Υπό πρ. Αρχιερατικού επιτρόπου. «Ο πανοσιολ. πρόεδρος κηρύσσειν εισιγείται την εφαρμογήν του Κα-

νονισμού. Συμφώνως τούτω εξελέγησαν δύο τακτικά μέλη: Ν. Παπά-Νεοφύτου, Κ. Ξένος».

1923 Ιουλίου 1. (σ.σ. Μετά την εκ της Νισύρου αναχώρηση του Εμμανουήλ). «Μέλη της Εκκλησιαστικής Κτιματικής Επιτροπής υπό την προεδρίαν του ηγουμένου ή του αναπληρωτού αυτού Γ. Μουλλός, Ι. Σκανδάλιος, Ν. Πολίτης, Π. Γιαννάκης, Μ. Βιολής»... «Αποφασίζεται δε όπως το Συμβούλιον τούτο εργάζεται όλως αυτοτελώς και άνευ ουδεμιάς επεμβάσεως της Δημαρχίας εις το έργον αυτού, υποχρεούται δε η Δημαρχία να χορηγή την αναγκαίουσαν τι Επιτροπή εκάστοτε πίστωσιν καθώς και την παντοίαν συνδρομήν αυτής, χωρίς η Επιτροπή να έχει το δικαίωμα να συνάπτη άλλοθεν δάνειον επ' ονόματι της Κοινότητος ή εαυτής».

«Τα πλεονάσματα της Κτιματικής εισρέουν υποχρεωτικώς εις το Γενικόν Κοινοτικόν Ταμείον κατά δε την ετησίαν ειθισμένην Γενικίν Συνέλευσιν υποβάλλει γραπτήν λογοδοσίαν».

1923 Μαρτίου 13. Περί συνεργασίας Ηγουμένου
και Επιτροπής.

Παραίτησις Επιτροπής. Αίτησις πολιτών».

Ακολουθεί φωτοτυπία από την πρώτη σελίδα του χειρογράφου του μακαριστού Μητροπολίτου:

Φ 44

Η εν Νισύω
Ιερά Μονή Σπηλιανής

Η Παναγία ἡ Σοφία
ἡ Παναγία ἡ Σοφία
ἡ Παναγία ἡ Σοφία

Γεννηθῆσαί Παναγίαν

Τὸ ἄνω ἄνω μίσητον, εἰς τὴν ἐσθίον ἀναίμε
τὴν ἕψηρα ὁ ἐκκαθαρισμὸς τῶν Μαρτυρῶν,
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Τὸ ἄνω ἄνω μίσητον, εἰς τὴν ἐσθίον ἀναίμε
τὴν ἕψηρα ὁ ἐκκαθαρισμὸς τῶν Μαρτυρῶν,
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Τὸ ἄνω ἄνω μίσητον, εἰς τὴν ἐσθίον ἀναίμε
τὴν ἕψηρα ὁ ἐκκαθαρισμὸς τῶν Μαρτυρῶν,
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Τὸ ἄνω ἄνω μίσητον, εἰς τὴν ἐσθίον ἀναίμε
τὴν ἕψηρα ὁ ἐκκαθαρισμὸς τῶν Μαρτυρῶν,
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον
ἐπιπέσαντες τὸν πῶνον Νισύου, εἰς τὴν ἐσθίον

Handwritten notes and corrections in the right margin, including a boxed number '11921'.

Handwritten notes and corrections in the right margin, including a boxed number '11921'.

Handwritten notes and corrections in the right margin, including a boxed number '11921'.

Handwritten notes and corrections in the right margin, including a boxed number '11921'.

**Ο λόγιος Μητροπολίτης Σιλβρίας,
πρώην Κώου, κυρός ΕΜΜΑΝΟΥΗΛ ΚΑΡΙΑΘΙΟΣ.**

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Παρουσίαση του βιβλίου
του καθ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή
«ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ.
ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ. 19ος ΑΙΩΝΑΣ»
ΕΚΔΟΣΗ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΝΙΣΥΡΙΑΚΩΝ ΜΕΛΕΤΩΝ

Το βράδυ της 12ης Αυγούστου του 2018 έλαβε χώρα η παρουσίαση της νέας δημιουργίας του καθηγητού στο ΑΠΘ και συμπατριώτου μας εκ μητρός, κ. Ζαχαρία Τσιρπανλή με τίτλο, «ΓΑΜΗΛΙΕΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΕΣ ΣΤΟ ΑΙΓΑΙΟ. ΤΟ ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ ΤΗΣ ΝΙΣΥΡΟΥ. 19ος ΑΙΩΝΑΣ», έκδοση της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών. Ο λαός του νησιού μας κατέκλυσε τον ειδικό χώρο του δημοτικού ξενώνα στο λιμάνι για να παρακολουθήσει την εκδήλωση και να τιμήσει τον εκλεκτό συμπατριώτη μας.

Ο καθηγητής δεν παρέστη λόγω κωλύματος και παρεκάλεσε να τον εκπροσωπήσει ο σεβασμιότατος Μητροπολίτης Κώου και Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ, ο οποίος παρέστη στην εκδήλωση και απηύθυνε εμπνευσμένο χαιρετισμό.

Στη συνέχεια, το Πολιτιστικό Ίδρυμα Κλεόβουλος «Ο Ρόδιος», ανέλαβε σε συνεργασία με την Εταιρεία μας την παρουσίαση του έργου στην αίθουσα τελετών του Πειραιϊκού Συνδέσμου Πειραιώς, στην οποία ο σεβασμιότατος εξεπροσώπησε και πάλιν τον κ. καθηγητή.

Στις 9 Ιουνίου 2018, ο Πολιτιστικός Οργανισμός του δήμου Αθηναίων απένειμε στον κ. καθηγητή, για την εργασία του αυτή, το βραβείο «Β. Μοσκόβη» για το 2018. Στην αίθουσα «Αντώνης Τρίτσης» του Πνευματικού Κέντρου του Δήμου Αθηναίων, έγινε η απονομή του βραβείου στον εκπροσωπούντα τον κ. καθηγητή σεβασμιότατο Μητροπολίτη μας, ο οποίος εν συνεχεία απένειμε στον κ. Ζ. Τσιρπανλή τον Χρυσούν Σταυρόν της εν Δωδεκανήσω Εκκλησίας του Οικουμενικού Θρόνου, τον οποίον ο σεβασμιότατος παρέδωσε στον Πρόεδρο της Εταιρείας μας κ. Κωνσταντίνο Χαρτοφύλη, για να τον προωθήσει στον κ. καθηγητή.

Παραθέτουμε κατωτέρω τον χαιρετισμό του σεβασμιότατου στην εκδήλωση παρουσιάσεως του τόμου στη Νίσυρο, δύο φωτογραφίες από την εκδήλωση εκείνη και το δίπλωμα απονομής του Σταυρού της εν Δωδεκανήσω Εκκλησίας.

Χαιρετισμός του Σεβ. Μητροπολίτου Κώου και Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ

Μέ μεγάλη χαρά παρευρίσκομαι στή σημερινή εκδήλωση εκπροσωπώντας τόν Έλλογιμώτατο κ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, Όμότιμο Καθηγητή τοῦ Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, ό όποιος μέ τό έργο του τιμᾶ τόν τόπο μας καί μέ τήν προσφορά του μᾶς κάνει νά αισθανόμαστε ύπερήφανοι πού είμαστε συμπατριώτες του.

Έν πρώτοις, θά ήθελα, ως έπίσκοπος τοῦ τόπου, νά εὐχαριστήσω θερμῶς καί έγκαρδίως τήν Έταιρεία Νισυριακῶν Μελετῶν, ή όποία διά τοῦ Έλλογιμωτάτου Προέδρου της κ. Κωνσταντίνου Διαμ. Χαρτοφύλη διοργάνωσε μέ πολλή φροντίδα καί αγάπη τήν εκδήλωση τούτη.

Κύριε Πρόεδρε δεχθεῖτε τήν καρδιακή εὐγνωμοσύνη μου διά τό μέχρι τοῦδε έπιτελεσθέν έργο σας καί τίς ειλικρινέστερες εὐχές μου διά κατά Θεόν συνέχισιν καί έπ' αγαθόν προαγωγήν τῶν πολυπλεύρων δραστηριοτήτων σας. Έπιτρέψατέ μου, όμως, νά καταθέσω καί τήν κατά Θεόν καύχησίμ μου διά τήν πολυετή οὐσιαστική προσφορά Ὑμῶν καί τῆς Έταιρείας Νισυριακῶν Μελετῶν στό πνευματικό καί πολιτιστικό γίγνεσθαι τῆς Νήσου Νισύρου καί τῆς Δωδεκανήσου έν γενεῖ.

Η Ίερά Μητρόπολις Κώου καί Νισύρου περιβάλλοντας μέ τήν δέουσα εκτίμηση καί αποδίδοντας τήν όφειλομένη τιμή στόν κ. Καθηγητή, έθεσε τήν παρούσα εκδήλωση υπό τήν αιγίδα της, οὕτως ώστε άφ' ενός νά αναδειχθεῖ, καί δι' αὐτῆς τῆς όδοῦ, ή πολυετής προσφορά του πρός τήν Κῶ καί τή Νίσυρο καί άφ' έτέρου νά τονιστεῖ μέ τόν πλέον έπίσημο τρόπο ή στενοτάτη σχέση πού από δεκαετίες έχει αναπτύξει ό τιμώμενος μέ τήν Ίερά μας Μητρόπολη καί τό σημαντικότητα από κάθε άποψη Αρχείου Δουλείας αὐτῆς. Ό Έλλογιμώτατος, ήδη από τήν έποχή τῶν προκατόχων ήμῶν, κυροῦ Ναθαναήλ Δικαίου τοῦ έξ Ίμβρου καί κυροῦ Αἰμιλιανοῦ Ζαχαροπούλου, ζήτησε καί έλαβε τήν άδεια νά φωτοτυπήσει καί νά μεταγράψει τούς ύπ' αριθμόν 18 καί 19 Κώδικες, άντιστοιχως, εκ τῶν

οποίων ό μέν πρώτος περιλαμβάνει ύλικό τής άπογραφής Νισύρου, ό δέ δεύτερος ύλικό τής άπογραφής τής Κώ.

Η σχέση αυτή συνεχίσθηκε και τονώθηκε από τό έτος 2009, όταν έγκαταστάθηκα στην Κώ και στη Νίσυρο ως Μητροπολίτης, καθώς άφ' ενός έζητησε και έλαβε τήν άδεια νά φωτοτυπήσει και έν συνεχεία νά μεταγράψει τόν ύπ' αριθμόν 26 Κώδικα τοϋ Αρχείου Δουλείας τής Ίερās Μητροπόλεως, ό όποιος περιλαμβάνει ποικίλα δικαιοπρακτικά έγγραφα (ανάμεσα στα όποια και προικοσύμφωνα), και άφ' έτέρου ή αξιοποίησις τοϋ πλουσίου έρευνητικοϋ και συγγραφικοϋ έργου του κατά τή συγγραφή τής Μεταπτυχιακής μου Διατριβής, υπό τήν έποπτεία και καθοδήγηση τοϋ σεβαστοϋ, Όμοτίμου πλέον, καθηγητοϋ μου κ. Μηνᾶ Αλ. Αλεξιάδη, για τήν Όσία Μελώ τήν έν τή Βουρρίνη τής Κώ. Σημειωτέον δέ, ότι ό τιμώμενος σήμερα πανεπιστημιακός διδάσκαλος έπέδειξε, κατά τό παρελθόν, έντονο ένδιαφέρον για τήν ανάδειξη και προβολή τής μορφής τής Όσίας τής Βουρρίνας.

Έγνωσμένη ή άγάπη τοϋ σεβαστοϋ Καθηγητοϋ για τήν έπιστήμη, ποικιλοτρόπως έκφρασθεΐσα μέχρι τώρα μέ πολλούς και άγλαούς καρπούς, αλλά άκόμη περισσότερο έκφραζόμενη μέ τήν άπόφαση αναλήψεως πολυετοϋς και κοπιώδους έρεύνης διά τήν μελέτη, μεταγραφή, έκδοση, ύπομνηματισμό και λεπτομερέστατο σχολιασμό τοϋ παλαιότεροϋ Κώδικα μέ προικοσύμφωνα τής Νισύρου, ό όποιος καλύπτει τά έτη 1857 έως 1892 και φυλάσσεται στην Κώ.

Στό σημείο αυτό, ως εισαγωγικό σχόλιο, θά ήθελα νά ύπογραμμίσω τήν κεφαλαιώδους σημασίας για τά πνευματικά, αλλά και τά κοινωνικά και πολιτιστικά, πράγματα τών νήσων μας άδιάρρηκτη σύνδεση μέ τό Οικουμενικό μας Πατριαρχείο. Τό όποιο μέ τήν διακριτικώς άγαπητική παρουσία του και υπό τήν πηδαλιουχία σοφών, δυναμικών, έμπνευσμένων και άόκνων Οικουμενικών Πατριαρχών, δημιούργησε –και συνεχίζει νά τό πράττει– τό ασφαλές περιβάλλον έντός τοϋ όποίου οί Έκκλησίες τής Δωδεκανήσου κατόρθωσαν, άκόμη και όταν εύρίσκοντο υπό στυγνή κατοχή και υπό καθεστώς δουλείας, ή όποια σέ έμάς, ως

γνωστόν, διήρκεσε 650 καί ὄχι 400 χρόνια ὅπως σέ ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος, νά ἐπιβιώσουν, νά ἀναπτυχθοῦν, νά διατηρήσουν τά ἦθη καί τά ἔθιμά τους καί νά συνεχίσουν νά ὀμιλοῦν τήν ἑλληνική γλῶσσα. Ὡς γλυκύ καρπό αὐτῆς τῆς διαρκοῦς φροντίδας ὀφείλουμε νά σημειώσουμε ὅτι κατά τήν Ἐνσωμάτωση ἐμφανίστηκαν μορφωμένοι νησιῶτες, οἱ ὁποῖοι ἦταν σέ θέση νά ἐπανδρώσουν τά σχολεῖα τῶν ἐλευθέρων πλέον νήσων μέ διδασκάλους ὥστε νά μήν παραστῆι ἀνάγκη νά μεταφερθοῦν ἐκπαιδευτικοί ἀπό ἄλλες περιοχές τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ παρουσία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου μας εἶναι καταλυτική καί γιά τή διάσωση προικοσυμφώνων, καί ἄλλων δικαιοπρακτικῶν ἐγγράφων, καθὼς συνεχεῖς ἦταν οἱ προτρεπτικές ἐπιστολές καί ἐγκύκλιοι πολλῶν ἀειμνήστων Πατριαρχῶν γιά τήν ἐνσωμάτωση τῶν ἐγγράφων αὐτῶν στοὺς Κώδικες τῶν κατὰ τόπους Μητροπόλεων, μέ ἀποτέλεσμα νά φθάσουν μέχρι τίς ἡμέρες μας καί, πέρα ἀπό τήν σπουδαιότητα δικαιοπρακτική ἀξία πού εἶχαν κατὰ τήν ἐποχή πού συνετάχθησαν, νά ἀποτελοῦν πλέον ἓνα καίριο σημεῖο ἀναφορᾶς γιά τόν ἐπιστήμονα πού διερευνᾷ ἓνα εὐρύ φάσμα θεμάτων καί νά διασώζουν μέσα ἀπό τίς γραμμές τους στοιχεῖα, τολμῶ νά πῶ, τῆς συλλογικῆς μνήμης, τῆς παραδόσεως, τῆς ἴδιας τῆς ἱστορίας τοῦ τόπου μας.

Τίποτα ἀπό αὐτά δέν θά εἶχε διασωθεῖ δίχως τήν προστατευτική σκέπη τοῦ Οἰκουμενικοῦ μας Πατριαρχείου, τό ὁποῖο εὐρισκόμενο τό ἴδιο σέ συνθήκες σκλαβιάς καί διωγμοῦ, ἔχοντας νά ἀντιμετωπίσει πλῆθος πιεστικῶν σοβαρῶν προβλημάτων, προσέφερε θυσιαστικά στοὺς ὑποδούλους τίς ἀπαραίτητες συνθήκες σταθερότητας καί ἀσφάλειας γιά νά ἐπιβιώσουν οἱ ἴδιοι, ὄχι μόνο βιολογικά, ἀλλά κυρίως γιά νά διασώσουν τήν πολυτιμότερη πνευματική καί πολιτιστική παράδοσή τους.

Τό νησί μας, εἰδικότερα, ἡ εὐλογημένη ἀπό τόν Κύριο Νίσυρος, εἶχε, ἔχει καί θά συνεχίσει νά ἔχει ὡς Ἐφορο, Φρουρό Ἀπροσμάχητο καί Τεῖχος Ἀκλόνητο τήν Κυρία Θεοτόκο τήν Σπηλιανή, ἡ ὁποία ἐδῶ καί αἰῶνες τήν καταστέφει θαυμαστῶς μέ τήν Ἱερά Μονή της, πού ἀποτελεῖ τιμή, καύχημα καί δόξα κάθε Νισυρίου καί κάθε Χριστιανοῦ. Ἡ συμβολή τῆς Μονῆς καί τῶν Ἡγουμένων της στή διάσωση τοῦ Κώδικα πού σήμερα

προσφέρεται στο άναγνωστικό κοινό και στην έπιστημονική κοινότητα μετά την πολυετή κριτική βάσανο του κ. Καθηγητού είναι καθοριστική, καθώς, όπως σημειώνεται στον τόμο, ο Κώδικας είχε παραδοθεί «μέ έπίσημο έγγραφο την 20 Μαΐου 1949 από τον Ήγούμενο της Ίερας Μονής Παναγίας Σπηλιανής Κύριλλο Ρωμάνο στον τότε συμβολαιογραφοῦντα ειρηνοδίκη Νισύρου Δ. Φίλιππα».

Εύκολα άντιλαμβάνεται ο άναγνώστης ότι σε μία έποχή δύσκολη και σκληρή, σκλαβιάς για νά μιλήσουμε με ακρίβεια, σε ένα ραγδαίως μεταβαλλόμενο περιβάλλον, ο άπλος λαός ένιωθε έμπιστοσύνη και σιγουριά μόνο δίπλα στην Έκκλησία του, δίπλα στον Πατριάρχη του Γένους, δίπλα στον Ήγούμενο, δίπλα στον Κλήρο. Αυτόν γνώριζε! Αυτόν έμπιστευόταν! Σέ αυτόν προσέτρεχε!

Μάλιστα, ή Έκκλησία είχε σημαντική συνεισφορά και στην άντιμετώπιση πρακτικών θεμάτων, καθώς, όπως τονίζει ο συγγραφέας, «τροφοδοτούσε τους τοπικούς γραφείς με ενημερωτικές έγκυκλίους και τά ύποδείγματα προικοσυμφώνων ή διαθηκών». Έπίσης, επειδή πολλές φορές δέν υπήρχε συμβολαιογράφος στο νησί, τό κενό αυτό συχνά κάλυπτε ο Αρχιερατικός Έπίτροπος του Μητροπολίτου Ρόδου στή Νίσυρο ή ο Ήγούμενος της Παναγίας Σπηλιανής. Μέ την ύπηρεσία του αυτή προσέφερε μία ακόμη σημαντική διακονία στον λαό του Θεού και, έξασφαλίζοντας την όμαλότητα στή μεταβίβαση των άναγκαίων περιουσιακών στοιχείων για την έναρξη της ζωής του νέου εγγάμου ζεύγους, ένίσχυε την κοινωνική ειρήνη και συνοχή.

Άς έπιστρέψουμε όμως στον Κώδικα και στο έργο του κ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή!

Ο έντοπισμός και ή, έν γένει, μελέτη του Κώδικα άπαιτούσε όχι μόνο μεταγραφική έμπειρία πού οὔτως ή άλλως έλάχιστοι διέθεταν, αλλά και σε βάθος γνώση του πανελληνίου αρχειακού και δευτερογενούς ύλικού, του τοπικού ιδιώματος, των ήθών και των έθίμων της Νισύρου, των οικογενειακών δεδομένων της νήσου και των κοινωνικών μεταβολών αυτής.

Καρπός τῆς μεθοδικῆς μελέτης καί πολυετοῦς ἐρεύνης βρίσκεται ἐνώπιον μας σήμερα ὁ τόμος τῶν 1.550, σχεδόν, πυκνοτυπωμένων σελίδων μέ κόπο καί ἐργασία πού ἐκτείνεται σέ χρονικό εὖρος μεγαλύτερο τῆς δεκαετίας. Αναμφίβολα, μέ τήν ἔκδοση αὐτή συμπληρώνεται ἕνα σημαντικό κενό στήν περί τήν Νίσυρον βιβλιογραφία, τό ὅποιο ἐκάλυψε ὁ ἀγαπητός μας Καθηγητής ἐπιλύοντας πλήθος προβλημάτων καί θέτοντας τίς βάσεις γιά τή συνέχιση, καί εἰ δυνατόν διεύρυνση, τῆς σχετικῆς ἐρευνας στό μέλλον.

Ὁ τεράστιος ὄγκος ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τόν ὅποιο ἀνέλαβε μέ ἐπιστημονικό θάρρος ὁ Καθηγητής κ. Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλή, ἐπιτρέψτε μου νά τονίσω, ὅπουδήποτε ἄλλοῦ θά εἶχε ἀναληφθεῖ ἀπό εἰδικό Ἰνστιτοῦτο καί θά εἶχε ἀσχοληθεῖ μέ τήν μεταγραφή καί τήν ἔκδοση τοῦ Κώδικα ὀλόκληρη ὁμάδα ἐρευνητῶν. Μόνο ἔτσι τό ἔργο θά εἶχε ἔλθει αἰσίως εἰς πέρας!

Ἡ διαπίστωση αὐτή δεικνύει κατά τόν καλύτερο τρόπο τήν ἐπιστημονική ἀξία καί τό ἄοκνο τοῦ ἀνδρός! Τήν αὐστηρότατη προσήλωσή του στίς διεθνεῖς ἐπιστημονικές ἀρχές τῆς ἐρεύνης, τήν ἐντυπωσιακή εὐρυμάθειά του, τήν παροιμιώδη ἀνθεκτικότητά του στούς ἐπιστημονικούς κόπους καί τήν ἀσκητική, θά τολμοῦσα νά πῶ, ἀφοσίωση στό ἀναληφθέν ἔργο!

Μελετώντας τόν τόμο ὁ ἀναγνώστης ἐρχεται ἀντιμέτωπος μέ ἕνα πανόραμα τῆς νισυριακῆς ζωῆς, τῶν ἠθῶν καί τῶν ἐθίμων τοῦ τόπου. Παρουσιάζονται καί ἀναλύονται μορφές πού σημάδεψαν τό νησί μέ τό πέρασμά τους, διασώζονται ἀγαπητά καί προβεβλημένα πρόσωπα τῆς Νίσυρου, καταγράφονται ὀνόματα Ἡγουμένων τῆς Παναγίας Σπηλιανῆς, ὀνόματα καί τίτλοι ἱερέων, ἐξέχουσες μορφές τοῦ τόπου.

Πληροφοροῦμαστε γιά πλήθος καταστάσεων καί κοινωνικῶν δεδομένων πού κρύπτονται ἀνάμεσα στίς γραμμές τῶν προικοσυμφῶνων, πού, ἐάν ὁ μελετητής δέν εἶναι πολύ προσεκτικός, θά περάσουν ἀπαρατήρητα: μέσα ἀπό τίς σελίδες ἐμφανίζονται πλούσιες καί πτωχές οἰκογένειες τῆς νήσου πού ἀνάλογα μέ τίς δυνατότητές τους ἐνισχύουν τά παιδιά τους στό ξεκίνημά τους, ὀρφανές κόρες πού τίς

στηρίζουν άλλοι συγγενείς και χήρες μητέρες που αγωνίζονται για να προσφέρουν τό ελάχιστο στά τέκνα τους, πτωχοί ιερείς δίνουν από τό ύστερήμά τους ἔστω καί λίγα μέτρα γῆς για να ζήσει τό νέο ζευγάρι, εὐκατάστατοι κτηματίες προσφέρουν μία, δύο καί παραπάνω κατοικίες, μεγάλα κτήματα, δένδρα, ἀμπέλια κ.λπ.

Διαπιστώνουμε τήν ὕπαρξη στήν ἴδια γειτονιά νέων ζευγαριῶν που ξεκινοῦν σχεδόν δίχως τίποτα, ἐνώ ἀπό τήν ἄλλη ὑπάρχουν ζευγάρια που ἀπό τήν αὐγή τῆς κοινῆς ζωῆς τους, ἔχουν λάβει ὀλόκληρες, κινητές καί ἀκίνητες, περιουσίες ἀπό τούς γεννήτορές τους.

Διεξερχόμενοι τόν ἐκδοθέντα Κώδικα μέ τά 333 προικοσύμφωνα ἐντοπίζουμε ἑκατοντάδες τοπωνύμια πολλά ἀπό τά ὅποια διατηροῦνται σέ χρήση μέχρι σήμερα που μιλάμε! Μαθαίνουμε για τίς γειτονίες τοῦ Μανδρακίου, για τά δρομάκια του για τόν τόπο που ζοῦσε καί εἶχε οἰκοδομοῦσε τό σπίτι της κάθε οἰκογένεια.

Ὁ συγγραφέας μέ μοναδική εὐσυνειδησία ἀποδελτιώνει καί καταγράφει σπίτια, ἐλαιοτριβεῖα, ἀνεμόμυλους, κήπους, στέρνες καί πηγάδια, φούρνους καί φουρναριά κ.ἄ. Καί στό σημεῖο αὐτό μπορεῖ να ἀναρωτηθεῖ κάποιος «μά τί χρειάζονται ὅλα αὐτά; γιατί να καταγραφοῦν;» Ἡ ἀπάντηση δέν μπορεῖ να εἶναι ἄλλη ἀπό τό «γιατί αὐτός εἶναι ὁ τόπος μας, αὐτή ἦταν ἡ ζωή τῶν προγόνων μας, ἐκεῖ ζύμωνε ἡ γιαγιά καί ἡ μάνα μας, ἐδῶ ἔβγαζε τό λάδι τῆς οἰκογένειας ὁ παππούς, ὁ πατέρας μας!»

Τό ἴδιο πράττει καί για τά ἀγροτικά ἀκίνητα, που καί αὐτά καταλογογραφοῦνται καί κατατάσσονται σέ κατηγορίες: χωράφια, τάβλες, ἀμπέλια, κάμποι, λαγκάδια, κήποι, μελισσόκηποι, πρασιές κ.λπ.

Ἀκολουθοῦν τά ἀγροτικά κτίσματα: στέρνες, ληνοί, ἀλώνια, μάντρες, τυροκομεῖα, καμίνια, ἀσβεσταριές κ.ἄ.

Ἐντοπίζει καί καταγράφει ξεχωριστά τούς ιδιόκτητους Ἱερούς Ναούς, εἴτε πρόκειται για ναούς τῆς πόλεως, εἴτε για ξωκκλήσια καί μοναστηράκια, που μεταβιβάζονταν κι αὐτά μαζί μέ τά ἄλλα περιουσιακά στοιχεῖα κάθε οἰκογένειας.

Μέ αυτές τις άκρως ενδιαφέρουσες λεπτομέρειες ζωντανεύει μπροστά μας ό τόπος και οί άνθρωποι του! Κυρίως οί άνθρωποι του, γιατί τόπος δίχως τούς ανθρώπους δέν ύπάρχει!

Ο άγαπητός και σεβαστός Καθηγητής μας συνεχίζει καταγράφοντας όλα τά είδη ρουχισμού γιά τούς άνδρες και τίς γυναίκες, γιά τή νύφη και τόν γαμπρό, τά στρωσίδια, τά κλινοσκεπάσματα, τά κοσμήματα, τά έπιπλα, τά οικιακά άντικείμενα, τά εργαλεία και τά σύνεργα γιά τό σπίτι και τό χωράφι ή γιά τήν τέχνη τοῦ καθενός, τά χρηστικά και τά έπίσημα σκεύη, τά διακοσμητικά, τά νομίματα πού κυκλοφοροῦσαν και δίνονταν ώς κινητή περιουσία στα παιδιά. Σέ άλλη ένότητα καταγράφονται τά είδη θρησκευτικής λατρείας: ιερές εικόνες, καντήλια, θυμιατά, ιερά άντικείμενα (π.χ. σέ μία περίπτωση έχουμε αναφορά σέ μεταβίβαση Τιμίου Ξύλου).

Γίνεται ιδιαίτερη αναφορά στα ζώα πού προσφέρονται, καθώς αποτελοῦσαν πολύ σημαντικά περιουσιακά στοιχεία, στα άγροτικά προϊόντα, στα έργα τής τοπικής βιοτεχνίας και τέχνης γενικότερα, ύφασματα και δώρα, αλλά και στα αντίστοιχα εισαγόμενα.

Και γιά όλα αυτά (και πολλά άλλα πού δέν αναφέραμε) ό σεβαστός συγγραφέας κάνει, πέρα από τήν αποδελτίωση και τή δημιουργία πινάκων γιά κάθε κατηγορία, ξεχωριστή φιλολογική και λαογραφική έρευνα προχωρώντας, μάλιστα, σέ ιδιαίτερη τεκμηρίωση μέ έτυμολογική ανάλυση και εύρύτατη βιβλιογραφική θεμελίωση.

Γνωρίζοντας ότι στα προικοσύμφωνα έντοπίζονται οί πιά γνήσιες μορφές λαϊκού δικαίου, αναφέρεται στο έθιμικό δίκαιο τής Νισύρου σέ σχέση μέ τόν άρραβώνα και τόν γάμο, στους προικοδότες, στο μέγεθος τής προίκας, σέ περιπτώσεις αυτοπροίκισης τής νύφης, στίς σχέσεις τών νέων μέ τούς γονείς όπως αυτές διαπιστώνονται μέσα από τά προικοσύμφωνα, στην φροντίδα τών ήλικιωμένων, στίς διαθήκες, στην ήλικία και στα έξοδα τοῦ γάμου και σέ πλήθος άλλων θεμάτων πού σχετίζονται μέ αυτόν.

Τό έργο τοῦ Όμοτίμου Καθηγητοῦ κ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή πού έχουμε ένώπιόν μας σήμερα είναι ένα έντυπωσιακό πανόραμα τής

νισύρικης ζωής του 19^{ου} αιώνα. Ένα ανεξάντλητο μεταλλείο υλικού, στοιχείων και πληροφοριών που αφήνει έκπληκτο τόν αναγνώστη.

Ο συγγραφέας, αντί να κάνει μία στεγνή, τυπική, ακαδημαϊκή, όπως λέμε συχνά, καταγραφή υλικών πραγμάτων, κινητών και ακινήτων, κατόρθωσε να ζωντανέψει μία εποχή. Μέσα από τις σελίδες του κατάφερε να μᾶς προσφέρει ανάγλυφη και έλκυστική τήν εικόνα τής Νισύρου του *παρελθόντος*. Τήν εικόνα τής Νισύρου που αποτελεί τή βάση επί τής οποίας στεκόμεθα τώρα, στό *παρόν*, για να έμπνευστούμε και να προχωρήσουμε μέ πίστη και σιγουριά στό *μέλλον*. Κι αυτή κατ' έμέ είναι ή μεγαλύτερη ἀρετή του έργου: ζωντανεύει έναν κόσμο που πολλοί έσφαλμένα θεωρούν ότι χάθηκε. Έναν κόσμο που αντιστέκεται στη λήθη και παραμένει ζωντανός δίπλα μας, στά σπίτια, στά χωράφια, στις αϋλές μας, στις επιχειρήσεις, παντού!

Θά ήθελα να κλείσω αυτόν τόν χαιρετισμό αποκαλύπτοντας στην αγαπητή όμήγυρη τή διπλή αίσθηση που μου ᾤφησε ή μελέτη του παρουσιαζομένου έργου:

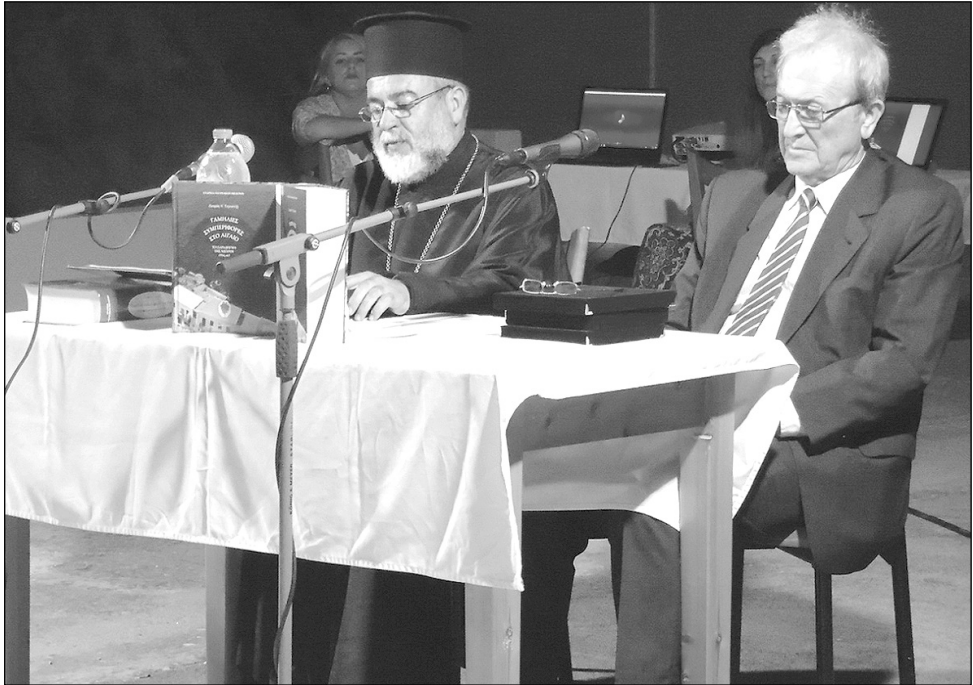
ένός αϋστηρά δομημένου διεξοδικού έπιστημονικού έγχειριδίου που πλουτίζει σημαντικά τις γνώσεις μας για τή Νίσυρο και τήν ιστορία της

και

ένός ᾤκρως συναρπαστικού λογοτεχνήματος, στό όποιο ό άριστοτέχνης συγγραφέας κρατᾶ τήν προσοχή μας ἀμείωτη και τό ένδιαφέρον μας ἀμετάπτωτο μέχρι τήν τελευταία σελίδα!

Γι' αυτό, έγώ τουλάχιστον, αλλά νομίζω κι έσείς, τόν εύγνωμονούμε μέσα από τήν καρδιά μας και του εύχόμαστε *έτη πολλά, εύλογημένα παρά Κυρίου* και προσδοκοῦμε να γίνουμε κοινωνοί πολλών άκόμη εύγευστων και τερπνών καρπών τής έπιστημονικής του γραφίδας!

Σᾶς εύχαριστῶ που μέ ακούσατε!

**Ο Μητροπολίτης Κών και Νισύρου κ.κ. Ναθαναήλ απευθύνει τον χαιρετισμό.
Δεξιά ο Πρόεδρος της Εταιρείας Νισυριακών Μελετών κ. Κωνσταντίνος Χαροφύλης**

Κατάμεστος ο χώρος της παρουσίασεως από συμπατριώτες μας

ΕΠΙΝΕΥΣΕΙ ΠΑΤΡΙΚΗ
ΤΗΣ ΑΥΤΟΥ ΘΕΙΟΤΑΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΟΤΗΤΟΣ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΗΜΩΝ ΠΑΤΡΙΑΡΧΟΥ

Κ.Κ. ΒΑΡΘΟΛΟΜΑΙΟΥ

ΗΓΑΘΥΝΘΗ Η ΑΓΙΑ ΤΟΥ ΧΡΙΣΤΟΥ ΜΕΓΑΛΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ
ΟΠΩΣ Η ΚΑΘ' ΗΜΑΣ ΙΕΡΑ ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΣ ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ

ΑΠΟΝΕΙΜΗ

Εἰς τόν Ἐλλογιμώτατον

Κ. ΖΑΧΑΡΙΑΝ ΤΣΙΡΠΑΛΗΝ

Ὁμ. Κληροῦν Ἀριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

ΕΥΝΟΙΑΣ ΕΝΕΚΕΝ

ΔΙΑ ΤΟΝ ΣΕΒΑΣΜΟΝ ΑΥΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΤΟΠΙΚΗΝ ΗΜΩΝ
ΕΚΚΛΗΣΙΑΝ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΝ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑΝ
ΑΥΤΗΣ, ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΝ ΤΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΠΙΣΤΗΜΗΝ,
ΚΑΙ ΕΙΣ ΑΓΙΑΣΜΟΝ ΤΗΣ ΚΑΤ' ΟΙΚΟΝ ΑΥΤΟΥ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ

ΤΟΝ ΧΡΥΣΟΥΝ ΣΤΑΥΡΟΝ

ΤΗΣ ΕΝ ΔΩΔΕΚΑΝΗΣΩ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣ
ΤΟΥ ΟΙΚΟΥΜΕΝΙΚΟΥ ΘΡΟΝΟΥ

ΕΝ ΕΤΕΙΩΤΗΡΙΩ ΒΙΘ' ΤΟΥ ΜΗΝΟΣ ΙΟΥΝΙΟΥ Θ'

Ο ΜΗΤΡΟΠΟΛΙΤΗΣ

† Ο ΚΩΟΥ ΚΑΙ ΝΙΣΥΡΟΥ ΝΑΘΑΝΑΗΛ

Ζαχαρίας Ν. Τσιρπανλής,
«Γαμήλιες Συμπεριφορές στο Αιγαίο.
Το παράδειγμα της Νισύρου (19ος αι.)»
Αθήνα, «Εταιρεία Νισυριακών Μελετών», 2018, σσ. 1535.

 ΓΕΩΡΓΙΟΣ Π. ΝΑΚΟΣ

Ομότιμος καθηγητής Νομικής Σχολής
Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Το εν θέματι τελευταίο έργο του καθηγητή Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, αποτελεί ένα εντυπωσιακό, πυκνό και άρτια δομημένο στη σχετιζόμενη πάντα με το γαμήλιο φαινόμενο γνωστική ύλη, που παρουσιάζεται συγκριτικά και με ιδιαίτερα πληθωρικό τρόπο στον ηράκλειο αριθμό των σελίδων των περιεχομένων του, άψογα ενημερωμένων, με γραφή στη δημοτική απόλυτα κατανοητή, από τις οποίες μπορεί να συμπεράνει ο έντιμος κριτής ότι ο αφοσιωμένος εργάτης του πνεύματος, γιατί δεν είναι εργάτες μόνο οι χειρώνακτες, δεν φείδεται χρόνου, επιμέλειας, καταβολής επιπλέον πνευματικής δύναμης, συλλογής όλων των σχετικών, συναφών, παράλληλων κ.ά. στοιχείων, προκειμένου να επιτευχθεί ένα άψογο ερευνητικό αποτέλεσμα.

Ο λιτός τίτλος του ογκώδους σε αριθμό σελίδων έργου «Γαμήλιες Συμπεριφορές» σε μία πρώτη ανάγνωση δεν προϊδεάζει στο ακριβές περιεχόμενο του όλου έργου, για τον λόγο ότι δεν είναι δυνατό να περιλεισθεί σε δύο τεχνικούς όρους, όσο κι αν αυτοί είναι ιδιαίτερα εύστοχοι, στο μέγεθος της παρατιθέμενης συγκριτικής ανάλυσης και αξιολογήσεως του πολυσύνθετου αυτού θεσμού της ζώσας κοινωνικής πραγματικότητας, που οπωσδήποτε ξεφεύγει από τα στενά δικαιικά πλαίσια ενός τυπικού θεσμού του δικαίου, εθιμικού ή σε οποιαδήποτε μορφή «επιβαλλόμενου» δικαίου. Αναλύοντας, όμως, στη συνέχεια και εντρυφώντας στο βάθος των δύο τεχνικών όρων του τίτλου του έργου του κ. Τσιρπανλή «Γαμήλιες Συμπεριφορές» τελικά κατανοούνται απόλυτα οι χρησιμοποιούμενοι αυτοί όροι, με γνώμονα την εσωτερική τους ταύτιση με τα παρουσιαζόμενα στη μέγιστη έκφρασή τους «προι-

κοσύμφωνα», τα οποία ουσιαστικότερα εμφανίζονται με τους όρους των «γαμήλιων συμβολαίων» (σ. 30 κ.ε.), ως συστατικών τής προίκας, ενόψει συνάψεως του γάμου (σ. 376 κ.ε.). Οι περαιτέρω αξιολογήσεις των περιεχομένων των παραμέτρων του εν λόγω έργου θα δώσουν όλες τις απαραίτητες απαντήσεις, τεκμηριώνοντας έτσι το συνολικό περιεχόμενό του και αμέσως την εξαιρετική σπουδαιότητά του για τη συνολική αυτή επεξεργασία του όλου αυτού «γαμήλιου φαινομένου», το οποίο με τη συγκεκριμένη μορφή του «γραπτού γαμικού συμβολαίου» εμφανίζεται με χαρακτηριστική δικαιοκή σημασία, κυρίως, στο εθνικό δίκαιο της Τουρκοκρατίας (σ. 30 κ.ε.).

Το έργο του καθηγητή Ζαχαρία Τσιρπανλή χωροθετείται σε δύο Μέρη, με το πρώτο Μέρος να αναφέρεται γενικότερα στη θεματική με τον τίτλο «Τα Νισύρικα Προικοσύμφωνα και η σημασία τους» (σ. 23 κ.ε.), που κατανέμεται σε πέντε μεγάλες παραγράφους, ενώ το δεύτερο Μέρος περιλαμβάνει τα «Κείμενα των Προικοσυμφώνων» με την «Έκδοση των Προικοσυμφώνων» (σ. 723 κ.ε.).

Με βάση την ένταξη αυτή στις σχετικές παραγράφους αναλύεται και αξιολογείται η Α' παράγραφος του πρώτου Μέρους με τον τίτλο «Το υλικό πλαίσιο της ιδιωτικής ζωής», που αποτελεί μια πολύ εκτενή αλλά αναγκαία εισαγωγική αναφορά στο υπόψη έργο (σσ. 23-375), η οποία εισάγει αναλυτικά, κυρίως σταδιακά, τον ειδικό μελετητή στα άδυτα του αναλυόμενου αυτού σύνθετου γαμήλιου κοινωνικού θεσμού, παραχωρώντας του όλα εκείνα τα στοιχεία, φιλολογικά, γλωσσολογικά, παλαιογραφικά, ιστορικά, δικαιοκτικά, οικονομικά, κοινωνιολογικά, ανθρωπολογικά, λαογραφικά αλλά και φιλοσοφικά, για την περαιτέρω ειδικότερη αξιολόγησή τους, από ελάχιστα των οποίων θα μπορούσαν με βάση την πληθώρα των παρατιθέμενων στοιχείων, πηγών, αναλύσεως, και βιβλιογραφικών παραπομπών να συνταχθούν νέες μελέτες, τόσο πυκνές είναι οι άμεσες πηγές τους. Παράλληλα, ενισχύεται και ο ευκαιριακός αναγνώστης που επιθυμεί απλώς μια ειδικότερη παραπομπή. Αρχικά αναφέρεται στη βασική υποδομή του όλου έργου που βασίστηκε στη συστηματική έκδοση του παλαιότερου Κώδικα (1857-1894) 339 (αλλά μόνο 329 πλήρων) προικοσυμφώνων, με την έννοια των διμερών δικαιοπραξιών, αποκλειστικά του Μαντρακίου Νισύρου, τον οποίο ο συγγραφέας θεωρεί «ότι παρουσιάζει μια σπάνια μοναδικότητα», εξαιτίας της συνεχούς ροής γαμήλιων εγγράφων (προικοσυμφώνων) μιας περιόδου 37 ετών (σ. 23 κ.ε., 33 κ.ε., περαιτέρω: σ. 47 κ.ε.).

Κυρίαρχη επιδίωξη του συγγρ. αποτέλεσε η διατυπωμένη ουσιαστική αξιολόγηση και η εν γένει «αναστήλωση» του ιδιωτικού βίου των Νισυρίων στο Μαντράκι, πρωτεύουσας του νησιού (σ. 17 κ.ε.), μεγαλόπνοος στόχος, ο οποίος παρόλες τις αντιξοές συνθήκες της προεργασίας του σημείωσε πλήρη και αντικειμενική επιτυχία στην όλη αυτή συνθετική του προσπάθεια, μολονότι η παροιμιώδης σεμνότητα του συγγρ., από τους πιστούς της απόλυτης τελειότητας των κειμένων τους, είχε ορισμένες αμφιβολίες, τις οποίες με από-

λυτη αυστηρότητα κρίσεως δεν αποδέχομαι! Ακολούθως παρατίθεται μια ουσιαστική και κριτική προσέγγιση των προικοσυμφώνων, ως μορφή ειδικής, μέχρι εξαντλητικής, βιβλιογραφίας προικοσυμφώνων, ιδιαίτερα χρήσιμη (σ. 24 κ.ε.), πρώτα του δωδεκανησιακού χώρου (με το όνομα του εκδότη ή του εκδοθέντος νοταρίου) και ακολουθούν εκδόσεις γαμήλιων συμφώνων προερχόμενων από διάφορα μέρη του ελληνικού χώρου: Κυκλάδες, λοιπά νησιά του Αιγαίου, Κρήτης, Κύπρου, Ελληνισμού Μ. Ασίας, Επτανήσων, Αθήνας, Πελοποννήσου με τις μερικότερες συλλογές διάφορων πόλεων, Αιτωλοακαρνανίας, Ηπείρου, τις άλλες περιοχές του Ελληνισμού (με τις ίδιες αναφορές των εκδοτών), κ.ά. συναφείς συλλογές μητροπολιτικών κωδίκων αυτοτελώς προικοσυμφώνων (σ. 27 κ.ε.).

Το τεχνικό – δικαιικό περιβάλλον της καταρτίσεως του γαμήλιου συμβολαίου από τους αρμόδιους για τη σύνταξή τους αναλύεται με τα όργανα αυτά, που ήταν ο «νοτάριος» (ορολογικά τεχνική έννοια του συμβολαιογράφου ή μνήμονος), οι «γραφείς», οι «υπογράφοντες», δηλαδή οι συμμετέχοντες στην προίκιση των μελλονύμφων, και η ένταξη των σχετικών πράξεων στον σχετικό κώδικα (σχετικά σ. 27 κ.ε., 33 κ.ε., 43 κ.ε., 45 κ.ε.). Η κατάρτιση των πράξεων αυτών αναφέρεται στα «προικοσύμφωνα και γάμους», καθώς και σε «γάμους χωρίς προικοσύμφωνα», η έλλειψη των οποίων δεν επιδρούσε στο κύρος του γάμου (σ. 37 κ.ε., 47 κ.ε., 50 κ.ε., 52 κ.ε.), γεγονός που κατέδειξε ο συγгр. με τη φιλότιμη περισυλλογή στοιχείων καταρτισθέντων γάμων χωρίς τη σύνταξη του σχετικού προικοσυμφώνου (σ. 52 κ.ε.).

Ειδικότερα η προικοδοσία (σ. 55 κ.ε.) αποτελούσε εννοιολογικά μια χωριστή ενότητα, γιατί δεν αναφερόταν μόνο σ' αυτό καθεαυτό το αντικείμενο του γαμήλιου συμβολαίου, το οποίο χαρακτηρίζεται εύστοχα από τον συγгр. ως σύνθετο κοινωνικό γεγονός, αλλά στην ουσιαστική διερεύνηση όχι μόνο του περιεχομένου της αλλά και των βασικών παραμέτρων της. Παρατηρείται από τον συγгр. (σ. 55 κ.ε.) ότι το εθιμικό προικοδοτικό σύστημα της Νισύρου προσδιόριζε την έκταση και τη μορφή της προίκας, η οποία για την πρωτότοκη θυγατέρα οριζόταν ότι προερχόταν από το σύνολο της περιουσίας της μητέρας, για τη δευτερότοκη από την επίκτητη ή κληρονομική περιουσία του πατέρα, ενώ στα υπόλοιπα τέκνα παραχωρούνταν ένα ή δύο κτήματα ήσσονος σημασίας. Βάση της προικοδοσίας αποτελούσε «το προικιζόμενο σπίτι», το οποίο ανήκε στη γυναίκα (σ. 57 κ.ε.), ως έθιμο «απαράβατο» για την υποψήφια νύφη να έχει το δικό της σπίτι, η πιστή τήρηση του οποίου είχε δημιουργήσει προβλήματα κυρίως στις οικογένειες χαμηλών οικονομικών δυνατοτήτων. Παρόλα αυτά ο συγгр. επιδίωξε και τελικά το πέτυχε να επισημάνει το σύνολο των προικίων ακινήτων, τα οποία εντοπίστηκαν από τον συγгр. με σχετική ακρίβεια στις «γειτονιές του Μαντρακίου», που παραθέτονται ονοματιζόμενες (σ. 66 κ.ε.), με τις χαρακτηριστικές ονομασίες τους, έτσι ώστε να αναπληρωθεί κάπως από τον συγгр. η απουσία καταγραφής των κατοικιών της Νισύρου τον 19ο αι. Επισημαίνονται επίσης ενδιαφέροντα στοι-

χεία για τα λεγόμενα «κελλάρια» (σ. 85 κ.ε.), τα οποία αναπτύχθηκαν με την πραγματική έννοια του όρου, μετά την αλλαγή χρήσεως του Κάστρου του Μαντρακίου, από χώρος κατοικιών σε αποθηκευτικούς χώρους, κυρίως για τα γεωργικά τους προϊόντα. Σημειώνονται επίσης βασικά στοιχεία για την εκκλησία της Παναγίας της Ποταμίτισσας και την ανακήρυξή της ως μητροπόλεως με την ομώνυμη ονομασία (σ. 89 κ.ε.).

Ομοίως γίνεται ευρεία αναφορά στα στοιχεία για τα «αλώνια», τους «κήπους», τη λίμνη, τους «μύλους», διάφορους «οσπιτότοπους» - οικόπεδα και γήπεδα, ελαιοτριβεία, ιδιωτικές εκκλησίες, ανεμόμυλους, κήπους, στέρνες και πηγάδια, φούρνους και σποριές (σ. 95 κ.ε.). Πιο ειδικά τιτλοφορείται η κατηγορία των «Ακινήτων [των ενταγμένων] στο φυσικό περιβάλλον του Μαντρακίου» που αποτελούσαν οι γεωργικές εκτάσεις με τις ενδιαφέρουσες τοπικές ονομασίες στα είδη της «αρόσιμης ή μη αρόσιμης γης» (σ. 139 κ.ε.), και τα αγροτικά κτίσματα (σ. 167 κ.ε.), με τις επίσης χαρακτηριστικές ονομασίες τους κατανοητές μόνο στους παλαιότερους κατοίκους της Νισύρου. Στα αγροτικά κτίσματα εντοπίζεται μια ενδεικτική έννοια με την ονομασία της «αποστροφής» (σ. 168 κ.ε.), που αποτελούσε εντελώς χωριστό είδος ακινήτου, θεωρούμενο ως το βασικό και απαραίτητο αγροτικό κτίσμα της καλλιεργούμενης γεωργικής εκτάσεως, με εμφανή ιδιαιτερότητα, η οποία γίνεται εντονότερη μέσα από τα παρατιθέμενα από τον συγγρ. γαμήλια συμβόλαια.

Μία ιδιαιτερότητα στην ενότητα των υφιστάμενων «δέντρων» (σσ. 213-214 κ.ε.), που κάλυπταν τα καρποφόρα ή οπωροφόρα δέντρα, ακόμη και παραγωγικά μεγέθη, κυρίως συκιές, ελιές, αμυγδαλιές και βαλανιδιές, τα οποία είτε παρακρατούνται μεμονωμένα από τους προικοδότες γονείς ως «γεροντομοίρια» = διά βίου επικαρπία, είτε προικοδοτούνται κεχωρισμένα, διατηρείται η ιδιότητα της αυτοτελούς ιδιοκτησίας επί του δέντρου, που βρισκόταν σε αλλότρια ιδιοκτησία, ως απόλυτος κύριος και νομέας, με βάση τον θεσμό της «δεντροκτησίας», με την εξαιρετική διαφορά η ισχύς του θεσμού αυτού, δηλαδή της χωριστής αυτής προικοδοτήσεως σε όλες τις πιο πάνω κατηγορίες δέντρων, να εμφανίζεται κυρίως στη Νίσυρο, σε απόλυτη αντίθεση με τον ισχύοντα πανελλήνιο θεσμό που συνήθως λειτουργούσε κυρίως μόνο για τα ελαιόδεντρα (νησιά του Αιγαίου) (σ. 733)

Στην προικιζόμενη περιουσία ανήκε και σειρά «κινητών» (σ. 226 κ.ε.), που ως αντικείμενα συγκροτούσαν, στην πληρότητά τους τη γαμήλια κατοικία, μεταξύ των οποίων ανήκαν ο οικιακός ρουχισμός, ο λοιπός οικιακός και ο γεωργικός τους εξοπλισμός (σ. 236 κ.ε.) κ.ά., το γυναικείο και το αντρικό ενδυματολόγιο της Νισύρου, με τις ειδικές καταγραφές της ενδυμασίας τόσο της συζύγου, με τον «προσωπικό της ρουχισμό, υπόδηση και στολισμό» (σ. 265 κ.ε.), όσο και του συζύγου (σ. 281 κ.ε.), κ.ά., ενώ δεν λείπουν οι αναφορές στα «χρυσά νομίσματα και φλουριά» (σ. 295 κ.ε.), οι αναφορές στα ζώα (σ. 317 κ.ε.), τη «ναυτεμπορική και αλιευτική περιουσία» (σ. 332 κ.ε.), τα

«ντόπια» και τα εισαγόμενα προϊόντα (αντίστοιχα σ. 342 κ.ε., 354 κ.ε.), τα υφάσματα, κ.ά. Ειδικότερα στην κατηγορία των λεγόμενων «δώρων από συγγενείς και φίλους» (αντίστοιχα σ. 360 κ.ε., 365 κ.ε.), στα οποία κατατάσσονταν ορισμένες «ιδιαιτερότητες» (σ. 367 κ.ε.) στα προσφερόμενα δώρα, όπως τα λεγόμενα «δώρα επί προθεσμία», τα δωρεάν ημερομίσθια και προσφορά υπηρεσιών στην οικία των νεονύμφων ή των αγρών τους, πληρωμή του φόρου και εξόδων γάμου, δώρα υπό όρους κ.ά. Στην ίδια πιο πάνω κατηγορία δώρων, σε ιδιαίτερη θέση εντασσόταν ο διαμορφωμένος αλλά και αρκούτως διαδεδομένος στα νησιά του Αιγαίου (Κυκλάδες, Δωδεκάνησα) οιονεί θεσμός με την ονομασία «βαπτιστίκια» ή «ψυχικά», ο χαρακτήρας του οποίου είχε αναχθεί στα δωρητήρια προικοσυμβόλαια σε υποχρεωτικό δικαιοκτικό θεσμό, ως έθιμο, με τα οποία ο ανάδοχος παραχωρούσε προς τον αναδεκτό/ή ένα ή περισσότερα ακίνητα, μεταβιβαζόμενα ως προικώα, αποκλειστικά «για ψυχική του ωφέλεια» του αναδόχου, μη σχετιζόμενη με την περίπτωση των δωρεών «υπέρ της ψυχικής σωτηρίας του αναδόχου» (αντίστοιχα σ. 367 κ.ε., 372 κ.ε.), παρόλο που οι υποχρεώσεις του αναδεκτού σε κάποια χρονική στιγμή θανάτου του αναδόχου θα μπορούσαν να συσχετιστούν με τα σχετικά μνημόσυνα υπέρ της ψυχικής σωτηρίας του θανόντος.

Ακολουθεί η παράγραφος Β' του πρώτου Μέρους η οποία τιτλοφορείται «Όψεις από το Εθιμικό Δίκαιο του Αρραβώνα και του Γάμου στη Νίσυρο» (σ. 376-489), στο πλαίσιο της οποίας αξιολογούνται στις μερικότερες ενότητες όχι μόνο οι δύο αλληλένδετοι γαμικοί θεσμοί της μνηστείας και του γάμου, αλλά και όλες οι μερικότερες δικαιοκτικοί παράμετροι που συντείνουν κι αυτοί στην ολοκλήρωση του περιεχομένου τους και στην όσο το δυνατό ακριβέστερη, με σταθερά στοιχεία, αποτύπωσή τους, πάντοτε με την εμφανή «διάχυση» του άγχους του συγγρ. στα γραφόμενά του, για την πλήρη διαμόρφωση των «άριστων» συμπερασμάτων του.

Βασική αναφορά στα ειδικότερα αντικείμενα πραγματοποιείται στην εισαγωγική του ενότητα της δεύτερης αυτής παραγράφου του όλου έργου με τον τίτλο «Συνοικέσιο, πιπτάκιο, αρραβώνας, λύση μνηστείας» (σ. 376 κ.ε.), κι όλα αυτά με την άμεση χρησιμοποίηση των πολυπληθέστατων γαμήλιων συμβολαίων που συμπεριλαμβάνονται ενταγμένα στα παρατιθέμενα «προικοσύμφωνα» (σ. 704 κ.ε., σ. 723-724 κ.ε.). Με τους πιο πάνω όρους, απαραίτητους για την οριστικοποίηση της γαμήλιας διαδικασίας, θεμελιώνονται αρχικά με τον όρο «συνοικέσιο» οι προεισαγωγικές συζητήσεις μεταξύ των ενδιαφερόμενων οικογενειών των μελλονύμφων προκειμένου να οδηγηθούν τελικά στην κατάρτιση του προικοσυμφώνου, διευκρινίζοντας ωστόσο ότι η κατάσταση της διαδικασίας αυτής, όπως και το προξενιό, εντασσόταν σε ένα από τα γαμήλια προστάδια, σύμφωνα με τον συγγρ. (σ. 376), ίσως το αρχικό, ενώ έπεται η παρέμβαση της Εκκλησίας με σειρά εγκυκλίων για τον έλεγχο του βαθμού συγγένειας των μελλονύμφων για την αποτροπή, κυρίως, των αιμομικτικών γάμων. Το «πιπτάκιο» αποτελούσε ως γαμήλια ενέργεια

μια μορφή προσυμφώνου του προικοσυμφώνου που θα επακολουθούσε, η σύνταξη του οποίου είχε περιπέσει σε αδράνεια, το πιθανότερο εξαιτίας του απολύτως κατοχυρωμένου και μη αμφισβητήσιμου προικοσυμφώνου (σ. 378 κ.ε.). Υπενθυμίζεται στην προκείμενη περίπτωση ότι ο λεγόμενος νισυριακός «αρραβώνας» μπορούσε να γίνει διά «ψιλών συμφώνων», δηλαδή με απλή σε ιδιωτικό επίπεδο ανταλλαγή δώρων και δακτυλιδιών, που δεν αναγνωρίζονταν, όμως, από τις εκκλησιαστικές αρχές και θεωρούνταν άκυρος υποκείμενος σε διάλυση, σε αντιδιαστολή με τον αρραβώνα «δι' ιερολογίας» ή «μνηστεία» που τελούνταν παρουσία εκπροσώπου της Εκκλησίας και θεωρούνταν ισχυρός και έγκυρος, όπως ο γάμος, με ουσιαστική μορφοποίηση πλήρως του νομοκανονικού του καθεστώτος στο πλαίσιο του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου (σ. 380 κ.ε.).

Αναφέρεται επίσης ότι υπήρχε «ταύτιση» των δώρων της μνηστείας προς τη μνηστή από τον μνηστήρα της με το χαρακτηρισμό τους ως προγαμιαίας δωρεάς, της οποίας ο χαρακτήρας ήταν συμβολικός, χωρίς, όμως, να συνδέεται με τον θεσμό της «προγαμιαίας δωρεάς» ή «υποβόλου» που αναφέρονταν ως «γαμικές» δωρεές στη λοιπή Ελλάδα ή άλλες μεταλλάξεις της συνδεόμενες ακόμη και με τον θεσμό του «πατρικού» δικαιώματος ή της «εξαγοράς» της νύφης στις διάφορες θεσμικές εκφράσεις της (σσ. 380-384).

Η χρονική διάρκεια της μνηστείας δεν ήταν πλήρως προσδιορισμένη, μολονότι το οικογενειακό Πατριαρχείο ήταν μάλλον υπέρ της σύντομης διάρκειας, χωρίς να έχει με τις αλληπάλληλες διατάξεις του καταλήξει σε σαφή οριοθέτηση, κι αυτό για την αποφυγή της συχνής επικοινωνίας των μνηστών ή ακόμη και της συνοικήσεως, με τα συμπαρομαρτούντα αποτελέσματα, εξαιτίας των αναπόφευκτων σαρκικών δεσμών, τους οποίους καταδίκασε ιδιαίτερος αυστηρά (σ. 385 κ.ε.). Παρόλα αυτά οι διαλύσεις των τοπικών αρραβώνων δεν αποτελούσαν σπάνιο φαινόμενο (σ. 387 κ.ε.), εξού και τα νισυριακά διαζευκτήρια μνηστείας του 19ου και 20ού αι. περιγράφουν αρκετές συναφείς περιπτώσεις που «ανίχνευσε» ο συγγρ. με περισσή φιλοτιμία (σσ. 387-389 κ.ε.).

Η νομική υποχρέωση της προικίσεως των τέκνων τους, υιών και θυγατέρων, ανήκε στους γονείς τους, ως βασικών «προικοδοτών» (σσ. 395-429), τηρώντας, όμως, το τοπικό έθιμο της Νισύρου, διευκρινίζεται (σ. 397 κ.ε.) ότι η πρωτοκόρη σε διαδοχική ακολουθία προικοδοτείται με ολόκληρη τη μητρική περιουσία, και η δευτερότοκη λάμβανε ως προίκα την επίκτητη ή κληρονομική περιουσία του πατέρα, ενώ σε περίπτωση μη υπάρξεως αδελφής ο πρωτογιός λάμβανε ως προίκα το σύνολο της μητρικής περιουσίας (σ. 396 κ.ε.). Επισημαίνεται ότι, ενώ η αναφορά των προικοσυμφώνων παραθέτει την περίπτωση μνείας «ως» προικοδοτών «και των δύο γονέων» (πατέρα+μητέρα) για την προικοδότηση της πρωτότοκης, στην ουσία από το περιεχόμενο των περισσότερων γαμήλιων πράξεων συνάγει ο σ. ότι η πρωτοκόρη προικοδοτείται με όλα τα κινητά και ακίνητα τα προερχόμενα από την προγενέ-

στερη προικιά περιουσία της μητέρας, με «σκιώδη» την περαιτέρω συμβολή του πατέρα για την πρωτότοκη, ενεργοποιούμενη κυρίως, για τον πατέρα, πιο ουσιαστικά, στην προίκιση της δευτερότοκης ή τριτότοκης θυγατέρας (σ. 397 κ.ε.). Η γαμήλια παροχή των γονέων προς τη μελλοντική πρωτοκόρη τους κυριαρχείται συνήθως από τη γονική μέριμνα της «μητέρας» - συζύγου που φροντίζει, είτε εν ζωή είτε σιωπηρά, χάρη στην περιουσία της, να λάβει η πρωτότοκη θυγατέρα της την αναγκαία προίκια, με τη σύμπραξη ή τη συγκατάθεση - παραχώρηση των γιών της, που αποτυπώνεται σε ικανό αριθμό προικοσυμφώνων (σ. 397 κ.ε.). Στο ίδιο καθεστώς των παράλληλων ή συναφών προικοδοτήσεων εντάσσονται και οι «θετοί γονείς – θετή μητέρα της νύφης», ενδεχομένως και τρίτοι, με ή χωρίς συγγενικό δεσμό με τους προικοδοτούντες, αναφορικά με τις προικοδοτήσεις των «ψυχοθυγατέρων» τους, που στη Νίσυρο ταυτίζονταν ο ψυχογιός ή η ψυχοκόρη με το υιοθετημένο «ψυχοπαίδι», η υιοθεσία των οποίων σημειώνει ο συγгр. ότι δεν απαιτούσε κάποιας μορφής ιερολογία (σ. 400 κ.ε.).

Ακολουθεί η «προικοδότηση» «Από την πλευρά του γαμπρού (με την προίκιση άρρενος)», η οποία ως βασικός δικαιοκός θεσμός, με διαφορετικές ορολογικές ερμηνείες ως προς τη λειτουργική του ύπαρξη, ακολούθησε τον εθιμικό του κύκλο σε πολλές ελληνικές περιοχές, ιδιαίτερα στις νήσους του κυκλαδικού χώρου (Σύρος, Μύκονος, Θήρα, Ανάφη, Άνδρος, Πάρος, Τήνος, Σίφνος) (σ. 403 κ.ε.), ως κεφαλαιώδες στοιχείο του προικοδοτικού συστήματος επί Τουρκοκρατίας, καθώς και στις περισσότερες νήσους του δωδεκανησιακού χώρου (Κάρπαθος, Αστυπάλαια, Κως, Πάτμος, Τήλος, Νίσυρος). Χαρακτηριστικές είναι οι σχετικές παρατηρήσεις του συγγρ., όπως για τη λεγόμενη προίκιση του πρωτότοκου γιού της οικογένειας, η οποία συντελείται, αφενός, χωρίς να επίκειται πάντοτε γάμος (σ. 404 κ.ε.), και, αφετέρου, χωρίς να θεωρείται υποχρεωτική η προίκιση του γιού από τους γονείς του (σ. 407), εμφανιζόμενη ως εκδήλωση του «ηθικού καθήκοντός» τους (σ. 405 κ.ε.), όπως ιδιαίτερα αναλυτικά και αρκούντως σφαιρικά και συγκριτικά αξιολογείται ο θεσμός αυτός στη Νίσυρο, που επισταμένως αξιολογεί ο συγγρ., βασιζόμενος όχι μόνο στο αναλυτικό βιβλιογραφικό υλικό αλλά και στην πλουσιότατη πηγή των παρατιθέμενων από τον ίδιο προικοσυμφώνων. Η μελέτη της σειράς αυτής των συναφών προικοσυμφώνων, αναφορικά με την «προίκιση» των πρωτότοκων γιών στη Νίσυρο, εξαιτίας του ειδικότερου περιεχομένου τους, θεωρούνται ότι αποδίδουν μια «ζωντανή» έκφραση εθιμικού δικαίου, εξαιτίας της παραθέσεως πραγματικών γεγονότων στα συνομολογημένα γαμήλια σύμφωνα, τα οποία με δυσκολία μπορούν να θεωρηθούν ότι δεν αποδίδουν ακριβή στοιχεία των παραχωρούμενων γαμήλιων παροχών (σ. 406 κ.ε.), μολοντί έχουν διατυπωθεί σχετικές επιφυλάξεις ως προς την εικόνα της εμφανιζόμενης σ' αυτά πραγματικότητας (σ. 376). Έτσι η προίκιση άρρενος στη Νίσυρο βεβαιώνεται από τα προικοσύμφωνα της παρατιθέμενης συλλογής των ετών 1857-1894 (σ. 406

κ.ε.), επισημαίνοντας δύο σημαντικά τοπικά έθιμα, αναφερόμενα τόσο στον πρωτότοκο γιο της οικογένειας, χωρίς αδελφές, ο οποίος λάμβανε τα περισσότερα και τα καλύτερα κτήματα, αν όχι όλα, τόσο της μητέρας όσο και του πατέρα, που ονομαζόταν «βονικάρχης» (=γενάρχης), καθώς συγγεντρωνε στο πρόσωπό του τεράστια περιουσία (σ. 405 κ.ε., 407 κ.ε.), όσο και στον εθιμικό θεσμό της «χάριτας» ή «χάρις», με βάση τον οποίο ο πατέρας ή η μητέρα κυρίως παραχωρούσαν ως «χάριν» στον πρωτότοκο γιο τους ένα από τα καλύτερα κτήματα, ανταμείβοντάς τον για την εξόφληση εκ μέρους του των οικογενειακών χρεών ή την οικονομική συνεισφορά του στη σύσταση της προίκας της αδελφής του (σ. 428 κ.ε.).

Η άσκηση της πατρικής εξουσίας στην κατάρτιση των εκδιδόμενων γαμήλιων προικοσυμφώνων προφανώς εκφράζει κατά το εξωτερικό φαινόμενο τη συναίνεση των γονέων των μελλονύμφων. Κι αυτό γιατί εφόσον κατέληξαν στην τελική μορφή της συνομολογήσεώς τους, και αφού είχαν προηγηθεί οι σχετικές «διαπραγματεύσεις» και είχαν συντελεστεί οι αναγκαίοι «συμβιβασμοί», δεν παρέχονται περιθώρια μέσα από τα κείμενα των οποίων να διαφανεί τυχόν αντίρρηση του πατέρα ή της μητέρας για τον επικείμενο γάμο των τέκνων τους (σ. 431 κ.ε.). Οι ελάχιστες περιπτώσεις ασκήσεως πατρικής αρνητικής παρεμβάσεως τελικά επιλύθηκαν, όπως σημειώνει ο συγγρ. «άλλοτε με υποχωρητικότητα, άλλοτε με αυστηρότητα» (σ. 433).

Μια άλλη χαρακτηριστική διάσταση στα παρεχόμενα περιουσιακά στοιχεία με τις συνομολογημένες γαμήλιες πράξεις εμφανίζει τις ενδεχόμενες υποχρεώσεις των μελλονύμφων προς τρίτους, μετά το γάμο, ως «Δουλείες των νέων ζευγαριών» προς γονείς, αδελφούς, θείους κ.ά., σε πρόσκαιρο ή σε ισόβιο χαρακτήρα (σσ. 433-437). Οι περιπτώσεις αυτές ομαδοποιήθηκαν από το σ. σε ομοειδείς κατηγορίες, αναφερόμενες: (α) στην «Καταβολή χρηματικών ποσών ή εξόφληση χρεών των γονέων», σε γενικότερη βάση, (β) σε «Προσφορά νεογέννητων ζώων» προς τους προικοδότες από τα προικισμένα ζώα (σ. 433 κ.ε.), (γ) στη «Δουλεία άντλησης ύδατος», σχετικά με τη χρήση πόσιμου ή ποτιστικού ύδατος από τις στέρνες ή τα πηγάδια (σ. 434 κ.ε, πρβλ. σσ. 130-133), (δ) σε «Οικοδομικές εργασίες», τις οποίες αναλαμβάνει υπέρ τρίτων μόνο ο γαμπρός, (ε) σε «Παραχώρηση ακινήτων», σε περιπτώσεις που οι μελλονύμφοι παραιτούνται από δικαιώματά τους σε ακίνητα ή παραχωρήσεις για χάρη αδελφών ή γονέων (σ. 435 κ.ε.), (στ) σε «Παροχή γεωργικών προϊόντων», ως ισόβια υποχρέωση των προικοληπτών παροχής ορισμένων ποσοτήτων σε γονείς ή τρίτο μέλος της οικογένειας, από τη γεωργική παραγωγή των προικισθέντων αγρών, σχετιζόμενη ενδεχομένως με το λεγόμενο «γεροντομοίρι», (ζ) στη «Συγκατοίκηση», με τη συμβίωση με τους γονείς ιδιαίτερα της νύφης, είτε στην ίδια κατοικία ή σε πλησιέστερο παράσπιτο, σχετιζόμενη κι αυτή με τη «γηροκόμηση» ή το «γεροντομοίρι» (σ. 436 κ.ε.), (η) στη «Χρήση από κοινού γεωργικού σκεύους», σε κοινή χρήση του προικοδότη πατέρα με το γαμπρό του, αναφορικά με το λεγόμενο «ρα-

κοκάζανο» για την παραγωγή της ρακής, (θ) στη «Δουλεία» εισόδου-εξόδου της νέας ιδιοκτησίας, «να εισοεξέρχεται» από τη μεριά του υπόλοιπου κήπου που ο προικοδότης είχε κρατήσει για τον εαυτό του (σ. 437).

Παράλληλα, επισημαίνεται περαιτέρω η πλήρης λειτουργία ουσιαστικών γαμικών θεσμών, εξασφαλιστικών δικαιωμάτων των προικοδοτών, σχετιζόμενων με διάφορες γαμήλιες καταστάσεις, έτσι ώστε να αποφεύγονται αναίτιες καταστρατηγήσεις από την έλλειψη σαφούς διαρρυθμίσεως των multipolικών προικοδοτικών και προικοληπτικών σχέσεων (σ. 437 κ.ε.). Στην πιο εξασφαλιστική παρακρατημένη βάση ιδιοκτησιακών δικαιωμάτων του γονέα αναφέρονται τρεις συναφείς όροι-θεσμοί ως «Γεροντομοίρι-γηροκομία-επικαρπία» (σ. 437 κ.ε.), που ανταποκρίνονται ως «γεροντομοίρι», σε ακίνητο (οικίες, αγρούς) ή σε κινητά αντικείμενα (σκεύη, προϊόντα γεωργικά) που ο προικοδότης παρακρατούσε, με τη χρήση του όρου «κρατίζω», για τον εαυτό του, καλύπτοντας με τον τρόπο αυτό τις υλικές ανάγκες των γηραιών του, ως μορφής ισόβιας επικαρπίας υπέρ του. Ο προικολήπτης διατηρούσε την ψιλή κυριότητα, στον οποίο μετέβαινε μετά τον θάνατο του προικοδότη η πλήρης ιδιοκτησία του παρακρατηθέντος δικαιώματος, συσχετιζόμενου άμεσα με τον όρο «γηροκομία» ή «γηροκομοίριον», σε πλήρη ταύτιση με το «γεροντομοίρι» και ως συμπλήρωμά του, ενώ το συγγενικό, με τα παραπάνω, «καρπούμαι» ή «επικαρπούμαι», παραπέμπει στην «επικαρπία», ισόβια ή πρόσκαιρη, πιο πολύ ακινήτων και λιγότερο κινητών (σ. 437 κ.ε.). Οι αναφορές στα δικαιώματα αυτά επισημαίνονται με λεπτομέρεια από τον συγγρ. στα παρατιθέμενα από τον ίδιο προικοσυμβόλαια (σσ. 438-439 κ.ε.). Σε εντελώς αντίθετη νομική βάση με το «γεροντομοίρι» λειτουργεί η «Κράτησις εις παντελή εξουσίαν», ως μορφή εθιμικής καταστάσεως (σ. 441 κ.ε.), που παρακρατούν οι προικοδότες γονείς για τον εαυτό τους, στην πλήρη νομή και κυριότητά τους, κυρίως ακίνητα, οικόπεδα, οικίες, κ.ά., διαχωριζόμενα από τη χορηγούμενη προίκα, τα οποία μετά θάνατο περιέρχονται στα τέκνα τους.

Επίσης μία από τις μορφές καταρτίσεως προικοδοσίας αποτελούσε ο ορισμός της με τη σύναψη «Διαθήκης», αναφερόμενης ρητά στην ενότητα «Διαθήκες και προικοδοσία» του εν λόγω έργου, σύμφωνα με την οποία υλοποιούνταν κατά τη συνολογήση του σχετικού προικοσυμφώνου από τους «προικολήπτες», με την ιδιότητά τους ως «ορφανών», με βάση τους ορισμούς των «γονικών αυτών διαθηκών», μνημονευόμενων από το σ. σε ικανό αριθμό «γαμικών συμβολαίων» (σ. 442 κ.ε.). Όσον αφορά την «ηλικία» των μελλονύμφων αυτή δεν αναγραφόταν στα παρατιθέμενα σχετικά προικοσύμφωνα της Νισύρου, με το χαμηλότερο χρονικό όριο θεωρούμενο το 14ο έτος για τον άρρενα και το 12ο για τη γυναίκα, με τις διάφορες χρονικές οριοθετήσεις βασιζόμενες σε συναφείς δικαιοτικές διατάξεις του βυζαντινορωμαϊκού δικαίου και τις σχετικές παρεμβάσεις των εκκλησιαστικών αρχών (σ. 444 κ.ε.). Ως μοναδική περίπτωση αναφέρεται μεταξύ των 329 παρατιθέμενων

γαμικών συμβολαίων η ένδειξη «Προικιά «υπό αίρεσιν»», αναφερόμενη σε ολοκληρωμένο προικοσύμφωνο στο τέλος του οποίου εμφανίστηκε κωδίκελλος (με αναφορά στο ουδέτερο: «κωδίκελων») με συμπληρωματικό ή τροποποιητικό χαρακτήρα, που επέφερε αναστολή ελάχιστου μέρους της προίκας, εξαιτίας διαφωνίας των δύο μερών για τμήμα της προικοδοσίας, χωρίς την «πρόθεση» να προκαλέσει την ακύρωση του γαμικού συμβολαίου, παρά μόνο ανάκληση γαμήλιας δωρεάς με αναβλητική αίρεση ή υπό όρους, μολονότι όλα τα νισυριακά γαμήλια συμβόλαια αποδίδουν την τελική και μη ανακαλούμενη συναινετική προίκα (σ. 445 κ.ε.).

Στην ένδειξη σχετικά με τον «Χρόνο τέλεσης του γάμου» παρατίθεται ανάλυση και αξιολόγηση στις σχετικές αναφορές για τις κατάλληλες χρονικές ημερομηνίες τελέσεώς του, σε συνδυασμό με τα τοπικά νισυριακά έθιμα, τον απαξιωτικό για τους γάμους μήνα (:Μάιο), τις λαϊκές προλήψεις, τις απαγορευτικές από τις κανονικές εκκλησιαστικές διατάξεις ημερομηνίες, τις σχετικές διοικητικές δηλώσεις στην οθωμανική ληξιαρχική υπηρεσία, κ.ά. (σ. 446 κ.ε.).

Τέσσερις ειδικότερες για την προικοδοσία ρυθμίσεις αξιολογούνται στις επόμενες ενδείξεις, που αφορούσαν ουσιαστικές αξιολογήσεις, που περιελάμβαναν ουσιαστικούς δικαιοκούς θεσμούς, όπως: «Επαναπροίκιση της αρχικής προίκας», στην περίπτωση θανάτου της χωρίς τέκνα προικοσθείσας με τη μητρική περιουσία πρωτοκόρης, η οποία έπρεπε να επιστραφεί ολόκληρη στους γονείς της ή στους πλησιέστερους εξ αίματος συγγενείς της, με βάση την ισχύουσα εθιμική αρχή «το γονικό στο γονικό», που αρκούντως αξιολογείται με τις εθιμικές διατάξεις για τις «πρωτοκόρες», καθώς και με τις χωρίς πάντα επιτυχία σχετικές πατριαρχικές ή μητροπολιτικές εγκυκλίους, με την κοινωνική διάσταση της οικονομικής τύχης του επιζώντα συζύγου της θανούσας πρωτοκόρης, και τις επιβιώσεις στις πιο πάνω περιπτώσεις του εθίμου αυτού σε συνδυασμό με την εφαρμογή του θεσμού της λεγόμενης «τριμοιρίας» (σ. 449 κ.ε.). «Προίκιση των υστερότοκων», η οποία ως δευτερότοκη προικιζόταν με την επίκτητη ή κληρονομική περιουσία του πατέρα της, ενώ αξιολογείται σε κοινωνική βάση, εξαιτίας των εθιμικών τοπικών ρυθμίσεων, η προβληματική προίκιση των επόμενων κατά σειρά γεννήσεως θυγατέρων του (σ. 453 κ.ε.). «Απλή προίκιση, χωρίς επικείμενο γάμο», στο πλαίσιο της οποίας καταγράφονται δύο μονομερείς «προικίσεις», με τη μορφή όχι προικοσυμφώνων, καταγεγραμμένων στα βιβλία του νοταρίου, ίσως προικοδωρεών, η πρώτη σε έγγραφο «γαμήλιας» παροχής, από τον πατέρα στη δευτερότοκη θυγατέρα του, με παρακράτηση ισογείου κατοικίας ως «γεροντομοίρι», του οποίου η στέρνα θα χρησιμοποιείται από κοινού με την κόρη του, και η δεύτερη, με αναφορά σε «γαμήλια» δωρεά από τη μητέρα-χήρα στο γιο της (σ. 454). «Προίκιση μετά τον γάμο», η οποία αναφέρεται σε σειρά γάμων στους οποίους οι έγγραφες προικίσεις συντελέστηκαν μεθυστερα, δηλαδή μετά την τέλεση του γάμου, τις οποίες οι προικοδότες προ-

σπάθησαν να καλύψουν την καθυστέρησή τους, για την υπέρβαση του εθίμου που επέβαλλε τη σύνταξη προικοσυμφώνου πριν τον γάμο, αιτιολογώντας θεωρητικά την παράλειψή τους για λόγους ηθικούς ή κοινωνικής ευπρέπειας. Για τους λόγους αυτούς οι αιτιολογίες που διατυπώνονται είναι οι εξής: Η μητέρα της νύφης παρέχει τη βεβαίωση ότι ο γάμος συνήφθη «προλαβόντως», χωρίς άλλη εξήγηση. Κατά την ημέρα που προικίζεται ο γιος από τον δεύτερο γάμο μιας προικοδοτίδος μητέρας ενθυμείται η ίδια ότι δεν είχε προικίσει τον γιο της από τον πρώτο της γάμο, με συνέπεια να προβεί στην παραχώρηση μητρικών περιουσιακών στοιχείων. Εκ νέου αναρρόθμιση της ακίνητης περιουσίας υπέρ του γιού του επιχειρεί μετανιωμένος πατέρας ο οποίος είχε αποκληρώσει τον γιο του με διαθήκη, ενόψει συνάψεως γάμου του χωρίς την πατρική συναίνεση, οπότε ακυρώνει τη διαθήκη και προικοδοτεί τον γιο του, ετεροχρονισμένα, κ.ά. (σ. 454 - 455 κ.ε.).

Τελευταίες ενδείξεις σχετικών και συναφών με τις γαμικές σχέσεις καταστάσεων επισημάνθηκαν στη μελέτη του συγγρ. αναφερόμενες: σε «Αιμομικτικούς γάμους», όπου παρ' όλους τους επιστάμενους ελέγχους κυρίως των εκκλησιαστικών αρχών για την ύπαρξη γαμικών κωλυμάτων μέσα από τις ποικιλόμορφες συγγένειες (σ. 457 κ.ε.), διαπιστώθηκε μια πολύ χαρακτηριστική παραβίαση συγγενικών δεσμών, όπου δύο αδελφές κατάφεραν να συντάξουν το σχετικό γαμικό συμβόλαιο για να παντρεύσουν τα τέκνα τους (γιο και κόρη) που ήταν πρώτα εξαδέλφια = τέταρτου βαθμού συγγενείς εξ αίματος (σ. 458). Ενδιαφέρουσα αποτέλεσε η σχετική έρευνα του συγγρ. για τους «Δεύτερους γάμους» (σ. 459 κ.ε.), όπου διαπιστώθηκε από τον κατάλογο των δευτεροπαντρεμένων ότι στο Μαντράκι Νισύρου δεν ήταν τόσο ασυνήθιστοι οι δεύτεροι γάμοι (σ. 462), χωρίς τη δυνατότητα, όμως, ανιχνεύσεως της αιτίας του δεύτερου γάμου.

Οι γενικότερες γαμήλιες δαπάνες αποτέλεσαν ιδιαίτερη έρευνα στα «Έξοδα γάμου» (σ. 462 κ.ε., πρβλ. σ. 370 κ.ε.), με εκκίνηση τα δικαιώματα των εκκλησιαστικών αρχών για την έκδοση άδειας γάμου, με την καταβολή του φόρου γάμου ή «των νυμφών», τον οποίο η οθωμανική διοίκηση είχε εξολοκλήρου παραχωρήσει στην Εκκλησία, ήδη από το δεύτερο μισό του 15ου αι., η παράλειψη καταβολής του οποίου από τον γαμπρό που συνήθως πλήρωνε, οδηγούσε στην επ' απειλή με το επιτίμιο του «αφορισμού» στον απείθαρχο οφειλέτη (σ. 464 κ.ε.). Επίσης ιδιαίτερος προβληματισμός δημιουργήθηκε για τις πολυδάπανες γαμήλιες δαπάνες, που αντιμετωπίστηκε δυναμικά από τις συνεχείς πατριαρχικές και μητροπολιτικές εγκυκλίους (σ. 466 κ.ε.). Συναφώς παρατίθεται μια σχετική δικαιο-ιστορική-κοινωνιολογική αξιολογική αναφορά για τις λεγόμενες «Εξωσυζυγικές σχέσεις», η αιτιολογία των οποίων θεωρήθηκε ως «αναγκαία» συμπλήρωση της μεταγαμήλιας διαδρομής των νέων ζευγαριών, στοχεύοντας στη διερεύνηση των αδύνατων ή των μη νόμιμων πτυχών της συμβιώσεως, με αξιολόγηση πραγματικών περιστατικών, προσβολών της συζυγικής πίστεως, δικαστικών αγώνων, κλονιστικών α-

ποφάσεων της κοινής γνώμης, χωρίς να παρέχεται δυνατότητα εντάξεώς τους σε έναν σταθερό ή ομοιόμορφο σκελετό συμπερασμάτων «κοινωνικού ελέγχου» (σ. 468 κ.ε.).

Η ανάλυση της «Διάρκειας του έγγαμου βίου» στο Μαντράκι, μετά από βασικές σκέψεις, ενδείξεις και υπολογισμούς του συγγο., υπολογίστηκε ένα μέτρο μέσου όρου του έγγαμου βίου που πλησίαζε τα 25, 6 χρόνια, χωρίς να μπορεί κανείς να ισχυριστεί ότι η απάντηση αυτή δεν θα ξεπεράσει τα πλαίσια της σχετικότητας (σ. 477). Η τελευταία ένδειξη «Διάσταση» και «Διαζύγια» (σ. 477 κ.ε.), αποτέλεσε κι αυτή ιδιαίτερη έρευνα των πραγματικών περιστατικών των παρατιθέμενων από τον συγγο. διαζυγίων (σ. 478 κ.ε.), τα οποία αξιολογήθηκαν αρκούντως, με πολύ αξιόλογα συμπεράσματα για το καθεστώς των μορφών διαζυγίων στη Νίσυρο, με αιτίες την από κοινού συναίνεση των συζύγων, την μοιχεία της συζύγου, την τάση εκμεταλλεύσεως της προικώας της συζύγου από το σύζυγο, την αναίτια εγκατάλειψη του συζυγικού οίκου από τη σύζυγο, την ανάρμοστη συμπεριφορά του συζύγου και απουσία του από την οικογενειακή εστία (σ. 488 κ.ε.).

Ακολουθούν οι παράγραφοι του Πρώτου Μέρους: Γ' με τον τίτλο «Το Ανθρώπινο Δυναμικό» με την κατανομή του στους «Αγράμματους» (σ. 490 κ.ε.) και τους «Γραμματισμένους» (σ. 492 κ.ε.), Δ' με τον τίτλο «Το πολιτικό περιγγραμμα της εποχής» (σ. 698 κ.ε.) και Ε' με τον τίτλο «Δομή του νισυριακού προικοσυμφώνου» (σ. 704 κ.ε.), και το Δεύτερο Μέρος του έργου με τον τίτλο «Τα Κείμενα των Προικοσυμφώνων», με την έκδοσή τους (σ. 724 κ.ε.), τις Βιβλιογραφικές συντομογραφίες (σ. 1371 κ.ε.), το Γενικό και ειδικό Ευρετήριο, το οποίο πέραν της απόψεως ενός υπέρ-επιμελημένου Ευρετηρίου, εντυπωσιάζει θεματικά, επιστημονικά, γνωστικά για την υπέρ-αναλυτική κατάστρωση του περιεχομένου του (σ. 1395 κ.ε.) και τη Βιβλιογραφική ενημέρωση (σ. 1535).

ΕΦΗΜΕΡΙΔΑ «ΕΣΤΙΑ»

Σάββατο 6 / Κυριακή 7 Οκτωβρίου 2018, σελ. 6

Κριτική Βιβλίων. Παρουσιάσεις: Χαρίκλεια Γ. Δημακοπούλου**«Γάμοι στην Νίσυρο»**

Πολύ προσφάτως εκκυκλοφόρησε μία μελέτη του Ομοτ. Καθηγητού του Α.Π.Θ. κ. Ζαχαρία Ν. Τσιρπανλή, υπό τον τίτλο: *«Γαμήλιες συμπεριφορές στο Αιγαίο. Το παράδειγμα της Νισύρου, 19ος αι.»*, (Έκδοση «Εταιρείας Νισυριακών Μελετών», σελ. 1535, πληροφορίες στην Εταιρεία, τηλ. 210 8994533).

Και μόνη η αναφορά των σελίδων του τόμου βεβαιώνει την σημασία του έργου, δοθέντος ότι πρόκειται περί προσεκτικής εκδόσεως 339 προικοσυμφώνων από την Νίσυρο μεταξύ των ετών 1857 και 1894 που αποτελούν το περιεχόμενο, ενός μόνον, του παλαιότερου, κώδικος εγγράφων του Ειρηνοδικείου Μανδρακίου Νισύρου, που διεσώθη, τουλάχιστον μέχρι το 2000, εις χείρας συμβολαιογράφου εν ενεργεία.

Ο συγγραφέας, δεινός ερευνητής της Νεοελληνικής πορείας κυρίως μέσω των αρχείων ξένων δυνάμεων του ύστερου Μεσαίωνα και της Αναγεννήσεως, της παρουσίας των Λατίνων στο Αιγαίο και της επιρροής των και γενικότερα των σχέσεων Ελλήνων και Δυτικών, αυτήν την φορά επιστρέφει στην έρευνα των σχέσεων των υπό οθωμανική κυριαρχία Ελλήνων και εξετάζει το καθεστώς της οικογενειακής περιουσίας μέσω των προικοσυμφώνων συγκεκριμένης περιοχής της Νισύρου. Τα δημοσιευόμενα κείμενα καταλαμβάνουν τις σελίδες 721-1370. Καθένα συνοδεύεται από δικές του σημειώσεις πλήρως διευκρινιστικές του κειμένου.

Αλλά η έκδοσις δεν περιορίσθηκε στην παρουσίαση των πρωτοτύπων εγγράφων. Προτάσσεται αυτής εκτενεστάτη εισαγωγή που μελετά εξαντλητικώς το θέμα: εξετάζει τα πάντα, από τον τρόπο διασώσεως του κώδικος, τους γραφείς και τον νοτάριο (συμβολαιογράφο) ως την φύση των κτημάτων που εδίδοντο ως προίκα, τα τοπωνύμια, την τύχη της προίκος, τις γενικότερες σχέσεις της οικογενείας κατά την εξεταζομένη περίοδο και τα συναγόμενα στοιχεία για τους ανθρώπους στους οποίους αφορούν τα έγγραφα.

Η έκδοσις συνοδεύεται από λεπτομερή βιβλιογραφία και εξαιρετικό ευρετήριο. Η σημασία του βιβλίου είναι μεγάλη. Αφ' ενός είναι παραδειγματική ως προς την έκδοσις, αφ' ετέρου δείχνει το βάρος και το βάθος των αρχείων που παραμένουν ακόμη άγνωστα σε μας.

ΑΠΟΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ
ΜΕΛΩΝ

Αποχαιρετισμός Μελών

Στο χρονικό διάστημα που μεσολάβησε από την έκδοση του 20ου τόμου μέχρι την έκδοση του παρόντος, εγκατέλειψαν τα εγκόσμια και ανεχώρησαν για το ταξίδι προς την αιωνία μακαριότητα, τα κάτωθι μέλη μας:

1. Αντάπασης Νικόλαος του Μιχαήλ (1949-2015)
2. Γεωργιάδης Εμμανουήλ του Γεωργίου (1952-2019)
3. Θεοδώρου Κωνσταντίνος του Γεωργίου (1942-2018)
4. Καράλης Κωνσταντίνος του Νικήτα (1921-2017)
5. Κατσιματίδης Ιωάννης του Νικολάου (1940-2019)
6. Κορωναίος Ιωάννης του Χριστοφή (1922-2017)
7. Παπαϊωάννου Νικόλαος του Εμμανουήλ (1930-2020)
8. Σακελλαρίδης Εμμανουήλ του Γεωργίου (1932-2018)
9. Σακλαρίδης Ιωάννης του Εμμανουήλ (1927-2017)
10. Σκανδαλίδης Μιχαήλ του Ευσταθίου (1935-2017)

Σε όσες περιπτώσεις ήταν εφικτό, η Εταιρεία μας αποχαιρέτησε τους συνεργάτες μας.

Προσευχόμεθα στον Θεό, να τους αναπαύσει εν χώρα ζώντων και να χαρίσει στους οικείους τους την εξ ύψους παρηγορία. Εμείς πάντα θα τους θυμόμαστε.

